

REPUBLICA
MOLDOVA
PE CALEA
MODERNIZĂRII

STUDIU ENCICLOPEDIC

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE ȘI POLITICE

BIBLIOTECA ȘTIINȚIFICĂ CENTRALĂ „ANDREI LUPAN” (INSTITUT)

REPUBLICA
MOLDOVA
PE CALEA
MODERNIZĂRII

STUDIU ENCICLOPEDIC

Biblioteca Științifică Centrală
Secția editorial-poligrafică
Chișinău, 2015

Lucrarea este recomandată spre publicare de către
Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice
al Academiei de Științe a Moldovei, proces-verbal nr. 1 din 21 ianuarie 2015,
și Consiliul Științific al Bibliotecii Științifice Centrale „Andrei Lupan” (Institut
a Academiei de Științe a Moldovei,
proces-verbal nr. 1 din 30 ianuarie 2015

Consiliul coordonator:

Victor Moraru, doctor habilitat, profesor universitar, președinte;
Victor Juc, doctor habilitat, profesor cercetător, vice-președinte;
Pantelimon Varzari, doctor habilitat, profesor cercetător, secretar științific;
Alexandru Roșca, doctor habilitat, academician;
Gheorghe Rusnac, doctor habilitat, academician;
Ion Guceac, doctor habilitat, membru-corespondent;
Valeriu Cușnir, doctor habilitat, profesor universitar;
Constantin Manolache, doctor, conferențiar universitar;
Aurelia Peru-Balan, doctor, conferențiar universitar.

Responsabili de ediție:

dr. hab., prof. cerc. Victor JUC,
dr., conf. univ. Constantin MANOLACHE

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Republica Moldova pe calea modernizării : Studiu enciclopedic / Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Cercet. Juridice și Politice, Bibl. Șt. Centrală “Andrei Lupan” (Inst.) ; consiliul coord.: Victor Moraru [et al.] ; resp. de ed.: Victor Juc, Constantin Manolache. – Chișinău : Biblioteca Științifică Centrală “Andrei Lupan”, 2015 (F.E.-P. “Tipografia Centrală”). – 480 p.

100 ex.

ISBN 978-9975-3073-0-7.

[32+34](478)

R 46

În lucrare sunt supuse cercetării științifice procesele complexe și deseori contradictorii de devenire, afirmare și consolidare a statului Republica Moldova, fiind elucidat spectrul activităților de formare, reformare și funcționalitate a instituțiilor, de elaborare și implementare a legislației naționale și politicilor, internă și externă, precum și de constituire a societății deschise. Cercetările includ perioada 1989/1991–2014 și pun în lumină rezultatele obținute, deficiențele de caracter multiaspectual și oportunitățile de valorificat pentru a asigura modernizarea prin democratizare a statului și societății.

Fiind alcătuită din 19 studii tematice, lucrarea este adresată specialiștilor în domeniu, persoanelor cu demnitate și funcții publice, reprezentanților societății civile, tineretului studios, tuturor celor care manifestă interes față de problemele ce țin de modernizarea social-politică a Republicii Moldova.

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2015

© Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”(Institut) al AȘM, 2015

CUPRINS

<i>Academician Gheorghe DUCA</i> CUVÂNT-ÎNAINTE	4
<i>Academician Gheorghe RUSNAC, doctor habilitat Victor MORARU</i> PREFAȚA	6
<i>Membru corespondent Ion GUCEAC</i> CONSTITUȚIONALISMUL	7
<i>Doctor Igor BUCATARU</i> CONSTRUCȚIA DE STAT	28
<i>Doctor habilitat Victor SACA</i> TRANZIȚIA	54
<i>Doctor habilitat Constantin SOLOMON</i> SISTEMUL ELECTORAL	84
<i>Doctor Aurelia PERU-BALAN</i> SISTEMUL PARTIDIST ȘI LEADERSHIPUL POLITIC	102
<i>Doctor Ion RUSANDU, doctor habilitat Nicolae ENCIU</i> POZIȚIA POLITICĂ	128
<i>Doctor habilitat Pantelimon VARZARI</i> ELITELE POLITICE	148
<i>Doctor Aurel ȘIMBOTEANU</i> ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ LOCALĂ	173
<i>Doctor habilitat Constantin MARIN</i> SOCIETATEA CIVILĂ	200
<i>Doctor habilitat Victor JUȚ, doctor habilitat Gheorghe COJOCARU</i> POLITICA EXTERNĂ	228
<i>Doctor habilitat Victor JUC</i> INTEGRAREA EUROPEANĂ	257
<i>Doctor Constantin MANOLACHE</i> SECURITATEA NAȚIONALĂ	279
<i>Doctor Anatol ȚĂRANU</i> CONFLICTUL DIN RAIOANELE DE EST	299
<i>Doctor Dumitru GRAMA</i> RELAȚIILE INTERETNICE	330
<i>Doctor Lilia BRAGA</i> CULTURA POLITICĂ	359
<i>Doctor habilitat Victor MORARU</i> MASS-MEDIA ȘI PROCESUL POLITIC	382
<i>Doctor Galina ROGOVAIA</i> POLITICA ȘI MORALA	397
<i>Doctor habilitat Valeriu CUȘNIR</i> ORDINEA DE DREPT	425
<i>Academician Teodor FURDUI, doctor habilitat Victor BALMUȘ</i> POLITICI ÎN DOMENIUL ȘTIINȚEI	457

CUVÂNT-ÎNAINTE

Procesul de devenire a unui stat poartă întotdeauna amprentele evenimentelor cruciale care-i marchează itinerarul. Destinul complex al Republicii Moldova, așa cum s-a conturat el spre sfârșitul secolului XX – începutul secolului XXI, s-a remarcat tocmai prin astfel de situații de-a dreptul dramatice, dar, totodată, generatoare de energie revigoratoare.

Adoptarea actelor de importanță majoră cu privire la suveranitate și independență a Republicii Moldova a solicitat expres formarea tuturor instituțiilor puterii de stat, fie prin adaptarea celor existente la realitățile noi, elaborând baza juridică necesară în conformitate cu cerințele timpului, fie prin crearea structurilor capabile să demonstreze asumarea angajamentelor de a edifica un stat democratic, o societate deschisă, cu cetățeni liberi și o economie de piață funcțională. Acești, dar și alți factori urmau să contribuie la realizarea vocației europene a Republicii Moldova în contextul aprofundării și extinderii proceselor integraționiste din Europa. Lansarea marilor transformări a favorizat afirmarea stărilor de spirit care stimulau renașterea națională și democratizarea societății, oamenii fiind cuprinși de entuziasmul încrederii într-un viitor mai bun.

În același timp, în calea Republicii Moldova spre modernizare au apărut bariere care n-au putut să nu-și lase amprenta asupra evoluției țării. Un șir de cauze obiective, precum și factori de ordin subiectiv, vizând cu precădere calitatea elitelor politice și, implicit, a actului de guvernare, au făcut ca tranziția să dureze nepermis de mult. Problemele cu care s-a confruntat în drumul său Republica Moldova au determinat întârzierea integrării europene. În acest context, depășirea provocărilor a însemnat necesitatea de a concentra eforturile asupra definitivării reperelor economiei de piață și ale statutului de drept, în condițiile când securitatea națională se confruntă cu riscuri și amenințări atât din interior, cât și din exterior, iar asigurarea coeziunii sociale, a păcii civice și armonizării relațiilor interetnice fiind o chestiune prioritară. A agendei politice și sociale.

Totodată, ar fi incorect a neglija faptul că în perioada ce numără doar ceva mai mult de două decenii au fost înregistrate mai multe realizări ce țin de construcția democratică a sistemului politic, inclusiv separarea puterilor în stat, formarea culturii politice participative și instituționalizarea pluripartidismului, afirmarea pluralismului mediatic, de valorificare a parcursului european, inclusiv de către comunitatea științifică, într-un cuvânt, de democratizarea societății atât la general, cât și în particular.

Acest studiu, care include nouăsprezece capitole este consacrat elucidării proceselor de modernizare social-politică a Republicii Moldova, accentul cercetătorilor fiind pus pe reliefaarea realizărilor, dar și nereușitelor în edificarea noii societăți, pe dificultățile și oportunitățile de valorificat. Lucrarea va contribui, incontestabil, la cunoașterea, explicarea și înțelegerea proceselor care au avut loc recent în societatea noastră, și va servi, totodată, sperăm, drept suport intelectual și științific pentru elaborarea și implementarea unor politici menite să asigure modernizarea social-politică a Republicii Moldova.

*academician **Gheorghe DUCA**,
Președinte al Academiei de Științe a Moldovei*

PREFAȚA

Modernizare este cuvântul de ordine al zilelor pe care le trăim. Imperativul modernizării s-a impus în ultimele decenii cu ritmuri vertiginoase, determinând conținutul și tendințele proceselor de ordin politic, economic, social, spiritual, proprii societății contemporane. Esența modernizării constă, fără îndoială, în conștientizarea necesității schimbărilor, urmată de acțiunea, orientată spre depășirea și adaptarea în noile situații, dar și spre înrăurirea acestor circumstanțe pentru a le imprima un caracter constructiv și favorabil. Transformările profunde și radicale, lansate sub semnul modernizării, dinamismul proceselor, desfășurate într-un context tot mai complex al interacțiunii unui întreg conglomerat de factori, au determinat necesitatea plasării în vizorul investigativ al științelor sociale a întregului cerc de probleme emergente, caracteristice acestei realități social-politice noi. Specificul cercetării în această sferă rezidă tocmai în capacitatea aplicării instrumentarului de cercetare științifică la analiza unei istorii recente, pătrunderea unor tendințe și fenomene ce se configurează din mers. Această particularitate esențială condiționează, într-un fel, dificultatea interpretării proceselor ce au loc în societate, lipsa distanțării în timp generând riscul inevitabil al unor tratări private de privilegiul de a imprima obiectului investigației anumite clarificări, a căror valabilitate se confirmă ulterior. Pe de altă parte, cu atât mai mare, în cazul pătrunderii și explicării aprofundate, poate fi valoarea unei astfel de lucrări sub aspect nemijlocit aplicativ. Identificarea tendințelor înregistrate, explicarea setului de probleme cu care se confruntă societatea, aici și acum, poate, de multe ori, să prezinte o contribuție necesară la dezlegarea unor noduri interrogative de cea mai stringentă actualitate.

Necesitatea identificării unor repere pentru interpretarea realității social-politice recente a condus la ideea elaborării volumului „Republica Moldova pe calea modernizării”. Cercetările incluse în carte, în ansamblul lor, au fost concepute drept componente ale unui studiu de tip enciclopedic, axat pe abordarea unor elemente constitutive care, în totalitatea lor, ar permite conturarea unui tablou integral al fenomenului prezentat și ar dezvălui caracteristicile esențiale ale acestuia. Astfel, s-a procedat la abordarea unei problematice largi privind statul și dreptul, tranziția de la totalitarism la democrație, sistemul politic contemporan al Republicii Moldova, dezvoltarea pluralismului politic și a societății civile, abordate din perspectiva principalelor teorii politice contemporane, procesele de integrare europeană și relațiile internaționale, dezvoltarea socială și demografică a societății.

Sperăm că studiul nostru a reușit să prezinte tendințele majore, înregistrate în viața social-politică a țării din perioada 1989/1991–2014, dezvăluind, în linii mari, aspectele esențiale ale proceselor social-politice și spirituale actuale.

*academician Gheorghe RUSNAC,
doctor habilitat Victor MORARU*

CONSTITUȚIONALISMUL

Constituționalismul în societatea contemporană

Actualmente, termenul „constituționalism” cunoaște diverse interpretări. O primă abordare exprimată în lucrările juridice definește constituționalismul ca pe o guvernare de stat limitată de constituție; conform celei de-a doua, constituționalismul este o totalitate de cunoștințe despre constituție ca lege fundamentală a statului și societății; în a treia abordare, constituționalismul reprezintă un sistem politic care se bazează pe metodele constituționale de guvernare.

În opinia noastră, pornind de la faptul că constituționalismul este un fenomen politico-juridic, acesta poate fi descris în cel mai reușit mod prin prisma unor principii definitorii, cum ar fi: exercitarea suveranității naționale prin intermediul organelor reprezentative constituite în baza votului universal, egal, direct, secret și liber exprimat, supremația legii, separarea puterilor.

Pentru începutul secolului XXI este specifică tendința de a examina constituționalismul într-un aspect mai larg, atribuindu-i acestuia sensul de: mișcare social-politică; teorie; doctrină și practică.

În calitate de *mișcare socială*, constituționalismul, care presupune cerința de adoptare a unei constituții ce să cuprindă dispoziții privitoare la putere și drepturile omului, este confirmată și se regăsește în conținutul unor documente istorice britanice, ale căror dispoziții limitau puterea absolută a monarhului și consacrau unele drepturi pentru supușii acestora. Mai târziu, mișcarea ia amploare, fiind confirmată oficial în textele Constituției SUA, Poloniei, Franței și ale altor state. Actualmente, nu au mai rămas state fără constituție, însă această mișcare a luat o altă formă, care se manifestă în tendința de democratizare și socializare a ei și, respectiv, a orânduirii sociale și de stat în ansamblu, a statutului juridic al omului, astfel încât legea fundamentală să corespundă timpurilor și noilor provocări ale secolului. *Teoria constituționalismului*, în calitate de idei și postulate științifice, are un caracter universal. În etapa contemporană, această teorie îmbracă un caracter social-democratic și umanist. *Doctrina constituționalismului* nu are un caracter universal ca și în cazul teoriei democrației. O anumită doctrină constituțională poate fi specifică unei țări sau unui grup de state având semne comune. De regulă, doctrina constituționalismului este elaborată de comunitatea științifică, care ia în calcul reperatele stabilite de elita politică. Ca fundament al doctrinei unui anumit stat poate fi recunoscută însăși

constituția acestuia. *Practica constituționalismului* este individuală pentru fiecare țară și presupune: existența propriu-zisă a constituției cu un caracter social și democratic; dezvoltarea dispozițiilor constituționale în conținutul actelor legislative ale țării; realizarea dispozițiilor constituționale în activitatea cotidiană a populației din țara respectivă este o dovadă a nivelului culturii politice și juridice a cetățenilor, gradul de respect față de constituție; un nivel înalt de dezvoltare economică, socială și politică a țării. Într-un stat subdezvoltat populația este preocupată cu precădere de probleme de rutină și mai puțin de cele de respectare a principiilor constituționalismului.

Constituționalismul în Republica Moldova

Un factor în timp care a determinat conținutul constituționalismului contemporan din Republica Moldova au fost Declarația de Suveranitate și Declarația de Independență. Ambele documente sunt declarații politice și sunt considerate proclamații solemne care conțin aprecierea împrejurărilor și faptelor, scopurilor și principiilor de activitate. Asemenea documente nu conțin norme juridice, dar constituie un punct de plecare pentru elaborarea și adoptarea unor astfel de norme în viitor.

Astfel, la 23.06.90, Sovietul Suprem al Republicii Moldova de legislatura a XII-a, a adoptat, în cadrul primei sesiuni, Declarația de Suveranitate a Republicii Moldova. Conform Declarației, Republica Moldova este un stat suveran, purtătorul și sursa suveranității fiind poporul. Suveranitatea urma să se realizeze în interesele întregului popor de către organul reprezentativ superior al puterii republicii, nicio parte a poporului, niciun grup de cetățeni, niciun partid politic sau organizație publică, nicio altă formă de organizație, nicio persoană fizică nu are dreptul să-și atribuie dreptul de a exercita suveranitatea.

Declarația scotea în evidență caracterul unitar și indivizibil al statului, ale cărui hotare puteau fi modificate doar cu acordul amiabil dintre Republica Moldova și alt stat suveran în conformitate cu dorința popoarelor, în conformitate cu adevărul istoric și regulile acceptate de drept internațional.

În scopul asigurării garanțiilor social-economice, politice și juridice ale suveranității republicii se stabilea:

- puterea deplină a Republicii Moldova asupra deciziilor privitoare la subiectele ce vizează statul și societatea civilă;

- supremația Constituției și a legilor Republicii Moldova pe întreg teritoriul țării, iar legile și alte acte normative ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste deveneau valabile doar după ratificarea acestora de către organul legislativ național.

În calitate de stat suveran, Republica Moldova își asuma statutul de subiect de drept internațional (de a intra în uniuni de state, de delegare în acestea, în mod voluntar, a anumitor prerogative, precum și să lipsească de aceste prerogative sau să se retragă din uniuni în conformitate cu acordul respectiv). Republica Moldova, ca subiect egal al relațiilor internaționale, se declară o zonă demilitarizată, care promovează consolidarea păcii și securității, fiind implicată direct în procesul de cooperare și securitate precum și în structurile europene.

Declarația a stabilit oficial cetățenia republicii. Tuturor cetățenilor republicii, cetățenilor străini și apatrizilor care au viză de reședință pe teritoriul Republicii Moldova li se garantau drepturile și libertățile conform Constituției și altor legi.

Declarația însera în calitate de principiu de bază al funcționării Republicii Moldova ca stat de drept separarea ramurilor legislative, executive și judecătorească ale puterii.

La 27 august 1991, Republica Moldova își proclama independența față de Uniunea Sovietică, adoptând *Declarația de independență*.

Conform Declarației, Parlamentul Republicii Moldova, având în vedere trecutul milenar al poporului nostru și statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale, reamintind că în ultimii ani mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, drapelul de stat, din 27 aprilie 1990, stema de stat, din 3 noiembrie 1990, și schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991, proclama în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare, în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi că Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără niciun amestec din afară.

Importanța acestei Declarații pentru consolidarea constituționalismului contemporan din Republica Moldova este accentuată și de Curtea Constituțională în Hotărârea privind interpretarea art. 13 alin. (1) din Constituție în coraport cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova pronunțată la 5 decembrie 2013.

În aceste împrejurări, Constituția din 1978 nu mai putea face față noilor sarcini sociale, iar tentativele de reanimare nu erau suficiente, de unde și apare nevoia unei noi constituții.

În scopul elaborării noii Constituții, la 19 iunie 1990, prin Hotărârea Sovietului Suprem al RSSM, a fost formată Comisia pentru elaborarea proiectului noii Constituții. La 12 martie 1993, în urma dezbaterilor asupra proiectului de Constituție, Parlamentul Republicii Moldova n-a reușit să adopte proiectul în prima lectură, în schimb a adoptat Hotărârea cu privire la proiectul Constituției Republicii Moldova, în care se acceptau principiile de bază pentru a da publicității textul proiectului. La 15 martie 1993, Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova adoptă Hotărârea cu privire la măsurile în vederea organizării și desfășurării discutării proiectului Constituției de către întregul popor, care conținea un program de măsuri tehnico-organizatorice în acest sens.

După o serie de dezbateri asupra proiectului, la 29 iulie 1994, Parlamentul adoptă Constituția Republicii Moldova. În aceeași zi, Constituția este promulgată prin Decretul Președintelui Republicii Moldova și intră în vigoare la 27 august 1994. La aceeași dată, Constituția Republicii Moldova din 15 aprilie 1978 este abrogată în întregime, celelalte legi și acte normative subordonate legii rămânând în vigoare în măsura în care nu contravin Constituției.

Elaborată în aceleași condiții de criză politică ca și în celelalte republici socialiste care și-au declarat independența, Constituția Republicii Moldova a acceptat un conținut de compromis. Totodată, adoptarea Constituției a satisfăcut așteptările societății și a generat o serie de activități orientate spre realizarea conceptului statului de drept, devenind „factorul consolidării politice a societății, orientarea către pacea socială și spre dezvoltare în cadrul organizării de stat existente”.

Reforma constituțională din 2000. De la adoptarea Constituției în vigoare au trecut aproape două decenii, durată care s-a soldat cu o serie de tentative de revizuire a Legii fundamentale, care, în viziunea guvernanților, sunt condiționate de unele „imperfecțiuni ce devin un obstacol serios în procesul de guvernare”.

Confruntările dintre ramurile puterii au apărut chiar imediat după adoptarea Constituției, îndeosebi pe parcursul anului 1995, dintre președintele țării și prim-ministru, confruntări care au fost o consecință inevitabilă a unor formulări neclare ale Constituției (care nu precizează cu claritate cine reprezintă autoritatea executivă supremă, tipul consacrat de republică).

Cu regret, actualmente în Republica Moldova nu avem o concluzare cu adevărat a puterilor instituționalizate în stat, ci mai mult o confruntare între partidele politice de guvernământ. Confruntarea acestora se manifestă, mai ales, în condițiile instabilității politice, confruntare care știrbește în mare măsură imaginea Republicii Moldova în lume, diminuează încrederea opiniei publice internaționale.

Confruntările politice sunt generate de circumstanțe de ordin social, de scăderea în continuare a nivelului de trai al populației, de adâncirea crizei economice generale din republică, de tergiversarea promovării unor reforme stringente, de târăgănarea soluționării conflictului din stânga Nistrului.

Pentru elaborarea modificărilor în Constituție a fost creată și o comisie națională, care a pregătit și a dat publicității pentru dezbatere publică proiectul de lege pentru modificarea Constituției Republicii Moldova.

În virtutea dreptului de inițiativă legislativă, la 6 mai 2000, președintele țării a prezentat Curții Constituționale, spre avizare, proiectul de lege pentru modificarea Constituției Republicii Moldova. Ulterior, perfectat în baza propunerilor Comisiei mixte, sub egida Comisiei Europene pentru Democrație prin Drept, proiectul propunea ca Parlamentul să fie ales în baza sistemului electoral mixt: 70 de deputați – în circumscripții electorale uninominale, iar 30 de deputați – într-o circumscripție electorală națională. Președintele Republicii Moldova urma să exercite puterea executivă, în modul prevăzut de Constituție, și să vegheze respectarea Constituției, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Prim-ministrul avea să fie numit de președintele Republicii Moldova, după consultarea fracțiunilor parlamentare și după alegerea acestuia de către Parlament, iar membrii Guvernului să fie numiți de președintele Republicii Moldova la propunerea prim-ministrului.

Proiectul includea o nouă procedură constituțională – moțiunea de cenzură constructivă, prin care Parlamentul, exprimând vot de neîncredere prim-ministrului (care nu atrage demisia Guvernului, ci doar a prim-ministrului), propune președintelui Republicii Moldova, pentru numire, altă candidatură.

Însă, pe lângă aspectele ce perfecționau textul Constituției, erau exprimate și unele concepții lacunare. De exemplu, proiectul de modificare a Constituției opta pentru un executiv dualist, cu un prim-ministru ca șef al Guvernului, dar și cu un președinte cu largi prerogative executive. Proiectul introducea formula în care președintele numește prim-ministrul și întregul cabinet, pe care îi și demite fără niciun control, tot el aproba programul de guvernare al Guvernului, iar după aceea tot el semna (prim-ministrul contrasemna) toate actele prin care programul era pus în aplicare.

Articolul 105 din proiect introducea delegarea legislativă pe baza unei legi de abilitare elaborată de Parlament în acest scop, dar și pentru situații „excepționale”, nedefinite, prin intermediul hotărârilor-legi de urgență, formulă care putea fi utilizată abuziv, rolul Parlamentului devenind unul pur decorativ. O astfel de posibilitate era cu atât mai evidentă cu cât proiectul de lege scotea practic Guvernul de sub controlul Parlamentului, în conformitate cu art. 82 alin. (2), Guvernul fiind responsabil politic numai în fața

președintelui, singurul caz de răspundere în fața Parlamentului fiind asumarea răspunderii ca procedură excepțională.

Dispoziții cuprinse în art. 88 din proiectul de lege îi conferea președintelui dreptul de a numi și revoca din funcție „persoanele oficiale de stat” și dreptul de a cere „demisia persoanelor de stat alese sau numite în funcție de alte autorități publice, în cazul în care persoanele respective nu-și onorează obligațiile de serviciu, discreditează, prin comportamentul lor, autoritatea statului”. Așadar, pe de o parte, președintele avea un control asupra instituțiilor statului prin intermediul numirilor pe care le putea face, iar pe de altă parte – dreptul să solicite demisia altor persoane oficiale fie și numai pentru că acestea „discreditează” autoritățile statului, de exemplu se exprimă critic la adresa președintelui.

Proiectul (art. 88) îi asigura președintelui și o independență financiară deplină, prin instituirea unor „programe prezidențiale în scopul soluționării problemelor de interes național” și crearea de “fonduri speciale pentru susținerea financiară și materială a realizării acestora”, fapt ce însemna instituirea unei proceduri eminentemente discreționare la îndemâna președintelui.

Competențelor anterioare ale președintelui li se adăuga controlul asupra Consiliului Superior al Magistraturii: președintele Republicii Moldova devine președinte, iar ministrul Justiției și procurorul general devin membri ai Consiliului (art. 125). Așadar, principalii reprezentanți ai executivului puteau avea cuvântul decisiv în ceea ce privește desfășurarea activității judecătorilor și sancționarea acestora.

Pe data de 29 iunie 2000, Parlamentul a luat în dezbatere două proiecte de modificare a Constituției. Primul era propus de Guvern și prevedea modificarea statutului Procuraturii Generale a Republicii, cel de-al doilea proiect aparținea unui grup de 39 de deputați și conținea o serie de propuneri privind abilitarea Guvernului cu împuterniciri suplimentare.

La 22 iunie 2000, Parlamentul a creat o comisie specială, care trebuia să definitiveze documentele de revizuire a Constituției. Curtea Constituțională a dat avize pozitive asupra a 3 proiecte de legi de modificare a Constituției, iar la 5 iulie același an Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea de revizuire a Constituției având drept bază proiectul propus de înșiși parlamentarii.

Șeful de stat a remis spre reexaminare Legea privind modificarea unor articole din Constituție, votată la 5 iulie 2000, motivând că aceasta „încalcă în cel mai grosolan mod principiul de organizare a puterii de stat” – principiul separării echilibrate a prerogativelor autorităților publice, consfințit de Constituție. Astfel se instituie, constată el în continuare, monopolul necondiționat al legislatorului, care „de unul singur alege șeful statului, formează

componenta guvernului, formează parțial Curtea Constituțională, Curtea Supremă de Justiție, Curtea de Conturi, numește procurorul general etc., iar președintele devine „o figură butaforică”, fiind lipsit de dreptul la inițiativă legislativă, de dreptul de a prezida ședințele guvernului, precum și de dreptul de a fi ales sau demis din funcție de popor.

Șeful de stat a propus parlamentarilor o nouă formulă de efectuare a reformei constituționale. El a solicitat declararea unui moratoriu asupra legii constituționale pe care a promulgat-o; adoptarea unei hotărâri privind desfășurarea la 5 noiembrie 2000 a altui referendum constituțional prin care poporul să decidă asupra formei de guvernare. Totodată, el găsește de cuviință să fie operate unele modificări în Codul electoral, care ar stipula un nou principiu de alegere a Parlamentului fie după un sistem mixt (70 de circumscripții și 30 pe liste de partid), fie după un sistem al reprezentării proporționale.

Comisia specială pentru examinarea proiectelor de legi privind modificarea Constituției a pregătit un aviz privind propunerile șefului statului, dintre care au fost acceptate doar câteva, și anume: 1) a lăsa în competența președintelui Republicii dreptul la inițiativă legislativă; 2) a lăsa fără modificări art.86 din Constituție; 3) referitor la desfășurarea la 5 noiembrie 2000 a unui referendum constituțional, Comisia specială a găsit de cuviință ca această propunere să fie examinată de legislativ în conformitate cu art. 141-143 din Constituție.

În cele din urmă, Parlamentul a votat cu 87 de voturi legea constituțională, readresând-o șefului statului spre promulgare.

La 26 iulie 2000, Parlamentul Republicii Moldova face o Declarație în care se adresează cu un apel către președintele republicii în vederea promulgării legii propuse, motivând că ea va constitui o etapă nouă în istoria Republicii Moldova, în procesul de consolidare a suveranității și că aceasta va confirma buna intenție de a promova transformările democratice, al căror promotor a fost și el însuși.

Ca răspuns la această Declarație, pe data de 27 iulie 2000, președintele Republicii Moldova adresează, la rândul său, o Declarație Parlamentului, prin care încearcă să convingă deputații că: Legea pentru modificarea Constituției din 5 iulie contravine opiniei poporului, exprimate în cadrul referendumului consultativ din 23 mai 1999; încalcă principiul constituțional fundamental – separația puterilor; instituie monopolul necondiționat al puterii legislative. În opinia președintelui, pentru a depăși civilizată și democratic situația de criză politică acută trebuie suspendată reexaminarea și revotarea Legii din 5 iulie și adoptată o hotărâre privind desfășurarea la 5 noiembrie 2000 a referendumului republican constituțional asupra ambelor proiecte de modificare a Constituției.

La 21 iulie, Parlamentul a revotat Legea din 5 iulie și a respins propunerea președintelui Republicii Moldova. Potrivit Constituției și hotărârilor Curții Constituționale, Președintele era obligat să promulge Legea în termen de 2 săptămâni.

Legea cu privire la revizuirea Constituției a modificat art. 78, care reglementa procedura de alegere a președintelui republicii de către Parlament și conținutul atribuțiilor Guvernului, inclusiv relațiile dintre acesta și șeful statului.

Tentativa din 2003 de revizuire a Constituției Republicii Moldova. După aproape două decenii de la adoptarea Constituției Republicii Moldova, aceasta a suportat o serie de modificări condiționate de unele „imperfecțiuni considerate un obstacol serios în procesul de guvernare.”

Una dintre cele mai profunde intervenții în textul Constituției în vigoare a fost inițiativa elaborării unei noi Constituții și abrogarea celei în vigoare, care urmărea intenția de „întregire” a țării prin acceptarea opțiunii profederație. Acest proces de abrogare numit „revizuire” a fost pornit de președintele Republicii Moldova la 12 februarie 2003, când a fost dată publicității noua inițiativă a autorităților privind soluționarea diferendului din stânga Nistrului. Potrivit acesteia, Chișinăul optează pentru reintegrarea pleneră a teritoriului din stânga Nistrului în componența Republicii Moldova, în conformitate cu o nouă Constituție, care ar legifera sistemul federativ de funcționare a viitorului stat reunificat. Potrivit inițiativei șefului statului, noua Lege fundamentală urma să fie elaborată în comun de reprezentanții Chișinăului și ai Tiraspolului și aprobată ulterior printr-un plebiscit desfășurat pe întreg teritoriul țării.

Procesul de revizuire a Constituției era inițiat de trei documente. Este vorba, în primul rând, de Protocolul ședinței de lucru al Consiliului permanent pe problemele politice în cadrul procesului de negocieri privind reglementarea transnistreană. Cel de-al doilea document este proiectul propriu-zis al Protocolului privind crearea mecanismului de elaborare și adoptare a Constituției statului federativ în care se justifică necesitatea elaborării unei noi Constituții pentru soluționarea diferendului transnistrean și se preconiza crearea unei Comisii mixte de elaborare a proiectului noii Constituții, termenele și mecanismul de adoptare a ei. Cel de-al treilea document este Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 160-XV din 04.04.2003 privind unele aspecte ale mecanismului de elaborare a proiectului noii Constituții a Republicii Moldova. Hotărârea nominalizată (art. 2) aprobă Protocolul privind crearea mecanismului de elaborare și aprobare a Constituției statului federativ. În același timp Parlamentul dispune (art. 4) Comisiei juridice pentru numiri și imunități să prezinte candidaturile care să formeze Comisia pentru

elaborarea proiectului noii Constituții și care, după cum se știe, a fost creată mai târziu, dar care așa și nu a reușit să realizeze obiectivul propus.

Încercarea de reformă constituțională din 2009. O altă încercare de elaborare a unei constituții noi a fost întreprinsă de președintele interimar al Republicii Moldova în decembrie anul 2009. Pornind de la necesitatea „...depășirii crizei constituționale, consolidării statalității Republicii Moldova, sporirii eficienței guvernării societății și funcționării instituțiilor publice...”, a fost constituită Comisia pentru reforma constituțională.

Comisia a format un Grup de lucru pentru cercetări și analize constituționale constituit din 12 persoane – doctori, doctori habilitați în drept, profesori, conferențieri universitari, a căror sarcină a fost analiza conținutului normativ al Constituției din 1994 și formularea unor propuneri privind modificarea sau elaborarea unei noi Constituții.

În urma studiului efectuat, membrii Grupului au identificat în textul actualei Constituții circa 70 de articole pasibile de a fi reformulate ori completate cu prevederi noi, faptul fiind dictat și de caracterul proceselor politico-juridice și social-economice fundamentale. Grupul de lucru a propus Comisiei pentru reforma constituțională operarea unor modificări în textul Constituției care s-ar axa pe: stabilirea cu claritate a formei de guvernământ și a regimului de guvernare care nu ar provoca instabilitate politică în societate; reforma sistemului judecătoresc, a Procuraturii, Curții Constituționale, Curții de Conturi; reforma sistemului electoral; introducerea în textul Constituției a unor norme noi destinate reglementării instituției Avocaților parlamentari, Consiliului legislativ; consacrarea constituțională a unei noi organizări administrativ-teritoriale a republicii și includerea unor norme care ar stabili mecanismul și principiile aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană; reglementarea într-o nouă formulă a unor drepturi și libertăți fundamentale ale omului.

Comisia pentru reformă constituțională a aprobat eforturile Grupului de lucru pentru cercetări și analize constituționale, solicitându-i elaborarea noilor reglementări constituționale și propunerea modalității de realizare a reformei constituționale.

Diferite aspecte constituționale ce țin de drepturile omului, proprietate, buget, finanțe, organizarea judecătorească au fost supuse discuțiilor în cadrul unor mese rotunde și ateliere de lucru cu participarea reprezentanților autorităților publice și societății civile. În consecință, Grupul de lucru a finalizat și a propus Comisiei pentru reformă constituțională spre examinare proiectul noii Constituții. Proiectul conținea 79 de articole prezentate într-o nouă redacție. Un aspect important al proiectului noii Constituții ținea de perfecționarea principiilor și valorilor statului de drept. Astfel Titlul I din

proiectul Constituției atribuie Republicii Moldova calitatea de stat social (art. 1 alin. (3)). În vederea acordării unor garanții suplimentare poporului în calitatea acestuia de deținător al suveranității naționale, art. 2 a fost suplimentat cu dispoziții noi, prin care se statuează că voința poporului constituie baza puterii de stat, care se exprimă prin alegeri și referendum, iar cele mai importante probleme ale societății și ale statului sunt supuse referendumului, hotărârile adoptate fiind obligatorii. Într-o nouă redacție este expus art. 6 (Partidele politice în sistemul politic), care declară că sistemul politic care asigură organizarea, funcționarea și conducerea societății este întemeiat pe libertatea și pe caracterul benevol de constituire a partidelor politice. La rândul lor, partidele politice sunt chemate să contribuie la formarea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor prin referendum și alegeri. Pe lângă aceasta, partidele politice erau obligate să respecte principiile democratice și să respingă violența ca mijloc de promovare a intereselor lor.

Deoarece integrarea europeană reprezintă o direcție strategică pentru Republica Moldova, proiectul conține referință la procesul de aproximare legislativă, ajustare la legislația europeană, admitând un eventual transfer de suveranitate către instituțiile Uniunii Europene. În acest sens, art. 10 (Politica de integrare europeană) prevedea că în scopul promovării stabilității, bunăstării, modernizării și asigurării securității țării sub aspect politic, economic și social, Republica Moldova își orientează politica sa externă și internă spre integrare în organizațiile și în organismele internaționale, prioritară fiind integrarea în Uniunea Europeană. În procesul de integrare în organizațiile și în organismele internaționale, Republica Moldova poate delega acestora unele competențe prin legile de ratificare a tratatelor de aderare și își păstrează dreptul suveran de a se retrage din organizațiile și din organismele internaționale la care este parte.

Recunoscând necesitatea asigurării unității poporului și a dreptului la identitate și la dezvoltare, art. 12 din proiect obligă statul să recunoască și să garanteze tuturor cetățenilor săi dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase. Pentru aceasta statul nu va adopta acte și nu va admite niciun fel de măsuri în scopul suprimării identității persoanelor aparținând unor alte etnii și al limitării nejustificate a drepturilor acestora.

Proiectul includea și reglementări noi privind recunoașterea pluralității de cetățenii, stipulând că „Deținerea cetățeniei unui alt stat nu diminuează drepturile și libertățile cetățeanului și nu-l eliberează de obligațiile rezultate din cetățenie, dacă legea nu prevede altfel” (art. 13 alin. (2)). Cu titlu de noutate este introdusă și norma care interzicea retragerea cetățeniei aceluia care a dobândit-o prin naștere.

Autorii proiectului au ținut cont și de amploarea fenomenului migrator, din care motiv au considerat oportună includerea în art. 14 a dispozițiilor conform cărora statul este dator să protejeze drepturile și interesele legitime atât ale cetățenilor săi din țară, cât și ale cetățenilor săi din străinătate, inclusiv ale celor care se află acolo la muncă. La fel, statul urmează să sprijine întărirea legăturilor cu diaspora moldovenească și acționează pentru păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase, cu respectarea legislației statului ai cărui cetățeni sunt.

Autorii proiectului nu au trecut cu vederea nici controversata problemă privind denumirea exactă a limbii oficiale a statului. Recunoscând că denumirea exactă a limbii vorbite pe teritoriul Republicii Moldova este o problemă de ordin științific și nu politic, Grupul de lucru a introdus norma care a stabilit că limba oficială a Republicii Moldova este limba română, în acest sens statul va contribui la cunoașterea și la utilizarea limbii oficiale prin politici de integrare a minorităților lingvistice și de consolidare a poporului (art. 18).

Membrii Grupului de lucru au găsit necesar să modifice unele dispoziții din Titlul II. Astfel, Capitolul I (Dispoziții comune) din Titlul respectiv include art. 20 (Universalitatea) într-o redacție nouă, conform căreia drepturile și libertățile omului sunt inalienabile, aparțin fiecăruia de la naștere și se aplică continuu. Un nou conținut a fost propus și pentru principiul egalității în drepturi (art. 21), în corespundere cu care toate persoanele sunt egale în fața legii. Statul nu admite nicio discriminare și garantează egalitatea drepturilor și a libertăților omului fără deosebire de sex, rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, opinie, apartenență politică, avere, origine socială sau alte criterii stabilite de lege. Titlul I a fost suplimentat cu un articol nou (art. 26. Exercițarea drepturilor și libertăților), în conformitate cu care fiecare om își exercită drepturile și libertățile cu bună-credință fără să încalce drepturile și libertățile altor persoane, iar necunoașterea legii nu exonerează de răspundere.

Modificări au fost propuse și la conținutul unor articole din Capitolul II al acestui Titlu. Astfel, art. 28 a fost completat cu alineatul (4) în următoarea redacție: „Nimeni nu va fi supus unui tratament medical forțat decât în cazurile prevăzute de lege”. Revizuirii complete a fost supus și articolul consacrat libertății individuale și siguranței persoanei. Conform prevederilor propuse, reținerea nu poate depăși 24 de ore. Arestarea preventivă se va dispune de judecător și numai în cursul procesului penal pentru cel mult 30 de zile cu posibilitatea prelungirii cu câte cel mult 30 de zile, fără ca durata totală să depășească un termen rezonabil, în total nu mai mult de 180 de zile.

Celui arestat preventiv i se oferea dreptul de a cere punerea sa în libertate provizorie sub control judiciar sau pe cauțiune. Este demn de remarcat și

faptul că nicio persoană nu putea fi lipsită de libertate pentru imposibilitatea executării unei obligații contractuale.

Printre garanțiile realizării dreptului la apărare și asistență juridică calificată (art. 30) proiectul introduce noțiunea de „asistență juridică calificată”, care, în cazurile prevăzute de lege, urma să fie acordată gratuit.

Ținând cont de reglementarea sumară a dispozițiilor privind inviolabilitatea vieții intime, private și familiale, articolul respectiv a fost completat cu dispoziții conform cărora fiecare om are dreptul la inviolabilitatea vieții intime și private, la păstrarea secretului personal și familial, la ocrotirea onoarei și demnității. La fel s-a propus ca difuzarea informației despre viața intimă, privată și familială a persoanei fără consimțământul acesteia să fie interzisă.

Una dintre noutățile introduse în proiect, care a suscitat discuții controversate și în societate, a fost consacarea dreptului de a alege de la vârsta de 16 ani (art. 42). Într-o formulă nouă a fost propusă și descrierea dreptului la asociere (art. 45), cetățenilor oferindu-li-se dreptul de liberă asociere „în partide politice, sindicate, patronate și în alte forme de asociere”. Printre noutățile mai importante pot fi menționate și garantarea dreptului la moștenire (art. 49 alin. (6)); libertatea activității de întreprinzător (art. 50) etc.

În scopul oferirii unei protecții mai eficiente a drepturilor și libertăților fundamentale, s-a propus introducerea în conținutul Titlului II și a normelor consacrate instituției Avocatului Poporului, împuternicit să apere drepturile și libertățile fundamentale ale omului și să supravegheze respectarea, garantarea și asigurarea acestor drepturi și libertăți de către autoritățile administrației publice și instanțele judecătorești (art. 8).

În intenția de a crea condiții pentru asigurarea supremației Constituției, Grupul de lucru a propus introducerea unei noi îndatoriri fundamentale: obligația respectării Constituției și a legii (art. 59).

Într-o redacție nouă, dar fără schimbări de conținut esențiale, au fost prezentate și dispoziții privitoare la alegerea Parlamentului (art. 66) (noutate fiind stabilirea dreptului de a fi ales deputat de la vârsta de 21 de ani); durata mandatului (art. 67), ședința de constituire a Parlamentului (art. 68).

Au fost introduse și unele dispoziții noi privind procesul legislativ, cum ar fi, de exemplu, inițiativa legislativă populară (art. 76 alin. (1)), care putea fi realizată printr-un număr de cel puțin 20 000 de cetățeni cu drept de vot. Conform art. 78 din proiect, președintele Republicii Moldova promulgă legile în termen de 12 zile de la data adoptării acestora. În cazul în care președintele va avea obiecții asupra unei legi, după consultarea Guvernului, ar fi fost în drept să o trimită, în termen de 12 zile, spre reexaminare Parlamentului. Proiectul acorda președintelui dreptul de a cere înainte de promulgare controlul constituționalității legii respective, care se va efectua în termen de 30 de zile. În cazul în care Curtea Constituțională va declara

legea, sau o parte a ei, neconstituțională, președintele o va remite Parlamentului spre reexaminare. În cazul în care Parlamentul își menține hotărârea adoptată anterior sau dacă Curtea Constituțională în termenele stabilite confirmă constituționalitatea legii, președintele va fi obligat să promulge legea în termen de 3 zile.

Din categoria noutăților face parte și pasibilitatea Parlamentului de a se considera dizolvat de drept în cazul în care președintele Republicii Moldova nu este demis prin referendum (art. 80 alin. (3)). La același capitol se înscrie și inițiativa de a crea un Consiliu legislativ. Acest Consiliu era prevăzut ca un organ consultativ de specialitate al Parlamentului, chemat să țină evidența oficială a legislației Republicii Moldova, să avizeze proiectele de legi, decretele șefului statului, proiectele de ordonanțe și de hotărâri cu caracter normativ ale Guvernului.

A fost supus revizuirii și statutul președintelui Republicii Moldova (Secțiunea I, Capitolul V). În primul rând, este vorba despre o nouă modalitate de desemnare a șefului de stat, care, conform art. 83 din proiect, propunea ca alegerea președintelui să aibă loc prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, prin scrutin în două tururi. La funcția de președinte al Republicii Moldova puteau candida persoanele care au dobândit cetățenia Republicii Moldova prin naștere, care au împlinit vârsta de 35 de ani, locuiesc permanent pe teritoriul ei nu mai puțin de 10 ani, care au studii superioare și posedă limba oficială a statului. Modul de propunere a candidaților este stabilit prin lege organică.

Membrii Grupului de lucru au încercat să deblocheze într-un anumit fel procedura de investitură a Guvernului, stabilind (art. 94) că, în acest sens, președintele Republicii Moldova, la propunerea majorității parlamentare organizate, desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru. În cazul în care majoritatea parlamentară, în termen de 30 de zile după constituirea oficială a Parlamentului, nu va propune candidatura prim-ministrului, președintele republicii, după consultarea fracțiunilor, va propune candidatura prim-ministrului. Un alt aspect important, în viziunea noastră, a fost stabilirea interdicției pentru președinte de a revoca și numi mai mult de jumătate dintre membrii Guvernului care au obținut votul de încredere al Parlamentului. În cazul în care remanierele guvernamentale vor depăși jumătate din membrii Guvernului, acesta se supune repetat votului de încredere al Parlamentului.

Prin art. 98 din proiect, în scopul planificării, organizării și coordonării activității de apărare a țării, s-a propus instituirea Consiliului Suprem al Apărării și Siguranței Naționale, prezidat de către președintele Republicii Moldova.

Proiectul vine și cu unele noutăți în domeniul organizării administrative a teritoriului și administrației publice locale. Astfel, conform art. 118, sunt

recunoscute autoritățile deliberative ale administrației publice, prin care se exercită autonomia locală: consiliile comunale, orașenești, municipale și regionale, iar autoritatea executivă a administrației publice comunale, orașenești, municipale – primarii aleși în condițiile legii și organul executiv regional. Este introdusă instituția prefectului (art. 116), care avea calitatea de reprezentant al Guvernului în regiune.

Au fost prevăzute și unele modificări în organizarea și funcționarea Curții Constituționale. Capitolul I din Titlul IV este numit Justiția constituțională, iar în scopul evitării influenței politice asupra judecătorilor, Curtea Constituțională se propunea a fi alcătuită din 9 judecători, numiți pentru un mandat de 9 ani, cu precizarea că una și aceeași persoană nu poate deține decât un singur mandat (art. 121). Printre atribuțiile Curții se numără și examinarea constituționalității ordonanțelor și hotărârilor cu caracter normativ ale Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, până la ratificarea acestora de către Parlament (art. 125).

Au suportat anumite revizuri și reglementările privitoare la organizarea și funcționarea sistemului judecătoresc din țară. Astfel, este prevăzută norma precum că justiția se înfăptuiește prin Curtea Supremă de Justiție, Curtea de Casație, prin curțile de apel și prin judecătorii (art. 128). Este propusă și o nouă modalitate de desemnare a judecătorilor astfel încât la funcția de judecător să candideze cetățeanul Republicii Moldova care are vârsta de 30 de ani, vechime în activitatea juridică, în învățământul juridic superior de cel puțin 5 ani și răspunde altor condiții stabilite prin legea organică. Judecătorii, președinții și vicepreședinții Curții de Casație, ai curților de apel și judecătoriiilor se numesc și se eliberează din funcție de președintele Republicii Moldova la propunerea Camerei Judecătorilor a Consiliului Superior al Magistraturii. Judecătorii, președintele și vicepreședinții Curții Supreme de Justiție se numesc și se eliberează din funcție de Parlamentul Republicii Moldova, la propunerea Camerei Judecătorilor a Consiliului Superior al Magistraturii.

Procuratura (art. 136) este declarată ca fiind o instituție publică autonomă, care contribuie la înfăptuirea justiției prin conducerea și exercitarea urmăririi penale, reprezentarea învinuirii în instanțele judecătorești, apără interesele statului, ordinea de drept, drepturile și libertățile omului, în condițiile legii.

Conform proiectului, procurorul general se numește și se eliberează din funcție de către Parlament, la propunerea Camerei Procurorilor a Consiliului Superior al Magistraturii, iar procurorii inferiori sunt numiți și eliberați de Procurorul General la propunerea Camerei Procurorilor a Consiliului Superior al Magistraturii. Procurorilor li se atribuie calitatea de magistrați, aceștia sunt independenți, imparțiali și în exercitarea mandatului se supun numai legii.

Cu titlu de noutate se stabilește că avocatura este asociația profesională specializată care, în scopul apărării drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice, acordă asistență juridică calificată prin intermediul avocaților (art. 139).

A fost revizuit și statutul Consiliului Superior al Magistraturii. Conform art. 140, Consiliul Superior al Magistraturii urma să fie constituit din Camera Judecătorilor și Camera Procurorilor.

Titlul VI din proiect conținea unele elemente noi privind extinderea cadrului subiecților cu drept de sesizare a Curții Constituționale prin acordarea acestui drept și președintelui Republicii Moldova (art. 152) și prin stabilirea faptului că problemele relative la neutralitatea statului, forma și regimul de guvernământ, structura de stat, organizarea administrativă a teritoriului, precum și procedura de revizuire a Constituției pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum (art. 154). O nouă inițiativă de revizuire a Constituției pe cale parlamentară, care vizează aceeași problemă, nu putea fi readusă în Parlament sau supusă aprobării prin referendum mai devreme de un an de la respingerea acesteia, iar în cazul neacceptării inițiativei de revizuire a Constituției prin referendum, o nouă inițiativă de revizuire, care vizează aceeași problemă, nu putea fi supusă repetat referendumului mai devreme de trei ani (art. 156).

Conform dispozițiilor incluse în Titlul VII (Dispoziții finale și tranzitorii), Constituția urma să fie adoptată de Parlament și aprobată de către popor prin referendum, lucru care așa și nu s-a întâmplat.

Alte încercări de revizuire a Legii fundamentale. Pe lângă cazurile descrise în perioada anilor 2001–20012, Parlamentului au fost înaintate și alte inițiative de revizuire a Constituției.

Astfel, prin proiectul legii cu privire la modificarea și completarea unor articole din Constituție (art. 70, 71), un grup de 34 de deputați din Parlament au inițiat procedura de revizuire a art. 70 și art. 71 din Constituția Republicii Moldova. Autorii proiectului de revizuire a Constituției propuneau excluderea din denumirea art. 70 a cuvintelor „și imunități”, excluderea alin. (3) art. 70 care, după cum știm, stipulează că deputatul nu poate fi reținut, arestat, percheziționat, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă sau trimis în judecată fără încuviințarea Parlamentului după ascultarea sa. Grupul de deputați consideră că deputatul în Parlament nu poate fi persecutat sau tras la răspundere juridică numai pentru voturile sau pentru opiniile politice exprimate în exercitarea mandatului.

În anul 2001 iarăși este propus un proiect de lege pentru modificarea și completarea art. 70 și art. 71 din Constituție. Prin acest proiect, la art. 70 se propunea excluderea din titlu a cuvintelor „și imunități”, excluderea alin. (3) (ca și în textul inițiativei din 2001 examinat mai sus), iar la art. 71 după

cuvântul „exprimate” se propunea completarea cu cuvântul „public”. În opinia celor 36 de autori ai inițiativei de revizuire a Constituției, cadrul constituțional existent oferă deputaților o protecție exagerată, deoarece nu permite efectuarea anchetei penale fără încuviințarea prealabilă a Parlamentului, exonerându-i de răspundere penală pentru infracțiunile comise și situându-i deasupra legii, fapt ce contravine principiilor democratice pe care se bazează un stat de drept. Deputații semnatori sunt de părere că imunitatea parlamentară, prevăzută la art. 70 alin. (3) din Constituție, este concepută ca un mijloc de apărare a Parlamentului, având drept scop instituirea imunității colective a acestuia față de presiunile exterioare și garantarea libertății de exprimare și de acțiune a deputaților în exercitarea mandatului, pe când redacția actuală a art. 70 alin. (3), potrivit căruia deputatul nu poate fi trimis în judecată fără acceptul prealabil al Parlamentului, constituie un mecanism legal de exonerare a deputaților de răspundere pentru infracțiunile săvârșite. Autorii mai susțin că această prevedere contrazice art. 6 din Constituție, potrivit căruia în stat există trei puteri: legislativă, executivă și judecătorească, care sunt egale între ele și colaborează, dar cu toate acestea membrii executivului, spre exemplu, nu beneficiază de imunitate similară deputaților.

Deși Curtea s-a exprimat că modificarea art. 71 din Constituție ar putea genera o interpretare extensivă a normei, în sensul că este aplicată și situațiilor ce nu acoperă exercițiul mandatului parlamentar și că aceasta are un caracter incert și poate genera dificultăți de interpretare și aplicare, ea a decis că proiectul de lege constituțională privind revizuirea art. 70 și art. 71 din Constituție nu contravine dispozițiilor constituționale și poate fi prezentat spre examinare Parlamentului, „ținând cont de opiniile Curții Constituționale expuse în partea descriptivă a avizului”.

La 9 noiembrie 2001, 35 de deputați din Parlament au inițiat procedura de revizuire a Constituției Republicii Moldova, propunând modificarea și completarea art. 17, 18 și 19, care reglementează problemele cetățeniei, precum și regimul juridic al cetățenilor străini și al apatrizilor, care a fost examinat în ședința Curții Constituționale din 12 februarie 2002.

Autorii proiectului propuneau să se excludă alin.(2) din art.17, care stipulează că „nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de cetățenia sa și nici de dreptul de a-și schimba cetățenia”, motivând că această normă este cuprinsă în Convenția europeană cu privire la cetățenie, ratificată prin Hotărârea Parlamentului din 14.10.1999. De asemenea, se propunea a exclude alin. (1) din art. 18, care prevedea că cetățenii Republicii Moldova nu pot fi cetățeni ai altor state decât în cazurile prevăzute de acordurile internaționale la care Republica Moldova este parte, urmărindu-se prin aceasta reglementarea mai exactă a pluralității de cetățenii, iar din alin. (2) al aceluiași articol se excludea prevederea care statua dreptul cetățenilor la protecția statului în țară.

În proiect se propunea și substituirea termenilor „convenție internațională” și „condiții de reciprocitate”, cuprinși în art. 17 alin. (4), cu termenul „tratat internațional”, care, în opinia autorilor, este mai general și înglobează ambii termeni. La fel se propunea să se excludă sintagma „în temeiul hotărârii instanței de judecată” din art. 17 alin. (4), care se referea la procedura de extrădare, autorii considerând că această reglementare este de resortul unei legi organice.

Autorii proiectului propuneau și completarea art. 19 cu un alineat cu următorul conținut: „Cetățenii străini și apatrizii pot fi extrădați numai în baza unui tratat internațional sau în condițiile stabilite de legea organică”.

O altă inițiativă de revizuire a Constituției în vigoare aparține unui grup de deputați care au susținut proiectul legii pentru modificarea și completarea Constituției (art. 73, 110, 111, 111-1), propunând expunerea art. 73 (Inițiativa legislativă) în următoarea redacție: „Dreptul de inițiativă legislativă aparține deputaților în Parlament, președintelui Republicii Moldova, Guvernului, Adunării Populare a unității teritoriale autonome Găgăuzia”. Autorii proiectului propuneau restructurarea Capitolul VIII din Constituție în două secțiuni: Secțiunea I „Administrația publică centrală” și Secțiunea II „Administrația publică locală”.

Așadar, proiectul venea cu un conținut revizuit al art. 110 și 111 și cu un articol nou (Articolul 111/1. Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia). Conform proiectului, Găgăuzia era recunoscută o „unitate teritorială autonomă cu un statut special, care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova și soluționează de sine stătător, în cadrul legii, în limitele competenței sale, în interesul întregii populații, problemele dezvoltării politice, economice și culturale”. Pe teritoriul acestei unități erau garantate toate drepturile și libertățile prevăzute de Constituția și legislația Republicii Moldova, resursele naturale aflate pe teritoriul Găgăuziei erau recunoscute proprietate a poporului Republicii Moldova și baza economică a unității teritoriale autonome. Autorii proiectului au mai avut grijă să fixeze că: „În cazul pierderii statutului de stat independent al Republicii Moldova, populația unității teritoriale autonome Găgăuzia are dreptul la autodeterminare”.

Desigur, tentativele de revizuire a constituției nu puteau să ocolească problema limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, astfel încât a fost elaborat și un proiect de lege pentru modificarea și completarea art. 13 din Constituție. Autorii propuneau ca alin. (2) din acest articol să conțină următorul text: „Limba rusă în Republica Moldova este limbă oficială și alături de limba moldovenească se folosește în autoritățile publice centrale, organele administrației publice centrale și locale, justiție și în alte domenii ale vieții sociale a statului”. Pe lângă acestea, se mai propunea și introducerea

unui alineat nou, în care se menționa că „în afară de limbile moldovenească și rusă, statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării”. În viziunea autorilor acestui proiect expus în Nota informativă, scopul principal al inițiativei de modificare a art. 13 din Legea supremă era „de a introduce o mai mare flexibilitate a legislației lingvistice și de a asigura un bilingvism real în societatea noastră”.

Încercării de modificare au fost supuse și art. 72 și 113 din Constituție prin proiectul legii pentru modificarea și completarea unor prevederi din Constituție, înaintat la 19 aprilie 2002 de un grup de 52 de deputați din Parlament. Proiectul propunea completarea art. 72 cu alineatul (5), având următorul cuprins: „În funcție de caracterul normelor cuprinse, legile se împart în generale, speciale și excepționale”. În opinia autorilor, această completare „decurge din necesitatea de a concretiza caracterul legilor privind diverse raporturi sociale, dar cu o forță juridică egală”. Ei mai susțineau că legile excepționale urmează să intervină în reglementarea stărilor de necesitate sau a anumitor domenii care fac excepție de la regulile generale sau speciale. În situațiile excepționale, în care intervine o modalitate de administrare exclusivă, regulile generale nu pot fi aplicate, prin urmare, acestea vor fi reglementate prin legi excepționale care vor avea o acțiune provizorie.

După cum se știe, instituția șefului de stat în modul în care este reglementată de Constituția Republicii Moldova a trezit mereu discuții aprinse, mai ales la capitolul atribuțiilor. Evident că normele din Constituție consacrate acestuia nu pot fi ocolite de intenția unor intervenții reformatorii. O tentativă de acest gen a fost întreprinsă prin proiectul legii constituționale cu privire la modificarea lit. g) art.88 din Constituție. Conform acestui proiect de lege constituțională, la art. 88 „Alte atribuții” lit. g) se propunea substituirea noțiunii „acordă ranguri diplomatice” cu noțiunea „acordă gradul diplomatic de ambasador și de ministru plenipotențiar”.

Un alt proiect care a avut în vizor această instituție a cerut modificarea art. 81 (Incompatibilități și imunități) din Constituție. Proiectul urmărea scopul completării art.81 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova cu următoarea prevedere: „Pe perioada exercitării mandatului președintelui Republicii este obligat să-și suspende activitatea în partidele politice și organizațiile politice”.

Autorii inițiativei argumentau necesitatea completării Constituției cu această dispoziție în urma dialogului politic purtat de formațiunile politice în campania electorală din 2005 privind suspendarea calității de membru al partidului politic de către persoana care va fi aleasă în funcția de președinte al țării. În opinia acestora, calitatea de membru sau de conducător al unui

partid împiedică președintele țării să-și îndeplinească funcția de garant al stabilității și echilibrului proceselor social-politice, de arbitru imparțial, îl determină să se plaseze în procesul politic de partea formațiunii sale.

Evenimentele care au urmat în țară după 7 aprilie 2009, soldate cu polarizarea vieții politice și, în consecință, cu blocarea procedurii de alegere a șefului statului, a trezit interesul de revizuire a procedurii de desemnare a acestuia materializat în mai multe proiecte.

Printr-un proiect de lege privind modificarea art. 78 din Constituție se propunea ca în funcția de președinte, în bază de alternativă, să fie ales candidatul care a obținut 61 de voturi din numărul deputaților aleși. Dacă niciun candidat nu va întruni numărul necesar de voturi, în decurs de 5 zile lucrătoare se propunea organizarea turului doi de scrutin. În cel de-al doilea tur se considera ales candidatul care a întrunit 57 de voturi din numărul deputaților aleși. Dacă în cel de-al doilea tur niciunul dintre candidați nu a întrunit numărul necesar de voturi, în decurs de 5 zile lucrătoare se organizează al treilea tur de scrutin între primii doi candidați stabiliți în ordinea numărului descrescător de voturi obținute în turul doi. În cel de-al treilea tur se considera ales candidatul care a întrunit cel puțin votul majorității deputaților aleși. Dacă și după al treilea tur președintele Republicii Moldova nu va fi ales, în termen de 10 zile lucrătoare, președintele în exercițiu urma să dizolve Parlamentul și să stabilească data alegerilor în noul Parlament care vor avea loc în termen de 60 de zile de la data dizolvării Parlamentului. La solicitarea autorilor acest proiect a fost retras.

Printr-un alt proiect de lege constituțională privind modificarea art. 78 din Constituție se propunea desemnarea șefului de stat prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. În viziunea autorilor, alegerea președintelui Republicii Moldova de către popor va permite înlocuirea „mecanismului deficient de alegere a președintelui cu unul viabil și eficient și se vor înlătura inadvertențele în ceea ce privește modalitatea de alegere a președintelui în raport cu organizarea regimului de guvernare care există în prezent”.

Prin alt proiect de lege constituțională se propunea modificarea art. 78 din Constituția Republicii Moldova prin referendum constituțional. Conform proiectului, președintele Republicii Moldova urma să fie ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Pentru obținerea mandatului candidatul trebuia să întrunească cel puțin jumătate din voturile alegătorilor care au participat la alegeri, iar în cazul în care niciunul dintre candidați nu va acumula această majoritate, se propunea organizarea unui al doilea tur de scrutin între primii doi candidați stabiliți în ordinea numărului de voturi obținute în primul tur, fiind declarat ales candidatul care a obținut cel mai mare număr de voturi.

Autorii acestui proiect de lege constituțională erau convinși că alegerea Președintelui țării prin votul direct al cetățenilor este justificată atât din

punct de vedere juridic, cât și din punct de vedere politic, efectul scontat fiind înlăturarea inadvertențelor între modalitatea actuală de alegere a președintelui țării și regimul de guvernare.

La inițiativa unui grup de deputați s-a propus revizuirea art. 135 și 136 din Constituția Republicii Moldova. Proiectul prevedea completarea alin. (1) art. 135 cu dispoziții noi care împuterniceau Curtea Constituțională să se pronunțe, după epuizarea căilor de atac, asupra „cererilor depuse de orice persoană care se pretinde victimă a unor încălcări ale drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, consfințite în Titlul II sau în tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, provenite dintr-o lege, dintr-un act administrativ, dintr-o hotărâre judecătorească sau dintr-o omisiune a autorităților publice”. Prin modificarea art. 136 se preconiza stabilirea unui număr din 7 judecători în loc de 6, fiind promovată și o nouă modalitate de numire a acestora, astfel încât doi judecători urmau să fie numiți de Parlament, doi de Guvern, doi de Consiliul Superior al Magistraturii și unul de către președintele Republicii Moldova.

Procesul de revizuire a Constituției Republicii Moldova a cuprins și dimensiunea drepturilor și libertăților fundamentale. Unul dintre drepturile supuse acestui proces a fost dreptul la viață și la integritate fizică și psihică (art. 24). Autorii proiectului legii pentru modificarea acestui articol cereau modificarea dispozițiilor cuprinse în alin. (3) prin excluderea textului „decât pentru acte săvârșite în timp de război sau de pericol iminent de război și numai în condițiile legii”.

Este de menționat că la 24 august 2005 și Guvernul Republicii Moldova a depus un proiect de lege constituțională pentru excluderea din art. 24 alin. (3) din Constituție a dispoziției privind posibilitatea aplicării pedepsei capitale pentru acte săvârșite în timp de război sau de pericol iminent de război, propunând pentru acest alineat formula: „Pedepsa cu moartea este interzisă”.

Necesitatea acestor modificări era justificată de autori prin dorința Republicii Moldova de a adera la cel de-al doilea Protocol facultativ la Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice vizând abolirea pedepsei cu moartea, adoptat de Adunarea Generală a ONU la 15 decembrie 1989 și Protocolul nr.13 la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, adoptat la Vilnius la 3 mai 2002, și onorării angajamentelor asumate prin Planul de acțiuni Moldova – Uniunea Europeană.

Tendențele constituționalismului din Republica Moldova. Istoria constituționalismului din Republica Moldova demonstrează că problema principală a dezvoltării constituționale ca proces de organizare a instituțiilor publice, a voințelor individuale este nu noutatea ideilor constituționale propuse, ci *conștiința de drept insuficientă care domină în societate*. Este

cunoscut că deja la începutul sec. al XIX-lea teoria dreptului constituțional avea un nivel destul de evoluat, dar acesta era doar un nivel tehnico-juridic, nu și juridico-psihologic sau social. În zilele noastre, de asemenea, există un decalaj considerabil între teoria dreptului constituțional și practica realizării ideilor constituționale întruchipate în normele juridice: ideile nu se transformă în ideologeme, în stereotipuri ale conștiinței de drept, iar actele legislative, care dezvoltă și concretizează ideile de drept constituțional și care, s-ar părea, poartă un caracter aplicativ, nu funcționează eficient.

Cele menționate pot fi suplimentate și cu câteva aspecte constituțional-juridice cu caracter distructiv: caracterul inert al doctrinei juridice și al procesului de aplicare a dreptului; deformarea sau imperfecțiunea deciziilor cu caracter constituțional-juridic; recepționarea „decorativă” sau reproducerea mecanică a valorilor constituționale contemporane fără a crea circumstanțele necesare pentru realizarea lor, ceea ce în ultimă instanță conduce la deformarea valorilor și principiilor constituționale fundamentale în viața de toate zilele.

Rezumând situația creată în Republica Moldova, constatăm că Constituția noastră a utilizat eficient experiența mondială a constituționalismului, cu toate acestea trebuie să luăm în considerare și faptul că un șir de prevederi din această Constituție au fost determinate de starea de tranziție deosebită a societății.

În viziunea noastră, evoluția constituționalismului în Republica Moldova trebuie să fie determinată de următoarele tendințe:

- promovarea consecventă a valorilor constituționale democratice, care ar permite ca reformele constituționale să fie orientate în exclusivitate spre limitarea puterii, descentralizarea forțelor politice, economice și administrative și, în același timp, spre fortificarea garanțiilor și extinderea instituțiilor de autogovernare;

- imprimarea unui caracter real procesului de realizare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului, sporirea garanțiilor constituționale de asigurare a lor;

- supremația legii trebuie să dobândească un conținut real, mecanismele concrete de reglementare constituțională trebuie să fie aduse în conformitate cu principiile constituționale fundamentale, cerințele față de răspunderea constituțională trebuie să fie în creștere.

Așadar, constituționalismul secolul al XXI-lea din Republica Moldova reprezintă o mișcare socială, o teorie, o doctrină și o practică constituțională corespunzătoare valorilor general umane specifice societății noastre.

Ion GUCEAC,

*doctor habilitat în drept, profesor universitar,
membru corespondent al AȘM*

CONSTRUCȚIA DE STAT

Argument. Statul Republica Moldova s-a constituit la 27 august 1991 prin adoptarea Legii nr. 691-XII din 27.08.1991 ce prevedea aprobarea Declarației de Independență a Republicii Moldova. Pe de o parte, semnarea Declarației de Independență a însemnat finalizarea unui proces complex de autodeterminare statală a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM), în contextul democratizării, iar ulterior dezintegrării, Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS), în a cărei componență era RSSM. Pe de altă parte, aprobarea Declarației de Independență de către deputații Parlamentului de legislatura a XII-a a semnat demararea unei succesiuni polivalente de operații și activități plene privind construcția unui nou stat pe harta politică a lumii – Republica Moldova.

Construcția de stat este un proces plurivalent și de durată, îndeosebi pentru Republica Moldova, care nu are tradiție în domeniul construcției politico-administrative democratice independente. Unul dintre elementele constitutive ale statului este autoritatea politică exclusivă și suveranitatea exercitată în limitele teritoriului său. Puterea politică este realizată de către un sistem de autorități și instituții publice care asigură caracterul ordonat al societății prin sarcini de organizare și conducere: autoritatea legislativă, instituția șefului de stat, guvernul și autoritățile judecătorești. Compartimentul „Construcția de stat” include analiza rolului, atribuțiilor și evoluției acestor autorități publice în contextul variabil al regimului politic din Republica Moldova și în baza principiului fundamental al separației puterilor în stat.

Regimul politic din Republica Moldova

Regimul politic reprezintă totalitatea relațiilor ce se formează în procesul de realizare a atribuțiilor sale de către autoritățile publice ale statului. El este contextul politico-juridic de interacțiune dintre autoritățile și instituțiile politice ale statului. În funcție de conținutul prevederilor constituționale, și având în vedere specificul proceselor politice din societate, statul Republica Moldova în evoluția sa a cunoscut trei tipuri de regimuri politice:

a) *Regim politic prezidențial (1991–1994)*. În perioada respectivă, instituția cu cea mai mare prerogativă, în materie de politică internă și externă, a fost cea a șefului de stat, instituită prin Legea RSSM din 03.09.1990, pe motiv că în legislația Republicii Moldova au fost operate un șir de prevederi ce diminuau rolul Guvernului în cadrul sistemului executiv

dualist. De asemenea, adoptarea Legii nr. 720-XII din 18.09.1991 cu privire la alegerile președintelui Republicii Moldova, ce prevedea procedura de alegeri directe, a marcat creșterea gradului de independență a șefului de stat față de legislativul în care se prefigura o componență tot mai fragmentată și mai instabilă. Aceste considerente de ordin legal au fost completate de un șir de procese și fenomene social-politice, care la fel au provocat fortificarea instituției șefului de stat. Se are în vedere popularitatea primului președinte al statului Republica Moldova – Mircea Snegur, care a acumulat în urma scrutinului național 98,18% din voturi, în condițiile lipsei unor contracandidați reali și datorită entuziasmului și așteptărilor mari ale populației din perioada respectivă privind construcția statului Republica Moldova. În condițiile absenței unei legislații consolidate în primii ani de independență, nu putem vorbi la modul absolut despre un regim politic prezidențial, însă majoritatea trăsăturilor sistemului de relații politico-administrative instituite induc asupra tratării regimului în maniera dată.

b) *Regim politic semiprezidențial (1994–2000)*. Momentul de cotitură în reglementarea juridică a mecanismului de guvernare din Republica Moldova l-a constituit adoptarea Constituției Republicii Moldova la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. Legea fundamentală a Republicii Moldova, în varianta sa inițială, stabilea un regim politic de tip mixt. Puterea executivă avea un caracter bicefal, fără a stabili cu certitudine supremația unei instituții: a Guvernului sau a Președintelui. Puterea legislativă era reprezentată de către un Parlament unicameral, care desemna prin majoritate parlamentară Guvernul și, respectiv, acesta din urmă era răspunzător în fața Parlamentului. Pe de altă parte, președintele era acela care prezida ședințele Guvernului. Președintele Republicii Moldova avea atribuții mai largi în domeniul politicii externe, militare și de securitate. În timp ce Guvernul se preocupa de problemele din domeniul politicii economice, sociale, de ordine internă etc.

Instituționalizarea regimului mixt de guvernare a fost destul de anevoios. În condițiile agravării situației social-economice din Republica Moldova, se desfășoară un șir de conflicte la nivel de comunicare și de activitate între instituția șefului de stat și legislativ, cu privire la controlul Guvernului, respectiv, asumării responsabilităților de guvernare. Răspunderea dualistă a miniștrilor a fost unul dintre motivele principale invocate de participanții la conflict. În consecință, Parlamentul de legislatura a XIV-a decide revizuirea Constituției în vederea limitării prerogativelor președintelui.

c) *Regim politic parlamentar (2000 – prezent (2014))*. Adoptarea Legii constituționale nr. 1115 din 05.07.2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova a fost rezultatul confruntărilor dintre legislativ și șeful statului. În condițiile identificării unei majorități parlamentare opuse Președinției, Parlamentul a reușit să identifice mecanisme de limitare a atribuțiilor și legitimității instituției prezidențiale. Legislativul a decis operarea modificărilor în Constituție având drept scop limitarea prerogativelor președintelui și a poziției sale în sistemul politic moldovenesc.

Modificările operate s-au referit la Capitolul V „Președintele Republicii Moldova”, Capitolul VI „Guvernul” și Capitolul VII „Raporturile Parlamentului cu Guvernul”. În primul rând, este vorba de art. 78 „Alegerea Președintelui”, unde enunțul „este ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat” a fost înlocuită cu „este ales de Parlament prin vot secret”. Mandatul prezidențial nu este oferit de către popor, ci de reprezentanții acestuia din Parlament. Modificările operate în Capitolele VI și VII au vizat fortificarea instituției Guvernului. În particular, ne referim la introducerea în categoria de acte ale Guvernului a ordonanțelor și implicat a procedurii de delegare legislativă.

O altă modificare importantă ține de excluderea prevederilor art. 83, care reglementau legătura dintre președintele Republicii Moldova și Guvern. Președintele Republicii Moldova nu mai poate prezida ședințele Guvernului la care participă și nu poate consulta Guvernul în probleme urgente sau de importanță deosebită. De specificat că Constituția Republicii Moldova, în varianta sa actuală, nu reglementează în niciun fel participarea președintelui la ședințele Guvernului.

Pe de altă parte, anumite prevederi specifice unui regim de guvernare mixt au fost păstrate. Este vorba de conținutul art. 73, prin care se consfințește dreptul președintelui Republicii Moldova la inițiativă legislativă. Drept ce nu va fi întâlnit în nicio Constituție aparținând unui stat cu regim politic parlamentar de tradiție. Mai mult, printre modificările constituționale operate în vara anului 2000 sunt și de acelea care nu numai că nu limitează puterea președintelui, ci dimpotrivă, amortizează efectul modificărilor respective. Este vorba despre completări efectuate în conținutul art. 88, punctul (i), prin care președintele Republicii Moldova dispune de o așa atribuție ca „suspendează actele Guvernului, ce contravin legislației până la adoptarea hotărârii definitive a Curții Constituționale”.

Parlamentul Republicii Moldova

Generalități. În conformitate cu prevederile Constituției, Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil. Forma de guvernământ a statului este republica, deci guvernarea este realizată prin reprezentanții aleși de către cetățenii cu drept de vot. Voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative în formele stabilite de Constituție. Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului, cu un mandat de 4 ani. În componența Parlamentului se aleg 101 deputați, care, în exercitarea mandatului, sunt în serviciul poporului, orice mandat imperativ fiind considerat nul. Parlamentul se întrunește în două sesiuni ordinare pe an. Prima sesiune începe în luna februarie și nu poate depăși sfârșitul lunii iulie. A doua sesiune începe în luna septembrie și nu poate depăși sfârșitul lunii decembrie. Parlamentul se întrunește și în sesiuni extraordinare sau speciale, la cererea președintelui Republicii Moldova, a președintelui Parlamentului sau a unei treimi din deputați.

Conform legislației în vigoare, alegerile parlamentare în Republica Moldova se desfășoară în baza scrutinului reprezentării proporționale, întreg teritoriul țării constituind o circumscripție electorală. Acest tip de scrutin se bazează pe principiul că mandatele din Parlament sunt distribuite în mod proporțional în funcție de voturile exprimate de alegători pentru un concurent electoral sau altul. Parlamentul devine astfel o reflecție politică a opțiunilor electoratului. Existența pragului de reprezentare împiedică fragmentarea politică excesivă a legislativului. Rolul principal în cursa electorală revine partidelor politice.

Dizolvarea Parlamentului Republicii Moldova survine în următoarele circumstanțe:

- în cazul imposibilității formării Guvernului (în termen de 45 de zile de la prima solicitare și numai după respingerea a cel puțin două solicitări de investitură);

- în cazul blocării procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni;

- dacă nu este în stare să aleagă președintele Republicii Moldova.

În cazul circumstanțelor menționate mai sus se organizează alegeri parlamentare anticipate.

Rolul Parlamentului în sistemul politic al Republicii Moldova. Parlamentul este principala autoritate reprezentativă a sistemului politic din

cadrul unei societăți democratice, în special în contextul unui regim politic parlamentar. În virtutea calității sale de organ reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului, Parlamentul ocupă un rol central în sistemul relațiilor de putere în activitatea statului. Misiunea majoră a legislativului este determinată nu doar de caracterul său reprezentativ și de mandatul oferit de cetățenii cu drept de vot, ci și de funcțiile și atribuțiile acestuia.

Funcția de reprezentare a poporului este una fundamentală pentru un stat de drept. În condițiile regimului politic parlamentar, când șeful de stat este ales prin vot indirect, legislativul este unica autoritate politică centrală a statului, împuternicită de către popor prin vot direct să exercite suveranitatea în numele său.

Funcția de desemnare a autorităților publice executive și de recrutare a personalului guvernamental este o următoare activitate proprie legislativului din Republica Moldova. Parlamentul este acel care alege președintele Republicii Moldova și investește Guvernul. Președintele Republicii Moldova este ales de Parlament prin vot secret. Programul de activitate și lista Guvernului se dezbate în ședința Parlamentului. Acesta acordă încredere Guvernului cu votul majorității deputaților aleși. În baza votului de încredere acordat de Parlament, președintele Republicii Moldova numește Guvernul.

Funcția legislativă reiese din însăși misiunea instituției parlamentare în calitate de unica autoritate legislativă a statului. Parlamentul elaborează și aprobă legi (constituționale, organice și ordinare) prin care se exprimă voința generală a poporului. Trăsăturile funcției legislative sunt: caracter complex, caracter permanent, caracter politic.

Funcția de control parlamentar se numără printre activitățile de bază ale legislativului. De exemplu, în relația cu Guvernul există următoarele mecanisme de control parlamentar: informarea și documentarea; audieri parlamentare; întrebări și interpelări; ancheta parlamentară. În relația cu instituția președintelui Republicii Moldova controlul parlamentar se exprimă prin următoarele oportunități: de a monitoriza respectarea incompatibilității președintelui Republicii Moldova; de a pune sub învinuire președintele Republicii Moldova pentru săvârșirea de infracțiuni; de a veghea asupra respectării normelor constituționale de către președinte. Funcția de control poate fi completată de cea de sancționare. De exemplu, Parlamentul, la propunerea a cel puțin o pătrime din deputați, își poate exprima neîncrederea în Guvern cu votul majorității deputaților.

Conform Constituției Republicii Moldova, Parlamentul are următoarele atribuții de bază:

- adoptă legi, hotărâri și moțiuni; declară referendumuri;
- interpretează legile și asigură unitatea reglementărilor legislative pe întreg teritoriul țării;
- aprobă direcțiile principale ale politicii interne și externe a statului; aprobă doctrina militară a statului;
- exercită controlul parlamentar asupra puterii executive, sub formele și în limitele prevăzute de Constituție;
- ratifică, denunță, suspendă și anulează acțiunea tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova;
- aprobă bugetul statului și exercită controlul asupra lui;
- exercită controlul asupra acordării împrumuturilor de stat, asupra ajutorului economic și de altă natură acordat unor state străine, asupra încheierii acordurilor privind împrumuturile și creditele de stat din surse străine;
- alege și numește persoane oficiale de stat, în cazurile prevăzute de lege;
- declară mobilizarea parțială sau generală; declară starea de urgență, de asediu și de război;
- inițiază cercetarea și audierea oricăror chestiuni ce se referă la interesele societății;
- suspendă activitatea organelor administrației publice locale, în cazurile prevăzute de lege;
- îndeplinește alte atribuții, stabilite prin Constituție și legi.

Evoluția. Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XII-a (1990–1994) a fost forul legislativ care a votat Legea privind aprobarea Declarației de Independență. Alegerile deputaților s-au desfășurat în data de 25 februarie și cea de 10 martie 1990. Scrutinul electoral utilizat a fost de tip majoritar uninominal, în două tururi. La acel moment Republica Moldova se afla în componența URSS și se numea Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (din 5 iunie 1990 – RSS Moldova), iar autoritatea legislativă a republicii se intitula Sovietul Suprem al RSSM și includea un număr de 380 de deputați. Odată cu adoptarea Legii nr. 589 din 23.05.1991 privind schimbarea denumirii statului în Republica Moldova are loc și modificarea denumirii autorității legislative a statului – din „Sovietul Suprem al RSS Moldova” în „Parlamentul Republicii Moldova”.

Activitatea Parlamentului de legislatura a XII-a nu a fost una deplină. Prin Hotărârea Parlamentului nr.1608 din 12.10.1993, „pornind de la necesitatea urgentării reformelor social-economice, dezvoltării democrației și pluralismului politic, conștient de imperativul creării unui Parlament profesionist pe bază de pluripartitism”, s-a decis efectuarea în data de 27 februarie 1994 a alegerilor parlamentare anticipate.

Componența politică a legislativului a întrunit o diversitate extinsă, deputații fiind aleși în baza votului majoritar uninominal, în condițiile lipsei unui sistem de partide. În perioada respectivă are loc trecerea bruscă de la monismul ideologic sovietic la pluralismul doctrinar democratic. A demarat un proces natural de instituționalizare a pluripartitismului în Republica Moldova, cu toate trăsăturile și reacțiile adverse specifice procesului. Cele mai reprezentative organizații și mișcări social-politice instituționalizate din perioada anilor 1991–1994 au fost:

- Frontul Popular din Moldova: organizație social-politică de tip „umbrelă”, ce a inclus în componența sa în primii ani deputați în special din rândul intelectualității, cu viziuni național-democratice, pro-românești. Frațiunea parlamentară a FPM a fost cea mai activă din punct de vedere politic în perioada anilor 1990–1992;

- Frațiunea parlamentară „Viața satului”, în baza căreia s-a constituit ulterior Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM). Grupul social-politic pleda pentru independența Republicii Moldova, dezvoltarea identității moldovenești și relații prioritare cu fostele republici unionale;

- Mișcarea social-politică internaționalistă „Unitate-Edinstvo”, care includea în mare parte deputați-reprezentanți ai etniilor minoritare, ce pleddau pentru protejarea drepturilor minorităților etnice și promovau revenirea în URSS.

Funcția de președinte al Parlamentului, din momentul declarării independenței, pe durata legislaturii a XII-a a fost asigurată de Alexandru Moșanu (27.09.1991–02.02.1993) și Petru Lucinschi (04.02.1993–27.02.1994).

Activitatea Parlamentului s-a desfășurat în condiții de transformare politică fundamentală. Au existat un șir de carențe și deficiențe în activitate atât sistemice, cât și de conjunctură. Dar Parlamentul de legislatura a XII-a a rămas în istorie drept primul Parlament al Republicii Moldova care a reușit să pună bazele construcției de stat prin: adoptarea Declarației cu privire la suveranitatea Republicii Sovietice Socialiste Moldova (23 iunie 1990), adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova (27 august 1991), adoptarea unui set de legi care au pus bazele dezvoltării politice, social-economice, culturii, securității și a relațiilor externe ale Republicii Moldova. Actele normative adoptate de Parlament în perioada dată au pus bazele existenței legal-politice a Republicii Moldova.

Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XIII-a (1994–1998) a fost ales în baza primelor alegeri democratice cu participare pluripartită din Republica Moldova. De asemenea, pentru prima dată alegerile s-au desfășurat în baza scrutinului reprezentării proporționale, fapt ce a impulsionat dezvoltarea și consolidarea sistemului de partide politice. În urma

alegrilor, în legislativ au acces 4 concurenți electorali (1 partid și 3 trei blocuri electorale) din totalul de 9 partide, 4 blocuri și 20 de candidați independenți. Aceștia au fost:

- Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM): 56 mandate;
- Blocul electoral „Partidul Socialist și Mișcarea Unitate-Edinstvo” (BE „PSMUE”): 28 mandate;
- Blocul electoral „Blocul Țăranilor și Intelectualilor” (BE „BȚI”): 11 mandate;
- Blocul electoral „Alianța Frontului Popular Creștin Democrat” (BE „AFPCD”): 9 mandate.

Majoritatea parlamentară a fost formată în baza PDAM și BE „PSMUE”, acestea susținând o guvernare de orientare ideologică de centru-stânga. Președinții Parlamentului au fost Petru Lucinschi (27.02.1994–09.01.1997) și Dumitru Moțpan (05.03.1997–23.04.1998).

Printre realizările cele mai notabile ale activității Parlamentului de legislatura a XIII-a se numără: adoptarea Legii supreme a statului – Constituția Republicii Moldova; adoptarea statutului juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri); aprobarea Concepției politicii externe a Republicii Moldova și a Doctrinei militare a statului; adoptarea Codului Electoral; a Legii învățământului etc. În esență, Parlamentul de legislatura a XIII-a a continuat procesul de construcție statală inițiat de predecesorii săi, consolidând fundamentul politico-legal și strategic de dezvoltare a Republicii Moldova. În același timp, legislativul nu a avut capacitatea de a impulsiona politicile de dezvoltare social-economică a țării. Inițiativele legislative din domeniul sociocultural (privind studierea limbii și a istoriei), au determinat o reacție negativă din partea intelectualității și tineretului studios. Drept consecință, forțele politice ce au asigurat majoritatea parlamentară nu au fost în stare să acceadă în Parlamentul de legislatura următoare.

Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XIV-a (1998–2001) s-a constituit în urma alegerilor ordinare desfășurate în data de 22 martie 1998. La scrutin au participat în calitate de concurenți electorali 9 partide, 6 blocuri electorale și 60 de candidați independenți. Din totalul acestora, pragul de reprezentare a fost depășit de 2 partide și 2 blocuri electorale:

- Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM): 40 mandate;
- Blocul electoral „Convenția Democrată din Moldova” (BE „CDM”): 26 mandate;
- Blocul electoral „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă” (BE „PMDP”): 24 mandate;
- Partidul Forțelor Democratice (PFD): 11 mandate.

Majoritatea parlamentară (Alianța pentru Democrație și Reforme) s-a format în baza partidelor situate de la centru spre dreapta eșichierului po-

litic moldovenesc: BE „PMDP”, BE „CDM” și PFD. Alianța de guvernare a încercat să impulsioneze procesul de reformă plenară din țară. Însă lipsa unei majorități stabile a generat un proces de criză guvernamentală, ce a subminat legitimitatea clasei politice de la guvernare. Starea de instabilitate a fost generată și de anumite situații de problemă între șeful de stat și Parlament privind atribuțiile și rolul fiecăruia în procesul politic din țară. Criza politică a fost completată de introducerea unor modificări constituționale ce instituiau un mecanism rigid de alegere a președintelui Republicii Moldova de către Parlament. Drept consecință a cumulului de cauze, prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.1843 din 31.12.2000 se decretează dizolvarea Parlamentului Republicii Moldova. Președinte al Parlamentului Republicii Moldova pe durata legislaturii a XIV-a a fost Dumitru Diacov (23.04.1998 – 20.04.2001).

Printre activitățile principale ale legislativului în perioada dată sunt: adoptarea Legii privind organizarea administrativ-teritorială; modificarea Constituției Republicii Moldova la capitolul modalitatea de alegere a președintelui și atribuțiile acestuia; acțiuni de inițiere a procesului de integrare europeană și cooperare transfrontalieră etc. În pofida reformelor promovate, situația social-economică din Republica Moldova continua să se înrăutățească. Drept consecință, cea mai mare parte dintre partidele politice care au format majoritatea în Parlament nu au putut accede în legislatura următoare.

Alegerile anticipate pentru Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XV-a (2001 – 2005) s-au desfășurat pe data de 25 februarie 2001. La scrutin au participat 12 partide politice, 5 blocuri electorale și 10 candidați independenți. Din totalul acestora, pragul de reprezentare a fost depășit de 2 partide și un bloc electoral:

- Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM): 71 mandate;
- Blocul electoral „Alianța Braghiș” (BE „AB”): 19 mandate;
- Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD): 11 mandate.

Majoritatea parlamentară, pentru prima dată în istoria politică a Republicii Moldova, a fost asigurată de un singur partid politic – PCRM, formațiune situată pe segmentul de stânga al eșichierului politic. Președinte al Parlamentului a fost aleasă Eugenia Ostapciuc (20.03.2001 – 24.03.2005). Partidul de guvernământ, în virtutea scorului electoral obținut, a fost în stare să voteze candidatul său la funcția de președinte al Republicii Moldova – Vladimir Voronin.

Pe parcursul activității, Parlamentul de legislatura a XV-a a continuat procesul de consolidare a legislației Republicii Moldova în diferite domenii prin adoptarea unui șir de coduri și legi, cum ar fi: Codul Penal și Codul

de Procedură Penală; Codul Civil și Codul de Procedură Civilă; Codul Muncii; Legile cu privire la avocatură și la notariat etc. A fost adoptată o nouă lege privind organizarea administrativ-teritorială ce prevedea, în mare parte, revenirea la organizarea de până în 1998. Agenda activității parlamentare a inclus și soluționarea conflictului transnistrean, inclusiv prin proiecte de federalizare a Republicii Moldova. Activitatea legislativului s-a mai caracterizat printr-un șir de inițiative de limitare a pluralismului politic, de tergiversare a reformelor social-economice, de resuscitare a clivajelor etno-culturale și lingvistice din societate etc.

În urma expirării mandatului de 4 ani, în data de 6 martie 2005 au avut loc alegeri pentru Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XVI-a (2005–2009). La scrutin au participat 9 partide politice, 2 blocuri electorale și 12 candidați independenți. Din totalul acestora, pragul de reprezentare a fost depășit de 2 partide și un bloc electoral:

- Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM): 56 mandate;
- Blocul electoral „Moldova Democrată” (BE „MD”): 34 mandate;
- Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD): 11 mandate.

Majoritatea parlamentară s-a constituit în baza deputaților PCRM, care, pentru prima dată în istoria Republicii Moldova, a devenit partidul ce-și asumă guvernarea pentru două legislaturi consecutive. Președinte al Parlamentului a fost ales Marian Lupu (24.03.2004). Deputații PCRM, cu sprijinul unor deputați din „opозиția constructivă” (PPCD, PDM Partidul Social Liberal (PSL)), în spiritul „consensului național”, au reușit să promoveze la funcția de șef de stat pe Vladimir Voronin, pentru al doilea termen consecutiv.

Printre realizările Parlamentului de legislatura a XVI-a pot fi menționate: consolidarea legislației naționale pe anumite domenii strategice (adoptarea Codului Audiovizualului, Codului Contravențional); impulsivitatea procesului de reglementare a conflictului transnistrean (adoptarea Legii cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului, eforturi de cooptare a Statelor Unite ale Americii și Uniunii Europene la procesul de reglementare etc.); adoptarea Concepției securității naționale în variantă nouă; aprobarea și ratificarea unui șir de acte privind integrarea europeană a Republicii Moldova, însă a căror implementare era tergiversată.

Alegerile parlamentare ordinare pentru mandatele de deputat în Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XVII-a (2009, 5 aprilie–29 iulie) s-au desfășurat în data de 5 aprilie 2009. La finalul cursei electorale s-au prezentat 12 partide și 5 candidați independenți (participarea

blocurilor electorale nu a fost prevăzută de legislație). Din totalul concurenților, pragul de reprezentare a fost depășit de 4 partide:

- Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM): 60 mandate;
- Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM): 15 mandate;
- Partidul Liberal (PL): 15 mandate;
- Partidul politic „Alianța Moldova Noastră” (AMN): 11 mandate.

Parlamentul de legislatura a XVII-a a avut cel mai scurt mandat din istoria politică a Republicii Moldova. Președinte al Parlamentului a fost ales Vladimir Voronin (12.05.2009–29.09.2009). Complexul de interacțiuni existent în legislativ era o reflecție a stării de tensiune și fragmentare din societate. Majoritatea parlamentară a fost formată în baza PCRM, însă formațiunea nu a reușit să promoveze propriul candidat la postul de președinte al Republicii Moldova. În cadrul Parlamentului nu s-a ajuns la un consens în problema dată. Procesul de alegere a șefului de stat a eșuat. S-a demonstrat că procedura de alegere a președintelui Republicii Moldova trebuie revizuită pentru a permite alegerea șefului de stat după anumite etape cu o majoritate de voturi mai mare de ½ din numărul deputaților aleși.

Activitatea legislativului s-a manifestat, în special, prin deliberările legate de alegerea șefului de stat. În urma constatării circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului de către Curtea Constituțională, președintele Republicii Moldova a semnat Decretul nr. 2243 din 15.06.2009 privind dizolvarea Parlamentului și stabilirea alegerilor în noul Parlament.

Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XVIII-a (2009–2010) a fost votat în data de 29 iulie 2009. În cursa electorală s-au înregistrat 10 partide politice, dintre care 2 s-au retras. Pentru prima dată la alegeri nu s-au înregistrat candidați independenți, iar formarea blocurilor electorale la fel nu se încadra în câmpul legal. Din totalul concurenților, pragul de reprezentare a fost depășit de 5 partide:

- Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM): 48 mandate;
- Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM): 18 mandate;
- Partidul Liberal (PL): 15 mandate;
- Partidul Democrat din Moldova (PDM): 13 mandate;
- Partidul politic „Alianța Moldova Noastră” (AMN): 7 mandate.

Majoritatea parlamentară a fost formată în baza partidelor: PLDM, PL, PDM și AMN. Acestea acopereau segmentul de la centru-stânga spre dreapta eșichierului politic. Coaliția de guvernare formată s-a intitulat Alianța pentru Integrare Europeană (AIE). Președinte al Parlamentului a fost ales Mihai Ghimpu (28 august 2009–28 decembrie 2010). Nici în cadrul legislaturii curente nu s-a reușit de a alege președintele Republicii

Moldova, din care cauză președintele interimar al Republicii Moldova semnează Decretul nr. 563 din 28.09.2010 privind dizolvarea Parlamentului și fixarea zilei de 28 noiembrie 2010 pentru desfășurarea alegerilor în noul Parlament.

Printre principalele activități ale Parlamentului se numără: acțiunile legislative de reformare a justiției (Hotărârea Parlamentului nr. 53 din 30.10.2009 pentru adoptarea Declarației cu privire la starea justiției în Republica Moldova și acțiunile necesare îmbunătățirii situației în domeniul justiției); reforma Administrației Publice Centrale; promovarea strategiei de integrare europeană.

Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XIX-a (2010–2014) a fost ales în urma alegerilor parlamentare anticipate la care s-au înregistrat în calitate de concurenți electorali 20 de partide politice și 19 candidați independenți. Din totalul acestora, pragul de reprezentare a fost depășit de 4 partide:

- Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM): 42 mandate;
- Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM): 32 mandate;
- Partidul Democrat din Moldova (PDM): 15 mandate;
- Partidul Liberal (PL): 12 mandate.

Majoritatea parlamentară s-a format în baza partidelor AIE, cu excepția AMN, care nu a trecut pragul electoral. Președinte al Parlamentului este ales Marian Lupu (30 decembrie 2010 – 25 aprilie 2013). Ulterior, în urma unor resetări ale coalitiei de guvernare, președinte al Parlamentului a fost ales Igor Corman (30 mai 2013 – prezent).

Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XIX-a a reușit să aleagă șeful statului, terminând în acest fel șirul alegerilor anticipate pentru moment, dar fără a soluționa problema în fond. Legislatura în cauză s-a manifestat prin adoptarea legilor ce urmează să contribuie la modernizarea societății moldovenești în contextul vectorului de integrare europeană urmat. De exemplu, pot fi menționate un șir de Strategii, ca cea de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011–2016, a securității naționale, de anticorupție, de descentralizare etc. În același timp, a existat o comunicare de multe ori defectuoasă dintre reprezentanții atât ai puterii, cât și ai opoziției. Fapt ce a viciat de multe ori calitatea procesului decizional.

În urma alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014 a fost ales Parlamentul Republicii Moldova de legislatura XX. Au fost înregistrați în calitate de concurenți electorali: 20 partide politice (dintre acestea o formațiune a fost retrasă din cursa electorală pe motivul încălcării legislației în domeniu), 1 bloc electoral și 4 candidați independenți. Pragul de reprezentare a fost depășit de 5 partide politice, cu următorul număr de mandate:

- Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM): 25 mandate;
- Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM): 23 mandate;
- Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM): 21 mandate;
- Partidul Democrat din Moldova (PDM): 19 mandate;
- Partidul Liberal (PL): 13 mandate.

Președintele Republicii Moldova

Generalități. În conformitate cu prevederile Constituției, președintele Republicii Moldova, în calitatea sa de șef al statului, reprezintă statul și este garantul suveranității, independenței naționale, al unității și integrității teritoriale a țării. Președintele Republicii Moldova este ales de Parlament prin vot secret. Este ales candidatul care a obținut votul a trei cincimi din numărul deputaților aleși. Mandatul președintelui Republicii Moldova durează 4 ani și se exercită de la data depunerii jurământului. Mandatul președintelui poate fi prelungit prin lege organică, în caz de război sau catastrofă, însă nicio persoană nu poate îndeplini funcția de președinte al Republicii Moldova decât pentru cel mult două mandate consecutive. Șeful statului se bucură de imunitate și nu poate fi tras la răspundere juridică pentru opiniile exprimate în exercitarea mandatului.

În cazul săvârșirii unor fapte prin care încalcă prevederile Constituției, președintele Republicii Moldova poate fi demis de către Parlament cu votul a două treimi din numărul deputaților aleși, iar propunerea de demitere poate fi inițiată de cel puțin o treime din deputați și se aduce neîntârziat la cunoștința președintelui Republicii Moldova. Vacanța funcției de președinte al Republicii Moldova intervine în caz de expirare a mandatului, de demisie, de demitere, de imposibilitate definitivă a exercitării atribuțiilor sau de deces. Dacă funcția de președinte al Republicii Moldova devine vacantă sau dacă președintele este demis, ori dacă se află în imposibilitate temporară de a-și exercita atribuțiile, interimatul se asigură, în ordine, de președintele Parlamentului sau de primul ministru.

Rolul președintelui Republicii Moldova în sistemul politic. Președintele statului este parte a puterii executive (situație specifică, îndeosebi, regimurilor politice prezidențiale și semiprezidențiale), însă, în cazul regimurilor parlamentare el se manifestă primordial în calitate de „arbitru în societate”, plasându-se de asupra puterilor de stat. Statutul juridic acordat președintelui Republicii Moldova de Constituție îi permite de a juca rolul unui arbitru în sistemul relațiilor de putere. În activitatea sa președintele Republicii Moldova interacționează cu toate puterile din stat: legislativă, executivă și judecătorească. Constatarea dată este argumentată de funcțiile

și atribuțiile de care dispune șeful statului. În exercitarea atribuțiilor sale, șeful statului emite decrete, obligatorii pentru executare pe întreg teritoriul statului. Acestea se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Rolul președintelui nu este unul decisiv în relațiile de putere, însă norma constituțională îi permite de a fi parte a proceselor respective.

Funcția de reprezentant și garant este una esențială pentru statutul juridic al șefului de stat al Republicii Moldova. Articolul 77 din Constituția Republicii Moldova prevede expres că șeful statului „reprezintă statul și este garantul suveranității, independenței naționale, al unității și integrității teritoriale a țării”. Președintele reprezintă statul atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Pe plan intern, șeful statului în orice activitate a sa oficială reprezintă statul Republica Moldova, spre deosebire de președintele Parlamentului sau prim-ministru, care reprezintă autoritățile pe care le conduc. În domeniul politicii externe, președintele Republicii Moldova, care personifică statul și este chemat să-l reprezinte în relațiile cu alte state, la cel mai înalt nivel, își exercită funcția de reprezentant oficial al statului în colaborare cu Parlamentul și Guvernul și are următoarele atribuții în domeniul politicii externe:

- poartă tratative și ia parte la negocieri, încheie tratate internaționale în numele Republicii Moldova și le prezintă, în modul și în termenul stabilit de lege, spre ratificare Parlamentului;

- la propunerea Guvernului, acreditează și recheamă reprezentanții diplomați ai Republicii Moldova și aprobă înființarea, desființarea sau schimbarea rangului misiunilor diplomatice;

- primește scrisorile de acreditare și de rechemare ale reprezentanților diplomați ai altor state în Republica Moldova.

Funcția de garant al suveranității, independenței naționale, al unității și integrității teritoriale este realizată de către președintele Republicii Moldova din postura de comandant suprem al forțelor armate. El poate declara, cu aprobarea prealabilă a Parlamentului, mobilizarea parțială sau generală. De asemenea, în caz de agresiune armată îndreptată împotriva țării, președintele Republicii Moldova ia măsuri pentru respingerea agresiunii, declară starea de război. Președintele Republicii Moldova poate lua și alte măsuri pentru asigurarea securității naționale și a ordinii publice, în limitele și în condițiile legii.

Rolul președintelui Republicii Moldova în sistemul relațiilor de putere se materializează printr-un șir de mecanisme de interacțiune cu puterile statului. În relațiile cu Parlamentul activitatea președintelui se exemplifică prin: convocarea Parlamentului, participarea la ședințele Parlamentu-

lui; implicarea în procedura legislativă; dizolvarea Parlamentului. Pentru primul caz, Constituția prin art. 63 prevede că președintele Republicii Moldova convoacă Parlamentul în cel mult 30 de zile de la alegeri. În a doilea caz, președintele are dreptul de a lua parte la ședințele Parlamentului, prerogativă expresă completată și de caracterul public al ședințelor legislativului. În aceeași ordine de idei, președintele Republicii Moldova poate convoca „sesiuni extraordinare sau speciale” ale Parlamentului. În cadrul acestora, implicarea președintelui poate fi materializată prin „adresarea de mesaje cu privire la principalele probleme ale națiunii”. În ceea ce privește implicarea în procedura legislativă, pot fi deduse două momente esențiale: dreptul la inițiativă legislativă și obligația de promulgare a legilor. Președintele Republicii Moldova promulgă legile și este în drept, în cazul în care are obiecții asupra unei legi să o trimită spre reexaminare Parlamentului, în termen de cel mult două săptămâni. În cazul în care Parlamentul își menține hotărârea adoptată anterior, președintele promulgă legea.

În final, un proces important în care este implicat președintele Republicii Moldova este dizolvarea Parlamentului. În cazul imposibilității formării Guvernului sau al blocării procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni, președintele Republicii Moldova, după consultarea fracțiunilor parlamentare, poate să dizolve Parlamentul, dacă nu a acceptat votul de încredere pentru formarea Guvernului, în termen de 45 de zile de la prima solicitare și numai după respingerea a cel puțin două solicitări de investiură. Concomitent cu aceste posibilități, există și anumite restricții asupra dizolvării Legislativului. Astfel, Parlamentul poate fi dizolvat numai o singură dată în cursul unui an. El nu poate fi dizolvat în ultimele 6 luni ale mandatului președintelui Republicii Moldova (cu excepția cazului când și după alegerile repetate președintele Republicii Moldova nu va fi ales, președintele în exercițiu dizolvă Parlamentul și stabilește data alegerilor în noul Parlament), și nici în timpul stării de urgență, de asediu sau de război.

Atribuțiile de care dispune șeful statului permit de a instituționaliza și un mecanism de relații cu Guvernul, individualizat în baza a trei proceduri: investiura, desemnarea prim-ministrului interimar, implicarea în efectuarea remaniierilor guvernamentale. Președintele Republicii Moldova, după consultarea fracțiunilor parlamentare, desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru, iar în baza votului de încredere acordat de Parlament, șeful statului numește Guvernul. Rolul jucat de șeful statului este a unei părți echidistante. În caz de remaniere guvernamentală sau de vacanță a funcției, președintele Republicii Moldova revocă și numește, la propunerea prim-ministrului, pe unii membri ai Guvernului. Odată

desemnat, candidatul pentru funcția de prim-ministru este liber să elaboreze programul de activitate și să desemneze componența nominală a Guvernului. În ceea ce privește desemnarea prim-ministrului interimar atunci președintelui Republicii Moldova, în cazul imposibilității prim-ministrului de a-și exercita atribuțiile sale sau în cazul decesului acestuia, până la formarea noului Guvern, va desemna un alt membru al Guvernului ca prim-ministru interimar.

Președintele Republicii Moldova este prezent și în activitatea puterii judecătorești. Astfel, președintele Republicii Moldova numește judecătorii, la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii.

Alte atribuții ale președintelui Republicii Moldova (de altfel, nesemnificative din punctul de vedere al impactului politic) sunt:

- conferă decorații și titluri de onoare;
- acordă grade militare supreme prevăzute de lege;
- soluționează problemele cetățeniei Republicii Moldova și acordă azil politic;
- acordă grațiere individuală;
- poate cere poporului să-și exprime, prin referendum, voința asupra problemelor de interes național;
- acordă ranguri diplomatice;
- conferă grade superioare de clasificare lucrătorilor din procuratură, judecătorilor și altor categorii de funcționari, în condițiile legii;
- suspendă actele Guvernului, ce contravin legislației, până la adoptarea hotărârii definitive a Curții Constituționale;
- exercită și alte atribuții stabilite prin lege.

Evoluția instituției Președintelui Republicii Moldova. În scopul consolidării ordinii constituționale și suveranității RSS Moldova, a drepturilor, libertăților și securității cetățenilor, îmbunătățirii interacțiunii organelor centrale ale puterii și administrației de stat, Sovietul Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldova în data de 3 septembrie 1990 a decis, prin Legea nr.250-XII, instituirea funcției de președinte al Republicii Sovietice Socialiste Moldova. Iar prin Hotărârea Sovietului Suprem al RSS Moldova nr. 251-XII din 03.09.1990 s-a hotărât alegerea în această funcție a lui Mircea Snegur. Instituirea funcției de președinte a fost un pas important în procesul de consolidare a suveranității și, ulterior, independenței tânărului stat moldovenesc.

La momentul declarării independenței, Republica Moldova a început cursul construcției statale condusă de un președinte desemnat de Parlament. În vederea detașării de forul legislativ, precum și în contextul proceselor de fortificare a instituției, s-au organizat în data de 8 decembrie 1991 pri-

mele alegeri ale șefului de stat prin vot universal. În cursa electorală s-au înregistrat, inițial, trei candidați – Grigore Eremei, Gheorghe Malarciuc și Mircea Snegur. În condițiile în care primii doi concurenți s-au retras, unicul pretendent înscris în buletine a rămas Mircea Snegur. La alegeri au participat 83,96% din electorat, iar pentru candidatul înscris și-au oferit votul 98,18% din votanți. Conform legislației în vigoare la acel moment, președintele Republicii Moldova a fost ales pe un termen de 5 ani.

Mandatul de 5 ani al președintelui Mircea Snegur poate fi divizat în două perioade, din punctul de vedere al rolului președinției în sistemul politic. Prima etapă (1991–1994) se referă la perioada regimului politic de tip prezidențial, când supremația instituției șefului de stat în cadrul executivului dualist era una evidentă. În paralel, prin alegerea sa de către cetățeni, președintele Republicii Moldova a devenit „independent” față de Parlament. Etapa a doua (1994–1996) se referă la regimul politic semiprezidențial, instituit prin Constituția Republicii Moldova. Rolul președintelui a fost diminuat, în special la capitolul control și influență asupra Guvernului. Acesta din urmă fiind mai independent față de șeful statului în cadrul aceluiși executiv dualist.

Primul președinte al Republicii Moldova – Mircea Snegur – a avut un mandat extrem de dificil. Evaluarea rezultatelor nu putea fi făcută fără a ține cont de specificul tranziției din interior și contextul geopolitic existent. Înrautățirea situației social-economice, conflictul armat din estul țării, năruirea așteptărilor majorității populației legate de viitorul imediat de succes al Moldovei independente sunt printre aspectele negative asociate cu perioada președinției lui Mircea Snegur. De cealaltă parte, printre rezultatele pozitive se numără: contribuția la construcția instituțiilor statului, promovarea valorilor democratice, asigurarea alternanței la putere prin mecanisme electorale democratice, promovarea unei politici externe orientate spre recunoașterea internațională a independenței Republicii Moldova.

Alegerile următoare ale șefului de stat s-au desfășurat la 17 noiembrie și 1 decembrie 1996, în conformitate cu Hotărârea Parlamentului nr. 894-XIII din 26 iunie 1996 privind fixarea datei alegerilor pentru funcția de președinte al Republicii Moldova. Comisia Electorală Centrală a înregistrat nouă candidați, care au reușit să adune cele 20 000 de semnături prevăzute de lege. În pofida acestui număr de candidați, lupta pentru funcția de președinte s-a dat, în principal, între trei concurenți, care la moment ocupau cele trei funcții de stat importante: președintele Republicii Moldova în exercițiu – Mircea Snegur, președintele Parlamentului – Petru Lucinschi, prim-ministrul – Andrei Sangheli. În turul întâi niciun candidat nu a reușit

să acumuleze majoritatea, după care a fost organizat cel de al doilea tur cu participarea primilor doi concurenți. Astfel, al doilea tur, desfășurat la 1 decembrie 1996, a fost câștigat de Petru Lucinschi, cu 54,02% din voturile exprimate, urmat de Mircea Snegur, cu 45,98%.

Mandatul președintelui Republicii Moldova Petru Lucinschi, la fel, a fost unul plin de conținut complex și contradictoriu pe alocuri. În condițiile unui regim politic semiprezidențial, responsabilitatea guvernării o poartă în special Guvernul care este votat de către majoritatea parlamentară. Președintele Republicii Moldova s-a implicat activ în formarea echipelor guvernamentale însă, toate remanierele și reformele demarate nu au putut aduce rezultate imediate și nu au fost în stare să stopeze procesele de recesiune economică. Abia spre sfârșitul mandatului șefului de stat au început să fie sesizate primele urmări ale reformelor din economie. În domeniul politicii externe au fost înfăptuite mai multe încercări spre soluționarea conflictului transnistrean, spre intensificarea colaborării transfrontaliere prin formarea euroregiunilor etc. În domeniul politic au fost păstrate mecanismele de relații de putere pluraliste, însă au existat momente defectuoase de comunicare între președinție și Parlament, ceea ce a viciat calitatea procesului de guvernare.

În urma modificărilor operate în Constituție cu privire la modalitatea de alegere și atribuțiile președintelui Republicii Moldova, cel de al treilea scrutin electoral prezidențial s-a desfășurat în baza votului deputaților. Primele alegeri prin vot indirect s-au desfășurat în decembrie 2000, când confruntarea dintre candidaturile lui Pavel Barbalat, președintele Curții Constituționale, și Vladimir Voronin, președintele PCRM nu a reușit să identifice câștigătorul, în baza exigențelor constituționale. Niciun candidat nu a acumulat majoritatea calificată de trei cincimi. În condițiile când nici alegerile ordinare și nici cele repetate nu au permis alegerea șefului de stat, au fost create circumstanțele ce au permis dizolvarea Parlamentului și anunțarea alegerilor anticipate.

După alegerile parlamentare anticipate din februarie 2001, soldate cu victoria categorică a PCRM, în forul legislativ s-a constituit o majoritate parlamentară confortabilă alegerilor președintelui. Pe data de 4 aprilie 2001 s-a desfășurat primul tur al alegerilor șefului de stat, cu participarea a trei candidați: Vladimir Voronin (candidat PCRM), Valerian Cristea (deputat neafiliat politic, dar înaintat la fel de PCRM), Dumitru Braghîș (candidat din partea BE „Alianța Braghîș”). Alegerile au fost câștigate de Vladimir Voronin, care a acumulat 71 de voturi. Contracandidații săi au reușit să-și adjudece 3 și respectiv 15 voturi. Astfel, cel de al treilea președinte al Republicii Moldova a devenit Vladimir Voronin.

Mandatul de patru ani al lui Vladimir Voronin nu poate fi tratat univoc. Pe de o parte, s-a asistat la o anumită creștere economică și la o politică socială mai activă ce a mărit gradul de securitate socială a anumitor segmente ale populației mai vulnerabile economic. De cealaltă parte, s-a deteriorat situația în domeniul respectării drepturilor participanților la procesele politice din societate, în special a opoziției politice și a opiniei publice diferite de cea oficială. O altă trăsătură a activității președintelui Vladimir Voronin a fost încercarea de a soluționa conflictul transnistrean, însă soluțiile de federalizare promovate de Federația Rusă nu au fost acceptate. În domeniul politicii externe s-a recurs la schimbarea vectorului inițial anunțat cu 180°: de la orientare estică filo-rusă spre integrare vestică europeană. Încă o trăsătură a guvernării președintelui Vladimir Voronin este că, în pofida existenței unui regim politic preponderent parlamentar, rolul șefului de stat a fost cu mult peste prevederile constituționale, în virtutea faptului că a rămas să fie și președinte al PCRМ, partid de guvernământ.

Următoarele alegeri ale președintelui Republicii Moldova s-au desfășurat în data de 4 aprilie 2005, după alegerile parlamentare din 6 martie. Au fost înregistrați doi candidați: Vladimir Voronin (candidat PCRМ) și Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe din Moldova, propus la fel de PCRМ, cu scopul de a se respecta condiția de participare a cel puțin doi competitori pentru validarea procedurii de votare. În condițiile în care celelalte fracțiuni parlamentare nu și-au propus propriii candidați. Alegerea noului șef al statului a avut loc la ședința specială a Parlamentului din 4 aprilie 2005. Deoarece PCRМ nu dispunea de o majoritate ce i-ar permite alegerea șefului de stat cu deputații proprii, existau incertitudini în privința rezultatului. Dar s-a produs așa-numitul „consens național”, ce a permis ca Vladimir Voronin să fie reales în funcție cu o majoritate de 75 de deputați, atât din PCRМ, cât și cu votul colegilor din PPCD, PDM și PSL. Frațiunea parlamentară a AMN a boicotat procedura de alegere a șefului statului.

Pe parcursul celui de al doilea mandat de președinte, Vladimir Voronin a continuat să fie o figură foarte prezentă în peisajul politic moldovenesc. La nivel de percepție de către opinia publică a rolului președintelui Republicii Moldova în sistemul politic al societății, această instituție era considerată a fi cea mai importantă.

Următoarele alegeri ale șefului de stat s-au desfășurat în data de 20 mai 2009, după alegerile parlamentare ordinare din 5 aprilie. În condițiile în care Vladimir Voronin nu mai putea candida pentru al treilea mandat, în buletinele de vot au figurat numele a două candidaturi: Zinaida Greceanii, prim-ministru în exercițiu (înaintată de către 33 de deputați din PCRМ)

și Stanislav Groppa, medic (înaintat de 15 deputați ai PCRM). Opoziția a boicotat alegerile, iar cele 60 de mandate ale PCRM nu au fost suficiente. Alegerile repetate s-au desfășurat pe data de 3 iunie. Însă situația n-a suferit schimbări, niciunul dintre candidații la funcția de președinte al țării nu a acumulat 61 de voturi.

În urma alegerilor parlamentare din 29 iulie 2009, a fost ales Parlamentul, care urma să soluționeze subiectul alegerilor președintelui. Totuși componența nu era foarte diferită de situația din aprilie. La 10 noiembrie Parlamentul s-a întrunit în ședință specială pentru alegerea președintelui Republicii Moldova. Cvorumul a fost întrunit, la ședință înregistrându-se și deputații fracțiunii PCRM. Ulterior, fracțiunea PCRM a boicotat procedura de alegere și unicul candidat înregistrat, Marian Lupu, a acumulat doar 53 de voturi acordate de deputații majorității parlamentare (AIE). La 7 decembrie Parlamentul s-a întrunit în ședință specială pentru alegerea președintelui Republicii Moldova în cadrul alegerilor repetate pentru funcția de șef al statului. Însă situația nu a suferit schimbări, repetându-se scenariul de la alegerile ordinare. Interimatul funcției a fost asigurat de președintele Parlamentului – Mihai Ghimpu.

Eșuarea alegerilor șefului de stat a provocat organizarea și desfășurarea alegerilor parlamentare anticipate în data de 28 noiembrie 2010, care a păstrat la putere majoritatea parlamentară din legislativul anterior. În aceste condiții majoritatea parlamentară s-a aflat în căutarea căilor de ieșire din impas, fără a organiza alegeri ale șefului de stat. Interimatul funcției a fost asigurat de președintele Parlamentului – Marian Lupu. În urma tratativelor dintre majoritate și unii reprezentanți ai opoziției, s-a reușit identificarea numărului necesar de voturi pentru a alege președintele Republicii Moldova. La 16 martie 2012 a avut loc ședința specială a Parlamentului pentru alegerea președintelui Republicii Moldova. În urma scrutinului, candidatul Alianței pentru Integrare Europeană (AIE) Nicolae Timofti a obținut 62 de voturi din cele 101 posibile, suficiente pentru a fi desemnat drept șef al statului. Deputații PCRM nu au participat la scrutin.

Președintele Republicii Moldova Nicolae Timofti, spre deosebire de predecesorul său ales în această funcție, Vladimir Voronin, este mai puțin prezent în spațiul public și în procesul decizional la nivel guvernamental.

Guvernul

Cadrul legal. Guvernul Republicii Moldova este autoritatea executivă centrală a țării. Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului, exercită conducerea generală a administrației publice și este

responsabil în fața Parlamentului. În exercitarea atribuțiilor, Guvernul se conduce de programul său de activitate, acceptat de Parlament. Rolul principal în constituirea Guvernului o are Parlamentul, însă la proces participă și președintele Republicii Moldova. Șeful statului, după consultarea fracțiunilor parlamentare, desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru, care în termen de 15 zile de la desemnare cere votul de încredere al Parlamentului asupra programului de activitate și a întregii liste a Guvernului. Președintele Republicii Moldova, în baza votului de încredere acordat de Parlament, numește Guvernul.

Guvernul este alcătuit din prim-ministru, prim-viceprim-ministru, viceprim-miniștri, miniștri și alți membri stabiliți prin lege organică. Șeful Guvernului este prim-ministrul, care conduce Guvernul și coordonează activitatea membrilor acestuia, respectând atribuțiile ce le revin. Prim-ministrul Republicii Moldova în activitatea sa dispune de următoarele atribuții:

- prezidează ședințele Guvernului;
- în cazuri excepționale ia decizii în problemele conducerii Republicii Moldova în limitele competenței Guvernului și informează despre aceasta Guvernul la ședința lui ordinară;
- asigură colegialitatea în activitatea Guvernului;
- formează Guvernul și propune componența lui în modul stabilit;
- acordă împuterniciri pentru negocierea și semnarea tratatelor internaționale ale Republicii Moldova.

Încetarea activității Guvernului survine prin demisionarea acestuia, și anume în cazul în care:

- Parlamentul și-a exprimat neîncrederea în Guvern;
- Prim-ministrul a demisionat sau a decedat. Demisionarea prim-ministrului conduce la demisionarea Guvernului în componență deplină;
- a fost ales un nou Parlament (la prima lui ședință).

De asemenea, fiecare membru al Guvernului are dreptul de a demisiona.

Rolul Guvernului Republicii Moldova în sistemul politic. În practica statelor cu regim politic parlamentar de tradiție este firesc procesul din ultimele decenii de creștere a rolului Guvernului, nu doar în raport cu Șeful statului, ci și cu Parlamentul. Parlamentul este acel care prin majoritatea parlamentară, la momentul votării programului de guvernare prezentat de persoana desemnată pentru funcția de prim-ministru, își delegă o bună parte din atribuțiile de guvernare, pe motiv că Guvernul poate în regim mai rapid și pe alocuri mai competent să facă față provocărilor curente și îndeosebi celor extraordinare.

În condițiile regimului politic din Republica Moldova, rolul Guvernului, și în special al prim-ministrului, este unul foarte important. Șeful

Guvernului este figura-cheie în activitățile puterii executive ale statului. Regimul politic parlamentar este cel care acordă Guvernului atribuții principale în realizarea politicii interne și externe a statului. În activitatea sa, Guvernul se bazează pe sprijinul majorității parlamentare (sursa legitimității puterii politice) care transmite atribuțiile de guvernare echipei ministeriale. Guvernul este responsabil în fața Parlamentului, dar sunt cazuri când Guvernul poate gestiona afacerile publice în mod independent, fără a necesita aprobarea din partea Parlamentului sau Președinției. Este vorba despre două mecanisme constituționale: „Angajarea răspunderii” și „Delegarea legislativă”. Ambele proceduri prevăd posibilitatea Guvernului de a adopta decizii politice operative, de a guverna, într-un interval de timp anumit, fără aprobarea Parlamentului.

Istoria politică a Republicii Moldova după modificările constituționale din 5 iulie 2000 a prezentat situații diferite despre rolul prim-ministrului în condiții de reglementare constituțională identică. Astfel că importanța Guvernului și a șefului acestuia a depins și de alți factori, în mare parte subiectivi. În perioada anilor 2001–2009, prim-ministrul nu se bucura de rolul necesar pe motiv că funcția de președinte al Republicii Moldova era deținută de președintele partidului ce forma majoritatea parlamentară, respectiv desemna prim-ministrul și forma Guvernul. Este cunoscut că în regimurile parlamentare cu tradiție, șeful partidului ce câștigă alegerile își înaintează candidatura pentru funcția de prim-ministru, și nu pentru cea de Șef de stat. Practica respectivă a început să fie una obișnuită pentru Republica Moldova după 2009, de când și ponderea funcției de prim-ministru a devenit mai mare atât în sistemul relațiilor de putere, cât și în opinia publică a societății.

Rolul important al Guvernului în procesele social-politice din republică este determinat de funcționalitatea acestuia. Funcțiile de bază care formează arhitectura construcției executive din Republica Moldova sunt: de guvernare, de administrare, de reprezentare, de control. Nemijlocit acestea se reflectă prin următoarele atribuții ale Guvernului:

- creează condiții pentru stabilirea și asigurarea suveranității economice și politice, protejează interesele naționale în activitatea economică, financiară și valutară;
- elaborează și implementează concepții, strategii, politici de dezvoltare în toate domeniile de competență;
- asigură protejarea intereselor naționale în politica externă;
- formează un sistem eficient de ocrotire socială a populației, creează condiții pentru creșterea nivelului de trai, pentru satisfacerea necesităților culturale și spirituale ale cetățenilor republicii;

- favorizează dezvoltarea autonomiei autorităților administrației publice locale;
- asigură legalitatea, ordinea publică, drepturile și libertățile cetățenilor;
- promovează politica securității naționale, dirijează activitatea de apărare a Republicii Moldova;
- asigură respectarea și executarea legilor, hotărârilor Parlamentului, decretelor președintelui Republicii Moldova, tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Evoluția instituției Guvernului. Un moment de instituire a unei autorități guvernamentale specifice unui stat suveran este adoptarea de către Sovietul Suprem al RSS Moldova a Legii nr. 64-XII din 31.05.1990 cu privire la Guvernul republicii. Conform acestui act, în RSS Moldova puterea executivă este exercitată de Guvernul republicii – organul suprem al administrației de stat, subordonat Sovietului Suprem al RSS Moldova.

În opinia noastră, acest act legislativ a fost de o importanță determinantă în procesul de construcție al autorităților publice ale noului stat în devenire. Prin instituirea Guvernului, clasa politică din RSS Moldova, anterior Declarației de suveranitate, își reclama dreptul de a administra afacerile țării în mod independent. Articolul 20 al Legii menționa că „Guvernul RSS Moldova colaborează cu Guvernul Uniunii RSS și cu guvernele republicilor unionale”. Nu erau specificate niciun fel de relații de subordonare.

Pe lângă aceste aspecte, evident este și faptul că rolul prim-ministrului în sistemul relațiilor de putere era unul extrem de mare. În condițiile instituirii funcției de președinte al RSS Moldova, s-a declanșat o luptă politică serioasă între prim-ministrul Mircea Druc și șeful de stat Mircea Snegur. În urma relațiilor de conflict, cu implicarea Parlamentului, învingător a ieșit Mircea Snegur, care a reușit să fortifice pozițiile instituției șefului de stat în detrimentul Guvernului și implicit a prim-ministrului. Prin Legea nr. 528-XII din 05.03.1991 sunt operate modificări în legislația constituțională, în conformitate cu care „Președintele RSS Moldova exercită puterea supremă executivă”, „conduce ședințele Guvernului RSS Moldova” și „Guvernul RSS Moldova este răspunzător în fața președintelui RSS Moldova”. Se consolida un regim politic de tip prezidențial. În circumstanțele respective președintele Mircea Snegur desemnează în data de 28 mai 1991 un alt prim-ministru – Valeriu Muravschi, persoană tehnocrată fără pretenții politice. Guvernul Muravschi s-a ciocnit cu grave probleme social-economice și politice, firești pentru un tânăr stat, dar și determinate de conflictele de secesiune din raioanele din estul Republicii Moldova. Drept consecință, Guvernul Muravschi demisionează, fiind format un nou Guvern, condus de Andrei Sangheli, om politic cu pretenții politice proprii, dar care în virtutea circumstanțelor legale se subordona președintelui țării.

În general, în perioada regimului politic prezidențial (1991–1994) Guvernele Republicii Moldova au avut de înfruntat grave probleme economice și politice, care nu au putut fi soluționate la momentul respectiv. Șeful puterii executive, președintele Republicii Moldova, a fost acela care a avut de suportat consecințele, în virtutea atribuțiilor ce și le-a asumat. Pe lângă faptul scăderii legitimității funcției, Mircea Snegur a fost nevoit să accepte și reducerea atribuțiilor deținute.

Guvernele Republicii Moldova în perioada regimului politic prezidențial

	Prim-ministru	Numirea Guvernului	Demisia Guvernului	Durata, zile	Parlament, legislatura
1.	Valeriu Muravschi	28.05.1991	01.07.1992	400	XII
2.	Andrei Sangheli	01.07.1992	05.04.1994	644	XII

Pe parcursul anilor 1994–2000, în contextul regimului politic semiprezidențial (mixt), s-au perindat 5 Guverne, în care prim-miniștrii au jucat roluri diferite în peisajul politic autohton, dar în toate cazurile traiectoria evoluției acestora se afla la interferența intereselor dintre Parlament și Președinție. Despre caracterul tumultos al guvernărilor ne spun și perioadele scurte de activitate a executivelor. Intensitatea reformelor preconizate de a fi implementate nu a fost pe măsura promisiunilor. Doar către 1999–2001 s-au realizat anumite activități pe plan intern și extern care au impulsionat dezvoltarea anumitor segmente de politici.

Guvernele Republicii Moldova în perioada regimului politic semiprezidențial

	Prim-ministru	Numirea Guvernului	Demisia Guvernului	Durata, zile	Parlament, legislatura
1.	Andrei Sangheli	05.04.1994	24.01.1997	1056	XIII
2.	Ion Ciubuc	24.01.1997	22.05.1998	484	XIII
3.	Ion Ciubuc	22.05.1998	03.02.1999	257	XIV
4.	Ion Sturza	12.03.1999	12.11.1999	245	XIV
5.	Dumitru Braghîș	21.12.1999	19.04.2001	485	XIV

Prin instituirea regimului politic parlamentar, rolul prim-ministrului în calitate de șef al Guvernului a crescut atât în mod direct, prin acordare de noi atribuții, cât și indirect, prin slăbirea atribuțiilor și a caracterului reprezentativ al președintelui. În condițiile în care președintele Republicii Moldova devine „arbitru” în societate, prim-ministrul este șeful puterii executive. Nu întotdeauna aceste reguli politico-juridice au funcționat,

însă din tabelul de mai jos se observă că guvernele în perioada dată se bucură de mai mare stabilitate în activitate.

Guvernele Republicii Moldova în perioada regimului politic parlamentar

	Prim-ministru	Numirea Guvernului	Demisia Guvernului	Durata, zile	Parlament, legislatura
1.	Vasile Tarlev	19.04.2001	24.03.2005	1430	XV
2.	Vasile Tarlev	19.04.2005	20.03.2008	1066	XVI
3.	Zinaida Greceanîi	31.03.2008	13.05.2009	408	XVI
4.	Zinaida Greceanîi	10.06.2009	17.09.2009	99	XVII
5.	Vlad Filat	25.09.2009	12.01.2011	474	XVIII
6.	Vlad Filat	14.01.2011	05.03.2013	781	XIX
7.	Iurie Leancă	31.05.2013	18.02.2015	628	XIX
8.	Chiril Gaburici	18.02.2015	prezent	-	XX

Autoritatea judecătorească

În conformitate cu prevederile constituționale, în Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin. Autoritatea judecătorească include în sine sistemul organelor statului ce îndeplinesc justiția. Constituirea autorității judecătorești s-a desfășurat în paralel cu formarea celorlalte autorități publice ale Republicii Moldova. Subiectul independenței justiției pe teritoriul RSS Moldova a fost stipulat în Decretul Sovietului Suprem al RSS Moldova cu privire la Puterea de stat. Ulterior, după obținerea independenței, sistemul autorităților judecătorești a cunoscut un proces continuu de transformare și formare. Un moment important din punctul de vedere al construcției instituționale l-a constituit adoptarea Constituției Republicii Moldova și a legilor organice în domeniile respective. Printre principalele probleme ale reformelor în domeniul justiției se numără lupta cu corupția, asigurarea neimplicării politicianului în actul justiției, perfecționarea profesională a angajaților etc.

În Republica Moldova, din punct de vedere instituțional, puterea judecătorească este reprezentată de sistemul instanțelor judecătorești, Consiliul Superior al Magistraturii și Procuratură. Sistemul de instanțe de judecată, care îndeplinesc actul justiției, cuprinde: Curtea Supremă de Justiție, Curțile de Apel și Judecătoriile. Pentru anumite categorii de cauze pot funcționa, potrivit legii, judecătorii specializate.

Consiliul Superior al Magistraturii este un organ independent, format în vederea organizării și funcționării sistemului judecătoresc, exercitând autoadministrarea judecătorească și este garantul independenței autorității judecătorești. Mandatul Consiliului este de 4 ani. Consiliul Superior al Magistraturii asigură numirea, transferarea, detașarea, promovarea în funcție și aplicarea de măsuri disciplinare față de judecători.

Procuratura reprezintă interesele generale ale societății și apără ordinea de drept, precum și drepturile și libertățile cetățenilor, conduce și exercită urmărirea penală, reprezintă învinuirea în instanțele judecătorești în condițiile legii. Sistemul organelor Procuraturii cuprinde Procuratura Generală, procuraturile teritoriale și procuraturile specializate. Procurorul General este numit în funcție de către Parlament, la propunerea președintelui acestuia. Procurorii ierarhic inferiori sunt numiți de procurorul general și îi sunt subordonați. Mandatul procurorilor este de 5 ani.

Concluzii. Structura de stat a Republicii Moldova, după circa 24 de ani de independență, este, în linii mari, definitivată. Designul instituțional este atât un fenomen, cât și un proces. Îndeosebi, în condițiile statului tânăr Republica Moldova, procesele de consolidare a instituțiilor politice și a celor etatice, vor cunoaște o dinamică continuă. Dezvoltarea instituțională nu a fost un proces în permanență rectiliniu și continuu. Important este că vectorul strategic democratic a fost în permanență păstrat.

Instituțiile statului sunt constituite și activează într-un context sistemic preponderent democratic, însă necesită optimizare la capitolul eficiență funcțională. Istoria politică a Republicii Moldova ne demonstrează ideea că problemele de dezvoltare socială sunt legate nu de aspectele instituționale, în esență, ci de cele comportamentale, subiective, ale clasei conducătoare, generatoare de voință politică.

Igor BUCATARU,
doctor în științe politice,
conferențiar universitar

TRANZIȚIA

Fenomenul tranziției, în general, și cel al tranziției spre democrație, în particular, ocupă un loc aparte în câmpul științelor socioumane. Preocupările cercetătorilor în domeniu s-au axat pe diverse aspecte ale acestui fenomen, în special conceptuale, structurale, tipologice, funcționale etc., care în totalitate constituie o formulă integrală a ceea ce numim mersul, desfășurarea, traiectoria, finalitatea proceselor și tendințelor sociale de la o poziție la alta, de la un grad de maturitate la altul, de la o entitate în devenire la una în deplină dezvoltare și manifestare.

Etimologic, noțiunea de *tranziție* își are originea din latinescul *transitio*, precum și din franțuzescul *transition*, ceea ce textual înseamnă ceva intermediar, provizoriu, o trecere (lentă sau bruscă) de la o stare, de la o situație, de la o idee la alta. Astăzi, această noțiune a devenit una universală, extinzându-și prezența în rețelele limbajului științific, dar și cel practic al întregului mapamond. Din punct de vedere sociopolitic, noțiunea în cauză are diverse semnificații: de perioadă, etapă sau treaptă istorică în tranziție, de proces tranzițional, de sistem, regim, instituții în tranziție, de caracter tranzitoriu, de însușiri, forme, tipuri tranzitorii etc.

Diversitatea de sens a tranziției, întruchipată în variantele sale consumate în timp, dar și în cele ce se realizează până la moment, au dat naștere diferitor opinii în definirea ei. Unii savanți interpretează tranziția prin *însușiri valorice calitative*, desemnând-o ca o fază în care se suprapun relații sociale opuse și, respectiv, se reproduc noi raporturi umane (economice, sociale), noi moduri de mentalitate și comportament; ori ca un interval de timp ce delimitează un regim politic de un altul. De exemplu, tranzițologii occidentali D. Rustow, A. Przeworski, Ph. Schmitter, G. O. Donnell, S. Huntington, J. Linz, A. Stepan ș.a. subînțeleg prin tranziția politică *transformările sociale și instituționale radicale legate de evoluarea acestora de la metodele totalitare și autoritare de conducere la cele democratice*. Alți savanți, dimpotrivă, definesc tranziția în afara oricăror însușiri calitative, concordând-o cu *o simplă schimbare socială*. Uneori tranziția este echivalată cu *orice proces de schimbare a practicilor și instituțiilor unei societăți, chiar cu o simplă refacere socială a acesteia, ea păstrându-și, totodată, instituțiile, tradițiile, mentalitățile politice existente*.

În viziunea noastră, definirea mai exactă a tranziției necesită a fi examinată ca o variabilă aparte a sistemului social, o etapă relativ de sine stătătoare în evoluția istorică. Atare ipostaze impun tranziția *în calitate de prezent în faza acumulării valorice*, acesta fiind dimensionat între trecut

și viitor, în care trecutul este cauza, iar viitorul – scopul tranziției. Or, legătura prezentului cu trecutul, dar și cu viitorul, este complexă și contradictorie, ea trebuie înțeleasă mai mult decât o îmbinare de valori opuse ale vechiului în dispariție și ale noului în apariție. Tranziția, ca etapă de sine stătătoare a procesului istoric, se distinge prin locul și rolul său specific în cadrul acestui proces, prin însușirile sale intrinsece. Dacă perioadele relativ stabile de dezvoltare socială coincid geometric cu linia generală a procesului istoric, fără a avea ramificări serioase cu abateri frecvente de la firesc, atunci tranzițiile în sensul deplin al cuvântului se manifestă sub un unghi față de această linie. După cum ne dovedește practica unor țări în tranziție spre democrație, inclusiv a Republicii Moldova, acest unghi al tranziției este plin de trepte și verigi intermediare, de stări și procese excedentare și haotice, de evenimente, procese și fenomene logice și alogice, raționale și iraționale, cu sens sau lipsite de sens și perspectivă istorică. Însă, în alte țări, tranziția acumulează și întrunește tot mai mult indicii necesari democrației, fapt ce depinde de corelarea adecvată a factorilor obiectivi și subiectivi în realizarea obiectivelor transformaționale. Aceasta contribuie la micșorarea treptată a unghiului „general-istoric și particular-tranzitoriu” și la deplasarea și manifestarea continuă a acestor țări de pe linia lor consumată în timp pe linia general-istorică.

Începutul tranziției organic este legat de sfârșitul etapei anterioare, iar definitivarea ei – de procesul dezvoltării unei noi calități a societății. Adică, tranziția este o stare specifică, uneori unică, între două calități: inițială în devenire și integrală, cu componente deja afirmate. De aici și se produce bifurcația lăuntrică în cadrul tranziției a doi poli opuși – simplitate și complexitate, omogenitate și eterogenitate, unilateralitate și diversitate, – însoțită de instabilitatea și chiar uneori de imprevizibilitatea evoluției sale. Pe parcurs, nu este exclusă și o anumită stare de echilibru, cu același efect, a polilor opuși. În procesul interacțiunii, aceștia coexistă ca două structuri în cadrul unei entități unice, pentru ca ulterior, în funcție de condiții, unul din ei (de obicei cel de al doilea, deși temporar poate fi și primul) să-l limiteze în acțiuni pe celălalt, dominând treptat întregul proces de desfășurare și definitivare a tranziției. Practica demonstrează că un anumit grad de echilibru al polilor opuși reflectă o împlinire dinamică și controversată a tendințelor noului și vechiului, tendințe care în esență determină în ultimă instanță punctul de inversie a dezvoltării tranziției spre o nouă cale. Astfel, iau naștere structuri și relații principial noi ce se dezvoltă deja sub influența factorilor și legităților proprii, ceea ce înseamnă că noul treptat se consolidează, supunându-și procesul propriei sale afirmări de funcționare.

Anume atunci noul acumulează necesarul de sens și de rol pentru a domina și a depăși inerția vechiului. Prin urmare, albia tranziției este mai mult decât complicată, ea include elemente dihotomice variate: ale negării și afirmării, distrugerii și creării, discontinuității și continuității, descensiunii și ascensiunii, conservării și modernizării sociale.

Din cele menționate, *tranziția reprezintă o etapă istorică relativ de sine stătătoare, care reflectă stări și procese divergente de transformare radicală și complexă a societății de până la ieșirea acesteia la o treaptă calitativ nouă de dezvoltare a economiei, de stabilizare a structurilor sociale și politice.* Din definiție rezultă legătura organică între tranziție și factorul transformării, acesta impunându-se drept nucleu al tranziției, iar în ultimă instanță drept determinanta ei de manifestare. Deci noțiunea „*tranziție*” și noțiunea „*transformare*” se află pe aceeași linie, merg mână-n mână în valorificarea unor obiective sociale, completându-se reciproc. Dacă tranziția indică direcția și limitele unor schimbări, transformări, atunci transformarea este însuși procesul de realizare a tranziției, este calitatea tranziției, ceea ce se schimbă, se modifică, ceea ce este supus reformării. Transformarea presupune cum trebuie și nu doar ce trebuie modificat, fapt ce-i oferă semnificație atât teoretică, cât și practică.

Practica istorică a transformărilor sociale cunoaște tranziții parțiale/incomplete, și tranziții complete. Primele sunt asociate preponderent cu conceptul de modernizare și postmodernizare, ele vizând de obicei sfera economică și mai puțin celelalte sfere. Așa au fost tranzițiile istorice din secolele XV–XVII în Occident, care au marcat trecerea de la societatea tradițională la cea modernă, de la relațiile istorice locale la cele zonale (regionale), iar mai târziu – mondiale. Așa sunt și tranzițiile de refacere economică a țărilor occidentale din perioada postbelică, tranziții ce se desfășurau cu concursul și în lumina capacităților „planului Marschall”. Caracter parțial au și tranzițiile actuale din țările capitaliste economic dezvoltate, care preponderent se desfășoară sub semnul postmodernizării, a trecerii de la societatea industrială la cea postindustrială, apoi și informațională.

Cât privește tranziția completă, aceasta vizează transformări sistemice radicale, axate pe toate domeniile vieții sociale. Privite ca un întreg, astfel de transformări se desfășoară în etapa actuală sub semnul democratizării. Însă nu sunt excluse și unele abateri. După cum nu orice modernizare poate fi raportată la tranzițiile parțiale, la fel nu orice democratizare se suprapune în totalitate cu tranzițiile actuale de natură completă. De exemplu, procesele de democratizare sau re-democratizare în condițiile tranziției din Spania n-au cuprins întregul sistem, ele limitându-se doar la

sfera politică. Aici tranziția a început cu depășirea a două crize politice – instituțională și a legitimității, după care au urmat unele modificări în alte sfere, dar nu de substanță. Dacă sfera politică în cadrul tranziției spaniole a cunoscut schimbări radicale în direcția democratizării, atunci economia venea din regimul autoritar având deja la bază elemente democratice – relațiile de piață, cărora noul factor politic trebuia să le ofere un suflu adecvat cerințelor actuale, adică să le revigoreze în conformitate cu noile necesități ale pieței, cu creșterea bunăstării societății etc.

În etapa actuală, sensul deplin al tranziției îl au doar tranzițiile democratice din multe țări ale spațiului postcomunist, inclusiv din Republica Moldova. Aici tranziția cunoaște un cadru larg de transformări radicale, cu procese complexe ce se intersectează și se condiționează permanent ca componente sistemice. În astfel de condiții democratizarea este condiția *sine qua non* de trecere de la sistemul și regimul vechi la cel nou. Capacitățile acesteia se regăsesc în toate dimensiunile câmpului politic – instituțională, relațională, comunicațională, normativă, culturală, – dar și în diverse activități non-politice, în modul de gândire și comportament al omului etc. asupra cărora politicul își planează influența prin intermediul puterii. Anume din considerentul complexității, dar și profunzimii de sens și de rol, tranziția spre democrație se desfășoară prin manifestări dihotomice neobișnuite, adesea dominate de instabilitate, riscuri, abateri. Adică, pe cât de complexe și profunde sunt transformările democratice, pe atât de controversat poate fi însuși procesul și, respectiv, rezultatul acestor transformări, fapt bine dovedit și de practica sociopolitică a Republicii Moldova.

În ce măsură tranziția actuală din spațiul postcomunist se înscrie în parametrii de câmp ai paradigmatelor tranzitologiei contemporane? Are oare această tranziție ceva al său ce ar determina prioritățile de conținut ale transformărilor democratice în eventualele raporturi de tip „general-particular-unic”? Practica transformațională din acest spațiu, raportată la modelele elaborate de tranzitologii din Vest, dar și din Est, oferă răspunsuri neunivoce la aceste întrebări. Ea depășește considerabil masivul teoretic elaborat până la moment în domeniul respectiv. Astăzi e problematic a evidenția unele concepții și modele în care să se regăsească îndeajuns o analiză și evaluare integrală a noilor transformări, cu atât mai mult în lumina raporturilor sus-menționate. Mai degrabă pot fi evidențiate modele în parte ale tranziției, care luate ca un tot alcătuiesc reflecțiile științifice principale la capitolul abordării de ansamblu a acesteia.

Construcțiile teoretice și metodologice de bază ale tranzitologiei contemporane, ca știință care însumează un potențial paradigmatic propriu, re-

lativ avansat, de valorificare a practicii sociopolitice la capitolul transformări sistemice, radicale, dar și parțiale, au apărut și s-au constituit treptat de la începutul anilor 70 ai sec. XX. Acestor construcții le-au premer, de la antic până la modern, mai multe idei despre tranziție, îndeosebi cu începere de la Platon, Aristotel, Polibiu, apoi în continuare la N. Machiavelli, T. Morus, Saint-Simon, Comte ș.a. Totuși precursorii concepțiilor tranzitologice contemporane se consideră pe drept K. Marx și A. de Tocqueville. Ei au fost primii gânditori ai epocii moderne care au întreprins o analiză clasică a proceselor tranzitorii, bazându-se în special pe studiul schimbărilor revoluționare și al transformărilor politice din Franța de la sfârșitul sec. XVIII până la sfârșitul sec. XIX.

În particular, K. Marx în lucrarea „18 brumer Lui Bonapart” (1852) relevă determinările socioeconomice ale transformărilor politice, iar în „Critica Programului de la Gota” (1875) elaborează periodizarea formațiunii comuniste, axată pe trei etape: a) perioada de trecere de la capitalism la socialism; b) socialismul ca fază primară; c) comunismul ca fază superioară a formațiunii respective. K. Marx oferă următoarea definiție a tranziției: „Între societatea capitalistă și cea comunistă se află perioada transformării revoluționare a primei în a doua. Acestei perioade îi corespunde și o tranziție politică, iar statul perioadei în cauză nu poate fi altceva decât dictatura revoluționară a proletariatului”. De rând cu dictatura proletariatului, Marx supraapreciază și rolul forțelor productive în realizarea tranziției spre regimul revoluționar.

O altă viziune asupra tranziției o are A. de Tocqueville. În lucrarea „Ordinea veche și revoluția” (1856) el evidențiază pe prim-plan caracteristicile instituționale ale tranziției. Astfel, în concepția tocquevilliană, trecerea de la regimul vechi la republica democratică are loc, în primul rând, prin slăbirea instituțiilor vechi, care își pierd eficacitatea și susținerea; în al doilea rând, prin explozia revoluționară, care distruge definitiv formele vechi; în al treilea rând, prin reproducerea în perioada postrevoluționară a multor obiceiuri, reguli, dar și componente instituționale vechi. În acest context, A. de Tocqueville remarcă îndeosebi rolul conservativ al birocrăției, care tinde să păstreze în noile forme instituționale reguli vechi ale jocului politic, idee care parțial și astăzi este actuală în unele țări în tranziție, inclusiv în Republica Moldova.

De la începutul și până în a doua jumătate a sec. XX, unele probleme ale tranziției politice au fost abordate tangențial prin prisma concepțiilor elitiste: mai întâi de către reprezentanții primei generații de elitiști: M. Weber, V. Pareto, G. Mosca, R. Michels ș.a., apoi de către reprezentanții celei de a doua generații: J.A. Schumpeter, K. Mannheim, C.W. Mills ș.a. Totuși

despre o cercetare specială a tranziției, ca obiect științific în sensul deplin al cuvântului, putem vorbi de la începutul anilor 70 a sec. XX, când devine tot mai pronunțat procesul de dezvoltare și afirmare a tranzitologiei contemporane. Anume de atunci, pe parcursul a mai bine de 40 de ani, s-au creat cele mai relevante și mai influente teorii, concepte, modele despre tranziție.

Din diversele paradigme ale tranziției evidențiem pe acelea ce vizează într-un mod sau altul practicile unor țări din mai multe regiuni ale lumii: America Latină, Europa de Sud, Europa de Est, spațiul ex-sovietic.

- Modelul tranziției democratice numit „Geneza democrației”, elaborat de către D. Rustow și axat pe delimitarea a doi indici în interpretarea tranziției democratice: genetic și funcțional. Specificul modelului ține de schimbarea accentelor de pe factorii permanenți ce asigură funcționarea regimului existent al tranziției pe premisele lui genetice ce determină caracterul, direcția și ritmurile funcționării. Realizarea tranziției presupune existența reală a două premise interdependente: atingerea unui anumit grad de coeziune națională în cadrul societății și existența confruntării politice dintre forțele sociale de bază. Premisele în cauză reflectă formula de bază a tranziției postcomuniste: „confruntarea sociopolitică-coeziunea națională-consensul-afirmarea democrației”.

Totuși modelul „geneza democrației” este orientat mai mult spre țările în care cauzele principale ale tranziției politice sunt de ordin intern și nu depind în primă instanță de factorul extern. Adică modelul dat nu poate funcționa liber în țările spațiului postcomunist. Deși majoritatea din ele dispun de un oarecare suport propriu de democratizare a societății, în ultimă instanță ele pot realiza reformele doar cu sprijinul statelor dezvoltate și al organismelor internaționale.

- Modelul tranziției spre democrație și spre economia de piață în funcție de repartizarea și corelația de forțe ale actorilor politici din societate, elaborat de către A. Przeworski. Conform acestui model, desfășurarea tranziției are loc pe două căi: liberalizarea și democratizarea vieții sociale. În cazul liberalizării raportul de forțe dintre guvernanți și opoziție poate duce la intensificarea tendințelor autoritare sau, dimpotrivă, la slăbirea acestor tendințe. Iar calea democratizării ține de avansarea reformelor și atingerea compromisului între putere și opoziție vizavi de constituirea și dezvoltarea instituțiilor democratice. Elemente ale modelului în cauză se regăsesc în absoluta majoritate a statelor din spațiul postcomunist.

- Modelul tranziției democratice al lui O. Donnell și Ph. Schmitter, axat pe instituționalizarea transformărilor politice și, totodată, pe recunoașterea de către toate forțele politice a noilor mecanisme instituționale ale puterii

în baza normelor constituționale și a procedurilor oficiale. În modelul respectiv, de rând cu factorul instituționalizării, tranziția presupune procese complexe de resocializare a cetățenilor, adică de însușire a valorilor democratice și de includere în relațiile sistemului politic. În fostele țări socialiste care au urmat calea democrației aceste procese au un caracter contradictoriu și sunt foarte anevoioase.

• Modelul tranziției în baza factorilor exogenici și endogenici, a „valorilor democratizării” în context global. În acest context S. Huntington evidențiază trei valuri ale democratizării, caracterizând procesele tranziționale ale statelor în parte în funcție de paradigmele globalizării. El analizează îndeosebi factorii exogeni și endogeni de influență asupra democratizării societății din ultimele decenii ale sec. al XX-lea. S. Huntington supune analizei trei căi diferite ale tranziției *democratice*: a) *transformarea structurilor (transformation)*, când forțele de guvernământ dictează opoziției condițiile democratizării; b) *regruparea forțelor (transplacement)*, când se creează un echilibru de forțe între guvernanți și opoziție ce asigură schimbarea conducerii pe calea tratativelor; c) *înlocuirea guvernării (replacement)* sub presiunea maselor prin venirea la putere a opoziției. Aceste căi au specificul lor în diferite țări ale spațiului postcomunist. În majoritatea din aceste țări, la faza inițială a tranziției, dominantă devine prima cale, pentru ca mai apoi, odată cu consolidarea opoziției, să se profileze și elemente ale altor căi.

• Modelul celor patru tipuri de tranziție la democrație, elaborat de Ph. Schmitter, și anume: a) liberalizarea, care treptat se transformă în democratizare, tip ce se desfășoară conform unor reguli și norme impuse de anumite forțe din interior și chiar din exterior. Din acest considerent, tipul dat se mai numește „*tranziție impusă*”; b) *tranziția convențională sau de pact*, al cărei principiu de bază este încheierea unor tratate, convenții între guvernanți și forțele ce au fost înstrăinate sau lipsite complet de putere; c) tipul „*reformer*” al tranziției, legat de mobilizarea maselor, când sub presiunea acestora cei de sus realizează reformele; d) democratizarea pe calea revoluției, adică tipul *revoluționar* al tranziției. În perioada postcomunismului primul din aceste tipuri – tranziția impusă – poate fi atribuit mai mult statelor ex-sovietice (excepție Țările Baltice), iar cel de pact și reformator – țărilor din Europa Centrală și de Est. Dar în practica actuală mai frecvente sunt manifestările mixte ale acestor tipuri. Ele au astăzi un caracter eterogen – impus/de pact, reformator/revoluționar, impus/reformator sau reformator/de pact cu o dominare a unuia din elemente – impus sau pactat, reformator sau revoluționar, de la o fază la alta a tranziției.

• Modelul „finalizării tranziției democratice” și cel al „consolidării democrației”, bazate pe analiza factorilor endogenici de trecere de la regimul autoritar la regimul democratic, autori J. Linz și A. Stepan. Cel dintâi model întrunește următorii factori de definitivare a tranziției spre democrație: a) atingerea unui acord vizavi de schimbarea și formarea guvernului; b) venirea la putere a guvernului în urma votului popular liber; c) elaborarea, *de facto*, a unei politici noi de către guvern, prin pârguile puterii; d) puterile create de noua democrație – legislativul, executivul, puterea judiciară – nu sunt puse în situația de a împărți împuternicirile cu alte organe. Al doilea model se conturează pe trei dimensiuni principale ale consolidării democratice, ce permit o caracteristică complexă a efectelor tranziției: 1) comportamentală (*behaviorally*), în sens că consolidarea democrației se desfășoară în așa fel încât nu recurge la metode și căi antidemocratice în realizarea scopurilor; 2) atitudinea (*attitudinally*), conform căreia societatea este consolidată democratic atunci când majoritatea absolută a comunităților sale se orientează spre rezolvarea problemelor sociale prin prisma instituțiilor și procedurilor democratice; 3) constituțională (*constitutionally*), când forțele de guvernământ și cele de opoziție sunt dispuse la consens, depășind situațiile de conflict exclusiv în baza legilor și normelor de drept existente.

Deși sunt și alte modele ale tranziției, cele ale lui J. Linz și A. Stepan, precum și cel al lui Ph. Schmitter, cu indicii lor cantitativi și calitativi, reprezintă o expresie sintetică a întregului bloc de modele ale transformărilor politice elaborate în cadrul tranzitologiei din Vest. Luate în ansamblu, aceste modele se completează reciproc și vizează deplin sau parțial țările în tranziție democratică, fie din „lumea a treia” sau din spațiul postcomunist, cu niveluri diferite de dezvoltare socioeconomică și politică. Or, aceste țări se deosebesc substanțial una de alta după caracterul, direcțiile, calitatea, ritmurile și efectele transformărilor. Unele din ele realizează trecerea la democrație de la regimul autoritar (majoritatea din „lumea a treia”), altele – de la cel totalitar (respectiv, din lumea postcomunistă).

De aceea, a analiza tranziția din țările Europei Centrale și de Est cu aceleași instrumente care au fost folosite și verificate în regiunile Americii Latine, dar și Europei de Sud, înseamnă a te confrunta cu multe dificultăți, fiindcă transpunerea unui anumit model din regiunile date este nonconformă și chiar amăgitoare pentru lumea postcomunistă. Un model omogen al procesului de tranziție în aceste spații este irealizabil. Din acest considerent, practica demonstrează, dar și unii tranzitologi (C. Offe, G. Pridham) susțin că transformările sociale luate ca factor al perspectivei istorice sunt adesea neglijate de teoriile tranziției. În acest sens, specificul Europei Centrale și

de Est ține nu doar de schimbarea ordinii politice și constituționale, cum este cazul Americii Latine și Europei de Sud, ci și de reformarea economiei. Totodată, aceste regiuni se deosebesc radical și după factorul integrității și organizării teritoriale. Dacă în America Latină și Europa de Sud acest factor n-a fost afectat, și-a păstrat în fond configurațiile, atunci în spațiul postcomunist el a devenit obiect al disputelor teritoriale, conflictelor etnice, tendințelor secesioniste. Mai mult, chiar și în cadrul acestui spațiu calea tranziției diferă de la o țară la alta.

Astfel, procesele tranzitorii și cele ale consolidării democrației, prin configurațiile lor specifice și prin conținutul lor valoric, uneori nu corespund în deplină măsură modelelor sus-menționate. Acestea nu rareori sunt adaptate prin devieri, fără a se ține cont de complexitatea specificului local. Drept urmare, procesele în cauză se întrerup, nu capătă definitivare, fiind supuse tendințelor autoritare. În așa fel în noile structuri economice, sociale și politice pot apărea diformități sau în cadrul regimurilor existente se stabilesc democrații autoritare (regimul Putin în Rusia, regimurile țărilor ex-sovietice din Asia, Belarus, regimul din perioada guvernării Partidului Comuniștilor în Republica Moldova, regimul Ianukovici în Ucraina), cu combinați ciudate ale decorului democratic și ale conținutului autoritar.

În condițiile când valorile democratice din unele țări ex-comuniste, în special ex-sovietice, sunt știrbite și, respectiv, nu au pondere tranziția se desfășoară sub semnul *democratizării false, regresului autoritar*, evaluări aduse unor astfel de situații destul de convingător în lucrările lui Ph. Schmitter. Atare tranziție este însoțită de frecvente riscuri, de efecte sociale perverse, deseori neașteptate. În linii generale ea poate fi calificată din punct de vedere economic, social și politic perioada declarațiilor și promisiunilor, a așteptării și răbdării sociale, chiar perioada efectului imoral, efectului tunel. De aceea, a aprecia la justa valoare probleme ce țin de specificul transformărilor din spațiul postcomunist este pe cât de important pe atât de complicat, fiindcă tranziția de aici are un caracter neobișnuit, nu se înscrie îndeajuns în schemele criteriale general recunoscute ale științei politice. Ea este pătrunsă de elemente mixte, deseori modelate în mod artificial, când coexistă alogic democraticul și autoritarul, coexistență ce deservește, de obicei, interese înguste de grup, de partid, de clan.

În pofida ambiguității de formă și conținut, actuala tranziție spre democrație, inclusiv din Republica Moldova, își are criteriile sale generale, care permit a o percepe ca fenomen integral, dar și ca stare aparte a unei sau altei componente ale sale. În baza acestor criterii e necesar a identifica și evalua procesul complex de corelare a dimensiunilor generale și particulare din cadrul tranziției postcomuniste, trăsăturile naționale de

reformare democratică determinate de anumite condiții și circumstanțe, de capacitățile concrete ale factorului de putere, îndeosebi de voința și cultura lui politică. În opinia noastră, astfel de criterii vizează întreaga țesătură, întregul câmp al transformărilor sociale, inclusiv ceea ce este mai important într-o schimbare socială: mentalitatea, comportamentul, acțiunile, relațiile clasei politice, a cercurilor guvernante, a opoziției, a maselor. Pornind de la nivelul valorificării teoretice a tranziției postcomuniste, precum și de la capacitățile practicii actuale a acesteia, evidențiem o serie de criterii ale sale.

1. Determinarea gradului de reformare a societății și, respectiv, trecerea la democrație pe calea modernizării, numită în literatura de specialitate „întârziată”, „reflectorie” (în raport cu țările Vestului) și înfăptuită preponderent cu eforturi politice în toate sferele. În lumina acestui criteriu, realizarea obiectivelor generale ale democratizării se suprapun, merg mână în mână cu cele ale modernizării societății. Atare procese vizează atât profunzimea, cât și amploarea reformării sociale. Adică, avem de a face, cum menționează O. Trăsnea, cu transformări ale structurilor sociale în sens larg care să afecteze distribuția resurselor economice și intelectuale ale puterii; cu stabilirea instituțiilor politice care să facă posibilă împărțirea în mod democratic a puterii între forțele competitive; cu elaborarea de strategii eficiente de acțiune politică pentru a depăși diferite obstacole în calea democratizării.

În aceeași ordine de idei, S. Huntington evidențiază elementele-cheie ale modernizării politice, care, după noi, au o influență decisivă asupra caracterului reformării sociale:

- gradul de raționalizare a fenomenului puterii, ce presupune în primul rând dominarea ordinii de drept, a legii în societate crearea și funcționarea statului de drept;

- gradul diferențierii politice determinarea a noi roluri și funcții politice, a dezvoltării structurilor specializate ce realizează aceste funcții;

- gradul de antrenare în procesul politic a diverselor segmente sociale de amplificare reală a procesului de participare politică a maselor.

Raportând aceste elemente-cheie la practica reformării sociale din Republica Moldova, dar și din alte țări ale spațiului ex-sovietic (excepție țările Baltice), urmărim probleme serioase în realizarea lor, dar și disproporții evidente între ele, între destinația, procesul și efectul interacțiunii lor. Crearea de noi structuri politice (statale, de partid, organizații sociopolitice), care să diversifice paleta de roluri și funcții politice, a condus doar parțial la modernizarea puterii, la supremația legii în societate, fapt urmărit pe parcursul tuturor guvernărilor de mai bine de 20 de ani de independență a țării. Aceste structuri funcționează cu mari abateri de la principiile statului

de drept, sunt pătrunse de flagelul corupției (Republica Moldova ocupă unul din primele locuri în Europa după acest indiciu), fapt ce denaturează procesele democratizării și modernizării. Anume la capitolul luptei cu corupția țara noastră are în prezent cea mai mare restanță pentru a avansa pe calea integrării europene. Chiar dacă și este parafat și semnat Acordul de Asocieră Republica Moldova – Uniunea Europeană și avem susținerea deplină a acesteia pe calea asimilării standardelor europene, problema europenizării din interior a țării noastre și, respectiv, a modernizării structurilor sale în contextul utilizării raționale a capacităților interne este una de importanță majoră pe ordinea de zi.

În pofida dificultăților ce apar în calea tranziției postcomuniste, modernizarea societății din cadrul acesteia depășește obiectivele democratizării, cuprinzând în sine și aspecte ale post-modernizării, care, de obicei, le asociem cu consolidarea structurilor democratice. Aceasta este o particularitate a tranzițiilor actuale spre democrație, care spre deosebire de cele istorice, axate pe modernizare, îmbină în sine democratizarea și consolidarea democratică ca procese aparte, dar care se condiționează reciproc și se completează. Ambele procese se înscriu în cel de-al „treilea val” al democratizării, realizându-se continuu, cu unele specificități, de la țară la țară.

Or, în cazul Republicii Moldova asistăm la un proces foarte anevoios de consolidare democratică. Mai bine spus există doar unele elemente ale consolidării, acestea fiind dominate încă de procesul de realizare a obiectivelor democratizării, care deocamdată n-a fost definitivat. În aceste condiții democrația are mai mult caracter procedural decât real, situație care nu acoperă suficient cu substanță valorică asigurarea drepturilor și libertăților omului.

Consolidarea democratică sau modernizarea „întârziată” și elementul postmodernizării de tip moldovenesc, spre deosebire de modernizarea original-istorică și postmodernizarea actuală din Occident, duce o lipsă cronică de mecanisme optime de soluționare a problemelor sociale, deoarece pe parcursul mai multor decenii de regim comunist în fosta Uniune Sovietică, ca de altfel și în alte foste țări socialiste, s-au distrus tehnologiile producătoare de progres, aceste țări pomenindu-se până la urmă la periferia sau chiar în afara logicii sociale de dezvoltare. Atare situație, conjugată la abaterile serioase din cadrul modernizării politice de astăzi, face a fi anevoioasă, în mare parte ineficientă, transformarea structurală a economiei, a socialului și, respectiv, includerea țării noastre în noua undă tehnologică a contemporaneității. Anume deficitul de tehnologii ale modernizării, care să fie aplicate conform specificului local, face consolidarea democratică de

aici să se zbată pe loc sau chiar să fie cuprinsă de reculuri, de tentative ale re-democratizării, re-transformării sociale, fapt ce confirmă situații de descensiune a consolidării, de realizare a acesteia în formă de zigzag.

Desigur, după conținutul său social, tranziția în general și transformările din cadrul acesteia pe calea modernizării „întârziate” și postmodernizării în particular nu corespund necesităților de moment ale maselor largi care doresc bunăstare imediată, salarii, pensii, indemnizații la un nivel decent. Tranziția de tipul celei din Republica Moldova (de natură mixtă, cu elemente problematic de a le îmbina – impus, reformator, chiar revoluționar și undeva spre sfârșit elementul de pact) se caracterizează printr-un înalt grad de duritate, înalte cheltuieli sociale, înalt preț social, plătit pentru orice reforme. În plus, Republica Moldova este o țară preponderent agrară, deocamdată cu deficit de tehnologii avansate, o țară care depinde întru-totul de factorul energetic din exterior, țară în care se folosește irațional capitalul social, intelectual, științific propriu, țară cuprinsă de un val imens al migrației forței de muncă. Această situație reflectă mari tensiuni sociale, o criză sistemică de lungă durată, fapt ce se răsfrânge negativ asupra procesului democratic, susținerii lui din partea maselor. Reformele, inclusiv democratice, realizate pe calea modernizării (fie și „întârziate”) și postmodernizării au șansă de succes doar atunci când au suport general-național, când sunt lansate fie de sus, fie de jos și susținute de cealaltă parte a societății.

Astăzi, realizarea obiectivelor modernizării și postmodernizării și respectiv a democratizării și consolidării democratice depind în ultimă instanță de îmbinarea rațională a factorului intern și extern. O importanță deosebită la acest capitol revine participării Republicii Moldova în platformele (programele) Parteneriatului Estic (PE). Apariția acestuia la inițiativa UE, odată cu extinderea influenței sale spre Est, cu necesitățile de a aprofunda relațiile cu vecinii estici, dar și cu necesitățile acestora de a se bucura de susținerea UE în realizarea reformelor democratice, a deschis noi posibilități pentru țara noastră. Acestea urmează din cele patru programe ale Parteneriatului Estic:

- sfera democrației, guvernarea cu succes și stabilitatea politică;
- integrarea și convergența economică cu politicile UE;
- securitatea energetică;
- contacte interumane.

Aceste programe sunt strâns legate între ele, se completează reciproc. Însă rolul principal în aceste corelații aparține primului program, fiindcă factorul politic, întruchipat în procesele complexe ale domeniului democrației, guvernării raționale și stabilității politice, determină în mod substanțial succesul realizării altor programe.

Implicarea activă a țării noastre, ca partener al procesului de valorificare a acestor programe, este astăzi condiția principală de realizare a obiectivelor reformării democratice și, totodată, de afirmare a sa în calitate de subiect atractiv pentru structurile europene. Or, acest proces nu are destulă valoare fără a fi conjugat în permanență cu capacitățile interne de europenizare a tuturor segmentelor structurii sociale a societății, a fiecărui cetățean în parte. Pentru Republica Moldova efectul final al îmbinării factorului extern și intern trebuie să fie o țară modernizată din interior, cu democrație stabilă, care corespunde standardelor europene, o țară membră a UE.

2. *Gradul de evaluare a rezultatului primelor alegeri postcomuniste.* Acest criteriu permite a judeca despre capacitățile inițiale ale actorilor ce înfăptuiesc tranziția, despre primele tendințe de realizare a transformărilor, fie de natură democratică, fie autoritară. El demonstrează că cei care au venit la putere la începutul perioadei postcomuniste au determinat într-o mare măsură soarta țărilor în tranziție, direcția reformării sociale care au ales-o și au urmat-o aceste țări.

În spațiul ex-sovietic comun pentru noile state independente (excepție Țările Baltice care s-au desprins definitiv de fostul imperiu sovietic, inclusiv de ceea ce a urmat pe ruinele acestuia), a fost rămânerea la putere în urma primelor alegeri a foștilor nomenclaturiști-comuniști, metamorfozați în „socialiști”, „democrați”, „liberali”. *Marele paradox* al tranziției de aici, la începuturile acesteia, ține de păstrarea pozițiilor dominante la vârful piramidei a liderilor de formație veche, dar care aveau intenția de a face reforme noi, democratice. În pofida reminiscențelor autoritar-totalitare determinate de trecutul apropiat la nivel de mentalitate și comportament, unii din aceștia (B. Elțin în Rusia, A. Kravciuk în Ucraina, B. Șușkevici în Belarus, E. Șevarnadze în Georgia, M. Snegur în Republica Moldova ș.a.) au reușit să-și revadă potențialul spiritual și experiența acumulate în regimul vechi, și, ca urmare, să se reorienteze cu iscusință în noua situație sociopolitică de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 a secolului trecut, devenind lideri recunoscuți, cu autoritate, a națiunilor respective. Ei activau tocmai în perioada când inițierea tranziției în țările respective avea loc concomitent cu desfășurarea unor procese ample, furtunoase, ale renașterii naționale, când entuziasmul intelectualității (îndeosebi a celei de creație) și a maselor în ansamblu a căpătat proporții majore de manifestare în aceste procese. În astfel de condiții meritul primilor lideri constă în impunerea lor deplină, conștientă și consecventă în noile procese, dar și în susținerea permanentă a forțelor progresiste ale renașterii, reușind pe parcurs să organizeze și să promoveze noi cadre de intelectuali întru realizarea reformelor democratice. Deși aceste forțe, acești intelectuali, alcătuiau atunci segmentul

democraților romantici în țările respective, democrați care credeau cu adevărat în valorile democrației, dar care nu aveau experiența necesară a reformării democratice și admiteau nu puține erori în procesul democratizării, ele/ei împreună cu primii lideri ai țării au jucat un rol istoric deosebit în implantarea și creșterea primilor lăstari ai tranziției democratice. Acest adevăr este confirmat de mulți indici evolutivi ai practicii acelor timpuri.

Totodată, aceeași practică a tranziției denotă cazuri când în urma primelor alegeri foștii comuniști veniți la putere foloseau metode perimate de guvernare din trecut, iar unele instituții ale statului erau pătrunse de corupție și incompetență. În aceeași ordine de idei, legile votate erau deseori produsul unor demersuri bazate mai mult pe emoții decât pe rațiuni, legalitatea și justiția deveneau ineficiente, chiar absurde în raport cu fărădelegile din societate, iar impozitarea ostilă devaloriza însuși procesul devenirii sectorului privat, destinația acestuia ca unul de bază în dezvoltarea economiei de piață. Mai mult ca atât, deopotrivă cu privatizarea în masă a unităților economice și sociale ale statului, deveneau frecvente cazurile de privatizare ilicită, când mulți foști nomenclaturiști, dar și „întreprinzători” tineri, de formație nouă, acaparau încălcând legea proprietăți ale statului, devenind peste noapte bogați și foarte bogați. Astfel de cazuri au fost frecvente după primele alegeri în toate țările CSI, mai ales în Rusia, Ucraina, Georgia ș.a.

Cât privește tranziția în țările ex-sovietice din spațiul asiatic, denotă rezultatele primelor alegeri identice cu cele din fosta Uniune Sovietică, când pentru foștii lideri de aici din epoca sovietică, care și-au păstrat puterea, votul era unul așteptat, de susținere absolută din partea maselor, în cel mai bun caz de manifestare mai mult formală a unei opoziții supuse, neinfluențe. Specificul acestor țări după primele alegeri ține și de faptul că vechile rânduieli, care în mare măsură s-au păstrat, erau bine regizate și distribuite în noile forme (veșminte) democratice. Contradicția principală a tranziției de aici se regăsește în sintagma „conținut vechi – forme noi”. O altă trăsătură a tranziției după primele alegeri în țările asiatice este lupta de clan (în special în Kârgâzstan) pentru putere, care, de altfel, era prezentă și la apusul URSS.

Referindu-ne la practica tranziției democratice după primele alegeri în Republica Moldova, constatăm tendințe contradictorii în desfășurarea procesului democratic, acestea fiind determinate de diverși factori. Atare tendințe se întâlnesc încă până la alegerile democratice în bază de pluripartitism din 1994. De acum la începutul anilor '90 conflictul transnistrean, care a evoluat până la aplicarea forței, și cel găgăuz, dezlănțuite pe aripile renașterii naționale, erau determinate preponderent de extreme la nivel de mișcări, partide, uniuni etc., ce se confruntau și se negau reciproc. Obiectul principal al contradicțiilor și conflictelor era *renașterea națională*,

modalitățile de realizare a acesteia. Astfel, liderii mișcării Frontului Popular din Moldova (FPM), ulterior Frontul Popular Creștin Democrat (FPCDM), aflați la putere la începutul anilor '90, militau pentru măsuri radicale în realizarea procesului de renaștere națională (a limbii române, a tradițiilor, culturii naționale, de revenire la grafia latină), măsuri care afectau într-o mare măsură minoritățile naționale și care nu erau acceptate de mișcarea „Unitatea-Edinstvo” (Interfrontul, care a devenit o forță anti-renăștere), de forțele extremiste din raioanele de est ale țării ((Consiliul Unit al Colectivelor Muncitorești) OSTK, partidul comunist, mișcarea femeilor ș.a). Practic se confruntau două ideologii diametral opuse – unionistă, împărtășită de FPM, și secesionistă, creată și promovată de Interfront și de organizațiile extremiste din raioanele de est. Ambele extreme, care au generat conflictul, erau susținute și încurajate din exterior (prima – unionistă, de factorul românesc, cea de a doua – secesionistă, de factorul rusesc). Factorul rusesc a și determinat până la urmă, prin încurajarea de referendumuri de natură secesionistă în raioanele de est, crearea și funcționarea *de facto* a republicii moldovenești nistrene (r.m.n.). În acest sens, r.m.n. este mai mult *creația, opera* Federației Ruse. De aceea, când vorbim astăzi de posibilitățile soluționării conflictului înghețat transnistrean e problematic a considera Rusia drept arbitru imparțial în formatul de negocieri.

Conflictul găgăuz la fel a fost determinat de ciocnirea a două extreme – Frontul Popular și mișcarea Gagauz Halkî. Liderii ambelor mișcări au manipulat masele într-atât încât se recurgea deja la forță, prin marșul organizat de autoritățile centrale spre sudul țării. Acest conflict a început și se desfășura tot în jurul problemelor renașterii naționale. Necesitățile de renaștere spirituală și materială a găgăuzilor au devenit cu adevărat stringente, însă ele trebuiau corelate în mod rațional cu necesitățile renașterii general naționale, fapt ce cerea din partea ambelor părți – a Centrului și a puterii locale – eforturi de a depăși situația conflictogenică, generată mai mult de emoții. Totuși, până la urmă, rațiunea a triumfat asupra emoțiilor, conflictul găgăuz a fost soluționat către sfârșitul anului 1994 în mod pașnic, prin intermediul negocierilor între autoritățile centrale și regionale ale puterii. Or, ulterior, în diverse circumstanțe până în prezent, rămășițele acestui conflict se mai regăsesc în unele atitudini și acțiuni antinaționale și antistatale ale conducerii Găgăuziei, astăzi încurajată îndeosebi de același factor extern – Federația Rusă.

În prima jumătate a anilor '90 au fost și alte evenimente ce au influențat rezultatul primelor alegeri democratice din Republica Moldova. Menționăm în special privatizarea în masă contra bonuri patrimoniale. În anii 1994–1995 au fost privatizate 2234 de întreprinderi mari, mici și mijlocii, ceea ce

constituie în fond complexul industrial al țării, pe deplin comerțul și sfera deservirii sociale, complexul agrar. Numai că pe parcurs bunurile patrimoniale, ca metodă de distribuire echitabilă a proprietății publice, au devenit „hârtii fără valoare”, care nu au asigurat dividende pentru cei mulți. Competitivitatea lor pentru mase s-a redus la zero, au fost create fondurile de investiții care împreună cu asociațiile de cetățeni și cu persoanele fizice au procurat 80% din patrimoniu contra bonuri.

Metoda contra bonuri în varianta moldovenească a demonstrat ineficiența cum nu trebuie de efectuat privatizarea. Ea nu a definit clar cine este patronul adevărat al întreprinderilor privatizate, iar de aici s-au admis devieri, ilegalități care practic întruchipau în sine o reprivatizare sau un al doilea val de privatizare, înfăptuit de acum în cadrul fondurilor și societăților de investiții. În acest context, procesul privatizării, dirijat de factorul politic de putere, s-a dovedit a fi extrem de contradictoriu atât între echitate și eficacitate, cât și între necesitate și utilitate. Acest proces n-a dus nici la creșterea venitului de stat, nici la îmbunătățirea conducerii corporative, nici la echitate. Asemenea privatizare nu a căpătat rădăcini adânci în societate, în mase, n-a condus la un mecanism concret de susținere a intereselor tuturor comunităților sociale.

În astfel de condiții au avut loc primele alegeri parlamentare în bază de pluripartitism în Republica Moldova. Victoria au repercutat-o cei care concentrău în perioada privatizării pozițiile-cheie în economia țării – partizanii Partidului Democrat Agrar (PDAM). Cu venirea lor la putere a fost adoptată la 29 iulie 1994 Constituția Republicii Moldova, se efectuau reforme economice, sociale. Intențiile guvernării democrat-agrară (împreună cu reprezentanții Partidului Socialist) de reformare a țării au fost bine-venite, însă metodele reformării erau deficitare. Aceasta a fost perioada aprofundării crizei economice (după indicele declinului economic Republicii Moldova îi revenea cea mai înaltă poziție între țările în tranziție), determinată în cea mai mare parte de factori subiectivi. Dintre aceștia, pe prim-plan se impun erorile comise de factorul de putere în promovarea politicii economice, blocarea reformelor (în special a reformei agrare, ceea ce devenise un paradox, fiindcă partidul a cărui destinație prioritară trebuia să fie realizarea reformei agrare el o tărăgăna), folosirea irațională a creditelor străine, favorizarea în raporturile politică-economie a corupției, criminalizarea acestor raporturi etc.

Erorile comise în procesul reformării economice conduceau direct la aprofundarea crizei sociale, la o politică socială deficitară, urmată de creșterea bruscă a sărăciei, marginalizarea, de-socializarea, de-profesionalizarea,

pierderea etosului social al unor segmente întregi ale populației. Erau evidente deficiențele de sens politic, pe de o parte, și de sens social, pe de altă parte, în promovarea politicii sociale.

3. *Gradul de eficacitate a sistemului constituțional.* Acest criteriu al tranziției în țările postcomuniste reflectă situații și efecte diferite la capitolul constituționalității. Acolo unde Constituțiile adoptate au consfințit sisteme parlamentare de guvernare (în țările Europei Centrale și de Est) structurile democratice au devenit mai stabile, bazate pe transparență, pe valorile consensului. Legile dezbătute și votate deschis de membrii Parlamentului determinau în cea mai mare parte mecanismul guvernării.

Și invers, țările unde sau ales sisteme prezidențiale și semiprezidențiale (țările ex-sovietice din cadrul CSI) au fost cuprinse de instabilitate. Aici au devenit puternice tendințele autoritariste, fosta nomenclatură comunistă se orienta să utilizeze din plin instituțiile statului pentru a-și păstra privilegiile de altădată. Această castă privilegiată, după cum s-a menționat deja, bloca transformările democratice – reformele economice, sociale.

Cât privește sistemul politic al Republicii Moldova, acesta a fost în permanență unul instabil, ineficient. Natura lui semiprezidențială, dominantă până în anul 2000, a fost în condițiile unei țări dezintegrată teritorial, dezbinată la nivel de elită, de guvernare-opoziție, dar și de mase (manipulate de aceleași elite dezbinată), una cu devieri de la Constituție, producătoare de instabilitate. Acest fapt este confirmat de frecvențele ciocniri între președinte și președintele Parlamentului, președinte și prim-ministru (în timpul președinției lui M. Snegur și P. Lucinschi), președinte și ministrul Apărării (M. Snegur și P. Creangă). Iar încercările președintelui P. Lucinschi de a solicita din partea Parlamentului împuterniciri suplimentare față de acelea ce le oferă Constituția nu s-au încununat cu succes. În astfel de condiții, către sfârșitul anilor '90 aveau loc confruntări de poziții între adepții președintelui P. Lucinschi, care militau pentru o republică prezidențială, și adepții președintelui Parlamentului, care asociau progresul țării cu forma republicii parlamentare de guvernare. Referendumul din 1999, organizat la inițiativa președinției, nu a susținut poziția președintelui. Dimpotrivă, către mijlocul anului 2000 majoritatea parlamentară, inclusiv fracțiunea Partidului Comuniștilor, a votat pentru forma parlamentară de guvernare.

Astfel, din iunie 2000 Republica Moldova devine republică parlamentară. Or, ceea ce a urmat mai departe, în perioada a două guvernări consecutive ale Partidului Comuniștilor (anii 2001–2009), între formă și conținut au existat discrepanțe evidente. Paradoxul a fost că președintele V. Voronin și-a exercitat două mandate consecutiv prin metode, mijloace și principii caracteristice unei republici prezidențiale.

4. *Gradul de eficiență a mecanismului tranziției postcomuniste.* Capacitatea elaborării și implementării raționale a acestuia este problema-cheie a succesului modernizării și democratizării.

Comun pentru majoritatea țărilor postcomuniste sunt condițiile obiective și subiective complexe, anevoioase de organizare și funcționare a acestui mecanism, deficitul în etapa inițială a tranziției de cunoștințe, experiență care să conducă la implementarea mecanismului dat cu un preț mai puțin costisitor. Iar deosebiri țin în special de faptul cine inițiază transformările, care este caracterul acestora în contextul corelării voinței politice a celor de sus și susținerii celor de jos, dar și viceversa, fapt ce demonstrează diferite variante în spațiul postcomunist. Dacă în majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est transformările au fost inițiate de jos și susținute la timp de cei de sus, atunci la apusul URSS și în Noile State Independente aceleași transformări sunt inițiate de sus, rămânând mai mult în sfera politică, fără un impact benefic asupra vieții economice și sociale și, respectiv, fără susținerea benevolă de către cei conduși.

În cazul Republicii Moldova, mecanismul transformărilor democratice la început a fost inițiat de jos (în special, în cadrul convocării Marilor Adunări Naționale), fiindcă nomenclatura comunistă de partid și de stat s-a arătat a fi ostilă față de restructurare ca proces, se împotriva inițiativelor de democratizare venite de la Moscova. Acest fapt a generat entuziasmul maselor, apariția mișcărilor în susținerea restructurării. Însă după destrămarea URSS, crearea mecanismului de transformare este preluat și dominat de către cei de sus, împovărați de deprinderi și tradiții vechi.

În condițiile Republicii Moldova și a altor state posttotalitare din spațiul ex-sovietic eficiența scăzută a mecanismului transformărilor sociale este rezultanta slăbiciunii, instabilității mecanismului puterii. Acesta nu a ajuns să demonstreze capacități înalte de organizare, să fie receptiv la diverse necesități și interese din societate, să fie permanent atașat cursului de reformare, principiilor realiste de evaluare a scopurilor și rezultatelor, prin a susține la timp noile valori și a depăși tot la timp pe cele vechi. Din această cauză mecanismul tranziției din spațiul ex-sovietic nu se înscrie într-o formulă coerentă „de la lichidare sau distrugere spre creare”, nu dispune de o bază socială clară, cu motivații și capacități reale de transformare, nu se conduce de strategii sociale bine determinate în timp, de tactici flexibile care să corespundă diferitor faze ale tranziției. Mecanismul dat are nevoie de tehnologii speciale eficiente, la care se referă în primul rând experimentul, ca factor principal de depășire a gândirii doctrinale. Forma superioară a experimentului – cea inovațională, este partea motrice a mecanismului tranziției spre democrație.

5. *Gradul de corelare și optimizare a ritmurilor reformării structurale și instituționale de ordin economic, social, politic, cultural ca o condiție indispensabilă de realizare a tranziției.* Acest criteriu are caracter fundamental, deoarece permite a evalua adevărata stare a societății în tranziție prin identificarea unui echilibru relativ de dezvoltare a diferitor domenii, și nu a unor eventuale succese în economie, tehnologii, sfera socială sau politică. Anume prin stabilirea gradului de progres social în sens larg și nu în mod izolat pe sfere aparte ne permite să cunoaștem principala deosebire a societății dezvoltate de cea în tranziție, aflată în curs de dezvoltare. Aceasta din urmă nu este în mod iminent o societate săracă, de mână a doua. Ea poate avea realizări înalte în cultura materială și spirituală. Însă, după indicii ritmurilor, starea acestei societăți este una de bifurcație, când la fel sunt posibile „salturi” înainte și riscul alunecărilor înapoi. O asemenea stare poate avea nuanțe mai pronunțate în unele țări și mai manifeste în altele.

În primele, de obicei, organele puterii de stat asigură o interdependență benefică între diferite structuri, elaborând și realizând programe complexe, integrale de dezvoltare socială. Programe care periodic sunt verificate, supuse expertizei științifice și practice, pentru a depăși contradicțiile, a face în caz de necesitate unele corecții în obiectivele strategice și tactice. Aceasta este o necesitate constantă pentru a optimiza ritmurile transformărilor în sferile de bază.

În statele în care bifurcația devine un fenomen manifest (Republica Moldova și alte țări în care tranziția spre democrație se află în târăgănanare) există disproporții substanțiale între sfere și structuri, precum și între diferite componente din cadrul lor. Tot aici, deseori, mai ales la începuturile tranziției, sfera politică evoluează din contul și în dauna altor sfere. Se produce politizarea excesivă a economiei, a socialului, a culturii etc., fapt ce frânează reformele propriu-zise, inițiativa de jos de a aduce politica în corespundere cu necesitățile societății, în general, și a sferelor ei, în particular. Depășirea acestei situații aritmice între domeniile principale ale societății și atingerea unui echilibru relativ este o problemă de perspectivă, a cărei soluționare depinde nu doar de factorul politic, ci și de gradul de maturitate și de autosuficiență a non-politicului. Funcționarea adecvată a acestuia, în corespundere deplină cu legitățile, normele și principiile sale specifice, cu necesitățile diverselor segmente sociale, demografice, profesionale, național-etnice, teritoriale ale țării va face politicul să manifeste mai multă voință în luarea și promovarea deciziilor care să asigure relația de parteneriat între sfere, bazată pe ritmicitate, crearea de condiții benefice în realizarea progresului social.

6. *Criteriul temporal, adică de durată a tranziției, de desfășurare a transformărilor democratice în timp.* Practica social-istorică, de regulă, indică tranziția ca o etapă îndelungată care cuprinde câteva decenii, uneori se compară cu viața omului sau a generațiilor. Conform modelului lui D. Rustow, această etapă constă din trei perioade consecutive: de pregătire (*preparatory*), de elaborare a deciziilor (*decision phase*) și de adaptare (*habituation*). Acestea, la rândul lor, se mai împart în diferite trepte, stadii: inițiale, intermediare, finale ce reflectă stări succesive de maturizare a societății în tranziție.

Aceste perioade se caracterizează printr-un anumit specific de conținut. În prima perioadă are loc conștientizarea și aprecierea stării general-sociale a societății; pregătirea ideologică a tranziției; stabilirea scopurilor, inclusiv de alternativă, și a mijloacelor ce constituie mecanismul tranziției; pregătirea opiniei publice în vederea susținerii reformelor etc. Perioada a doua este axată pe punerea în funcțiune a factorului decizional ce ține de transformări radicale: elaborarea principiilor de bază ale noului sistem politic și crearea de structuri instituțional-democratice (statale, de partid etc.); elaborarea Constituției și a întregului cadru legislativ al programelor sociale de dezvoltare; neutralizarea adversarilor reformei; asigurarea legitimității regimului pe calea alegerilor generale, referendumurilor, consensului cu opoziția etc. Perioada a treia cuprinde timpul consolidării structurilor democratice, perfecționării activității lor pe baze proprii.

Pe parcursul acestor perioade au loc procese complexe, anevoioase de confruntare și coexistență a valorilor autoritare în dispariție cu cele liberal-democratice în apariție. Indicii principali ai de-totalitarizării și democratizării în cadrul perioadelor în cauză sunt: *caracterul și limitele realizării puterii; relația „societate-putere”;* *statutul social al structurilor orizontale; sfera interdicțiilor; caracterul idealurilor politice.* În faza pregătitoare a tranziției acești indici sunt dominați, de obicei, de elementul totalitar sau autoritar (în funcție de la ce regim începe tranziția). Apoi la fazele de constituire și consolidare a structurilor democratice indicii respectivi capătă caracter democratic. De exemplu, în faza inițială *relația societate-putere* continuă să dețină într-o mare măsură forma contopirii societății cu putere (element totalitar) sau înstrăinării societății de putere (element autoritar), iar în etapele ulterioare apar influențele reale ale societății asupra puterii, alegerea purtătorilor concreți ai puterii (element democratic). Sau sfera interdicțiilor, evoluează succesiv de la totul ce se permite în conformitate cu dispoziția puterii (element totalitar) spre totul ce nu este interzis de lege (element democratic).

Or, realitatea concret-socială a tranziției spre democrație nu cunoaște o construcție desăvârșită ce ar corespunde plenar perioadelor enunțate sau o evoluție strictă a acestor perioade de la un punct la altul, o continuitate logică a lor în toate sensurile, cu ascensiuni constante ale elementului democratic și, dimpotrivă, descensiuni ale autoritarului sau totalitarului. În unele cazuri (mai ales în țările Europei Centrale și de Est) elementul democratic devenea dominant chiar în faza inițială a tranziției. Iar în condițiile Republicii Moldova elementul autoritar cu nuanță totalitară devine frecvent întâlnit deja în etapa decizională și chiar în prezent, în etapa de adaptare a deciziilor, de consolidare a elementului democratic.

Perioadele tranziției au în diferite puncte ale câmpului postcomunist specificul lor. În funcție de corelația de forțe din societate, de gradul maturității actorilor politici, de voința lor politică etc. aceste perioade pot fi de durată relativ lungă (în Republica Moldova) sau relativ scurtă (în Țările Baltice), pot avea un caracter evoluționist, pașnic (țările Europei Centrale) sau, dimpotrivă, caracter cu nuanțe distructive, cu tensiuni sociale de mari proporții (majoritatea țărilor din spațiul ex-sovietic). În societățile lipsite de tradiții democratice și cu o cultură civică și politică relativ joasă, cum este cea moldovenească, elementul autoritar are pondere în toate etapele tranziției. Aici stări de bifurcație, cu extreme, sunt atât în etapa preparatorie, cât și în cea decizională. Deosebit de pronunțate au fost aceste stări în cei opt ani de guvernare a Partidului Comuniștilor.

7. *Gradul de asigurare a continuității valorice*, în sens că tranziția, ca factor al prezentului, este o perioadă ce se bazează pe un anumit element al trecutului și, totodată, creează un element calitativ nou, ca bază a viitorului. Astfel, tranziția se impune drept factor de legătură a timpurilor (sociale), a tradiției și inovației, îmbinând în mod divergent procese complexe de distrugere sau depășire a vechiului și de făurire a noului.

Criteriul continuității are în spațiul postcomunist, în special ex-sovietic (CSI), un caracter vădit contradictoriu, pătruns de multiple elemente negative. În sfera economică și cea socială de aici deseori se reproduc elemente de ruptură, distrugere. În majoritatea țărilor ex-sovietice, chiar de la începutul tranziției, s-a pus accentul pe renașterea tradiției fără ca ea să fie îmbinată rațional cu procesul de introducere a inovației. Astfel, s-a ajuns la deficitul unui mecanism eficient al inovației și, respectiv, la coliziuni atât de tradiție, cât și de inovație. Aceasta este una din cauzele ce confirmă calea anevoioasă a tranziției în țările de tipul Moldovei. Aici, în raportul dintre distrugerea vechiului și crearea noului deseori s-a dat preferință distrugerii, ale cărei limite nu au fost de la bun început determinate precis. Unei părți considerabile a forțelor politice și a populației i s-a format sindromul

distrugerii – tendința de a distruge totul, inclusiv experiența pozitivă a trecutului, care ar putea servi drept suport de bază al noilor relații. Astfel, istoria iarăși se repetă, construcția noului edificiu a început pe aceeași cale ca și la bolșevici, ignorându-se legătura logică între timpuri (fie și a unor timpuri cu totul opuse), valorile pozitive ale regimului anterior. În acest sens putem menționa că specificul raportului dintre continuitate și discontinuitate în țările ex-sovietice poartă în sine o amprentă puternică a neocomunismului. Practica de aici denotă situații când se păstrează pozițiile unor elemente negative ale trecutului, fapt ce vorbește despre o continuitate în sens opus, negativ. De aceea sunt necesare eforturi ale factorului de decizie, dar și ale maselor, pentru a raționaliza relația „continuitate-discontinuitate”, a-i oferi acesteia un caracter de evoluție.

8. *Gradul de depășire a monopolismului politic și ideologic și de afirmare a pluralismului sociopolitic, economic, cultural, a concurenței libere.* Criteriul dat presupune, în primul rând, depășirea monopolismului prin crearea posibilităților reale de manifestare legală a pluralismului de interese și opinii, a pluripartitismului sau bipartitismului. În al doilea rând, lupta politică dintre diferite forțe (partide, mișcări etc.) trebuie să corespundă regulilor jocului politic, cadrului legislativ, să se axeze nu în jurul personalităților, cum se observă în țările de tipul Republicii Moldova, ci a platformei de idei politice. În al treilea rând, tranziția spre democrație necesită coexistența forțelor de coloratură politică diversă, identificarea și promovarea consensului social și politic între guvernanți și opoziție, diferite segmente sociale, stat și sindicate, patroni și sindicate, sectorul public și privat, între diferite zone, teritorii.

Practica tranzițională a țărilor postcomuniste, în particular ex-sovietice, este în felul său unică. Ea reflectă diverse confruntări, conflicte, dezacorduri, războaie „mici și mari” etc. Dacă tendința generală a evoluției sociale și politice în țările Europei de Vest, Centrale și de Est este cea a consensului, atunci în cele din spațiul ex-sovietic – a conflictului. Aceasta rezultă mai întâi din interesele înguste ale unor forțe politice, deseori diametral opuse. Aceste forțe (partide, mișcări) deseori pun pe prim-plan interesul de partid în raport cu interesul de stat, cu interesul național. Astfel, apare o situație foarte bine descrisă de N. Iorga în anii '30 a secolului trecut despre relațiile dintre partide în România, când acestea, în lupta pentru putere, pun stegulețele de partid în locul Marelui Steag al Țării.

Majoritatea societăților ex-sovietice, inclusiv și în special cea moldovenească, după cum confirmă cei mai bine de douăzeci de ani de tranziție, au făcut posibilă conviețuirea unor populații care se pretindeau la început de dreapta, dar *de facto* erau și sunt cu votul de stânga, a liberalismului unor

strategii economice și sociale cu conservatismul tacticilor, a unor aspirații masive spre democrație, spre euro-asociere și euro-integrare cu intensificarea extremismului, separatismului. Asemenea societăți sunt pătrunse de diformități, anomalii politice, unde conviețuiesc eclectic elemente ale sistemului sovietic distrus (cu nostalgii după vechiul regim comunist) și ale celui democratic în apariție sau cvazidemocratic, elemente ce promovează valorile integrității și independenței statului și cele ale separatismului, iar în cazul țării noastre și a unionismului (ca ceva unic în spațiul postcomunist, când unele forțe se orientează la unirea țării respective cu altă țară) etc. Atingerea unui consens între toate elementele menționate rămâne a fi o problemă dificilă. Cu atât mai mult în Republica Moldova, când în prezent o parte a societății susține vectorul european, iar cealaltă – vectorul estic.

9. *Gradul de devenire a mentalității democratice și de depășire a mentalității autoritar-totalitare, criteriu ce reflectă un potențial masiv de transformare sistemică, radicală, a societății.* Acesta se manifestă contradictoriu, prin paradoxuri, extreme la nivel de conștiință obișnuită, dar și teoretică. Actorii tranziției sunt disponibili renovării democratice a societății, dar concomitent împărtășesc stereotipuri ale vremurilor de altădată.

Procesul democratizării societății postcomuniste se desfășoară în condiții de fragmentare a mentalității și culturii politice, de manifestare a diferitor tipuri de mentalități, comportamente, subculturi, care în fond și reflectă starea de dezbinare în societate a diferitor forțe politice. Pentru fiecare din acestea este caracteristic amestecul în cadrul mentalității și comportamentului a unor elemente opuse (desigur, cu un grad diferit de manifestare) – liberal-democratice, autoritare și chiar totalitare, fapt ce face a fi anevoioasă, cu ritmuri frânte, calea transformărilor democratice.

Raportând atare situație la Republica Moldova, observăm că forțele de dreapta s-au pronunțat pe parcursul tranziției pentru urgentarea reformelor democratice, iar cele de stânga, dimpotrivă, pentru târăgănarea lor. Cât privește mentalitatea și comportamentul forțelor de centru, apărute pe parcursul tranziției, ele întrunesc elementul rațional, dar care nu a devenit dominant în promovarea reformelor.

Experiența acumulată în țara noastră pe parcursul a două decenii de transformări se caracterizează prin diverse paradoxuri la nivel de mentalitate și comportament, care în funcție de condițiile obiective și subiective însoțesc tranziția, o accelerează sau o târăgănează. În primul deceniu de postcomunism (anii '90) distingem:

- paradoxul stihinic, cuprinde partea predominantă a populației, în conștiința și comportamentul căreia în mod straniu se acomodează susținerea

transformărilor de piață și, totodată, nesuținerea categorică și chiar condamnarea bancherilor, antreprenorilor etc.;

- paradoxul „jefuitorilor”, adică a oligarhilor contemporani, care consideră justificată uzurparea de către ei a bogățiilor naționale de atunci prin „grija” față de viitorul țării;

- paradoxul „mutanților”, care au împărtășit timp îndelungat o concepție despre lume pentru ca în perioada de cotitură să se declare adepții unor idei și convingeri diametral opuse, despărțindu-se demonstrativ de bilețul de partid;

- paradoxul „staiierilor răătăcitori”, adică a migranților dintr-o mișcare în alta, dintr-un partid în altul, pentru a-și realiza interesele proprii și mai puțin a poporului după cum se afirmă;

- paradoxul „simulanților”, a cărui purtător este o mare parte a nomenclaturiștilor, care imită, simulează cu iscusință grija față de binele public;

- „noii disidenți”, care în timpul regimului sovietic se pronunțau împotriva multor activități ale statului, iar în postcomunism cu aceeași convingere se pronunță împotriva transformărilor radicale. Din această categorie au făcut parte unii activiști ai primului val democratic – „democrații romantici”.

Aceste paradoxuri ulterior s-au mai modificat, acumulând noi trăsături și nuanțe. Totodată, în ultimii zece ani, odată cu venirea la putere a Partidului Comuniștilor, dar și în perioada guvernării de coaliție s-au cristalizat noi paradoxuri mentale și comportamentale ale actorilor politici, care periodic se manifestă tot mai pronunțat. Dintre acestea remarcăm:

- paradoxul „comportamentului politic nedeterminat”, frecvent atunci când în competiția electorală actorul politic, indiferent de locul ocupat pe eșichierul politic, își schimbă brusc orientările conform anumitor factori de ordin intern sau extern;

- paradoxul „răspunsului și răzbunării cu aceeași monedă”, caracteristic actorilor puterii, care încearcă să se răzbune deschis sau latent pe acei care au guvernat până la ei;

- paradoxul „justificării propriilor incapacități de acțiune prin apelul la erorile guvernării precedente”, tipic actorilor politici odată cu schimbarea puterii;

- paradoxul „distrugerii valorice a ceea ce au făcut forțele anterioare la guvernare”;

- paradoxul „așilor din mânecă”, ce ține de încălcarea limitelor jocului politic, de schimbarea regulilor de joc pe timpul jocului;

- paradoxul „opoziția – actor nonpolitic”, ce reflectă tendința actorului puterii de a marginaliza opoziția politică, fapt dovedit de guvernarea comunistă, dar și de cea de coaliție;

- paradoxul „locomotivelor de partid”, atribuit mai ales Partidului Democrat, care în iulie 2009 a obținut victorie la alegeri datorită personalității lui M. Lupu, sau Partidului Liberal, a cărui „locomotivă” e considerat D. Chirtoacă;

- paradoxul „alternanței la putere”, axat pe negarea imperativelor circuitului elitelor în sistemul democratic.

Așadar, paradoxurile mentalității politice și comportamentului politic sunt atribute inerente ale unei tranziții spre democrație cum este cea din Republica Moldova. Ele nu trebuie negate sau supraestimate, ci apreciate la justa valoare în contextul transformărilor actuale.

10. *Gradul de mobilizare a energiei sociale a maselor în procesul de realizare a transformărilor democratice.* Acest criteriu are pondere reală numai prin formarea și dezvoltarea motivelor social-economice. Cea mai eficientă în acest sens este motivația de antreprenoriat, iar forma ei socială – interesul privat, ca factor principal de stimulare a economiei de piață și de conducere a ei la starea de inovație.

Mobilizarea maselor de a susține motivația antreprenorială este un proces dificil, cu mari probleme. În primul rând, majoritatea populației reacționează foarte dur la eficiența slabă a relațiilor de antreprenoriat, la dependențele lor de birocrăția statală sau la orientări spre capitalismul „sălbatic” de a căpăta numai supraprofit sau de a transforma acumulările numai în bunuri și nu în capital. Mai mult ca atât, de a transfera capitalul în străinătate. În al doilea rând, experiența Republicii Moldova și a altor țări de acest tip demonstrează un nivel relativ scăzut de pregătire a antreprenorului, de atitudine față de valorile și normele societății, de gătintă de a risca și a manifesta răspundere de activitate, de cultură politică, competență economică, conștiință de drept etc. Aceste calități uneori capătă aspecte negative, în formă de corupție, favoritism, viclenie, violență etc. Mari proporții are antreprenoriatul de origine subterană.

Dezvoltarea eficientă a antreprenoriatului în tranziție necesită raționalizarea activității sale, crearea unei puternice clase de mijloc înalt calificate și organizate. Totodată, este importantă civilizarea și intelectualizarea relațiilor de piață.

Un rol nu mai puțin important în mobilizarea potențialului social al maselor revine motivației publice, bazată pe valorile interesului public și orientată spre genurile de masă ale activității de muncă. Astăzi, societatea în tranziție are nevoie de un așa tip de relații sociale și politice care ar consolida interesul public, ar asigura o coexistență reală și eficientă a lui cu interesul privat. Aceasta e posibil doar când societatea e dispusă la consens,

când există un înalt grad de cultură civică, politică, economică, juridică, de diferențiere reală a rolurilor în toate domeniile sociale,

11. *Gradul de eficiență a relațiilor între factorii interni și externi, ca o condiție de realizare continuă a obiectivelor tranziției.* Aceasta rezultă din faptul că procesele actuale ale tranziției democratice din Estul Europei (în primul rând, din spațiul european ex-sovietic), deși diferă substanțial de cele din Vest (reflectă etape cu mari contraste în dezvoltarea societății – respectiv posttotalitară și informațională) necesită a fi raportate la experiența avansată de consolidare a democrației acumulată în țările dezvoltate.

Evoluția anevoioasă a transformărilor democratice din spațiul postcomunist este determinată astăzi de mai mulți factori *externi și interni*: însuși sistemul internațional cu diferitele sale interese și capacități de a influența procesul democratic la nivel internațional, regional și național: dominarea tendințelor ne-lineare de globalizare a ordinii democratice în lume; relațiile complexe, contradictorii ale statelor unul față de altul; extinderea și aplicarea de sus a experienței democratice de la țară la țară, de la organismele internaționale la cele naționale (adesea fără a se ține cont de specificul local); asimilarea ambiguă de către factorul local a valorilor democratice; discrepanța dintre cunoștințe și convingeri democratice, dintre acestea și experiența democratică a actorilor ce înfăptuiesc reformele; capacitățile guvernanților și opoziției de a actualiza dialogul, relațiile de consens; gradul de implicare a societății civile în procesul democratic; relațiile de parteneriat dintre societatea politică și societatea civilă în realizarea reformelor democratice etc. Acești și alți factori interni și externi se află în anumite corelații, determinate de capacitățile politicii interne și externe a statului, partidelor, mișcărilor și altor actori și agenți ai scenei politice. Pentru a face față factorilor nominalizați, politica internă și externă trebuie să se afle într-o legătură permanentă, să se completeze reciproc.

Astăzi, odată cu intensificarea proceselor integraționiste și cu extinderea UE spre Est, transformările ce au loc în spațiul postcomunist, inclusiv în Republica Moldova, nu se mai înscriu în raporturile tradiționale dintre politica internă și cea externă. În cazul țării noastre constatăm o influență considerabilă a factorilor externi, prin intermediul politicii externe, asupra celor interni și, respectiv, asupra politicii interne de reformare, fapt dovedit printr-o dinamică crescândă din 2009 încoace de intențiile și activitățile guvernării liberal-democrate.

În pofida multor impedimente (deficit de experiență în raționalizarea actului guvernării, de cunoștințe și abilități de conclucrare pe nou, în coaliție, de depășire a unor interese înguste, oligarhice, de identificare a unor căi

rezonabile ce țin de colaborarea cu opoziția comunistă) Alianța pentru Integrare Europeană-1 și 2, precum și Coaliția pro-Europeană, prin mesajul lor bine definit, prin activitățile și relațiile consistente cu structurile europene au reușit să contribuie la activizarea proceselor de euroasociere politică și eurointegrare economică. Poziția fermă a Coaliției de a urma consecvent vectorul european și rezultatele obținute până acum în respectarea rigorilor europene de reformare democratică a țării i-a permis Republicii Moldova să parafeze în noiembrie 2013, la Summitul de la Vilnius, Acordul de Asociere cu UE. Dar cea mai relevantă în acest sens este perioada de după Vilnius, când guvernarea a reușit să păstreze intactă stabilitatea politică în țară, mai mult, să manifeste voință politică, capacități reale de conlucrare în interior (în cadrul Coaliției și cu societatea civilă) și în exterior (cu reprezentanții UE) în vederea aprofundării reformelor democratice în Republica Moldova. Aceste eforturi au condus la urgentarea procesului de semnare a Acordului de Asociere și a Acordului de Liber Schimb între Republica Moldova și UE.

12. *Gradul de eficacitate a conducerii sociale în sens larg, ca factor de reglementare a transformărilor democratice și a consolidării democrației.* Acest criteriu are un caracter sintetic, întrucât determină caracterul funcționalității și eficienței tuturor celorlalte criterii.

Rolul specific al conducerii sociale în condițiile tranziției postcomuniste rezultă din complexitatea și dinamismul relațiilor dintre diferite sfere ale societății, din dihotomia stabilității/instabilității sociale la o etapă sau alta a transformărilor democratice. Obiectivul ei principal constă în stimularea și protejarea reformelor economice, sociale, în domeniul culturii, în asigurarea stabilității sistemului social. Dacă conducerea nu face față stabilității sistemului în general și subsistemelor în particular, atunci apare fenomenul crizei sociale, ale cărei forme de bază sunt criza parțială (a unui anumit domeniu, teritoriu etc.) și criza totală, sistemică, când de sub control alunecă întregul sistem social.

După conținut, criza socială a societății în tranziție are diverse manifestări. Mai frecventă și mai puternică este, de obicei, criza instituțională (guvernamentală, parlamentară, a instituției prezidențiale etc.), ce ține de creșterea neîncrederii față de instituțiile sociale, îndeosebi ale puterii de stat, de pierderea treptată sau bruscă a legitimității. Cauzele principale ale crizei instituționale pot fi: slăbiciunea relațiilor de piață; deficitul de experiență și voință politică a factorului de decizie în promovarea reformelor (mai ales la începutul tranziției); pregătirea profesională slabă a cadrelor politice de conducere; nivelul relativ jos de cultură politică a celor ce conduc, a abilității de comunicare cu diverse segmente sociale, inclusiv și îndeosebi cu opoziția, care să asigure la diferite niveluri consensul social, politic.

Majoritatea cauzelor enunțate au vizat până acum și unele aspecte ale crizei instituționale în Republica Moldova. De exemplu, târăgănarea pe un timp îndelungat a procesului de alegere a șefului statului a fost cauzată în special de lipsa abilităților de inițiere și asigurare a dialogului și consensului între guvernarea liberal-democrată și opoziția comunistă. În plus, au ieșit în vileag și neînțelegerile ce existau între componentele guvernării de coaliție, tendințele de dominare a unei forțe asupra alteia în cadrul AIE-1 și AIE-2.

Alt aspect al crizei sociale, ce rezultă din cea instituțională, în special din pierderea capacității de conducere, este criza valorică. Ea reflectă stări turbulente, tendințe inflaționiste ale noilor valori economice, sociale și politice ale societății în tranziție, cum ar fi: atitudinea negativă a maselor față de reformă (privatizare, reforma agrară, reforma pensionară etc.), de diferite ramuri ale puterii, față de participarea politică etc. Aceste stări și tendințe pot evolua până la negarea unei sau altei laturi a vieții politice (de exemplu, a formei existente de guvernare, a structurii existente de stat etc.) sau la un nihilism față de politică în general. Raportând aspectele menționate ale crizei valorice la Republica Moldova, observăm că în cei 22 de ani de tranziție de până acum au fost atitudini diferite față de noile valori. Or, dominantă s-a dovedit a fi nemulțumirea maselor largi față de metodele privatizării, reformei pensionare, dar și față de ineficiența formei semiprezidențiale și parlamentare în stil moldovenesc de guvernare.

Capacitatea conducerii sociale a Republicii Moldova de a depăși criza socială și a orienta societatea spre stabilitate întru facilitarea procesului reformativ depinde de mai mulți factori obiectivi și subiectivi. Printre aceștia se numără: folosirea rațională a resurselor politice de conducere, aflate la dispoziție; buna cunoaștere a însușirilor personale a cadrelor de conducere, a condițiilor generale și specifice ambientale ce condiționează rolul lor; cunoașterea tipului și amplitudinii influenței exercitate de către cei ce conduc, a specificului domeniului vizat de aceștia; cunoașterea capacităților reale transformatoare a guvernanților, dar și a opoziției, a disponibilității lor față de consens etc.

În conformitate cu factorii nominalizați, pot fi evidențiate câteva direcții de acțiune a conducerii sociale.

Unu. Dat fiind că izvorul principal al instabilității în condițiile unei tranziții deficitare, târăgănată în timp, este în ultima instanță intensificarea diferențierii sociale și, respectiv, aprofundarea inechității sociale, a discrepanțelor între interesele diferitor segmente sociale, conducerea socială trebuie să acumuleze și să pună în uz noi cunoștințe și deprinderi pentru a identifica și a menține un echilibru relativ de interese în societate. Măsurile

principale în acest sens trebuie să fie de ordin economic, social, juridic, pentru a exclude metodele care conduc la politizarea relațiilor sociale.

Doi. Ținând cont de faptul că stabilitatea în societate este determinată direct de starea politicii sociale, este necesară crearea de condiții principial noi de funcționare eficientă a acesteia. Politica socială trebuie să fie receptivă la piața specifică de interese a diferitor comunități (la interesele cererii și interesele ofertei), să manifeste o atitudine diferențiată față de ele (de încurajare a păturilor mijlocii, de protejare a segmentelor socialmente vulnerabile, de sancționare a grupărilor criminale). În acest context, tranziția spre democrație are nevoie de o politică socială care să se dezică de practica adaptării intereselor la anumite hotărâri (practică a regimului sovietic care continuă să aibă pondere până în prezent), politică care să se conducă de aceste interese, să le coordoneze și să elaboreze în baza lor deciziile politice.

Trei. Soluționarea problemelor tranziției ce țin de instabilitate e posibil printr-o conducere socială subtilă (și nu prin salturi sau sărituri peste faze), care evoluează constant (uneori chiar neobișnuit, se mișcă pe ascuțișul cuțitului), fapt ce necesită prudență în fața situațiilor critice, anumite corecții în caz de necesitate în cadrul deciziilor în vigoare sau chiar anularea unora ce pot avea consecințe sociale grave. Pentru a reduce la minimum astfel de situații, conducerea socială trebuie să fie bine structurată în timp și în spațiu, să stabilească clar prioritățile și criteriile de dezvoltare a diferitor comunități, zone, de realizare a anumitor etape.

Patru. De la conducerea socială se cere să aprecieze în mod rațional repartizarea forțelor sociale și politice, locul și rolul fiecăreia în cadrul tranziției, să mobilizeze factorii ce duc la apropierea acestor forțe, la susținerea continuă de către ele a obiectivelor tranziției.

Așadar, analiza de ansamblu a fenomenului tranziției, inclusiv spre democrație, demonstrează atât importanța și complexitatea, cât și caracterul lui contradictoriu, neobișnuit în evoluția social-istorică. Acest fapt vizează la fel de contradictoriu nivelul de percepere a naturii și mecanismelor perioadei de tranziție, a etapelor și tipurilor acesteia. Astăzi e puțin probabil a considera că științele sociale în general și știința politică în particular deja domină societatea de tranziție în care trăim, mecanismele ei de trecere de la o stare calitativă la una dorită. Scopurile de investigare a ceea ce numim tranziție se află încă într-un proces intens de cercetare a celor mai acute probleme teoretice ale sale. Acestea țin în special de caracterul hibrid al societății postcomuniste, de îmbinarea în cadrul acesteia a unor tipuri de elemente opuse – logic și alogic, impus și de pact, reformator și revoluționar. Arsenalul metodologic de cercetare a societății date astăzi încă nu corespunde cerințelor. Totodată, e problematică și existența unui model

perfect, care ar face față specificului tranzitoriu dintr-o țară sau alta, fapt determinat de particularul, dar și de unicul practicii tranziționale din diferite puncte ale spațiului postcomunist, inclusiv Republica Moldova.

Criteriile generale ale tranziției postcomuniste și trăsăturile lor specifice în diferite țări demonstrează în unele cazuri o mișcare înainte, o ascensiune valorică, în alte cazuri – baterea pasului pe loc, o decădere sau o mișcare rectilinie, în celelalte – un eșec. Aceste manifestări au în majoritatea țărilor un caracter relativ, iar luate în ansamblu ele produc acea diformitate specifică a tranziției care are o pondere diferită de la țară la țară. Acest fapt depinde de corelația criterială a proceselor tranziției; de raportul dintre democratizare și consolidarea democrației; dintre însuși mecanismul tranziției și ritmurile, durata, continuitatea ei; dintre starea mentalității și comportamentului, pe de o parte, și obiectivele reformării democratice, pe de altă parte; dintre factorii interni și factorii externi ai tranziției; dintre gradul maturității conducerii sociale și realizarea celorlalte criterii.

Edificarea unei societăți democratice autentice depinde în mare măsură și de depășirea discordanțelor dintre diferite criterii ale tranziției, de o corelare adecvată a factorilor obiectivi și subiectivi care să asigure un raport relativ echilibrat între aceste criterii.

Victor SACA,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar

SISTEMUL ELECTORAL

După proclamarea independenței, Republica Moldova a pornit pe calea democrației și susține pluralismul în toate sferele vieții sociale. Una dintre cele mai convingătoare forme de manifestare a democrației o constituie alegerile organelor puterii. De altfel, este recunoscut pretutindeni faptul că alegerile sunt o condiție inalienabilă a democrației.

Procedura alegerilor pe un termen scurt transformă cetățenii simpli din spectatori pasivi, care urmăresc arena politică, în participanți reali la procesul politic. Alegerea reprezentanților, ale căror îndatoriri vor fi determinate de rezultatele alegerilor, permite cetățenilor, de obicei neimplicați în activitatea politică, de a-și exprima opinia. Mai mult decât atât, alegătorii de rând obțin posibilitatea de a influența componența echipei, fapt care în mod firesc îi determină pe principalii actori-politicieni profesioniști - să fie mult mai sensibili la reacția societății față de acțiunile lor.

Fiecare tip de alegeri - locale, parlamentare, prezidențiale, își are specificul său, propria strategie și de fiecare dată apar destule probleme ce necesită a fi rezolvate de către candidați și alegători. Desfășurarea alegerilor în organele puterii de stat au loc în baza unor legi electorale, ele fiind adoptate conform unui set de principii.

Ca instrument de formare a organelor puterii publice, alegerile se caracterizează prin următoarele trăsături specifice:

- **Alegerile legitimează puterea.** Prin intermediul alegerilor poporul își selectează reprezentanții săi cei mai buni, iar mandatul încredințat le transmite împuterniciri și realizare a suveranității. Or, „nu există guvernanți legitimi, înzestrați cu puterea de a comanda, decât cei proveniți din alegeri libere și democratice”.

Alegerile sunt nu doar ceea ce dă viață ansamblului instituțional: președinția, Parlamentul, consiliile locale. Ele au o semnificație mai largă: alegerile reprezintă principala formă de participare politică a cetățenilor la guvernare, iar în ochii conștiinței colective ele sunt criteriul principal al democrației politice.

- **Alegerile constituie barometrul vieții politice.** În procesul de organizare și desfășurare a alegerilor se confruntă interesele diferitor viziuni și programe de guvernare ai căror exponenți sunt partidele și organizațiile social-politice. Rezultatele alegerilor reflectă măsura de influență a acestor forțe politice și aspirațiile alegătorilor.

- **Alegerile sunt un instrument de selectare a guvernanților.** Aname alegerile creează pentru cetățeni posibilitatea de a transmite dreptul la guvernare persoanelor capabile și demne să guverneze. Deseori însă alegătorii nu

au posibilitatea de a alege pe cel mai bun dintre cei buni și rămâne să aleagă pe cel mai bun dintre cei răi. Această stare de fapt stimulează absenteismul, fenomen despre care urmează să discutăm. E de menționat că absenteismul, insuficienta competență politică a cetățenilor reduc într-o oarecare măsură eficacitatea alegerilor.

• **Alegerile reprezintă mijlocul prin care are loc autoconfirmarea politică a cetățenilor, autoorganizarea politică a societății civile, certificând dreptul cetățenilor de a fi subiecți activi ai procesului de guvernare.**

Chiar dacă istoria Republicii Moldova ca entitate independentă pe harta politică a lumii este foarte scurtă, putem constata că țara noastră reprezintă poate unicul exemplu de trecere prin trei tipuri de regim de guvernământ doar în decurs de zece ani. În momentul obținerii independenței când în vigoare era Constituția adoptată în 1978 cu unele amendamente la ea, Republica Moldova era practic un stat cu regim prezidențial. Asta însemna că șeful statului avea cele mai importante prerogative în stat. Conform Constituției adoptate în 1994, Republica Moldova devine stat semiprezidențial-semiparlamentar. Acest tip de regim a fost considerat mai firesc pentru realitățile din țara noastră în concordanță cu aspirațiile europene ale Republicii Moldova. Aproape la 6 ani de la instaurarea acestui regim, mai exact la 5 iulie 2000, Parlamentul decide să modifice din nou regimul de guvernare, optând în favoarea unui regim parlamentar, în acest fel Republica Moldova devine unica țară din Estul și Sud-Estul Europei ce are un regim parlamentar de guvernare.

Fără îndoială, regimul parlamentar are o alură mai democratică. El oferă o pondere mai mare instituției direct alese de popor, punând pe umerii „aleșilor poporului” mai multe responsabilități politice. Totodată, un regim parlamentar exclude, practic, posibilitatea instaurării unui regim dictatorial, or pentru asta ar fi nevoie de o fracțiune parlamentară cvasimajoritară, care ar domina net legislativul. În democrațiile consolidate, acest lucru este practic imposibil, mai ales că sistemul de control public, ca și divizarea puterilor în stat, sunt „centuri” suplimentare de siguranță ce ne protejează de acest lucru.

Așadar, din vara anului 2000, Republica Moldova este un stat cu regim parlamentar, legislativului revenindu-i atât misiunea de a forma executivul, adică Guvernul, cât și de a alege președintele Republicii Moldova. Din acest moment, rolul Parlamentului a crescut mult, ca și responsabilitatea cetățenilor pentru actul alegerilor parlamentare, în acest caz, firește, a crescut și necesitatea unei mai bune cunoașteri a „regulilor de comportament” politic în cazul alegerilor generale, pentru ca cetățenii să poată participa la acest act politic de mare importanță în deplină cunoștință de cauză.

Alegerile există în toate cele trei tipuri de regimuri politice. În regimurile totalitare alegerile se utilizează pentru a demonstra legitimitatea puterii, în

special în aspect extern, dar alegerile au și un impact intern. Pe lângă faptul că servesc pentru demonstrarea susținerii populare a regimului, ele reprezintă un ritual care servește la promovarea valorilor totalitare. Participând la alegeri, cetățeanul trebuie să justifice într-un anumit mod comportamentul său. Astfel, după participarea electorală, cetățeanul mai ușor va ajunge la concluzia că acceptă regimul existent și va găsi argumente în favoarea poziției sale.

În regimurile autoritare alegerile sunt, de regulă, o farsă, urmărindu-se aceleași scopuri și dorindu-se aceleași funcții. Spre deosebire de regimurile totalitare, în cele autoritare alegerile se pot finisa cu victoria opoziției și cu pierderea puterii partidului/persoanei dictatoriale.

Sistemul electoral este inseparabil de alegeri. Alegerile și sistemul electoral reprezintă două componente ale procesului electoral. Greu separabile la prima vedere, prezentându-se în sistemul politic într-o unitate în care este dificil a le delimita, sistemul electoral și alegerile dispun totuși de identitate proprie și de legități individuale ale existenței și evoluției.

Prin faptul că sistemul electoral stabilește regulile „jocului electoral” el determină caracterul alegerilor, inclusiv caracterul democratic al acestora. Sistemul electoral asigură existența alegerilor ca instituție și permite desfășurarea lor. El este o concretizare a alegerilor.

Sistemul electoral reprezintă forma pe care o iau alegerile în situațiile concret istorice, politice și geografice. *Sistemul electoral este totalitatea normelor și regulilor care reglementează desfășurarea alegerilor în toate aspectele sale.*

Rolul sistemului electoral în procesul electoral este semnificativ. Sistemul electoral determină rezultatele alegerilor. Funcționalitatea alegerilor este întru totul dependentă de sistemul electoral. Funcția primară a sistemului electoral este asigurarea desfășurării alegerilor. Funcțiile secundare sunt în funcție de regimul politic și includ, pentru regimul democratic, reprezentarea voinței poporului și asigurarea stabilității guvernamentale și a sistemului politic, determinarea corpului electoral, asigurarea corectitudinii luptei electorale, încadrarea tuturor cetățenilor în procesul electoral, stabilirea rezultatelor alegerilor etc. Pentru ca procesul electoral să fie liber și corect, nu este necesar ca funcționarii publici cu posturi înalte să se degreveze din funcții. Este important ca ei să nu folosească bunurile ce le stau la dispoziție în favoarea formațiunii politice din care fac parte.

În pofida faptului că atunci când se vorbește despre sistemul electoral al unui stat se face referire la sistemul electoral parlamentar, noțiunea de sistem electoral include normele și regulile care reglementează toate tipurile de alegeri inclusiv referendumul. Sistemul electoral include patru componente semnificative: organizarea alegerilor, desfășurarea campaniei electorale, desfășurarea alegerilor și stabilirea rezultatelor alegerilor.

Gestionarea procesului electoral este realizată de către autoritatea electorală, care este instituție de stat. Există tendința de a delimita patru ramuri ale puterii, cea de-a patra fiind autoritatea electorală, deoarece statutul său presupune imparțialitate. Autoritatea electorală este compusă din Comisia națională, care, de regulă, este una permanentă, și comisii regionale și locale, care sunt create cu ocazia alegerilor. Nivelul inferior al autorității electorale este comisia electorală a secției de votare.

În reglementarea desfășurării campaniei electorale se disting două aspecte: finanțarea campaniei electorale și accesul concurenților electorali la mass-media. Sursele de finanțare a concurenților electorali sunt cele proprii, cele din partea statului, și cele din partea societății civile. Relația dintre aceste trei surse de finanțare diferă de la stat la stat. În unele, statul nu se implică în finanțarea concurenților electorali; în altele, statul joacă un rol esențial în finanțarea concurenților.

Accesul la mass-media este reglementat îndeosebi cu referire la televiziune și radio. Accesul concurenților electorali la mass-media se face fie contra plată, fie prin acordarea timpului de antenă gratuit de către stat. Aceste două modalități de acces al concurenților electorali la mass-media pot fi îmbinate în diverse moduri - de la existența numai a accesului contra plată până la utilizarea doar a timpului de antenă acordat de către stat.

Participarea cetățenilor la alegeri indică asupra reprezentativității și a nivelului legitimității instituțiilor eligibile și a întregului sistem politic. Din acest considerent, un șir de state utilizează cvorumul electoral (statele ex-sovietice). Cvorumul electoral reprezintă numărul minim de alegători care trebuie să participe la alegeri pentru ca acestea să fie recunoscute valabile. Pentru alegerile parlamentare, cvorumul electoral balansează în jurul majorității absolute. O serie de state ignoră reprezentării alegerilor; indiferent de numărul alegătorilor prezenți la alegeri, ele se consideră valabile (statele tradiției anglo-saxone). Există și un al treilea grup de state în care a fost instituit votul obligatoriu (Belgia, Cipru, Grecia, majoritatea statelor Americii Latine etc.). Pentru neparticiparea la alegeri alegătorii sunt penalizați social-politic (lipsirea de dreptul de vot, de capacitatea de a ocupa funcții publice etc.) sau financiar (amenda).

Referendumul este o componentă a sistemului electoral și a procesului electoral. Referendumul reprezintă exprimarea instituționalizată a atitudinii cetățenilor față de problemele societății. Referendumul este un element al guvernării directe. El se deosebește de alegeri doar prin faptul că cetățenii aleg nu persoane, ci opțiuni în anumite situații de problemă.

În practica internațională, utilizarea referendumurilor este destul de neuniformă. În conformitate cu acest criteriu, statele pot fi clasificate în câteva

grupuri: 1) state pentru care referendumurile sunt o componentă indispensabilă a vieții politice (Elveția); 2) state care utilizează masiv referendumurile (Italia, Australia etc.); 3) state care utilizează sporadic referendumurile (statele ex-sovietice, Algeria etc.); 4) state care practic nu utilizează referendumurile (Marea Britanie, SUA, Belgia, statele Americii Latine etc.).

Modul de scrutin este modalitatea de transformare a voturilor în locuri sau modalitatea de a stabili rezultatele alegerilor. Este o componentă semnificativă a sistemului electoral. Există trei tipuri de moduri de scrutin: scrutinul majoritar, scrutinul proporțional și scrutinul mixt.

Scrutinul majoritar este cel mai vechi mod de scrutin. El poate utiliza cele trei tipuri de majorități: majoritatea simplă - mai mult ca ceilalți; majoritatea absolută - 50% + 1 vot și majoritatea calificativă - un anumit număr de voturi stabilit, de regulă, mai mare ca majoritatea absolută, dar uneori poate fi și mai mic. Scrutinul majoritar se poate utiliza în circumscripții uninominale și în cele plurinomiale.

În scrutinele majoritare actorii principali sunt persoanele și nu partidele politice. Printre avantajele acestor moduri de scrutin se numără faptul că ele asigură o relație dintre alegători și reprezentanții aleși, condiționează formarea unei majorități parlamentare și existența unei stabilități guvernamentale, simplitatea. Dezavantajul cel mai important este nereprezentativitatea, partidele mici fiind subreprezentate sau deloc reprezentate.

Scrutinul majoritar uninominal cu un tur presupune existența unui număr de circumscripții electorale egal cu numărul reprezentanților necesar de ales. Astfel, de la fiecare circumscripție se alege un singur reprezentant (deputat, primar etc.). Alegătorii votează pentru persoane. Aceasta nu semnifică că candidații sunt independenți, ei reprezintă formațiunile politice. Participarea candidaților în mod independent la alegeri nu este o practică răspândită. Scrutinul majoritar uninominal cu un tur utilizează majoritatea simplă, în cadrul circumscripției câștigă acel candidat care acumulează cele mai multe voturi. Voturile acordate celorlalți concurenți sunt pierdute și prin aceasta este un mod de scrutin dur.

Scrutinul majoritar uninominal cu două tururi în ceea ce privește candidații și circumscripțiile este identic cu precedentul mod de scrutin, cu unele deosebiri. Acest mod de scrutin utilizează majoritatea absolută. Dacă în primul tur nimeni nu acumulează această majoritate, se organizează turul doi, la care participă primii doi candidați cu cele mai multe voturi acumulate în primul tur.

Un alt mod de scrutin majoritar este votul alternativ. Acesta utilizează majoritatea absolută, dar are doar un singur tur. Turul doi se evită, prin faptul

că alegătorii trebuie să claseze candidații în buletinele de vot în conformitate cu preferințele lor. Inițial, numărul de voturi se calculează după prima preferință; dacă nimeni nu a acumulat majoritatea absolută, candidatul cu cele mai puține voturi este exclus și voturile (buletinele) sale sunt transmise candidaților rămași conform preferinței următoare. La final vor rămâne doi candidați, unul dintre care va acumula majoritatea absolută.

Scrutinul proporțional respectă corectitudinea în transformarea voturilor în mandate. Scrutinul proporțional operează, în mare parte, doar cu formațiunile politice și presupune circumscripții plurinominale. Pentru a stabili în mod proporțional rezultatele alegerilor, este necesar de a apela la formule matematice. Din acest considerent, sistemele proporționale sunt mai complicate decât cele majoritare.

Pentru a asigura stabilitatea sistemului politic, scrutinele proporționale utilizează pragul electoral. Pragul electoral este numărul minim de voturi care trebuie acumulat de către concurentul electoral pentru a avea dreptul de a participa la repartizarea mandatelor. Pragul electoral este o barieră în calea fragmentării excesive a instituției eligibile și micșorează proporționalitatea sistemului electoral.

Scrutinul mixt reprezintă o îmbinare în diferite proporții și în diferite forme ale scrutinelor majoritare și ale celor proporționale, în scrutinele mixte alegătorul are, de regulă, două voturi și, respectiv, există două categorii de deputați - cei aleși în circumscripții uninominale și cei aleși pe liste de partid. Scopul utilizării scrutinelor mixte este îmbinarea aspectelor pozitive ale tipurilor de scrutin tradiționale. De la scrutinul majoritar se preia existența relației dintre alegător și reprezentant, stabilitatea guvernamentală, de la scrutinul proporțional - corectitudinea reprezentării.

Fiecare sistem electoral prezintă avantaje și dezavantaje în funcție de situația concretă a țării care le utilizează. Avantajele sistemului majoritar rezultă din simplitatea lui, în primul rând, sunt votate personalități cunoscute în circumscripții uninominale. Astfel, efectul reprezentativității la nivel de circumscripție este asigurat într-un mod satisfăcător. Dar numai la nivel de circumscripție, fiindcă la nivel național de reprezentare a forțelor politice în Parlament acest sistem poate introduce o distorsiune serioasă.

Cel mai mare avantaj al sistemului electoral proporțional este acela că permite reflectarea reală a forțelor politice în Parlament, care este ales în baza listelor partidelor și blocurilor electorale.

Sistemul mixt ar elimina incertitudinile legate de reforma administrativ-teritorială și asigurarea dreptului de vot al cetățenilor.

La 21 noiembrie 1997 Parlamentul de legislatura a XIII-a a adoptat Codul Electoral. Acesta stabilește modul de organizare și desfășurare a alege-

rilor parlamentare, pentru funcția de președinte al Republicii Moldova, în autoritățile publice locale, precum și modul de organizare și desfășurare a referendumurilor. Codul stipulează atât principiile participării la alegeri, cât și restricțiile privind dreptul de a alege și de a fi ales. Sunt descrise sistemul organelor electorale, reprezentarea în organele electorale, atribuțiile Comisiei Electorale Centrale, ale Consiliului electoral al secției de votare.

Codul evidențiază procedurile judiciare: răspunderea juridică, penală și administrativă pentru încălcarea legislației electorale. Totodată, menționăm că campaniile electorale sunt însoțite de o suită întregă de manifestații politice care, de obicei, influențează direct modul în care decurg alegerile și numărarea voturilor.

În campania electorală, inițiatorii luptei politice sunt lipsiți de dreptul de a dicta sau a impune electoratului reguli obligatorii de comportament. Nimeni dintre concurenții electorali nu poate adopta legi ori regulamente de comportament obligatoriu pentru electorat. De asemenea, nu pot fi utilizate nici măsuri juridice pentru a impune un anumit comportament al alegătorilor. Concurenții electorali, înțelegând că nu au alte posibilități de influență asupra electoratului, încearcă să elaboreze niște măsuri specifice care să influențeze structura motivațională a alegătorilor pentru a le atrage simpatia. *Modalitățile de influență asupra maselor de alegători cu scopul de a-i convinge să voteze pentru un candidat anume sunt tehnologii electorale.*

Procesul electoral în Republica Moldova este gestionat de către Comisia Electorală Centrală (CEC). Creată în 1997, ea este autoritatea supremă în domeniul electoral. În componența CEC intră 9 membri, ce au un mandat de 6 ani. Un membru este desemnat de către președintele Republicii Moldova, un membru – de către Guvern și 7 membri – de către Parlament, inclusiv 5 de către partidele de opoziție, proporțional numărului de mandate deținute de acestea. Pentru organizarea alegerilor la nivel subnațional sunt organizate consiliile electorale de circumscripție și birourile electorale ale secțiilor de votare.

Alegerile parlamentare. Dreptul de vot în alegerile parlamentare îl dețin toți cetățenii Republicii Moldova care au împlinit vârsta de 18 ani. Sunt lipsite de dreptul de vot persoanele care sunt recunoscute fără discernământ și cele condamnate la privațiune de libertate, ambele prin hotărâre definitivă a instanței de judecată. Listele de alegători, pentru toate tipurile de alegeri, se constituie prin intermediul înregistrării de stat. Dreptul de a fi candidat îl au persoanele care dețin dreptul electoral activ și au domiciliul în țară, cu excepția militarilor ce-și fac serviciul în termen.

Formațiunile politice pot fi înregistrate în calitate de concurenți electorali la o simplă prezentare a cererii la CEC. Condiția este să fie înregistrați

la Ministerul Justiției. Partidele politice sunt personificate prin intermediul listelor candidaților în deputați. Aceste liste sunt constituite de partidele politice fără vreo implicare din exterior și conțin persoanele care eventual vor deveni deputați. Indiferent dacă sunt sau nu acceptate de către alegători, o modificare a acestor liste este inadmisibilă. Candidații independenți, pentru a fi înregistrați, trebuie să prezinte CEC-ului 2000 de semnături ca dovadă a reprezentativității lor. Ordinea includerii concurenților electorali în buletinele de vot se stabilește în baza consecutivității înregistrării acestora.

Finanțarea concurenților electorali în Republica Moldova se realizează în special din fondurile private. Sunt interzise donațiile din partea guvernelor și persoanelor fizice și juridice străine, organizațiilor finanțate de la buget, persoanelor anonime, organizațiilor de binefacere și religioase. Statul acordă concurenților electorali credite minore, fără dobândă. Din experiența alegerilor parlamentare anterioare (1990, 1994, 1998, 2001, 2005, aprilie 2009, iulie 2009, 2010), formațiunile politice pot pretinde la circa 20–30 mii de lei, candidații independenți – la 2–3 mii de lei. Aceste sume, în funcție de rezultatele alegerilor, trebuie restituite, complet sau parțial, statului.

Accesul concurenților electorali la mass-media reprezintă o combinație a timpului de antenă plătit și a celui acordat gratis. Primul se limitează la nu mai mult de 2 minute pe zi pentru un concurent electoral la un post de televiziune sau radio, cel de-al doilea se acordă în mod egal tuturor concurenților electorali grupați în două categorii: candidații formațiunilor politice și candidații independenți. Agitația electorală este interzisă în ziua alegerilor și în ziua anterioară lor.

În Republica Moldova, votarea este una tradițională, completată de votarea la urnele mobile de vot și votarea la secțiile de votare deschise în reprezentanțele diplomatice ale Republicii Moldova.

Alegerile se consideră nevalabile dacă la ele au participat mai puțin de o doime din numărul de persoane înscrise în listele electorale.

În alegerile parlamentare toată țara reprezintă o singură circumscripție electorală. Rezultatele alegerilor se stabilesc în conformitate cu scrutinul proporțional, în Republica Moldova se utilizează metoda prin divizorii, șirul de numere fiind de 1, 2, 3, ..., 101 (metoda d'Hondt). Atribuirea personală a mandatelor se realizează în conformitate cu listele de partid. Pragul electoral constituie 6% pentru partidele politice. Candidatul independent se consideră ales dacă numărul de voturi valabil exprimate obținut de el constituie cel puțin trei la sută din voturile valabil exprimate în ansamblu pe țară.

Alegerile prezidențiale. În perioada 1991–2000 președintele Republicii Moldova se alegea conform scrutinului majoritar uninominal cu două tururi, începând cu anul 2000, președintele este desemnat de către Parlament prin scrutin majoritar în baza majorității calificative.

La funcția de președinte al Republicii Moldova poate candida orice cetățean al Republicii Moldova cu drept de vot, care are 40 de ani împliniți, a locuit sau locuiește permanent pe teritoriul Republicii Moldova nu mai puțin de 10 ani și posedă limba de stat. Candidatul, pentru a fi înregistrat, este necesar să dispună de susținerea a cel puțin 15 deputați.

Candidatul care întrunește 3/5 de voturi, ceea ce constituie 61 de voturi, se consideră ales. Se admit două tururi de scrutin. Dacă niciun candidat nu acumulează în primul tur numărul stabilit de voturi, se organizează turul doi, la care participă doi candidați clasati primii, în cazul în care nici în turul secund nimeni nu acumulează numărul necesar de voturi, se organizează alegeri repetate. Alegerile repetate se desfășoară după aceeași schemă. Dacă și după alegerile repetate președintele Republicii Moldova nu va fi ales, președintele în exercițiu dizolvă Parlamentul și stabilește data alegerilor în noul Parlament.

Alegerile locale. În cadrul alegerilor locale se aleg primarii, consiliile locale și cele raionale. Dreptul de vot este identic cu cel din alegerile parlamentare, cu excepția militarilor ce-și fac serviciul în termen. La alegerile consiliului și primarului participă doar cetățenii domiciliați în unitatea teritorial-administrativă respectivă. Dreptul electoral pasiv include censul dreptului electoral activ și censul de vârstă – 18 ani în cazul candidaților la funcția de consilier și 25 de ani în cazul candidaților la funcția de primar.

Alegerile consiliilor locale și raionale au loc în conformitate cu scrutinul proporțional, în mare parte identic cu cel utilizat în alegerile parlamentare. Alegerea primarilor se desfășoară conform scrutinului majoritar. Candidatul la funcția de primar se consideră ales dacă a întrunit mai mult de jumătate din voturile valabil exprimate ale alegătorilor care au participat la votare, în cazul în care niciun candidat nu a acumulat majoritatea absolută se organizează turul doi al scrutinului, la care participă doi candidați cu cele mai multe voturi acumulate în primul tur. În turul doi unul din cei doi candidați va obține majoritatea de voturi. În caz de paritate de voturi se consideră ales candidatul care a obținut cel mai mare număr de voturi în primul tur de scrutin. Alegerile sunt considerate nevalabile în limitele unei circumscripții dacă la ele au participat mai puțin de 1/4 din numărul persoanelor înscrise în listele electorale, în al doilea tur al scrutinului pentru primar numărul alegătorilor care au participat la alegeri nu contează.

În Republica Moldova referendumul este mai puțin utilizat, în timp au avut loc două consultări cu poporul – un sondaj sociologic realizat în 1994 și un referendum în 1999. Primul, cu toate că, strict vorbind, nu a fost un referendum, purtând denumirea oficială de sondaj sociologic „La sfat cu poporul”, a supus votului viitorul statalității Republicii Moldova. La 23 mai 1999 a avut loc referendumul privitor la modificarea formei de guvernământ din

republică semiprezidențială în republică prezidențială. La 5 septembrie 2010 a avut loc referendumul privind modificarea Constituției.

În Republica Moldova, referendumul se poate desfășura la nivel național și la nivel local. Referendumurile republicane pot fi constituționale (probleme privind revizuirea Constituției), legislative (probleme privind proiectele de legi) și consultative (oricare alte probleme de interes național neavând efecte obligatorii). Referendumul republican poate fi inițiat de un număr de cel puțin 200 000 de cetățeni ai Republicii Moldova, un număr de cel puțin o treime din deputații în Parlament, de președintele Republicii Moldova și de Guvern.

O serie de decizii pot fi luate exclusiv prin intermediul referendumului. Obligatorietatea desfășurării referendumului se referă la problemele privind caracterul – suveran, independent și unitar al statului, precum și la problema neutralității statului. Nu pot fi supuse referendumului republican probleme privind impozitul, bugetul, amnistierea, grațierea, măsuri extraordinare sau de urgență pentru asigurarea ordinii publice, sănătății și securității populației, privind numirea sau demiterea factorilor decizionali, probleme ce țin de competența instanțelor de judecată și a procuraturii.

Practica utilizării referendumurilor în Republica Moldova diferă esențial de situația din statele occidentale. Deciziile referitoare la problemele importante cu care se confruntă țara pe calea democratizării și constituirii identității sale sunt luate, practic exclusiv, de către elită, fără participarea poporului.

Așadar, în Republica Moldova sistemul electoral este, în mare parte, adecvat realităților social-politice. El stabilește în conformitate cu principiile democratice cadrul desfășurării alegerilor. Concomitent, sistemul electoral moldovenesc este caracterizat de o instabilitate sporită. În perioada fiecărei legislaturi se aduc modificări sistemului electoral. Astfel, între anii 1999–2014 au fost adoptate 34 de legi de modificare și completare a Codului Electoral. Cu alte cuvinte, sistemul electoral moldovenesc reprezintă starea de moment a țării, în el reflectându-se valorile și concepțiile principalilor actori politici.

Democrația este de neconceput fără alegeri, așa cum „puterea poporului” în statul contemporan poate să se realizeze doar prin reprezentanții aleși, acest fenomen constituind democrația reprezentativă. Alegerile sunt nu doar un simbol evident sau atribut al democrației, dar și cu adevărat baza, condiția ei necesară, în literatura de specialitate sistemul electoral este denumit drept ansamblul normelor și regulilor ce reglementează desfășurarea alegerilor în toate aspectele sale, el reprezintă forma pe care o iau alegerile în situațiile concret istorice, politice și geografice.

Practica alegerii în organele puterii nu totdeauna respectă tradiția democratică, deci nu toate alegerile pot fi calificate drept democratice. Un criteriu

care permite de delimitat alegerile democratice de cele nedemocratice reprezentă caracterul interacțiunii statului cu societatea civilă. Pentru regimurile democratice, unde persistă procesul de interacțiune a statului cu societatea civilă, alegerile devin un mecanism real de formare a sistemului reprezentării politice. Aceasta permite indivizilor și comunităților sociale de a influența asupra cursului politic oficial, modificându-l în corespundere cu necesitățile lor. În cazul respectiv, alegerile în organele puterii constituie o modalitate legitimă de interacțiune a subiecților social-politici, în procesul căruia are loc realizarea ordinii sociale și stabilității societății. Doar în acest caz alegerile devin mecanism real de formare a sistemului politic reprezentativ.

Respectând aceste deziderate, alegerile constituie principalul component al politicii contemporane. Ele presupun modalitatea de formare a organelor puterii și guvernarea prin intermediul exprimării după reguli determinate a voinței politice a cetățenilor. Aceasta semnifică totuși că, în cazul unui guvernământ democratic reprezentativ, trebuie create și condiții prin care poporul să-și poată exprima voința pe problemele în care reprezentanții săi iau decizii.

În acest context, Legea fundamentală a Republicii Moldova (art. 38) prevede:

(1) Voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

(2) Cetățenii Republicii Moldova au drept de vot de la vârsta de 18 ani, împliniți până în ziua alegerilor inclusiv, excepție făcând cei puși sub interdicție în modul stabilit de lege.

(3) Dreptul de a fi aleși le este garantat cetățenilor Republicii Moldova cu drept de vot, în condițiile legii.

Codul Electoral al Republicii Moldova prevede principiile participării la alegeri:

(1) Cetățeanul Republicii Moldova participă la alegeri prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

(2) Participarea la alegeri este liberă (benevolă). Nimeni nu este în drept să exercite presiuni asupra alegătorului cu scopul de a-l sili să participe sau să nu participe la alegeri, precum și asupra exprimării de către acesta a liberei sale voințe.

(3) Cetățenii Republicii Moldova care domiciliază în afara țării beneficiază de drepturi electorale depline în condițiile prezentului Cod. Misiunile diplomatice și oficiile consulare sunt obligate să creeze condiții pentru ca cetățenii să-și exercite liber drepturile lor electorale.

În cadrul regimurilor democratice se evidențiază următoarele funcții ale alegerilor:

- articularea, agregarea și reprezentarea diverselor interese ale populației;
- controlul asupra instituțiilor puterii;
- legitimarea și stabilizarea sistemului politic, legitimarea instituțiilor puterii centrale și locale;
- extinderea comunicării, a relațiilor reciproce dintre instituțiile puterii și cetățeni;
- direcționarea, transferarea conflictelor politice în direcția instituțională de soluționare pașnică;
- mobilizarea corpului electoral pentru soluționarea problemelor sociale actuale;
- socializarea politică a cetățenilor, dezvoltarea conștiinței și participării politice;
- recrutarea elitei politice;
- generarea renovării societății prin intermediul luptei concurențiale a forțelor politice reformatoare;
- constituirea opoziției puternice și pregătirea ei pentru realizarea funcției guvernării politice de succes.

Funcțiile menționate pot fi realizate doar în cazul în care alegerile sunt organizate democratic. Anume alegerile inițial au fost menite să servească democrației, fiind conexate cu concepțiile și valorile ei. Importanța acestui fenomen o menționa încă Aristotel: „Constituția lui Solon prezenta trei trăsături, și anume - cea dintâi este desființarea împrumutului garantat cu persoana debitorului, a doua - dreptul acordat oricărui cetățean de a se constitui în fața instanțelor ca apărător al celor nedreptățiți, și a treia, care de fapt a fost și sursa principală a puterii democrației, dreptul de a apela în fața tribunalului popular, căci poporul, ajungând stăpân pe vot, ajunge stăpân pe Constituție”.

Principala menire socială a alegerilor constau în reflectarea adecvată a doleanțelor și voinței cetățenilor, asigurarea reprezentativității grupurilor sociale în organele puterii, precum și formarea unei guvernări eficiente. Concomitent, alegerile reprezintă o modalitate de soluționare a conflictului social, deoarece acesta se aplanează deschis, public, întreaga societate exprimându-și poziția, în acest mod participând la soluționarea acestuia.

Alegerile, din perspectiva mecanismului dezvoltării politice a societății, permit realizarea, în corespundere cu baza legislativă, a transformării sistemului politic în direcția cursului politic optimal. În acest sens, principiile alegerilor democratice sunt considerate a fi următoarele:

- Principiul eligibilității, ce are menirea de a asigura dreptul omului la vot (dreptul electoral), în Constituțiile statelor parlamentare este consolidat

înainte de toate acest principiu, care este conceput ca un drept inalienabil al poporului de a participa prin intermediul alegerilor la formarea organelor reprezentative ale puterii.

- Principiul dreptului de vot universal, ce presupune că toți cetățenii au dreptul la participarea activă, în calitate de alegători, și pasivă - în calitate de aleși, în cadrul campaniei electorale.

- Principiul dreptului electoral egal. Realizarea în practică constă în aceea că în organul legislativ sunt aleși deputați, fiecare dintre care reprezintă un număr determinat de cetățeni, iar fiecare cetățean influențează asupra scorului electoral general.

- Principiul alegerilor directe, care constă în faptul că alegătorul direct (fără intermediari, delegați sau reprezentanți) alege membrii parlamentului, președintele, reprezentanții altor organe ale puterii publice.

- Principiul concurenței electorale, ce presupune participarea la alegeri a partidelor politice, mișcărilor obștești, candidaților independenți, reprezentanților diferitor categorii sociale care concurează între ei.

- Principiul votului secret, care este asigurat prin diverse modalități cu caracter tehnic, ceea ce diminuează probabilitatea influenței asupra alegătorului.

- Principiul controlului obștesc al alegerilor, care presupune prezența la secțiile de votare a observatorilor.

- În majoritatea țărilor democratice există principiul libertății alegerii și participării benevole a cetățenilor. Acest principiu semnifică faptul că nimeni nu este în drept să impună cetățeanul să participe sau nu la alegeri.

- Principiul oportunităților egale în lupta preelectorală, ce prevede interdicția de a acorda unui anumit candidat prioritate.

În materie de campanii electorale, trebuie de luat în considerație și aspectul periodic al alegerilor, ce semnifică neacceptarea anulării sau amânării termenilor alegerilor.

Sistemul electoral este parte componentă a sistemului politic, la rândul său, el se divizează în componente structurale, dintre acestea cele mai generale fiind:

1) dreptul electoral ca o componentă teoretico-juridică.

2) procedura electorală (sau procesul electoral), componentă practico-organizațională.

În literatura de specialitate, noțiunea de drept electoral este interpretată în două sensuri: a) drept electoral obiectiv, care întrunește o totalitate de norme juridice menite să reglementeze relațiile electorale; b) drept electoral subiectiv, care reprezintă dreptul cetățeanului de a alege și de a fi ales în organele de stat.

O altă componentă structurală a sistemului electoral o constituie procedura electorală, care reprezintă acțiunea de organizare și desfășurare a alegerilor în stat. Campania electorală reprezintă acțiunile concurenților electorali ce concurează pentru locurile electorale (partide, organizații obștești, candidați independenți).

Procedura electorală include în sine stabilirea datei alegerilor, crearea organelor electorale responsabile pentru desfășurarea lor, organizarea circumscripțiilor electorale, pregătirea secțiilor de vot, înregistrarea candidaților înaintați la funcția de deputat, susținerea financiară a alegerilor, menținerea ordinii publice în timpul desfășurării campaniei electorale, determinarea rezultatelor alegerilor.

Campania electorală reprezintă o perioadă de activitate ce se desfășoară cu scopul de a-i determina pe alegători să-și exprime voturile pentru alegerea unui sau altui concurent electoral, care începe, pentru fiecare concurent electoral, la data înregistrării acestuia și se încheie la data excluderii concurentului electoral din cursa electorală sau în ziua votării.

În statele cu o democrație stabilă, tonul în campaniile electorale îl dau partidele și blocurile de partide, iar candidați independenți, de regulă, nu au șanse serioase în scrutin.

Lupta electorală este principalul câmp de activitate a partidelor în societățile democratice. Se poate afirma, într-un sens, că partidele democratice apar și există pentru alegeri. Culminarea campaniei electorale este ziua alegerilor, ce se finalizează prin numărarea buletinelor de vot și determinarea rezultatelor alegerilor.

În Republica Moldova, procesul electoral este reglementat juridic de Codul Electoral, Legea Republicii Moldova privind partidele și alte organizații social-politice, Legea privind alegerea Președintelui Republicii Moldova etc.

Sintagma „sistem electoral” deseori este utilizată într-un sens mai restrâns, și anume ca sistem de evidență și calculare a voturilor. Determinarea rezultatelor alegerilor are loc în baza a trei tipuri de sisteme electorale: majoritar, proporțional și mixt.

M. Duverger evidențiază interacțiunea dintre sistemul electoral și numărul de partide politice prezente în sistemul politic al unei națiuni, astfel: instituțiile modelează sistemele partidelor politice – în sensul interacțiunii reciproce – două forțe care lucrează împreună, având consecințe doi factori, unul automat și altul psihologic. Primul factor descrie felul în care regulile electorale controlează locurile din organul legislativ, care pot fi adjuocate prin distribuirea voturilor, al doilea, cel psihologic, presupune modelarea partidului și a strategiilor de vot în așteptarea constrângerilor automate ale funcțiilor electorale. Cu certitudine, această opinie nu este străină pentru scrutinul pro-

porțional, deoarece numărul de partide ce acced în Parlament este o variabilă subordonată și, în consecință, se utilizează structura electorală, reprezentată de importanța circumscripției electorale, care are rolul variabilei explicative importante.

În Republica Moldova, începând cu anul 1994 și până în prezent, alegerile se desfășoară într-o singură circumscripție electorală pe întreaga republică, în total 101 mandate. Deși modul de scrutin proporțional are meritul de a rezolva problema reprezentativității, fiind asigurat accesul în parlament nu doar a majorității, ci și a minorității, experiența utilizării sistemului proporțional în cazul nostru a demonstrat că reprezentarea proporțională duce și la dispersarea voturilor prin accederea în forul legislativ a mai multor partide, aceasta creând dificultăți în formarea unei majorități parlamentare stabile.

Concomitent, trebuie de subliniat că, deși sistemul electoral proporțional contribuie la creșterea rolului partidelor politice în societate și implicit la dezvoltarea democrației, ultimele scrutine au demonstrat că aceasta nu avantajează alegătorii, ci favorizează interesele partidelor politice, care, fără a ține cont de opinia electoratului, pot include pe listele electorale candidați la propria discreție. Scrutinul proporțional nu oferă posibilitate alegătorului moldovean de a interveni în selecția candidaților, el nu poate schimba ordinea din lista propusă.

Dezavantajul sistemului electoral proporțional în acest caz este că nu există o legătură personalizată directă între alegător și ales, respectiv scade responsabilitatea alesului în fața alegătorului. În cazul Republicii Moldova, această legătură este și mai relativă, deoarece alcătuirea listei electorale a partidelor se face nu la nivel regional, ci în cadrul unei singure circumscripții naționale.

De menționat, sistemul listelor închise (blocate) de partid, formate de către lideri, după criterii în transparente și nedefinite, favorizează corupția conducerii partidelor, scindarea acestora, abandonarea lor de către unii membri marcanți, precum și pierderea încrederii electoratului. De asemenea, alegătorul este privat de posibilitatea de a juca un rol activ și de a interveni în selecția candidaților, nu poate schimba ordinea candidaților stabilită de partide.

Convingerile de ordin politic, atitudinea negativă față de candidații în alegeri, pierderea legăturii dintre alegător și ales pot determina fenomenul absenteismului, iar în condițiile statului nostru această tendință poate fi amplificată și de nivelul culturii politice a anumitor straturi sociale, criza economică, precum și de caracterul benevol de participare a cetățenilor la alegeri. O rată ridicată a neparticipării poate fi explicată și prin lipsa încrederii în instituțiile statului sau oamenii politici, existența unor informații contradictorii, care măresc starea de incertitudine asupra viitorului (de ex. instabilitatea sistemului

bancar), incapacitatea de a adopta o anumită poziție cu referire la orientarea externă a statului (integrarea în spațiul euroasiatic sau în cel euroatlantic). Cert este că, în condițiile Republicii Moldova nu este oportună introducerea obligativității participării la alegeri, însă fenomenul abstenționismului dictează nevoia unei educații civice și electorale.

Astfel, putem evidenția două categorii generale ale electoratului - cei de ciși, care și-au formulat clar opțiunea, și cei indeciși referitor la formularea opțiunii lor.

În context, carențele sistemului electoral, proprii Republicii Moldova, pot genera următoarele caracteristici ale sistemului politic actual:

- inexistența unei ideologii coerente a partidelor;
- lipsa de politici globale și sectoriale;
- lupta partidelor pentru administrație;
- guvernarea în scopul consolidării politice proprii;
- lipsa de reguli politice.

Cu certitudine, asupra rezultatelor alegerilor din ultimele două decenii, o influență negativă o are și fenomenul migrației forței de muncă, deoarece o mare parte din electoratul, care cuprinde vârsta de 20–45 de ani, anume cetățenii activi, din cauze subiective și obiective, nu participă la procesul electoral (datele oficiale – circa 600 mii, neoficiale – peste 1 mln. cetățeni). Deși eforturile actualei guvernări democratice de a implica acest potențial electorat în procesul electoral prin deschiderea a zeci de secții de votare peste hotarele țării merită o apreciere pozitivă, totuși, din cauza că o mare parte din cetățenii noștri nu dispun de permis de ședere legală, respectiv nu pot să-și exprime dreptul de vot, aceasta nu influențează relevant rezultatele finale ale scrutinului.

Sistemul electoral moldovenesc este afectat și de utilizarea în campania electorală a următoarelor tipuri de tehnologii murdare:

- utilizarea resursei administrative;
- mituirea alegătorilor;
- provocările electorale;
- discreditarea și compromiterea oponenților;
- utilizarea candidaților „gemeni”;
- falsificarea rezultatelor alegerilor;
- invalidarea alegerilor.

Asupra sistemului electoral din republica noastră influențează distorsionat și pragul electoral inechitabil pentru candidații independenți și destul de ridicat pentru partidele politice și blocurile electorale, aceasta creând disproporții de reprezentare (exemplul alegerilor parlamentare din februarie 2001, când circa 28% au rămas nereprezentate).

De asemenea, în cazul nostru, intenția de vot a alegătorului este determinată de trei factori esențiali. În primul rând, prin intermediul votului se observă o tentativă de influențare a politicii guvernului, prin aceasta evidențindu-se interesul alegătorului pentru rezolvarea unor probleme de ordin economic și social. În al doilea rând, votul apare ca rezultat al presiunii exercitate de către unele grupuri etnice, exprimând doleanțele electoratului minoritar. Și nu în ultimul rând, datorită structurii sociale deformate (absența clasei de mijloc, numărul extrem de mare de persoane pensionate – circa 700 mii, fenomenul scadenței clasei muncitoare etc.), intenția de vot desemnează unele caracteristici sociale. Doar după aceasta urmează factorii secundari, de exemplu, centrarea alegătorilor pe situație, încredere, relații de rudenie, prietenie, promisiuni și chiar ideologie.

În prezent, sistemul electoral din Republica Moldova nu este unul care să avantajeze vreun grup anumit de alegători, ci unul menit să reprezinte cât mai substanțial voința partidelor politice. Astfel, sistemul electoral moldovenesc:

- nu reprezintă o legătură personalizată directă între alegător-ales, legătură care poate fi creată prin fie vot uninominal sau mixt, fie, în cazul scrutinelor pe bază de listă, prin aplicarea votului preferențial;

- alegerea candidaților este îndepărtată și mai mult de alegători prin faptul că alegerea listei se face la nivel național, și nu la nivel regional (ex. în țările UE toate scrutinele proporționale pe bază de listă se organizează în baza mai multor circumscripții regionale care au repartizate un anumit număr de mandate, și nu în baza unei singure circumscripții naționale cum e în cazul Moldovei);

- creează disproporții de reprezentare (pragul electoral destul de ridicat duce la nereprezentarea unui număr mare de voturi ale partidelor care nu trec pragul). Exemplul anului 2001, când pragul de asemenea a constituit 6%, ne arată circa 28% din numărul de voturi nereprezentate;

- nu oferă alegătorului posibilitatea de a juca un rol activ și de a interveni în selecția candidaților. Listele prezentate de partide sunt „liste blocate”, în așa mod alegătorul nu poate schimba ordinea candidaților și este pus în fața faptului împlinit.

La data de 27 noiembrie 2012, în cadrul Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei a fost organizată Conferința științifico-practică „Sistemul electoral din Republica Moldova – constrângeri și oportunități de reformare”, în cadrul căreia mediul academic, deputați din forul legislativ, reprezentanți ai CEC, cercetători au argumentat necesitatea modernizării sistemului electoral din țara noastră conform rigurilor europene, fiind înaintate un șir de propuneri concrete în acest sens.

Opiniile mai multor analiști politici, cercetători, politologi, juriști, politicieni ne permit să formulăm următoarele propuneri referitor la modernizarea sistemului electoral din țara noastră:

- În scopul găsirii unui echilibru între reprezentarea proporțională a voinței poporului și posibilitatea alegătorului de a-și alege personal candidatul electoral, este necesară adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a modificărilor la Codul Electoral din 21 noiembrie 1997 privind introducerea scrutinului electoral mixt, care ar combina avantajele sistemelor electorale.

- Pentru a contracara fenomenul corupției, utilizarea tehnologiilor ilegale în cadrul campaniei electorale, a înăspri legislația penală, în special art. 181(1) al Codului Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18 aprilie 2002 „Coruperea alegătorilor”.

- Pentru a evita posibilitatea monopolizării puterii politice, a favoriza exprimarea voinței alegătorului, creșterea responsabilității alesului în fața alegătorului, rezolvarea problemei reprezentativității, propunem modificarea Codului Electoral al Republicii Moldova prin reducerea pragului electoral pentru candidații independenți la 1% și partidele politice 3%, precum și preluarea practicii europene privind atribuirea din oficiu a 5–8 mandate de deputat în forul legislativ pentru foștii președinți ai Republicii Moldova, ai Curții Constituționale, ai Academiei de Științe.

În mod evident este necesară căutarea unui echilibru între necesitatea de a acorda alegătorului posibilitatea de a alege direct persoana dorită și necesitatea unei reprezentări proporționale echitabile a voinței poporului.

În Republica Moldova, politicienii s-au obișnuit cu faptul că ei trebuie să dețină controlul total, alegătorilor oferindu-li-se o opțiune cât mai îngustă în alegere, fie votezi întreaga listă așa cum ți se prezintă, fie stai acasă. În așa fel, liderii politici joacă rolul decisiv în cadrul proceselor electorale, fără ca alegătorul să-și poată exprima pe deplin voința. Prin urmare, avem o manifestare diformată a voinței alegătorului, pentru că, chiar dacă votăm o listă, s-ar putea să avem dubii extrem de serioase față de unii candidați de pe acea listă. Asupra acestora nu putem să ne exprimăm nemulțumirea decât stând acasă, iar dacă totuși votăm lista, în pofida nemulțumirii față de ei, prin votul exprimat contribuim la alegerea lor. Astfel, alegătorul este forțat fie să nu-și exprime dreptul de a alege, fie să-și exprime voința într-o formă deformată.

*Constantin SOLOMON,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar*

SISTEMUL PARTIDIST ȘI LEADERSHIPUL POLITIC

Un stat clar definit, cu granițe fixe și necontestate, reprezintă o premisă esențială pentru democrație. Desfășurarea alegerilor democratice este considerată începutul democratizării. Idealul democratic a inspirat geneza partidelor politice cu diferite doctrine și constituirea sistemului multipartidist din Republica Moldova. După declararea suveranității și independenței statului, anume partidelor politice le-a revenit sarcina de a asigura metabolismul într-un sistem politic în formare. Partidele politice au menirea de a reprezenta, de a exprima, de a transmite și de a angrena ideile cetățenilor, interesele și opiniilor cu privire la interesul comun. Grație principiului reprezentativității, cele mai credibile partide au devenit, în Parlamentul Republicii Moldova, o expresie a suveranității poporului.

Știința politică însumează zeci de definiții ale partidului politic. Dintre ele considerăm unele deosebit de relevante pentru spiritul și cultura politică națională. Astfel, Alexis de Tocqueville observa: „Când cetățenii diferă între ei asupra punctelor de interes pentru toată țara, cum ar fi de pildă principiile generale de guvernare, atunci vedem născându-se ceea ce eu numesc a fi într-adevăr partide”. Dominantă însă este abordarea fenomenului partidist ca luptă pentru putere și exercitarea ei. Așa de exemplu, produs al democrației și al sufragiului universal, partidul politic este pentru Max Weber „o întreprindere politică colectivă a celor interesați de putere”, fără de care democrația reprezentativă, bazată pe alegeri libere și corecte, este de neconceput. Și pentru Maurice Duverger această organizație cu funcții și roluri specifice vizează cucerirea și exercitarea puterii politice.

În Republica Moldova, puterea partidului politic este determinată de fenomenul leadershipului politic. Partidele politice sunt puternic personalizate. Alegătorul percepe mesajul partidului nu pe dimensiunea ideologică, doctrinară, ci pe cea a imaginii liderului de partid. Această suprapunere imagologică este decisivă în campaniile politice și electorale din Republica Moldova. Procesul de democratizare embrionară și de abolire a sistemului monopartidist cu partid totalitar în RSS Moldovenească s-a desfășurat în contextul unui peisaj integru de slăbire și prăbușire a colosului sovietic.

Ca parte integrantă a sistemului politic, partidele, fiind la putere sau în opoziție, îndeplinesc funcții diferite și influențează procesele de luare a deciziilor politice. Ele formulează politica guvernării, determinând politicile interne și vectorul extern al țării. Totodată, partidele recrutează și educă

viitori lideri politici, nominalizează candidații săi la alegeri sau îi numește în poziții politice. În Republica Moldova, partidele au devenit principalul furnizor de leadership.

Primul act normativ care a pregătit premisele necesare pentru constituirea unui sistem multipartidist până la proclamarea independenței statului moldovenesc Republica Moldova din 27 august 1991 a fost *Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM din august 1989 privind modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor în RSSM*. Decretul a fost urmat de Hotărârea Cabinetului de Miniștri al RSSM (nr. 254–256), emisă pe 26 octombrie 1989, prin care se intenționa aplicarea Decretului în cauză și înregistrarea conform legislației nou-adoptate a primelor patru grupuri politice: Frontul Popular din Moldova, Interfrontul Unitatea–Edinstvo, Mișcarea Populară „Gagauz Halki” și Societatea Culturală a Bulgarilor „Vizrojdenie”.

În acest fel, primele alegeri libere pentru Sovietul Suprem din 25 februarie 1990 și 10 martie 1990 (în două tururi succesive) s-au desfășurat, în conformitate cu *Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești cu privire la alegerile de deputați ai R.S.S. Moldovenești*, în condițiile unui pluralism politic incipient. Pentru alegerea de deputați ai poporului se constituiau 380 de circumscripții electorale cu un număr aproximativ egal de alegători. Din partea fiecărei circumscripții electorale era ales câte un deputat al poporului.

Dreptul de a propune candidați pentru alegerile de deputați ai poporului RSSM – în conformitate cu cadrul legal – aveau colectivele de muncă, organizațiile obștești, colectivele de elevi și studenți ale instituțiilor de învățământ mediu de specialitate și superior (secțiunile de zi), adunările alegătorilor la locul de trai și ale militarilor în unitățile militare.

Deputatul era în drept de a se uni în grupuri și în cluburi permanente și temporare ale deputaților. Alegerile de deputați ai poporului se efectuau în circumscripții electorale (380) cu un singur mandat pe baza votului universal, egal, direct, liber și secret.

În urma acestui scrutin, Frontul Popular, bucurându-se de o popularitate deosebită, obține 30% din numărul total al mandatelor din Sovietul Suprem al RSSM. Această performanță electorală îi va permite formațiunii să pretindă la cele mai importante poziții în primul legislativ suveran al RSSM, ales în mod direct și deschis într-un sistem dominat încă de Partidul Comunist, care potrivit Constituției de atunci, era „hegemon și conducător”. La 10 mai 1990, Sovietul Suprem al RSSM ia decizia de a suspenda articolele 6, 7 și 49 ale Constituției RSSM, care garantau „rolul de nucleu al sistemului politic” și de „forță conducătoare a societății sovietice”.

Mișcarea Democratică pentru susținerea Restructurării, în baza căreia, la 20 mai 1989, ia naștere Frontul Popular din Republica Moldova (FPM), a fost un germene al partidelor politice de sorginte democratică cu mesaj anti-totalitarist. În cadrul celui de-al III-lea Congres, din 15-16 februarie 1992, FPM devine un partid de orientare creștin-democratică, intitulându-se Frontul Popular Creștin Democrat. Din 1 decembrie 1999, formațiunea își schimbă titulatura, devenind Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD).

Accentuarea curentului radical în sânul conducerii FPM, între 1991–1992, s-a soldat cu plecarea unor lideri de opinie din rândurile formațiunii și apariția unor formațiuni politice. Așa a fost înființat Blocul Țăranilor și Intelectualilor de către A. Moșanu, N. Dabija, V. Nedelciuc și V. Matei.

La finele anului 1990 este înregistrat ca primul partid doctrinar Partidul Social-Democrat, sub conducerea lui Oazu Nantoi, și acesta descendent al FPM, care își propunea ca obiectiv să obțină recunoașterea largă a societății în calitate de promotor al drepturilor sociale, economice și politice ale grupurilor vulnerabile, recunoscute în condițiile pluralismului politic și ale principiilor economiei competitive de piață.

Concomitent cu instituționalizarea opțiunilor de centru-dreapta, se constituie și cele de stânga politică. La 8 iulie 1989 este oficializată mișcarea *Interfront*, care activa de mai mult timp, fiind constituită preponderent din reprezentanți ai minorităților etnice din Republica Moldova. Interfrontul pleda, de fapt, pentru refacerea URSS. La Congresul II din 22 decembrie 1991 Interfrontul s-a transformat în *Unitate-Edinstvo*. Această formațiune trebuia să înregimenteze simpatizanții stângii politice și valorile promovate de fostul Partid Comunist din Republica Moldova, interzis după puciul eșuat de la Moscova din 19 august 1991. Un Decret emis de președintele RSSM, Mircea Snegur, pe 22 august 1991, anunța confiscarea imediată a tuturor proprietăților și resurselor care aparțineau la acea dată Partidului Comunist.

Adjudecându-și centrul politic, deputații agrarieni din forul legislativ al Republicii Moldova, care formau cea mai largă fracțiune politică – „Viața Satului” – susținuți de președinții de colhozuri și directori de sovhozuri, convoacă la 19 octombrie 1991 Congresul de constituire a Partidului Democrat Agrar din Moldova (PDAM).

În afară de partidele nominalizate, în acea etapă de constituire a pluralismului politic apar mai multe partide mici de diferite orientări doctrinare, printre acestea: Partidul Național Liberal (1991), Partidul Reformei (1992), Partidul Ecologist (1992) etc.

Deja la 17 septembrie 1991, Sovietul Suprem adoptă Legea privind partidele și alte organizații obștești, care reglementează condițiile și principiile

constituirii, funcționării și dezvoltării partidelor și altor organizații social-politice. Adoptarea acestei legi a stat la sorgința afirmării pluralismului politic în Republica Moldova și a fost o contribuție importantă în crearea cadrului juridic necesar pentru afirmarea pluralismului politic în tânăru stat suveran și democratic.

Legea nr.718-XII din 17 septembrie 1991 privind partidele și alte organizații social-politice a determinat condițiile și principiile constituirii, funcționării și dizolvării partidelor și altor organizații social-politice. La 17 septembrie 1991, Ministerul Justiției anunța existența a 13 grupuri social-politice înregistrate în Republica Moldova.

Parlamentul de legislatura a XII-a a intrat în conștiința națională drept Parlamentul Independenței. El a adoptat la 23 iunie 1990 Declarația suveranității Republicii Sovietice Socialiste Moldova, iar la 27 august 1991 – Declarația de Independență a Republicii Moldova. Au fost, de asemenea, adoptate legile privind Tricolorul în calitate de Drapel de Stat, privind Ste-ma și Imnul de Stat ale Republicii Moldova și altele.

În condițiile apariției, la începutul anilor '90, în estul Republicii Moldova a unei regiuni separatiste autoprocimate, precum și a faptului că deputații din raioanele din stânga Nistrului și cei de la Comrat boicotau ședințele Legislativului, pentru a depăși situația de criză, dar și în scopul creării unui Parlament profesionist, pe bază de pluripartitism, la 12 octombrie 1993 Parlamentul de legislatura a XII-a s-a autodizolvat.

Adoptarea Legii privind alegerile parlamentare din 14 octombrie 1993 a marcat începutul unei noi etape în evoluția sistemului pluralist în Republica Moldova. O prevedere nouă a legii în cauză ținea de introducerea sistemului proporțional în alegeri și de utilizarea unui prag electoral de 4% pentru partidele politice.

O altă schimbare esențială cuprinsă în noile reglementări electorale ținea de descreșterea radicală a numărului de deputați: de la 380 în perioada Sovietului Suprem al RSSM în 1989-1990 până la 104 conform Legii despre alegerile parlamentare din 1992 și până la 101, conform Constituției Republicii Moldova din iulie 1994. Totodată, a fost redusă și perioada mandatului de deputat de la 5 la 4 ani.

În 19 octombrie 1993, președintele Republicii Mircea Snegur a promulgat modificările la *Legea despre partidele și organizațiile social-politice*. Către 1 octombrie 1993, la Ministerul Justiției erau înregistrate 26 de partide și formațiuni politice.

Partidele parlamentare după alegerile anticipate din 27 februarie 1994

La 27 februarie 1994 au avut loc alegeri parlamentare (anticipate) în baza unei noi legi privind alegerea legislativului. La scrutinul parlamentar au participat 33 de concurenți electorali, inclusiv 4 blocuri electorale, 9 partide sau mișcări social-politice și 20 de candidați independenți.

În urma alegerilor din 27 februarie, patru concurenți electorali au depășit pragul electoral, fiind reprezentați în Parlamentul de legislatura a XIII-a: Partidul Democrat Agrar din Moldova (43,18% din voturi, 56 mandate), Blocul electoral Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Единство” (22%, 28 mandate), Blocul electoral „Blocul Țăranilor și Intelectualilor” (9,21%, 11 mandate) și Blocul electoral „Alianța Frontului Popular Creștin Democrat” (7,53%, 9 mandate).

Din 1994 raioanele din stânga Nistrului nu mai au reprezentanți în forul legislativ de la Chișinău.

Anii 1994-1998 sunt cunoscuți în istoria politică a Republicii Moldova ca perioadă a guvernării agrariene, grație obținerii majorității în forul legislativ de către Partidul Democrat-Agrar din Republica Moldova. Funcțiile cele mai înalte în stat le revin reprezentanților acestui partid: M. Snegur – președinte al Republicii, A. Sangheli – prim-ministru.

După parlamentarele – 1994 se observă conturarea unui sistem multipartidist cu *partid predominant* – PDAM. PDAM devansează următorul concurent electoral, Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo”, cu 21 procente. În acest context postelectoral, agrarienii dispun de o majoritate confortabilă pentru a-și legitima un guvern monocolor, condus de agrarianul Andrei Sangheli.

Partidele parlamentare după scrutinul din 22 martie 1998

Deși pe piața electorală se observă un model de pluripartidism atomizat, după alegerile parlamentare din 22 martie 1998 doar patru concurenți electorali depășesc pragul electoral: Partidul Comuniștilor (30,01% voturi, 40 mandate), Blocul electoral „Convenția Democrată din Moldova” (19,42%, 26 mandate), Blocul electoral „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă” (18,16%, 24 mandate) și Partidul Forțelor Democratice (8.84%, 11 mandate).

În peisajul parlamentarist se conturează un sistem pluralist cu *partid dominant*. Rolul de partid dominant îi revine Partidului Comuniștilor din Republica Moldova, care și-a devansat cu 10,6% principalul oponent politic – Convenția Democrată din Moldova. *Dominanții* dețin 40 de mandate,

fapt ce nu le permite să-și legitimeze propriul guvern fără de coaliții politice cu alți actori parlamentari. În această etapă de modernizare politică a statului moldovenesc iau naștere alianțele de guvernare și, respectiv, guvernele formate pe criterii algoritmice. Pe scena politică apare Alianță pentru Democrație și Reforme (ADR), constituită din 61 de deputați, reprezentanți ai drepte și centrului politic, vs 40 de deputați comuniști. În aceste condiții, din perspectiva abordării fenomenului partidist de către politologul italian G. Sartori, se conturează un sistem pluralist moderat, iar crearea unui guvern de coaliție constituie una din trăsăturile distincte ale pluralismului moderat.

Prin urmare, sistemul pluripartidist moderat cu coaliții guvernatoare devine, la această etapă a evoluției sistemului politic, unul simptomatic pentru Republica Moldova.

Dreapta politică este reprezentată în Parlament de două formațiuni: Blocul Convenția Democrată și Partidul Forțelor Democratice cu 37 de parlamentari. Stânga politică parlamentară este reprezentată de către comuniști, iar centrul politic – de către Blocul electoral „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă”.

Liderul Blocului electoral „Convenția Democrată din Moldova” (CDM) a fost Mircea Snegur. Tactica de personalizare a Convenției prin prezența pe lista electorală a primului președinte al Republicii, Mircea Snegur, se confirmă și în unul din sloganele de campanie ale formațiunii: „Votați Echipa Snegur. Votați Ceasul! Votează forța cea liniștită și dreaptă!” Din componența CDM fac parte 5 formațiuni politice, având în avangardă partidul condus de Mircea Snegur Partidul Renașterii și Concilierii: Frontul Popular Creștin Democrat (condus de Iu. Roșca), Partidul Ecologist Alianța verzilor, Liga Democrat-creștină a Femeilor, Partidul Țărănesc Creștin-Democrat (redenumit Partidul Popular Republican, președinte N. Andronic, la 13 aprilie 2014 partidul a fost preluat de omul de afaceri Renato Usatfi).

Liderul Blocului electoral „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă” a fost Dumitru Diacov. Se conturează aceeași strategie de consolidare a blocului în jurul liderului charismatic. Formațiunea l-a promovat pe candidatul independent Petru Lucinschi în competiția pentru alegerile prezidențiale din noiembrie – decembrie 1996. Numele lui Lucinschi este utilizat și în sloganul BePMDP: „Votați echipa lui Lucinschi. Votați Rândunica!”

Președintele Partidului Forțelor Democratice, condus de Valeriu Matei, vine în campanie cu sloganele electorale: „Votați Cocoșul – votați Partidul Forțelor Democratice! Un lider tânăr, o echipă tânără! Partidul Forțelor Democratice – o echipă împotriva sărăciei și a mafiei!”

Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, condus de Vladimir Voronin, participă în competiția electorală cu sloganul: „Alege o viață demnă – votează pentru Partidul Comuniștilor din Republica Moldova”. În joncțiunea dintre imaginea partidului comuniștilor și cea a lui Voronin, prioritară a fost cea dintâi, simbolistica partidului. În anul 1993, după re-punerea în legalitate a PCRМ, prin decizia Prezidiului Sovietului Suprem din 22 octombrie, Partidul Comunist își schimbă denumirea în Partidul Comuniștilor din Republica Moldova. Din 1993 Vladimir Voronin devine co-președinte al Comitetului organizatoric al Partidului Comuniștilor din Republica Moldova. În anul 1994 este ales prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comuniștilor din Republica Moldova.

PCRМ participă la alegerile locale din 1995. La alegerile pentru funcția de președinte al Republicii Moldova din anul 1996 Vladimir Voronin este candidatul comuniștilor la funcția de președinte al Republicii Moldova și obține 10,23% din voturi, clasându-se, după primul tur de scrutin, pe locul trei din cei 9 candidați, după M. Snegur, cu 38,75% și P. Lucinschi cu 27,69%.

După revizuirea Constituției Republicii Moldova și schimbarea formei de guvernare și, implicit, a modului de alegere a președintelui Republicii, în cadrul forului legislativ, V. Voronin este înaintat la funcția supremă în stat de către fracțiunea comunistă. Eșuarea primului exercițiu de alegere a președintelui de către deputați se soldează cu dizolvarea parlamentului și desfășurarea alegerilor parlamentare anticipate. Acestea vor aduce o victorie detașată și incontestabilă PCRМ.

Partidele parlamentare după alegerile anticipate din 25 februarie 2001

La alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, organizate ca urmare a incapacității Parlamentului de a alege șeful statului în decembrie 2000, au participat 27 concurenți electorali, inclusiv 5 blocuri electorale, 12 partide și mișcări social-politice și 10 candidați independenți. În urma alegerilor din 25 februarie, trei concurenți electorali au depășit pragul electoral: Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (50,07% din voturi, 71 mandate), Blocul electoral „Alianța Braghiș” (13,36% din voturi, 19 mandate) și Partidul Popular Creștin Democrat (8,24% din sufragii, 11 mandate).

Blocul electoral „Alianța Braghiș” a pus miza electorală pe strategia personalizării. Punctul de atracție a votanților urmând a fi premierul D. Braghiș Sloganele electorale conțin numele premierului, degrevat din funcția pe

durata desfășurării campaniei: „Toți promit – Bragiș face! Votează „Alianța Bragiș”!

După scrutinul parlamentar din 2001 se conturează un sistem multipartidist cu partid predominant. În noul for legislativ fracțiunea comunistă, care deține 71 de mandate, are o majoritate constituțională, ce-i permite nu doar alegerea guvernului monocolor, a președintelui Republicii, dar și posibilitatea de revizuire a Constituției Republicii Moldova.

Partide parlamentare după scrutinul din 6 martie 2005

La scrutinul parlamentar au participat 2 blocuri electorale, 9 partide și mișcări social-politice.

În urma alegerilor din 6 martie, trei concurenți au depășit pragul electoral, urmând să fie reprezentați în Parlamentul de legislatura a XVI-a. Favoritul campaniei rămâne a fi PCRM, care obține 45,98% din voturi, 56 mandate. Blocul electoral „Moldova Democrată”, condus de Serafim Urecheanu, obține 28,53%, 34 mandate. Alt partid politic parlamentar este Partidul Popular Creștin-Democrat cu 9,07% din sufragii, 11 mandate.

În anul 2005 potențialul parlamentar al PCRM devine identic cu cel al Partidului Democrat Agrar din Moldova după scrutinul din 1994 – ambele dispunând de 56 de mandate. În această etapă de constituire a sistemului politic în Republica Moldova se conturează un sistem multipartidist cu *partid dominant*. J. Blondel numește dominante partidele care obțin peste 40% din sufragii. Aceste partide sunt considerate *partide puternice*. În abordarea lui Blondel, partide mijlocii pot fi considerate cele care obțin în jur de 20%, partide intermediare – 15% și partide mici – 10% din voturi.

Această perioadă este marcată de o tendință de ștergere a frontierelor ideologice dintre partidele aflate la putere și cele din opoziție, dintre stânga și dreapta eșichierului politic. Astfel, promovarea vectorului european face parte atât din ofertele electorale prezente în retorica dreptei politice, cât și cea a stângii comuniste. Mai mult, votul acordat pentru menținerea unui al doilea mandat președintelui comunist Vladimir Voronin a dus la convergența – în forul legislativ – a extremelor eșichierului politic. Pentru un președinte comunist au votat, alături de deputații comuniști, deputații creștin-democrați și democrații, cei din urmă retrăgându-se, în ajun, din rândurile BMD.

Blocul electoral „Moldova Democrată” s-a consolidat în jurul Partidului „Alianța Moldova Noastră”, constituit la 19 iulie 2003, prin fuziunea Alianței Social-Democratice din Moldova (ASDM), Partidului Liberal (PL)

și Alianței Independenților din Moldova (AIRM). La 27 iunie 2003, Congresul al VI-lea al AMN l-a ales pe Serafim Urechean, primar general al municipiului Chișinău, lider unic al partidului. În plan ideologic, AMN s-a condus de doctrina social-liberală. După scrutinul din 2010 AMN, care nu a reușit să treacă pragul electoral, va fuziona cu PLDM, dispărând astfel de pe scena politică moldovenească.

La 21 decembrie 2007, Parlamentul Republicii Moldova adoptă o nouă variantă a Legii privind partidele politice. Potrivit Legii, la momentul constituirii partidului, membrii acestuia trebuie să fie domiciliați în cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul al doilea din Republica Moldova, dar nu mai puțin de 120 de membri în fiecare din unitățile administrativ-teritoriale menționate. Fiecare partid politic se întemeiază și activează în baza statutului și programului propriu.

Toate partidele au drepturi egale de participare la alegerea Parlamentului și a autorităților administrației publice locale. În perioada campaniilor electorale, tuturor partidelor politice care participă la campania electorală și candidaților acestora la funcții electivă li se acordă gratuit și în condiții de echitate, în modul stabilit de lege, timp de antenă la posturile publice de radio și televiziune.

Partidele politice au dreptul de a desfășura mitinguri, demonstrații, orice alte întruniri în modul stabilit de lege.

Activitatea partidului politic poate fi limitată dacă prin acțiunile acestuia se aduc prejudicii grave pluralismului politic sau principiilor democratice fundamentale.

Conform art. 25 al *Legii privind partidele și alte organizații social-politice*, surse de finanțare a partidelor politice sunt: a) cotizațiile de membru de partid; b) donațiile, inclusiv cele colectate în cadrul manifestărilor de agrement, culturale, sportive sau altor manifestări de masă organizate de partid; c) subvențiile de la bugetul de stat, potrivit reglementărilor prezentei legi și legii bugetare anuale.

În Republica Moldova se interzice finanțarea directă și indirectă, susținerea materială sub orice formă a partidelor politice de către alte state și organizații internaționale, de către întreprinderi, instituții și organizații finanțate de către stat sau care au capital de stat, capital străin, de către organizațiile necomerciale, sindicale, de binefacere, religioase, de către cetățenii Republicii Moldova minori sau aflați în străinătate, de către persoane fizice care nu sunt cetățeni ai Republicii Moldova, de către persoane anonime.

Articolul 28, care prevedea finanțarea din bugetul de stat a partidelor politice, cheltuieli estimate la 0,2% din venituri, urma să se aplice de la 1 iulie 2013, dar nu este implementat până în prezent.

Parlamentul RM tergiversează adoptarea Legii privind finanțarea partidelor politice. Moldova este unica țară europeană în legislația căreia lipsește o lege privind finanțarea partidelor politice.

La 17 iunie 2014, Parlamentul a votat în prima lectură proiectul de Lege privind finanțarea partidelor. Formațiunile politice urmează să primească alocații din bugetul de stat în funcție de performanțele obținute în alegerile parlamentare sau locale. În proiect au fost prevăzute și sancțiuni pentru încălcarea legislației privind finanțarea partidelor. Legea votată nu va fi aplicată pentru ciclul electoral din anul 2014. Partidele politice vor fi finanțate de la bugetul de stat prin intermediul Comisiei Electorale Centrale. Cuantumul alocațiilor se aprobă în Legea bugetului de stat pe anul respectiv, cota procentuală constituind nu mai mult de 0,2% din veniturile bugetului de stat. 50% din sumă se distribuie partidelor politice proporțional performanțelor obținute la alegerile parlamentare și 50% proporțional performanțelor obținute la alegerile locale generale. Proiectul propune deschiderea de către partidele politice a unui cont bancar special, cu mențiunea: „Fond electoral”, unde vor fi transferate toate contribuțiile bănești oferite partidelor, inclusiv donațiile și cotizațiile de membru. O persoană fizică poate face donații unui sau mai multor partide politice. Donațiile nu pot depăși 20 de salarii medii lunare pe economie stabilite pe anul respectiv. Totodată, donațiile făcute de o persoană juridică nu pot depăși 40 de salarii medii lunare pe economie. Sursele anuale ale unui partid politic provenite din cotizații de membru și donații nu pot depăși echivalentul a 0,25% din veniturile prevăzute în bugetul de stat pentru anul respectiv. Se interzice finanțarea directă sau indirectă a campaniilor electorale ale concurenților electorali de către alte state, de către instituții și organizații străine, internaționale și mixte, precum și de către persoanele fizice care nu sunt cetățeni ai Republicii Moldova.

Scopul adoptării legii în cauză este excluderea finanțărilor din partea grupărilor oligarhice și permanentizarea activității partidelor. Adoptarea unei astfel de legi ar fi o soluție și împotriva corupției, care afectează activitatea partidistă în Republica Moldova.

Actualmente, finanțarea campaniilor electorale și a partidelor politice se efectuează în conformitate cu Regulamentul CEC din 16.07.2010. Astfel, *finanțarea privată a partidelor politice* o constituie „sursele de finanțare care provin din cotizațiile de membru, donații și alte venituri, precum activitatea editorială, activitatea legată nemijlocit de administrarea proprietății sale și alte activități economice ce rezultă direct din scopul prevăzut în statut”.

Finanțarea campaniilor electorale se efectuează cu respectarea următoarelor condiții:

Concurentul electoral înregistrat va deschide la bancă un cont cu mențiunea „Fond electoral”, în care vor fi virate mijloace financiare proprii și cele primite de la persoane fizice și/sau juridice din țară, în scopul finanțării campaniei electorale. Plafonul mijloacelor ce pot fi virate în fondul electoral al concurentului electoral se stabilește de către Comisia Electorală Centrală.

Partide parlamentare după scrutinul din 5 aprilie 2009

În urma alegerilor parlamentare din 5 aprilie 2009, la care au participat 21 concurenți electorali, patru concurenți electorali au depășit pragul electoral, urmând să fie reprezentați în Parlamentul de legislatura a XVII-a: Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (49,48% din voturi, 60 mandate) și trei partide liberale – Partidul Liberal (13,13%, 15 mandate), Partidul Liberal-Democrat din Moldova (12,43%, 15 mandate) și Alianța „Moldova Noastră” (9,77%, 11 mandate).

Conferința de constituire a Partidului Liberal (PL), succesorul de drept al Partidului Reformei (PR), a avut loc la 5 septembrie 1993. Congresul II al partidului din 24 aprilie 2005 a decis redenumirea Partidului Reformei în Partidul Liberal. Mihai Ghimpu a fost ales președinte al partidului, iar PL se revendică ca o formațiune politică liberală de dreapta. Prima victorie electorală a PL a fost obținerea mandatului de primar al municipiului Chișinău în alegerile locale din 2007. În primul tur de scrutin pentru funcția de primar al municipiului Chișinău niciunul din cei 18 candidați nu a acumulat 50% din voturile alegătorilor necesare pentru victoria în alegeri. Din această cauză, pe 17 iunie a fost organizat turul doi de scrutin, în care au participat Veaceslav Iordan, candidatul PCRM, și Dorin Chirtoacă, candidatul PL, care au obținut cel mai mare număr de voturi pe 3 iunie – 27,62% și, respectiv, 24,37%. În turul II de scrutin, Dorin Chirtoacă obține 61,17% din voturi.

În scrutinul parlamentat din 5 aprilie 2009, Partidul Liberal a fost susținut de către electoratul pro-român al PPCD-ului, decepționat de votul lui Iu. Roșca, pro-Voronin, din 4 aprilie 2005.

Parlamentul de legislatura a XVII-a nu a reușit să aleagă președintele Republicii Moldova, circumstanțe ce au dus la dizolvarea Parlamentului și desfășurarea alegerilor parlamentare anticipate.

Partidele parlamentare după alegerile anticipate din 29 iulie 2009

În urma scrutinului din 29 iulie, cinci concurenți electorali au depășit pragul electoral: Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (44,69%

din voturi, 48 mandate), Partidul Liberal Democrat din Moldova (16,57%, 18 mandate), Partidul Liberal (14,68%, 15 mandate), Partidul Democrat din Moldova (12,54%, 13 mandate) și Alianța „Moldova Noastră” (7,35%, 7 mandate).

Nici această garnitură parlamentară nu a reușit alegerea președintelui Republicii Moldova. Parlamentul este dizolvat prin decret prezidențial, iar la 28 noiembrie 2010 în Republica Moldova au avut loc din nou alegeri parlamentare (anticipate).

Partidele parlamentare după alegerile anticipate din 28 noiembrie 2010

La acest scrutin au participat 40 de concurenți electorali. În urma sufragiului din 28 noiembrie, patru concurenți electorali au depășit pragul electoral, urmând să fie reprezentați în Parlamentul Republicii Moldova: Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (39,34% din voturi, 42 mandate), Partidul Liberal Democrat din Moldova (29,42%, 32 mandate), Partidul Democrat din Moldova (12,70%, 15 mandate) și Partidul Liberal (9,96%, 12 mandate). Dintre formațiunile democratice care au accesat pragul electoral în scrutinul anterior AMN rămâne dincolo de pragul electoral, obținând doar 2,5% din sufragii. (Vezi *Anexa I*).

În urma scrutinului din 30 noiembrie 2014, cinci formațiuni politice obțin calificativul de partide parlamentare în Parlamentul de legislatură a XX-a: PSRM cu 21,51% și 25 de mandate, PLDM – 20,16% din voturi și 23 de mandate, PCRM – 17,48% și 21 de mandate, PDM – 15,80% și 19 mandate, PL – 9,67%, 13 mandate.

Prezența partidelor politice din Republica Moldova în marile familii politice europene și mondiale

Cinci partide politice din cadrul sistemului partidist autohton sunt prezente în marile familii politice europene și mondiale. Acestea sunt: Partidul Democrat din Moldova, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul Popular Creștin Democrat și Partidul Liberal Reformator. Dintre acestea patru sunt partide parlamentare, excepție fiind Partidul Popular Creștin-Democrat, care, începând cu scrutinul parlamentar din 5 aprilie 2009, nu a mai reușit să treacă pragul electoral.

În anul 1999, când PPCD a obținut statut de membru cu drepturi depline în Internaționala Democrat-Creștină, era, la acel moment, singurul partid din

Republica Moldova cu afiliere internațională. PPCD a devenit membru observator în PPE din 3 martie 2005, iar la 18 iunie 2012 abandonează această formațiune din proprie inițiativă.

În declarația lansată de liderul PPCD, Iu. Roșca, cu acest prilej se constată că, studiind documentele programatice ale PPE, discursul public al liderilor lui și mai ales practicile demnitarilor internaționali care sunt exponenții acestei organizații, conducerea PPCD a ajuns la concluzia că din doctrina clasică a Democrației Creștine, gândită și pusă în aplicare de fondatorii acestui curent politic, la ora actuală nu a mai rămas nimic. Vechea pleiadă a iluștrilor politicieni europeni, care s-a afirmat după cel de-al Doilea Război Mondial, a fost înlocuită de cele mai multe ori de niște succesori care au pierdut orice relație cu valorile politice și morale ale înaintașilor lor. Documentele și discursurile oficialilor PPE sunt pătrunse de un limbaj radical liberal, iar din atașamentul față de valorile Bisericii Creștine nu a mai rămas nici urmă, consideră Roșca.

Totodată, formațiunea în cauză acuză PPE de faptul că aceștia au avut o atitudine neutră față de guvernarea AIE din Moldova, care, potrivit lor, dau dovadă de un regim antidemocratic și dețin ilegal puterea în stat. La fel, aceștia mai adaugă că “cea mai periculoasă și mai antinațională acțiune, pusă la cale de birocrăția europeană în cârdășie cu puterea de la Chișinău, a reprezentat-o promovarea așa-numitei legi anti-discriminare, rebotezată în ultimul moment în Legea egalității șanselor”.

Tabelul 1

Participarea PPCD la alegerile parlamentare de la proclamarea independenței Republicii Moldova

1994, 27 februarie Alianța FPCD	1998, 22 martie BeCD (M.Snegur)	2001, 25 februarie	2005, 6 martie	2009, 5 aprilie	2009, 29 iulie	2010, 28 noiembrie	2014, 30 noiembrie
7,53% 9 mandate	19,42% 26 mandate	8,3% 11 mandate	9,07% 11 mandate	—	1,91% —	0,53% —	0,74% —

Cele mai memorabile sloganuri de campanie ale PPCD au fost:
 „*Pentru o guvernare cu mâinile curate!*” în campania din 2001, când primul pe listele electorale a fost înscris generalul Alexei.
 „*Ascultă-ți inima!*”, utilizat în parlamentarele – 2005.

Partidul Liberal Democrat din Moldova este membru observator al Partidului Popular European (PPE).

La 10 februarie 2011, la Bruxelles, partidul Liberal Democrat din Republica Moldova a fost primit oficial în cadrul Partidului Popular European (PPE) ca membru cu statut de observator. Acest statut poate fi modificat în funcție de statutul Republicii Moldova față de UE, în cel de membru asociat sau membru cu drepturi depline.

După europarlamentarele din 25 mai 2014, Partidul Popular European rămâne a fi cel mai puternic partid de centru-dreapta din Europa. Popular-europenii dețin 212 mandate în forul legislativ european, fiind cel mai numeros grup politic din Parlament. (Vezi *Anexa 3*).

În urma alegerilor parlamentare din noiembrie 2010, PLDM, împreună cu alte două partide de orientare democratică – PD și PL, a reconstituit Alianța pentru Integrare Europeană și a acces la guvernare. Principalul obiectiv al partidului este reconstrucția și modernizarea Republicii Moldova, crearea statului de drept și a economiei de piață performante, amplificarea procesului de apropiere de UE.

Din start, statutul de membru observator al PLDM le-a permis liderilor de opinie din acest partid să participe în activitatea organelor PPE. În cadrul campaniei pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 PLDM a fost susținut fățiș de către PPE.

Sprijinul acordat de către actorii politici europeni liderului PLDM, Vlad Filat, a contribuit la crearea imaginii acestuia de promotor al integrării europene și chiar de „favorit al europenilor”. În ziua de 22 noiembrie 2010, în ultima săptămână de campanie electorală, la Chișinău sosește în vizită președintele Partidului Popular European, Wilfried Martens. Astfel, pe valul evenimentelor electorale, PLDM-ul solicită statut de membru-observator al Partidului Popular European. Cu acest prilej, staff-ul PLDM a organizat o ceremonie specială la Manej – o acțiune amplă de PR politic, atractivă pentru instituțiile media din țară. Aici, în prezența a zeci de membri și simpatizanți ai formațiunii, Martens a declarat că „*PLDM este cel mai puternic partid din Republica Moldova și dacă ar avea drept de vot, la 28 noiembrie ar vota pentru Vlad Filat și echipa sa*”.

Proiectul politic „PLDM” este până la ora actuală cel mai relevant model de lansare și promovare pe scena politică autohtonă a unui partid politic în termeni record. Acesta a fost creat pe unda favorabilă a rezultatelor încurajatoare obținute de Vlad Filat în alegerile pentru funcția de primar al municipiului Chișinău din vara 2007, atunci candidatul PDM. În această competiție electorală, Vladimir Filat a obținut 6,83% din sufragii, fiind astfel devansat de către candidatul PCRM – 26,64%, cel al PL – 18,31%,

AMN – 12,26%. Un astfel de rezultat încurajator PDM obține pentru prima dată în municipiul Chișinău.

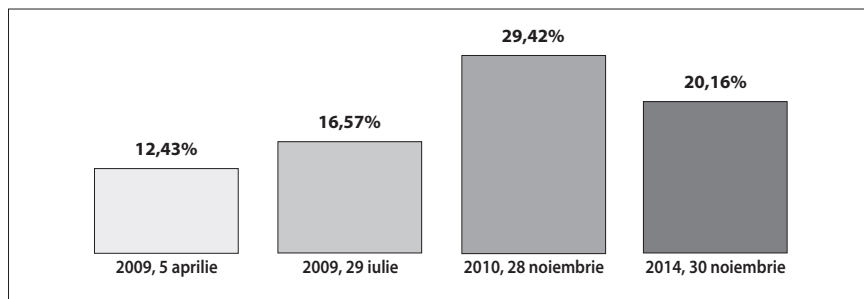
În scurt timp după scrutin, Filat decide să abandoneze Partidul Democrat și să-și formeze propriul partid. Partidul Liberal Democrat din Moldova a fost fondat la 8 decembrie 2007. PLDM s-a constituit ca un partid de centru-dreapta, cu doctrină populară europeană modernă. La Congresul III Extraordinar al PLDM, care a avut loc la 19 decembrie 2009, doctrina partidului a fost redefinită, PLDM devenind o formațiune de esență conservatoare. De la fondarea sa, partidul a gravitat în jurul personalității charismatice a lui Vlad Filat.

La 5 aprilie 2009 PLDM participă deja la primele alegeri parlamentare, depășind pragul electoral de 6% și obținând 12,43%.

Partidul Liberal Democrat din Moldova în competiția din 30 noiembrie 2014 pierde aproximativ 10 % din bazinul electoral, obținând doar 20,16% sau 23 de mandate. Astfel, dacă în 2010 PLDM avea 29,42% din sufragii și 32 de mandate, atunci în 2014 – 20,16% și 23 de mandate. Sloganul central de campanie a fost “Moldova, înainte spre un viitor European!” Viitorul european, reformele de modernizare a Republicii Moldova în parcursul european au fost temele de campanie ale liberal-democraților.

Diagrama 1

Evoluția electorală a PLDM, 2009–2014

Cele mai inspirate sloganuri de campanie ale PLDM:

„Moldova fără comuniști! Moldova fără Voronin!” (5 aprilie 2009);

„Moldova fără sărăcie!” (28 noiembrie 2010).

PLDM are un electorateducat, proeuropean, în principal, urban, relativ tânăr. Totuși, a pierdut din capitalul imagologic, fiind măcinat de scandaluri de corupție.

Parafarea, la 29 noiembrie 2013, în cadrul Summitului Parteneriatului Estic de la Vilnius, a Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană constituie una dintre performanțele fundamentale ale Coaliției Pro Europene, în special, a PLDM. Or, gestionarul politicilor de

apropiere de UE a fost în acest interval de timp - 2010-2013- ex-ministrul de Externe, prim-ministrul liberal-democrat Iurie Leancă, care l-a succedat pe Vlad Filat în funcția de șef al Guvernului de miniștri după demisia guvernului Vlad Filat (2) la 5 martie 2013.

Partidul Democrat din Moldova este membru cu drepturi depline al *Internaționalei Socialiste*. În perioada 21–22 iunie 2010, reunit la New York, Consiliul Internaționalei Socialiste a decis admiterea Partidului Democrat din Moldova (PDM) ca membru cu drepturi depline în rândurile sale. Din 1 iulie 2008 până la acel moment, PDM deținea statutul de membru cu drept consultativ al Internaționalei Socialiste.

Internaționala Socialistă întrunește partide apte să promoveze, atât pe plan intern, cât și internațional, principiile și valorile social-democrate. În prezent ea reunește peste 130 de partide și organizații politice de pe toate continentele.

Partidul Democrat din Moldova a fost creat în baza Mișcării Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă, în frunte cu Dumitru Diacov, constituită la 8 februarie 1997, pe eșichierul politic de centru. La alegerile parlamentare din 22 martie 1998, Blocul electoral creat în baza MPMDP a obținut peste 18,16% din voturi și, respectiv, 24 de mandate în Parlament, ceea ce i-a permis să participe la guvernare în cadrul Alianței pentru Democrație și Reforme. În 1999, în fruntea Guvernului vine reprezentantul Mișcării pentru o Moldovă Democrată și Prosperă reformatorul Ion Sturza. În alegerile parlamentare din 1998 mișcarea social-politică „Pentru o Moldovă Democrată și Prosperă” se plasează pe locul III, fiind devansată de PCRM și Blocul „Convenția Democrată”. Succesul electoral înregistrat de MPMDP a fost în mare parte determinat de notorietatea președintelui Republicii Moldova, Petru Lucinschi, și dorința de nou în retorica guvernării politice.

În primăvara 2000, mișcarea a fost transformată în Partidul Democrat din Moldova. Din 1997–2009 liderul formațiunii a fost Dumitru Diacov, care între 1998–2001 a deținut și funcția de speaker al legislativului.

Cu toate acestea, la alegerile parlamentare din 25 februarie 2001 PDM nu atinge pragul electoral de 6%, obținând doar 5,02% din sufragii.

În 2005 PDM a revenit în arhitectura forului legislativ al țării grație constituirii Blocului Electoral „Moldova Democrată” în frunte cu ex-primarul municipiului Chișinău, Serafim Urecheanu.

Între 2005–2009, PDM a trecut printr-o criză de identitate și poziționare politică, de unde și modestul rezultat în scrutinul parlamentar din 5 aprilie 2009 – 2,97% din sufragii. În municipiul Chișinău – 1,61% din sufragii, fiind un vot derizoriu, de blamare a chișinăuienilor pentru democrați.

Perioada 2009–2010 reprezintă faza de descendență, dar și de ascensiune a Partidului Democrat. Un impact serios asupra rebranding-ului Partidului Democrat din Moldova l-a avut înrolarea în partid a lui Marian Lupu. Alegerile din 29 iulie 2009 au „reanimat”, practic, partidul după un eșec electoral.

Promovarea lui Marian Lupu, care abandonează PCRM, în fruntea partidului, reprezintă un model clasic de funcționare pe piața politică moldovenească a paradigmei „*liderul-locomotivă*”. *Marian Lupu – președinte PDM* – va rămâne în istoria scurtă a parlamentarismului și competiției democratice din Republica Moldova ca unul dintre cele mai rezonabile și de succes strategii de marketing electoral.

Constatăm astfel identificarea unei strategii de succes, care readuce PDM-ul în elita partidelor parlamentare grație exploatarea fenomenului leadershipului politic. Rezultatele au fost copleșitoare. Bunăoară, în municipiul Chișinău PDM-ul acumulează deja 10,55% față de anterioarele 1,6% din 5 aprilie 2009. În 11 raioane PDM a obținut peste 11% din voturi. Sloganul de campanie: „*Să oprim războiul politic!*” a avut un impact rezonabil asupra opiniei electorale. Or, tragicele evenimente din 6–7 aprilie, când au fost devastate sediile Parlamentului și Președinției, iar tinerii au fost schingiuiți prin comisariatele de poliție din capitală, au dezbinat și au înfricoșat societatea. În această conjunctură era necesar un lider conciliant, ex-comunistul Marian Lupu.

PDM este, până la ora actuală, unicul partid din Republica Moldova care a reușit să alterneze victoriile și eșecurile electorale, revenind, în cele din urmă, pe „*tabla de șah*” a guvernării. Practica din mediul autohton ne demonstrează că partidele care au pierdut alegerile parlamentare o dată, nu se mai pot revanșa. Bunăoară, Partidul Democrat Agrar (1994–1998); PPCD (1994–2009, 5 aprilie); „*Alianța Moldova Noastră*”, care după eșecul parlamentar din 29 iulie 2009 a fuzionat cu PLDM.

În ultima săptămână de campanie (28 noiembrie 2010) pe listele electorale ale partidului, cu nr. 2, este inclus omul de afaceri Vlad Plahotniuc. Anume din acest motiv pe parcursul campaniei PDM a fost ținta unor atacuri de PR „negru”, lansate împotriva omului de afaceri V. Plahotniuc, implicat – M. Lupu.

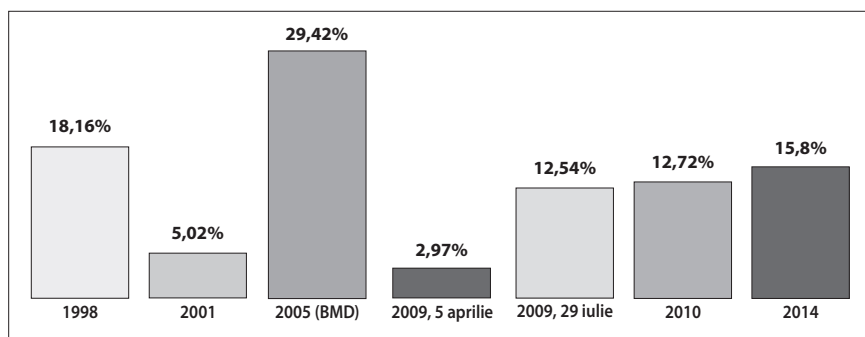
Între anii 2009–2013 se observă o sporire a interesului oamenilor de afaceri față de sfera politicului. O confirmare a ipotezei lansate este aflarea în politică a lui Vlad Filat, președinte PLDM, și lansarea în cursa politică a lui Vladimir Plahotniuc, vicepreședinte PDM.

După implicarea în politică a oamenilor de afaceri, politologi moldoveni au catalogat fenomenul prin sintagma *oligarhizarea partidelor*.

După scrutinul din 30 noiembrie, PDM a reușit să-și consolideze potențialul în forul legislativ obținând 15,8%, cu 3% din sufragii mai mult decât în Parlamentul de legislatură a XIX-a. Sloganul central de campanie – „Creștem Moldova!” În această campanie PD vine cu două elemente de noutate în managementul campaniei: organizarea, în premieră pentru Republica Moldova, a alegerilor primare și lansarea expresului „Vocea Moldovei” cu participarea miniștrilor democrați și a liderilor de opinie la întâlnirile electorale cu alegătorii prin localități. Ambele evenimente au fost amplu mediatizate și asigurând, astfel, prezența PD-ului în agenda publică.

Diagrama 2

Dinamica evoluției PDM în alegerile parlamentare 1998–2014

Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a devenit membru cu drepturi depline al *Stângii Europene* în 24 ianuarie 2007.

Între 1979 și 1987, partidele comuniste din Europa au format un grup distinct. Actualmente, *Partidul „Stânga Europeană”*, fondat în 1998, la Berlin, întrunește peste 60 de partide, dintre care 25 de formațiuni politice cu drepturi depline. Ideologia: socialismul democratic, eurocomunismul, feminismul. Printre acestea: Partidele Comuniste din Belgia, Cehia, Finlanda, Danemarca, Grecia, Italia, România, Spania și Portugalia. Acestea sunt partidele comuniste din Europa, partidele verzilor de stânga și partidele socialiste din statele membre ale UE sau aspirante la aderare. Scopul – coordonarea unui proces de politici și strategii pentru partidele de stânga în lupta cu ideologia dominantă – cea neoliberală.

În Parlamentul Europei reprezentanții *Stângii europene* activează în cadrul fracțiunii „Stânga Unită Europeană”.

Alegerile parlamentare anticipate din 2001 au adus cea mai importantă victorie comuniștilor din Republica Moldova. Strategia de PR politic nu s-a inspirat din teoriile moderne de marketing politic. Decisivă în decizia de

vot a fost nostalgia după mitul politic al Timpurilor de Aur. În consecință – 47,05% din sufragii echivalente cu 71 de mandate în forul legislativ. Aceasta avea să însemne întronarea unei guvernări monoculare pentru următorii 8 ani.

Cele mai memorabile sloganuri ale PCRМ:

În parlamentarele 2005: „*EU votez!*” Pentru unii tineri construcția EU putea fi descifrată și asociată cu Uniunea Europeană; iar litera *e* din cuvântul *votez* era înlocuită de simbolică comunistă – secera și ciocanul.

În parlamentarele din 5 aprilie 2009: „*Moldova europeană – o construim împreună!*” și „*Eu votez stabilitatea!*”

Alegeri parlamentare anticipate din 29 iulie 2009, ca un ecou al tragicelor și enigmaticelor evenimente din 6–7 aprilie, soldate cu devastarea sediilor Președinției și a Parlamentului, PCRМ s-a lansat în campanie cu sloganul electoral: „*Să ne apărăm Patria!*”.

Pentru scrutinul din 28 noiembrie 2010, staful PCRМ a lansat sloganul: „*Moldova alege victoria!*”.

După scrutinul din 2010, când fostul partid al puterii ajunge în opoziție, a început șirul unor plecări spectaculoase din rândul PCRМ și apariția de „*feciori răzvrățiți*”. PCRМ se confruntă cu o criză de imagine.

Prima plecare spectaculoasă și cu pierderi de peste 10% din electorat a fost cea a lui Marian Lupu. Au urmat apoi Vladimir Țurcan, Victor Stepaniuc, Igor Dodon, Veronica Abramciuc și Zinainda Greceanii (5 noiembrie 2011), aceasta din urmă fiind și candidatul comuniștilor pentru fotoliul prezidențial în 2009. Unele plecări din partid au fost tratate de către analiștii politici, atunci, ca fiind o posibilă soluție împotriva crizei constituționale, legată de alegerea șefului statului (grupul Dodon a votat pentru președintele Timofti).

Mai târziu, urmează grupul Vladimir Mișin, Tatiana Botnariuc și Oleg Babenco. În 2013 – liderii de opinie Ion Ciobanu și Sergiu Sârbu, ultimul fiind cunoscut ca jurist al fracțiunii PCRМ.

O altă dificilă încercare pentru PCRМ a fost interzicerea simbolicii comuniste – secera și ciocanul. La 12 iulie 2012, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea privind interzicerea simbolurilor comuniste, care a intrat în vigoare la 1 octombrie 2012.

Secera și ciocanul au fost înregistrate de Partidul Comuniștilor din Moldova ca simbol al său la 27 aprilie 1994 și de atunci l-a utilizat în mod legal. În legătură cu aceasta, PCRМ a sesizat Comisia de la Veneția. Conform Raportului Comisiei, interzicerea simbolurilor comuniste vine în contradicție cu drepturile omului și libertatea de exprimare. Aceasta a fost poziția oficială a Comisiei de la Veneția. Ultimul cuvânt cu privire la interpretarea

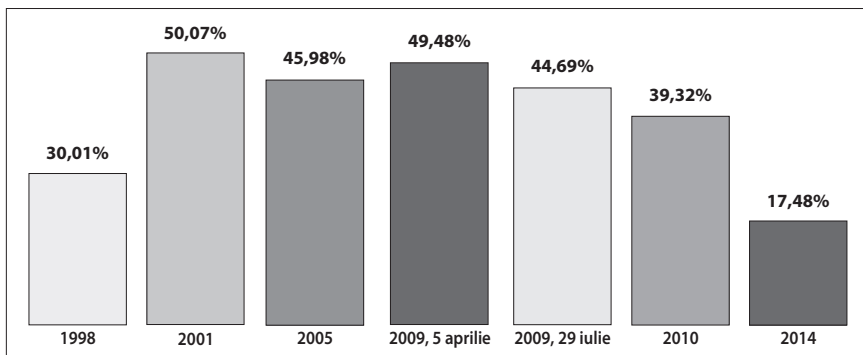
Constituției și la asigurarea compatibilității cu aceasta a legislației naționale aparținând Curții Constituționale a Republicii Moldova.

În data de 4 mai 2013, magistrații Curții Constituționale au examinat sesizarea unui grup de deputați comuniști privind constituționalitatea Legii adoptate de Parlament la 12 iulie 2012 și au decis că interzicerea simbolurilor comuniste este neconstituțională. Sesizarea comuniștilor a fost depusă la Curtea Constituțională încă în luna septembrie 2012. Aceștia consideră că prin interzicerea simbolurilor celui mai mare partid politic din Republica Moldova, care are și cea mai mare reprezentare în Parlament, se urmărește scopul excluderii formațiunii de pe arena politică.

Ultimul scrutin, din 30 noiembrie 2014, surprinde trendul în scădere a numărului de votanți ai Partidului Comuniștilor din Republica Moldova. În această competiție sloganul de campanie al PCRM a fost „Doar Voronin, doar PCRM!”, partidul a mizat pe charisma și popularitatea liderului său – Vladimir Voronin. Retorica politică ambiguă, alimentată de toleranță față de parcursul european al Republicii Moldova, însă, a redus substanțial votanții tradiționali ai comuniștilor. Indubitabil, participarea în campania electorală a Partidului Comunist Reformator – o clonă a PCRM, a avut un impact negativ asupra rezultatelor scrutinului. Cele 5,1% care le-au obținut comuniștii reformatori a fost consecința nu atât a unui vot conștient, cât a derutării electoratului, care putea să nu perceapă diferența dintre siglele foarte asemănătoare ale celor două partide comuniste. După scrutinul din toamna 2014, PCRM nu mai constituie hegemonul stângii politice moldovenești: dacă în 2001 deținea 71 de mandate în forul legislativ, în urma acestui scrutin, numărul deputaților comuniști coboară până la 21, adică de două ori mai puține decât în scrutinul precedent și cu 50 de mandate mai puține decât în 2001.

Diagrama 3

Dinamica evoluției electorale a PCRM în alegerile parlamentare 1998–2014

Ultimul partid care încheie lista formațiunilor prezente în structurile internaționale este **Partidul Liberal Reformat**. La 24 aprilie 2014, în cadrul Congresului al 59-lea al Internaționalei Liberale, care și-a desfășurat lucrările la Rotterdam, îi este acordat statutul de membru observator al acestei organizații politice internaționale pentru **Partidul Liberal Reformat** din Moldova (PLR).

Internaționala Liberală reunește peste 100 de partide politice și organizații afiliate din întreaga lume, iar scopul proclamat al acestei organizații este să întărească legăturile dintre partidele liberale. Astfel, PLR confirmă adeziunea la valorile ideologiei liberale, bazate pe demnitatea individuală, inițiativa privată și statul de drept.

Un fenomen specific scenei politice moldovenești îl constituie și apariția așa-numitelor *partide-clone*. Acestea apar în circumstanțe social-politice inedite și au sarcini bine determinate. Două partide de acest gen animează, actualmente, sistemul partidist în Republica Moldova – **Partidul Liberal Reformat** și **Partidul Comunist Reformat**.

Partidul Liberal Reformat, constituit la 12 aprilie 2013, este un partid politic de centru-dreapta. Conducerea PLR o reprezintă deputați care au abandonat **Partidul Liberal** din Moldova. Șapte deputați dintre cei 12 care reprezentau anterior fracțiunea liberalilor în forul legislativ după alegerile parlamentare din 28 noiembrie 2010 își anunță retragerea din sânul fracțiunii și PL și constituirea PLR. Anume acești 7 deputați din grupul Hadârcă au participat la votarea noului cabinet de miniștri, din 31 mai 2013, în frunte cu liberal-democratul Iurie Leancă. La 15 decembrie 2013 la Chișinău, la Palatul Național „Nicolae Sulac”, a avut loc Congresul I de Constituire al **Partidului Liberal Reformat**. Congresul a ales în funcția de președinte al partidului pe deputatul Ion Hadârcă. Din mai 2013 PLR se află la guvernare în cadrul Coaliției proeuropene. La 31 decembrie 2013 **Partidul Liberal Reformat** a fost înregistrat la Ministerul Justiției.

Sondajele de opinie îi acordau puține șanse de a trece pragul electoral în următorul scrutin parlamentar. Fapt ce s-a adevărat: PLR a obținut doar 1,56%.

Și PCRM a avut o clonă politică – **Partidul Comunist Reformat** din Moldova. La 3 mai 2014 a avut loc Congresul I de constituire a **Partidului Comunist Reformat** din Moldova, care numără peste 6000 de membri. Sigla noii formațiuni politice este asemănătoare cu cea a PCRM, doar că mai are deasupra secerei, în loc de carte, o stea. Diferențe care cu greu vor fi identificate de electoratul de vârstă a treia la urnele de vot. Este o strategie de PR „negru” utilizată într-un an electoral.

Partidul Liberal și-a menținut, aproximativ, pe aceeași arie bazinul electoral. Sloganul de campanie al liberalilor – „Cu PL în NATO și UE!” Astfel, liberalii au avut o poziționare distinctă, lansând oferta politică unică – aderarea la NATO. De asemenea, retragerea din coaliția de guvernare pro-europeană cu un an și jumătate până la desfășurarea scrutinului, distanțarea de scandalurile de corupție în care au fost antrenate partidele de la guvernare, le-a permis să-și păstreze intact electoratul, ba chiar înregistrând o ușoară creștere a numărului de simpatizanți. Dacă în 2010 PL obține 8,96% din sufragii, în 2014 – 9,67%.

Partidul Socialiștilor din Republica Moldova obține în scrutinul din 30 noiembrie 20.51%, devenind cea mai numeroasă fracțiune parlamentară cu 23 de mandate. Sloganul de campanie – „Moldova are nevoie de altceva!” și „Moldova alături de Rusia puternică în Uniunea vamală”. Socialiștii reprezintă opoziția parlamentară și singurul partid parlamentar care solicită denunțarea Acordului de Asociere UE–RM.

Altă clasificare a partidelor politice, pe lângă cea pe criterii doctrinare, este distincția între partide mari și partide mici, în raport cu pragul electoral. Astfel, partide mici sunt considerate partidele care obțin între 5–7% din sufragii la alegeri succesive. Altfel spus, partidele mici sunt acele partide care reușesc să treacă pragul electoral și trimit reprezentanți în legislative, fără a face mult mai mult decât atât. Sunt considerate ca fiind partide mari partidele care obțin în mod constant scoruri de peste 20%. Pentru că un partid care are o cincime din totalul voturilor exprimate are toate șansele de participare la formarea unei majorități și la guvernare. De cele mai dese ori, acesta este, de fapt, un partid guvernamental. Cele care obțin între 6%–20% din totalul de voturi pot fi considerate partide medii.

În Republica Moldova, în conformitate cu actuala Lege despre partidele politice din decembrie 2007, există doar partide naționale.

Legislația nu prevede organizarea partidelor regionale. Partidele regionale au funcționat în perioada 1991–1998 în cadrul Legii nr. 718-XII din 17 septembrie 1991. Ne referim la unitatea teritorială autonomă cu statut special Găgăuzia (Gagauz Yeri). Deși impactul activității lor a fost nesemnificativ. Tabelul de mai jos arată că în condițiile existenței partidelor regionale la alegerile pentru Adunarea Populară cetățenii din autonomie au acordat mai multă încredere candidaților din partea colectivelor de muncă, independenților și partidelor naționale. Ulterior, Partidele regionale au fost interzise fără vreo referire la necesitatea lor ori la pericolele pe care le-ar fi putut genera.

În urma alegerilor pentru Adunarea Populară a Găgăuziei din 9 și 23 septembrie 2012, s-a conturat predilecția alegătorilor găgăuzi pentru votarea

candidaților independenți, în detrimentul celor partinici. Rezultatele finale ale alegerilor au dus la formarea celei de-a cincea legislaturi a Adunării Populare în următoarea componență: 7 deputați PCRM, 2 deputați PLDM, 1 – PSRM și 25 independenți. Deși se știe că independenții fac parte din grupări politice neinstituționalizate, oarecum, consolidate în jurul unor figuri puternice, precum Governorul, Mihail Formuzal, și primarul municipiului Comrat, Nicolai Duduglo.

Și ultimul fenomen atestat și pe piața politică din Republica Moldova – cel care prezintă simbioza dintre partide și stat. Este vorba de partidocrație, termen creat inițial, după cum afirma Blondel, cu referință la situația din Belgia, Austria și Italia, dar a cărui utilizare a fost extinsă la alte țări europene, inclusiv România. În cazul Republicii Moldova, acest fenomen capătă alte nuanțe atunci când vorbim despre oligarhizarea partidelor aflate la guvernare.

Sociologul român Dmitrie Gusti afirma că partidul politic este una dintre cele mai sugestive și mai interesante personalități colective. Anume acestor personalități colective le revine astăzi, în societatea moldovenească, rolul de cristalizare a opțiunilor politice și de elaborare a vectorului politicilor naționale și externe de evoluție și consolidare a statului.

Totuși, ca orice societate pluralistă, Republica Moldova se confruntă și cu fenomenul discreditării partidelor politice aflate la guvernare, măcinată de scandaluri publice lagate de corupție. Încă Montesquieu constata caracterul conflictual al societății care se bazează pe partide politice. Însă, știința politică nu a descoperit alternativa democrației participative .

1 iulie 2014, la Ministerul Justiției, în Republica Moldova erau înregistrate 41 de partide politice. Partidul Comunist Reformator este al 41-lea partid înregistrat în Republica Moldova. Din 2010 până în prezent, la Ministerul Justiției au fost înregistrate 13 partide politice.

Doctrinar, nu se constată o dominație a stângii sau a dreptei politice pe scena politică din Republica Moldova și deci se conturează o divizare, aproape simetrică, a societății. Ultimul scrutin a reconfirmat ipoteza că performanțele unui partid politic sunt determinate de autoritatea liderului, iar pierderea acestor calități conduce, indubitabil, la pierderea sprijinului electoral.

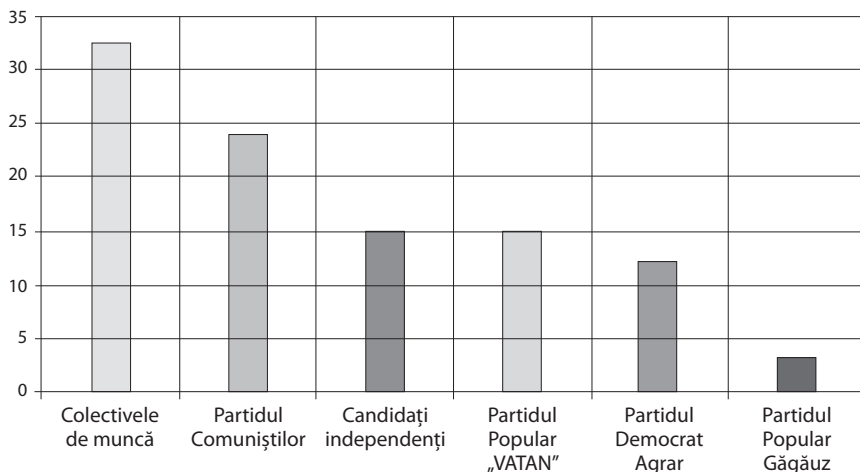
ANEXE

Anexa I

Evoluția partidelor politice în urma alegerilor parlamentare din Republica Moldova (1994–2014)

Alegerile parlamentare din 1994		
Partidul Democrat Agrar din Moldova	43,2	54
Blocul Unitatea Socialistă	19,7	27
Blocul Țăranilor și Intelectualilor	15,7	11
Partidul Popular Creștin-Democrat	7,2	9
Alegerile parlamentare din 1998		
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	30,1	40
Convenția Democratică din Moldova	19,4	26
Mișcarea pentru o Moldovă Democratică și Prosperă	18,1	24
Partidul Forțelor Democratice	8,8	11
Alegerile parlamentare din 2001		
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	50,07	71
Blocul electoral “Alianța Braghiș”	13,36	19
Partidul Popular Creștin-Democrat	8,24	11
Alegerile parlamentare din 2005		
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	45,98	56
Blocul electoral „Moldova Democrată”	28,53	34
Partidul Popular Creștin-Democrat	9,07	11
Alegerile parlamentare din 2009, 5 aprilie		
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	49,5	60
Partidul Liberal	13,1	15
Partidul Liberal-Democrat din Moldova	12,4	15
Alianța „Moldova Noastră”	9,8	11
Alegerile parlamentare din 2009, 29 iulie		
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	44,7	48
Partidul Liberal-Democrat din Moldova	16,6	18
Partidul Liberal	14,7	15
Partidul Democrat din Moldova	12,5	13
Alianța „Moldova Noastră”	7,4	7
Alegerile parlamentare din 2010		
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	39,34	42
Partidul Liberal-Democrat din Moldova	29,42	32
Partidul Democrat din Moldova	12,70	15
Partidul Liberal	9,96	12
Alegerile parlamentare din 2014		
Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	21,51	25
Partidul Liberal-Democrat din Moldova	20,16	23
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	17,48	21
Partidul Democrat din Moldova	15,80	19
Partidul Liberal	9,76	13

Rezultatele alegerilor în Adunarea Populară a Găgăuziei în 1995

Structura Parlamentului European după scrutinul din 25 mai 2014

Grupul Partidului Popular European (Creștin-Democrat)	– 212 locuri.
Grupul Alianței Progresiste a Socialiștilor și Democraților	– 180 locuri.
Grupul Alianței Liberalilor și Democraților pentru Europa	– 70 locuri.
Grupul Verzilor/ Alianța Liberă Europeană	– 55 locuri.
Conservatorii și reformiștii europeni	– 40 locuri.
Grupul Confederal al Stângii Unite Europene/ Stânga Verde Nordică	– 36 locuri.
Grupul Europa Dreptății și Democrației	– 45 locuri.
Deputați neafiliați	– 40 locuri.

Aurelia PERU-BALAN,
doctor în științe politice, conferențiar universitar

OPOZIȚIA POLITICĂ

1. Locul și rolul opoziției politice în societățile democratice

Într-o accepție cvasiunanimă, opoziția politică constituie un ansamblu de persoane, grupuri, partide politice care, la un moment dat, în cadrul alegerilor, în activitatea parlamentară sau în viața politică cotidiană, se situează pe o poziție opusă regimului politic existent sau politicii guvernamentale.

În țările cu tradiție politică democratică, singura cale legitimă de încredințare a exercițiului puterii către o putere a membrilor comunității naționale sunt alegerile. Se vehiculează chiar ideea că prezența momentului electoral în viața politică a unei comunități este prima piatră de temelie a unui edificiu democratic statal, cel puțin după așa-numitul model european. Așa cum afirmă politologul francez Maurice Duverger, alegerile libere și corecte sunt într-adevăr un produs al unui anumit tip de gândire, – european și democratic, – născut în epoca modernă și perfecționat până în zilele noastre.

După Revoluția din 1789 din Franța, în special, problema alegerilor devine sinonimă cu cea a instaurării unui stat democratic, în care întreaga națiune să-și aleagă conducătorii de la centru sau pe plan local. Ulterior, pe parcursul secolului al XIX-lea, s-a impus treptat ideea sufragiului universal care, pentru a se realiza, impune materializarea unor condiții indispensabile pentru cetățean: libertatea persoanei, libertatea de a cugeta, de a crede și de a circula, libertatea reuniunilor și asociațiilor, libertatea opiniei proprii și a celei colective.

Un alt element important în determinarea locului și rolului opoziției politice într-o societate democratică l-a constituit concepția grecilor antici, conform căroră scopul comun urmărit de indivizi locuind în cadrul aceleiași cetăți ar crea între ei o legătură spirituală și o solidaritate, definită de atenieni drept „amiciție” sau „fraternitate” (*philia, philotis*). Conform opiniei profesorului elen de drept constituțional George Phaddis, fără principiul „fraternității” și al „amiciției” nu s-ar concepe nici națiunea, nici poporul, nici suveranitatea lor. Numai când indivizii participă la o acțiune într-un scop comun și sunt legați printr-un sentiment de solidaritate sau de amiciție, numai atunci ei constituie o unitate, se identifică în sensul comun, într-un tot indivizibil și organic în națiune. În caz contrar, neexistând o unitate spirituală sau sentimentală, avem o adunătură de indivizi învrăbiți unii împotriva altora, care creează o stare de sedițiune permanentă.

În prezent, în calitate de element indispensabil al modelului democrației liberale, opoziția politică este reprezentată de partidele și grupurile politice care luptă pentru cucerirea puterii, pe calea alegerilor libere, beneficiind de

garanții legale de a se exprima liber și de a câștiga de partea lor electoratul, la egalitate de mijloace cu partidul sau partidele aflate la guvernare. În mod obișnuit, opoziția politică se exercită în cadrul legal, dar se poate manifesta uneori și în afara sistemului politic instituit, atunci când refuză regulile jocului politic și recurge la mijloace neconstituționale (cazul extremismului politic).

Dincolo de comportamentul diferit al opoziției politice de la o țară la alta, cert este că opoziția constituie un fenomen benefic și necesar sistemului democratic, întrucât permite confruntarea de idei, „dezbaterile” în vederea găsirii soluțiilor celor mai bune pentru problemele cu care se confruntă societatea.

2. Avatarurile opoziției politice în spațiul istoric al Republicii Moldova

Anexată în epoca modernă la un imperiu autocrat și semifeudal, cu structuri sociale și politice anchilozate în Evul Mediu, veritabilă „închisoare a popoarelor” (V.I. Lenin), „*Basarabia*”, cum avea să fie impropriu botezată partea de Est a Principatului Moldovei, pentru camuflarea raptului teritorial săvârșit de Rusia țaristă în 1812, nu a cunoscut decât o prea scurtă și irelevantă experiență democratică (1918–1938) în sensul european al modelului democrației liberale, în perioada dintre cele două războaie mondiale, pentru a fi reanexată în 1940, apoi în 1944 Imperiului sovietic refăcut de către I.V. Stalin, trunchiată teritorial și numită de „RSS Moldovenească”, cu un regim dictatorial comunist de tip sovietic, în care a fost loc doar pentru un singur partid politic, cel comunist bolșevic.

Astfel, prima Constituție adoptată de Sovietul Suprem al RSS Moldovenești la 10 februarie 1941, numită și „legea temelnică a poporului moldoveneesc”, institua în mod samavolnic monopolul unui singur partid politic al Partidului Comunist (bolșevic), asupra tuturor domeniilor vieții politice, social-economice și spirituale ale societății, interzicând orice manifestări de opoziție politică sau intelectuală la adresa regimului comunist. În esența ei, prima Constituție a Moldovei sovietice nu era altceva decât un transplant al Constituției RASS Moldovenești din 6 ianuarie 1938, aceasta din urmă constituind, la rândul ei, o copie fidelă a Constituției staliniste din 1936.

Chiar dacă până la finele anilor '80 au mai fost adoptate încă două Constituții ale RSSM – în 1952 și la 15 aprilie 1978, caracterul dictatorial al regimului comunist, respectiv, sistemul unipartidal, au rămas neschimbate. Constituția din 1978, care constata că RSSM ar fi intrat în faza „socialismului dezvoltat”, stipula că „forța conducătoare și îndrumătoare a societății sovietice, nucleul sistemului ei politic, al organizațiilor de stat și obștești”

(art. 6 al Constituției RSSM) era nici măcar Partidul Comunist al Moldovei, – acesta era doar „*unul dintre detașamentele combative*” al PCUS, ci Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. „Înarmat” cu învățătura marxist-leninistă, PCUS determina „perspectiva generală a dezvoltării societății, linia politicii interne și externe a URSS, conducea marea activitate creatoare a poporului sovietic, imprima un caracter planificat, științific fundamentat luptei pentru victoria comunismului”.

În corespundere „cu interesele norodului și în scopul consolidării și dezvoltării orânduirii socialiste”, aceeași Constituție din 1978 „garanta” cetățenilor republicii: libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor, mitingurilor, procesiunilor și demonstrațiilor de stradă, libertatea conștiinței, dreptul de a se asocia în organizații obștești, nu însă și în partide politice sau dreptul de a se situa în opoziție politică față de regimul existent.

Dincolo de sfidarea fățișă a unor drepturi și libertăți fundamentale ale omului și cetățeanului, Partidul Comunist al Moldovei a fost, chiar din momentul înființării sale, principalul instrument al Moscovei de deznaționalizare, rusificare și de îndoctrinare a populației locale, neadmiterea în funcțiile principale de partid și de stat a cadrelor autohtone fiind o regulă generală, respectată cu strictețe pe durata întregii perioade sovietice. Monopolizând majoritatea absolută a posturilor și funcțiilor din viața politică, social-economică și culturală, – de la Consiliul de Miniștri al republicii până la cele mai inferioare subdiviziuni în localități și unități de producție, – cadrele de partid nemoldovenești au asigurat exercitarea puterii dictatoriale și discreționare a partidului comunist. Este suficient de remarcat, în această privință, că PCM își făcuse un titlu de glorie în a sublinia în permanentă *ștergerea caracterului național* și sporirea continuă a *trăsăturilor internaționaliste* ale formațiunii respective: dacă în 1958, bunăoară, în PCM erau reprezentate 48 de *nații și naționalități*, în 1970 erau deja reprezentate 59 de *nații și naționalități*.

3. Pe calea instituirii unui model european al raportului dintre putere și opoziție

Adaptarea sistemului politic din Republica Moldova la rigorile democrației europene și celei occidentale a început odată cu proclamarea perestroikăi gorbacioviste și crearea mișcării social-politice în susținerea acestui proces. Instituționalizarea noilor componente ale sistemului politic s-a produs, în general, pe două căi:

a) instituțiile care s-au dovedit incompatibile cu noile condiții istorice au fost silite să dispară, cum ar fi, bunăoară, PCM cu derivatele lui, Comitetul Controlului Norodnic etc.;

b) instituțiile mai flexibile sau susținute de interese politice locale au supraviețuit transformându-se, astfel încât Sovietul Suprem devine Parlamentul, Sovietul Miniștrilor – Guvernul, Societele – consilii, președinții societelor sătești – primari etc.

S-a practicat și o a treia cale de creare a unor instituții noi ale sistemului politic, care n-au existat în perioada sovietică, cum ar fi Curtea Constituțională.

Un moment istoric important în tranziția de la regimul politic nedemocratic, dictatorial la unul democratic, de factură europeană a fost reprezentat de Grupul de inițiativă al Mișcării Democratice pentru susținerea restructurării, constituit la 3 iunie 1988 ca alternativă politică și în opoziție față de Partidul Comunist al Moldovei. Un alt eveniment de o importanță deosebită ce a demonstrat cu tărie afirmarea unui nou spirit de manifestare și de organizare a maselor a fost constituirea Frontului Popular din Moldova (FPM).

Congresul de constituire a FPM a avut loc la 20 mai 1989, în sala mare a Uniunii Scriitorilor din Moldova, fiind convocat de Grupul de inițiativă al Mișcării Democratice pentru susținerea restructurării. Congresul a întrunit delegați ai altor formațiuni neoficiale din acea perioadă: Mișcarea ecologistă „Acțiunea Verde” (AVE), Cenaclul literar-muzical și social-politic „A. Mateevici”, Liga democratică a studenților din Moldova, Asociația Istoricilor din Moldova, Societatea culturală „Moldova” din Moscova. În total, la Congres au participat 147 de delegați, dintre care 32 de membri ai PCUS, 12 membri ai Comsomolului leninist (UTCL) și 40 de invitați.

Momentul central al Congresului a fost raportul prezentat de prof. Alexandru Moșanu, care a făcut o amplă analiză a situației politice, indicând rolul pozitiv al Mișcării Democratice în accelerarea procesului de restructurare din Moldova.

În urma dezbaterilor Congresul a adoptat decizia unanimă de a crea, în baza Mișcării Democratice, Frontul Popular din Moldova. La noua organizație social-politică neoficială au aderat, păstrându-și statutul de formațiuni independente: Cenaclul literar-muzical și social-politic „A. Mateevici”, Liga democratică a studenților din Moldova, Mișcarea ecologistă „Acțiunea Verde” (AVE), Asociația Istoricilor din Moldova și Societatea culturală „Moldova” din Moscova.

În Apelul Congresului *Către toți cetățenii republicii* se menționa că scopul FPM îl constituie obținerea „suveranității economice, sociale și culturale a RSSM ca stat egal în cadrul URSS, organizarea și activizarea maselor în vederea exercitării reale a voinței poporului și creării condițiilor necesare promovării libertăților democratice”.

Deși FPM nu a devenit la primul său Congres un partid doctrinar, în accepția modernă a noțiunii, platforma primei formațiuni de opoziție apărută pe

arena politică a Moldovei purta o pronunțată tentă antisovietică, democratică și românească. Cu toate că va fi recunoscut abia la 25 octombrie 1989 ca organizație social-politică, acordându-i-se statutul de persoană juridică după o tergiversare de jumătate de an, inițiativa politică va trece, de la data desfășurării Congresului I, exclusiv de partea Frontului Popular, în timp ce PCM va intra pe panta derivei.

4. Constituirea și evoluția sistemului partidist în Republica Moldova

Ca și în celelalte foste republici sovietice, constituirea sistemului partidist în Republica Moldova a fost o consecință a politicii de restructurare inițiată de Mihail Gorbaciov în martie 1985. Liberalizarea vieții politice din URSS și posibilitatea de exprimare liberă a declanșat în RSSM, la sfârșitul anilor '80 ai secolului XX, o veritabilă revoluție național-democratică și anti-imperială, soldându-se cu dispariția regimului totalitar comunist și a statului sovietic moldovenesc – marionetă, creat prin ocupația sovietică a Basarabiei de la 28 iunie 1940, și proclamarea, la 27 august 1991, a independenței Republicii Moldova.

Un prim pas pe calea democratizării vieții politice l-a constituit Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM din 25 august 1989 „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a formațiunilor obștești ale cetățenilor din RSSM”, prin care pentru prima oară după o jumătate de secol de dictatură comunistă statul recunoștea cetățenilor săi dreptul la libera asociere în diverse formațiuni social-politice și partide de alternativă. În baza aceluși Decret, prin hotărârea guvernului de la Chișinău, la 26 octombrie 1989 au fost înregistrate primele patru formațiuni: Frontul Popular din Moldova, Mișcarea pentru Egalitate în Drepturi „Unitate-Edinstvo”, Mișcarea Populară „Gagauz-Halkı” și Asociația Social-Culturală Bulgară „Vozrojdenie”. În conformitate cu aceeași decizie, pe parcursul următorilor doi ani au fost înregistrate 144 de asociații obștești ale cetățenilor, dintre care 17 erau social-politice.

În același context de confruntare cu conducerea reacționară a PCM, de demontare a sistemului „puterii sovietelor”, de afirmare a libertăților democratice și a valorilor naționale, Sovietul Suprem al RSS Moldova a modificat la 10 mai 1990 articolele 6 și 49 ale Constituției din 1978, abrogându-se prin aceasta monopolul politico-ideologic al PCM.

Reformarea sistemului unipartidist a continuat cu suspendarea activității structurilor partidelor politice în instituțiile de stat (Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 164 din 22 august 1991), ulterior fiind depolitizate și structurile de forțe (armate, de interne și de securitate). La 17 septembrie

1991, Sovietul Suprem al Republicii Moldova a adoptat „Legea privind partidele și alte organizații social-politice”, care reglementa condițiile și principiile constituirii, funcționării și dezvoltării partidelor și a altor organizații social-politice, ceea ce a constituit o contribuție importantă la crearea cadrului juridic necesar afirmării pluralismului politic și pluripartidismului în Republica Moldova. În consecință, către finele anului 1993, la Ministerul Justiției al Republicii Moldova erau înregistrate următoarele partide și organizații social-politice.

Tabelul 1

Partidele și organizațiile social-politice înregistrate de către Ministerul Justiției al Republicii Moldova (1 noiembrie 1993)

Nr.	Denumirea partidului, organizației social-politice	Data înregistrării	Numărul adeveriței	Numărul membrilor la momentul înregistrării
1.	Liga Națională a Tineretului din Moldova	18.10.1991	1	700
2.	Partidul Democrat Agrar din Moldova	21.11.1991	2	8 928
3.	Uniunea Tineretului din Moldova	21.11.1991	3	11 200
4.	Asociația foștilor deținuți politici și victime ale represuniilor din Moldova	19.02.1992	4	300
5.	Asociația Femeilor din Moldova	19.02.1992	5	10 000
6.	Partidul Național-Creștin din Moldova	11.03.1992	6	3 450
7.	Mișcarea Democratică „Demnitatea”	11.03.1992	7	370
8.	Frontul Popular Creștin-Democrat	11.03.1992	8	18 000
9.	Liga Democrat-Creștină a Femeilor din Moldova	26.03.1992	9	1 500
10.	Partidul Democrat al Moldovei	26.03.1992	10	315
11.	Partidul Democrat-Creștin din Moldova	26.03.1992	11	1 050
12.	Partidul Ecologist „Alianța Verde” din Moldova (AVE)	09.04.1992	12	790
13.	Mișcarea republicană pentru drepturi egale „Unitate-Edinstvo”	09.04.1992	13	340

14.	Partidul Social-Democrat din Moldova	09.04.1992	14	300
15.	Partidul Socialist din Moldova	11.08.1992	15	310
16.	Organizația tineretului creștin-democrat	02.09.1992	16	310
17.	Mișcarea voluntarilor din Moldova	25.12.1992	17	316
18.	Asociația victimelor regimului totalitar comunist din Republica Moldova	31.12.1992	18	413
19.	Partidul Republican al Moldovei	18.02.1993	19	337
20.	Organizația tineretului radical-democrat din Moldova	26.03.1993	20	355
21.	Partidul Democrat al Muncii din Republica Moldova	28.04.1993	21	367
22.	Congresul Intelectualității din Republica Moldova	18.06.1993	22	349
23.	Partidul Popular al Găgăuzilor	23.08.1993	23	304
24.	Alianța Țăranilor Liberi	10.09.1993	24	1467
25.	Partidul Național Liberal	10.09.1993	25	338
26.	Partidul Reformei	28.09.1993	26	470

Statornicirea sistemului pluripartidist și-a găsit expresia în Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994, prin care pluralismul politic este garantat și evidențiat în șirul valorilor democratice supreme (art. 41). Potrivit Constituției, democrația în Republica Moldova se exercită în condițiile pluralismului politic, care este incompatibil cu dictatura și cu totalitarismul; nici o ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului (art. 5). Cetățenii dispun de dreptul constituțional de a se asocia liber în partide și în alte organizații social-politice, acestea fiind egale în fața legii. La rândul său, statul își asumă obligația de a asigura respectarea drepturilor și intereselor legitime ale partidelor și altor organizații social-politice, declarând neconstituțională doar activitatea acelor formațiuni care, prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept, a suveranității, independenței și integrității teritoriale. Sunt interzise, de asemenea, asociațiile secrete și partidele constituite de cetățeni străini.

O imagine de ansamblu a evoluției vieții politice din Republica Moldova, a ponderii și popularității diferitor partide politice, precum și a preferințelor

politice ale electoratului, în perioada ce a urmat proclamării independenței, ne este oferită de datele privind rezultatele alegerilor prezidențiale, parlamentare și a celor locale.

Tabelul 2

Rezultatele alegerilor din Republica Moldova, 1991–2005

Partide, blocuri electorale, candidați	Numărul voturilor	Procente	Mandate
I. Alegerile prezidențiale din 8 decembrie 1991			
Mircea Snegur (candidat unic)		98,17%	
II. Alegerile parlamentare din 27 februarie 1994			
Partidul Democrat Agrar	766 589	43,18%	54
Blocul Unității Socialiste	390 584	22,00%	27
Blocul Țăranilor și Intelectualilor	163 513	9,21%	11
Alianța Frontului Popular Creștin-Democrat	133 606	7,53%	9
III. Alegerile locale din 16 aprilie 1995			
Partidul Democrat Agrar	551 014	46,97%	643
Alianța Forțelor Democratice	230 775	19,67%	252
Partidul Comuniștilor	184 627	15,74%	206
Mișcarea „Edinstvo” și Partidul Socialist	84 130	7,17%	82
IV. Alegerile prezidențiale din 17 noiembrie – 1 decembrie 1996			
Petru Lucinschi	919 831	54,02%	
Mircea Snegur	782 933	45,98%	
V. Alegerile parlamentare din 22 martie 1998			
Partidul Comuniștilor	487 002	30,01%	40
Convenția Democrată	315 205	19,42%	26
Blocul electoral „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă”	294 691	18,16%	24
Partidul Forțelor Democratice	143 428	8,84%	11
VI. Alegerile parlamentare (anticipate) din 25 februarie 2001			
Partidul Comuniștilor	794 808	50,07%	71
Alianța „Braghiș”	212 071	13,36%	19
Partidul Popular Creștin-Democrat	130 810	8,24%	11

VII. Alegerile parlamentare din 6 martie 2005			
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	716 336	45,98%	56
Partidul Popular Creștin-Democrat	141 341	9,07%	11
Blocul electoral „Moldova Democrată”	444 377	28,53%	34

Datele invocate atestă o clară deplasare a opțiunilor electoratului din Republica Moldova spre partidele din stânga eșichierului politic. Aceasta deoarece, în pofida numărului impresionant al partidelor, majoritatea acestora s-au constituit și au gravitat în jurul unor personalități politice influente și nu al unor doctrine politice tradiționale. Partidele nou-create și-au concentrat activitatea cu predilecție în perimetrul municipiului Chișinău, nedispunând de structuri regionale și locale și incapabile de a oferi soluții credibile și viabile de depășire a amplei crize politice, social-economice și identitare cu care se confruntă societatea pe parcursul perioadei de independență. Pe de altă parte, trăsătura caracteristică a mării majorități a partidelor politice apărute în Republica Moldova a fost satisfacerea prioritărilor a velleităților și pretențiilor egoiste și, de cele mai multe ori, antiromânești ale organizatorilor acestora, obținerea fotoliilor parlamentare sau ministeriale, a unor imunități și privilegii personale, a unei situații sociale și materiale confortabile etc., – toate acestea ambalate în declarații unioniste, proeuropene sau pro – CSI (*Jurnal de Chișinău*, 31 august 2001).

Această particularitate a vieții politice și a partidismului din Republica Moldova a făcut ca dreapta și stânga politică să aibă nu atât conotații doctrinare, cât geografice, derutând prin aceasta opțiunile electoratului. Astfel, dreapta moderată apare tradițional drept filoromână și pro-Uniunea Europeană, cea maximalistă optând mai univoc pentru unitatea românească. Pe de altă parte, stânga moderată este neapărat filorusă și pro-CSI, cea maximalistă optând mai ferm pentru refacerea URSS.

Având în vedere că doctrinele politice de stânga sunt mult mai agreate în condițiile de criză economico-socială, în societăți cu un cotidian bulversat cum este cazul Republicii Moldova, lipsa unor puternice partide pro-occidentale de stânga a condus implacabil la ascensiunea și victoria stângii pro-CSI asupra vectorilor europeni ai politicii externe a Republicii Moldova și a reformelor liberale în cadrul scrutinului parlamentar din 25 februarie 2001 și, în mod repetat, al celui din 6 martie 2005.

5. O privire retrospectivă asupra specificului manifestării opoziției politice în Republica Moldova

Republica Moldova a început tranziția de la regimul totalitar la un stat de drept cu o economie slab dezvoltată, contradicții etnopolitice serioase și o elită politică constituită în perioada sovietică.

Adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova a permis de a păși pe calea pluralismului politic real, punând începutul creării unui stat de drept. După declararea independenței, Parlamentul Republicii Moldova a demarat procesul de creare a bazei juridice a unui stat nou: formarea sistemului pluripartidist, lichidarea sistemului administrativ de comandă, edificarea statului de drept, punerea drepturilor omului în concordanță cu cerințele CSCE (OSCE) și ONU etc.

Așa cum evolua Republica Moldova în anii 1992–1993, crea impresia că se deplasează pe o traiectorie pozitivă implementării reformelor economice și stabilizării politice, însă mulți factori au determinat stoparea acestui proces: lupta pentru putere și dominarea politică a diferitelor ramuri ale puterii; lipsa unei constituții postcomuniste, care ar fi reglementat raporturile între diferite autorități de stat. În lipsa unei tradiții constituționale, s-a creat o situație în care niciun actor politic nu putea lua o decizie definitivă, dar totuși hotărârile și legile adoptate au format baza juridică necesară pentru demolarea sistemului administrativ de comandă, au introdus normele și principiile democratice de dezvoltare a economiei de piață, de afirmare a pluralismului politic și a pluripartidismului etc. În septembrie 1991, Parlamentul a adoptat Legea cu privire la partidele politice și alte organizații social-politice. Elaborată în conformitate cu normele dreptului internațional, această lege a oferit posibilitatea lichidării sistemului monopartidist și creării condițiilor favorabile funcționării partidelor și organizațiilor social-politice. Analizând practica mondială în domeniul sistemului electoral, legislativul a ales tipul de reprezentare proporțională, acest pas fiind dictat de condiții de natură internă și externă.

De menționat că primele alegeri parlamentare pluraliste în țările CSI au avut loc atunci când încă nu expirase mandatele primilor președinți, aleși în mod relativ democratic. Iată de ce în primul ciclu electoral democratic din spațiul CSI au învins, cu precădere, partidele nedoctrinare, care reprezentau la acea etapă clientela președinților țărilor respective și a executivelor. A doua categorie de partide, votate relativ masiv, au fost cele de sorginte comunistă sau cripto-comunistă, care contestau, în principiu, necesitatea reformelor. În sfârșit, a treia categorie de partide susținute de către alegatori reprezentau formațiunile promoatoare ale mesajelor populației, care s-au constituit în urma destrămării fronturilor populare și a interfronturilor și apelau la sentimentele naționale. Prin urmare, în spațiul CSI existau trei categorii

distincte de partide care promovau autoritarismul prezidențial, se pronunțau pentru revenirea la comunism sau la naționalism.

Cel mai semnificativ rezultat al alegerilor parlamentare din 27 februarie 1994 a fost revirimentul electoratului în favoarea păstrării identității și statutului independent al Republicii Moldova. Din cele 104 de locuri parlamentare, Partidul Democrat Agrar din Moldova deținea 56 de locuri, Blocul Socialist (Partidul Socialist și Mișcarea „Unitatea-Edinstvo”) – 28 de mandate, Blocul Țăranilor și Intelectualilor (bloc electoral de centru-dreapta) – 11 deputați, și Alianța Frontului Popular din Moldova – 9 locuri parlamentare.

În 1998, un actor important devine Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), care se deosebea esențial de celelalte formațiuni politice și blocuri electorale. Baza socială a PCRM a fost alcătuită din oameni de vârstă a treia, dependenți de stat, puternic afectați de reforme și nostalgici pentru trecutul sovietic. PCRM se bucura de sprijin din partea elementului alogen, preponderent din zonele urbane și industriale. Pilonii principali ai campaniei electorale a PCRM au fost: protecție socială mai mare din partea statului; apropiere mai strânsă de CSI și integrarea în structurile ei; intrarea în Uniunea Rusia–Belarus.

Gruparea comuniștilor a constituit o opoziție semnificativă președintelui Petru Lucinschi, datorită căruia a fost creată Mișcarea pentru o Moldovă Democratică și Prosperă (MMDP), formațiune politică de centru-stânga. În campania electorală, MMDP a urmărit întărirea poziției lui Petru Lucinschi, pentru realizarea programului electoral din alegerile prezidențiale. O altă grupare importantă a constituit-o Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova (PRCM). După ieșirea lui Mircea Snegur din rândurile PDAM (1995), a fost creat PRCM, care a mers la alegerile din 1998 în bloc cu Partidul Popular Creștin Democrat, creând blocul electoral Convenția Democratică din Moldova (CDM), reprezentând centru-dreapta al eșichierului politic, unde s-a situat, de asemenea, și Partidul Forțelor Democratice.

Numai patru formațiuni politice au putut trece pragul electoral de 4%: PCRM – 30,1% (40 mandate), CDM – 19,42% (26 mandate), MMDP – 18,16% (24 mandate) și PFD – 8,84% (11 mandate). Partidele de stânga au obținut 64 de mandate parlamentare, ceea ce demonstrează că societatea din Republica Moldova manifesta încă reticență față de schimbările profunde. Însă, confruntându-se cu unele divergențe, liderii partidelor necomuniste, atât de centru-stânga, cât și de centru-dreapta, au purtat negocieri pentru crearea unei alianțe parlamentare împotriva PCRM. În consecință, a fost formată Alianța pentru Democrație și Reformare (ADR). Președinte al Parlamentului Republicii Moldova a fost ales Dumitru Diacov (MMDP), vicepreședinți – Iurie Roșca (CDM) și Valeriu Matei (PFD), iar Mircea Snegur (CDM) a fost

desemnat președinte al ADR. Guvernul condus de Ion Ciubuc a fost alcătuit din 17 ministere, respectându-se algoritmul 2 (CDR) + 2 (MMDP) + 1 (PFD).

Alegerile parlamentare din 25 februarie 2001 au schimbat fundamental configurația politică din Republica Moldova: majoritatea voturilor au fost obținute de PCRM (50,7% de voturi și 71 de mandate), pe locul doi s-a situat Blocul Electoral de centru-stânga „Alianța Braghiș” (AB) (13,36% de voturi și 19 mandate), urmat de Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD) (8,27% de voturi și 11 locuri în Parlament).

Prin urmare, în Republica Moldova criza politică profundă s-a produs în momentul în care guvernarea se identifica cu coaliția de centru-dreapta și doar comuniștii au reușit să explice cauzele ei, convertind-o în propriul beneficiu și, în același timp, să soluționeze unele probleme sociale. Rezultatul electoral a fost determinat de consecințele colapsului economiei și de lupta continuă dintre partidele politice și liderii politici asociați guvernării și opoziției. PCRM a avut sprijin mai mare decât orice alt partid politic, practic, din partea tuturor segmentelor sociale. PCRM a profitat și de faptul că populația considera că țara este condusă într-o direcție greșită, mai ales, în domeniul politicii externe. În sfârșit, PCRM a încurajat exprimarea opiniei publice, care a fost un mare avantaj, a asigurat disciplina membrilor de partid și unitatea organizațională la un nivel mai înalt decât ceilalți concurenți electorali.

Obținând 71 de mandate parlamentare, PCRM a putut nu numai să aleagă șeful statului, dar și să revizuiască orice articol din Constituție. Datorită suportului deputaților comuniști, Vladimir Voronin a fost ales președinte al Republicii Moldova, ca mai apoi să fie format Guvernul în frunte cu Vasile Tarlev. Obținând controlul politic în Republica Moldova, – caz fără precedent în istoria tranziției postsovietice, – PCRM a început să revizuiască reformele pe care le considera inutile. Noua conducere intenționa să stopeze decolectivizarea în agricultură, să restabilească autoritatea statului în politica de taxe, să renaționalizeze unele întreprinderi privatizate și să îmbunătățească relațiile economice cu Federația Rusă. S-a înăsprit lupta împotriva corupției, au fost lichidate restanțele la salarii pentru bugetari și pensionari, iar încrederea în PCRM și în liderii acestuia a crescut considerabil. Conform opiniei publice, popularitatea PCRM sporise de la 35% în august 2000 până la 66% în noiembrie 2002, iar ratingul președintelui Vladimir Voronin crescuse în aceeași perioadă de la 18% la 72%. Însă propunerile PCRM de revizuire a Legii funcționării limbilor și de aderare la Uniunea Rusia–Belarus nu au fost acceptate. În iunie 2001 a fost anunțat planul de revizuire a reformei administrației publice locale, înfăptuită în perioada președinției lui Petru Lucinschi cu suportul Uniunii Europene și al Băncii Mondiale, care prevăzuse formarea a 12 județe în locul celor 40 de raioane. Parlamentul

Republicii Moldova a ratificat Tratatul bilateral cu Federația Rusă la 19 octombrie 2001. Conform Tratatului, Federația Rusă devenea garantul soluționării conflictului transnistrean și se preconiza recunoașterea statutului special al limbii ruse. În același timp, PCRМ a inițiat procedura de introducere în sistemul național de învățământ a unei noi istorii, a celei integrate. Aceste măsuri au generat o serie de nemulțumiri din partea populației și la Chișinău au avut loc demonstrații organizate de PPCD, în urma cărora activitatea formațiunii a fost suspendată de către Ministerul Justiției pe un termen de 30 de zile.

Programul și acțiunile PCRМ au determinat și o reacție negativă pe plan extern. Revizuirea reformei teritorial-administrative a provocat nedumerirea statelor occidentale și a Uniunii Europene, iar relațiile Republicii Moldova cu instituțiile financiare internaționale s-au înrăutățit brusc, ca răspuns la refuzul Guvernului de a continua reformele economice. În sfârșit, protestele populației, tactica de control dictatorial al regimului asupra societății și a tuturor ramurilor puterii a stârnit neliniștea corpului diplomatic de la Chișinău: reprezentanții Consiliului Europei au înaintat o serie de proteste în legătură cu acțiunile conducerii republicii. Aceste reacții puteau conduce la izolarea diplomatică a Republicii Moldova.

Confruntându-se cu opoziția internă și cu presiunea internațională, conducerea Republicii Moldova la începutul anului 2002 parțial a revizuit planul de antireforme: introducerea obligatorie a limbii ruse și a istoriei integrate în școli etc. Relațiile cu comunitatea internațională s-au îmbunătățit după ce Guvernul Tarlev s-a conformat recomandărilor Fondului Monetar Internațional și, în plus, liderii comuniști au căzut de acord, în urma eforturilor Consiliului Europei ca mediator, să aplaneze confruntarea cu PPCD, care a fost restabilit în drepturi.

La mijlocul anului 2002, Republica Moldova a recunoscut urmările constrângerilor impuse de comunitatea internațională asupra economiei, conducerea angajându-se să respecte inițiativele, recomandările și cerințele instituțiilor financiare internaționale: în urma unor negocieri dificile, Banca Mondială a reluat acordarea de credit SAC-III. În consecință, Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional au acordat suport condiționat și susținere Republicii Moldova, fapt care i-a permis să poarte tratative cu creditorii din Vest cu privire la datorii, astfel fiind preîntâmpinat dezastrul financiar iminent după default.

Creșterea indicatorilor economici cu 6,2% în 2001 și cu 7% în 2002 se datorează, în mare măsură, restabilirii economiei Federației Ruse după colapsul financiar din 1998. Totodată, creșterea economică, potrivit unor evaluări, era rezultatul efectelor pozitive ale reformelor întreprinse la sfârșitul

anilor 1990 și îmbunătățirii politicii fiscale. În 2001, după victoria sa în alegerile parlamentare, PCRM a fost nevoit să meargă la unele compromisuri cu opoziția.

Astfel,

- au fost efectuate modificări în domeniul activităților mass-mediei și a retras suportul financiar unor ziare guvernamentale;

- a început reforma procuraturii și s-a acordat sistemului judecătoresc mai multă independență;

- s-au extins prerogativele Parlamentului cu privire la controlul asupra serviciilor speciale;

- s-a reformat Comisia Electorală Centrală ș.a.

În pofida faptului că pe parcursul a celor 9 ani de aflare la putere, președintele V. Voronin și-a concentrat în mâinile sale practic toată puterea, putem constata că și opoziția s-a manifestat prin unele realizări semnificative: în 2006 a câștigat alegerile în Autonomia Găgăuză, iar în 2007 a învins în cel puțin două treimi din mediul urban, inclusiv în primăria Chișinăului, unde învingător a devenit liberalul D. Chirtoacă.

La alegerile parlamentare din 2005, PCRM s-a confruntat cu o opoziție mai bine structurată comparativ cu scrutinul din 2001. Recunoscând că este imposibil de a se opune de sine stătător partidului de guvernământ, unele partide de centru-stânga și centru-dreapta au format Blocul Moldova Democratică (BDM), care includea Partidul Social-Liberal (PSL), Partidul Democrat (PD), Alianța Moldova Noastră (AMN). Aceste forțe, împreună cu PPCD, se bucurau de încredere și susținere din partea guvernelor occidentale și au acționat împotriva PCRM în cadrul scrutinului, iar Serafim Urechean, liderul AMN, se dorea o alternativă președintelui Vladimir Voronin. În calitate de primar general al municipiului Chișinău, el gestiona distribuirea resurselor și avea acces permanent la mass-media națională.

PCRM a intrat în campania electorală dispunând de avantaje substanțiale: Vladimir Voronin, comparativ cu alți politicieni, încă se bucura de mare încredere în societate; economia Republicii Moldova era relativ stabilă, înregistrându-se o ușoară creștere începând cu anul 2001; în politica externă, PCRM s-a reorientat brusc spre Vest, inițiind planul strategic de integrare europeană, pas determinat de neputința președintelui de a se înțelege cu Federația Rusă în ceea ce privește soluționarea conflictului transnistrean. Părții moldovenești i se impunea Planul Kozak care, în ultimul moment, nu a mai fost acceptat și nici semnat de Vladimir Voronin, ceea ce a provocat supărarea Federației Ruse și a condus la răcirea relațiilor dintre părți. Această confruntare a fost amplificată deschis de conducerea Federației Ruse, de mass-media rusă și adversarii PCRM, în special BMD. În preajma alegerilor

parlamentare au fost expulzați de către serviciile de resort unii cetățeni ai Federației Ruse, bănuți de finanțarea campaniei electorale a adversarilor PCRМ. În februarie 2005, Republica Moldova a ratificat Planul de acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova, care a fortificat considerabil relațiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană, creându-i o imagine favorabilă în fața cancelariilor occidentale.

Alegerile parlamentare din 6 martie 2005 au fost câștigate de PCRМ, care a acumulat 45,98% din voturi și a obținut 56 de locuri parlamentare, adversarul principal, BMD, a fost votat de 28,53% din electorat, obținând 34 de mandate, iar a treia formațiune parlamentară, PPCD, a fost votată de 9,07%, obținând 11 mandate.

Componența PCRМ în legislativ nu îi permitea alegerea, cu forțe proprii, a șefului statului și revizuirea unor articole constituționale, însă majoritatea de voturi îi asigura numirea guvernului pentru un al doilea termen consecutiv. BMD împreună cu PPCD puteau să boicoteze realegerea lui Vladimir Voronin pentru al doilea termen, însă după scrutinul parlamentar BMD s-a destrămat rapid. La realegerea lui Vladimir Voronin în funcția de președinte al Republicii Moldova au contribuit PPCD (cel mai aprig critic al PCRМ în parlamentul precedent), PD și PSL: pentru a-l susține pe Vladimir Voronin, a fost încheiat un acord, prin care PCRМ se angaja să efectueze o serie de reforme.

Modificarea strategică a politicii externe a determinat și schimbarea ambianței politice din republică. Optând pentru cursul european, PCRМ a început să-și reconstruiască baza socială. Adăugând credibilitate retoricii regimului, liderii PCRМ au ajuns la o înțelegere cu „opозиția constructivă” din parlament, susținând candidatura pentru funcția de președinte al legislativului a lui Marian Lupu, dar nu pe cea a reprezentantului conservatorilor Eugenia Ostapciuc. De menționat faptul că în funcția de vicespeaker a fost ales liderul PPCD, Iurie Roșca.

Sub aspect strategic, redirectionarea politicii a fost clar vizibilă, luând în considerare reducerea proporției populației rusolingve în comparație cu ponderea celei autohtone și dificultățile lui Vladimir Voronin de a se înțelege cu Federația Rusă. Pentru prima dată de la venirea comuniștilor la putere, președintele Vladimir Voronin a obținut un sprijin mai mare din partea alegătorilor Republicii Moldova (56%) (48%); pierderea entuziasmului de către elementul alogen a fost contrabalansată de creșterea suportului din partea vorbitorilor de limba română. Sporirea credibilității președintelui Vladimir Voronin și a guvernului comunist se datorează îmbunătățirii, din 2001, a situației în economie: după un declin constant timp de 10 ani, PIB-ul a înregistrat o creștere mai mare de 5% în fiecare an. În decursul anului 2005, în republică s-a produs o creștere economică de aproximativ 7%, ceea ce a

permis Guvernului Tarlev să majoreze pensiile, salariul minim și salariul lucrătorilor din sfera bugetară. Însă Republica Moldova continua să rămână una dintre cele mai sărace țări din Europa, cu un venit pe cap de locuitor în 2005 de 860 \$, deși rata sărăciei a fost redusă de la 70% în 1999 până la 27% în 2007, conform datelor FMI.

O altă problemă majoră cu care s-a confruntat și continuă să se confrunte economia națională este migrația. Din cauza șomajului, populația aptă de muncă migrează în țările Europei de Vest și în Federația Rusă, aproximativ o cincime din tineret sunt angajați în sfera muncii din afara țării, legal sau ilegal, banii remitenți constituind aproximativ 27–30% din PIB-ul pe țară. Acest flux de bani lichizi este principalul mijloc de asigurare a necesităților în resurse financiare interne. Totuși, rata inflației în sectorul de consum crește anual cu 12%, reprezentanții businessului mic nu pot obține credite avantajoase, este stopată dezvoltarea sectorului privat, iar investițiile străine sunt relativ mici.

În alegerile parlamentare din aprilie 2009 opoziția democratică a acumulat 41 de locuri parlamentare, iar comuniștii – 60. După declararea rezultatelor, s-a declanșat un amplu protest care a condus la noi alegeri parlamentare. La alegerile din iulie 2009, opoziția democratică a obținut deja 53 de locuri în Parlament. Dat fiind faptul că nu s-a reușit alegerea președintelui Republicii Moldova, s-au anunțat noi alegeri care s-au soldat cu o nouă victorie a fostei opoziții – 59 de mandate, iar comuniștii au mai pierdut în acel scrutin 6 mandate. Alegerile din toamna 2014 vor proba o nouă balanță de forțe între actuala guvernare și opoziția comunistă.

Este de remarcat că procesul constituirii în Republica Moldova a opoziției politice nu s-a încheiat, ci decurge neuniform și contradictoriu.

Printre factorii care împiedică buna activitate a opoziției politice sunt de menționat:

- caracterul juridic nedeterminat al statului, Republica Moldova declarând cursul integrării europene, respectiv asumându-și responsabilitatea pentru ajustarea sistemului său politic în concordanță cu standardele democratice contemporane, moderne. Una dintre problemele importante, în această ordine de idei, rezidă în constituirea unor raporturi civilizate între puterea politică și opoziție. Experiența țărilor occidentale relevă netăgăduit că acordarea opoziției parlamentare a posibilităților reale pentru promovarea și susținerea propriului punct de vedere ca alternativă la cel oficial, concurența loială cu celelalte forțe politice contribuie la stabilitatea sistemului politic, diminuarea conflictelor politice, la promovarea deciziilor politice importante și, nu în ultimul rând, la sporirea coeziunii sociale a opoziției. Încă nu a devenit o bună practică acordarea opoziției parlamentare a dreptului de a conduce comisii cu funcții de control: comisia pentru buget, economie și finanțe ș.a.;

- nivelul scăzut al culturii politice și juridice atât al opoziției, cât și al reprezentanților puterii și, desigur, al societății civile în ansamblu;
- tărăgănarea reformelor în domeniul juridic, administrativ, nivelul înalt al corupției etc.;
- existența unor diverse clivaje: est-vest, bogați-săraci și, nu în ultimul rând, cele legate de identitatea etnică și cea lingvistică.

6. Liberalism versus comunism ca particularitate a vieții politice și a partidismului din Republica Moldova

Victoria forțelor liberal-democrate în cadrul alegerilor parlamentare repetate din 29 iulie 2009 și investirea, în consecință, a unui guvern necomunist ca expresie politică a coaliției parlamentare majoritare „Alianța pentru Integrarea Europeană”, care și-a propus, prin chiar programul de guvernare pentru anii 2009–2013, să transforme Republica Moldova „într-o țară eligibilă pentru aderarea la Uniunea Europeană”, a fost nu doar un pas calitativ nou în evoluția politică a Republicii Moldova, ci și un bun prilej de evaluare obiectivă și imparțială a celor peste două decenii de tranziție de la comunismul sovietic spre o societate liberă, întemeiată pe valorile și principiile democrației liberale.

Privit dintr-o atare perspectivă, scrutinul parlamentar din vara anului 2009 poate fi caracterizat nu doar ca un obiectiv și necesar transfer democratic de putere de la un partid politic aflat la guvernare peste opt ani de zile către o coaliție de partide, ci, poate chiar mai important și, în primul rând, ca un final logic al unui ciclu politic de două decenii (1989–2009), în cadrul căruia în Republica Moldova s-au confruntat acerb două modele teoretice, dar și politice, de organizare a societății.

Primul model, experimentat cu intermitențe în primul deceniu de independență a Republicii Moldova (1989/1990–1994, 1998–2000), este cel al democrației liberale, preluat din experiența politică a Europei de Nord-Vest (mai ales a Marii Britanii și Franței) și întemeiat pe doi termeni relativ antagoniști: acela de democrație, care presupune participarea cetățenilor la viața politică, și acela de liberalism, care subînțelege garanția tuturor formelor de libertate și, în special, a libertății economice manifestate în forma inițiativei individuale și a proprietății private, conform principiului „*laissez faire, laissez passer*”. Indiferent de variantele sale în care se manifestă, democrația liberală a pledat constant pentru astfel de principii și valori fundamentale ca toleranța și pluralismul, limitarea puterii politice și separația puterilor în stat, libertatea individuală și proprietatea privată, unicitatea și inviolabilitatea individului, drepturile individuale și autonomia personală, distincția dintre sfera publică și cea privată etc.

Nu doar în Republica Moldova, ci și în întreg spațiul Europei Centrale și de Est și al fostei URSS, ultimele decenii ale secolului al XX-lea s-au derulat sub stindardul revenirii entuziaste la modelul democrației liberale, realizându-se realmente „o ruptură” a istoriei, fapt care justifică împărțirea epocii actuale în două perioade distincte: „înainte și după sfârșitul dictaturilor”. Mai mult chiar, în accepția celebrului intelectual Francis Fukuyama, sfârșitul războiului rece a însemnat și „sfârșitul istoriei” ca atare, în sensul că, la finele secolului al XX-lea, combinația *democrație liberală – capitalism* s-a dovedit a fi net superioară oricărei alte alternative de sistem economic/politic, sursa superiorității constând în capacitatea acesteia de a satisface necesitățile primare ale naturii umane.

Tocmai din aceste considerente, revenirea la regimurile democratice, redescoperirea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului poate fi considerată drept „o adevărată revoluție”, mai exact: singura revoluție culturală a timpului nostru.

Cel de-al doilea model de organizare a societății este de sorginte totalitară și poate fi definit drept comunist sau colectivist-egalitarist, manifestându-se, ca regulă generală, în țările în care nu s-a reușit consolidarea unei societăți civile în adevăratul sens al cuvântului, care să exprime un autentic efort colectiv de a reduce pretențiile și prerogativele statului autoritarist. În condițiile lipsei elementului fundamental al democrației, – societatea civilă, – chiar dacă teoretic este conștientizat faptul că vechiul concept de socialism/comunism, bazat pe coerciție și conducere monopolistă de către un grup restrâns de birocrați, și-a pierdut orice justificare politică sau morală, populația îi prelungește, cu toate acestea, agonia sa finală.

Ilustrarea pregnantă a tezei respective este oferită de Republica Moldova, populația căreia nu s-a arătat serios motivată de o autentică dorință de democrație și libertate, bine articulată din punct de vedere spiritual și intelectual, astfel încât, în cadrul alegerilor parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, poporul trudit ajuns la limita răbdării și a puterilor a optat pentru liniște, pace și bunăstare măcar la nivelul pe care l-a avut până la 1989. Altfel spus, s-a produs o abdicare cu caracter de unicat în întreg spațiul european de la modelul democrației liberale în favoarea celui colectivist-egalitarist model promis de PCRM de la readmiterea sa în viața politică și promovat de același partid în perioada aflării sale la guvernare.

Dincolo de faptul, extrem de grav în sine și cu multiple consecințe imediate și de durată, că peste opt ani de zile (2001–2009) în Republica Moldova nu au fost respectate drepturile și libertățile elementare ale cetățenilor, că economia a fost monopolizată, presa a ajuns să nu mai fie liberă, iar peste un milion de cetățeni moldoveni au fost nevoiți să plece la muncă peste hotare

pentru a-și întreține familia, fosta guvernare comunistă se face responsabilă, mai presus de orice, de instituirea unui control polițienesc asupra gândirii libere, de punerea în practică a unei veritabile *inchiziții*, prin care s-a încercat și parțial s-a reușit reducerea la tăcere a tuturor celor acuzați sau/și suspecți de *erezie*.

Practic, tot ce a întreprins PCR-ul în cei peste opt ani de guvernare a urmărit parcă obiectivul de a edifica o societate de tipul celei descrise de George Orwell (1903–1950), întemeiată pe credința că *Marele Frate* e atotputernic, iar *Partidul* e infailibil. Cum însă, în realitate, omnipotența Marelui Frate s-a dovedit a fi mult exagerată, iar păcatele PCR-ului – mult prea grave pentru a fi pur și simplu date uitării, s-a impus, exact ca în romanele lui Orwell, „o continuă flexibilitate în interpretarea faptelor”, încercându-se inocularea deprinderii de „a afirma în modul cel mai impertinent că negrul e alb, în ciuda realității celei mai evidente”. „A predica minciuna și a crede în ea din toată inima; a da uitării orice fapt jenant, dar, totodată, a-l scoate din uitare când e necesar; a nega existența realității obiective fără a uita nici pentru o clipă că realitatea negată există”, – iată ce au pretins fravei societății civile promovate *dublei-gândiri* orwelliene, perfect conștienți de faptul că, „pentru cel care râvnește să cârmuiască și să se mențină sus pentru totdeauna e absolut necesar să-și pervertească însuși simțul realității”.

Este adevărat că noul reviriment al populației Republicii Moldova spre valorile democrației liberale s-a produs în contextul relativei diminuări a popularității acestora în spațiul Europei Centrale și de Est. Astfel, rezultatele unui sondaj de opinie realizat de Fundația Pew la împlinirea a douăzeci de ani de la căderea comunismului în Europa Centrală și de Est proba cu toată certitudinea că democrația politică și economia liberă de piață – componente esențiale ale modelului democrației liberale, pierdeau teren în preferințele oamenilor. Proporția celor care sprijineau trecerea la democrație era în scădere de 24% în Bulgaria, de 20% în Lituania, de 18% în Ungaria și de 8% în Federația Rusă. Singura excepție o constituia Germania de Est (fosta RDG), proporția celor care continuau să sprijine trecerea la democrație constituind 85% din totalul celor chestionați, dar chiar și aici aflându-se în descreștere față de 1991. Cât privește sprijinul populației față de valorile economiei libere de piață, doar polonezii și cehii considerau că situația lor economică prezentă este mai bună decât în anii comunismului.

Oricum, trebuie să admitem că disputa istorică între modelul democrației liberale și cel colectivist-egalitarist de organizare politică, social-economică și culturală a societății poate fi apreciat obiectiv doar în timp. Este însă în afara oricăror dubii superioritatea morală, dar și materială, a modelului democrației liberale față de cel al colectivismului egalitarist, adevăr confirmat de întreaga experiență a lumii contemporane, astfel încât, așa cum afirmă economis-

tul american Milton Friedman, „oriunde întâlnim vreun element extins al libertății individuale, câteva componente ale confortului material la îndemâna cetățeanului obișnuit, și speranța larg răspândită într-un progres viitor, acolo întâlnim, de asemenea, activitatea economică organizată în principal pe piața liberă”. Și viceversa: „oriunde statul ține sub control amănunțit activitățile economice ale cetățenilor săi (...), acolo omul de rând este încătușat din punct de vedere politic, are un nivel de viață scăzut și puține posibilități de a-și hotărî propriul destin”.

La o privire retrospectivă, experiența celor peste două decenii de tranziție de la dictatură la regimul democrației liberale confirmă integral adevărul că „niciun model și nicio rețetă nu pot fi aplicate tuturor țărilor în mod automat; dimpotrivă, se pune problema favorizării unei democratizări, respectiv, a unei conlucrări între putere și opoziție, care să țină cont de caracterul unic al fiecărei societăți”. Un alt adevăr învederat de experiența aceleiași perioade constă în faptul că, simultan cu necesitatea obiectivă a consolidării și afirmării plene a societății civile, se cere limitarea monopolului de putere al păturii de manageri și politicieni profesioniști, prin delegarea unei considerabile responsabilități nivelurilor locale (colectivităților de muncă și teritoriale), extinderea pluralismului în viața publică și democratizarea instituțiilor. Acest monopol al puterii este necesar a fi limitat inclusiv printr-o lege, care să reglementeze din punct de vedere juridic și constituțional atât drepturile și obligațiile puterii, cât și cele ale opoziției, în vederea elaborării și punerii la punct a unui mecanism eficient și viabil al exercițiului puterii politice, astfel încât opoziția să poată participa cu maxim randament la confruntarea de idei și dezbaterile politice, în vederea găsirii celor mai bune soluții pentru problemele cu care se confruntă societatea.

În fine, nu însă și în ultimul rând, în baza experienței acumulate inclusiv în Republica Moldova, trebuie să admitem că democrația nu este altceva decât o lungă bătălie, iar existența ei rămâne fragilă, reversibilă și coruptibilă, mai ales în societățile în care libertățile publice și cele private sunt de dată recentă.

O etapă pe cât de importantă, pe atât însă de originală și inedită în relația dintre putere și opoziție în Republica Moldova a fost inițiată în urma alegerilor parlamentare ordinare din 30 noiembrie 2014. În cadrul acelor alegeri, de la care s-a așteptat reconfirmarea parcursului european al Republicii Moldova, – dat fiind că doar cu două săptămâni înainte de alegeri, Parlamentul European a ratificat Acordul de Asociere dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova, inclusiv un acord comercial aprofundat și cuprinzător, considerându-se ca fiind „o clară recunoaștere a succesului procesului de reformă politică și economică în Republica Moldova”, – au participat 24 de concurenți electorali, dintre care 19 partide politice, un bloc electoral și 4 candidați independenți, în condițiile în care pragul electoral pentru partidele politice a

fost de 6%, pentru blocurile electorale din două partide – de 9%, iar pentru candidații independenți – de 2%. La o rată de participare de 57,28%, sau 1 649 402 de alegători participanți la votare din totalul de 2 800 827 înscriși în listele electorale, pragul electoral în acel scrutin parlamentar a fost depășit de 5 partide politice – PSRM, PLDM, PCRM, PDM și PL, – iar mandatele în noul Parlament au fost distribuite în felul precum urmează.

Tabelul 3

**Repartizarea mandatelor în Parlamentul Republicii Moldova,
rezultat din alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014**

Denumirea formațiunii politice parlamentare	Nr. voturi	% din total	Nr. mandate
PSRM	327 912	20,51	25
PLDM	322 201	20,16	23
PCRM	279 366	17,48	21
PDM	252 489	15,80	19
PL	154 518	9,67	13

PSRM s-a manifestat în timpul alegerilor prin mesajul său nostalgic rusofil și proeuroasiatic, declarându-se ulterior ca fiind în opoziție față de partidele proeuropene (PLDM, PD și PL). Practica ultimilor 5 ani arată clar că niciun partid, care accede în parlament nu poate de sine stătător/independent să promoveze reforme.

Discuțiile în vederea constituirii unei majorități parlamentare s-au purtat, inițial între PLDM, PD și PL, pentru a se ajunge în final și contrar așteptărilor la constituirea Alianței Politice pentru o Moldovă Europeană alcătuită din PLDM și PD cu suportul altui partid opozant PCRM, iar Partidul Liberal devenind, astfel, volens nolens, partid opozant față de celelalte 4 partide parlamentare.

Prin urmare, în linii mari, se prevăd un guvern minoritar și un parlament fragil și instabil, cu repercusiuni negative asupra întregii evoluții a vieții politice din Republica Moldova.

În același timp, la mod general vom constata că relația putere și opoziție corespunde exigențelor democrației reprezentative moderne, mai puțin fiind vizibilă partea calitativ rezultativă a acestei relații.

Ion RUSANDU,

doctor în filosofie, conferențiar cercetător

Nicolae ENCIU,

doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar

ELITELE POLITICE

Procesul afirmării și dezvoltării elitei politice în țara noastră poate fi abordat din două perspective: pe de o parte, prin prisma constituirii și consolidării statului Republica Moldova (elita națională, prin facțiunile sale – elita culturală, elita intelectuală, elita științifică, elita informațională etc. –, a stat la baza formării și evoluției statului) și, pe de alta, prin cea a alternanței democratice la guvernare (în baza alegerilor democratice) și funcționalității coalițiilor de guvernare (constituite în baza rațiunii politice și a consensului substanțial procedural).

În baza primei abordări, putem afirma că procesul constituirii și dezvoltării elitei politice naționale și statului Republica Moldova își are începutul la intersecția anilor '80–'90 ai secolului XX. Liberalizarea statului sovietic, inițiată de „perestroika” gorbaciovistă și de mișcarea de renaștere națională, a trezit în societate un activism social-politic sporit al populației, precum și tentative de a realiza o echitate socială și istorică, întâi de toate, în sfera spiritual-culturală a societății (păstrarea și dezvoltarea limbii, culturii și tradițiilor naționale, consolidarea identității etnice și culturale etc.), dar și în sfera sociopolitică (detașarea treptată, dar consecventă, a republicii de sistemul politic totalitar de tip sovietic în eventuala identificare a unei structuri statale). Altfel spus, apariția statului Republica Moldova și a elitelor sale a fost condiționată de trei procese semnificative, aflate într-o relație de interdependență, și anume: *perestroika* gorbaciovistă (1985–1991), mișcarea democratică de eliberare națională (1988–1991) și adoptarea *Declarației de Independență a Republicii Moldova* (27 august 1991), aceasta din urmă fiind anticipată de *Declarația cu privire la Suveranitatea Republicii Moldova* (23 iunie 1990). Însă cel mai important document politic rămâne a fi *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, care presupune reformarea cardinală a unui sistem politic depășit, inițierea și implementarea unui șir întreg de reforme democratice sistemice atât în sfera politică, cât și în cele economică și socială.

Perestroika (restructurarea), desfășurată sub sloganele „democrație”, „transparență”, „accelerare”, „mentalitate nouă” etc., spre sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut a avut drept rezultat atât trecerea robustă la democratizarea vieții sociale și la unele reforme de piață (sistemul politic rămânând intact), cât și articularea unor cerințe sociale, iar pe acest fundal, în unele republici ale fostei URSS, apar mișcări sociale, în esență, de factură democratică. Mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Moldova și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău

(din 27 august 1989, din 16 decembrie 1990 și din 27 august 1991), prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin (31 august 1989), drapelul de stat (27 aprilie 1990), stema de stat (3 noiembrie 1990) și schimbarea denumirii oficiale a statului (23 mai 1991). Această mișcare de anvergură a fost factorul determinant care a pus bazele distrugerii vechilor relații social-politice și vechiului aparat politico-administrativ de stat, înlăturării valorilor și normelor sociale depășite, precum și instituirii noilor sisteme de valori și comportamente, noilor tipuri de relații sociale și politice, noilor forme de organizare socială și noilor instituții politice ale statului, astfel încât Mișcarea de renaștere națională culminează cu adoptarea *Declarației de Independență a Republicii Moldova*.

Există mai multe trăsături comune noilor elite și instituții politice și administrative abia formate la începutul anilor '90 ai secolului trecut în țările membre ale CSI: 1) în spațiul postsovietic transformarea grupurilor de elită ale fostei URSS în grupuri de elită ale statelor independente a avut loc în baza schimbării radicale a cursului politic de către elita nomenclaturistă; 2) în toate țările CSI noile elite naționale se formează din liderii reformatori ai fostei elite partocratice și, în special, din reprezentanții mișcărilor de renaștere și de eliberare națională; 3) în „noile” democrații instituțiile puterii de stat au fost create din cadre naționale și noi elite naționale; 4) aproape în toate țările din spațiul postsovietic se produce fenomenul „aparenței consolidării democratice”, consolidării noilor elite „spre binele poporului” și de aceea în unele state independente democrațiile imitative au evoluat în direcția autoritarismului; 5) noile elite ale statelor postsovietice sunt separate de restul populației nu numai prin privilegii, ci și prin averile lor acumulate în mod nelegitim și agresiv, precum și printr-un comportament sfidător, îndeosebi al elitelor regionale (cazul elitelor politice regionale separatiste din Georgia și din Republica Moldova); 6) activitatea grupurilor de presiune în țările CSI (de obicei, nelegitimate), formate nu numai în baza birocrăției de stat, ci și în baza altor principii bazate pe diverse metode de influență (economice, psihologice, fizice etc.) asupra procesului politic, este incompatibilă cu respectarea regulilor jocului democratic, adică cu libertatea concurenței politice; 7) în multe state independente are loc o sporire a dinamicii schimbării generațiilor de politicieni, cărora le aparțin noi viziuni asupra democratizării societății de tranziție (cazul Republicii Moldova în a doua jumătate a anilor '90); 8) societatea civilă în „noile” democrații este deocamdată incapabilă să exercite un control efectiv asupra structurilor de putere, asupra elitelor politice și a birocrăției de stat; 9) extinderea conflictelor între diverse tipuri și facțiuni ale elitei puterii și chiar ramuri ale puterii de stat, precum și prezența

principiului avantajului cumulativ numit de politologul american Robert K. Merton „efectul Matei” (*Social Theory and Social Structure*, 1968), care s-a inspirat din Evanghelia lui Matei: „Căci celui ce are, i se va da, și va avea de prisos; iar de la cel ce n-are, se va lua chiar și ce are”). Astfel, poziția avanta-joasă a unui individ în sistemul de stratificare (politică, economică și socială) sporește probabilitatea de a primi alte recompense. Cei care beneficiază de statutul lor social deseori reușesc să folosească acele beneficii pentru avantaje suplimentare, astfel sporind repartizarea inegală a resurselor societății.

Acestea și alte trăsături relevante ale noilor actori politici în arealul post-sovietic condiționează structura funcțională a elitelor politice, a căror compoziție se află într-o conexiune directă cu structurile de putere, cu dezvoltarea economică a țărilor și include mai multe componente structurale. Printre care: șefii de stat și anturajul lor, corpul parlamentar, elita guvernamentală, reprezentanții superiori ai puterii judecătorești, conducătorii structurilor de forță ale țării – componentă specifică, în special, pentru Federația Rusă sau Ucraina, liderii principalelor partide politice, conducătorii diplomației și alte persoane înzestrate cu funcții de putere și împuterniciri respective în vederea adoptării deciziilor la nivel național și regional. Toate societățile din acest spațiu reprezintă astăzi niște democrații neconsolidate, numite de unii autori și democrații de „vitrină” sau democrații „imitative”, și sunt guvernate, de regulă, de elite dezbinat/dezintegrate, având, pe lângă toate, un profil social dezamăgitor și o încredere redusă din partea populației (unele sondaje de opinie confirmă această supoziție), fapt determinat de starea social-economică precară, de crize politice (de guvernare) și de tensiuni politico-sociale pe care le parcurg acestea și la începutul mileniului III. Pe de altă parte, în Republica Moldova, ca, de altfel, și în alte noi state independente, observăm că procesul de democratizare postcomunistă a apărut în contextul unui efect de „domino” din fosta URSS. Totuși accederea la putere a forțelor politice democratice în „noile” democrații a dus atât la transformări radicale în toate instituțiile puterii de stat, cât și la schimbări de substanță în structura elitelor politice naționale, dar și în paradigma de guvernare a țării. Este cazul Republicii Moldova din a doua jumătate a anului 2009 după preluarea puterii politice de către alianțele de guvernare democratică.

Elita politică, fiind desemnată de-a lungul istoriei gândirii politice prin diverse concepte, indică persoanele deosebite prin pregătire și talent în domeniul politic care au acces la mecanismele și tainele puterii, posedă anumite funcții de conducere și un anumit volum de putere decizională sau, cel puțin, au o influență asupra factorului decizional. Desigur, fiecare societate determină un statut special persoanelor alese la funcțiile de conducere ale statului.

Sporirea rolului actului de guvernare în viața societății și consolidarea bunei guvernări depind în mod direct de organizarea și funcționarea instituțiilor democratice ale statului Republica Moldova supuse principiilor democratice și ale statului de drept, fapt specificat și în legislația țării noastre: *Constituția Republicii Moldova*; *Statutul deputatului în Parlament*, 1994; *Regulamentul Parlamentului*, 1996; *Legea privind organizarea judecătorească*, 1995; *Legea cu privire la Guvern*, 2002; *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public*, 2008; *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică*, 2010, ș.a.

Procesul constituirii și dezvoltării elitei politice și a statului Republica Moldova poate fi desemnat/structurat schematic în patru etape, perioade care se regăsesc în ciclurile electorale, în orientarea elitelor puterii asupra vectorului dezvoltării societății în baza valorilor, normelor și principiilor pe care acestea, elitele, le îmbrățișează, căci cursul dezvoltării ei se află sub impactul activității elitei puterii și a valorilor pe care le exprimă. În literatura științifică națională pot fi întâlnite și alte opinii privind etapizarea procesului constituirii, evoluției și consolidării întregului sistem politic, inclusiv a statului, ca instituție principală a sistemului politic, a elitei politice și a sistemului pluripartidist.

Prima etapă a procesului nominalizat *de facto* începe de la primele alegeri parlamentare libere din 25 februarie 1990 (în bază de competiție politică și pluralism politic) pentru Sovietul Suprem al RSSM, însă *de jure* – de la proclamarea independenței statului Republica Moldova, din 27 august 1991, și ia sfârșit odată cu primele alegeri parlamentare democratice (în baza sistemului pluripartidist) și libere, din 27 februarie 1994, și cu adoptarea Constituției țării, din 29 iulie 1994. Perioada respectivă, numită de mai mulți autori etapa instituționalizării statului Republica Moldova, se caracterizează prin formarea și consolidarea bazelor statalității, adoptându-se un șir de acte și norme legislative de mare anvergură. Are loc divizarea puterilor în stat, formarea și funcționarea Parlamentului țării în calitate de instituție real lucrativă, profesionistă, vizavi de instituții sovietice decorative, formal supreme în fosta URSS. În același timp, se formează și funcționează alte instituții indispensabile ale statului Republica Moldova, precum poliția, procuratura, armata națională, serviciul diplomatic etc. De asemenea, autoritățile publice ale statului au reușit să pună în aplicare anumite reforme democratice și să stabilească relații internaționale caracteristice unui stat suveran și independent, cu statut de subiect de drept internațional.

Ținând cont de faptul că în Republica Moldova apariția primei generații a elitei politice, a liderilor naționali, precum și începutul fenomenului pluripartidist s-au manifestat prin competiția diverselor grupări politice în cadrul

mișcărilor sociale și politice în a doua jumătate a anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului trecut, unii autori mai numesc perioada vizată etapa romantică (a speranțelor), când schimbarea social-politică s-a soldat cu obținerea independenței țării și afirmarea simbolurilor ei noi.

În același timp, „adevărurile istorice” promovate de diferite grupări politice erau antagoniste și, excelând pe anumite mituri politice, au provocat tensiuni social-politice și mișcări separatiste în sudul și estul țării. Astfel, pe scena politică a Republicii Moldova funcționează subiecți politici dezbinați, administrație fragmentată, elita politică centrală și elitele politice regionale (separatiste) din Transnistria și din Găgăuzia, acestea din urmă manifestând pe tot parcursul dezvoltării statului Republica Moldova un comportament necivilizat, neadecvat realităților politice create. Mai specificăm un detaliu important: dacă în Transnistria separatismul poartă un caracter politic (având la geneza sa și dimensiunea națională, substratul lingvistic), în Găgăuzia el are un caracter național.

În timp ce elita politică din raioanele de est ale țării continuă să exceleze pe formarea așa-numitului stat independent „Republica Moldovenească Nistreană” (numele dat de forțele separatiste entității politice autoprocimate din Transnistria, Republica Moldova pierzând controlul zonei în urma conflictului armat din 1992), atunci elita politică din Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia, prin Adunarea Populară a Găgăuziei – Legislativul de la Comrat, a organizat și a desfășurat la 2 februarie 2014 două referendumuri: unul – consultativ, privind vectorul de dezvoltare externă a Republicii Moldova (fie pledează pentru aderarea la Uniunea Vamală Rusia–Belarus–Kazakhstan, fie pentru Uniunea Europeană), iar al doilea – legislativ, la care s-a propus aprobarea unui proiect de lege privind dreptul locuitorilor din Găgăuzia la autodeterminare externă în cazul în care Republica Moldova își pierde statutul de stat suveran (dreptul la autodeterminare externă este specificat în *Legea privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)* adoptat la 23 decembrie 1994 de către Parlamentul Republicii Moldova). Devine curios și faptul că mai multe raioane (10) și localități ale țării au susținut referendumul din Găgăuzia, găsindu-se și doi finanțatori pentru desfășurarea acestuia. De altfel, rezultatul plebiscitului găgăuz era previzibil, iar, în acest sens, ideea integrării europene a eșuat la sud, ca și în regiunea de est, cu mult timp în urmă.

Este de precizat că la sfârșitul anului 2002, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a dat aviz pozitiv inițiativei de revizuire a Constituției țării (art. 111 din Legea fundamentală a rămas intactă și astăzi), parvenite de la majoritatea parlamentară (PCRM), care prevedea introducerea în Legea

fundamentală a unor articole care vor garanta existența și funcționarea autonomiei găgăuze (dreptul Găgăuziei de a-și soluționa de sine stătător problemele politice și economico-culturale, dreptul la organizarea bugetului, dreptul la inițiativă legislativă, precum și dreptul la autodeterminare în cazul pierderii independenței Republicii Moldova, iar autonomiei regionale i se atribuie și garanții constituționale). Aceasta însemna la moment că partidul de guvernământ dorea cu orice preț să evite orice confruntări politice, iar cazul reglementării conflictului din sudul țării ar fi și un model de urmat pentru soluționarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova. De asemenea, este cunoscut și faptul că, în februarie 2013, pe lângă Guvern a fost creat un grup de lucru, care a avea drept scop elaborarea și operarea modificărilor în legislația centrală, ce reglementează statutul juridic al Găgăuziei, însă autoritățile regiunii au refuzat să participe la lucrările acestei comisii. În consecință, elita politică regională a răspuns „adecvat” prin referendumul din 2 februarie 2014 cu privire la vectorul de politică externă și a statutului autonomiei.

La mijlocul anilor '90 sunt identificate trei grupări politice mai reprezentative (parlamentare și extraparlamentare) referitoare la vectorul dezvoltării țării noastre: 1) dezvoltarea și consolidarea statului Republica Moldova; 2) unirea (imediată sau graduală) cu România și 3) restabilirea și/sau aderarea la Rusia/Uniunea Rusia–Belarus. Vehicularea acestor trei mesaje în perioada indicată, fortificarea independenței țării, aderarea ei la România sau revenirea Moldovei pe orbita rusească, reflecta, de fapt, atitudinea formațiunilor politice față de destinul societății noastre, numite ironic de unii autori „partide geopolitice”. Conturarea pe scena politică a țării a acestor trei orientări clare asupra vectorului dezvoltării statului (ele, în fond, coincid cu divizarea eșichierului politic) reflectau polarizarea masivă a populației după criteriul politic și cel economic, absența liderilor politici și de opinie reprezentativi, astfel încât unii lideri de partid se vedeau atunci conducători de cel mai înalt nivel, „salvatori ai națiunii”, fenomen numit în literatura politologică fenomenul „bonapartismului”.

În același timp, în urma anumitor procese de ordin politic, economic, social și cultural, în Republica Moldova, încă la etapa de afirmare a independenței țării, s-a evidențiat separatismul (național și politic), formându-se astfel două unități anticonstituționale la sudul (Găgăuzia) și în raioanele de est ale țării (Transnistria). Desigur, problema separatismului, fenomenul iredentismului (lupta între adepții diferitor căi de dezvoltare a unei țări, în cazul nostru, între „independențiști”, adepții consolidării statalității, unioniștii de dreapta și cei de stânga, este cunoscută în literatura de specialitate prin

termenul de *irendetism*, denumind orice mișcare politică ce urmărește anexarea unor teritorii sub lozinci național-șoviniste), criza identitară (considerate naționalisme regionale) și alte probleme au constituit și rămân deocamdată obstacole majore în calea consolidării statului Republica Moldova pe plan intern și extern. Însă cea mai mare piedică în afirmarea și dezvoltarea statului este lipsa consensului național, a viziunii acceptate de majoritatea cetățenilor țării asupra viitorului Republicii Moldova. Practica social-politică a țării noastre a demonstrat că afirmarea și dezvoltarea statalității este un proces complicat și de durată, iar formarea și dezvoltarea noilor instituții politice, administrative și sociale de factură democratică a devenit un proces destul de dificil și contradictoriu, plin de riscuri, vulnerabilități și amenințări (coerciția externă, prezența militară străină, conflictul transnistrean, crima organizată, traficul de arme și muniții, migrația forței de muncă, clivajele sociale și politice, precum și alte amenințări de ordin economic, energetic, ecologic, social).

Din aceste motive, elita nouă, postcomunistă, venită la putere la începutul anilor '90, nu putea fi numită la acel moment elită democratică din mai multe considerente (democrația ca atare începe de la zero, elitele puterii din diverse motive nu sunt funcționale, cultura politică a noii elite este segmentată, neconsensuală și deci conflictuală, comportamentul politic al ei, dar și al unor grupuri sociale se poate transforma ușor în extremism politic etc.). Ea continuă și astăzi să fie neomogenă după proveniență, apartenență, profesionalism și orientări politice, iar concepțiile ei (politice) nu sunt formate în deplină măsură. Este cunoscut și faptul că noile elite continuă să aibă un caracter scăzut al mobilității sociale atât pe verticală, cât și pe orizontală.

Această primă generație a elitei politice naționale nu constituia un grup politico-cultural nou, deoarece în interiorul ei (ca, de altfel, și în alte societăți postsovietice) a avut loc redistribuirea rolurilor politice, provenite, în mare parte, din vechea elită managerială, comunistă. Odată ce în majoritatea cazurilor la posturile de conducere au fost cooptate, numite sau chiar alese de la bun început cadre vechi, reprezentanții elitei politice nomenclaturiste și-au păstrat pozițiile lor privilegiate în noile structuri ale puterii, îndeosebi, la nivel regional și local. O bună parte din elitele vechi, comuniste, a trecut în business și în alte sectoare ale societății civile. Noua elită postcomunistă avea surse diverse de formare și consolidare, principala fiind reconversia unor grupuri ale elitei partocratice (nomenclaturiste) în alte fracțiuni ale elitei de factură democratică.

Este de remarcat că primele elite politice naționale promovează anumite politici publice ale tânărului stat nu numai pe plan intern, dar și pe plan extern.

Comportamentul clasei politice moldovenești a fost influențat puternic de factorii externi. Articulând interesele țării noastre la suportul internațional, prima generație a elitelor politice a trebuit să ia în considerație condiționarea din exterior a suportului politic și economic pentru Republica Moldova prin modernizarea instituțională internă și democratizarea ei pe plan politic și economico-social. Astfel, prin semnarea de către președintele țării a Documentului-cadru și depunerea documentului corespunzător de prezentare la 16 martie 1994 la Bruxelles, Republica Moldova a aderat la *Programul „Parteneriat pentru Pace” al NATO*, care este un program internațional în domeniul menținerii securității, fapt ce a permis țării noastre să desfășoare o cooperare bilaterală cu statele membre ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord și partenerie ale Programului în cauză. Deși Republica Moldova este, *de facto*, stat membru al CSI din 21 decembrie 1991, când a fost semnat Acordul cu privire la crearea Comunității, aderarea *de jure* la această structură a fost posibilă doar după ratificarea cu anumite rezerve a *Acordului cu privire la crearea CSI* și a *Declarației* de la Alma-Ata de către Parlamentul țării noastre la 8 aprilie 1994. *Statutul CSI* a fost ratificat, la fel cu rezerve, la 26 aprilie 1994, iar la 13 iulie 1995 Republica Moldova a devenit stat membru al Consiliului Europei, fiind prima țară din CSI primită în acest for pan-european. De la declararea independenței, statul nostru a devenit membru al mai multor organisme internaționale și regionale, fapt ce condiționează europeanizarea societății.

În pofida faptului că autoritățile politice ale statului au manifestat interes pentru integrarea europeană a țării imediat după dezintegrarea URSS, acestea considerau relațiile cu UE în primii ani de independență drept o prioritate minoră și de aceea o politică (funcțională) comprehensivă de apropiere de *Comunitatea Europeană* (actualmente *Uniunea Europeană*) nu a fost dezvoltată pe un termen lung. Dacă pentru țările CSI la începutul anilor '90 a fost propus Programul *TACIS* (*Technical Assistance for the Commonwealth of the Independent States*) al UE, având ca scop susținerea proceselor de tranziție la economia de piață și la o societate democratică, iar drept obiectiv principal susținerea ONG-urilor, administrațiilor locale și regionale, precum și al organizațiilor patronale în procesele de participare și de luare a deciziilor în societățile din care fac parte, atunci Programul *PHARE* de asistență multilaterală (lansat în 1989), fiind inițial destinat Poloniei și Ungariei, iar mai târziu extins asupra celorlalte țări candidate la aderare, inclusiv asupra Țărilor Baltice, a avut ca obiectiv major sprijinirea țărilor Europei Centrale și de Est în tranziția acestora spre economia de piață. Începutul anului 1994 este marcat de o activizare a relațiilor Moldovei cu UE, care culminează cu

semnarea la 28 noiembrie 1994 a *Acordului de Parteneriat și Cooperare* (denumirea deplină: *Acordul de Parteneriat și Cooperare între Comunitățile Europene și statele lor membre, de o parte, și Republica Moldova, de altă parte*), pus în aplicare din 1 iulie 1998, pentru o perioadă de 10 ani. Însă procesul de integrare europeană a prins un oarecare contur doar în anii 2002–2007, însă acesta încearcă să devină o realitate tocmai în a doua jumătate a anului 2009, odată cu schimbarea paradigmei de guvernare de către coaliția de guvernare democratică – Alianța pentru Integrare Europeană (AIE).

A doua etapă a procesului afirmării și dezvoltării statului Republica Moldova și, respectiv, a elitei politice naționale cuprinde anii 1994–2000, adică *de facto* perioada de după adoptarea Constituției Republicii Moldova (29 iulie 1994), și se finalizează cu modificarea formei de guvernământ, din 5 iulie 2000, din republică semiprezidențială/semiparlamentară în republică parlamentară. După o revizuire semnificativă a Constituției, accentele au fost deplasate spre lărgirea prerogativelor Parlamentului și Guvernului. Cu toate acestea, împuternicirile președintelui au rămas esențiale, fiind schimbată cardinal doar modalitatea directă de alegere a șefului statului de către cetățeni cu una de alegere indirectă de către Parlament. Elitele politice au avut de înșușit din propria experiență adevăruri bine cunoscute și anume faptul că într-un sistem constituțional democratic puterea de stat poate fi contestată la modul serios doar de formațiuni politice puternice.

Această perioadă din istoria politică recentă a țării noastre ar putea fi numită etapa maturizării elitelor politice și stabilizării întregului sistem politic, căci ea se definește prin aprofundarea și realizarea principiilor democratice, funcționarea instituțiilor statale, formarea cadrului legislativ și normativ al țării în conformitate cu voința politică a elitei guvernante. În concordanță cu Constituția țării, au fost create Curtea Constituțională și alte instituții judiciare, au fost adoptate *Concepția politicii externe* și *Concepția securității naționale*, a fost efectuată reforma administrativ-teritorială și alte reforme. Astfel, partidele politice reprezentate în Legislativul Republicii Moldova după alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 și cele din 22 martie 1998 au purces la transformarea masivă a proprietății publice în proprietate privată, continuând realizarea celor trei *Programe de stat ale privatizării patrimoniului național* (din 1993–1994, din 1995–1996 și din 1997–1998), privatizarea „încununându-se”, precum se știe, cu distrugerea sectorului real al economiei naționale, unde era angajată cea mai mare parte a populației, fapt ce a afectat securitatea economică a țării, securitatea ei demografică și bunăstarea majorității populației. În același timp, continuă dezvoltarea sistemului de partide, care a fost influențată de sistemul electoral proporțional,

utilizat în mod constant în toate ciclurile electorale, începând cu 1994, reformarea legislației naționale, stabilizarea instituțiilor politice ale statului și a vieții social-politice obținute în perioada precedentă.

Consolidarea elitelor politice s-a manifestat și prin faptul că integrarea europeană, după victoria relativă a forțelor proeuropene în alegerile parlamentare din 1998, începe să devină o temă dominantă a discursului politic autohton. Astfel, după criza financiară din Rusia (august 1998), Alianța pentru Democrație și Reforme (*ADR*), majoritară în Parlament, votează o hotărâre care stipula că orientarea spre integrarea europeană devine un „obiectiv strategic major al țării”. În paralel, aderarea la UE este declarată obiectivul strategic al Republicii Moldova și în *Conceptia politicii externe pentru anii 1998–2002* adoptată de către Guvernul învestit. Odată cu intrarea în vigoare a *APC*-ului (iulie 1998) are loc o activizare vădită a autorităților politice pe vectorul european, în special, în vederea aderării țării noastre la unele organisme regionale. Constituirea majorității parlamentare, formată din patru formațiuni politice (Partidul Popular Creștin Democrat, Partidul Forțelor Democratice, Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova și Blocul pentru o Moldovă Democratică și Prosperă) a fost benefică pentru maturizarea în continuare a elitei politice naționale. Însă demiterea cabinetului Sturza (martie 1999 – decembrie 1999), care s-a dovedit a fi proeuropean, și venirea guvernului Braghîș (decembrie 1999 – martie 2001) a schimbat orientarea politicii externe a statului. Acest nou Guvern, spre deosebire de predecesorul său, reorientează spre CSI interesul național al Republicii Moldova.

Cea de-a treia perioadă a evoluției statului și a elitei politice, 2001 – iulie 2009, numită etapa pseudodemocratică (dominată de democrația imitativă, formală sau de vitrină), s-a manifestat prin unele încercări de reformare a structurii puterii de stat, dar și a întregului sistem politic, etapă care demarează după ultimele modificări ale Constituției țării (iulie 2000) și după alegerile parlamentare anticipate (25 februarie 2001). Dat fiind reorientarea vectorului dezvoltării Republicii Moldova de la modelul etatist, estic, la cel liberal, european, prin liberalizarea fiscală din 2007 și alte acțiuni politice, unii autori o numesc etapa „consensului național”, trasând însă, nejustificat, limitele ei întru anii 2005–2009, deși, de fapt, „parteneriatul politic” încheiat între noii guvernanți (PCRM, partidul de guvernământ, și PPCD, PDM și PSL, opoziția parlamentară) este, practic, consumat spre sfârșitul anului 2007, după alegerile locale generale din iunie 2007, când PCRM pierde acest scrutin electoral și se declară ieșit din cadrul „parteneriatului politic”.

Așa-numitul „consens național” a fost atins, propriu-zis, prin adoptarea unanimă de către deputați a *Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării*

europene din 24 martie 2005, care stipula consensul tuturor fracțiunilor parlamentare în ceea ce privește promovarea treptată și ireversibilă a cursului strategic de integrare europeană a țării noastre. Parteneriatul a fost respectat în cadrul unui alt vot semnificativ – adoptarea la 22 iulie 2005 a *Legii cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)*, având drept scop stabilirea unor prevederi-cadru privind statutul juridic special ale raioanelor de est ale Republicii Moldova și trasând astfel principiile și modalitățile de soluționare a conflictului transnistrean în baza reglementărilor constituționale respective. Mai mult chiar, fenomenul politic din 4 aprilie 2005 (realegerea lui V. Voronin în funcția de șef al statului și stabilirea unui *parteneriat politic pentru interesele țării*) a fost un test major pentru întreaga clasă politică, chiar dacă efectele lui sunt tratate neunivoc de analiștii politici autohtoni.

Totuși accesarea la putere a noilor elite politice, demontarea vechii puteri de stat și instalarea noilor elemente ale verticalei puterii în primele două decenii de evoluție a statului Republica Moldova (la începutul anilor '90 ai secolului trecut – preluarea puterii politice de către forțele democratice, la începutul anului 2001 – de către guvernarea comunistă și la mijlocul anului 2009 – de către *Alianța pentru Integrare Europeană, AIE*) a dus atât la transformări radicale în toate instituțiile puterii de stat, cât și la schimbări de substanță în structura și activitatea noilor elite ale puterii politice.

Drept urmare a schimbării verticalei puterii are loc, iminent, procesul transformării elitelor și schimbărilor politice care apar în două filiere. Prima este circulația membrilor elitei la posturile (funcțiile) de conducere care prezintă *trenduri* diferite. Un rol important joacă aici tehnologia de selecție a cadrelor, regulile elaborate ale căreia servesc drept norme care gestionează mobilitatea pe verticală și rutinează procesul de recrutare a elitei. A doua filieră a schimbărilor politice este ponderea de putere între instituții și organizații și/sau formarea instituțiilor noi, crearea de noi ministere (cazul Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova (2005), al Ministerului Administrației Publice Locale (2006), al Ministerului Tineretului și Sportului (25 septembrie 2009), precum și reformarea sistemului administrativ-teritorial prin constituirea județelor și crearea prefecturilor (1998), mai apoi desființarea lor și revenirea la vechiul sistem administrativ-teritorial de raioane (2003) etc. Partidul de guvernământ poate pierde poziția sa (cazul PDAM, care nu a obținut niciun mandat la alegerile parlamentare din 1998, devenind astăzi un partid fantomă, sau cazul PPCD, care, vizavi de maratoanele electorale anterioare, nu a depășit pragul electoral stabilit la scrutinul parlamentar din 5 aprilie 2009, la alegerile parlamentare anticipate

din 29 iulie 2009 și din 28 noiembrie 2010), iar crearea unor noi partide poate beneficia mai mult sau mai puțin de susținerea maselor (cazul PLDM sau al Partidului Social-Liberal, ultimul fuzionând cu Partidul Democrat din Moldova la începutul anului 2008). Drept o consecință a transformării eliteilor și, totodată, a demontării și instalării noii verticale a puterii, a schimbării paradigmei de guvernare și a modului în care s-au desfășurat acestea în țara noastră, ambele filiere sunt actuale.

Specificarea făcută cu referire la schimbarea verticalei puterii dă tot meiu să constatăm că tranziția la democrație nu totdeauna garantează stabilitate politică, eficacitate economică, dezvoltare socială durabilă sau sistem de instituții sociale dinamice, fapt demonstrat de practica social-politică și a altor societăți tranzitorii. În acest sens, atomizarea și dezintegrarea și elitei guvernante în facțiuni / grupări rivale frânează derularea firească a reformelor democratice, ridică costurile sociale ale trecerii la economia de piață, condiționând pierderea parțială sau totală de către elita puterii a încrederii în societate (drept mărturie servește Referendumul republican constituțional din 5 septembrie 2010 pentru modificarea procedurii de alegere a președintelui Republicii Moldova, iar rezultatele lui au avut și alte motive care au determinat eșecul). Dominația intereselor înguste de grup a actorilor politici asupra celor publice conduce la confruntări și tensiuni între structurile puterii de stat (în special, în anii 1999–2000), între diferite segmente ale elitei politice, între minoritatea guvernantă și majoritatea societății. Istoria politică recentă a țării noastre arată că elitele dispersate propun adesea programe și strategii contradictorii de dezvoltare a societății, funcționează în discordanță cu necesitățile vitale ale populației, așa încât acestea pierd unitatea consensuală, prestigiul, autoritatea și, drept urmare, puterea (cazul PDAM la mijlocul anilor '90 ai secolului trecut sau, cel mai recent, al PCRM la mijlocul anului 2009).

După alegerile parlamentare ordinare din 5 aprilie 2009, după cazul din 7 aprilie 2009 (numit și „revoluția Twitter”) și contestarea rezultatelor scrutinului de către opoziția politică și societatea civilă, fostul partid de guvernământ, PCRM, nu accepta unul din principiile statului de drept, care își exercită puterea în conformitate cu legea, – principiul alternanței la guvernare. Amintim, alternanța democratică la guvernare, care a vizat toate organismele puterii, a avut loc cu prilejul alegerilor parlamentare de la începutul anului 2001, când au fost schimbați Parlamentul, Guvernul și șeful statului. Aplicarea acestui principiu în viața politică a societății democratice este impusă de mai multe considerente, principalul constând în necesitatea maturizării democratice a elitei politice guvernante și a celei de opoziție. Funcționarea

parțială a principiului alternanței la putere (după alegerile parlamentare anticipate din 29 iulie 2009) exprimă, de fapt, esența tranziției societății moldovenești de la totalitarism la democrație, în sensul că nu au putut fi schimbate în mod democratic la un anumit moment toate instituțiile publice ale statului (dat fiind disputa, criza constituțională, președintele țării a fost ales tocmai la 16 martie 2012).

Ultima etapă a procesului afirmării și dezvoltării statului și a elitei politice naționale, iulie 2009 – până în prezent, poate fi numită etapă pragmatică, perioada „realiștilor”, dar și a „idealiștilor”. Este perioada „realiștilor”, deoarece guvernarea democratică a *AIE* a încercat, iar Coaliția Pro-Europeană de Guvernare (*CPE*), din 30 mai 2013, continuă să aducă la normalitate funcționalitatea instituțiilor de stat, să realizeze unele reforme democratice și să consolideze instituțiile puterii de stat trasate în programele de guvernare. Este perioada „idealiștilor”, pentru că a eșuat istoria de succes, așa cum și-a dorit Uniunea Europeană să facă din Republica Moldova, iar, în final, in-succesele guvernanților afectează grav securitatea economică și securitatea politică a statului.

Aprobarea și aplicarea, mai mult sau mai puțin reușită, a unor reforme destul de consistente după formă și conținut de către „pragmaticii” din a doua jumătate a anului 2009, care constituia chintesența formulei politice funcționale pentru întreaga clasă politică și societate, a condus la apariția noii paradigme asupra guvernării democratice a societății moldovenești. Această paradigmă prevede transformarea „poveștii de succes” într-o realitate cât de cât vizibilă pentru populația țării, însă destrămarea coaliției proeuropene de guvernare a *AIE* la începutul anului 2013 pe fundalul învinuirilor reciproce în scandalurile legate de corupție a dat o lovitură zdrobitoare în imaginea Republicii Moldova ca „poveste de succes” a Parteneriatului Estic al UE, fapt observat și de experții occidentali.

Confruntându-se cu un șir de probleme și dificultăți de ordin obiectiv și subiectiv și fiind susținută de oficialitățile europene, guvernarea proeuropeană a încercat să facă față problemelor moștenite de la guvernarea comunistă (aprofundarea reformelor democratice, soluționarea conflictului transnistrean și integrarea europeană), dar și problemelor noi apărute în perioada guvernării Alianței. Republica Moldova, fiind măcinată de probleme noi apărute (preluări forțate, acte de corupție, delapidări de fonduri, crime tănuite, contrabandă de tot soiul și multe altele), se împotmolește în promovarea reformelor conform angajamentelor asumate față de UE: reforma justiției, reforma poliției, reforma administrației publice centrale, reforma de descentralizare ș.a. Este și firesc, acestea și alte probleme, generate chiar de înșiși

guvernanți care ar trebui să le rezolve, nu pot contribui la realizarea deplină a prevederilor *Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană*, semnat la 27 iunie 2014 (amintim, documentul politico-juridic a fost parafat la Summitul *Parteneriatului Estic* de la Vilnius din 29 noiembrie 2013), astfel încât rezolvarea multor probleme lăsate în umbră știrbesc imaginea țării pe plan extern și șansele ei reale de aderare la spațiul unic european.

În *Raportul de Progres al Politicii Europene de Vecinătate* pe anul 2012, lansat la 20 martie 2013 de Comisia Europeană, pe lângă succesele Republicii Moldova obținute pe calea reformelor democratice și apropierii ei de standardele europene (reforme în domeniul asistenței sociale, sănătății și educației, energiei, concurenței, ajutorului de stat, precum și apropierea de standardele *acquis*-ului comunitar etc.), Comisia Europeană sugerează autorităților țării pentru anul 2013 să continue reformele în domeniile combaterii corupției, justiției și a sistemului de aplicare a legislației, sugestii valabile și pentru anul 2014.

Nu este de neglijat nici problema referitoare la activitatea legislatorilor (elita parlamentară), ei având obligația să adopte legi care ar consolida procesul realizării reformelor preconizate. Conform raportului de activitate a Parlamentului Republicii Moldova pentru anul 2011, elaborat de Asociația pentru Democrație Participativă „ADEPT”, doar 4 la sută din cele 195 de legi adoptate în anul 2011 de forul legislativ sunt acte legislative complexe care stabilesc cadrul de politici. Alte 36 la sută sunt legi cu privire la aderarea la acordurile internaționale, iar restul – legi ce modifică actualul cadru legislativ. Precum se observă, în contextul elaborării și promovării unor politici complexe pentru societate, calitatea legislației adoptate este departe de a fi adecvată realității sociale create, iar majoritatea documentelor adoptate soluționează probleme ne semnificative cu caracter individual sau de aplicare unică. Evident, asupra randamentului forului legislativ s-a răsfrânt criza politică și instituțională, animozitățile din cadrul alianțelor de guvernare de la 2009 încoace etc. Unele legi elaborate de Executiv și adoptate de Legislativ (spre exemplu, legea de nediscriminare, decizia privind reorganizarea instituțiilor medicale, decizia cu privire la reorganizarea instanțelor economice, proiectul privind introducerea viniței, dar și cel de reformare a Ministerului Afacerilor Interne ș.a.) au stârnit mai multe dezbateri contradictorii în societate. Mai mult chiar, implementarea proiectelor de legi și a actelor normative suferă din mai multe motive, principalele fiind absența notei de fundamentare adecvată conform rigorilor stabilite, lipsa mecanismelor necesare de aplicare, precum și implementarea necorespunzătoare a acestora.

Așa cum se observă, evoluția elitei politice naționale și a statului Republica Moldova au avut scenarii asemănătoare de dezvoltare, pentru că elitele

politice care acced la putere încearcă să propună propria schemă de dezvoltare (formulă politică de guvernare) a țării.

Pornind de la aceste câteva interpretări, constatăm că afirmarea și constituirea elitei politice naționale a traversat câteva probe semnificative, cu disensiuni transformate în crize politice, crize constituționale (1999–2000, 2009–2012) și chiar în conflicte politice (dintre diverse facțiuni/grupări ale elitei guvernante, dintre coaliția de guvernare și opoziția parlamentară, dintre elita parlamentară și elita extraparlamentară). În acest context, unii autori occidentali consideră că la nivelul elitelor conflictul se poate menține în limite normale (ale jocului democratic) și poate însemna transferul puterii de la o elită la alta (alternanța la guvernare), dar nu amenință cu întreruperea existenței oricăreia dintre elite și nu provoacă o mobilizare semnificativă. Sistemele de dominare politică se mențin. Dacă un conflict se acutizează și se ajunge la o mobilizare a maselor, rezultatul conflictului dintre elite poate căpăta un efect revoluționar. Conflictul între elite încurajează mobilizarea nonelitelor și modelează hotărâtor efectele structurale ale acțiunii revoluționare a maselor.

Următoarea constatare ține de anumite discordanțe în activitatea statului Republica Moldova și a actorilor de pe arena politică a țării și, întâi de toate, a elitei politice ca actor principal în sistemul noilor relații de putere care s-a instaurat după colapsul URSS. Discordanțele în activitatea instituțiilor puterii de stat apar ca „paradoxul statului”, iar cele legate de activitatea elitelor politice sunt numite în literatura de specialitate „paradoxul elitelor”, paradoxuri, de altfel, relaționale între ele. Paradoxul statului constă în aceea că, în condițiile tranziției, s-a produs colapsul statului, tocmai în circumstanțele când era mai mare nevoie de el, deoarece imperfecțiunea noilor instituții politice, mult mai democratice în intenția și obiectivele lor, n-a reușit să asigure rolul statului în efectuarea schimbărilor și transformărilor sociale. Slăbiciunea inițială a instituțiilor și a sistemului statal a afectat exercitarea funcțiilor democratice ale statului, care, de multe ori, a acționat mai degrabă în favoarea unor interese particulare decât în interesul populației. La rândul său, paradoxul elitelor constă în faptul că există o necesitate stringentă a unei noi elite care să fie în stare să asigure transformarea socială, politică și economică, să materializeze obiectivele tranziției ca să putem edifica o societate democratică prosperă, însă este greu să găsești o astfel de elită dacă ea nu există la moment.

Vorbind despre a doua perspectivă de analiză a procesului de constituire și a evoluției elitei politice naționale – funcționalitatea coalițiilor de guvernare (constituite în baza rațiunii politice și a consensului substanțial procedural, ultimul presupunând acordul în jurul unui set de proceduri cu privire

la luarea deciziilor de interes comun), vom constata de la bun început faptul că formarea unor alianțe și altor aranjamente politice de guvernare între actorii politici este specifică pentru elitele politice din Republica Moldova încă la mijlocul anilor '90 ai secolului trecut. Aceasta pentru că una din problemele constituirii și supraviețuirii „noilor” regimuri democratice este stabilirea de către elite a unui consens substanțial în ceea ce privește regulile jocului politic democratic și valoarea instituțiilor democratice. Sub termenul de consens se subînțelege un acord unanim de voință dintre actorii politici întru rezolvarea unei probleme concrete. Consensul cu tipurile sale cunoscute (consens politic sau fundamental, consens de bază sau social și consens specific sau de opinie pe diferite probleme) presupune anumite acorduri, înțelegeri, compromisuri sau, cel puțin, un consimțământ din partea actorilor implicați asupra autorității, puterii politice și actului de guvernare.

În structura și funcționarea elitelor persistă două dimensiuni fundamentale: 1) gradul de integrare structurală și 2) extinderea consensului valoric. Dacă integrarea structurală implică includerea relativă a rețelelor de comunicare și de influență, la nivel formal și informal, în care sunt implicate persoane, grupuri și facțiuni ale elitei, atunci consensul valoric implică acordul relativ dintre elite asupra regulilor și codurilor formale și informale care privesc conduita politică, precum și acordul privitor la legitimitatea instituțiilor politice existente. În funcție de aceste dimensiuni, se pot deosebi trei tipuri fundamentale de elite naționale (elita dezbinată sau dezintegrată, elita unificată consensual și elita unificată ideologic).

În acest context, vom menționa că până la sfârșitul anilor '90 ai secolului trecut, elitele guvernante din țara noastră întruneau toate elementele proprii unei elite politice dezintegrate. Astfel, ele pot fi caracterizate printr-o lipsă de încredere reciprocă, prin angajarea într-o luptă dură de dominație, prin refuzul de către majoritatea elitelor a dialogului, a negocierilor și compromisului ca instrument politic. Nici ultimele scrutine parlamentare (din martie 2005 și, în special, cele din 29 iulie 2009 și din 28 noiembrie 2010) nu au descoperit vreo schimbare a comportamentului politic al elitelor puterii și al altor actori politici din câmpul politic autohton, cauzele fiind diferite, dar principala era că în ultimii ani între diferite fracțiuni ale clasei guvernante au apărut unele disensiuni majore referitoare la căile, ritmurile și coerența promovării reformelor democratice care și astăzi bat pasul pe loc.

În dezbaterile contemporane referitoare la necesitatea instaurării unui consens substanțial asupra procedurilor democratice se subliniază relația dintre tranziția democratică și consens. Astfel, unii politologi occidentali arată că e necesar de a se ține cont de distincția dintre democrația împlinită și democrația consolidată: dacă tranziția democratică poate fi considerată

împlinită când este atins un grad suficient de consens asupra procedurilor necesare instaurării unei guvernări alese, atunci democrația consolidată trebuie să înregistreze cinci condiții interconexe care se fortifică reciproc sau cinci arene care să interacționeze între ele: dezvoltarea unei societăți civile libere și active, existența unei societăți politice relativ autonome și apreciate în mod favorabil, legislație respectată sau o *rule by law* (supremația legii) care să asigure garanții legale pentru libertatea cetățenilor și viața asociativă independentă, o birocrăție statală care ar putea fi angajată de noua guvernare democratică și, în sfârșit, o societate economică instituționalizată.

Consolidarea procedurilor democratice se află într-o dependență directă de acordul inițiat între actorii politici. Altminteri, este sugerată ideea că „noile” democrații pot fi puternice în caz că toate segmentele elitelor „semnează un contract” privind activitatea asupra democrației și recunosc politica electorală ca o necesitate inevitabilă, iar participarea politică și accesul pe bază de alegeri la funcțiile de reprezentare și guvernare ale regimului trebuie considerate de către actorii angajați în competiție drept „singurul joc acceptat” (*the only game in the town*), adică devine obișnuință și se internalizează în viața socială, instituțională, psihologică sau politică. Din punctul de vedere al funcționării mecanismelor democratice, important nu este însuși acordul fundamental asupra principiilor fundamentale, ci respectarea regulilor jocului politic. Fără acordul și respectarea regulilor jocului politic, esența însăși a democrației, competiția pentru câștigarea puterii politice, selecția indivizilor pentru a fi promovați în anumite funcții de putere, precum și a programelor optime de guvernare din diversitatea alternativelor oferite devin imposibile. Pentru tipul de consens politic sau fundamental divergența de opinii este capitală pentru menținerea vitalității intelectuale, culturale și politice a unei societăți.

Statornicirea consensului procedural valoric poate fi atins prin diverse mecanisme democratice de conlucrare, inclusiv prin tranzacția între elite (eveniment petrecut rar în istorie, dar și mai rar în țările ex-comuniste, iar drept exemplu poate servi doar Polonia la intersecția anilor '80-'90 ai secolului XX) și prin convergența lor (cel mai des întâlnit în practica politică a societăților contemporane). Aceste două instrumente politice sau modalități de conlucrare a elitelor (numite și modele ale democratizării) conduc la transformarea elitelor de la un tip la altul și la consolidarea „noilor” regimuri democratice.

Tranzacția (înțelegerea, pactul, aranjamentul) între elite reprezintă, în linii mari, calea directă și rapidă de consolidare a democrației, iar ca manifestare contemporană a tranzacției poate servi *modelul de „mese rotunde”* între

actorii politici implicați într-un anumit proces conflictual (cazul Republicii Moldova: activitatea *Mesei Rotunde cu Statut Permanent*, aprilie 2002 – sfârșitul anului 2003, structură apărută la inițiativa fracțiunii parlamentare „Alianța Braghiș”, ce întrunea opoziția, autoritățile publice și unele ONG-uri bine cunoscute în societate privind susținerea dialogului social dintre putere și opoziție, cu scopul protejării și promovării democrației și a pluralismului politic în societate). La 24 aprilie 2002, *Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE)*, luând act de deteriorarea situației social-politice ce periclită stabilitatea Republicii Moldova, a adoptat *Rezoluția 1280 privind funcționarea instituțiilor democratice în Republica Moldova*. Prin acest document, APCE a constatat absența unui dialog real dintre partidul de guvernământ (PCRM) și opoziția politică și a recomandat un șir de măsuri menite să contribuie la restabilirea echilibrului social în Republica Moldova, solicitând, inclusiv forțelor politice, să poarte un dialog real și constructiv, în baza unui compromis, în cadrul unei mese rotunde care să întrunească toate partidele parlamentare și extraparlamentare.

În cele din urmă, funcționalitatea elitelor politice naționale și eficacitatea puterii depinde în cea mai mare măsură de raporturile dintre actorii politici implicați în statornicirea unui consens de conlucrare a diferitor fracțiuni ale elitei puterii, a liderilor politici experimentați atât în încheierea tranzacțiilor între elite, cât și în formarea coalițiilor de guvernare.

Convergența elitelor (coaliția, alianța, parteneriatul și alte instrumente politice de conlucrare întru respectarea jocului politic), fiind cea de-a doua modalitate de conlucrare a elitelor politice, presupune, de fapt, o transformare substanțială a democrației neconsolidate (în cazul Republicii Moldova – democrația electorală, pur procedurală) într-o democrație funcțională, consolidată. În cazul convergenței, elitele formează coaliții electorale și/sau postelectorale (de guvernare) în funcție de conjunctura politică creată la un moment dat, alianțe care se pot desființa nu numai odată cu înfrângerile electorale, dar și în perioada guvernării unei sau altei coaliții (cazul *Alianței pentru Democrație și Reforme (ADR)* sau cel al *AIE*). Fenomenul convergenței elitelor s-a înrădăcinat în multe țări din lume, inclusiv în spațiul postcomunist (Ucraina, Rusia și Georgia). Drept exemplu pentru Republica Moldova poate servi cazul apropierei elitelor socialiste și neosocialiste în anii 1994–1996, a democraților și creștinilor democrați în anii 1988–1999, a comuniștilor, creștinilor democrații, democraților și liberalilor în anii 2005–2007, a grupurilor rivale ale elitelor de centru (democrații) și dreapta (liberalii) din a doua jumătate a anului 2009 (*AIE-1* – 2009–2010, *AIE-2* – 2011–2013 și *CPE* – din mai 2013).

În continuare, propunem o scurtă evoluție a convergenței elitelor politice din Republica Moldova, care, după forma și conținutul diferitor coaliții, alianțe, pacte, acorduri și alte instrumente de conlucrare întru respectarea jocului politic, pot fi caracterizate drept aranjamente instituționale, reflectând, în esență, dificultățile și deficiențele actului de guvernare. De aceea, perioada de activitate a tuturor coalițiilor de guvernare care s-au perindat din 1994 până în prezent a fost de o durată scurtă de timp – nu mai mult de doi ani, însă funcționalitatea și eficacitatea acestora, problemele cu care s-au confruntat, pare-se, că nu au servit niște lecții pentru foștii lideri ai *AIE*, dar și pentru actualii lideri ai *CPE*.

Prima înțelegere mutuală, aranjament neformalizat, a avut loc imediat după primele alegeri democratice (în baza sistemului pluripartidist) parlamentare din 27 februarie 1994, noul Parlament fiind dominat de coaliția Partidului Democrat Agrar din Moldova (partidul de guvernământ care a câștigat alegerile) și a fracțiunii parlamentare „Unitatea Socialistă” (Blocul Electoral „Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo”), formată din Partidul Socialist din Moldova și Mișcarea pentru Egalitate în Drepturi „Unitate-Edinstvo”. Merită de menționat faptul că acest consens neinstituționalizat al agrarienilor și socialiștilor a fost unul de conjunctură și a funcționat doar prin coincidența unor interese antireformatoare și înguste de grup. Consensul „valoric” al agro-socialiștilor a fost de scurtă durată, doar pentru perioada anilor 1994–1996. Conlucrarea dintre PDAM și blocul pro-rus „Unitatea Socialistă Edinstvo” a continuat până la alegerile prezidențiale de la sfârșitul anului 1996, când au apărut disensiuni legate de candidaturile înaintate la funcția de șef al statului.

Următorul aranjament politic a fost încheiat după alegerile parlamentare din 22 martie 1998, iar dialogul politic a fost inițiat de către o nouă generație de elite democratice (PPCD, Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova, Partidul Forțelor Democratice și Blocul pentru o Moldovă Democratică și Prosperă), Partidul Comuniștilor trecând în opoziție minoritară. Forțele politice câștigătoare au purces la realizarea altui aranjament politic deja prin formalizarea și algoritimizarea guvernării (algoritm stabilit în conformitate cu ponderea fiecăreia dintre părți în cadrul grupului parlamentar unit al *ADR* – 2-2-1 și cu *Regulamentul grupului parlamentar al ADR*-ului, care enunța principiile activității acestuia), semnând la 21 aprilie 1998 *Acordul privind constituirea coaliției de guvernământ* „Alianța pentru Democrație și Reforme”, astfel încât *ADR*-ul, fiind o coaliție de centru–dreapta parlamentară, devine și primul guvern democratic de coaliție din istoria politică recentă a Republicii Moldova. În pofida victoriei PCRМ în cursa electorală din 1998 pentru obținerea mandatului de deputat, a devenit evident că funcționarea

eficientă a noului organ legislativ putea fi asigurată numai în cazul constituirii unei coaliții stabile de guvernământ. Această coaliție, fiind formată din patru formațiuni politice, a devenit inoperantă datorită unor disensiuni majore interne. După ce PPCD s-a retras de la guvernare, rezervându-și dreptul să voteze doar legile considerate reformiste, precum și datorită unor disensiuni majore interne (așa-numitele problema „Kozlodui”, problema „Taraclia”, problema „Roșca” și problema „Matei”), spre sfârșitul anului 1999 coaliția majoritară a devenit inoperantă. Totuși merită de menționat faptul că *ADR*-ul s-a caracterizat printr-o maturizare mai profundă a componentelor sale vizavi de coaliția precedentă.

Activitatea *ADR*-ului a fost cea de-a doua experiență a consensului politic în cadrul Legislativului și Executivului ales. Este de subliniat că perioada guvernării Alianței a coincis cu un șir de crize guvernamentale (destrămarea *ADR* și reorientarea vectorului dezvoltării țării), crize financiare (criza financiară din Rusia în august 1998 cu repercusiuni drastice asupra economiei naționale a Republicii Moldova) și crize constituționale (conflictul constituțional „inițiat” de președintele țării, condiționând la 5 iulie 2000 modificarea Constituției în sensul formei parlamentare de guvernare), care au avut un efect descurajant asupra cetățenilor și a contribuit la schimbarea formei de guvernământ și la alegerile parlamentare anticipate de la începutul anului 2001.

La o paralelă între maratonul electoral din 1998 și alegerile parlamentare ulterioare, observăm că, după scrutinul legislativ din 25 februarie 2001, PCRM, care a câștigat necondiționat alegerile, posedând o majoritate nu numai confortantă, dar și absolută pentru a guverna țara de sine stătător, nu mai avea nevoie de a forma vreo alianță de guvernământ cu alte partide, așa cum s-a procedat după alegerile parlamentare din 6 martie 2005, alegeri câștigate, de asemenea, de PCRM.

La începutul primului deceniu al secolului XXI se părea că fluctuațiile actorilor politici privind vectorul dezvoltării Republicii Moldova iau sfârșit. După alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001 și scrutinul parlamentar din 6 martie 2005, integrarea europeană este considerată de partidul de guvernământ (PCRM) idee națională, întrucât consensul valoric al actorilor politici în realizarea anumitor obiective strategice ale țării a demonstrat potențialul ei, a ideii naționale, de consolidare a tuturor forțelor politice și a întregii societăți civile pe fâgașul cursului de europenizare și integrare europeană. Pe acest fundal, putem menționa că cea de-a treia coaliție de guvernare era strâns legată de fenomenul politic din 4 aprilie 2005, considerat de mai mulți autori drept unul dintre cele mai răsunătoare evenimente din istoria politică recentă a Republicii Moldova – partidele de opoziție (PPCD,

PDM și PSL) și PCR (partidul de guvernământ), care reprezentau toate segmentele eșichierului politic autohton în Parlament – stânga, dreapta și centrul politic au votat împreună pentru realegerea lui V. Voronin în funcția de șef al statului și au decis stabilirea unui „parteneriat politic pentru interesele țării” (Alianța „Moldova Noastră” nu a acceptat compromisul cu PCR, dobândindu-și astfel dreptul de a fi calificată principala forță de opoziție, însă la prima ședință a noii legislaturi a Parlamentului din 24 martie 2005 a votat împreună cu toate celelalte fracțiuni, în unanimitate, *Declarația Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene*). Formarea coaliției de guvernare în cauză a fost invocată de opoziția politică parlamentară prin diverse motive (evitarea unei „revoluții” pe care o puneau la cale unele forțe din exterior, nevoia menținerii stabilității politico-sociale în țară, a continuării reformelor democratice și, nu în ultimul rând, a cursului de integrare europeană).

Totodată, în cadrul parteneriatului are loc procesul de consolidare a stabilității și eficienței instituțiilor de stat, fiind atestat un nivel mai adecvat de cooperare între Parlament, Guvern și Președinție privind promovarea reformelor de modernizare și europenizare a țării. De menționat faptul că partidele aflate la guvernare în frunte cu PCR înregistrează câteva progrese și în cadrul relațiilor dintre Moldova și UE. Drept exemplu servește semnarea, la 22 februarie 2005, a *Planului Individual de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova*, care a apărut în cadrul *Politicii Europene de Vecinătate a Uniunii Europene*, iar colaborarea și cooperarea Republicii Moldova cu NATO în contextul opțiunii europene a țării a condus la semnarea, la 19 mai 2006, la Bruxelles, a *Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO*. Astfel, politica internă a statului este „conectată” tot mai strâns cu politica externă, existând un consens politic între actorii politici cu privire la realizarea anumitor obiective prioritare ale statului. Consensul a fost dictat, de asemenea, și de cererea socială din partea mai multor segmente ale societății, fapt demonstrat de toate sondajele de opinie publică realizate în acea perioadă.

Cu alte cuvinte, stabilirea „consensului național valoric” între putere și opoziția parlamentară avea scopuri bine determinate (susținute, precum se știe, mai mult retoric și fără vreo acoperire reală), scopuri ce se refereau la probleme de ordin strategic pentru țara noastră – integrarea europeană, soluționarea conflictului transnistrean și democratizarea societății. Necesitatea soluționării acestor probleme, care constituia la acel moment chintesența formulei politice de guvernare funcțională, a dus la apariția noii paradigme asupra guvernării comuniste. Însă acest aranjament politic, ca și cele menționate mai sus, n-a fost de durată, pentru că, spre sfârșitul anului 2007,

el a expirat din motive cunoscute (retragerea PSL din alianța parlamentară, dezacordul fracțiunilor parlamentare legate de activitatea legislativă curentă și de modul de administrare a treburilor publice, pierderea alegerilor locale generale din iunie 2007 de către partidul de guvernământ, PCRM, și alte disensiuni dintre părți asupra modului de guvernare, inclusiv a nerealizărilor unor pachete de reforme democratice în anumite domenii de activitate ce au făcut obiectul consensului politic, nu a rezistat sub presiunea solicitărilor opozanților parlamentari).

Ultimul aranjament instituțional, iulie 2009 – până în prezent, este legat de faptul că după alegerile parlamentare ordinare din 5 aprilie 2009 cele trei partide parlamentare de opoziție (Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul Liberal și Alianța „Moldova Noastră”), care au „determinat” desfășurarea scrutinului parlamentar anticipat din iulie 2009 prin refuzul lor de a participa la alegerea Președintelui Republicii Moldova, au constituit, la 21 iunie 2009, *Consiliul Politic pentru Dialog și Cooperare*. Acesta a fost format din perspectiva alegerilor parlamentare anticipate din 29 iulie 2009 și în vederea inițierii unui dialog civilizată între putere și opoziție, între putere și societatea civilă, semnând un *Acord de Parteneriat Politic* „În numele viitorului Republicii Moldova”. În pofida faptului că perioada de conlucrare a parteneriatului a fost destul de scurtă (iunie – iulie 2009), ea se caracterizează printr-o maturitate democratică mai profundă a opozanților politici vizavi de activitatea acestora în etapele precedente.

Deoarece în programele politice și în platformele electorale ale partidelor parlamentare de opoziție era specificată reorientarea clară a vectorului dezvoltării Republicii Moldova de la modelul etatist, estic, la cel liberal, european, și în baza *Acordului de Parteneriat Electoral* în cadrul alegerilor parlamentare anticipate din 29 iulie 2009, liderii celor patru partide politice anticomuniste (PLDM, PL, PDM și AMN), care au câștigat scrutinul electoral în cauză, au constituit la 8 august 2009 Alianța pentru Integrare Europeană. În aceste circumstanțe create, PCRM trece în opoziție. Concomitent, Partidul Comuniștilor decide, la 22 august 2009, în cadrul plenarei formațiunii înființarea unei „coalitii anticriză de centru-stânga” în Parlamentul țării, respingând invitația Alianței democratice majoritare la un dialog constructiv pentru depășirea crizei constituționale prin alegerea în comun a șefului statului.

Principiile de bază ale formării AIE se raportau la: restabilirea statului de drept; depășirea crizei social-economice și asigurarea creșterii economice; descentralizarea puterii și asigurarea autonomiei locale; reintegrarea teritorială a Republicii Moldova; integrarea europeană și promovarea unei politici externe echilibrate. Acordul de constituire a Alianței anticomuniste,

conținând aceste cinci obiective prioritare ale viitoarei guvernări, nu se referea la împărțirea degajată a funcțiilor între cele patru formațiuni, „greșeală” reparată deja în respectivele acorduri ale *AIE-2*, în care algoritmul politic, ca și în cazul *ADR* menționat mai sus, a devenit o sursă de tensiune în cadrul coaliției de guvernare și de ineficiență în actul guvernării. Coaliția de guvernare *AIE-1* devine funcțională doar până la 28 septembrie 2010, odată cu semnarea Decretului de către președintele interimar al țării privind dizolvarea Parlamentului și fixarea datei pentru alegerile parlamentare anticipate (apariția „problemei Filat” prin modificările operate de către Guvern la 27 septembrie 2010 a Legii bugetului de stat pe anul 2010, potrivit cărora urma să fie alocate suplimentar pentru nevoile sociale circa 400 mil. de lei, Cabinetul de Miniștri asumându-și în așa mod răspunderea pentru aceste modificări cu riscul de a fi demis; în plus, nealegerea șefului statului).

Drept urmare a prelungirii crizei politice (de guvernare) și constituționale (de nealegere a președintelui țării), la 28 noiembrie 2010 au loc următoarele alegeri anticipate, iar după mai multe „chinuri ale facerii”, liderii celor trei partide democratice (PLDM, PDM și PL) au semnat la 30 decembrie 2010 *Acordul privind constituirea și funcționarea Alianței pentru Integrare Europeană*. Acest document politic al *AIE-2* cuprindea anumite valori, principii și priorități asumate de noua guvernare (integrarea europeană; reintegrarea țării; politica externă eficientă și echilibrată; supremația legii; creșterea economică sustenabilă; combaterea sărăciei, servicii publice de calitate; descenzalizarea puterii), precum și modalități de formare a organelor de conducere a statului, avându-se în vedere modelul de guvernare în baza partajării funcțiilor în stat. Spre deosebire de *AIE-1*, *AIE-2* a format *Consiliul Alianței*, care, atribuindu-i anumite funcții de activitate, devine un mecanism de comunicare între cei trei actori politici. Astfel, coaliția de guvernare își asumă schimbarea paradigmei politice și economico-sociale de guvernare, însă nu pe mult timp.

Criza politică se adâncește și mai mult odată cu apariția numeroaselor probleme de ordin intern în cadrul Alianței de guvernare, îndeosebi, cazul tragic din *Pădurea Domnească* de la sfârșitul anului 2012, care a scos la suprafață modul defectuos al sistemului de guvernare și de funcționare a instituțiilor statului. Pentru societate a devenit evident că *AIE* avea nevoie de schimbări substanțiale. Declarația prim-ministrului V. Filat, liderul PLDM, din 13 februarie 2013 privind „... ieșirea formațiunii sale din acordul de constituire al *AIE*” s-a dorit, probabil, a fi realizarea cunoscutului principiu: „Pentru ca să ne (re)unim, trebuie să ne despărțim”. Denunțarea de către V. Filat a acordului constitutiv al *AIE-2* a însemnat *de facto* sfârșitul coaliției de guvernământ, iar după 5 martie 2013 (cu votul PCR, PDM și o parte

din deputații neafiliați Guvernul Filat-2 este demis prin moțiune de cenzură pentru suspiciuni de corupție) *AIE-2* și-a încetat existența (destrămarea ei *de jure*). Astfel, criza politică în Republica Moldova a devenit atotcuprinzătoare și a generat riscuri sporite de alegeri parlamentare anticipate, mai ales după revocarea din funcție a președintelui Parlamentului țării, M. Lupu, din 25 aprilie 2013.

Conform opiniilor exprimate de experții și analiștii politici naționali și occidentali, destrămarea coaliției de guvernare *AIE-2* avea mai multe repercusiuni negative pe plan intern (prelungirea crizei politice, stagnarea reformelor structurale inițiate, compromiterea acordurilor încheiate cu spațiul comunitar, tergiversarea parafării și, respectiv, semnării Acordului de Asociere a Moldovei la UE, scăderea încrederii populației în putere etc.) și pe plan extern (scăderea creditului de încredere a oficialităților europene în puterea oficială a statului Republica Moldova de a continua reformarea societății, risipirea „istoriei de succes” a Parteneriatului Estic etc.).

Totuși, între 21–29 mai 2013, au avut loc negocieri între PLDM, PD și liberalii reformatori conduși de Ion Hadîrcă (astăzi – Partidul Liberal Reformat) pentru formarea noii coaliții majoritare, așa încât la 30 mai 2013 a fost semnat *Acordul politic privind constituirea și funcționarea în Republica Moldova a Coaliției Pro-Europene de Guvernare*. În document se menționează că pentru *CPE* este o prioritate națională continuarea cursului de integrare europeană. Eforturile Coaliției vor fi îndreptate spre semnarea Acordului de Asociere cu UE, spre crearea Zonei de Comerț Liber și spre asigurarea deplasării libere a cetățenilor moldoveni prin UE. Acordul conține o serie de prevederi privind funcționalitatea noii Coaliții, precum și unele precizări cu privire la partajarea unor funcții. Potrivit Acordului, funcția de președinte al Parlamentului a revenit PD și a fost desemnat Igor Corman (30 mai 2013). Funcția de prim-ministru a revenit PLDM și aici a fost investit Iurie Leancă (30 mai 2013). De asemenea, potrivit noului Acord, au fost aleși vicepreședinții Parlamentului și președinții unor comisii parlamentare. Totodată, au fost stabilite prioritățile noii Coaliții de guvernare, precum și modul de organizare a acesteia.

În concluzie, specificăm următoarele. În primul rând, elita politică din Republica Moldova, unul din actorii principali din câmpul politic autohton, întruchipează în mare măsură dificultățile inerente promovării reformelor democratice și contradicțiile obiectiv-subiective care caracterizează realitatea politică, economică și socioculturală. Date fiind așteptările ridicate ale cetățenilor, dar și rezistența față de autoritatea guvernamentală din partea unor grupuri și categorii sociale, contradicțiile relevate vizează și dezamăgirea societății în promovarea unor reforme economico-sociale, pierderea

încrederii unei părți a populației în transformări democratice sustenabile, creșterea decalajului între cele două poluri ale societății – bogați și săraci, cu toate consecințele derivate și discrepanța care s-a format între societatea politică și societatea civilă. În acest sens, valoarea și importanța realizării programelor și strategiilor naționale orientate spre democratizarea și modernizarea societății, spre dezvoltarea umană durabilă devin indispensabile și oportune.

În al doilea rând, deși Republica Moldova a înregistrat unele progrese în modernizarea instituțiilor democratice în conformitate cu standardele europene, totuși reînnoirea societății în ansamblu nu a putut să fie sincronizată cu modernizarea accelerată a instituțiilor politico-administrative ale statului. Cauza insuccesului este că instituțiile publice și instituțiile societății civile n-au fost adecvat adaptate la standardele europene, cu o cultură politică democratică. Însă în prezent societatea Republicii Moldova demonstrează preponderent o cultură politică tradițională și nu una participativă, opunând modernizării o rezistență mare, procese la care se mai adaugă prezența unor probleme nerezolvate de mai mult timp – crizele sistemice cu multe elemente vicioase de reproducere, clivajele sociopolitice, provocările la adresa democrației, deficitul democratic și alte dificultăți „aporetice” care alimentează criza democrației în societate.

În al treilea rând, procesul de transformare a elitei politice naționale din Republica Moldova mai continuă, proces dictat de necesitatea realizării unui model nou, european, de dezvoltare. Dat fiind că regimul politic democratic se află într-o dezvoltare sinusoidală, economia națională, al cărei model depinde de opțiunile elitei guvernante, nu este deocamdată funcțională, iar procesul de integrare europeană promite să fie unul de durată, o însemnătate deosebită revenind preocupărilor actorilor politici și ale liderilor de opinie pentru conștientizarea fortificării „foii de parcurs” a dezvoltării societății, pornind de la necesitatea aplicării modelului european de dezvoltare a Republicii Moldova, dar care, în același timp, se dovedește a fi generator de confruntări politice și tensiuni sociale.

Pantelimon VARZARI,
doctor habilitat în științe politice,
profesor cercetător

ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ LOCALĂ

În condițiile sistemului administrativ de comandă din perioada sovietică se formase un model administrativ care, în pofida drepturilor abstract declarate, se ignorau interesele economice, sociale, naționale ale populației, conducând în cele din urmă la înstrăinarea populației de la proprietate și putere, îndeosebi la nivelul comunităților locale.

În procesul de democratizare a societății în condițiile restructurării gorbacioviste de la sfârșitul anilor '80 ai sec. XX, însăși evoluția vieții sociale a pus la îndoială sistemul vechi de administrație, bazat pe centralizare și pe dictat, și a înaintat pe prim-plan nu numai transformări economice, politice, sociale, dar și problema reformării sistemului existent de administrație, care venea tot mai mult în contradicție cu procesele democratice din societate.

Premisele constituirii unui sistem nou de administrație publică locală

Se știe că un sistem de administrație necesită perfecționare continuă, întrucât viața înaintază permanent față de organele administrației publice noi exigente, care sunt generate de apariția firească a problemelor condiționate, la rândul lor, de evoluția neconținută a vieții sociale și a progresului societății. Acest lucru a devenit inevitabil în condițiile transformărilor radicale din sistemul politic al societății moldovenești din anii '80–'90 ai secolului trecut, care, în totalitatea lor, au constituit premisele reformării sistemului de administrație publică.

Un rol important în acest sens revine premiselor politice, care și-au găsit expresie în alegerea și pledarea pentru o cale democratică de dezvoltare a societății, orientarea spre valorile general umane, înaintarea în calitate de obiectiv al dezvoltării sociale, edificarea statului de drept, introducerea practicii parlamentarismului, instituționalizarea funcției prezidențiale, instituirea jurisdicției constituționale, democratizarea sistemului electoral, inclusiv la nivel local, acordarea administrației publice locale a unui statut distinct în raport cu administrația de stat etc.

Transformările politice din societate au atras după sine și schimbări de ordin economic, exprimate în legiferarea proprietății private și lansarea economiei de piață, procese care au înaintat pe ordinea de zi și necesitatea transformărilor în administrația publică locală, chemată să se adapteze la noile condiții de activitate și, mai mult ca atât, să monitorizeze aceste procese. În condițiile înlăturării monopolului statului în relațiile de proprietate s-a

soluționat treptat problema transmiterii unităților administrativ-teritoriale a unei părți a proprietății publice. Instituirea și activitatea noilor structuri ale economiei de piață la nivel local necesitau schimbarea radicală a metodelor de dirijare în această sferă. Raporturile dintre organele administrației publice locale și agenții economici din teritoriu urmau să se bazeze, preponderent, pe pârghii economice, ceea ce condiționa schimbarea multor mecanisme în activitatea administrației publice locale.

Schimbările din relațiile economice au avut un impact serios asupra sferei sociale. La începutul anilor '90 ai secolului trecut am fost martorii unei contradicții vădite dintre cerințele mereu crescânde în protecția socială a unui număr tot mai mare al populației și reducerea concomitentă a posibilităților economice și financiare de a satisface aceste necesități. Pornind de la aceasta, vom menționa că problemele sociale care își găseau expresie în necesitatea elaborării unui sistem eficient de protecție socială a populației, precum și în dezvoltarea serviciilor sociale de o importanță strategică, cum sunt învățământul, ocrotirea sănătății, cultura, reprezentau niște premise importante ale schimbărilor din administrația publică.

Edificarea unui sistem nou de administrație publică locală necesita și depășirea unor bariere psihologice și de mentalitate, exprimate în contradicțiile dintre sarcinile de edificare a unei administrații moderne și moștenirea nedemocratică ce predomina în funcționarea administrației publice locale. Depășirea acestei stări de lucruri presupunea schimbarea mentalității atât a oamenilor de rând, cât și a funcționarilor din administrația publică.

De rând cu premisele interne, tranziția administrativă mai era condiționată și de premise externe. Afirmarea tot mai activă a Republicii Moldova în anii '90 pe arena internațională, situația ei geopolitică aparține condiționa și mai continuă să condiționeze atenția sporită față de țara noastră din partea comunității europene și internaționale, inclusiv în domeniul ajustării administrației publice la standardele europene. Aceasta viza, îndeosebi, raporturile dintre administrația publică centrală și administrația publică locală, sferă în care urma să se producă cele mai mari schimbări, prin promovarea descentralizării în administrația publică.

Astfel, elaborarea și implementarea unui model democratic, modern de administrație publică locală, în condițiile statului independent Republica Moldova, a fost condiționată nu numai de refuzul conceperii administrației ca un instrument exclusiv de presiune, dar și de unii factori și fenomene obiective ce țin de noile realități politice, economice și sociale cu implicații interne și externe, ca rezultat al evoluției democratice a societății, tranziției spre economia de piață, care schimbă radical rolul administrației publice locale în sistemul social.

Constituirea și evoluția sistemului actual de administrație publică locală

Sub sistem actual de administrație publică locală subînțelegem sistemul instituit în condițiile statului independent, care a evoluat în contextul procesului de democratizare a societății și de desfășurare treptată a modificărilor în sistemul politic, economic și spiritual al societății. Acest proces a fost însoțit și de unele fenomene negative, cum ar fi: nivelul scăzut al conștiinței și culturii politice a populației; instabilitatea politică și criza economică; dezechilibrul demografic condiționat de starea economică și de procesul migraționist; nerespectarea ordinii de drept; extinderea corupției; opunerea unor forțe politice schimbărilor și altele.

Toate acestea ne permit să afirmăm despre o perioadă de tranziție nu numai a societății în general, dar și a sistemului actual de administrație publică locală în particular. Administrația publică locală din perioada de tranziție întrunește elemente ale noului, influențate de evoluția democratică a societății, dar, totodată, continuă să persiste și elemente ale trecutului, care își găsesc expresie în structuri și metode învechite de activitate. În perioada de tranziție urma să se asigure trecerea de la administrația publică etatistă, care a servit sistemul administrativ de comandă și care funcționa în baza principiului centralismului democratic, la administrația publică locală autonomă, menită să servească un sistem democratic al societății, ce funcționează în baza principiilor care rezultă din valorile general-umane.

Vorbind despre procesul de constituire și evoluție a sistemului actual de administrație publică locală în Republica Moldova, vom menționa că intensitatea transformărilor din administrația publică locală după 1990 a fost destul de neuniformă pe parcursul anilor care au urmat. Analiza desfășurării transformărilor în baza criteriilor ce rezultă din adoptarea deciziilor politice, crearea cadrului legislativ, efectuarea modificărilor structurale și funcționale care au influențat activitatea administrației publice locale ne permit să evidențiem câteva etape în procesul de constituire și evoluție a sistemului actual de administrație publică.

Prima etapă cuprinde perioada din iunie 1990 până în august 1994. Ea ține de inițierea și evoluția democratică a societății care a facilitat transformări serioase în sistemul politic, economic, spiritual și care au contribuit, la rândul lor, la o reconceptualizare a rolului administrației publice locale în sistemul social. Realizarea în practică a prevederilor Declarației de Suveranitate din 23 iunie 1990, a Decretului cu privire la puterea de stat din 27 iulie 1990, a Legii cu privire la instituirea funcției prezidențiale din 3 septembrie 1990, a Declarației de Independență din 27 august 1991 a influențat atât direct administrația publică, în general, cât și sistemul administrației publice

locale, în particular. Deși administrația publică locală rămânea afectată de moștenirea trecutului, se deschideau orizonturi atractive ale schimbărilor spre o administrație publică locală cu un statut distinct și cu posibilități reale de ajustare a organizării și funcționării ei la mediul democratic de activitate, cu toate că a avut de depășit pe parcursul acestor ani multe obstacole, fapt ce a frânat serios ritmul de reformare a administrației publice în ansamblu.

Pentru rezolvarea problemelor ce țineau de instituirea unui nou statut pentru administrația publică locală, Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova a instituit prin Hotărârea nr. 45-XII din 29 mai 1990 o comisie permanentă pentru autoadministrarea locală și economia locală. Această comisie avea menirea să restructureze radical organizarea și funcționarea administrației publice locale, ținând seamă de interesele populației și particularitățile unităților administrativ-teritoriale. A fost, de asemenea, pregătită și adoptată Legea nr. 635-XII din 10 iulie 1991 cu privire la bazele autoadministrării locale, în care autoadministrarea locală era definită ca o activitate liberă a locuitorilor unei unități administrativ-teritoriale pentru rezolvarea în mod nemijlocit, sau prin intermediul organelor alese, a problemelor de importanță locală.

Aceasta reprezenta o viziune absolut nouă asupra rolului administrației publice locale în sistemul social. Legea prevedea o anumită descentralizare a puterii de stat și extinderea competențelor organelor administrației publice locale prin lărgirea drepturilor privind adoptarea deciziilor în interesul locuitorilor unităților administrativ-teritoriale respective, asigurarea autogestunii economice prin îmbinarea intereselor locale cu cele naționale. Legea nominalizată prevedea un sistem de administrație publică locală organizat pe două niveluri: primul nivel se preconiza să cuprindă comuna, orașul, iar al doilea nivel urma să cuprindă județul.

Pentru implementarea prevederilor acestei Legi se stabilea o perioadă de tranziție pe parcursul căreia urma treptat, în câteva etape, să se treacă la noul sistem de administrație publică locală. În acest scop, la 22 iulie 1991 Guvernul Republicii Moldova a adoptat un Regulament provizoriu pentru perioada de tranziție la noua organizare administrativ-teritorială, care se preconiza să se producă. Însă la 25 septembrie 1991 Guvernul Republicii Moldova adoptă Hotărârea nr. 533 cu privire la introducerea unor modificări în Regulamentul provizoriu, prin care a permis comitetelor executive raionale să numească primarii și viceprimarii în cazul apariției locurilor vacante, ceea ce contravenea Legii nr. 635-XII din 10 iulie 1991 cu privire la bazele autoadministrării locale. Regulamentul respectiv a funcționat până la 7 decembrie 1994, dar, în virtutea caracterului său provizoriu, și pe alocuri controversat, nu putea realmente satisface pe deplin cerințele autorităților administrației publice locale care activau în condițiile unei democratizări ascendente a societății.

La acestea vom adăuga că și Legea nr. 635-XII din 10 iulie 1991 cu privire la bazele autoadministrării locale așa și nu a fost pusă în aplicare, fiind abrogată în 1994. Aceasta s-a întâmplat din cauza predominării viziunilor conservative ale factorilor de decizie și ale clasei politice din acel timp, care frâneau lansarea reformelor preconizate, fapt ce a adus prejudicii serioase ritmului descentralizării în administrația publică locală.

Din cauza conjuncturii politice și intereselor de grup nu au avut susținere nici propunerile înaintate de Comisia permanentă pentru autoadministrarea locală și economia locală a Parlamentului, care pe parcursul anilor 1991–1992 a înaintat un proiect de lege privind organizarea administrativă a teritoriului, ce prevedea optimizarea numărului unităților administrativ-teritoriale în Republica Moldova prin crearea a 7–9 județe în locul celor 40 de raioane existente la acel timp. Refuzul de a implementa o astfel de reformă a adus prejudicii procesului de ajustare a administrației publice la noile condiții politice și economice ale timpului.

A doua etapă cuprinde perioada din august 1994 până în noiembrie 1998. Începutul acestei etape are ca suport punerea în aplicare a Constituției Republicii Moldova. Conținutul principal al acestei etape îl constituie, în primul rând, faptul că administrația publică, în general, și-a găsit reglementare constituțională, iar prin articolul 109 au fost consfințite principiile de organizare și funcționare a administrației publice locale: autonomia locală; descentralizarea serviciilor publice; eligibilitatea autorităților administrației publice locale; consultarea cetățenilor în probleme locale de interes deosebit. Luate în ansamblu, principiile administrației publice locale semnifică atribuirea unui statut distinct administrației publice locale în raport cu administrația de stat.

Ulterior, principiile constituționale au fost preluate și dezvoltate în pachetul de legi din 7 decembrie 1994, și anume: Legea nr. 310 privind administrația publică locală, Legea nr. 307 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova, Legea nr. 308 cu privire la alegerile locale. Prin adoptarea acestor legi au fost facilitate în mod obiectiv procesele reformatoare din administrația publică locală, deși încercările de reformare a acestui sector pe calea descentralizării se soldează fără rezultate concrete. Aceasta se întâmplă și din cauza imperfecțiunilor existente în aceste legi. Astfel, Legea nr. 310 privind administrația publică locală, constituind în principiu, o viziune nouă asupra statutului administrației publice locale, mai ales în sensul formulării principiilor enunțate, conținea și unele stipulări care nu erau în deplină concordanță cu statutul distinct al administrației publice locale.

Aceste stipulări se refereau la: pozițiile de subordonare a consiliilor pe verticală, inclusiv sub aspect financiar; primăria și comitetul executiv raional erau responsabile în fața Guvernului; primarul era și consilier al consiliului

respectiv; primarul și președintele comitetului executiv raional își prezentau demisia în fața președintelui Republicii Moldova; primarul interimar și președintele comitetului executiv raional interimar erau numiți în funcție de președintele Republicii Moldova la propunerea Guvernului. Aceste stipulări ambigue au provocat multe conflicte, la soluționarea cărora a fost implicată de mai multe ori Curtea Constituțională.

Evaluând rolul pachetului de legi din 7 decembrie 1994 în procesul de evoluție a sistemului actual de administrație publică locală, vom menționa că, dacă Legea privind administrația publică locală o putem aprecia, în pofida tuturor neajunsurilor ei, ca având un caracter, în temei, reformator, întrucât promova unele valori europene, cum ar fi conceptul autonomiei locale, apoi Legea privind organizarea administrativ-teritorială n-a adus nimic nou, legiferând, de fapt, vechea organizare administrativ-teritorială cu 40 de raioane, un produs moștenit din trecut și care nu ținea seama de noile realități.

Astfel, suntem în prezența unei contradicții, când, pe de o parte, prin fundamentarea constituțională și legală a principiilor administrației publice locale se inițiază ajustarea administrației publice locale la unii parametri europeni, iar, pe de altă parte, se păstrează încă un grad sporit de centralizare în activitatea administrativă. Contradicția între aceste legi a fost una din cauzele care au frânat dobândirea autonomiei reale a administrației publice locale. Aceasta se întâmplă, de rând cu altele, și din cauza tergiversării implementării practice a noilor raporturi dintre administrația publică centrală și cea locală, care derivă din conținutul acestor documente.

O anumită influență asupra evoluției administrației publice locale la această etapă a avut-o și semnarea de către Republica Moldova la 2 mai 1996 a Cartei Europene: exercițiul autonom al puterii locale, care a intrat în vigoare pentru țara noastră, la 2 februarie 2008, după expirarea instrumentariului de ratificare. Acest document, prin conținutul său, compensează lipsa normelor comunitare pentru protecția drepturilor colectivităților locale, care sunt cele mai aproape de cetățeni și care oferă posibilitatea de a participa efectiv la adoptarea deciziilor referitoare la viața lor cotidiană. Carta a devenit un document-cadru al autonomiei locale pentru țările care au aderat la ea. Acest document servește drept sursă de referință în procesul de elaborare a legislației naționale privind organizarea administrației publice locale și activitatea desfășurată de ea în condițiile descentralizării și autonomiei locale. Carta reprezintă o expresie a aprecierii obiective privind democratizarea relațiilor dintre administrația publică centrală și cea locală.

Vom menționa că semnarea de către Republica Moldova a Cartei Europene: exercițiu autonom al puterii locale, a avut un impact benefic asupra dezvoltării de mai departe a administrației publice locale, prin preluarea

conceptului de autonomie locală, conținutului statutului aleșilor locali, modalităților de efectuare a controlului administrativ, modalităților de asigurare a colectivităților locale cu resursele financiare necesare, practicilor de asociere a colectivităților locale și a altor prevederi care și-au găsit reglementare în legislația națională.

A treia etapă cuprinde perioada din noiembrie 1998 și până în mai 2003. Ea demarează cu adoptarea unui pachet nou de legi prin care se încearcă să se accelereze procesele reformatoare din administrația publică locală și să se asigure implementarea reală a autonomiei locale. Acestea au fost legile: privind administrația publică locală din 6 noiembrie 1998; privind organizarea administrativ-teritorială din 12 noiembrie 1998; privind finanțele publice locale din 9 iulie 1999; cu privire la proprietatea publică a unităților administrativ-teritoriale din 16 iulie 1999. Prin adoptarea acestor legi s-a încercat să se depășească abordarea fragmentară a transformărilor din administrația publică locală manifestată în trecut, accentul punându-se, de această dată, pe componentele prioritare ale reformei, și anume, pe optimizarea organizării administrativ-teritoriale și reorganizarea instituțională a administrației publice locale.

Nucleul acestor activități l-a constituit reforma administrativ-teritorială prin care în locul celor 40 de raioane au fost create 12 unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea, 10 județe: Bălți, Cahul, Chișinău, Edineț, Lăpușna (centrul de reședință Hâncești), Orhei, Soroca, Taraclia, Tighina (centrul de reședință Căușeni), Ungheni; mun. Chișinău și UTA Găgăuzia. Numărul unităților administrativ-teritoriale de primul nivel (cu excepția celor din stânga Nistrului) s-a micșorat de la 826 până la 644 unități, din ele: 12 municipii, 43 orașe și 589 sate (comune) care înglobau 1533 de localități. Aceasta s-a produs datorită comasării localităților cu o populație mai mică de 2500 de locuitori, număr minim de populație necesar pentru formarea unei unități administrativ-teritoriale de primul nivel, spre deosebire de numărul de 1000 de locuitori cum prevedea legislația anterioară.

În noile dimensiuni teritoriale, comensurabile cu cele europene, au început să se implementeze și noi mecanisme de administrare, folosindu-se prioritățile descentralizării și autonomiei locale, precum și pârgurile desconcentrării administrative prin instituția Prefectului și serviciilor desconcentrate ale autorităților administrației publice centrale de specialitate. Noua organizare administrativ-teritorială, liberalizarea relațiilor sociale, creșterea activismului populației și atașamentului ei față de valorile democrației locale au creat condiții favorabile de realizare în practică a autonomiei locale și a descentralizării serviciilor publice. Aceasta a fost o încercare de ajustare a organizării administrative a teritoriului la rigorile europene și de creare

a condițiilor favorabile pentru eficientizarea sistemului administrativ din Republica Moldova.

Astfel, la nivel județean activa Consiliul județean ca autoritate reprezentativă, compus din consilieri aleși conform Codului Electoral. Numărul consilierilor fiecărui consiliu județean se stabilea în funcție de populația județului la data de 1 ianuarie a anului în care aveau loc alegerile și varia de la 27 până la 35 de consilieri. Consiliul județean alegea dintre membrii săi, pe durata mandatului, președintele, vicepreședintele consiliului și biroul permanent, alcătuit din 5–7 consilieri. Biroul permanent era organul de lucru al consiliului județean, autoritatea executivă a acestuia. Fiecare consiliu județean avea un secretar numit de către consiliul județean, la propunerea președintelui consiliului județean, pe bază de concurs. Secretarul se bucura de stabilitate în funcție și nu putea fi membru al vreunui partid sau organizație social-politică.

Ca reprezentant al Guvernului în județ era prefectul, care era numit și eliberat din funcție prin hotărâre de Guvern și confirmat de președintele Republicii Moldova. El era ajutat de unul sau doi subprefecți numiți și eliberați din funcție prin hotărâre de Guvern, la propunerea prefectului.

În calitate sa de reprezentant al Guvernului pe plan local, prefectul îndeplinea două funcții principale: a) conducea serviciile publice ale ministerelor și ale altor autorități ale administrației publice centrale de specialitate constituite în unitățile administrativ-teritoriale; b) veghea respectarea legislației de către autoritățile administrației publice locale. În exercitarea primei funcții, prefectul dispunea de putere ierarhică asupra serviciilor respective. Aceasta se exprima prin punerea în aplicare directă de către prefect a sarcinilor trasate de Guvern în domeniul respectiv. În exercitarea celei de-a doua funcții, prefectul acționa pornind de la misiunea de a asigura realizarea intereselor naționale, în vederea respectării legii și a ordinii publice în unitatea administrativ-teritorială respectivă, exercitând, în acest scop, controlul legalității actelor adoptate de autoritățile administrației publice locale de nivelul unu și nivelul doi.

Între prefect și autoritățile administrației publice locale nu existau raporturi de subordonare. Aceasta rezulta din natura raporturilor dintre descentrarea și descentralizarea administrativă. Fiind reprezentant al Guvernului pe plan local, prefectul nu putea afecta conținutul relațiilor care derivau din principiul descentralizării și autonomiei locale. El efectua controlul asupra activităților autorităților administrației publice locale numai în condițiile prevăzute de lege care exclud raporturile de subordonare.

La nivelul satelor (comunelor), orașelor (municipiilor) activau consiliile locale compuse din consilieri aleși, numărul cărora se stabilea în funcție de numărul locuitorilor unității administrativ-teritoriale respective și varia de la

7 până la 23 de consilieri. Consiliul local își alegea prin vot deschis, pentru durata unei ședințe, un președinte, care era asistat de secretarul consiliului local. În calitate de autoritate executivă în sate (comune), orașe (municipii) activa primarul, ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

Dar odată cu schimbarea raporturilor de forțe în cadrul Parlamentului, după alegerile din 2001, a început să se pună la îndoială forma descentralizată de organizare a administrației publice. Prin Legea nr. 781-XV din 27 decembrie 2001 s-a încercat să se facă modificări esențiale în sistemul administrației publice locale. Aceste modificări prevedeau: trecerea de la sistemul de județe la cel de raioane; substituirea instituției prefectului cu instituția președintelui comitetului executiv raional; excluderea serviciilor descentralizate; alegerea primarului de către consiliul local și exercitarea de către acesta a funcției de președinte al consiliului; posibilitatea eliberării din funcție a primarului de către consiliul ierarhic superior; excluderea posibilității instituirii impozitelor și taxelor locale; posibilitatea ridicării mandatului președintelui comitetului executiv raional înainte de termen la propunerea Guvernului; posibilitatea demiterii din funcție de către Parlament a președintelui, vicepreședintelui și secretarului comitetului executiv raional, în cazul în care aceștia nu pot să fie demisi de către consiliul raional, și altele.

Prin aceste modificări se promova, de fapt, fortificarea „verticalei puterii”, se schimba conceptul inițial al administrației publice locale, făcându-se abateri serioase de la prevederile Cartei Europene: exercițiul autonom al puterii locale și de la normele constituționale, lucru dovedit ulterior de către Curtea Constituțională, care a calificat majoritatea acestor prevederi ca fiind neconstituționale. Aceasta a împiedicat punerea lor în aplicare, ca urmare a apărut necesitatea adoptării unei legi noi privind administrația publică locală. În schimb, în anul 2003, după expirarea legală a duratei mandatului aleșilor locali, s-a pus în aplicare Legea nr. 764-XV din 27 decembrie 2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova.

A patra etapă începe în luna mai 2003 și are ca suport de inițiere lichidarea, mai mult din considerente politice, a județelor, și formarea a 34 unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea, inclusiv: 32 de raioane, municipiul Chișinău și UTA Găgăuzia. S-a mărit și numărul unităților administrativ-teritoriale de nivelul întâi – de la 644 până la 917 unități. Aceasta s-a produs din cauza micșorării numărului minim de populație necesar pentru formarea unei unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi – de la 2 500 locuitori, cum prevedea legislația din 1998, la 1 500 locuitori conform legislației din 2001.

Deși conform prevederilor Legii nominalizate, cu modificările ulterioare, divizarea în acest mod a teritoriului în unități administrativ-teritoriale este chemată să asigure realizarea principiilor autonomiei locale, descentralizării

serviciilor publice, eligibilității autorităților administrației publice, asigurării accesului cetățenilor la organele puterii și consultării lor în problemele locale de interes deosebit, aceasta este destul de discutabil, or fragmentarea excesivă a teritoriului diminuează din capacitatea administrativă a unităților administrativ-teritoriale. Și aceasta s-a întâmplat din cauza promovării unei politici părtinitoare, fără asigurarea continuității și consecutivității proceselor inițiate anterior, acțiuni care au adus prejudicii serioase procesului de reformare a administrației publice locale, au tergiversat și mai continuă să tergiverseze procesul de ajustare a administrației publice la standardele europene.

Situația s-a ameliorat puțin când în anul 2005 sub influența instituțiilor europene, în cadrul Politicii de Vecinătate, a fost semnat Planul de Acțiuni: Uniunea Europeană - Republica Moldova, care a prevăzut, de rând cu altele, și unele acțiuni concrete privind evoluția de mai departe a administrației publice locale. Astfel, în compartimentul „Dialogul politic și reformele”, Planul de Acțiuni: Uniunea Europeană – Republica Moldova a prevăzut ca sarcină „continuarea reformei administrative și consolidarea autoadministrării locale în conformitate cu standardele europene, în special cele ce se conțin în Carta Europeană a autoguvernării locale și acordarea unei atenții speciale expertizei și recomandărilor Congresului Autorităților Locale și Regionale din Europa, inclusiv în ceea ce privește managementul bugetelor locale de către administrațiile locale și atribuirea competențelor bugetare (resurse care să corespundă responsabilităților)”.

După cum vedem, Uniunea Europeană, prin semnarea acestui Plan, a recunoscut că în Republica Moldova se desfășoară reforma administrației publice, în același timp, s-a accentuat caracterul tergiversat al schimbărilor exprimat în longevitatea excesivă a multor acțiuni de inițiere, pregătire și desfășurare a reformei. Aceasta se mai exprimă și prin indeterminismul decizional privind alegerea modelului optim de organizare administrativă a teritoriului, tehnicilor de administrare, prin schimbările foarte lente în conștientizarea oportunităților multor componente ale reformei, inclusiv cea care vizează activitatea personalului din administrația publică locală.

Această stare de lucruri a înaintat noi sarcini privind necesitatea continuării reformei administrative. Privită din această perspectivă, reforma administrației publice locale în Republica Moldova era concepută ca o acțiune care în continuare trebuie să asigure consolidarea capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale și prin aceasta să eficientizeze în ansmbul activitatea administrației publice locale.

Activitatea asupra realizării prevederilor Planului de Acțiuni: Uniunea Europeană – Republica Moldova a contribuit, de rând cu altele, la lărgirea cadrului legislativ privind derularea reformei administrației publice locale.

Astfel, cu participarea reprezentanților societății civile, a fost pregătit și adoptat la 28 decembrie 2006 pachetul de legi, și anume: Legea nr. 436-XVI privind administrația publică locală; Legea nr. 435-XVI privind descentralizarea administrativă; Legea nr. 438-XVI privind dezvoltarea regională a Republicii Moldova. S-au efectuat unele modificări în Legea nr. 397-XV din 16 octombrie 2003 privind finanțele publice locale.

Legile respective prevedeau distribuirea mai clară a competențelor dintre diferite niveluri ale administrației publice, inclusiv dintre nivelurile unu și doi ale administrației publice locale, promovarea bunelor relații interbugetare între centru și unitățile administrativ-teritoriale, modalitățile de efectuare a controlului administrativ al autorităților administrației publice locale. În totalitatea lor, ele vizează sistemul de relații dintre administrația publică centrală și cea locală, crearea condițiilor favorabile de exercitare a autonomiei locale în condițiile descentralizării și consolidării capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale.

Astfel, au fost stabilite niște rigori mai stricte privind constituirea unităților administrativ-teritoriale și dotarea lor cu ansamblul de competențe proprii. Unul din criteriile de bază la acest capitol constă în faptul că unitatea administrativ-teritorială care urmează să se constituie trebuie să dispună de capacitate administrativă, adică să aibă resurse materiale, instituționale și financiare necesare pentru gestionarea și realizarea eficientă a competențelor ce îi revin. Paralel cu aceasta se concretizează că numărul populației unității administrativ-teritoriale trebuie să fie mai mare decât numărul minim necesar stipulat în Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova.

În aspect instituțional, în luna mai 2006 a fost instituit Ministerul Administrației Publice Locale. El a fost abilitat cu atribuții concrete în domeniul administrației publice locale. Astfel, ministerul respectiv monitoriza aplicarea prevederilor cuprinse în programele de consolidare și fortificare a administrației publice locale elaborate în conformitate cu Programul de activitate a Guvernului, contribuia la exercitarea controlului privind legalitatea actelor emise de autoritățile administrației publice locale, supraveghea modul în care erau respectate principiile autonomiei locale și ale descentralizării în activitatea autorităților administrației publice locale, elabora și promova politicile statului în domeniul dezvoltării durabile a unităților administrativ-teritoriale. Ministerul respectiv preluase și funcțiile oficiilor teritoriale ale fostului Aparat al Guvernului, care au fost reorganizate prin Hotărârea Guvernului nr. 1059 din 14 septembrie 2006 în direcții teritoriale control administrativ ale Ministerului Administrației Publice Locale. Modul de organizare și funcționare a direcțiilor teritoriale control administrativ ale acestui minister,

structura lor și efectivul limită de personal au fost reglementate prin Hotărârea Guvernului nr. 1060 din 14 septembrie 2006.

O analiză mai detaliată a atribuțiilor acestui minister ne dovedește că ele nu erau întocmai adecvate unei astfel de autorități centrale de specialitate. Printre ele prevalau funcțiile și atribuțiile cu caracter de intermediere și care se suprapuneau cu funcțiile și atribuțiile altor autorități ale administrației publice centrale de specialitate. Aceasta dădea naștere la multe confuzii în activitatea practică și dăuna realizării scopului urmărit la crearea ministerului respectiv, fapt care a condus, în anul 2009, la lichidarea lui cu transmiterea atribuțiilor de bază ale acestuia Cancelariei de Stat și altor autorități ale administrației publice centrale de specialitate.

A cincea etapă începe în anul 2009 și are ca reper prevederile Programului de activitate a Guvernului pentru perioada 2009–2013, preluate în Programele ulterioare pentru perioadele 20011–2014, 2013–2014, și care sunt o emanare a discursului politic democratic al guvernării actuale, care pornește de la premisa că integrarea europeană este un deziderat fundamental al Republicii Moldova, care poate fi realizat pe calea democratizării sistemului politic și modernizării administrației publice. Programele respective prevăd, printre alte priorități ale Guvernului, *Descentralizarea puterii și asigurarea autonomiei locale*, care desemnează drept sarcină demontarea „verticalei puterii” și aplicarea principiilor și normelor europene în domeniul administrației publice locale.

Reieșind din aceasta, Guvernul, în domeniul descentralizării și autonomiei locale, pe prim-plan a plasat elaborarea Strategiei Naționale de Descentralizare, care a fost aprobată prin Legea nr. 68 din 5 aprilie 2012 și care reprezintă un document complex ce prevede mai multe acțiuni chemate să asigure descentralizarea reală a puterii de stat. Strategia definește situația actuală, problemele existente, tendințele de dezvoltare a sistemului administrației publice locale din Republica Moldova pe un termen mediu și expune viziunea de dezvoltare a administrației publice locale în următorii ani. Strategia este urmată de un Plan de acțiuni privind implementarea prevederilor ei pentru anii 2012–2015, care prevede elaborarea, modificarea, perfecționarea, ajustarea la legislația comunitară a unui șir de acte normative pe domeniile pasibile descentralizării, precum și desfășurarea multor activități organizatorice cu referire la implementarea prevederilor acestor acte și la mersul procesului de descentralizare, în ansamblu.

Direcțiile de descentralizare prevăzute de Strategie sunt: a) descentralizarea serviciilor și competențelor; b) descentralizarea financiară; c) descentralizarea patrimonială; d) dezvoltarea locală; e) capacitatea administrativă; f) capacitatea instituțională a administrației publice locale; g) democrația, etica, drepturile omului și egalitatea de gen. Chiar și din această simplă

enumerare a direcțiilor de descentralizare putem deduce caracterul complex al acestui document și orientarea lui la soluționarea problemelor stringente cu care se confruntă comunitățile locale.

Dacă să ne referim la metodologia de elaborare a Strategiei și la consecutivitatea expunerii conținutului ei din perspectiva logicii interacțiunii cauzale cu efectele așteptate, vom menționa că pentru fiecare din aceste direcții de descentralizare se face, pentru început, o analiză a situației la moment în domeniul respectiv, ca apoi să se formuleze obiectivul specific pentru fiecare direcție și să fie formulate acțiunile prioritare care urmează să se întreprindă.

În ansamblu, se constată că la etapa adoptării Strategiei aveam o delimitare incertă, neclară, incompletă a competențelor între autoritățile administrației publice de diferite niveluri. Se observă o intervenție exesivă a autorităților administrației publice centrale și a administrației publice locale de nivelul al doilea în procesul de gestionare a resurselor financiare de către administrația publică locală de nivelul întâi. Una din problemele cu care se confruntă administrația publică locală la etapa actuală este cea a resurselor materiale, exprimată în delimitarea parțială și incertitudinea regimului juridic al proprietății de stat și al proprietății unităților administrativ-teritoriale. Funcționarea autorităților administrației publice locale este afectată și de practica defectuoasă în domeniul managementului resurselor umane, se observă, de asemenea, o participare relativ pasivă a populației în procesul decizional, persistă un grad scăzut de reprezentativitate a aleșilor locali.

În baza constatărilor stării de fapt în toate aceste domenii de activitate, Strategia Națională de Descentralizare formulează obiectivele specifice, acțiunile prioritare menite să amelioreze situația din domeniile respective, iar Planul de acțiuni privind implementarea prevederilor pentru perioada 2012–2015 determină termenele de executare, precum și responsabilii de organizarea și realizarea acestor activități. În această ipostază, el reprezintă unul dintre cele mai importante componente ale procesului de reformă a administrației publice locale.

În pofida faptului că multe din acțiunile preconizate poartă, pe alocuri, un caracter declarativist și suferă de abstracționism, implementarea prevederilor preconizate și atingerea obiectivelor trasate de Strategie se întrevede să se realizeze în termene concrete, conform etapelor de progres ale reformei de descentralizare.

Din această perspectivă vom menționa că, după adoptarea Strategiei, pe parcursul ultimilor doi ani, la inițiativa și cu participarea nemijlocită a Cancelariei de Stat au fost desfășurate un șir de activități cu caracter de instruire pentru funcționarii din administrația publică locală. S-au petrecut mai multe conferințe, ateliere informative în cadrul cărora s-a discutat rolul guvernării locale în asigurarea procesului de descentralizare, realizarea tehnicilor de

comunicare privind mersul descentralizării, implementarea în anul 2014 a noului sistem de finanțe publice locale în unitățile administrativ-teritoriale pilot-raioanele Basarabeasca, Ocnîța, Râșcani și mun. Chișinău, și pe alte probleme ce vizează procesul de descentralizare.

Rezultatele scontate în urma implementării prevederilor Strategiei Naționale de Descentralizare reprezintă un sistem de indicatori multidisciplinari care derivă din procesul de reformare a administrației publice locale, ca urmare a procesului de descentralizare și care într-o formă concentrat-generalizatoare rezidă în următoarele.

Pe prim-plan se evidențiază, în ansamblu, crearea unui sistem de transfer al competențelor de la Administrația Publică Centrală spre Administrația Publică Locală. Nucleul acestui sistem de transfer al competențelor se așteaptă să fie în sfera finanțelor publice, care au menirea să asigure autonomia financiară a autorităților administrației publice locale de ambele niveluri și consolidarea capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale. Schimbări esențiale se așteaptă să se producă în domeniul patrimoniului, prin delimitarea clară a proprietății publice a unităților administrativ-teritoriale de proprietatea statului, precum și prin stabilirea unor mecanisme concrete de trecere a proprietății de la administrația publică locală de nivelul întâi la administrația publică locală de nivelul al doilea, precum și de la administrația publică locală de ambele niveluri în proprietatea statului și viceversa. Încă un rezultat scontat care ar influența și realizarea celorlalte așteptări se referă la dezvoltarea unui sistem performant de management al resurselor umane la nivelul administrației publice locale, bazat pe depolitizarea activității personalului, recrutarea transparentă și nediscriminatorie a funcționarilor publici la nivel local, motivarea reală, asigurarea stabilității în funcție.

De la adoptarea Strategiei Naționale de Descentralizare și a Planului de acțiuni privind implementarea prevederilor ei s-au scurs deja doi ani, perioadă suficientă pentru a analiza mersul îndeplinirii acțiunilor preconizate. În acest interval de timp, Cancelaria de Stat, prin Direcția Generală Politici de Descentralizare și Administrare Locală, a coordonat activitățile desfășurate în acest domeniu în conformitate cu deciziile Comisiei Paritare pentru Descentralizare prezidată de către prim-ministrul Republicii Moldova. Putem evidenția, în acest sens, activitățile orientate spre descentralizarea sectorială realizate de ministerele care gestionează servicii pasibile descentralizării, a fost inițiat procesul de elaborare a Nomenclatorului competențelor autorităților administrației publice locale de ambele niveluri, au fost specificate domeniile de activitate ale administrației publice locale, precum: servicii comunale, educație preșcolară, primară și secundară, servicii de asistență socială, servicii de asistență medicală primară, planificare urbană și teritorială, dezvoltare economică locală, utilități publice, cultură, transport și

infrastructură drumuri, tineret și sport, ordine publică și protecție civilă. În curs de realizare se găsesc și alte componente ale Strategiei Naționale de Descentralizare și a Planului de implementare a prevederilor ei cu referire la descentralizarea financiară, descentralizarea patrimonială și dezvoltarea locală, capacitatea administrativă și instituțională a autorităților administrației publice locale, alte domenii de activitate.

Dar dacă să dăm o apreciere de ansamblu procesului de realizare a prevederilor Strategiei, atunci nu putem să nu observăm, și în acest caz, caracterul tergiversat al acțiunilor de implementare a celor preconizate, neagregarea înțelegerii unitare asupra obiectivelor Strategiei și rezultatelor scontate din partea tuturor participanților la procesul descentralizării, deficitul de voință politică în promovarea și realizarea practică a unor domenii de descentralizare, subaprecierea necesității colaborării cu structurile asociative ale administrației publice locale, caracterul declarativist al multor prevederi ale politicii de descentralizare și un grad înalt de formalism în activitățile practice privind procesul de descentralizare.

Pentru înlăturarea acestor și altor lacune din sfera descentralizării, care reprezintă o prioritate pentru guvernarea actuală, în viitor se întrevide necesitatea activizării organizatorice și funcționale a întregului cadru instituțional preocupat de problemele complexe ale descentralizării și, în primul rând, a Guvernului prin Comisia Paritară pentru Descentralizare, a Cancelariei de Stat prin Direcția Generală Politici de Descentralizare și Administrare Locală, Autorităților Administrației Publice Centrale, Autorităților Administrației Publice Locale, precum și a Societății Civile.

Componentele sistemului actual al administrației publice locale

Prin sistem al administrației publice locale se subînțelege totalitatea autorităților administrației publice locale care au sarcini comune de a satisface interesele unei comunități umane așezate pe un anumit teritoriu cu statut de unitate administrativ-teritorială. Din sistem mai fac parte relațiile existente între autoritățile administrației publice, normele care reglementează relațiile din cadrul sistemului, cultura administrativă, tehnologiile administrative și alte componente.

Administrația publică locală este o parte componentă a oricărui sistem național de administrație publică. El se deosebește de sistemul administrației publice centrale prin faptul că este constituit dintr-un sistem de organe distinct de organele de stat. Niciun stat nu este singurul gestionar al serviciilor publice, o parte din serviciile publice sunt luate sub gestiunea colectivităților locale.

Organizarea și funcționarea sistemului de administrație publică locală are la originea sa *existența intereselor locale*, care derivă din caracterul natural al comunităților locale ca entități anterioare apariției statului. Din aceasta reiese dreptul lor de autoadministrare. De regulă, se evidențiază două niveluri ale intereselor locale, și anume:

a) *primar*, ce include interesele comunităților locale din sate, comune, orașe și din alte unități teritoriale care există la nivelul inițial de delimitare a cadrului spațial al statului;

b) *regional*, ce include interesele comunităților din unitățile administrativ-teritoriale intermediare, situate între nivelul primar și administrația centrală a statului.

Ambele niveluri își au particularitățile lor, sferile prioritare de activitate, au structuri ale puterii care trebuie să reflecte interesele locale. Evidența și realizarea intereselor locale ocupă un loc important în politica internă a oricărui stat. Interesele locale constituie, astfel, baza politico-socială a organizării și funcționării administrației publice locale.

Funcționarea sistemului de administrație publică locală, la modul general, este reglementată de Constituția statului, iar la modul concret – de o lege ori de un set de legi privind administrația publică locală. Atât la nivelul primar al comunităților locale, cât și la nivelele intermediare se formează un sistem de organe care asigură gestionarea afacerilor publice din unitatea administrativ-teritorială respectivă. Ele sunt de mai multe categorii, și anume:

- *organe deliberative*, sunt alese în condițiile legii prin sufragiu electoral universal și în sarcina cărora sunt puse asigurarea conducerii comunității respective. Aceste organe se convoacă periodic în ședințe și dețin dreptul de a decide, în urma dezbaterilor, cele mai importante probleme ale comunității. Ele sunt responsabile în activitatea lor față de sursa de investiție, adică față de electorat, care poate, în condițiile legii, să le revoce în caz de necesitate;

- *organe executive*, sunt formate fie direct prin scrutin electoral (cazul primarului în Republica Moldova), fie alese ori numite de către organul deliberativ (cazul președintelui raionului în Republica Moldova). Organele executive locale pot fi unipersonale ori colegiale (primar, comitet executiv) și au sarcina de a executa nemijlocit ori de a organiza executarea deciziilor organelor deliberative locale și a organelor ierarhic superioare;

- *servicii publice locale de specialitate*, sunt formate de către organele deliberative și executive din unitatea administrativ-teritorială respectivă, activează sub conducerea lor nemijlocită și poartă răspundere în fața acestora. Sarcina principală a lor este organizarea și prestarea nemijlocită a serviciilor publice pentru comunitatea locală respectivă.

Organizarea administrației publice locale în Republica Moldova corespunde acestor rigori organizatorice și funcționale și este organizat pe două niveluri:

- *nivelul unu* îl constituie autoritățile administrației publice ale satelor (comunelor), orașelor (municipiilor). Acestea sunt consiliile locale, ca autorități deliberative, și primarii, ca autorități executive;

- *nivelul doi* îl constituie autoritățile administrației publice ale raioanelor, ale municipiului Chișinău și ale UTA Găgăuzia, respectiv, consiliile raionale, Consiliul municipal și Adunarea populară, ca autorități deliberative, și președintele raionului, primarul general și guvernatorul (bașcanul), ca autorități executive.

Atât la nivelul unu, cât și la nivelul doi al administrației publice locale sunt organizate servicii publice de specialitate, care poartă răspundere în fața autorităților deliberative și executive și au sarcina de a satisface interesele membrilor comunităților locale respective,

Astfel,, sistemul administrației publice locale din Republica Moldova reprezintă un ansamblu de autorități deliberative, executive și instituții de prestări servicii care funcționează în unitățile administrativ-teritoriale de nivelul primar și intermediar și care au ca sarcină satisfacerea intereselor comunităților umane respective.

Organizarea și funcționarea administrației publice în sate (comune), orașe (municipii)

În conformitate cu art. 110 al Constituției, teritoriul Republicii Moldova este organizat, sub aspect administrativ, în raioane, orașe și sate. Unele orașe prin lege pot fi declarate municipii.

Fiecare dintre unitățile administrativ-teritoriale nominalizate își au semnele sale distincte cantitative și calitative care identifică apartenența lor la un anumit tip de unitate administrativ-teritorială. Aceasta este într-o strânsă legătură cu următorii indici caracteristici pentru unitatea administrativ-teritorială: gradul de dezvoltare economică și social-culturală; prezența structurilor edilitar-gospodărești, industriale și comerciale; încadrarea populației în diferite sfere de activitate, cum ar fi industria, agricultura, prestările de servicii, activitatea intelectuală, viața culturală, științifică și politică.

În acest sens, organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova include două niveluri: satele (comunele) și orașele (municipiile) constituie nivelul întâi, raioanele, mun. Chișinău și UTA Găgăuzia constituie nivelul al doilea.

Satul este o unitate administrativ-teritorială care cuprinde populația rurală unită prin teritoriu, condiții geografice, relații economice, social-cul-

turale, tradiții și obiceiuri. Două sau mai multe sate, în funcție de condițiile economice, social-culturale, geografice și demografie, se pot uni formând o singură unitate administrativ-teritorială, numită comună. În așa caz, satul în care își au sediul autoritățile administrației publice locale ale comunei se numește sat-reședință.

Orașul este o unitate administrativ-teritorială mai dezvoltată decât satul din punct de vedere economic și social-cultural, care cuprinde populația urbană, cu structuri edilitar-gospodărești, industriale și comerciale corespunzătoare, a cărei populație în mare parte este încadrată în industrie, în sfera servirii publice și în diferite domenii de activitate intelectuală, în viața culturală și politică.

Autoritățile care se constituie și activează pe teritoriul satului (comunei), orașului (municipiului) sunt autorități ale administrației publice locale de nivelul întâi. Acestea sunt: consiliul local, ca autoritate reprezentativă și deliberativă a populației unității administrativ-teritoriale respective, și primarul, ca autoritate reprezentativă a populației unității administrativ-teritoriale și autoritate executivă a consiliului local.

Consiliul local este compus din consilieri aleși în condițiile Codului Electoral prin scrutin universal, numărul lor fiind stabilit în funcție de numărul de locuitori ai unității administrativ-teritoriale respective la data de 1 ianuarie a anului în care au loc alegerile și variază, în funcție de aceasta, de la 9 până la 43 de consilieri. Statutul juridic și organizarea activității aleșilor locali din cadrul autorităților publice locale se reglementează prin Legea nr. 768-XV privind statutul alesului local din 2 februarie 2000, care, de rând cu altele, stipulează că alesul local este dator să fie demn de încrederea alegătorilor, să contribuie prin exemplul personal la consolidarea autorității administrației publice locale pe care o reprezintă, onorarea obligațiilor civice, asigurarea ordinii publice și la respectarea legislației.

Durata mandatului consiliului local este de 4 ani și se exercită de la data declarării ca legal constituit până la data constituirii legale a consiliului nou-ales. Mandatul consiliului local poate fi prelungit, prin lege organică, în caz de război sau catastrofă. Consiliul local se întrunește în ședințe ordinare o dată la trei luni, la convocarea primarului, cu excepția primei ședințe. Consiliul local se poate întruni în ședințe extraordinare, ori de câte ori este necesar, la cererea primarului sau a cel puțin o treime din numărul consilierilor aleși.

Consiliul local alege prin vot deschis, cu votul majorității consilierilor prezenți, pentru durata unei ședințe, un președinte care o prezidează, fiind asistat de secretarul consiliului local. Ședințele consiliului local sunt publice. Consiliul local are drept de inițiativă și decide, în condițiile legii, în toate problemele de interes local, cu excepția celor care țin de competența altor

autorități publice. Competențele consiliului local sunt stabilite de Legea privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 28 decembrie 2006, pornind de la domeniile de activitate ale autorităților administrației publice locale de nivelul întâi stabilite de Legea privind descentralizarea administrativă nr. 435-XVI din 28 decembrie 2006.

Competențele de bază ale consiliului local țin de domeniul stabilirii impozitelor și taxelor locale, administrarea bunurilor domeniului public și ale celui privat, înființarea instituțiilor publice de interes local și organizarea serviciilor publice, aprobarea organigramei și statelor primăriei și serviciilor subordonate, aprobarea bugetului local și a planurilor urbanistice ale localităților, organizarea de activități culturale, artistice, sportive și de agrement de interes local și alte domenii de activitate, în condițiile legii.

Deciziile consiliului local se semnează de către președintele ședinței și se contrasemnează de secretarul consiliului în cel mult 5 zile de la data desfășurării ședinței.

Primarul, în calitate de autoritate reprezentativă a populației unității administrativ-teritoriale și autoritate executivă a consiliului local, este o funcție de demnitate publică obținută în urma alegerilor, în condițiile Codului Electoral prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Primarul este șeful administrației publice locale. El participă la ședințele consiliului local și are dreptul să se pronunțe asupra tuturor problemelor supuse dezbaterii.

Primarul își exercită atribuțiile de la data validării mandatului până la data validării următorului mandat de primar nou-ales, cu excepția cazurilor când mandatul încetează înainte de termen, în caz de: a) demisie; b) incompatibilitate a funcției; c) imposibilitate de a-și exercita atribuțiile pe o perioadă mai mare de 4 luni consecutiv, inclusiv pe motiv de boală; d) intrare în vigoare a sentinței de condamnare; e) deces.

Primarul, în calitatea sa de autoritate publică locală executivă, asigură executarea deciziilor consiliului local, conduce, coordonează și controlează activitatea serviciilor publice locale, asigură funcționarea serviciului stare civilă, a autorității tutelare, contribuie la realizarea măsurilor de asistență socială și ajutor social. El reprezintă colectivitatea locală în relațiile cu alte autorități publice, persoane fizice sau juridice din țară sau din străinătate, precum și în instanțele judecătorești, în condițiile legii. În exercitarea atribuțiilor sale, primarul emite dispoziții cu caracter normativ și individual.

Secretarul consiliului local se selectează pe bază de concurs și se desemnează în funcție la prima ședință a consiliului local, după anunțarea rezultatelor concursului. Secretarul se bucură de stabilitate în funcție și are statut de funcționar public. Secretarul consiliului local este și secretar al satului (comunei), orașului (municipiului). Secretarul își îndeplinește atribuțiile prevăzute de lege sub autoritatea primarului.

Primăria este o structură funcțională care asistă primarul în exercitarea atribuțiilor sale legale, se organizează și funcționează în baza unui regulament aprobat de consiliul local. Condițiile numirii, angajării, promovării, sancționării și eliberării din funcție a personalului primăriei, drepturile și obligațiunile lui sunt stabilite de legislația în vigoare și de regulamentul primăriei.

În unitățile administrativ-teritoriale de nivelul întâi activitatea autorităților administrației publice locale, organizate în condițiile legii, se desfășoară în baza bugetelor unităților administrativ-teritoriale. Baza financiară și economică a unităților administrativ-teritoriale este concepută ca o posibilitate de realizare a intereselor populației unității administrativ-teritoriale respective și ca o pârghie de influență asupra situației economice și financiare a statului.

Organizarea administrației publice în raioane

Raionul este o unitate administrativ-teritorială alcătuită din sate (comune), orașe, unite prin teritoriu, relații economice și social-culturale. Orașul în care își are sediul consiliul raional este numit oraș-reședință. Raionul, de regulă, poartă denumirea orașului-reședință. Hotarele administrative ale raionului reprezintă perimetrul suprafeței localităților incluse în componența acestuia și care coincide cu hotarele dintre localitățile raionului dat și localitățile raionului limitrof.

În conformitate cu Legea nr. 764-XV din 27 decembrie 2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova implementată în anul 2003, odată cu lichidarea județelor, în partea dreaptă a Nistrului au fost formate următoarele 32 de raioane:

Anenii-Noi, are o suprafață de 892 km², 83,1 mii de locuitori, 45 de localități organizate în 26 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Basarabeasca, are o suprafață de 294,5 km², 29,4 mii de locuitori, 10 localități organizate în 7 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Briceni, are o suprafață de 814 km², 75,7 mii de locuitori, 39 de localități organizate în 28 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Cahul, are o suprafață de 1 545 km², 124,4 mii de locuitori, 55 de localități organizate în 37 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Cantemir, are o suprafață de 870 km², 63,1 mii de locuitori, 51 de localități organizate în 27 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Călărași, are o suprafață de 753,5km², 79,1 mii de locuitori, 44 de localități organizate în 28 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Căușeni, are o suprafață de 1 163 km², 92,6 mii de locuitori, 48 de localități organizate în 30 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Cimișlia, are o suprafață de 922,8 km², 62,2 mii de locuitori, 39 de localități organizate în 23 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Criuleni, are o suprafață de 688 km², 72,9 mii de locuitori, 43 de localități organizate în 25 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Dondușeni, are o suprafață de 645 km², 45,6 mii de locuitori, 30 de localități organizate în 22 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Drochia, are o suprafață de 999,9 km², 90,6 mii de locuitori, 40 de localități organizate în 28 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Dubăsari, are o suprafață de 309,2 km², 35,2 mii de locuitori, 15 localități organizate în 11 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Edineț, are o suprafață de 932,9 km², 83,3 mii de locuitori, 49 de localități organizate în 32 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Fălești, are o suprafață de 1 072,6 km², 92,9 mii de locuitori, 76 de localități organizate în 33 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Florești, are o suprafață de 1 108,2 km², 90,6 mii de locuitori, 74 de localități organizate în 40 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Glodeni, are o suprafață de 754,1 km², 62,2 mii de locuitori, 35 de localități organizate în 19 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Hîncești, are o suprafață de 1 483,4 km², 122,8 mii de locuitori, 63 de localități organizate în 39 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Ialoveni, are o suprafață de 783 km², 98,6 mii de locuitori, 34 de localități organizate în 25 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Leova, are o suprafață de 775 km², 53,8 mii de locuitori, 39 de localități organizate în 25 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Nisporeni, are o suprafață de 629 km², 67,1 mii de locuitori, 39 de localități organizate în 23 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Ocnîța, are o suprafață de 597 km², 56,3 mii de locuitori, 33 de localități organizate în 21 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Orhei, are o suprafață de 1 228 km², 125,9 mii de locuitori, 75 de localități organizate în 38 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Rezina, are o suprafață de 621,8 km², 52,9 mii de locuitori, 41 de localități organizate în 25 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Rîșcani, are o suprafață de 936 km², 70,5 mii de locuitori, 55 de localități organizate în 28 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Sîngerei, are o suprafață de 1 000 km², 93,7 mii de locuitori, 70 de localități organizate în 26 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Soroca, are o suprafață de 1 043 km², 100,7 mii de locuitori, 68 de localități organizate în 35 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Strășeni, are o suprafață de 729 km², 91,5 mii de locuitori, 39 de localități organizate în 27 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Soldănești, are o suprafață de 598,4 km², 43,6 mii de locuitori, 33 de localități organizate în 23 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Ștefan Vodă, are o suprafață de 998 km², 72,3 mii de locuitori, 26 de localități organizate în 23 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Taraclia, are o suprafață de 674 km², 44,4 mii de locuitori, 26 de localități organizate în 15 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Telenești, are o suprafață de 848,6 km², 74,6 mii de locuitori, 54 de localități organizate în 31 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi;

Ungheni, are o suprafață de 1 083 km², 117,4 mii de locuitori, 74 de localități organizate în 33 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi.

Raioanele ca unități administrativ-teritoriale sunt persoane juridice de drept public și, în această calitate, dispun de un patrimoniu distinct de cel al statului, beneficiază de autonomie financiară, au dreptul la inițiativă în gestionarea treburilor publice locale, iar autoritățile administrației publice locale își exercită, în condițiile legii, autoritatea în dimensiunile unității administrativ-teritoriale respective.

Autoritățile care se constituie și activează la nivel raional sunt autorități ale administrației publice locale de nivelul al doilea, și anume: *consiliul raional*, ca autoritate reprezentativă a populației raionului, *președintele raionului*, ca autoritate publică executivă a consiliului raional.

Consiliul raional este compus din consilieri aleși în condițiile Codului Electoral, numărul cărora se stabilește în funcție de numărul de locuitori ai raionului la data de 1 ianuarie a anului în care au loc alegerile, dar nu mai mult de 43 de persoane. Durata mandatului Consiliului raional este de patru ani și se exercită de la data declarării ca legal constituit până la data constituirii legale a consiliului nou-ales.

Consiliul raional este abilitat, prin lege, cu un ansamblu de competențe care îi permite să gestioneze și să satisfacă interesele locuitorilor raionului, beneficiază de autonomie decizională, organizațională, gestionară și financiară, are dreptul la inițiativă în administrarea treburilor publice locale, exercitându-și autoritatea în limitele teritoriului administrat.

Consiliul raional se întrunește în ședințe ordinare o dată la 3 luni, precum și în ședințe extraordinare, ori de câte ori este necesar, la cererea președintelui raionului sau a cel puțin o treime din numărul consilierilor aleși. Consiliul raional alege prin vot deschis, pentru durata unei ședințe, un președinte care o prezidează, fiind asistat de secretarul consiliului raional. În realizarea competențelor sale consiliul raional adoptă decizii, semnate de președintele ședinței și de secretarul consiliului.

Președintele raionului, în calitate de autoritate publică executivă a consiliului raional, este o funcție de demnitate publică obținută în urma alegerilor de către consiliul raional, la propunerea a cel puțin o treime din consilierii aleși și este asistat în activitatea sa de vicepreședinți, aleși de consiliul raional la propunerea președintelui raionului. Mandatul președintelui și cel al vicepreședintelui raionului încetează odată cu mandatul consiliului raional. Președintele raionului poate fi eliberat din funcție înainte de termen de către consiliul raional, cu votul a două treimi din numărul consilierilor aleși, la propunerea a cel puțin o treime din consilierii aleși.

În calitate sa de autoritate publică executivă, președintele raionului asigură executarea deciziilor consiliului raional, exercită conducerea operativă a serviciilor publice de interes raional și este coordonator al serviciilor publice descentralizate din cadrul raionului, fiind președinte al comisiei pentru situații excepționale. La solicitarea consiliului raional prezintă informații despre activitatea sa și a serviciilor publice din subordine. În exercitarea atribuțiilor sale președintele raionului emite dispoziții cu caracter normativ și individual.

Secretarul consiliului raional se selectează pe bază de concurs și se desemnează în funcție la prima ședință a consiliului raional, după anunțarea rezultatelor concursului. Secretarul se bucură de stabilitate în funcție și are statut de funcționar public.

În baza unui regulament aprobat de consiliul raional se organizează și funcționează aparatul președintelui raionului, care exercită un ansamblu de atribuții menite să asigure organizatoric, informațional și metodic activitatea președintelui raionului și consiliului raional.

Administrația publică a municipiului Chișinău

În sistemul administrativ autohton un rol deosebit îi revine municipiului Chișinău, capitala Republicii Moldova, unde își au sediul autoritățile publice centrale ale Republicii Moldova: Parlamentul, Guvernul, președintele Republicii Moldova, autoritățile administrației publice centrale de specialitate, Curtea Supremă de Justiție, Curtea Constituțională, alte autorități publice ale statului.

Statutul municipiului Chișinău este aprobat prin lege organică. Astfel, prin Legea privind statutul municipiului Chișinău nr. 432-XIII din 19 aprilie 1995 cu modificările ulterioare, se reglementează organizarea și funcționarea autorităților administrației publice în municipiul Chișinău. Se stabilește că Municipiul Chișinău este o unitate administrativ-teritorială divizată în cinci sectoare: Botanica, Buiucani, Centru, Ciocana și Râșcani. Sectoarele

au în componența lor o parte din teritoriul de bază al municipiului, precum și unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi: orașe, sate (comune). Astfel, din municipiul Chișinău mai fac parte 6 orașe, 12 sate (comune) cu 26 localități în componența lor.

Organizarea și funcționarea autorităților administrației publice ale municipiului Chișinău se reglementează de prevederile Legii privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 28 decembrie 2006 referitoare la autoritățile administrației publice locale de nivelurile întâi și al doilea, de prevederile Legii privind statutul municipiului Chișinău nr. 432-XIII din 19 aprilie 1995 cu modificările ulterioare, precum și de alte acte normative cu referire la sistemul administrației publice locale din Republica Moldova.

Administrația publică a municipiului Chișinău se realizează la momentul actual de către consiliul municipal, consiliile orășenești și satești (comunale), ca autorități deliberative, precum și de către primarul general al municipiului Chișinău, pretorii de sector, primarii satelor (comunelor) și orașelor, ca autorități executive. Consiliul municipal, consiliile orășenești și satești (comunale), primarul general al municipiului Chișinău, primarii orașelor, satelor (comunelor) se aleg în condițiile Codului Electoral pentru un mandat de patru ani. Consiliul municipal Chișinău se constituie din 51 de consilieri.

Primarul general și viceprimarii municipiului Chișinău exercită, în mod corespunzător, atribuțiile prevăzute de Legea privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 28 decembrie 2006 pentru primarii unităților administrativ-teritoriale de nivelul întâi, precum și de Legea privind statutul municipiului Chișinău nr. 432-XIII din 19 aprilie 1995.

Secretarul consiliului municipal Chișinău și secretarii consiliilor orășenești, satești (comunale) se selectează pe bază de concurs și se desemnează în funcție la prima ședință a consiliului respectiv, după anunțarea rezultatelor concursului. Ei se bucură de stabilitate în funcție și au statut de funcționar public.

În fiecare sector al municipiului Chișinău, primarul general, după consultarea cu Consiliul municipal Chișinău, numește un pretor, care este reprezentant al primarului general și care este asistat de un aparat de lucru, denumit pretură. În activitatea sa, pretorul se conduce de legislația în vigoare, de dispozițiile primarului general și de regulamentul preturii.

Raporturile dintre autoritățile administrației publice ale municipiului Chișinău și cele ale sectoarelor, orașelor, satelor (comunelor) din componența acestuia se întemeiază pe principiile autonomiei, legalității și colaborării în rezolvarea problemelor comune.

Conform articolului 8 al Legii privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova nr. 764-XV din 27 decembrie 2001 cu modificările

ulterioare, statut de municipiu se mai atribuie, în afară de orașul Chișinău, orașelor Bălți, Bender, Comrat, Tiraspol.

Particularitățile administrației publice în UTA Găgăuzia

În conformitate cu art. 111 din Constituția Republicii Moldova, localităților din stânga Nistrului, precum și unor localități din sudul Republicii Moldova, le pot fi atribuite forme și condiții speciale de autonomie după statute speciale adoptate prin legi organice.

Astfel, Legea Republicii Moldova privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) din 24 decembrie 1994 stabilește condițiile speciale de autonomie pentru această unitate administrativ-teritorială. În conformitate cu prevederile legii nominalizate, Găgăuzia (Gagauz-Yeri) este o unitate teritorială autonomă cu un statut special, care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este o parte componentă a Republicii Moldova. UTA Găgăuzia are o suprafață de 1830 km pătrați și o populație de 161,4 mii locuitori, dintre care: 133,4 mii găgăuzi; 12,7 mii moldoveni; 7,8 mii bulgari; 3,8 mii ruși; 3,7 mii ucraineni.

Unitățile administrativ-teritoriale din componența unității teritoriale autonome Găgăuzia (Gagauz-Yeri) sunt stabilite prin Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova nr. 764-XV din 27 decembrie 2001 cu modificările ulterioare. În componența unității teritoriale autonome Găgăuzia (Gagauz-Yeri) intră 32 de localități, organizate în 26 unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi: municipiul Comrat; orașele Ceadîrlunga, Vulcănești cu localitatea din componența lui – Vulcănești loc.st.cf.; satele (comunele): Avdarma, Baurci, Beșalma, Besghioz, Bugeac, Carbalia, Cazaclia, Chiriet-Lunga, Chirsova, Cioc-Maidan, Cișmichioi, Chioselia Rusă, Congaz, Congazcicul de Sus (Congazcicul de Sus, Congazcicul de Jos, Dudulești), Copceac, Cotovscoe, Dezghingea, Etulia (Etulia, Etulia Nouă, Etulia loc.st.cf.), Ferapontievca, Gaidar, Joltai, Svetlii (Svetlii, Alexeevca), Tomai.

La nivelul întâi, autoritățile administrației publice din unitatea teritorială autonomă Găgăuzia (Gagauz-Yeri) sunt similare cu cele din raioane, adică activează consiliile satești (comunale), orașenești (municipale) în calitate de autorități deliberative și primarii acestor unități administrative-teritoriale, ca autorități executive. La nivelul al doilea se constituie și activează Adunarea Populară ca autoritate reprezentativă și deliberativă a unității teritoriale autonome, Guvernatorul (Bașcanul) și Comitetul executiv ca autorități executive. Deputații Adunării Populare și Guvernatorul (Bașcanul) se aleg prin scrutin electoral universal.

Unitățile administrativ-teritoriale din stânga Nistrului cărora li se pot atribui forme și condiții speciale de autonomie

În conformitate cu prevederile art. 111 din Constituția Republicii Moldova, localităților din stânga Nistrului le pot fi atribuite forme și condiții speciale de autonomie după un statut special adoptat prin lege organică. Acest teritoriu constituie 3 567 km pătrați și are o populație de 555,5 mii locuitori.

Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova nr. 764-XV din 27 decembrie 2001 cu modificările ulterioare prevede organizarea celor 147 localități din stânga Nistrului în 79 de unități administrativ-teritoriale, după cum urmează: 1 municipiu – Tiraspol; 9 orașe: Camenca, Crasnoe, Dnestrovsc, Dubăsari, Grigoriopol, Maiac, Râbnița, Slobozia, Tiraspolul Nou; 69 sate (comune).

Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic al localităților din stânga Nistrului, adoptată la 22 iulie 2005, stipulează că după îndeplinirea condițiilor privind demilitarizarea și democratizarea regiunii transnistrene va fi desfășurat procesul de elaborare a unei legi organice cu privire la statutul juridic special al acestui teritoriu.

Asociația Congresul Autorităților Locale din Moldova

În conformitate cu prevederile Legii nr. 436-XVI privind administrația publică locală din 28 decembrie 2006, consiliile locale au competența de a decide asupra asocierii cu alte autorități ale administrației publice locale, inclusiv din străinătate, pentru realizarea unor lucrări și servicii de interes public, pentru promovarea și protejarea intereselor autorităților administrației publice locale.

Pe parcursul anilor de independență a Republicii Moldova s-au făcut mai multe încercări de asociere a autorităților administrației publice locale, dar majoritatea din ele se constituiau pe principii politico-partinice, ceea ce a diminuat cu mult din rolul acestora în soluționarea reală a problemelor cu care se confrunta administrația publică locală și a dezintegrat eforturile autorităților administrației publice locale în promovarea intereselor comune ale acestora.

După mai mulți ani de dezbinare, în contextul revenirii la discursul democratic al autorităților publice din Republica Moldova și promovării mai pronunțate a valorilor europene, la 21 martie 2010, la Chișinău a avut loc Adunarea Generală de constituire a Asociației Congresul Autorităților Locale din Moldova (CALM). La această întrunire a fost adoptat Statutul CALM și alese organele de conducere: Consiliul de administrație; Președintele și vicepreședinții; Biroul executiv; Comisiile de specialitate; Directorul executiv;

Comisia de cenzori. De data aceasta, la baza organizării și funcționării Asociației au fost puse interesele profesionale comune ale reprezentanților administrației publice locale și nu cele politico-partinice.

Aceasta deducem chiar din prevederile Statutului, care stipulează că Asociația Congresul Autorităților Locale din Moldova reprezintă o uniune de persoane juridice, neguvernamentală și neafiliată politic, nonprofit, care este constituită de către unitățile administrativ-teritoriale organizate potrivit legii în sate(comune), orașe (municipii), precum și de către asociațiile sale profesionale, în scopul promovării și protejării intereselor comune ale colectivităților locale respective și ale autorităților administrației publice locale, reprezentării unitare a intereselor comune a membrilor săi în relațiile cu Parlamentul, Guvernul, alte autorități publice și instituții naționale, precum și în relațiile cu autorități publice, instituții și organizații internaționale.

Misiunea de bază a Asociației CALM este de a promova o administrație publică locală democratică, descentralizată, transparentă și eficientă, capabilă să contribuie efectiv la dezvoltarea comunităților locale și la asigurarea membrilor săi cu servicii publice de calitate, prin promovarea și dezvoltarea cooperării și solidarității între autoritățile administrației publice locale din Republica Moldova în promovarea drepturilor și intereselor lor legitime.

În prezent, Asociația CALM întrunește un număr de 541 membri, persoane juridice, practic, din toate raioanele Republicii Moldova, cei mai numeroși fiind din raioanele Hâncești, Telenești, Orhei, Ialoveni, Florești, Cimișlia, Briceni, Edineț, Cahul, Cantemir, Ungheni, Soroca.

Asociația CALM a reușit să desfășoare până în prezent o activitate benefică pronunțându-se, la solicitarea autorităților publice, asupra mai multor proiecte de legi, documente guvernamentale, organizând un șir de ateliere de instruire pentru reprezentanții administrației publice locale, cu referire la planificarea strategică, atragerea de fonduri pentru dezvoltarea locală și altele. Destul de activ colaborează Asociația CALM cu Comisia Paritară pentru Descentralizare din cadrul Guvernului, cu Direcția Generală Politici de Descentralizare din cadrul Cancelariei de Stat, cu alte autorități publice centrale și locale din țară, precum și cu asociații similare de profil din alte țări și cu unele organisme europene.

Aurel SÎMBOTEANU,
doctor în științe politice,
conferențiar universitar

SOCIETATEA CIVILĂ

Ultimele două decenii ale secolului trecut au fost marcate de o erupție spectaculoasă a interesului față de societatea civilă ca doctrină și practică socială. În primul rând, aceasta a fost atestată în lumea cu democrații avansate. Curând, după revoluțiile din Europa comunistă, destrămarea URSS și a sistemului socialist, evenimente preluate de acțiunile hotărâtoare ale *Solidarității* poloneze și ale *perestroikăi* sovietice, cuprinzând și acest spațiu, unde societatea civilă a devenit un „mit politic”.

În timp ce în lumea întâia se produce *redescoperirea* societății civile, în cea est-europeană, postcomunistă, din care face parte și Republica Moldova, se impune *descoperirea* societății civile. Deosebirea semnalată e una de ordin substanțial și decisiv, marcând modalități particulare de conștientizare și de valorizare a societății civile.

Redescoperirea în lumea cu democrații mature a societății civile ca doctrină și practică socială, eclipsată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – primele decenii ale secolului al XX-lea, a fost generată de nostalgia pentru dreptul natural și de tentativa temerară de a acorda în corpul social prioritate omului-cetățean. Societatea civilă, marcând un grad anume de civilizare umană, inițial a fost identificată cu statul, mai apoi a fost distinsă de el. Ulterior ea a fost contrapusă statului, localizată fiind în spațiul public, ca în cele din urmă să se insiste asupra armonizării lor în calitate de vase sociale comunicante, indispensabile și reciproc determinabile. Evoluția conceptuală semnalată a constituit nu atât rezultanta modificării perspectivelor sau opticii de abordare a societății civile, cât, mai ales, o consecință a dimensionării treptate a corpului social ca atare. Societatea civilă a derivat din acest proces, configurându-se pe parcurs în mod particular și gradual. Actualizarea periodică a societății civile trebuie concepută ca o coagulare a efortului intelectual și a creației sociale dezvoltate în timp și spațiu.

Omul asocial, existând în starea lui naturală, a beneficiat din plin de libertate, independență și egalitate. El își era propriul legiuitor, executor și judecător. Această stare însă, potrivit datelor furnizate de știință, a generat nu doar virtuțile supreme ale lui. Ea a constituit de asemenea sursa vulnerabilității și a insecurității omului. Perpetuarea lui în timp, valorificarea efectivă a aspirațiilor firești și a calităților imanente, diminuarea propriilor vicii în numele binelui personal și al celui comun, în ultimă instanță, au revendicat asocierea umană. Sociologul german Arnold Gehlen explica într-o manieră poate dură cauzele ei: „Omul e cel mai debil animal. El poate cel mai puțin să trăiască în propria situație biologică”. În perspectiva acestor enunțuri

încalinăm a crede că legile naturii au avut „un amestec” în istoria omenirii în decursul procesului ei de civilizare, chiar dacă, în viziunea istoricului britanic Arnold J. Toynbee, atare aserțiune mai este considerată doar ipotetică.

Istoria civilizării umane probează concludent faptul că omul în esență e „un animal social”, iar viața lui socială îi constituie o „condiție indispensabilă” de evoluție. Socializarea lui, *grosso modo*, s-a produs în trei trepte: de la masă prin comunitate și culminând cu societatea. Masa, marcând gradul minim de intensitate a fuzionării indivizilor în „noi” și având un caracter accidental, s-a caracterizat prin atracție foarte slabă și volum nelimitat. Comunitatea și societatea sau, ca să utilizăm terminologia lansată în literatura de specialitate de sociologul german Ferdinand Tönnies – *Gemeinschaft* și *Gesellschaft*, au desemnat socializarea umană progresivă. Prima este caracterizată prin integrarea sporită a indivizilor în baza voinței sociale exprimată în concordie, obiceiuri și religie. La această categorie pot fi atribuite ginta și tribul, considerate de cercetători primele forme de organizare socială umană.

Societatea ca formă superioară de socializare umană, în opinia filosofului și sociologului german Georg Simmel, reprezintă „complexul indivizilor transformați în ființe sociale, materialul socialmente fasonat, așa cum se desprinde el din întreaga lucrare a istoriei”. Transformarea în cauză, precizează el, este rezultanta acelei sume de relații în virtutea cărora „din indivizi se naște tocmai societatea” și în care, precizează întemeietorul școlii franceze de sociologie Emile Durkheim, aceștia acționează altfel decât ar face-o fiind izolați. Societatea, în altă aproximare teoretică, aparținând lui Arnold J. Toynbee, dar cu aceeași denotație semantică, este definită ca un „sistem de relații între ființele omenești, care sunt nu numai individualități, dar și animale sociale, în sensul că nici n-ar putea exista dacă n-ar fi în acest sistem de relații”. Socializarea semnalată a generat încheierea istoriei umane asociate. Ea totodată a anunțat prefigurarea societății civile în accepția primară a acestei noțiuni – mod socializat de viață a oamenilor.

Inițial, noțiunea de „societate civilă” a marcat, în viziunea profesorului canadian de sociologie Joseph Yvon Thériault, doar „momentul civilizației”, generat de complexul proces de socializare. Teza dată consună cu aserțiunea sociologului italian Marcella Delle Donne, potrivit căreia „istoria oamenilor e istoria societății civile”, deși conștientizarea faptului în cauză a venit mai târziu: odată cu căderea lumii antice, substituirea viziunilor teocratice și jusnaturaliste despre societate prin cele contractualiste, precum și prin doctrinele cu privire la stat și drepturile sociale. Rămânând pe aceeași filieră, am afirma că societatea civilă e proprie tuturor comunităților umane civilizate, independent de timpul și locul existenței lor. Observația în cauză este oportună, deoarece pe această cale deslușim temeuriile din care logic urmează

să deducem denotația curentă a noțiunii de societate civilă, substanța căreia a evoluat gradual de la cele mai extinse până la cele mai restrânse arealuri semantice.

Concepția despre societatea civilă, potrivit observațiilor lui Joseph Yvon Theriault, a apărut ca o tentativă laică de explicare a coerenței sociale, gena-za acesteia pendulând inițial între divinitate și realitatea naturală. Însăși expresia de *societate civilă* (în latină – *societas civilis*, engleză – *civil society*, germană – *Bürgerliche Gesellschaft*, franceză – *societe civile*, italiană – *societa civile* etc.) e traducerea grecescului *politike koinonia* – termen utilizat de Aristotel în *Politica* pentru desemnarea comunității superioare care desă-vârșește ordonarea ierarhizată a comunităților naturale în scopul asigurării nu doar a unei simple vieți domestice, ci a unei vieți bune. Cicero, folosind expresia *societas civilis*, a desemnat în asemenea mod *res publica*, comunitatea politic și juridic organizată. În latină *civitas* semnifica oraș, adică grup politic organizat în *societatea* de indivizi pe care-i reunește, orașul și societatea fiind realități identice.

Din Antichitate societatea civilă adaugă la valența primară – moment al civilizației – semnificații noi, fapt, care în cele din urmă a vădit proteismul substanței ei. Societatea civilă nu mai e abordată doar ca „moment al civilizației”, ci devine, într-o primă aproximare, asocierea umană a cărei vocație centrală rezidă în articularea virtuților naturale ale individului în noua lui stare – socială. În optica filosofului german Im. Kant, virtuțile date, luând forma libertății civile, a egalității civile și a independenței civile, au devenit atribuțiile „indisociabile” ale *societas civilis*. „Dacă oamenii de viitor, remarca Salvador Giner, director al *Institute for Advansated Social Studies* din Marea Britanie, doresc să rămână cetățeni liberi, capabili de un grad decent de autonomie pentru a-și realiza afacerile, publice și private, ei vor trebui să continue să trăiască într-un univers care trebuie să fie, în sens fundamental, asemănător cu ceea ce-a fost reprezentat până astăzi de societatea civilă”. Deși de-a lungul istoriei civilizației umane nu a avut și nu are încă împlinire deplină, dezideratul în cauză a determinat de la bun început pilonul sau (și) matricele societății civile.

Societatea civilă reprezintă, expresia teoretică și practică pregnantă a ple-doarii umanității spre valorizarea cetățeanului în calitatea lui definitorie de autor al creației sociale. Din această perspectivă ea a constituit și constituie în lumea civilizată terenul multiplelor și neconținutelor dezbateri teoretice, convergente și divergente. Societatea civilă, fetișizată în repetate rânduri, contestată de nu mai puține ori, a cunoscut atât avânturi, cât și eclipsări spectaculoase de conceptualizare. În pofida interpretărilor contradictorii, ideea societății civile, lansată încă de gânditorii antici, în mod constant a fost reeditată și dezvoltată în conformitate cu realitățile sociale concret-istorice.

În evoluția sa de conceptualizare, societatea civilă a fost examinată în două accepțiuni semantice care nu se exclud, ci se completează reciproc. Prima – *lato sensu*, fiind caracteristică abordărilor clasice, a marcat corpul societal în integritatea lui ca ansamblu de indivizi și de relații multiple. Cel de-al doilea – *stricto sensu*, propriu interpretărilor moderne, a desemnat societatea civilă ca parte a țesutului societal general, instituționalizată în spațiul public. Accepțiunile date se află în relație de continuitate, simultaneitate și succesivitate. Societatea civilă *stricto sensu* se întemeiază și derivă din societatea civilă *lato sensu*.

Societatea civilă *lato sensu* a fost tratată pe două filiere: prima vădea identitatea ei cu statul, a doua a pus în evidență diferențele ei în raport cu instituția statală. Ambele abordări, având un caracter diacronic/sincronic, atestă un anumit grad de dezvoltare societală atât în plan conceptual, cât și în cel practic.

Autorii doctrinelor clasice, abordând societatea civilă din perspectiva identității ei cu statul, prezumau existența unei societăți de cetățeni care include o guvernare sau un stat limitat operând conform legii. Acesta de la urmă inițial avea forma de stat-protector (sec. XIV–XVII), iar ulterior – de stat-providență. Atât în primul caz, cât și în al doilea societatea civilă în totalitate nu avea conștiință de sine decât prin medierea statului. Abordarea societății civile în accepția *lato sensu* pe care o deslușim începând cu Aristotel devine dominantă în secolele XVII–XVIII prin Hobbes, Locke, Rousseau. Ultimii, așezând societatea civilă pe coordonatele dihotomiei societate civilă/stare naturală, au indus în teoria politică și multiple inovații. Societatea civilă este interpretată astfel ca o rezultată a factorilor metasociali și o realitate socială artificială contractualistă, deci, politică. Societatea civilă încețază de asemenea să fie estimată în exclusivitate ca o construcție orizontală între oamenii liberi și egali, ci e interpretată ca una verticală ce delimitează autoritatea suverană de cetățenii-subieci.

Erupțiile revoluționare din Franța și Germania de la sfârșitul sec. al XVIII-lea prin Kant au reanimat temporar identitatea clasică a societății civile și a statului. El, însă, i-a conferit valențe mai puțin politice și mai mult juridice. După Kant se produce disocierea societății civile de stat, însă fără spulberarea unității lor. Abordarea dată, la rândul ei, a fost substituită sau suplimentată ulterior de viziunea economică asupra societății civile, aceasta fiind tratată ca o consecință a interacțiunilor comerciale (Mandeville, Ferguson, Smith). Benjamin Constant a fost primul care a argumentat tranșant, în spiritul liberalismului, ideea de disjuncție a societății civile de stat, iar Hegel, fuzionând abordările politică, economică și juridică, a proliferat într-o manieră specifică diferențele stat-societate civilă fără a afecta integritatea lor.

Karl Marx a căutat anatomia societății civile în economia politică, stăruind asupra caracterului ei burghez. Diferențele dintre stat și societate civilă în această etapă sunt interpretate nu pentru a contrapune aceste construcții sociale, ci pentru a le distinge și a-i determina modalitățile de corelare.

O perioadă întinsă de timp, în fond, după Marx și până prin anii '70 ai secolului al XX-lea, societatea civilă ca noțiune și doctrină particulară a lipsit aproape cu desăvârșire de pe agenda investigațiilor filozofice, politice sau sociologice. Faptul dat poate fi explicat din cel puțin două motive. Primul a constat în reticența liberalilor față de noțiunea de societate civilă din cauza ideologizării ei de către marxiști prin atribuirea ei substanței exclusive a societății burgheze. Din acest considerent, un șir de teoreticieni notorii ai liberalismului, între care Friederich Hayek, Bertrand de Jouvenel, Raimond Aron, John Rawls etc., contrar spiritului și esenței doctrinei îmbrățișate, au preferat să uziteze, în locul termenului de societate civilă, noțiunile de societate sau societate deschisă. Câmpul societății civile, ca fiind în contradicție cu interesele proletariatului, a fost abandonat și de succesorii lui Marx (Antonio Gramsci a constituit în acest sens o excepție), în particular, de Vladimir Lenin, precum și de către comuniștii veniți ulterior la putere în diferite țări ale lumii.

Eclipsarea provizorie a societății civile ca doctrină politică a fost determinată, pe de altă parte, de prioritatea pe care statul a căpătat-o timp îndelungat în țările occidentale ca factor obiectiv al evoluției sociale. „Istoria societății moderne, nota sociologul american C. Wright Mills, e istoria extinderii și centralizării mijloacelor disponibile ale puterii”. Pe parcursul acestei evoluții statul-protector clasic format în sec. al XIV–XVII-lea s-a extins, luând, potrivit estimărilor sociologului francez Pierre Rosanvallon, forma statului-providență. Acesta, substituind incertitudinea providenței religioase prin certitudinea providenței de stat, și-a atribuit dreptul exclusiv de gestionar al afacerilor publice. Pornirea în cauză a fost facilitată și de faptul că societatea, preocupată de interesele economice și economia de piață, a încetat să se mai gândească la modelul propriului său corp. Statul, deși afectat prin acțiunea sa coercitivă spiritul societății civile, a fost acceptat, potrivit expresiei lui James Madison, ca „un rău necesar”. În consecință, problematica etatică a constituit motivul central al investigațiilor din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Statul, în viziunea lui *Emile Durkheim*, expusă în lucrarea sa fundamentală *Diviziunea muncii sociale* (1893), reprezintă astfel „rațiunea colectivă” care asigură unitatea societății. El, în virtutea diviziunii muncii sociale, trebuie să gândească și să acționeze pentru toată societatea în scopul efectuării misiunii sale prioritare – eliberarea personalităților individuale. Sociologul german *Max Weber*, în tratatul *Economia și societatea*, publicat postum în

1922, s-a pronunțat atât împotriva instituției statale clasice bazată pe credința în tradițiile nestrămutate și sacre, cât și împotriva dominației charismatice fondată pe calitățile excepționale ale conducătorului. El a argumentat necesitatea instituirii birocrăției de stat ca unica posibilitate rațională de organizare societală.

Teoreticienii abordării etatiste a societății, deși au pus accentul pe virtuțile sociale ale statului, erau conștienți de faptul că acesta nu este în măsură să răspundă la toate ofertele societale. Iată de ce în cercetările din perioada de referință tematica statului a fost deseori corelată, preponderent indirect, cu cea a societății civile, chiar dacă noțiunea respectivă a fost evitată.

Relevantă în această ordine de idei a fost opțiunea lui James Madison privind oportunitatea stabilirii în societatea americană a unei simetrii între actorii sociali. „Toate societățile civile, menționa el, sunt divizate în fracțiuni și interese diverse: în creditori și debitori, bogați și săraci, țărani, comercianți și industriași ce trăiesc în diverse circumstanțe...”. Spre deosebire de semenii săi, Alexander Hamilton care considera că omul în virtutea slăbiciunilor sale nu poate să se autoguverneze sau Thomas Jefferson care, dimpotrivă, avea încrederea totală în rațiunea umană, Madison vedea în el aliajul virtuților și al slăbiciunilor. Pentru a le proteja pe primele și a le diminua pe secundele, pentru a înlătura dispersarea socială, el a promovat ideea mediatorului social în persoana statului fondat în baza „sistemului armonios de frustrări reciproce”. Acesta urma, pe de o parte, să exercite influența din numele societății asupra individului animat de interesele particulare, iar, pe de alta – să suporte controlul cetățenilor asupra activității sale.

La timpul respectiv, tentative de corelare a politicului și socialului au fost numeroase. Astfel, Durkheim releva că statul ca „forță colectivă” pentru a-și onora obligația de eliberare a personalității trebuie să fie susținut de așa-numitele „grupuri secundare”. Ele, în opinia sociologului francez, întrunesc grupurile și corporațiile profesionale care reglementează comportamentul individului în conformitate cu morala profesională particulară și-l scot din singurătatea morală. În acest context Durkheim a pledat pentru solidaritatea socială care se formează sub incidența diviziunii muncii sociale și care înlocuiește solidaritatea patriarhală familială din societăți arhaice. Scopul ei rezidă în depășirea anomiei, a inegalității sociale și diviziunii neadecvate.

Pierre Rosanvallon, analizând conduita și efectele sociale ale statului-providență, a constatat că spre finele anilor '60 ai secolului al XX-lea acesta s-a confruntat cu o criză esențială. Ea, pe de o parte, a generat apariția unui șir de doctrine care au avut în vizor argumentarea teoretică a diminuării, și chiar a anulării, contribuției sociale a instituției statale. Între acestea se numără, în primul rând, concepția despre statul minimal care justifica reducerea intervenției instituției statale în afacerile publice și excluderea oricărei

acțiuni ale guvernului, exceptând cele necesare protecției vieții și proprietății. În același context se înscriu viziunile despre statul-savant care indica impactul negativ al tehnicizării și scientizării activității politice, despre oportunitatea substituirii democrației reprezentative cu cea deliberativă, iar mai apoi cu cea participativă.

Reculul ideologiei statului către deceniul al optulea al secolului trecut a repus în actualitate problematica societății civile ca doctrină și practică socială. În timpul următor se produce, potrivit lui J. Yvon Theriault, „redescoperirea” ei. De remarcat că în noua etapă, modernă, de conceptualizare societatea civilă pierde *lato sensu* și se restrânge la *stricto sensu*. De acum înainte ea, denumită a „doua societate civilă”, succede prima societate civilă – cea *lato sensu*. Societatea civilă *stricto sensu* a obținut valențele unui segment al organismului societal. Anume în acest sens poate fi tălmăcită aserțiunea antropologului britanic Ernest Gellner: „O idee nouă s-a născut sau s-a renăscut recent: societatea civilă”.

Redefinirea modernă a societății civile, coagulând noile realități și perspective sociale, a confirmat disjunctia corpului social de cel politic, disjunctie anunțată anterior de Constant și conturată de Hegel, imprimându-i acestui proces un caracter cert și irevocabil. În noua ipostază societatea civilă a căpătat autonomie față de stat. Ea devine o sursă socială de putere care frustrează guvernările existente, diminuând efectele coercitive ale acțiunilor lor și dobândind libertăți mai mari pentru cetățeni. Ofertele doctrinare de asemenea manieră au avut în suport premisele social-politice, economice și culturale create de-a lungul mai multor secole. Principalele au fost: libertățile publice și drepturile omului, statul de drept, proprietatea privată și economia de piață, cultura civică.

Pledoaria teoretică și practică pentru autonomizarea societății civile, condiționată de fisurarea statului-providență, ancorat în națiune ca spațiu unic și omogen de reglementare socială, a fost alimentată, potrivit lui Pierre Rosanvallon, de oportunitatea aplicării reglementării sociale autogestionare, adică a unor surse noi, de alternativă, statului care ar reduce din potențialul lui coercitiv și ar favoriza condițiile pentru afirmarea plenară a cetățenilor în gestiunea socială.

Societatea civilă *stricto sensu* a fost concepută de majoritatea cercetătorilor contemporani din lumea cu democrație avansată ca „precondiția și produsul modernității”. Societatea civilă *stricto sensu* este reprezentată drept o construcție societală distinctă, autonomă și activă, ce cristalizează „preponderent revendicări de autonomie și libertate față de intervențiile statului în viața socială”, precum și „solidaritatea asociativă” a cetățenilor. Societatea civilă (în accepția *stricto sensu*) nu va mai fi interpretată ca o realitate lipsită

de independență care se articulează doar prin mijlocirea statului, căruia în țesutul social i-ar fi aparținut primatul exclusiv (Hegel). Conceptualizarea ei modernă așează la temelie ideea despre primatul societății civile în raport cu statul. „Societatea civilă, nota filosoful francez Jean Francois Kervegan, e pe plan general rădăcina etică a statului”. Viziunea dată este împărtășită și de alți cercetători. Astfel, Jurgen Habermas susține că societatea este „pre-existentă statului”, „fundamentul” acestuia, iar Francois, Chatelet și Evelyne Pisier, autorii studiului *Conceptiile politice ale sec. XX-lea*, consideră că statul modern e produs de națiune „a cărei societate civilă se află deja în curs de unificare și de organizare și posedă dinamismul propriu”. Ideea de societate civilă, opinează Edward Shils, conține trei componente. E vorba, întâi de toate, de faptul că societatea civilă încorporează „numeroase instituții complexe și autonome – economice, religioase, intelectuale și politice ce se disting de familie, clan, localitate și stat”. În al doilea rând, consideră cercetătorul american, societatea civilă reprezintă „un complex special de relații între stat și un ansamblu distinctiv de instituții care apără separarea statului și a societății civile și mențin legături efective între ele”. În sfârșit, societatea civilă însemnează „comportamentul civil sau rafinat” al ființei umane încadrată în corpul social.

Istoricul britanic Timothy Garton Ash vedea în societatea civilă asocierea „voluntară, autentică, democratică, necontrolată de stat sau de partidul de stat” a cetățenilor „politicoși, toleranți și, mai presus de toate, nonviolenți”. Sociologul francez Dominique Colas consideră că societatea civilă desemnează „viața socială organizată” care asigură afirmarea drepturilor omului și conferă dinamism economiei, culturii, politicii. Profesorul francez de filosofie politică Claude Gautier localiza societatea civilă în „spațiul” în interiorul căruia se desfășoară în manieră autonomă și în condiții de libertate mișcările și acțiunile individuale. Sociologul britanic Anthony Giddens înscrie în societatea civilă „totul ce e în afara câmpului de acțiune a statului”. Pierre Rosanvallon și Patrick Viveret interpretează societatea civilă ca „locul” raporturilor sociale și al raporturilor de muncă (spre deosebire de societatea politică ca locul dezbaterilor și al alegerilor politice). Dincolo de accentele deosebite prin care sunt marcate definițiile prezentate, acestea, în temei, converg într-o opțiune generală: *societatea civilă este o construcție distinctă, autonomă a cetățenilor care acționează în sfera socialului în afara instituției statale.*

Autonomizarea societății civile în accepția *stricto sensu* este focalizată asupra valorizării potențialului politic al cetățenilor ca un proiect social de echilibrare a puterii excesive a statului, sau, ca să reluăm expresia sociologului german Ralf Dahrendorf, surse sociale de putere. Numai astfel este

asigurată, potrivit lui C. Wright Mills, edificarea societății „echilibrului de putere”. Pe de altă parte, societatea civilă autonomizată oferă perspectivele de „implicare civică în scopul schimbării” prin asumarea unui grad mai mare de responsabilitate individuală care „să conducă la binele general”. Obiectivele în cauză sunt materializate de către cetățenii reuniți în diverse structuri sociale. Instituțiile sociale din care constă societatea civilă, pe de altă parte, sunt focalizate asupra „solidarității asociative sociale” (D. Sciulli) care-i conferă sens și perspectivă autonomiei private. Rezumând cele expuse, deducem, că societatea civilă *stricto sensu* îmbină ambele tipuri de autonomii: privată și socială, ele fiind îndreptate, potrivit lui Nicolas Tenzer, spre minimalizarea intervențiilor statului atât în viața particulară, cât și în cea publică și spre punerea în aplicare a mecanismelor de „autoreglementare”.

Autonomizarea societății civile a generat localizarea ei ulterioară în spațiul public, acesta reprezentând actualmente arealul societal de valorificare a libertății și solidarității civile, a inițiativei și acțiunii sociale.

Ideea despre spațiul public este de sorginte elenă. Acest fapt este consemnat de Hannah Arendt, redutabilul autor al tratatelor despre totalitarism. Astfel, potrivit observațiilor autoarei, în orașul antic grecesc viața cetățenilor liberi oscila între sfera domestică și cea publică. Prima, cuprinzând *oikos* (casa) sau familia în general, relațiile din polis, era marcată de „constrângere” și de supunere în fața „dreptului”. Sfera publică, lipsită de violență și coerciție în relațiile umane, constituia „spațiul central de libertate al polis-ului”. Circumscrișă în hotarele *agorei*, piața din cetățile Greciei antice, sfera publică realiza *izonomia*, care în interpretarea lui Arendt, desemna nu atât egalitatea în fața legii, cât sau în mod prioritar „libertatea cuvântului” în dezbaterile publice asupra problemelor societății. În afara *agorei*, susține cercetătoarea, libertatea cetățenilor greci nu avea condiții de exteriorizare sau manifestare, prin urmare, *izonomia* nu a fost o libertate politică, iar spațiul public în formula *agorei* avea o acțiune limitată spațial.

Jürgen Habermas, reprezentant notoriu al curentului critic al Școlii de la Frankfurt, deosebit de Arendt, a conceput *agora* elenă ca un simbol al „libertății și perenității”, substanța adevărată a căruia el o constată abia în condițiile modernității. „Spațiul public, deși cunoscut în formula *agorei* elene în Antichitate, afirma în context Habermas, aplicare efectivă capătă odată cu apariția statului modern și a societății civile”. Animatorii acestuia au fost reprezentanții noii forțe sociale – ai burgheziei, antrenată în confruntarea cu regimurile absolutiste. În intenția de a se afirma pe scena politică și economică ea a recurs, în particular, la forța *Die Publizitat* (publicității) termen ce la acea oră semnifica „transparența și abordarea critică” a evoluțiilor sociale, instrumentul efectiv de dezvoltare societală.

„Sfera persoanelor private unite în public”, rezumă Habermas, formează *Öffentlichkeit* spațiul (sfera) public. Orientat direct împotriva puterii, el este în măsură să discute cu ea regulile generale de schimb de mărfuri și de muncă socială – domenii ce rămân preponderent private, însă a căror importanță e, de obicei, „de ordin public”. Spațiul public habermasian poate fi înțeles totodată și ca publicul în totalitatea diversității de forme instituționale (politice, culturale, literare, profesionale etc.). Atestat către sfârșitul sec. al XVIII-lea în Anglia, Franța și Germania, spațiul public burghez a asigurat dialogul (*lexis*), tratarea nestingherită de către cetățeni a problemelor de interes general, „sub garanția de a putea să se întrunească și să se unească liber, să-și exprime și să publice liber opinia lor” și acțiunea în comun (*praxis*). În cadrul spațiului public, potrivit observațiilor lui Habermas, se produce formarea opiniei publice, a conștiinței politice și legitimarea puterii.

Spațiul public burghez constituit pe aceste principii, devine, în viziunea lui Habermas, politic orientat. Funcția lui politică constă în „controlul societății civile” asupra statului. Substanța politică a spațiului public burghez este determinată și de faptul că acesta ca spațiu de discuție, conform estimării sociologului francez Daniel Bounoux, „risipește predominanța statului (...) prin exercițiul critic al rațiunii în care argumentul e unica valoare”.

Determinându-i virtuțile prin care spațiul public burghez a fost marcat în epoca Luminilor, Habermas avea să constate degenerarea, nefuncționalitatea lui în perioada capitalismului târziu și, deci, lipsa de viitor. Declinul spațiului public burghez, preciza Habermas, a fost condiționat de un șir de factori. Etatismul societății, survenită în etapa capitalismului târziu a constituit prima cauză care a condus la criza spațiului public. Expansiunea instituției statale în această perioadă a avut drept urmare substituția spațiului public prin domeniul social al statului, pierderea de către public a realității politice și a funcțiilor sale sociale. Locul acestuia a fost luat de uniuni în care interesele private organizate au căutat să ajungă la o formă politică nemijlocită și de partidele politice care se suprapun sferei publice a cărei elemente erau altă dată. „Procesele politice relevante, nota Habermas, se desfășoară direct între administrațiile private, uniuni, partide și administrația publică: publicul ca atare este sporadic inclus în cercul puterii și numai pentru a aclama”. Astfel, concluzionează el, capitalismul a evoluat de la democrația liberală la cea plebiscitar-autoritară. Cea de-a doua cauză a degenerării spațiului public a constat în excluderea din acest țesut social a „păturilor inferioare”, la categoria cărora Habermas a referit femeile, muncitorii, țăranii caracterizați de el ca oameni „dependenți” de rezultatele polarizării sociale și diviziunii muncii sociale.

Motivele invocate au alimentat concluzia lui Habermas referitoare la spațiul public burghez ca fiind limitat de o epocă determinată. Habermas, la

vremea când a studiat fenomenul de referință (anii '60 ai sec. al XX-lea), când încă se atesta omnipotența Statului-Providență, a pus chiar sub semnul îndoielii universalitatea spațiului public ca fenomen social, deci, și posibilitatea de a-l proiecta asupra unor realități sociale diferite de cele proprii perioadei de trecere de la feudalism la capitalism. Din acest motiv, ulterior, Habermas a abandonat ideea de spațiu public.

Evoluțiile sociale din ultimele decenii ale secolului trecut în țările cu democrații avansate demonstrează, însă, că spațiul public, renovat ca substanță, a revenit în actualitate. Însuși savantul german, deși la trei decenii după scrierea studiului său mai stăruia asupra pericolului de „vasalizare” a spațiului public de către putere sau de transformare a lui în „anticamera legislatorului”, nu l-a privat totalmente de orizonturi sociale. În prefața la studiul său (ediția franceză din anul 1990) Habermas, pornind de la emanciparea civilă înregistrată în secolul al XX-lea, a pledat pentru recuperarea spațiului public, dar deja în corelație cu societatea civilă care a intrat într-o nouă fază de dezvoltare.

Spațiul public, revendicat de societățile occidentale contemporane, începând cu anii '80 ai secolului trecut, este supus cu regularitate unor reevaluări teoretice, prin care acest „metasubiect” a căpătat dimensiunile postmoderne. Vectorul lor poate fi desprins din afirmațiile sociologului francez Dominique Wolton, care specifică: „Istoria spațiului public e cea de trecere de la modelul societății unde coabitează în manieră ierarhică mai multe comunități la un model de societate unde comunitățile parțiale au pierdut importanța lor în folosul acestui spațiu mai universal” care promovează „un singur sistem” de valori. Punctul acesta de vedere, în temei acceptat de mulți cercetători, nu exclude nici valorile comunităților restrânse. Unii dintre ei pledează pentru „multiplicitatea spațiilor publice”. Însuși Wolton, referindu-se la frontierele spațiului public care nu poate fi extins nelimitat, lansează și ideea de a „re-introduce” în el „eterogenitatea, diferențele”. Rezonabilitatea acestei opțiuni este evidentă, căci omogenizarea excesivă a spațiului public riscă să dăuneze inițiativei civile. Aici, în opinia noastră, se impune, probabil, un echilibru rațional care să asigure coeziunea socială prin promovarea diversității de opinie și acțiune.

Calificat drept „o piesă principală a democrației”, spațiul public cuprinde cel mai larg spectru social – cetățenii în totalitatea lor. Arendt în acest context afirma că spațiul public e „lumea care ne unește pe toți”. Viabilitatea spațiului public este determinată de statutul participanților angrenați în el. Aceștia trebuie să fie „liberi și egali în drepturi”, relaționați în baza principiului de reciprocitate. Organizat numai pe aceste principii, remarcă mai mulți cercetători, spațiul de referință își păstrează natura sa publică.

Louis Queré arată în context că spațiul public comportă două idei esențiale. El, pe de o parte, este domeniul de exprimare și deliberare liberă, iar pe de alta – o „scenă publică”. Din această perspectivă el este estimat ca spațiul de obiectivizare a existenței politice a cetățenilor. Ca sferă de exprimare liberă spațiul public reprezintă zona de comunicare în care se produce apelul la argumente raționale. Ca scenă publică spațiul de referință devine locul unde actorii și acțiunile, evenimentele și problemele sociale acced „vizibilitatea publică”. Scena publică revendică, după cum relevă Quere, spectatori capabili să ia atitudine, nu neapărat în mod rațional, dar și emoțional.

În condițiile particulare ale contemporaneității occidentale ea este ambivalentă. Pe de o parte, spațiul public exprimă confruntarea între societatea civilă și stat. În acest caz confruntarea este tensionantă, uneori antagonistă și chiar violentă. Pe de altă parte, odată cu masificarea spațiului public, cu sporirea implicită a gradului lui de eterogenitate și diminuarea ponderii comunităților restrânse se intensifică confruntarea voințelor particulare. Asta din motivul că spațiul public devine arealul unde fiecare nu tinde decât să-și exprime diferența sa. Echilibrarea lor și, deci, coagularea voinței veritabile generale, opinează un șir de savanți, e o problemă de oportunitate. Sugestivă în acest sens e dilema formulată de Dominique Wolton: „Chestiunea e de a ști dacă spațiul public trebuie să rămână spațiul de exprimare și mediere, și, deci, de conflicte între reprezentările și simbolurile contradictorii, sau dacă legitimitatea crescândă a paradigmei democratice fortifică rădăcina spațiului public ca loc de normativitate” .

Însemnele definitorii ale spațiului public în schemele teoretice contemporane, dar și în proiecția lor practică în țările cu democrații liberale ne conduc la gândul că actualmente spațiul public în țările occidentale coagulează societatea civilă în accepția ei restrânsă. Ideea aceasta poate fi dedusă și din pledoaria lui Jurgen Habermas exprimată la trei decenii după editarea studiului său *Spațiul public*. În prefața amintită la ediția franceză a tratatului său el scria: „Astăzi chestiunea centrală a cărții este reformulată sub titlul unei „redescoperiri a societății civile”. Noua filieră de abordare a spațiului public el a argumentat-o prin faptul că societatea civilă în decursul evoluției sale de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la finele celui de-al XX-lea și-a modificat substanța. Ea „nu mai îmbrățișează sfera economică reglementată de piețele muncii, capitalului și ale bunurilor”. „Nucleul instituțional” al societății civile este constituit din grupările voluntare ce se cristalizează în spații publice autonome în afara statului și a economiei. Acestea, remarcă Habermas, parcurg calea de la biserici, asociațiile și cercurile culturale, trecând prin mediile independente de informare, asociațiile sportive și de odihnă, cluburile de dezbateri, forumurile și inițiativele civice până la organizațiile

profesionale, partidele politice, sindicate și instituțiile de alternativă. Ele, precizează savantul, „beneficiază de o poziție eminentă în societatea civilă”.

Esențialmente, spațiul public articulează potențialul societății civile, abordată pe filiera *stricto sensu*, în calitate de surse sociale de putere pentru echilibrarea și frustrarea puterii politice, pe de o parte, și de areal de valorizare a valenței deliberative a oamenilor în ipostaza lor de cetățeni, pe de alta. Or, el prezintă sfera socială în care se localizează și se instituționalizează societatea civilă autonomă față de stat, se exteriorizează și se fructifică solidaritatea, inițiativa și acțiunea socială. Aceste considerente le estimăm ca suficiente pentru a putea reitera: *spațiul public modern în lumea cu democrații mature este însăși societatea civilă*. Această afirmație poate fi valabilă, în anumite condiții, și în cazul Republicii Moldova.

Evoluțiile mai vechi și mai recente din spațiul geoistoric al Republicii Moldova au fost de așa natură, încât ideea de societate civilă, animată actualmente, este proiectată pe un sol societal arid, care, practic, n-a cunoscut tentative convingătoare și eficiente de articulare a potențialului de creație socială al cetățeanului. Ideea respectivă, de largă circulație în vestul european, nu a dobândit între timp nici ajustarea teoretică la circumstanțele concret-istorice pe care le-a cunoscut de-a lungul secolelor acest spațiu geoistoric. Atare situație nu are titlul de unicat în arealul est-european.

Studiile efectuate asupra țărilor răsăritene europene demonstrează că istoria lor precomunistă oferă puține argumente care ar certifica o „tradiție pregnantă în dezvoltarea societății civile”. Autorii acestei concluzii, Aristide Cioabă, Lorena Păvălan, Rozmari Pogoceanu, colaboratori ai Institutului Român de Teorie Socială, explică faptul consemnat prin lipsa „burgheziei cu vederi liberale, asociată în general cu înflorirea societății civile în Europa occidentală”. În context, amintim și observațiile altui cercetător român, D. Popovici, care menționa, că modelele raționalismului iluminist occidental, deși se răspândeau asemeni undelor, în cercuri din ce în ce mai mari aveau „o intensitate din ce în ce mai mică”.

Spațiul geoistoric al Republicii Moldova, ca și cel din care pe parcursul epocii medievale și a celor următoare a făcut parte ca apartenență etnică sau ca pradă a învingătorilor în războaiele din vremurile respective, au beneficiat în măsura cea mai mică de modelele raționalismului iluminist occidental. Cercetările de rigoare sugerează fără echivocuri că în aceste spații societățile întemeiate pe supunere în loc de libertate, pe ierarhie în loc de egalitate în drepturi, marcate de relațiile capitaliste embrionare, n-au revendicat valorile societății civile și nici nu puteau s-o facă așa precum s-a întâmplat în țările vest-europene. Enunțul de mai sus, însă, nu exclude că în Moldova, ca și în celelalte Principate Românești, exponenții autohtoni ai Luminilor, animați

de ideile libertății (Iluminismul în Moldova, potrivit estimărilor sociologului Maria Bulgaru, vine cu întârziere – ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. al XIX-lea, au abordat, fie și indirect, unele aspecte ale societății civile

Operele lor, deși poartă mai mult amprente pragmatismului decât ale teoretizărilor abstracte, conțin, totuși, numeroase observații care ne fac să credem că ei nu au fost străini de problematica respectivă. Astfel, I.Tăutul în *Scrieri social-politice*, C.Negruzzi în *Elemente de drept politic*, A.Hâjdeu în *Problema timpului nostru*, A. Russo în *Amintiri* ș. a., deși își exprimau simpatia pentru societatea naturală, conștientizau evoluția socială și oportunitatea edificării societății moderne, a „civilizației salvatoare”. Pornind de la teoriile dreptului natural și a contractului social, răspândite la începutul sec. al XIX-lea în Principate, ei au evidențiat caracterul extradinin al societății și al statului.

Însemne ale pledoariei pentru emanciparea societății civile a demonstrat-o Revoluția Română din 1848–1849. Deși nu a fost urmată de schimbări radicale, a prilejuit numeroase scrieri care, alături de alte deziderate social-politice, conțin și probe elocvente ale pătrunderii în acest areal geohistoric a concepțiilor liberale. Relevante în această ordine de idei sunt *Dorințele partidei naționale din Moldova* scrise de M. Kogălniceanu. În cele 36 de puncte precedate de o largă expunere de motive politico-istorice, el a prezentat „proiectul unei veritabile constituții concepute de pe pozițiile liberalismului burghez”, calificată de cercetători (Dumitru Coval, de exemplu, în studiul *Din istoria jurnalisticii românești*) drept „cel mai înalt plafon al dispozițiilor radicale ale Iluminismului moldovenesc”. El prevedea o serie de revendicări economice capabile să stimuleze dezvoltarea relațiilor capitaliste. Documentul cuprindea de asemenea numeroase stipulări care, în cazul materializării, ar fi catalizat constituirea societății civile. E suficient să amintim de garantarea egalității drepturilor politice și civile ale cetățenilor, libertatea presei, a conștiinței, a întrunirilor, a petiției etc.

Alecu Russo în *Cântarea României*, deși a exprimat alte deziderate, avea în fond aceeași țință ca și Kogălniceanu. El scria: „Slobozenia e îndoită: cea dinlăuntru și cea dinafară... Slobozenia dinafară este neatârnamarea moșiei în care naștem și care ne hrănește (...). Slobozenia dinlăuntru este legea, icoana dreptății dumnezeiești, legea așezată prin învoirea tuturor și la care toți deopotrivă se supun... Acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenia, și acolo unde legea e numai pentru unii și ceilalți sunt scutiți de sub ascultarea ei, slobozenia a pierit... și fericirea e stinsă”.

În epoca Luminilor, tentativele relevate de teoretizare a unor aspecte semnificative ce se înscriu firesc în doctrina despre societatea civilă, precum

și încercările de a promova în viață dezideratele ei, au avut un impact neînsemnat, dată fiind incompatibilitatea ei cu conjunctura istorică respectivă. Esența acesteia a fost determinată de absolutismul feudal, dominant în arealul est-european, inclusiv din Moldova. Din această perspectivă considerăm nefondate afirmațiile, potrivit cărora după dezmembrarea Moldovei și anexarea Basarabiei la Imperiul Rus (1812), „procesul de formare a societății civile specific etnosului dat a fost întrerupt”. Adevărul pare să fie altul. La acea oră formarea societății civile propriu-zise în spațiul respectiv nici nu demarase, iar încorporarea Basarabiei în Imperiul rus a întârziat evident acest proces. Asta pentru că, potrivit istoricului rus Vladlen Sirotkin, „în Rusia n-a fost niciodată diferențiată puterea de proprietate, puterea de cetățeni”. Istoria politică a Basarabiei ca parte a Rusiei țariste demonstrează că problematica societății civile a fost la periferia atât a gândirii teoretice, cât și a opțiunilor practice. Puținele tentative în acest sens întreprinse în toiul Revoluției Ruse din 1905 și mai apoi a celei din februarie 1917 și în perioada imediat următoare (revendicarea libertăților democratice: votul universal, libertatea cuvântului, tiparului, întrunirilor, asociațiilor), deși au fost remarcabile în destinele spațiului basarabean, nu denotă preocuparea constantă față de idealurile societății civile în formula occidentală de la acea oră.

Perioada 1918–1940, privită în ansamblu, după cum estimează istoricul Nicolae Enciu, a servit populației Basarabiei integrată în competiția politică națională „lecții de alfabetizare, familiarizând-o atât cu regulile jocului democratic, cât și – inevitabil – cu viciile inerente democrației românești în proces de constituire”. Ele de asemenea pot fi considerate puțin probatoare în contextul unei opțiuni certe în favoarea societății civile.

Inventarierea întreprinsă, chiar cu riscul de a omite anumite detalii, în alte contexte de analiză e suficientă, pentru a reitera că în istoria sa precomunistă spațiul geoistoric al Republicii Moldova a constituit zona de acțiune minimală a modelelor raționalismului iluminist occidental de organizare socială. Această concluzie ar fi incompletă dacă nu vom face următoarea precizare. Deși în această parte a Europei nu s-a cristalizat „tradiția pregnantă în dezvoltarea societății civile”, ea, totuși, a fost expusă influențelor respective și, posibil, în altă conjunctură politică ar fi putut să se fructifice în asemenea tradiție. Cursul istoriei a fost însă de altă natură. Ca parte a URSS, Moldova a fost înregimentată în sistemul comunist totalitar (perioada stalinistă), iar ulterior autoritar (perioada brejnevistă și cea următoare) de guvernare, ceea ce a semnat, în fapt, condamnarea la neființă a societății civile.

Incompatibilitatea totalitarismului cu valorile societății civile rezultă din esența acestei forme de dominație politică. Totalitarismul, potrivit savantului german Carl J. Friedrich reprezintă un sistem social-politic care întrunește,

pentru prima dată în istorie, cinci monopoluri: *ideologia unică*, care, acoperind toate aspectele vieții umane și fiind centrată asupra milenarismului oficial (avansarea societății la gradul perfecțiunii), este impusă tuturor oamenilor ce formează societatea respectivă; *partidul unic* organizat strict ierarhic și oligarhic, în frunte cu un singur lider, care cuprinde un număr slab de populație (nu mai mult de 10 la sută) devotată cu pasiune și fără reticență ideologiei unice; *monopolul asupra mijloacelor armate* efective; monopolul asupra *mijloacelor de comunicare*; *sistemul polițienesc de teroare și violență*. Ulterior Friedrich a suplimentat acest model cu încă un element – monopolul statului asupra mijloacelor de producție și a economiei în ansamblu în baza planificării centralizate. Dominația totalitară, care a fost aplicată din plin în Rusia sovietică, iar mai apoi în URSS, nu a lăsat loc pentru societatea civilă din motiv că această doctrină și practică liberală i-ar fi pus în pericol existența.

Termenul de *totalitarism* a fost introdus în sistemul categorial-științific de către filosoful italian Gentile la începutul anilor '20 ai secolului trecut pentru a fixa puterea nelimitată fascistă ca o „concepție totală despre viață”. Totalitarismul comunist a întrunit ceea ce Claude Lefort a numit „consubstanțialitatea statului și a societății civile”. Unitatea și identitatea de substanță a acestor construcții sociale semnalată de Lefort în regimurile totalitare este dobândită prin absorbirea societății civile de către stat.

Sistemul social-politic totalitar, interpretat de curând și ca hipertrofia puterii de stat, absorbind potențialul societății civile, va fi marcat și de pretenția politicii de a defini un proiect societal de angrenare democratică a cetățenilor în afacerile publice. În realitate, efortul respectiv s-a soldat cu crearea a ceea ce Bernard Paqueteau, analistul realităților românești, a definit „societatea neagră” (termen propus de autor prin analogie cu „bursa neagră”) în contrast cu societatea civilă autentică. Aceasta, construită în spiritul și fisurile statului comunist birocratic și polițist și a segmentarizării generate de putere, reprezintă „societatea civilă întoarsă împotriva ei înseși”. În consecință, constatăm că ascuțișul totalitarismului este îndreptat împotriva omului – obiectul de considerare a societății civile. „Oriunde a domnit totalitarismul, nota Hannah Arendt în lucrarea *Originile totalitarismului*, el a început să distrugă esența omului”.

Esența lui antiumană s-a manifestat în politica de „atomizare a societății” menținută sau produsă de totalitarism. Ea a însemnat, în linii generale, alienarea politică, economică, socială și spirituală a omului prin lipsirea lui de proprietate și de oricare alte repere economice, privarea de dreptul la existența politică în calitate de cetățean, ruperea legăturilor sociale. Analizând mecanismele care au făcut posibilă instaurarea unor regimuri totalitare, fasciste sau comuniste, Arendt a conchis că ele sunt focalizate asupra izolării

și a dezolării indivizilor. Regimurile totalitare, deprecind cetățenii care ar avea interese proprii în abordarea treburilor publice, a constatat Arendt, depind de mulțimea brută care formează „masa difuză” – matricea „mișcărilor totalitare”.

Spre deosebire de Germania nazistă, unde guvernarea totalitară a fost pregătită de o mișcare totalitară, observă Arendt, în Rusia sovietică „mișcarea aceasta a trebuit să fie organizată la spartul târgului și create artificial condiții pentru dezvoltarea ei”. Cercetările în materie autohtone (V. Beniuc, de exemplu) au arătat că totalitarismul, inițial în Rusia, apoi în URSS, s-a dezvoltat neliniar, cunoscând mai multe etape: de la una de intensitate mică (1917–1928) spre o perioadă de intensificare bruscă (1928–1945), urmată de alta maximală (1945–1953). În tot acest răstimp s-a înregistrat dispersarea consecventă a corpului social sovietic.

Arendt subliniază că deosebit de Lenin, care în intenția de a evita impacul negativ al amorfismului social a stimulat toate structuralizările posibile (sociale, naționale, profesionale), fiind convins că atare stratificare ar salva revoluția, Stalin, dimpotrivă, a stimulat „atomizarea socială și individualizarea extremă”, „izolarea și lipsa unor relații sociale normale”. El, arată Arendt, a lichidat rămășița de putere a sovietelor pentru a menține autoritatea absolută a partidului, iar apoi a procedat la lichidarea claselor. Către sfârșitul anilor '20 ai secolului XX proprietarii ca grup social au fost distruși. Concomitent s-a procedat la destrămarea țăranilor în calitate de clasă. Această lucrare a fost săvârșită, după cum scrie Arendt, „prin foamete artificială și deportări, sub pretextul expropriării chiaburilor și al colectivizării”. Următoarea entitate socială lichidată a fost cea formată din muncitori, proces finalizat, după Arendt, în 1938 prin introducerea cărților de muncă. Stalin a distrus de asemenea și birocrațiile care participau la lichidările anterioare.

Exterminările fizice generate de teroarea totalitară proprie regimului stalinist, deși au jucat un rol important, n-au constituit factor decisiv al ruinării sociale profunde. „Atomizarea masivă în Uniunea Sovietică a fost săvârșită, estimează Arendt, prin aplicarea abilă a epurărilor repetate care precedau invariabil lichidarea propriu-zisă a grupurilor. Pentru a distruge orice legături sociale și familiale, epurările sunt executate în așa fel încât să amenințe cu aceeași soartă pe cel învinuit ca și pe toate persoanele legate de el, de la simplele cunoștințe până la cei mai apropiați prieteni și rude”.

Cercetările recente privind instituționalizarea puterii politice totalitare în spațiu geoistoric al Republicii Moldova confirmă că și aici s-a produs destructurizarea societății. La început în estul, iar după reîncorporarea Basarabiei, și în vestul RSSM s-a derulat același proces de atomizare și de purificare a societății. Potrivit estimărilor politologului Valentin Beniuc, el

a culminat între anii 1944–1953, când totalitarismul a atins intensitatea maximală, iar dimensiunile lui “nu se reduceau la distrugerea marilor grupuri sociale, ci și la circumscrierea celor naționale și de interes”.

Totalitarismul în Moldova, ca și pe întregul teritoriu al URSS, iar într-o perspectivă mai largă – în lagărul socialist care în multe privințe a urmat practica sovietică, a condus la un tip particular de sclavie. Omul era un rob privat, de fapt, de libertăți și care avea un singur drept – de a fi docil stăpânului. Stăpânul lui era inițial statul, iar pe măsură ce acesta era substituit de partid și se producea etatizarea partidului omul a fost vasalizat de către statul-partid. Supus mobilizării neîntrerupte (unii cercetători arată că acest proces a durat chiar până în anii '90 ai secolului trecut) și teroarei totalitare, individul a fost dezrădăcinat din punct de vedere societal și expus influențelor violente fără precedent, până la depersonalizare, din partea puterii. În pofida acestor realități, unele manifestări de autoorganizare, proprii societății civile, au fost relevate în cercetările istoricilor. Drept confirmare servesc organizațiile „Arcașii lui Ștefan cel Mare,, (1945–1947), „Sabia dreptății” (1947–1948), Partidul Libertății (1949), „Armata Neagră”, Uniunea Democratică a Libertății etc. Structurile respective au avut un caracter efemer, fiind expuse opresiunii regimului totalitar. Potrivit unor date, între anii 1947–1948 au fost condamnate pe motive politice 60 de mii de persoane.

Pulverizarea socială promovată de totalitarism, oricât de paradoxal ar părea, în cele din urmă a asigurat o coeziune și, poate, monolitizare a societăților comuniste. Asta pentru că puterea totalitară obține înregimentarea oamenilor individuali într-o „chingă de fier”, care, potrivit Hannah Arendt, îi menține atât de strâns laolaltă încât „pluralitatea lor e ca și cum ar fi dispărut într-un Singur Om de dimensiuni gigantice”. Am putea crede că autoarea ni-l sugerează pe Leviathan al lui Hobbes. În realitate nu e așa. Arendt prin Singurul Om ne indică că în regimurile totalitare dispăre spațiul dintre oameni, delimitat de legi, care nu este altul decât „spațiul vital al libertății”. Altfel spus, totalitarismul suprimă spațiul de libertate, lăsând loc doar pentru frică și suspiciune. Omul devine dușmanul semenului său și aliatul puterii. Tocmai în acest sens poate fi înțeles Bernard Paquetteau când vorbea despre societatea neagră ca societate civilă îndreptată împotriva sie însăși.

„Dimensiunea mare, notează savantul francez Robert Escarpit, domină dimensiunea mică, însă hiperdimensiunea restabilește puterea micii dimensiuni”. Sentința în cauză, deși este raportată câmpului comunicațional, se potrivește perfect și în contextul subiectului examinat. În spațiul sovietic din care făcea parte și Moldova totalitarismul devenise o hiperdimensiune multiaspectuală. Faptul dat prevestea risipirea lui și restabilirea dimensiunii mici – a omului, cetățeanului.

După anul 1956 se atestă descreșterea totalitarismului și evoluarea lui în autoritarism. „Spre deosebire de totalitarism, scrie Ralf Dahrendorf, guvernarea autoritară nu necesită un regim de teroare și nici măcar o mobilizare permanentă. Dacă oamenii tac și se retrag în colțișorul lor și fac ceea ce li se cere să facă, ei vor fi manevrați și uneori hărțuiți, dar nu vor fi persecutați cu arbitrarul sistematic al guvernării totalitare”.

În perioada imediat poststalinistă, cetățenii, deși continuau să fie sub presiuni ideologice, au beneficiat de anumite libertăți civile, fapt demonstrat în mai multe inițiative sociale locale de creare în Moldova a organizațiilor obștești (comitete stradale, consilii ale femeilor, comitete părințești etc.) sau profesionale, de editare a unor tipărituri neautorizate sau a unor articole ce erau în disonanță cu politicile comuniste. În anii de referință s-au prefigurat și manifestările disidente, axate preponderent pe valorile naționale. Actanții lor au devenit cunoscuți publicului larg abia în anii '90 ai secolului trecut, când presa a publicat mai multe articole despre A. Șoltoianu, Gh. David, M. Moroșanu, A. Usatiuc, Gh. Ghimpu, V. Graur și alți exponenți ai asocierii civice din acele vremuri. Acțiunile respective, puține la număr și lipsite de vizibilitate socială, nu au anulat starea de înstrăinare a oamenilor. Depășirea ei a devenit posibilă odată cu *perestroika* gorbaciovistă, care a preludat declinul totalitarismului și al autoritarismului.

Expozeul retrospectiv al istoriei politice a societății comuniste din spațiul geoistoric al Republicii Moldovei demonstrează că populația autohtonă, supusă unei masive dezrădăcinări sociale, politice, economice și spirituale de către regimurile totalitarist și autoritarist, n-a fost în măsură să dispună de libertățile imanente ale omului și să se constituie într-o societate autentică civilă. Conștiința de sine și de propriul potențial de creație socială ea începe s-o dobândească abia în ultimul deceniu al secolului trecut, când s-a declanșat procesul de democratizare a vieții sociale.

Restructurarea societală în tandem cu transparența, proclamate în 1985, au alimentat inițiativa civică și au trezit la viață spiritul critic al oamenilor. În fosta RSS Moldovenească acest proces a constituit rezultanta unui efort al mișcării de renaștere națională și al mișcării de emancipare socială. De remarcat că, în faza inițială factorul național a fost determinant în acțiunile antitotalitariste. Către finele anilor '80 ai secolului trecut în RSSM au apărut primele asociații civice, create de cetățeni, fără imixtiunea Partidului Comunist al Moldovei, care, pe atunci, mai deținea poziția-cheie în societatea moldovenească. E vorba de Cenaclul literar și social-politic „Alexe Mateevici” (1988), grupul de inițiativă al Mișcării Democratice pentru susținerea restructurării (1988), Societatea istoricilor, Mișcarea ecologistă „Alianța

verde”, care împreună, ulterior, au fondat Frontul Popular (1989) ca structură independentă de statul-partid care guverna RSSM de atunci, precum și o serie de cooperative, organizații muncitorești și sindicale de coloratură social-politică diferită. Concomitent, o serie de publicații au dat semnale clare că abandonează înregimentarea politică de altădată. Între ele s-au numărat publicațiile periodice „Literatura și Arta”, „Nistru”, „Glasul” ș.a. Impactul lor asupra mișcării de eliberare națională și socială a fost covârșitor. Concludent în acest sens a fost tirajul acestei categorii de presă. „Literatura și Arta” în anul 1988, de exemplu, avea un tiraj de 20 mii de exemplare, iar în anul următor – 260 de mii.

Asociațiile cetățenești invocate și periodicele menționate, chiar dacă au continuat să fie parte a sistemului politic de atunci, au constituit primii mesageri ai societății civile în devenire. Ele au fost o expresie, dar și un factor de încurajare a pluralismului politic, a diversității de opinii și asocierii civile benevole. Căderea ulterioară a regimului comunist în URSS, destrămarea imperiului sovietic și crearea unui șir de state independente, între care și Republica Moldova (august 1991), au revendicat instituirea unei stări societale calitativ noi, adversă totalitarismului.

Acest proces a fost unul contradictoriu, cu evoluții și involuții. Denunțarea totalitarismului nu a însemnat lichidarea imediată sau înlăturarea definitivă a condițiilor de recidivare a lui. Asta pentru că atât pluralismul instituțional, cât și diversitatea politică și economică în formula înfăptuită către finele aa.90 au menținut, în bună parte, destucturalizarea societală pe care a contactat cel mai mult regimul totalitar. „Dacă monopolul partidului este înlocuit doar de victoria maselor, totul va fi dinainte pierdut, deoarece masele nu au structură și nici permanență”. Această observație a lui Ralf Dahrendorf, deși vizează realitățile din țările vecine est-europene, poate fi raportată în totalitate și la situația Republicii Moldova.

Procesul de edificare în Republica Moldova a societății civile după proclamarea independenței a demarat și s-a desfășurat în albia creării și dezvoltării sectorului asociativ. Acesta a fost favorizat de tranziția democratică, însoțită de ruinarea către începutul sec. al XXI-lea a dominației absolute și neîngrădite a unui singur partid, celui comunist, a unei singure ideologii, comuniste, a monopolului total al statului-partid asupra mijloacelor de informare, structurilor de forță, precum și celui din domeniul economic. Vectorul general al transformărilor urmate a fost indicat în Declarația de independență (1991) și Constituția țării (1994), care a consfințit Republica Moldova drept „un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate”.

Un alt factor stimulator al societății civile l-a constituit aderarea Republicii Moldova la Declarația Universală a Drepturilor Omului (1991), Convenția internațională despre drepturile cetățenești și politice, Convenția Europeană a Drepturilor Omului (1995) etc., precum și elaborarea și adoptarea unui cadru legal propice pentru instituționalizarea structurilor societății civile autohtone. E vorba de legile cu privire la partide și alte organizații social-politice (1991), cu privire la asociațiile obștești (1996, rectificată în 2007 și 2010), cu privire la fundații (1999), legea voluntariatului (2010) etc. Edificarea sectorului asociativ a fost facilitată de asemenea de adoptarea Concepției privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă (2005), strategiile pentru anii 2009–2011 și 2012–2015 de dezvoltare a societății civile. Concludentă în acest context a fost și crearea, prin decizia Guvernului din 2010, a Consiliului Național pentru Participare, acesta având misiunea să conlucreze cu puterea executivă la elaborarea și implementarea politicilor de stat în diverse domenii.

În anii '90 instituirea și activitatea ulterioară a societății civile asociativ din Republica Moldova au fost favorizate de transferul de bune practici europene și internaționale în domeniul asocierii sociale a cetățenilor, precum și de antenele locale ale unor organizații internaționale axate pe afirmarea valorilor societății deschise. E vorba de proiectele Fundației Soros Moldova, IFES-Moldova – biroul local al Fundației Internaționale pentru Sisteme Electorale din Moldova, de programul USAID „Consolidarea Societății Civile în Moldova”, proiectul PNUD „Dezvoltarea durabilității financiare a organizațiilor societății civile în Republica Moldova” sau „Programul de susținere a organizațiilor umbrelor și rețelelor de organizații ale societății civile”.

Ansamblul factorilor menționați au conferit unei părți a cetățenilor Republicii Moldova o anume conștiința de sine, au reconsiderat raportul lor cu sfera politică (puterea), au înlesnit valorificarea libertăților politice și civile, au generat pluripartidismul și diversitatea de opinii, au asigurat în anumită măsură libertatea și corectitudinea alegerilor parlamentare și locale.

Pe de altă parte, edificarea societății civile în Republica Moldova a fost și continuă să fie afectată de premisele fragmentare de ordin economic, juridic, cultural, instituțional și comunicațional necesare pentru acest proces. Astfel, reformele economice din anii '90 și deceniul următor, întreprinse conform Concepției trecerii la economia de piață, adoptată pe 20 iulie 1990 de Parlamentul Republicii Moldova, legilor cu privire la proprietate și cu privire la privatizare (1991), altor acte legislative, au purtat un caracter contradictoriu.

Acest caracter se desprinde din Indicele Libertății Economice al Republicii Moldova, calculat de Centrul american de cercetare „Heritage Foundation”

și ziarul „The Wall Street Journal”. Potrivit experților americani, pe parcursul a 20 de ani scorul libertății economice a Republicii Moldova a avansat cu 20 de puncte, a sașia cea mai mare îmbunătățire înregistrată de vreo țară din lume. Totuși, Republica Moldova se clasează pe locul 39 din cele 43 de țări europene, iar scorul libertății ei economice este sub media regională (67,1 puncte) și globală (60,3 puncte). În anul 1995, de exemplu, indicele de referință a constituit 33,0 puncte (economie neliberă), iar în 2010 – 53,7 puncte (în mare parte neliberă). În anul 2013 Republica Moldova a urcat de pe poziția 115 pe a 110-a în clasamentul Indicelui Libertății Economice, obținând 57,3 puncte din 100 posibile, îmbunătățindu-și performanțele cu 1,8 puncte față de anul 2012. Chiar dacă a urcat în clasament cu cinci poziții, Republica Moldova rămâne pe lista țărilor cu economii preponderent nelibere, situându-se între Tunisia și Kenya.

Cei mai buni indici Moldova i-a înregistrat la asemenea categorii precum libertatea de impozitare – 85,8 puncte, libertatea comerțului – 80,1 puncte, libertatea monetară – 75 de puncte, libertatea antreprenorială – 70,1 puncte (69,7). La categoria „participarea Guvernului” Republica Moldova a primit – 54,4 puncte, libertatea investițiilor – 50 de puncte, libertatea financiară – 50 de puncte, dreptul la proprietate – 40 de puncte, libertatea muncii – 37,9 puncte, gradul debarasării de corupție – 29,5 puncte.

În anul 2012, Republica Moldova a ocupat locul 113 din 187 de țări după valoarea Indicelui Dezvoltării Umane – IDU (0,660), se arată în Raportul respectiv al PNUD. Comparativ cu 2011 acest indice este în descreștere: atunci Moldova ocupa locul 111 din 187 de țări ale lumii, IDU fiind 0,659. Reformele economice, drept urmare, au avut impact insuficient asupra calității vieții și independenței economice a cetățeanului și cadrului economic general, fapt ce a redus din inițiativa lui civică și din capacitățile societății civile.

Societatea civilă din Republica Moldova, chiar dacă în ultimele două decenii a beneficiat de înlăturarea cadrului legal restrictiv din perioada totalitarismului și a obținut o anume reglementare juridică, resimte efectele lipsei unei reforme judiciare cuprinzătoare. Statul de drept și justiția egalitară nu au devenit deocamdată o realitate plenară, iar normarea excesivă sau partizană, în favoarea puterii, restrânge inițiativa socială sau o canalizează pe făgașuri improprie societății civile. Sustenabilitatea cadrului legislativ pentru organizațiile societății civile din Moldova, potrivit estimărilor PNUD, este în declin. Dacă în anul 2000 și 2001 ea era crescândă, înregistrând cota 3,0, arunci între 2002 și 2009 sustenabilitatea cadrului legislativ s-a înrăutățit de la 3,3 la 4,4. O ușoară ameliorare s-a atestat din 2010, când acest indicator s-a îmbunătățit, atingând în anul 2012 cota de 4,2 puncte.

O altă circumstanță care defavorizează implementarea autentică a valorilor societății civile consistă în tendințele etatiste care caracterizează guvernanțele moldovene din ultimele două decenii. Puterea, ca și mai înainte, preferă să țină purtătorul suveranității, care este poporul la distanță de pârghiile gestiunii sociale. Democrația reprezentativă realizată în anii '90 în spiritul pluripartidismului, în particular s-a dovedit a fi insuficientă pentru afirmarea primului drept al omului, a celui „la existență politică” și de „actor al politicii deliberate”. Tentativele de dialog din ultimul deceniu între parlament și societatea civilă, între guvern și societatea civilă se arată a fi ineficiente sau decorative. În consecință, atestăm menținerea autonomizării puterii și alienării sociale a ființei umane moștenite de la regimul totalitar. „Publicul ca atare este sporadic inclus în cercul puterii și numai pentru a aclama”, scria Jurgen Habermas, având în vedere realitățile capitalismului târziu pe care savantul german le trata cu suficientă doză de pesimism. Observația în cauză, însă, pare să fie valabilă și pentru evaluarea situației din Moldova în perioada de tranziție de la totalitarism spre democrație. Obținând mandatul dorit, puterea întrerupe dialogul cu cetățenii. Atât puterea, cât și opoziția își afișează deschis tentativa de a vasaliza sectorul asociativ în scopurile sale politice. Atare comportament al puterii a fost remarcat încă în sec. al XVIII-lea de Jean-Jacques Rousseau. El nota în „Contractul social” că guvernământul este tentat cel mai mult să rezerve „dreptul de a-și exprima părerile, de a propune, de a împărți, de a discuta” doar „membrilor săi”.

Firește, orice putere e cedată cu dificultate. Dacă în SUA societatea civilă a precedat crearea statului, prima delegându-i autorității publice competențele pe care le-a găsit de cuviință, atunci Moldova, precum și alte țări postcomuniste, se află în acest sens într-o situație absolut diferită. Edificarea societății civile e lansată atunci când puterea e suficient de bine instituționalizată și autonomizată în ceea ce e denumit în mod tradițional societate politică. Ea face uz (și chiar abuz) de prerogativele sale în detrimentul existenței politice a omului, a statutului lui de cetățean. Altfel spus, articularea societății civile fără coparticiparea statului devine îndoielnică.

Societatea civilă, ca o nouă filosofie de organizare a vieții socializate, pătrunde cu greu în spațiul social autohton și din considerentul că actualmente în Moldova, deși există mai multe formațiuni de orientare liberală, conștientizarea oportunității vitale a ideii de societate civilă și punerea ei în circuitul societal nu a devenit o prioritate constantă.

O altă circumstanță care vulnerează încetățenirea societății civile autentice rezidă în anemia socială a oamenilor. Intoxicați nu doar ideologic, dar și alienați din punct de vedere politic și economic în perioada totalitarismului, aceștia, după cum observa politologul Valentin Beniuc, continuă să fie

„purtători genetici ai valorilor sovietice comuniste”. În context, el remarcă: „De-a lungul existenței de jumătate de secol a puterii sovietice, comuniste pe teritoriul Moldovei, în procesele politice și ideologice, în realizarea puterii au fost activate de către regimul totalitar trei generații de localnici. Și dacă prima generație a acceptat circumspect regimul, fiind supusă teroarei, impunându-i-se o cotitură bruscă în concepția ei despre lume, atunci următoarele două au devenit de la bun început obiect al formării „homo sovieticus”. Anume aceste două generații reprezintă suportul uman al edificării societății democratice. Noua generație, cu o mentalitate diferită, e abia în formare.

Circumstanțele enumerate sugerează că tranziția de la totalitarism spre democrație va cuprinde o perioadă întinsă de timp, va revendica eforturi multiple pentru înrădăcinarea temeinică pe solul social autohton al valorilor societății civile. Ele de asemenea spulberă iluzia nutrită de către partea covârșitoare a populației autohtone în faza inițială a tranziției într-o grabnică depășire a consecințelor totalitariste și ne invită să renunțăm la interpretarea superficială a modalităților de valorizare a societății civile.

Tentativa din ultimii ani de a circumscrie ideea de societate civilă în sectorul asociativ autohton după modelul spațiului public occidental se dovedește inefficientă, prematură și într-un fel nefavorabilă pentru însăși ideea de societate civilă. Spațiul public din țările cu democrații avansate a devenit loc de instituționalizare a inițiativei sociale a cetățenilor liberi în acțiunile lor politice, economice și spirituale și, deci, expresie concentrată a societății civile, în rezultatul dezvoltării liberale a țărilor respective pe parcursul mai multor decenii în șir. Actualul model occidental de spațiu public nu funcționează în Moldova posttotalitară. El nu poate fi echivalat cu sectorul asociativ indigen care exprimă alte realități, este lipsit de rădăcinile politice, economice, juridice, culturale, instituționale și comunicaționale pertinente și, prin urmare, este fragil.

Primele organizații neguvernamentale au apărut în Moldova în temeiul Decretului din 25 august 1989 a Prezidiului Sovietului Suprem „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a formațiunilor obștești ale cetățenilor în RSSM”. Potrivit unor date publicate în revista de istorie și cultură „Destin Romanesc”, în luna octombrie 1989 au fost înregistrate primele patru formațiuni social-politice de alternativă. Pe parcursul următorilor doi ani au fost înregistrate alte 144 de asociații obștești, dintre care 17 erau social-politice. În anul 1992 au fost înregistrate încă 75 de organizații neguvernamentale. Cel de-al doilea Forum al organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova (4–6 noiembrie 1999) a remarcat ascensiunea continuă numerică a ONG-urilor: dacă în anul 1997 în Moldova au fost înregistrate 765 de

ONG-uri, atunci în 1999 numărul lor a crescut până la 1 400. Vectorul ascendent al asociațiilor obștești a fost menținut și în anii următori. Către anul 2002 numărul ONG-urilor înregistrate a atins cota de 2 758, către 2007 – 7 000, iar către 2013 – 8 200. În același interval de timp s-au produs schimbări și la capitolul localizării ONG-urilor. Dacă în anul 1997 majoritatea ONG-urilor (95,3%) își aveau sediul la Chișinău, atunci peste doi ani cota ONG-urilor din alte localități a crescut până la 21 la sută.

În ultimele două decenii, o anume evoluție s-a produs și în densitatea ONG-urilor. Dacă în anul 1999 Forumul al doilea al organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova constata că la o mie de locuitori revin 0,31 de ONG-uri, atunci în anul 2013, potrivit datelor cuprinse în Strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015, indicatorul respectiv a constituit 1,9, adică în creștere de mai bine de 6 ori. În pofida ascensiunii semnalate, densitatea asociațiilor obștești rămâne încă nesemnificativă. La același For din 1999 s-a menționat că în Franța la o mie de locuitori revin 11,95 de ONG-uri, în Belgia – 7,84, Slovacia – 3,14, Polonia și România – 0,62. Decalajul respectiv s-a menținut și peste mai bine de un deceniu, când indicatorul respectiv în România a constituit 2,9, în Macedonia – 5,6, Ungaria – 6,6, Croația – 9,6.

Datele prezentate însă nu exprimă întregul adevăr. În anul 1999 Centrul Național de Asistență și Informare a Organizațiilor Neguvernamentale din Moldova „Contact” constata că densitatea ONG-urilor în republică este mult mai mică, asta pe motiv că doar 10–15 la sută dintre ONG-uri sunt active, celelalte existând, de fapt, formal. O situație puțin modificată s-a atestat în Strategia de dezvoltare a societății civile în anii 2012–2015: doar circa 25 la sută din numărul total de organizații ale societății civile (OSC) dezvoltă diferite proiecte și inițiative.

Analiza efectuată în procesul de elaborare a Strategiei de dezvoltare a societății civile în anii 2012–2015 a mai arătat că aproape o jumătate de OSC din Republica Moldova activează în domeniul social și cel al educației. Fiecare a zecea organizație aplică în domeniul drepturilor omului, iar 7,4% – în sectorul tineret. Problematika ecologică este în vizorul a 6,5% din OSC, cea economică – a 4,3 dintre ele. 3,4% din OSC sunt preocupate de mass-media.

Beneficiarii direcți ai activității OSC, potrivit unui studiu PNUD din 2007, cuprind în proporție de 60,3 la sută tinerii, persoanele în etate reprezintă 17,8 la sută, diferite grupuri profesionale – 17%. În serviciul femeii lucrează 4,6% din OSC. Fiecare a zecea organizație a declarat ca publicul ei țintă reprezintă instituțiile statului sau persoanele socialmente defavorizate. În același timp, 7,8 la sută dintre OSC activează pentru toți cetățenii.

Majoritatea absolută a OSC sunt înregistrate în calitate de asociații obștești, se arată în Strategia pentru dezvoltarea societății civile în anii 2012–2015. După modificările din 2007 și 2010 a legii cu privire la asociațiile obștești, 670 de OSC au obținut statut de utilitate publică în diferite perioade și doar 40% dintre ele au revendicat confirmarea permanentă a acestui statut. În anii 2010–2011 la Chișinău activau 170–190 de OSC de utilitate publică, iar în republică – 120–130.

Rezumând cele enunțate, constatăm că sectorul asociativ autohton dispune de un nivel de sustenabilitate relativ redus. Estimarea ia în calcul și rezultatele studiului efectuat în iunie 2013 de către USAID, prin care a fost identificat mediul general propice pentru societatea civilă din Republica Moldova, cu accent pe 7 dimensiuni (cadrul legislativ, capacitatea organizațională, viabilitatea financiară, advocacy, prestarea de servicii, infrastructura și imaginea publică). Fiecare dimensiune a fost evaluată la o scară valorică de șapte puncte (1 indică nivelul avansat de dezvoltare, iar 7 – scăzut de dezvoltare). În consecință, USAID a constatat că organizațiile societății civile din Republica Moldova în anul 2012 au avut un index de sustenabilitate în evoluție de 4,1 puncte. Această cotă, practic neschimbată în ultimii 12 ani (în acest răstimp ea a oscilat între 4,3 și 4,1, cu excepția anului 2000, când a constituit 4,6 puncte), denotă că societatea civilă autohtonă este una puțin durabilă, este expusă unor pericole de natură internă.

Cea mai înaltă cotă de sustenabilitate organizațiile societății civile din Republica Moldova le-a obținut în dimensiunea advocacy (nivelul de activism, dialog și cooperare dintre OSC și autoritățile publice) – 3,5 puncte în 2012 față de 5,0 în 2000. În perioada de referință, scorul de sustenabilitate s-a fortificat la capitolul infrastructura OSC – de la 4,0 puncte în anul 2000 la 3,6 în 2012. E vorba că în țară au apărut mai multe centre de resurse pentru OSC, acestea au acces la instruire privind consolidarea capacităților organizaționale, inclusiv a celor financiare.

Cercetările efectuate arată că actualmente sustenabilitatea financiară este principala problemă cu care se confruntă sectorul asociativ – pe această dimensiune societatea civilă a obținut scorul cel mai mic de 5,0 puncte. Statul, cu excepția unor facilități fiscale (OSC de utilitate publică sunt scutite de impozitul pe venit), unele granturi oferite de Ministerul Tineretului și Sportului și, parțial, de Fondul Ecologic, nu acordă suport financiar asociațiilor obștești. Obiectivul din Strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015 privind aplicarea de la 1 ianuarie 2014 pentru persoanele juridice a „Legii 2%” (direcționarea a 2 procente din impozitul pe venit către o entitate nonprofit) a eșuat. Astfel, principala sursă de finanțare, potrivit

studiului *Transparența și durabilitatea financiară a organizațiilor neguvernamentale din Moldova*, continuă să rămână donațiile externe – în proporție de 90 la sută. Aceeași cercetare a relevat lipsa de transparență financiară a OSC, puține dintre care își publică rapoartele financiare.

Observatorii locali constată de asemenea că multe OSC constituie sisteme sociale închise, din care cauză afluența cetățenilor în preocupările lor curente și de perspectivă e neînsemnată sau chiar nulă. O parte dintre OSC, în lupta pentru granturi, se doresc monopolști pe sectorul tematic de activitate, nu tolerează competiția loială, acționează și se comportă ca deținătorul adevărului și ca unica autoritate asociativă credibilă în materia preocupărilor lor cotidiene.

Sectorul asociativ autohton, prefigurat în Moldova în ultimii ani, poartă, așadar, amprente avaturilor sociale. Pe de o parte, e vorba de cele proprii tranziției de la totalitarism spre democrație, iar pe de alta – de cele ale predispozițiilor sociale, restrânse deocamdată la scara unor categorii neînsemnate de cetățeni antrenați în modernizarea instituționalizării societale autohtone pe principiile democrației participative. Sectorul asociativ poate fi, într-un sens anume, calificat drept barometrul social. În această calitate el indică că societatea civilă din Republica Moldova reprezintă mai curând un „decor” fragil pe scena vieții publice. Vulnerabilitatea lui, în linii mari, constă în faptul că sectorul asociativ în cele mai dese cazuri continuă să fie „instrument de critică a totalitarismului” și mai puțin în calitate de ofertă pragmatică valorizantă în edificarea societății moderne. Acestea și alte circumstanțe generează tratarea cu puțină încredere și evaluarea reticentă a sectorului asociativ de către opinia publică.

Pe parcursul anilor 2001-2014 Institutul de Politici Publice a efectuat 26 de sondaje sociologice care, în particular, au determinat gradul de încredere a cetățenilor față de organizațiile neguvernamentale. Datele furnizate demonstrează că nivelul de încredere al societății în organizațiile neguvernamentale a oscilat între 20 și circa 39 la sută. Astfel, între noiembrie 2001 – mai 2004 oarecare și multă încredere în ONG au avut-o în medie circa 25 la sută dintre respondenți, începând cu noiembrie 2004 și până în noiembrie 2007 încrederea cetățenilor a fost în ascensiune – cota medie 35 la sută. Începând cu anul 2008, încrederea trece în declin și coboară până la media de 26 la sută – indicator atestat și de ultimul sondaj, din aprilie 2014. Curba descendentă din ultimii ani confirmă supoziția, expusă anterior, privind fragilitatea cantitativă și calitativă a societății civile în Republica Moldova și relevă oportunitatea fortificării sustenabilității ei.

Istoria politică a spațiului geoistoric al Republicii Moldova demonstrează că aici, pe parcursul anilor, nu s-a cristalizat o tradiție pregnantă nici conceptuală, nici practică de edificare a societății civile. Tentativele întreprinse în virtutea circumstanțelor concret-istorice s-au dovedit a fi insuficiente și ineficiente pentru ralierea acestui spațiu la obiectivele societale articulate în țările vest-europene.

Evoluțiile societale din arealul autohton în perioada totalitarismului au fost de așa natură, încât au generat atomizarea corpului social, alienarea politică, economică și spirituală a cetățenilor. Aceștia, înlăturați de către regimul dominant de la procesele de anvergură sociale, au devenit ostaticii statului-partid. Valorile societății civile în perioada de referință au rămas nerevendicate, dar și nimicite de către regimul totalitar.

Deceniile care au urmat după proclamarea independenței Republicii Moldova s-au caracterizat prin recrudescența problematicii societății civile. Lipsa tradițiilor istorice de edificare a societății civile, precum și opțiunea certă în favoarea valorilor ei majore, au condus la conceperea ei ambiguă și reduționistă în plan teoretic și la „creșterea” ei practică inadecvată circumstanțelor particulare ale țesutului societal indigen. Fragilitatea sectorului asociativ în spațiul autohton, exprimată atât în cantitatea și calitatea lui, cât și în nivelul de încredere al oamenilor față de organizațiile neguvernamentale, sugerează univoc că în Republica Moldova procesul de *descoperire* a societății civile urmează să continue.

Descoperirea societății civile în contextul social indigen contemporan semnifică în primul rând conștientizarea ei ca „expresie și cadru de existență ale societății moderne”. Revelarea doctrinei în cauză presupune, în al doilea rând, abordarea societății civile în calitate de lucrare multidimensională cu implicații profunde de ordin politic, economic, juridic, instituțional, cultural și comunicațional, precum și extragerea proprietăților ei deja probate și eficiente pentru elaborarea unui mod de comprehensiune și a unui model de edificare a societății civile adecvat ambianței societale posttotalitare. În sfârșit, descoperirea societății civile presupune demersul cert al actorilor sociali și politici în implementarea valorilor societății civile.

Constantin MARIN,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar

POLITICA EXTERNĂ

După adoptarea Declarației de Independență începe un proces real de afirmare și consolidare internațională a Republicii Moldova prin promovarea politicii externe de sine stătătoare, obținerea calității de subiect al dreptului internațional, stabilirea relațiilor diplomatice cu alte state și angajarea în activitățile de cooperare la nivelul bilateral și pe dimensiunea multilaterală. În perioadele imediat anterioare, Basarabia, după Unirea cu România (1918) și până la anexarea de către Uniunea Sovietică (1940 și 1944), a fost integrată în sistemul politicii externe a Regatului Român, iar Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, creată în componența Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene (1924–1940), și Republica Sovietică Socialistă Moldovenească din cadrul Uniunii Sovietice (1940–1941, 1944–1991) au fost lipsite de dreptul de a exercita o politică externă de sine stătătoare, de a stabili relații diplomatice și de a fi parte în organizații internaționale. În 1947 centrul unional a stabilit că relațiile internaționale în toată complexitatea lor se desfășoară prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice. Din 1947 până în 1981 un minister republican de profil a fost condus prin cumul de președintele Consiliului de Miniștri, însă această structură a întrunit un număr restrâns de angajați, exercitând, mai degrabă, funcțiile de agenție de turism și de serviciu pașapoarte. Nici Reprezentanța permanentă a RSS Moldovenești pe lângă Consiliul de Miniștri ai Uniunii Sovietice n-a dispus, până în 1980, de dreptul de a menține legături directe cu structuri similare ale altor republici unionale, nemaivorbind de exercitarea relațiilor diplomatice în conformitate cu prevederile Convenției de la Viena din 1961.

Declarația cu privire la suveranitatea RSS Moldova din 23 iunie 1990, care se referă, cu predilecție, la drepturile suverane în carul comunității unionale de state, stipulează că RSS Moldova respectă Statutul Organizației Națiunilor Unite (ONU) și își exprimă adeziunea față de principiile și normele dreptului internațional unanim recunoscute, voința de a conviețui în pace și bună înțelegere cu toate țările și popoarele. RSS Moldova se declară, în calitate de subiect egal în drepturi al relațiilor și tratatelor internaționale, zonă demilitarizată și se angajează să participe nemijlocit în structurile și procesul european de colaborare și securitate.

Prin Declarația de Independență din 27 august 1991, Republica Moldova, proclamându-se stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, solicită recunoașterea independenței sale și „exprimă dorința de a stabili relații diplomatice cu toate statele lumii în conformitate cu normele de drept internațional și practicile existente în mate-

rie”. Republica Moldova se adresează cu cereri către Organizația Națiunilor Unite și Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) de a fi acceptată în calitate de membru plenipotențiar, cu drepturi depline și egale, cere Guvernului Uniunii Sovietice demararea negocierilor privind încetarea stării ilegale de ocupație și retragerea forțelor ei militare.

Inițierea activităților de politică externă

Adoptarea Declarației de Independență a oferit largi posibilități și perspective pentru angajarea unor relații multidimensionale cu alți actori internaționali, dat fiind că, mai ales pentru lumea liberă și democratică, Republica Moldova rămânea o adevărată *terra incognita*. În scopul valorificării oportunităților apărute, Republica Moldova și-a canalizat eforturile spre asigurarea recunoașterii internaționale a independenței proclamate, obiectiv strategic care a solicitat întreprinderea mai multor acțiuni. La 26 august 1991 Guvernul Republicii Moldova a recunoscut independența Estoniei, Letoniei și a Georgiei, iar o zi mai târziu, la 27 august 1991, independența statului Republica Moldova a fost recunoscută de România și Georgia. În Declarația Guvernului României este stipulat că „proclamarea unui stat românesc pe teritoriile anexate cu forța în urma înțelegerilor secrete stabilite prin Pactul Molotov-Ribbentrop reprezintă un pas decisiv spre înlăturarea pe cale pașnică a consecințelor sale nefaste, îndreptate împotriva drepturilor și intereselor poporului român”. Recunoscând independența noului stat, Guvernul României își declara disponibilitatea să procedeze neîntârziat „la stabilirea de relații diplomatice, să acorde sprijinul necesar autorităților Republicii Moldova pentru consolidarea independenței sale și să acționeze pentru dezvoltarea raporturilor de colaborare frățească dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului”. Prin aceste, dar și prin alte acțiuni care vor urma, Republica Moldova s-a inclus în circuitul internațional, afirmarea independenței solicitând eforturi atât în plan intern, cât și extern, obiectivele trasate fiind obținerea consacrării internaționale și delimitarea de centrul unional.

Cât despre relațiile cu alte state din spațiul sovietic, în special Ucraina și Federația Rusă, acestea nu se grăbeau să recunoască independența Republicii Moldova și s-au stabilit numai după denunțarea Tratatului Unional la Belovejskaia Pușcia, dar și a scrutinului prezidențial (din Republica Moldova) din 8 decembrie 1991. Federația Rusă comunica printr-o Declarație prezidențială din 18 decembrie 1991 că este decisă „să stabilească și să dezvolte relații interstatale cu Moldova în baza unui tratat bilateral atotcuprinzător, cu respectarea angajamentelor ce rezultă din principiile unanim recunoscute și normele de drept internațional”, exprimându-se speranța

că „Rusia și Moldova, ca state independente, vor putea menține și intensifica, în condițiile istorice noi, vechile tradiții de colaborare frățească și de înțelegere reciprocă” și menționându-se cu satisfacție că „oficialitățile Moldovei au adoptat o poziție favorabilă față de Acordul privind crearea Comunității Statelor Independente”, care devenea succesoare a Uniunii Sovietice. Două zile mai târziu, la 20 decembrie, Ucraina a recunoscut independența Republicii Moldova, pe baza egalității în drepturi, suveranității și neamestecului în afacerile interne, integrității teritoriale și inviolabilității frontierelor de stat, asigurării și protecției drepturilor omului și minorităților etnice.

La 21 decembrie 1991, președintele M. Snegur a semnat la Alma-Ata *Protocolul de aderare a Republicii Moldova la Comunitatea Statelor Independente*, dar cu precizarea că participă doar la cooperarea economică. *Acordul (Convenția) privind constituirea Comunității Statelor Independente*, adoptat de președinții Federației Ruse, Ucrainei și Bielorusiei la 8 decembrie 1991, și *Statutul Comunității Statelor Independente*, adoptat la 22 ianuarie 1993 de Consiliul șefilor de state de la Minsk, au fost ratificate, cu anumite rezerve, de Parlamentul Republicii Moldova în aprilie 1994, legiferându-se cadrul juridic de participare în activitățile acestei structuri de nivel subregional și de caracter devenit gradual unul polivalent. Republica Moldova din start a anunțat participare limitată și condiționată, însă figurând în lista membrilor fondatori, a urmărit mai multe obiective strategice – convingerea că recunoașterea internațională mai ușor va fi obținută „în pachet”, incluzând alte state postsovietice; participarea la împărțirea moștenirii ex-Uniunii Sovietice; așteptările că Rusia (nouă, democratică) va contribui la soluționarea conflictului din raioanele de est (în interesele Republicii Moldova); participarea la procesele de cooperare în spațiul postsovietic, mai ales că pe filiera europeană și euroatlantică prezența sa practic era lipsă, chiar dacă se produceau unele contacte la nivelurile Consiliului Europei (CE) și Organizației Nord-Atlantice, dar și în plan bilateral, independența fiind recunoscută până la sfârșitul anului 1991 de către Statele Unite ale Americii, Elveția, Argentina. Aceste, dar și alte obiective ce țineau de participarea Republicii Moldova în cadrul Comunității Statelor Independente, și-au găsit realizare cu diferite rezultate, însă cert este că promovarea, mai degrabă din inerție, a integrării pe filiera eurasiatică și întârzierea, din lipsa de voință și clarviziune, a apropierii europene și euroatlantice, n-au contribuit la așezarea eficientă pe fundamente economice, politice, geoeconomice, geopolitice și cultural-civilizaționale a independenței de stat a Republicii Moldova și realizarea interesului său național.

Prima etapă de recunoaștere internațională a independenței de stat a Republicii Moldova a culminat cu acceptarea ca membru cu drepturi depline

de Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa la 30 ianuarie 1992, urmată de semnarea Actului Final de la Helsinki la 26 februarie 1992, culminând cu un alt act internațional de importanță edificatoare, prin devenirea la 2 martie 1992 a membrului plin al Organizației Națiunilor Unite, obținând vot unanim al Adunării Generale.

Interesul național – factor determinant al priorităților de politică externă

Prin esența și semnificația pe care o comportă, interesul național reprezintă un ansamblu de factori determinanți ai priorităților strategice de dezvoltare a societății și statului, purtând o încărcătură valorică edificatoare și constituie un indicator al capacităților de a propune și de a soluționa obiective directe, atât prin politica internă, cât și prin politica externă. Interesul național exprimă consensul național, într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcție de stările de spirit ale societății și ale elitelor politice, pe când prioritățile sub aspect valoric și în raport ierarhic au statut de obiective strategice.

Proclamarea independenței de stat a presupus expres formularea interesului național, fiind definite prioritățile strategice și identificate mecanismele pentru mobilizarea eforturilor politice și sociale în scopul realizării lui. Însă formularea interesului național al Republicii Moldova, chiar dacă se dovedește a fi un proces de lungă durată, a întârziat nepermis de mult, structura sa și încărcătura valorică se manifestă prin instabilitate, deși unele componente se regăsesc lapidar în conținutul mai multor documente și mai degrabă poartă un caracter declarativ decât să fie fondat pe o bază solidă, reflectând consensul național exprimat prin idei magistrale de dezvoltare a statului, societății și individului. Ținând cont de interconexiunea complexă dintre politica internă și politica externă, în elaborarea interesului național al Republicii Moldova este necesar de a lua în calcul mai multe aspecte definitorii, precum:

1) prioritatea cetățeanului în raport cu statul: interesele naționale trebuie fundamentate, luând ca bază primordialitatea aspirațiilor cetățenilor, pe când misiunea statului este de a le implementa și susține, utilizând pârgھیile de care dispune. Este indispensabil să se conștientizeze că nu cetățenii există pentru stat, ci statul pentru cetățeni, în condițiile democratizării și informtizării ei dispun de mai multe tipuri de mijloace legale pentru a-i acorda neîncredere și a-i știrbi din imagine;

2) vocația europeană a poporului Republicii Moldova: este necesar de creat imaginea unui popor care se pronunță ferm și consecvent pentru economia de piață, știe să utilizeze eficient resursele și să construiască infrastructuri

avansate, să producă mărfuri competitive, să presteze servicii calitative și să facă bani, se pronunță pentru democrația pluralistă și este deschis dialogului. În același timp, interesele naționale trebuie să susțină tradițiile cultural-istorice împărtășite și valorile de care poporul se autoidentifică;

3) asigurarea securității naționale: considerăm că numărul amenințărilor și riscurilor la adresa securității naționale a Republicii Moldova ar putea fi extins sau completat prin diversificarea pe contul unor factori interni și externi, reali și potențiali, după cum urmează:

a) dificultăți interne de caracter economic și social care vor conduce inevitabil spre reducerea eficacității economiei și aprofundarea unor relații economice asimetrice; devalorizarea monedei naționale și neachitarea la timp a salariilor, pensiilor și burselor; scăderea volumului investițiilor; creșterea inflației și pierderea depozitelor bancare de către cetățeni și întreprinderi; întârzierea reformelor structurale în condițiile grave când industria practic este lipsă, agricultura în cea mai mare parte este necompetitivă, iar sfera serviciilor este unilateral orientată și departe de standardele mondiale; mărirea numărului persoanelor nonactive și a celor neocupate; migrația de muncă, în cea mai mare parte haotică; necesitatea achitării datoriilor externe;

b) pierderea în mare parte a capacității de competitivitate a producției naționale, iar la unele categorii de produse - orientarea unidirecțională, dezechilibrul structural fiind datorat concentrării pe câteva grupuri de mărfuri, din cauza că „specializarea Republicii Moldova este orientată spre produse cu valoare adăugată redusă, cu utilizarea muncii puțin calificate și încorporând un conținut sporit de resurse naturale”;

c) dependența aproape unilaterală de o singură sursă de aprovizionare cu agenți energetici, necontractarea alternativelor de durată a importurilor și dezvoltarea slabă a resurselor proprii, regenerabile. Luând în calcul gradul relativ sporit de insecuritate energetică a Republicii Moldova, care, de altfel, n-a întârziat să se manifeste în timpul conflictului ruso-ucrainean din ianuarie 2009 și din cauza că deloc nu s-au adevărit supozițiile din Concepția politicii externe, potrivit cărora Republica Moldova poate deveni un important nod regional de sisteme electroenergetice, suntem de părere că amenințările și riscurile de acest gen ar trebui contracarate sau minimizate prin politici eficiente, pornind de la criteriile de accesibilitate (amplasarea geografică a furnizorilor) și de disponibilitate (garantarea continuității și ritmicității pe termen mediu și lung), dar și prin diversificarea furnizorilor și surselor de transportare a agenților energetici importați, complementată de dezvoltarea potențialului propriu.

Conceptul de interes național se dovedește a fi unul fundamental pentru orientarea politicii externe, determinând caracterul și direcțiile activităților

desfășurate de stat. Interesul național comportă și exprimă aspirații care trebuie operaționalizate și realizate prin mobilizarea elitei și a societății în ansamblu. Considerăm că interesele naționale ale Republicii Moldova sunt:

1) garantarea și asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului;

2) dezvoltarea liberă a economiei multisectoriale, funcționale de piață, asigurarea bunăstării materiale și nivelului decent de viață tuturor cetățenilor;

3) asigurarea existenței statului suveran, independent, unitar și indivizibil;

4) edificarea statului de drept, promovarea democrației pluraliste și consolidarea societății civile;

5) refacerea spirituală, restabilirea conștiinței naționale și afirmarea vocației europene a poporului Republicii Moldova;

6) asigurarea securității naționale;

7) integrarea europeană și euroatlantică.

Cadrul normativ-instituțional al politicii externe

După decretarea independenței de stat au fost întreprinse mai multe acțiuni de caracter legislativ-normativ și structural-instituțional care precunizau fundamentarea, elaborarea și implementarea activităților de politică externă, urmărindu-se realizarea priorităților și direcțiilor trasate. La 10 septembrie 1991 a fost adoptată *Declarația privind aspecte ale securității și dezarmării*, prin intermediul căreia Republica Moldova și-a exprimat adeziunea la un șir de tratate și documente cu privire la neproliferarea mai multor tipuri de armament și subscrierea la principiile menite să contribuie la consolidarea încrederii și asigurarea stabilității în Europa, reafirmând, în context, necesitatea retragerii forțelor armate ale Uniunii Sovietice. Obiectivele prioritare de politică externă au fost prezentate în Parlament de președintele M. Snegur în aceeași zi, la 10 septembrie 1991, obiective care se rezumau la distanțarea de centrul unional, asigurarea independenței și elaborarea cadrului politico-juridic democratic pentru obținerea recunoașterii internaționale.

Constituția din 29 iulie 1994, fiind documentul principal care reglementează politica externă a Republicii Moldova, stipulează că Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizațiilor Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, se obligă să fondeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, reafirmând expres primordialitatea dreptului internațional în raport cu dreptul național (art.8). Notăm că aceste prevederi au fost dezvoltate și concretizate în *Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova* din 29 septembrie 1999.

Potrivit art. 11 din Constituție, Republica Moldova proclamă neutralitatea sa permanentă și nu admite dislocarea de trupe militare ale altor state pe teritoriul său. Aceste angajamente se regăsesc în alte documente, printre care vom menționa *Concepția politicii externe a Republicii Moldova* din 8 februarie 1995, *Concepția securității naționale a Republicii Moldova* din 22 mai 2008, *Planurile Individuale de Acțiuni ale Parteneriatului* cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord din 19 mai 2006 și 18 august 2010.

În baza principiului separării și colaborării puterilor (art. 6), Constituția definește prerogativele structurilor supreme de stat în domeniul politicii externe. Parlamentul aprobă direcțiile principale ale politicii interne și externe (art. 66 lit.d), iar Guvernul asigură realizarea lor (art. 96 (1)), conducându-se de programul său de activitate acceptat de legislativ (art. 96 (2)). Altă prerogativă a Parlamentului este ratificarea, denunțarea, suspendarea și anularea acțiunii tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova (art. 66 lit.g). La rândul său, președintele poartă tratative și participă la negocieri, încheie tratate internaționale în numele Republicii Moldova și le prezintă spre ratificare Parlamentului (art. 86 (1)), la propunerea Guvernului acreditează și recheamă reprezentanții diplomați ai Republicii Moldova, aprobă înființarea, desființarea sau schimbarea rangului misiunilor diplomatice (art. 86 (2)), primește scrisorile de acreditare și de rechemare ale reprezentanților diplomați ai altor state în Republica Moldova (art. 86 (3)).

Concepția politicii externe sus-menționată plasează Republica Moldova în zona geopolitică din Europa de Sud-Est și stipulează expres că integrarea în structurile europene îi oferă o reală posibilitate de consolidare a securității naționale și de asigurare a integrității teritoriale, având șanse majore de a deveni un nod regional important de comunicare interregională. Documentul trasează prioritățile, principiile și direcțiile principale ale politicii externe, reliefându-se prioritatea relațiilor bilaterale cu Federația Rusă, Ucraina și Republica Belarus, iar cooperarea cu România are ca obiectiv depășirea dependenței economice a Republicii Moldova și integrarea ei în comunitatea europeană. Capitolul „Dezvoltarea relațiilor multilaterale interstatale” prevede, pe de o parte, că drept scop final al colaborării cu țările Comunității Statelor Independente (CSI) „crearea unui spațiu economic comun”, iar pe de alta, „un obiectiv major și de perspectivă este integrarea treptată în Uniunea Europeană” (UE). Capitolul „Cooperarea internațională culturală și științifică” vizează indispensabilitatea de a întreprinde măsuri pentru a stabili contacte cu diaspora moldovenească din străinătate, dar și a crea peste hotare o imagine veridică de țară, aliniată la standardele europene, angajată ireversibil pe calea democratizării și pluralismului politic, interesată să dezvolte relații normale cu statele vecine, cu toate statele lumii, după cum am subliniat mai sus.

Ministerul Afacerilor Externe (din 2005 – Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene), fiind operate, de asemenea, complementările și ajustările regulamentare, prin atribuțiile conferite și funcțiile pe care le exercită, este, conform Concepției din 8 februarie 1995, structura centrală de specialitate responsabilă pentru promovarea și realizarea politicii externe, prerogativele principale fiind ancorate pe următoarele obiective: exercitarea drepturilor suverane ale Republicii Moldova în cadrul relațiilor internaționale; coordonarea activității structurilor centrale de specialitate și a altor autorități administrative în vederea stabilirii și dezvoltării relațiilor cu alte țări, urmărindu-se promovarea politicii unice a statului pe plan extern; negocierea sau participarea la negocierea tratatelor și convențiilor internaționale, propunerea de a adera la acorduri internaționale sau de a le denunța; reprezentarea intereselor statului în cadrul instituțiilor internaționale; elaborarea sau participarea la elaborarea proiectelor de legi și alte acte normative în domeniul relațiilor externe ale Republicii Moldova; dirijarea și controlarea activității reprezentanțelor diplomatice și oficiilor consulare ale Republicii Moldova în alte state și pe lângă instituțiile internaționale guvernamentale; menținerea legăturii cu reprezentanțele diplomatice și oficiile consulare ale altor state acreditate în Republica Moldova în conformitate cu normele dreptului internațional și uzanțele internaționale.

Cooperarea bilaterală, la nivel interstatal, constituie un mecanism eficient de realizare a intereselor naționale pe care le urmărește Republica Moldova în relațiile cu alte state, domeniile principale de colaborare fiind de caracter politic, comercial-economic, investițional și energetic, cultural, știință și învățământ. Însă atât timp cât a existat Uniunea Sovietică țările occidentale, dar nu numai acestea, nu se grăbeau să recunoască independența de stat a Republicii Moldova, motivând prin necesitatea de a clarifica raporturile cu centrul unional, și doar la sfârșitul anului 1991 – începutul lui 1992 procesul de recunoaștere internațională și stabilire a relațiilor diplomatice s-a accelerat substanțial. Astfel, la 18 februarie 1992 sunt stabilite relațiile diplomatice cu Statele Unite ale Americii, partea americană exprimând „susținerea deplină a cursului spre democratizare” în contextul interesului manifestat față de această subregiune geopolitică. Puțin mai târziu, la 26 februarie 1992, sunt stabilite relațiile diplomatice cu Finlanda, președintele M. Snegur subliniind că eforturile autorităților de a edifica un stat liber și democratic „sunt zădărnice în mare măsură de aflarea pe teritoriul său a forțelor armate străine.” Ca rezultat, datorită eforturilor diplomatice, dar și acțiunilor de altă natură ce vizează cooperarea și parteneriatul, Republica Moldova actualmente este recunoscută de circa 180 de state, dintre care cu peste 150 fiind stabilite relații diplomatice.

Relațiile bilaterale, atât cu statele vecine, România și Ucraina, cât și cu altele, dintre care vom evidenția Federația Rusă și Statele Unite ale Americii, au cunoscut dinamizare și recul, în funcție de diferiți factori, printre care vom specifica opțiunile geopolitice și prioritățile strategice de dezvoltare ale guvernărilor din Republica Moldova, dar și stările de spirit din țările vizate. Cadrul politico-juridic al cooperării și parteneriatelor și-a găsit expresie prin semnarea unor acorduri și protocoale atât în plan bilateral, cât și de factură transfrontalieră, de nivel trilateral cu statele vecine, România și Ucraina, cum ar fi, în ultimul caz, *Protocolul semnat în martie 1997* de Președinții P. Lucinschi, E. Constantinescu și L. Kucima, însă acest ultim tip de parteneriat mai degrabă este o raritate

Referindu-ne mai detaliat la relațiile bilaterale dintre Republica Moldova și România, vom nota extinderea și aprofundarea lor graduală prin implementarea proiectelor comune și activitatea grupurilor de lucru de diferit nivel și caracter. Suportul acordat de România în plan extern se dovedește a fi unul edificator, cu predilecție în apropierea integrării europene a Republicii Moldova. La acest capitol nominalizăm *Acordul de mic trafic la frontieră* din 13 noiembrie 2009 și lansarea gazoductului Iași-Ungheni la 27 august 2014. În același context se include sprijinul acordat pentru acceptarea în cadrul unor instituții și instrumente de cooperare subregională din spațiul central și sud-est european, precum Inițiativa Central Europeană, Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, Procesul de Cooperare din Europa de Sud-Est și Acordul de Liber Schimb din Europa Centrală.

Însă abordată în complex, calitatea relațiilor dintre părți este afectată de potențialul nevalorificat la capitolele volumul comerțului și investițiile directe, realizarea unor proiecte de infrastructură și conectare la sisteme de aprovizionare cu agenți energetici și prioritățile strategice de dezvoltare a celor două țări care frecvent erau diferite. În același timp, nu considerăm a fi un obstacol în calea aprofundării raporturilor bilaterale lipsa unui tratat politic de bază, dat fiind că România a recunoscut independența de stat a Republicii Moldova și a stabilit relații diplomatice la nivel de reprezentanțe (ambasade). Totodată, rămâne deschisă problema identitară și denumirea corectă a limbii de stat, dar care n-a diminuat substanțial caracterul relațiilor dintre părți, rămânând la nivelul speculațiilor în discursurile publice și manipularilor de către unele partide politice. Mult mai problematice se dovedesc a fi descurajarea sau lipsa interesului din partea investitorilor din România să inițieze proiecte investiționale de durată în Republica Moldova, dar și alimentarea unor fobii și prejudecăți, atât la nivel cotidian, cât și al elitelor politice, exprimate deseori prin declarații publice de factură provocatoare.

Deși frecvent se sublinia necesitatea promovării unor relații bilaterale pragmatice, fondate pe interese economice, dimensiunea economică nu

se dovedește a fi cea mai consistentă componentă a cooperării dintre părți, dată fiind în decursul celor două decenii lipsa frecventă de progrese în elaborarea și realizarea proiectelor comune, alimentată și complementată de un discurs duplicitar, pe alocuri iresponsabil și irelevant. Astfel, în perioada guvernării din anii 2001–2009, Republica Moldova a invocat oportunitatea semnării Tratatului politic de bază și reglementării juridice a frontierei printr-un Acord, în condițiile că nu fusese semnat nici Tratatul de parteneriat privilegiat și colaborare parafat la 28 aprilie 2000, prin care se recunoștea caracterul special al relațiilor bilaterale, fondat pe trecutul istoric, comunitatea culturală și lingvistică, sprijinul reciproc al eforturilor de integrare în structurile europene și susținerea de către România a acțiunilor întreprinse de Republica Moldova de a-și asigura unitatea și integritatea teritorială a statului ca subiect de drept internațional. Tratatul din 28 aprilie 2000 urma să alcătuiască suportul Tratatului politic de bază, dar cu mai multe redactări, document considerat de România inutil, propunând, în schimb, semnarea unei declarații comune de cooperare europeană. Propunerea este respinsă de Republica Moldova pe motiv că nu va contribui la accelerarea integrării sale europene, ajungându-se, practic, la blocarea relațiilor dintre părți în anul 2003.

Însă puțin mai târziu, în anul 2005, se produce impulsivitatea dialogului politic bilateral pe platforma integrării europene a celor două state, subiectele sensibile, precum Tratatul politic de bază sau Acordul privind regimul frontierei de stat, fiind, ca și în 2001, evitate, problemele economice reale, potrivit președintelui V. Voronin, au luat locul valorilor istorico-filologice. Totodată, deși se pronunță pentru dezvoltarea relațiilor de prietenie, Republica Moldova solicita semnarea unui tratat de parteneriat și colaborare, pe când România acorda prioritate unui acord de parteneriat european, considerat „convenabil pentru ambele părți, în timp ce un simplu tratat de bază este depășit ca formă și conținut”. Din jumătatea a doua a anului 2006 relațiile dintre cele două părți se răcesc din nou, România fiind învinuită de imixtiune în afacerile interne ale Republicii Moldova prin simplificarea procedurii de redobândire a cetățeniei române, înființarea de noi eparhii în cadrul Mitropoliei Basarabiei, inaugurarea unor oficii consulare, convenția privind micul trafic la frontiera moldo-română și a culminat cu declararea *persona non grata* a șefului reprezentanței diplomatice în urma evenimentelor din 7 aprilie 2009. V. Chirilă a remarcat, în sensul reliefat de idei, că tentativele de a plasa pe făgașul normalității relațiile bilaterale prin apelarea la pragmatism practic au eșuat, această noțiune fiind discreditată și transformată mai degrabă într-un eufemism, care ascunde neputința ambelor state de a elabora o strategie comună de dezvoltare a relațiilor de parteneriat special, adăugăm noi.

Relansarea relațiilor de parteneriat dintre părți s-a produs prin instaurarea în Republica Moldova a guvernărilor proeuropene, în calitate de suport

servind aspirația de integrare europeană, iar România este pregătită să ofere suport parteneriatului european și să-i promoveze interesele pe lângă instituțiile comunitate și cancelariile statelor membre ale Uniunii Europene. În același timp, un rol deloc neglijabil revine cooperării transfrontaliere, însă Acordul de mic trafic la frontieră mai degrabă a impulsionat circulația persoanelor decât elaborarea și implementarea proiectelor comune de nivel transfrontalier. Considerăm, totuși, că în pofida sinusoidei care ilustrează relațiile bilaterale dintre părți, România rămâne principalul partener strategic al Republicii Moldova, iar semnarea unui acord de parteneriat european se dovedește a fi în măsură să contribuie la accelerarea apropierii integrării europene (a Republicii Moldova) și să elimine unele suspiciuni, mai degrabă de caracter speculativ, lipsite de suport sustenabil și neconforme realităților noi.

Referindu-ne la relațiile Republicii Moldova cu alt vecin din proximitatea imediată, Ucraina, vom sublinia că la 23 octombrie 1992 a fost semnat *Tratatul de bună vecinătate, prietenie și colaborare*, ratificat în decembrie 1996, prin care s-a urmărit crearea cadrului politico-juridic menit să asigure promovarea unor raporturi de amicitie și bună vecinătate. Vom preciza că Republica Moldova n-a abordată niciodată tranșant problema unor pretenții teritoriale față de Ucraina, însă neinvocarea unor acte de injustiție istorică din aria relațiilor bilaterale nu s-a tradus într-o cooperare strânsă și durabilă, chiar dacă atestăm prezența unor factori edificatori. Vom invoca, spre exemplu, angajamentele părților de a stimula cooperarea transfrontalieră în cadrul unor „zone economice libere”, urmărindu-se desfășurarea activităților preponderent economice în regim favorizat. Pentru comparație: *Tratatul cu privire la relațiile de bună vecinătate și colaborare* dintre România și Ucraina din 2 iunie 1997 prevedea cooperarea transfrontalieră în cadrul euroregiunilor, adică a entităților istorico-geografice care reunesc grupuri etnice din ambele zone ale frontierei în vederea reântregirii lor culturale și realizării proiectelor economice comune.

În baza Tratatului sus-menționat, Republica Moldova și Ucraina s-au angajat „să susțină dezvoltarea originalității minorităților naționale”, fiind trasate acțiuni concrete pentru funcționarea instituțiilor de învățământ și de menire culturală, recepționarea emisiunilor radiofonice și televizate în localitățile compact populate de aceste minorități etnice și garantarea unor drepturi prin acorduri separate. Un loc aparte este rezervat colaborării economice, inclusiv prin „asigurarea condițiilor favorabile pentru activitățile de antreprenariat și alte activități de natură economică, stimularea și protejarea reciprocă a investițiilor capitale și neaplicarea măsurilor discriminatorii în relațiile economice dintre părți”.

Aplicând metoda analizei de conținut a documentelor în raport cu Tratatul din 23 octombrie 1992, sesizăm cu ușurință lipsa de experiență a celor

două părți în redactarea documentelor de acest tip, dat fiind că nu se regăsesc unele precizări de rigoare, nu se stabilește formarea euroregiunilor, nemai-vorbind de neacordarea reciprocă a clauzei națiunii celei mai favorizate în relațiile economice, oportunitate care se află pe agenda zilei. Considerăm, în același timp, că în pofida declarațiilor ancorate pe intenții de bună vecinătate și colaborare în interes reciproc avantajos, relațiile dintre Republica Moldova și Ucraina au rămas departe de obiectivele preconizate, rămânând marcate de unele prejudecăți și fiind marcate de mai multe probleme. Din lista celor mai mari probleme vom evidenția numai două – demarcarea și delimitarea frontierei, complementate de înstrăinarea unor proprietăți și conflictul din raioanele de est.

Problema frontierelor constă în tentativele părților de a face schimb de teritorii pentru a asigura îmbunătățirea infrastructurii, Republica Moldova urmărind să devină stat maritim prin construcția portului de la Giurgiulești. Negocierile au demarat în luna mai 1995 și au culminat cu semnarea *Tratatului cu privire la frontiera de stat* din 1 august 1999, intrat în vigoare în anul 2002. Însă regimul de frontieră dintre cele două părți rămâne un subiect de discuție, cu atât mai mult că nu se reușește securizarea de-a lungul celor 1 222 km. Însă cea mai mare problemă rezidă în securizarea hotarului pe segmentul controlat de autoritățile tiraspolene (452 km), pentru remedierea situației fiind instituită Misiunea Uniunii Europene la frontiera moldo-ucraineană (EUBAM), a cărei activitate a fost lansată la 30 noiembrie 2005 în urma semnării Memorandumului trilateral de asistență din 7 octombrie 2005 de la Palanca. Trebuie de specificat, totuși, că problema frontierei moldo-ucrainene n-a fost soluționată definitiv, rămânând trei segmente: la nord (Centrala de la Novo-Dnestrovsk), la sud (regiunea portului Giurgiulești) și la est (pe segmentul controlat de autoritățile tiraspolene).

Cât despre cea de-a doua problemă, subliniem rolul important pe care Ucraina îl deține în cadrul formatelor de negocieri și proceselor de identificare a soluțiilor, având statutul de mediator. Totuși, poziția Ucrainei a fost, mai degrabă, una neutră, dar activă, care se exprimă nu numai prin participarea la elaborarea unor planuri de reglementare a conflictului, cum ar fi cele propuse de OSCE la 3 iulie 2002 sau de președintele V. Iușcenko la 17 mai 2005, ci și prin faptul că teritoriul său practic a fost deschis pentru tranzitare din Federația Rusă în raioanele de est ale Republicii Moldova și viceversa. În același context se includ litigiile economice provenite din introducerea ștampilelor noi și a regulilor vamale noi, în martie 2006, de către Republica Moldova pentru agenții economici care efectuează operații de import-export, inclusiv cei din raioanele de est, Ucraina avertizând cu cerea compensațiilor (din partea Republicii Moldova) pentru pierderile ce le-ar suporta de pe urma sancțiunilor economice impuse.

Considerăm că aceste, dar și alte probleme, cum ar fi cele de factură energetică, n-au permis formarea unui parteneriat politic și economic moldo-ucrainean, deși ambele țări sunt fondatoare ale Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică (GUAM), unele dintre obiectivele căreia constau în dinamizarea relațiilor politice și cooperării practice, a potențialului social-economic, de transport, energetic, tehnico-științific și umanitar. Evenimentele din noiembrie 2013, marcate de conflictul armat și reconfigurarea modelului de ordine europeană, nu pot să nu modifice caracterul relațiilor bilaterale, inclusiv pe filiera conflictului din raioanele de est: Republica Moldova a susținut și a manifestat solidaritate cu autoritățile constituționale ale Ucrainei, iar realizarea în comun a parcursului european reprezintă mecanismul determinant în aprofundarea și extinderea cooperării și parteneriatului dintre cele două state.

Rămânând pe aceeași coordonată geopolitică est-europeană, precizăm că relațiile Republicii Moldova cu Federația Rusă, de asemenea, au cunoscut diferite perioade, gradul lor de parteneriat și amicitie fiind determinat și condiționat în mare măsură de ubidia autorităților moldovenești, indiferent de coloratura lor politică. Prin *Tratatul cu privire la relațiile interstatale* din 22 septembrie 1990, Republica Moldova și-a propus să desfășoare „o cooperare reciproc avantajoasă și pe baze egale în domeniul politic, economic, cultural, tehnico-științific și comercial”, însă aceste intenții au fost adumbrite de tentativele Rusiei de a prelua rolul centrului unional în raport cu noile state independente și de susținerea pe care a acordat-o secesionismului tiraspolean, Federația Rusă fiind semnatară a *Convenției cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova* din 21 iulie 1992. Dat fiind că Armata a 14-a trecută sub jurisdicția Rusiei la 1 aprilie 1992 a susținut deschis forțele separatiste, problema evacuării ei de pe teritoriul suveran al Republicii Moldova a făcut obiectul mai multor documente, de caracter bilateral și multilateral, dar care n-a fost soluționată până la moment, „aflarea temporară” perpetuându-se în timp, una din cauze fiind „sincronizarea cu reglementarea politică a conflictului și determinarea statutului juridic special al regiunii transnistrene a Republicii Moldova”, după cum se stipulează în *Acordul din 21 octombrie 1994*. Cert este că Federația Rusă și-a asumat și i s-a acordat un rol deosebit în cadrul identificării soluțiilor conflictului din raioanele de est, însă nu se grăbește să-l reglementeze, preferând să-l folosească în calitate de instrument pentru a pune presiuni pe Republica Moldova și a o menține sub controlul său.

În pofida existenței acestei probleme, considerăm, totuși, că relațiile dintre cele două părți până la sfârșitul anului 2003 s-au caracterizat prin constanță relativă și parteneriat strategic, chiar dacă într-o anumită măsură declarativ, dat fiind că Rusia tratează vecinătatea imediată ca pe un spațiu al

intereselor sale geopolitice, situație care a fost tacit recunoscută de actorii internaționali majori. Starea de lucruri descrisă se explică, mai degrabă, prin tradiția trecutului comun, dar și nici criza financiară din august 1998, nemai-vorbind de neratificarea de către Duma de Stat a Tratatului din 22 septembrie 1990 și a *Protocolului din 10 februarie 1995* privind ajustarea prevederilor acestui document la realitățile zilei, soldate, în ultimă instanță, cu retragerea lor definitivă de pe agenda parlamentară, n-au fost lecții de învățat pentru autoritățile Republicii Moldova, rămânând, de fapt, un segment al zonei de influență geopolitică exclusivă și mizând în continuare pe cartea rusească.

Dimensiunile parteneriatului strategic s-au dorit a fi consemnate prin *Acordul de prietenie și cooperare dintre Republica Moldova și Federația Rusă* din 19 noiembrie 2001, document care, fiind ratificat de forurile legislative ale ambelor țări, fixează cadrul politico-juridic al dezvoltării relațiilor bilaterale, principiile și obiectivele cooperării pentru următorii zece ani. Acordul stabilește, printre altele, rolul de stat mediator și garant ale Federației Ruse în procesul de reglementare politică a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, dar fără a face vreo referință la staționarea ilegală a forțelor militare rusești pe teritoriul suveran (al Republicii Moldova). Remarcăm, totuși, că luând act de acest Tratat de bază, în următorii doi ani se produce o ușoară apropiere a Republicii Moldova de Federația Rusă, autoritățile moldovenești mizând pe asistența rusească în asigurarea dezvoltării și soluționarea conflictului din partea stângă a Nistrului.

Însă refuzul președintelui V. Voronin de a semna, în octombrie 2003, Memorandumul Kozak cu privire la rezolvarea în varianta propusă a conflictului din raioanele de est a înrăutățit substanțial relațiile bilaterale, iar introducerea regimului nou de frontieră moldo-ucrainean în martie 2006 s-a soldat cu impunerea de către Federația Rusă a unui embargo la exportul de vinuri din Republica Moldova. Neacceptând Memorandumul Kozak, Republica Moldova a procedat corect, deoarece risca să se transforme într-un stat nefuncțional, însă a provocat neîncredere din partea Rusiei și chiar măsuri punitive, cum ar fi embargourile din 2013 și 2014, introducerea taxelor vamale la exporturi în 2014, lipsa de progrese în identificarea soluțiilor pe marginea conflictului din raioanele de est sau șantajarea cu expulzarea migranților de muncă și prețul ridicat la gazele naturale importate, fără a semna un contract oficial. De fapt, Federația Rusă dispune de mai multe pârghii, de mai mulți factori de influență asupra Republicii Moldova, îngrădindu-i capacitățile și posibilitățile de manevrare diplomatică și realizare a intereselor sale naționale. Republica Moldova tratează Federația Rusă ca pe un „partener strategic”, pe când Rusia – ca pe un „segment din spațiul său de interes geopolitic”, și atât timp cât vor predomină aceste diferențe conceptuale de abordare, relațiile dintre părți vor fi asimetrice, lipsite de consecvență și continuitate.

Federația Rusă aplică pe larg metode economice în scopuri coercitive, de caracter vădit politic și, de fapt, predomină în cadrul structurilor pe care le-a instituționalizat – Comunitatea Statelor Independente și Uniunea Vamală.

Considerăm că în formula actuală CSI este ineficientă, una dintre cauze fiind, potrivit estimării lui V. Inozemțev, caracterul „moscovocentrist”, care camuflează, dependența statelor postsovietice de Rusia, această structură, conform opiniei lui A. Panov nu va deveni în viitorul apropiat o organizație internațională adevărată. CSI nu s-a transformat într-un mecanism eficient de integrare și se erodează treptat prin disociere în entități mai mici, dar nicidecum și mai dinamice, nu este o formulă de cooperare multilaterală care poate să deschidă perspective substanțiale pentru Republica Moldova și există riscul că și alte structuri din acest spațiu ar putea repeta aceeași soartă.

Referindu-ne detaliat la relațiile cu „singura supraputere” rămasă după încheierea războiului rece, Statele Unite ale Americii, vom sublinia că acestea au debutat cu două întruniri, istorice pentru acel timp: vizitele Secretarului de Stat american în Republica Moldova și a președintelui M. Snegur în Statele Unite, care s-au produs în luna februarie 1992. Rezultatele obținute au vizat stabilirea relațiilor diplomatice, susținerea acordată noului stat independent, inclusiv admiterea în cadrul Organizației Națiunilor Unite, dar și interesul geopolitic manifestat față de Republica Moldova. Precizăm însă, că acest interes nu și-a găsit continuare și valorificare, probabil din cauza că autoritățile Republicii Moldova n-au reușit să administreze eficient situația favorabilă, aflându-se sub incidența conflictului din raioanele de est, dar și a coloraturii guvernelor stabilite începând cu anul 1992, ancorate, cu mici excepții, pe alt vector geopolitic de dezvoltare. Cadrul politico-juridic ce reglementează relațiile bilaterale a fost stabilit în primii ani și include mai multe acorduri, cum ar fi: *Cu privire la relațiile comerciale*, din 19 iunie 1992; *Cu privire la stimularea investițiilor*, din 19 iunie 1992; *Cu privire la încurajarea și protecția investițiilor*, din 21 aprilie 1993; *Cu privire la cooperarea și facilitarea acordării asistenței*, din 21 martie 1994 ș.a.

Dialogul politic s-a caracterizat prin lipsă de coerență, dinamica evoluției relațiilor bilaterale a cunoscut o stabilitate relativă la nivelul critic, întrevederile între înalții oficiali s-au dovedit a fi sporadice și lipsite de continuitate, iar parteneriatul care s-a dorit a fi „privilegiat” a rămas până la mijlocul anului 2014 practic inexistent. În același context al posibilităților nevalorificate se înscriu relațiile comercial-economice dintre părți, exprimate prin volumul relativ modest al schimburilor comerciale, interesul scăzut al investitorilor americani, în special din cauza atmosferei investiționale considerate nefavorabile, renaționalizarea unor întreprinderi, inclusiv cu capital mixt, nemaivorbind de „perpetuarea” amendamentului Jackson-Vanik, care

solicita, inclusiv pentru Republica Moldova, prelungirea periodică de către Congres a statutului națiunii celei mai favorizate. Remarcăm, totuși, participarea militarilor din Republica Moldova la operațiunile de reconstrucție a Afganistanului și Irakului, acțiuni care nu contravin statului autoproclamat de neutralitate.

Considerăm că Republica Moldova n-a conștientizat timp de circa două decenii oportunitatea unui parteneriat strategic cu Statele Unite, autoritățile fiind marcate nu numai de propriile opțiuni geopolitice, dar și de conjunctura subregională est-europeană, „neșezarea țării” și inconsecvență în realizarea reformelor democratice. Situația precară s-a schimbat, în anumită măsură, prin instaurarea guvernării proeuropene în jumătatea a doua a anului 2009, însă o schimbare cât de cât substanțială s-a produs către sfârșitul lui 2013, când devenise cert că Republica Moldova parafează Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană. Important este, în ordinea de idei reliefată, că această dinamică și tendință pozitivă să aibă continuitate și durabilitate, asigurând implementarea unei prevederi ce se conține în Concepția politicii externe a Republicii Moldova, în sensul că „va acorda atenție sporită dezvoltării relațiilor de parteneriat și cooperare pe multiple planuri cu Statele Unite ale Americii”. Este indispensabil ca prin eforturi diplomatice și reformă democratică Republica Moldova să poată convinge Statele Unite ca relațiile bilaterale să fie tratate pe altă bază – de la calitatea de partener la partener strategic, profitând de interesul geopolitic sporit al Administrației americane pentru această subregiune.

De fapt, aceste prevederi fixate în Concepția politicii externe a Republicii Moldova vizează și alte state din Grupul-7 (Germania, Franța, Italia, Marea Britanie și Canada), însă remarcăm, de asemenea, că n-a fost valorificat nici pe departe potențialul disponibil, rezervele fiind mari și mult depinde de capacitatea și inteligența autorităților Republicii Moldova de a demonstra durabilitatea și sustenabilitatea interesului, politicilor și regulilor. În același context de idei, al promovării unor relații reciproc avantajoase prin stimularea investițiilor în economie și implementarea tehnologiilor noi ce ar contribui la dezvoltarea industrială a Republicii Moldova, se includ raporturile bilaterale cu China, Japonia, Iran sau Brazilia, dar și alte state, iar cu Țările Baltice „avem mult comun în trecut”, interese și probleme asemănătoare, fapt care constituie o platformă firească pentru coordonarea unor aspecte ale politicii externe. Vom preciza că relațiile politico-diplomatice și comercial-economice cu țările enumerate se caracterizează prin diferite grade de intensitate și cuprind perioade variate, incontestabil fiind că Republica Moldova n-a fost înscrisă pe listele lor de priorități, însă am atestat unele sclipiri sporadice, dar și unele programe de durată.

Așadar, abordând la general politica externă a Republicii Moldova exercitată pe dimensiunea bilaterală, subliniem că autoritățile au conștientizat necesitatea de a se conduce de principiile colaborării deschise și constructive, aplicând standarde și practici europene și mondiale în domeniile de interes comun, ținând cont de importanța menținerii dialogului permanent în spiritul respectului reciproc și parteneriatului. Însă aceste fundamente mai degrabă n-au fost respectate decât realizate, cauzele fiind, cu predilecție, de factură subiectivă, iar rezultatele înregistrate nici pe departe nu se află în concordanță cu obiectivele trasate, deși frecvent modificate.

Cooperarea multilaterală

Republica Moldova a urmărit să se includă plener în procesele de cooperare multilaterală prin aderarea la organizații internaționale guvernamentale, drept obiective figurând un spectru larg – de la recunoașterea calității de stat independent și subiect al dreptului internațional până la dezvoltarea unor sectoare, în funcție de caracterul instituțiilor la care sunt parte. În acest sens, vom elucida stabilirea și evoluția relațiilor de cooperare și parteneriat cu patru instituții internaționale guvernamentale de cooperare multilaterale, precum: Organizația Națiunilor Unite, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Consiliul Europei și Organizația Tratatului Atlanticului de Nord.

Reliefând mai pe larg relațiile dintre Republica Moldova și Organizația Națiunilor Unite, vom sublinia prioritatea lor (pentru Republica Moldova), aderarea la această instituție fiind estimată ca mecanismul determinant de recunoaștere internațională. Prin acceptarea în calitate de membru pleni-potențiar al ONU, la 2 martie 1992, Republica Moldova este recunoscută internațional, atribuindu-i-se statutul de subiect de drept internațional. Republica Moldova și-a exprimat angajamentul de a respecta prevederile Cartei ONU, atașamentul față de idealurile acestei structuri de vocație universală și dezideratul de a se antrena în activitățile de cooperare inițiate sub egi-da organizației. Republica Moldova mizează permanent pe sprijinul și pe oportunitățile oferite de ONU, pentru a-și promova pozițiile pe arena mondială și a cuceri audiență și beneficii, contând pe importanța deosebită ce revine acestei instituții în asigurarea securității și în menținerea păcii, promovarea democrației și a drepturilor omului, dezvoltarea social-economică, cultural-științifică și a potențialului uman. Republica Moldova susține fără rezerve recomandările Consiliului de Securitate nr. 1373 (2001), 1390 (2002) și 1455 (2003), orientate spre combaterea terorismului internațional, participă la realizarea misiunilor de menținere a păcii (în Liberia, Cote d'Ivoire,

Sudan, Kosovo) și, în același timp, este angajată în procese multiaspectuale de cooperare atât cu statele membre ale ONU, cât și cu instituțiile ei specializate. Dinamizându-și prezența în viața internațională, Republica Moldova a ratificat peste 30 de convenții și tratate ale ONU, precum: *Convenția internațională cu privire la drepturile economice, sociale și politice* (ratificată la 26 aprilie 1993), *Convenția internațională cu privire la drepturile politice ale femeii* (ratificată la 26 aprilie 1993), *Convenția cu privire la drepturile copilului* (ratificată la 23 februarie 1993), *Convenția cu privire la combaterea tuturor formelor de discriminare socială* (ratificată la 25 februarie 1993), *Tratatul privind forțele convenționale în Europa* (ratificat la 1 iunie 1992) ș.a.

În vederea asigurării dezvoltării sale economice, tehnico-științifice și culturale, Republica Moldova beneficiază de experiența și resursele instituțiilor specializate ale ONU – Fondul Monetar Internațional (FMI), Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD), Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO), Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură (FAO) ș.a. Prin implementarea programelor de asistență se contribuie la consolidarea democrației, dezvoltarea sectorului privat, protecția drepturilor copilului, promovarea reformelor în domeniul asigurării sănătății. La rândul ei, Republica Moldova a atenționat, de la tribuna Adunării Generale a ONU, începând cu anul 1994, asupra problemei separatismului, ca fiind unul dintre pericolele majore pentru integritatea și suveranitatea statelor, precum și pentru stabilitatea internațională.

Oficiul PNUD în Republica Moldova a fost inaugurat în 1994, transformat în 1998 în sediul ONU/PNUD, iar din martie 1999, pentru a reuni toți reprezentanții acestei structuri globale în vederea conjugării eforturilor de realizare a sarcinilor trasate, se fondează Casa ONU. PNUD cuprinde proiecte în domeniile guvernării și democrației, protecției și regenerării mediului înconjurător, protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, reducerii și eradicării sărăciei, dezvoltării umane durabile etc. Fondul Națiunilor Unite pentru Populație (UNFPA) este angajat în acordarea asistenței în domeniul planificării familiei și sănătății reproductive, inițiind programe de întrunire a medicilor de familie și a specialităților în domeniu din raioane etc.

În final subliniem că beneficiind de capacitățile și oportunitățile oferite de ONU, Republica Moldova este deschisă spre diverse forme de cooperare în cadrul relațiilor multiaspectuale angajate între părți.

Referindu-ne detaliat la relațiile dintre Republica Moldova și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (până în 1994 Conferința pentru

Securitate și Cooperare în Europa), precizăm că prin aderarea la această structură la 30 ianuarie 1992 și semnarea la 26 februarie 1992 a Actului Final de la Helsinki, Republica Moldova a demonstrat că își canalizează eforturile spre edificarea unui stat de drept, liber și democratic, calea optimă pentru asigurarea securității și prosperității fiind deschiderea spre conclucra-re internațională și integrarea în structurile europene. La 4 februarie 1993 a fost înființată Misiunea CSCE la Chișinău, iar peste doi ani a fost deschis un oficiu al Misiunii la Tiraspol. Activitățile Misiunii OSCE în Republica Moldova se înscriu pe mai multe direcții de importanță: libertatea mass-media, drepturile omului și democratizarea societății, combaterea traficului de ființe umane, medierea și garanția în procesele de reglementare a conflictelor, controlul asupra munițiilor și dezarmarea. Un rol aparte în activitatea Misiunii revine medierii și identificării soluțiilor durabile pentru dezamorsarea conflictului din stânga Nistrului. Mandatul Misiunii OSCE presupune stabilirea cadrului politic pentru dialog și negocieri, consultarea juridică și expertiza în domeniul respectării drepturilor omului, inclusiv a grupurilor etnice, încurajarea negocierilor privind definitivarea statutului pentru raioanele estice ale Republicii Moldova, colectarea și prezentarea informației referitoare la situația din zonă, investigarea incidentelor și estimarea impactului lor, stimularea negocierilor în problemele statutului și modalităților de retragere a forțelor militare străine, asigurarea prezenței viabile a OSCE în regiunea de est a Republicii Moldova, stabilirea și menținerea contactelor cu toate părțile implicate în conflict, cu autoritățile locale și populația din zonă. În 1999 Consiliul Permanent al OSCE a extins mandatul Misiunii prin introducerea de noi competențe; asigurarea transparenței procesului de retragere a forțelor militare ale Federației Ruse și de distrugere a armamentului și a munițiilor netransportabile, coordonarea asistenței tehnice și financiare în facilitarea retragerii/distrugerii armamentului și a munițiilor rusești, ele prezentând o sursă importantă de insecuritate și un obstacol serios în angajarea negocierilor pentru identificarea soluțiilor de reglementare a conflictului în interesele cetățenilor Republicii Moldova.

Activitățile Misiunii OSCE pentru dezamorsarea conflictului cuprind: angajarea sau reluarea dialogului politic, deblocarea negocierilor frecvent aflate în impas din cauza pozițiilor intransigente și a propunerilor de neacceptare a unor participanți la tratative, atât în format pentagonal, cât și în formula actuală „5+2”, medierea și identificarea unor măsuri de sporire a încrederii, primul raport fiind prezentat în noiembrie 1993. Lapidar punctăm că în luna iulie 2002, OSCE a prezentat un proiect de soluționare definitivă a problemei raioanelor din stânga Nistrului prin acordarea unui statut juridic special cu o largă autonomie și prin demilitarizarea regiunii. Republica

Moldova se pronunță constant pentru retragerea deplină, necondiționată și neîntârziată de pe teritoriul ei suveran a tuturor forțelor militare, a armamentului și a munițiilor de către Federația Rusă, în conformitate cu angajamentele internaționale asumate, ceea ce ar facilita identificarea soluțiilor durabile și eficiente de reglementare a conflictului. Totodată, Republica Moldova insistă asupra faptului că sincronizarea evacuării trupelor străine este incompatibilă cu elaborarea statutului juridic al autonomiei lărgite, solicitând în același timp substituirea contingentelor militare din zona de securitate cu o misiune multinațională civilă, cu mandat internațional, astfel contribuind la demilitarizarea subregiunii. Însă OSCE a înregistrat succese neînsemnate în reglementarea conflictului din raioanele de est, soluțiile viabile ar trebui elaborate într-un cadru politic mai larg al complementarității, în condițiile adoptării și promovării unor politici de descentralizare și desconcentrare decizională, aplicând și instituția devoluției, prin delegarea de către autoritățile centrale a unor prerogative către administrația locală.

Considerăm că OSCE nu dispune de pârghiile necesare pentru identificarea unor soluții durabile ale conflictului din raioanele de est, cu atât mai mult că începând din anul 2002 declarațiile anuale finale, adoptate statutar prin consens, nu conțin stipulări privind acest conflict, cauza rezidă în poziția Federației Ruse. Scepticismul față de potențialul OSCE de a contribui decisiv la reântregirea Republicii Moldova este alimentat de mai mulți factori, printre care: instituția nu beneficiază de susținerea tuturor marilor puteri, situație care îi subminează capacitatea de a fi actor important și eficient în dezamorsarea focarelor de conflict, este foarte dependentă de interesele unor state membre, în special ale Federației Ruse, care o tratează ca pe o contrabalansare a Organizației Nord-Atlantice, nu dispune nici de capacitate politică proprie și nici de mecanisme menite să asigure implementarea deciziilor asumate. Totuși, rolul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa în procesele de reglementare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova nu poate fi neglijat, dar trebuie de precizat că preocupările acestei structuri nu țin atât de soluționarea cât mai degrabă de stabilizarea conflictelor prin promovarea normelor democratice, monitorizarea alegerilor, elaborarea unor măsuri îndreptate spre fortificarea încrederii și facilitarea dialogului între părți, adică se rezumă la acordarea asistenței în implementarea deciziilor adoptate într-un cadru politic mai larg.

Activitatea Misiunii OSCE în Republica Moldova este canalizată și pe alte aspecte, precum: monitorizarea reformării cadrului legislativ prin expertizarea proiectelor de legi și a implementării lor în domeniile edificării statului de drept și promovării drepturilor omului, monitorizarea alegerilor de toate nivelurile, începând cu scrutinul parlamentar din anul 1994, conlucrarea

cu autoritățile moldovenești în sfera umanitară, în special prin activități de combatere a traficului de ființe umane. Programele antitrafic și de gender ale Misiunii au drept scop prevenirea și combaterea traficului de ființe umane prin abordarea fenomenului violenței în familie și promovarea egalității de gen și a drepturilor femeilor. În acest scop, Misiunea a contribuit la elaborarea unor instrumente juridice importante: *Planul național pentru prevenirea și combaterea traficului de ființe umane* (2005–2006 și 2007–2009); *Legea cu privire la prevenirea și combaterea traficului de ființe umane* (2005); *Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați* (2006); *Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie* (2008) etc.

Transferându-ne la elucidarea relațiilor dintre Republica Moldova și Consiliul Europei, vom nota că prin aderarea la această structură se urmărește de a edifica statul de drept și societatea deschisă, de a asigura și garanta drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Republica Moldova a devenit membru deplin al Consiliului Europei la 13 iulie 1995, exprimându-și adeziunea și angajamentul de a respecta și de a contribui la promovarea valorilor democratice și a drepturilor omului. Prin aderarea la acest for Republica Moldova și-a propus să continue reforma democratică, manifestând dorința de a transpune obligațiile statutare și angajamentele asumate. La 30 iunie 1997, la Chișinău este inaugurat Biroul de Informare al Consiliului Europei, abilitat să ofere informații și servicii de documentare privind activitatea și experiența acestei structuri. Înființarea Biroului a reprezentat expresia sprijinului acordat pentru eforturile depuse în materia propagării cunoștințelor despre drepturile omului și mecanismele de protecție a lor, despre standardele democratice europene și politicile de valorificare a lor. Biroul de Informare a funcționat până în anul 2010, când Consiliul Europei a realizat reforma structurilor din străinătate, fiind creat Oficiul condus de Reprezentantul Oficial al Secretarului General.

Domeniile prioritare de activitate ale Consiliului Europei țin de protecția drepturilor omului, promovarea democrației parlamentare și supremației legii, conștientizarea identității europene și dezvoltarea standardelor europene în domeniile social și juridic, obiective care au fost asumate pentru a fi respectate și de către Republica Moldova prin aderarea la această structură.

Republica Moldova a exercitat președinția semestrială a Consiliului de Miniștri al CE în perioada mai-noiembrie a anului 2003 prin intermediul Ministrului Afacerilor Externe. În calitate de președinte în exercițiu, Republica Moldova a organizat mai multe întrevederi, inclusiv trei seminare internaționale și nouăsprezece reuniuni ale delegațiilor de miniștri ai guvernelor statelor membre ale Consiliului Europei, urmărind să asigure stabilitatea și unitatea europeană în baza valorilor comune ale democrației pluraliste și

drepturilor omului. Considerăm că președinția Republicii Moldova a fost dacă nu cu succes, cel puțin una încadrată în limitele normalității, dar și benefică, deși nu s-a soldat și nici nu putea să se soldeze cu pași decisivi în vederea ridicării monitorizării la care a fost supusă din data admiterii. Important este însă, familiarizarea nemijlocită cu practicile diplomației europene multilaterale prin participarea sau prin organizarea unor activități statutare, acumularea experienței și fortificarea încrederii în propriile capacități de gestiune.

Republica Moldova participă la sesiunile Adunării Parlamentare și la Congresul Puterilor Locale și Regionale cu delegații compuse din 5 reprezentanți și 5 supleanți în fiecare dintre cele două structuri. Precizăm că Republica Moldova a ratificat peste 60 de documente adoptate la CE și, în același timp, continuă să implementeze programul comun, demarat în anul 2004, care prevede: asigurarea supremației legii în conformitate cu standardele europene, consolidarea democrației locale, asistență în asigurarea bunăstării sociale, în special pentru categoriile vulnerabile, apărarea drepturilor omului la nivel național, mai ales în instanțele naționale de judecată.

Republica Moldova participă la activitățile de cooperare inițiate și realizate de structurile CE. În cadrul Comitetului de Miniștri, cooperarea interguvernamentală se realizează la trei niveluri: Programul interguvernamental de activitate, care include domenii precum democrația pluralistă și drepturile omului, mass-media și comunicațiile, democrația locală și cooperarea transfrontalieră, cooperarea juridică și statul de drept, drepturile sociale, sănătatea, mediul și amenajarea teritoriului, educația, cultura și patrimoniul, sportul și tineretul; programe de cooperare și asistență elaborate pentru a acorda sprijin țărilor din Europa Centrală și de Est; acțiuni de cooperare restrânsă, care vizează subiecte speciale, incluzând un număr limitat de state, atât în rândurile CE, cât și din afara acestei organizații. În Comitetul de Miniștri, Republica Moldova deleghează un reprezentant la nivel de ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene, ale cărui atribuții constau în promovarea și protejarea intereselor naționale, exprimarea pozițiilor privind problemele europene de importanță majoră, semnarea convențiilor adoptate de Consiliul Europei în numele Republicii Moldova, în special a celor deschise pentru semnare în timpul sesiunilor, participarea la sesiunile ministeriale ale Comitetului de Miniștri, stabilirea contractelor bilaterale cu statele membre (ale Consiliului Europei) și oficialii europeni. În baza prevederilor Legii cu privire la serviciul diplomatic din 27 decembrie 2001, funcțiile lui constau în elaborarea și realizarea strategiilor și direcțiilor prioritare ale politicilor de cooperare multilaterală dintre Republica Moldova și Consiliul Europei, coordonarea activității autorităților centrale de specialitate și a altor autorități publice în vederea asigurării coerenței și unității în domeniul exercitării relațiilor cu

Consiliul Europei, informarea autorităților publice din Republica Moldova despre evenimentele, deciziile și alte documente relevante adoptate de Consiliul Europei, reprezentarea Republicii Moldova în relațiile cu Consiliul Europei. La nivelul delegațiilor Comitetului de Miniștri, din partea Republicii Moldova participă un reprezentant permanent, care asigură reprezentarea și participarea autorităților moldovenești în cadrul dezbaterilor, înaintarea propunerilor din partea lor și coordonarea acțiunilor de cooperare și asistență ale Consiliului Europei pentru Republica Moldova. În afară de valorificarea obiectivelor îndreptate spre aprofundarea și extinderea cooperării, Republica Moldova urmărește, prin activitatea în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, reprezentată prin cele zece comisii permanente, să contribuie la rezolvarea problemelor politice, juridice și privind drepturile omului, problemelor sociale privind sănătatea și familia, migrația, refugiații și demografia, problemelor economice și dezvoltarea culturii, științei și educației, mediului și agriculturii, problemelor locale și regionale, vizând egalitatea șanselor pentru femei și bărbați, regulamente și imunități, respectarea obligațiilor și angajamentelor asumate de statele membre. Alte obiective trasate au ca misiune să beneficieze de asistență politico-juridică și să acumuleze experiență în elaborarea cadrului legislativ național în concordanță cu principiile și normele europene.

În cadrul Congresului Puterilor Locale și Regionale Republica Moldova a obținut suportul necesar în definirea și implementarea prevederilor conceptului administrării publice locale și regionale trasate în Carta Europeană a Autonomiei Locale, asigurând garantarea participării colectivităților locale și regionale la realizarea idealului unirii Europei, participarea consilierilor locali și regionali la elaborarea politicilor europene în cadrul CE, susținerea democrațiilor noi în formarea structurilor administrative locale eficiente, promovarea cooperării interregionale, mai ales a celei transfrontaliere, monitorizarea desfășurării alegerilor locale și a celor regionale, facilitarea integrării comunităților de migranți, dar și a altor grupuri defavorizate, apropierea cetățenilor de fundamentele democrației locale și regionale prin diverse inițiative, promovarea creșterii economice, toleranței și păcii.

Republica Moldova a ratificat mai multe instrumente juridice de primă importanță ale CE, precum *Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale* (20 noiembrie 1996); *Convenția europeană privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului* (12 septembrie 1997); *Protocolul la Convenția europeană privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului* (12 septembrie 1997); *Protocolul la Convenția europeană privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului* (12 septembrie 1997); *Carta europeană a autonomiei locale* (2 octombrie 1997); *Convenția europeană pentru*

prevenirea torturii și a pedepselor și tratamentelor inumane sau degradante (2 octombrie 1997); *Acordul general privind privilegiile și imunitățile* (2 octombrie 1997); *Protocolul nr. 6 la Acordul general privind privilegiile și imunitățile* (ratificat la 27 iunie 2001); *Carta socială europeană* (8 noiembrie 2001); *Convenția civilă privind corupția* (17 martie 2004); *Convenția europeană privind acțiunile împotriva traficului de ființe umane* (19 mai 2006); *Convenția pentru protecția indivizilor în ceea ce privește procesarea automată a datelor personale* (28 februarie 2008); *Convenția Consiliului Europei privind prevenirea terorismului* (13 mai 2008); *Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate* (1 decembrie 2008).

Precizăm, totodată, că Republica Moldova continuă să se afle sub incidența monitorizării, care a fost aplicată din data admiterii în Consiliul Europei, fapt care denotă restanțe la capitolele capacitatea de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat, descentralizarea și independența mass-mediei, reforma sistemului de justiție și contracararea corupției. Însă din anumite cauze, cu predilecție de ordin subiectiv, procesul de reformă democratică prin implementarea obligațiilor și angajamentelor la care a subscris frecvent a trenat, rezultatele tergiversărilor soldându-se cu ratarea șanselor de modernizare a sistemului politic și a Republicii Moldova în ansamblu. În același timp, vom nota că datorită eforturilor Consiliului Europei exercitate în special de Adunarea Parlamentară și de Secretarii Generali, în Republica Moldova au fost realizate mai multe acțiuni de factură democratică, începând cu înregistrarea Mitropoliei Basarabiei, continuând cu adoptarea mai multor acte legislativ-normative sub formă de coduri sau legi și finalizând cu deetimizarea mass-mediei. Ridicarea postmonitorizării va fi acel indicator care va demonstra că Republica Moldova a înlăturat obiecțiile ce se conțineau în rapoartele reprezentanților Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, asigurându-se dezvoltarea statului de drept, reforma justiției și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Elucidând detaliat relațiile dintre Republica Moldova și Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, notăm că primele contacte s-au produs prin participarea la 20 decembrie 1991 la ședința Consiliului de Cooperare Nord-Atlantică, transformat în 1997 în Consiliul Parteneriatului Nord-Atlantic. La 16 martie 1994, Republica Moldova a aderat la inițiativa nord-atlantică de cooperare Parteneriatul pentru Pace, lansat la 10 ianuarie 1994, manifestându-și interesul de a participa la implementarea obiectivelor acestui program: propagarea ideii de transparență în planificarea apărării naționale, asigurarea controlului democratic asupra forțelor armate, sprijinirea capacităților și disponibilității naționale de a participa la operații de menținere a păcii

întreprinse de ONU și OSCE, dezvoltarea raporturilor de cooperare cu NATO în scopul planificării, instruirii și efectuării în comun a exercițiilor orientate spre întărirea capacităților de luptă a participanților la acest program. V. Lupan a identificat cinci etape în evoluția relațiilor dintre părți prin intermediul Parteneriatului pentru Pace: semnarea Documentului-cadru; elaborarea Documentului de prezentare; publicarea compendiului de propuneri de exerciții și pregătiri profesionale, perfectarea Programului Individual de Parteneriat; aderarea la Procesul de Revizuire a Parteneriatului; adoptarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului. La aceste etape adăugăm a șasea, care ține de implementarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului actualizat, înscriindu-se unele ajustări și racordări la noile realități ale documentului precedent.

Notăm că Programul Individual de Parteneriat a devenit gradual un instrument de cooperare multidimensională, care include componenta militară de apărare (controlul asupra armamentului, protecția civilă, prevenirea și gestiunea situației de criză, pregătirea cadrelor) și domenii nemilitare (cercetarea științifică, protecția mediului). Procesul de Planificare și Revizuire a Parteneriatului pentru Pace a fost inițiat spre a spori nivelul de interoperabilitate practică a statelor partenere și a asigura baza metodologică indispensabilă pentru identificarea și evaluarea forțelor și capacităților militare, obiectivul urmărit fiind transparența, informarea veridică, asistența mutuală. Dialogul prin intermediul Procesului a avut menire să contribuie nu numai la asigurarea securității, dar și a democrației, solicitând implicarea instituțiilor abilitate ale puterii de stat.

Transformarea Consiliului de Cooperare Nord-Atlantică în Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic a contribuit la ridicarea nivelului de cooperare dintre părți, aprofundarea dialogului politic și a consultărilor pentru „promovarea și sprijinirea reformelor democratice, rezolvarea problemelor comune de securitate și schimbului de experiență în domenii-cheie precum securitatea frontierelor, combaterea terorismului”. Consiliul Parteneriatului a oferit oportunități majore pentru promovarea intereselor naționale ale Republicii Moldova la capitolul securitate, dar și pe marginea altor aspecte.

Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO, lansat la 19 mai 2006, a urmărit aprofundarea cooperării cu structurile și instituțiile europene și euroatlantice, promovarea reformelor democratice în diverse domenii, reformarea și modernizarea sectorului de securitate și apărare, consolidarea controlului democratic asupra Forțelor Armate. Documentul conține mai multe linii magistrale de dezvoltare a Republicii Moldova, însă primordialitatea revine, în accepția noastră, reformării prin modernizare a sectorului de securitate și apărare prin realizarea unui

pachet de acțiuni și racordării reformelor democratice la standardele europene, în ambele cazuri rolul determinant fiind rezervat promovării dialogului politic dintre părți și cooperării cu instituțiile europene și euroatlantice.

Principalele obiective strategice asumate de Republica Moldova, potrivit Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului, constau în realizarea integrării europene, intensificarea dialogului și aprofundarea relațiilor cu structurile euroatlantice, una dintre acțiunile importante fiind ca „forțele sale armate să servească și să protejeze dezvoltarea democratică a statului”, inclusiv prin „exercitarea controlului democratic comprehensiv” asupra acestui „element de bază al securității naționale”. În acest sens, politicile sectoriale care urmau să fie întreprinse au presupus angajarea persoanelor civile în instituțiile militare și consolidarea prezenței lor în sistemul securității naționale, implementarea standardelor euroatlantice în procesul de reformare a Forțelor Armate, perfecționarea legislației în domeniul reglementării repartizării responsabilităților între structurile supreme din stat și încurajarea participării societății civile la examinarea problemelor ce se referă la securitate și apărare, inclusiv prin asigurarea accesului la informație.

IPAP a fost lansat oficial de către Guvernul Republicii Moldova la 16 iunie 2006 și cuprinde patru capitole de bază: probleme politice și de securitate; probleme militare și de apărare; informarea publicului, știința și planificarea situațiilor de urgență; aspecte administrative, protejarea informației și resurse, incluse în două părți distincte: obiectivele politice și de reformare ale Republicii Moldova (I) și domeniile de reformare ce constituie obiect al consultărilor cu NATO (II).

IPAP a fost supus actualizării, procedura fiind inițiată în noiembrie 2009 de către Republica Moldova pentru a racorda conținutul la „realitățile existente”. Versiunea actualizată a intrat în vigoare la 18 august 2010 ca urmare a „adoptării de către Guvernul Republicii Moldova și aprobării tacite de către Aliați”. Reluând în linii mari obiectivele trasate și excluzând acțiunile care au fost realizate, varianta actualizată transferă accentul pe consolidarea controlului democratic al Forțelor Armate prin implementarea acțiunilor reliefate mai sus, care sunt complementate de oportunitatea demilitarizării instituțiilor publice cu mandat de forță, exceptând Trupele de Grăniceri, iar deosebirea constând în includerea unui obiectiv nou cu privire la reforma sectorului de securitate și apărare în contextul sporirii nivelului de transparență și eficiență și se reiterează necesitatea perfectării unei strategii a securității naționale. Parteneriatul angajat prin IPAP a dat posibilitate Republicii Moldova să beneficieze de asistență „în elaborarea documentelor strategice în domeniul securității și apărării, în ameliorarea procedurilor bugetare și de planificare, optimizarea sistemului de instruire militară și consolidarea controlului

democratic asupra forțelor armate”, urmărindu-se dezvoltarea capabilității lor. Valorificarea acestor oportunități poate fi confirmată prin perfectarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova.

Considerăm necesar de a sublinia că Summitul Organizației de la Praga nu numai a inițiat planurile individuale de acțiuni ale Parteneriatului, dar, în același timp, a promovat Conceptul Militar de Apărare împotriva Terorismului și a lansat Planul de Acțiune împotriva Terorismului din cadrul Parteneriatului pentru Pace, date fiind eforturile conjugate ale Organizației în combaterea acestui flagel. Conceptul reprezintă „baza doctrinară a acțiunilor aliate în abordarea amenințărilor teroriste”, pe când Planul a trasat platforma de cooperare a Alianței cu partenerii în domeniul vizat, „implicând atât consultări la nivelul politic, cât și măsurile practice (securitatea frontierelor, exerciții specifice, dezvoltare de capabilități)”. În sensul reliefat de idei, sugestiv este că Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova–NATO din 2006 conține obiectivul „combaterea terorismului și crimei organizate”, pe când textul actualizat a transferat accentul în conformitate cu amenințările noi, „combaterea terorismului” fiind acompaniată de „asigurarea apărării cibernetice”.

Conform Planului din 2006, Republica Moldova și-a asumat angajamentul „să aprofundeze cooperarea și coordonarea interinstituțională” cu structurile de resort, inclusiv să „stabilească relații de colaborare cu subdiviziunile respective din cadrul Secretariatului Internațional al NATO și din țările membre” în scopul contracarării terorismului internațional, crimei organizate și traficului de ființe umane. Planul de Acțiuni actualizat urmărește să acrediteze ideea că Republica Moldova s-a angajat plenipotențiar în procesele de eficientizare a luptei împotriva acestor flageluri și a întreprins mai multe acțiuni, dat fiind că sunt folosite sintagmele „va continua să implementeze”, „va consolida cooperarea și coordonarea” sau „va continua eforturile de sporire a protecției împotriva atacurilor cibernetice a sistemelor strategice de comunicare și informare”. Problema cyber-terorismului gradual avansează pe prim-plan, înscriindu-se într-un context mai larg și nu este întâmplător că la mai multe întruniri este pusă în discuție, inclusiv la Summitul din Țara Galilor din 4–5 septembrie 2014.

Participarea Republicii Moldova la activitățile de combatere a terorismului și-a găsit expresie prin fondarea la 13 noiembrie 2006 a Centrului Antiteror al Serviciului de Securitate și Informare, structură care și-a propus realizarea mai multor obiective, precum: coordonarea tehnică a măsurilor de prevenire și contracarare a terorismului desfășurate de autoritățile publice competente; evaluarea capacităților forțelor antrenate în realizarea politicii naționale antiteroriste; estimarea factorilor de risc din partea teroriștilor; acordarea asistenței autorităților publice de resort.

Urmărind să contribuie la instruirea autorităților naționale în materia combaterii terorismului, pe agenda Alianței se află desfășurarea diferitor activități de educație și stimulare, cum ar fi atelierul internațional consacrat cooperării dintre puterea publică, mass-media și societatea civilă, care a avut loc la Chișinău la 8 decembrie 2009 și a vizat implicarea societății civile în lupta contra acestui flagel, sau stagiul de formare în problema cyber-terorismului din perioada 12–16 octombrie 2009, organizat de Centrul de excelență al Organizației Nord-Atlantice pentru apărare contra terorismului din cadrul Programului „Știința în serviciul Păcii și Securității”. Forul a avut ca obiectiv evaluarea amenințărilor și riscurilor de tip cyber, consolidarea capacităților de acțiune în comun pentru a evita periclitarea cyber-securității la adresa statelor și elaborarea programelor naționale de sensibilizare a factorilor guvernamentali de decizie, instituțiile universitar-academice, cercurile de afaceri și utilizatorii individuali cu privire la pericolele în domeniul vizat.

Alt for important găzduit de Republica Moldova a fost Reuniunea Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic în formatul Sesiunii Grupului Consultativ pentru Politica Atlantică din 16–17 iunie 2011, la care s-au dezbătut trei teme generale: procesele de reforme democratice în vecinătatea estică a Alianței Nord-Atlantice și rolul parteneriatelor; securitatea zonei estice a Mării Negre; Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic și politica nouă de parteneriat.

În concluzie notăm că Programul Parteneriat pentru Pace a oferit posibilități participanților de a angaja și exercita activități de cooperare în mai multe domenii, fiecare protagonist având dreptul să aleagă dimensiunile pe care le consideră că se află în conformitate cu interesele și necesitățile sale prin aplicarea principiului autodiferențierii. Parteneriatul Euro-Atlantic s-a adaptat mediului de securitate de la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI, aplicând dialogul și cooperarea între Tratat și parteneri pentru a răspunde exigențelor timpului, dar, totodată, ținând cont de particularitățile fiecărui stat participant la acest proces, inclusiv ale Republicii Moldova, luându-se în calcul mai ales statutul autoproclamat de neutralitate permanentă și, prin urmare, consecințele politico-juridice care decurg din această calitate. Textele ambelor planuri de acțiuni pun în lumină statutul de neutralitate al Republicii Moldova și precizează că parteneriatele pot fi folosite în scopul optimizării proceselor de reforme în sectoarele apărării și securității naționale. Concepția securității naționale face apel la art. 11 al Constituției cu privire la neutralitatea permanentă, calitate care „reprezintă principiul de bază al conceptului securității naționale”, și, deci, acțiunile desfășurate în domeniu se bazează pe acest principiu: asigurarea respectării statutului de neutralitate permanentă constituie una dintre liniile directorii ale politicii de securitate națională a Republicii Moldova. În același timp, statutul de neutralitate permanentă nu se mai regăsește în lista „criteriilor cărora trebuie

să li se conformeze sistemul de securitate națională” stabilite de Strategia securității naționale a Republicii Moldova, deși această calitate urmează să fie luată în calcul în procesul de promovare a intereselor naționale. Cooperarea Republicii Moldova cu NATO se înscrie organic în limitele Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic și Parteneriatului pentru Pace, ordine care „nu aduce atingere statutului constituțional de neutralitate permanentă și nu excede cadrul constituțional respectiv”, această calitate determinând cadrul relațiilor dintre cele două părți. V. Moraru subliniază că aderarea la Parteneriatul pentru Pace s-a dovedit a fi importantă pentru Republica Moldova, din cauza că i-a oferit posibilități reale de a demonstra caracterul deschis al politicii sale și voința de cooperare cu parteneri în diverse sfere, de a participa la edificarea mecanismelor internaționale de menținere a păcii și asigurare a securității, facilitându-i integrarea în structurile europene.

Așadar, relațiile dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică sunt marcate esențial de doi factori – statutul autoproclamat de neutralitate și prezența Federației Ruse în raioanele de est, însă actualmente integrarea euroatlantică nu stă pe agenda zilei din cauza dificultăților de ordin constituțional, de mentalitate și de caracter geopolitic.

Republica Moldova s-a afirmat și s-a consolidat pe arena mondială în calitate de stat suveran și independent, fiind promotor al ideilor păcii și cooperării, urmărind realizarea intereselor naționale edificate pe sistemul de valori care predomină în societate și în stat, reflectă oportunitățile strategice de soluționat și sintetizează traiectoriile în baza cărora își concepe prezentul și viitorul. Republica Moldova a legiferat o politică externă multivectorială, situație firească pentru oricare stat, însă implementarea formulei de acest caracter s-a exprimat, mai degrabă, prin unilateralitate. Această pendulare, reflectându-se în stările de spirit din societate, n-a contribuit la sporirea gradului de credibilitate față de Republica Moldova, din partea nici a unei dintre cele două structuri – Uniunea Europeană și Comunitatea Statelor Independente. Actualmente prioritatea strategică rezidă în realizarea parcursului european, asociat cu modernizarea statului și a economiei.

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
profesor cercetător

Gheorghe COJOCARU,
doctor habilitat în istorie,
conferențiar cercetător

INTEGRAREA EUROPEANĂ

Republica Moldova este un stat european din punct de vedere geopolitic și cultural-civilizațional, realizarea integrării europene și a vocației europene a poporului său reprezentând două componente ale interesului național. Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană sub aspect politico-juridic includ trei etape, în calitate de linii de demarcație servind semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare la 28 noiembrie 1994, care a stabilit fundamentele instituționale de dezvoltare a raporturilor dintre părți, și a Acordului de Asociere la 27 iunie 2014, ridicând cadrul politico-juridic al relațiilor dintre semnatori pe o treaptă calitativ nouă.

Prima perioadă, 1991–1994, nu prezintă în sine altceva decât căutări de precizare a pozițiilor și identificarea cadrului juridic de inițiere a dialogului politic dintre părți. Luând act de transformările care se desfășurau în spațiul ex-sovietic, Comunitatea Economică Europeană demarează la sfârșitul anului 1991 procesul de redefinire a strategiei sale cu noile state independente, acțiuni care, în linii mari, au fost finalizate către octombrie 1992 prin adoptarea recomandării Comisiei Europene de a negocia acorduri de parteneriat și cooperare. Această decizie a fost fundamentată pe următoarea supoziție: Acordul de Cooperare și Comerț încheiat cu fosta Uniune Sovietică devenise insuficient pentru țările angajate în procesele de democratizare instituțională și edificare a economiei de piață din cauza că este ancorat pe cadrul strict comercial-economic, dar, totodată, Acordul European propus unor țări ex-socialiste conține prevederi politice și economice pe care statele ex-sovietice, cu excepția celor baltice, nu sunt în măsură să le îndeplinească în totalitate și, prin urmare, li se propune un acord de tip intermediar, ancorat pe promovarea cooperării, sprijinirea construcției instituționale și consolidarea societății civile, dezvoltarea dialogului politic și deschidere. În acest sens, acordurile de parteneriat și cooperare, pe de o parte, și acordurile europene, pe de alta, prezintă prin esența și caracterul lor două abordări regionale distincte ca obiectiv final și spațiu de aplicare, plasând relațiile dintre părți pe diferiți vectori. Însă declanșarea negocierilor cu privire la semnarea unui acord de parteneriat și cooperare s-a lăsat mult așteptată, până la începutul anului 1994, inițiativa demarării dialogului aparținând părții moldovenești, care, prin scrisorile oficiale semnate de președintele M. Snegur, a constatat că Republica Moldova practic a rămas unica țară din spațiul central-european a cărei relații cu Uniunea Europeană n-a depășit nici măcar faza incipientă a creării cadrului politico-juridic. Totuși, odată inițiat, dialogul politic nu s-a bucurat de permanență și consecutivitate, principalele cauze fiind:

1) Republica Moldova nici n-a știut cum și nici n-a putut să se impună pentru a fi inclusă în lista de priorități strategice ale Uniunii Europene datorită lipsei unei forțe politice eficiente și consecvente ce s-ar fi identificat cu integrarea europeană și ar fi promovat aceste procese de apropiere graduală și aderare prin activități concrete și mediatizate de sensibilizare a europenilor, reformare și consolidare democratică a capacităților instituțiilor puterii de stat, edificare a economiei funcționale de piață;

2) incertitudinea cursului politic promovat de Republica Moldova atât în interior, cât și în exterior, inconsecvența reflectată prin calitatea reformelor și alternanța priorităților strategice de politică externă, proeurasiatice/proeuropene, turnuri care au insuflat neîncredere. Concepția politicii externe a Republicii Moldova prevede că „integrarea europeană este un obiectiv major și de perspectivă”, însă „stabilitatea politică și succesul reformelor” depinde de caracterul relațiilor din altă direcție, care nu este alta decât Comunitatea Statelor Independente, mai precis, Rusia, Ucraina și Belarus;

3) chiar dacă Uniunea Europeană a anunțat abordarea diferențiată a statelor din spațiul ceseist, luând ca bază așezarea geografică și capacitățile fiecăruia în parte, totuși, acestea au fost tratate ca segment de influență și interes geopolitic al Federației Ruse, întâietatea cronologică în procesele de semnare și implementare a acordurilor de parteneriat și cooperare aparținând Rusiei.

Perioada a doua, 1994–2014, a debutat prin Acordul de Parteneriat și Cooperare din 28 noiembrie 1994, care a instituționalizat relațiile dintre părți ridicându-le la nivel de parteneriat și fundamentându-le pe valori democratice și pe un cadru politico-juridic relativ mai avansat, a consacrat Republicii Moldova calitatea de partener direct al Uniunii Europene și a oferit baza normativă necesară pentru angajarea unui dialog autentic pe multiple planuri, în special imprimarea dimensiunii politice proceselor de cooperare și identificarea mijloacelor noi pentru permanentizarea dialogului. Trebuie de remarcat însă, că, deși are o semnificație deosebită, Acordul nu conține o finalitate politică clară în sensul asigurării integrării europene graduale, Republica Moldova fiind circumscrisă unui spațiu față de care Uniunea Europeană n-a fost pregătită să abordeze o strategie integraționistă până la evenimentele declanșate în Ucraina la sfârșitul anului 2013 și reconfirmându-i-se astfel apartenența geopolitică de zonă ex-sovietică.

Acordul a stabilit obiectivele parteneriatului între părți, care, potrivit art. 1, constau în elaborarea cadrului necesar pentru realizarea dialogului politic, care să permită dezvoltarea relațiilor politice; promovarea comerțului, investițiilor și a relațiilor economice armonioase pentru a încuraja dezvoltarea lor durabilă; asigurarea bazei pentru colaborarea în domeniile legislativ, economic, social, financiar și cultural; susținerea

eforturilor Republicii Moldova de consolidare a democrației, dezvoltarea economiei și finalizarea tranziției la economia de piață. Parteneriatul este edificat pe respectarea democrației, principiilor dreptului internațional, a drepturilor omului și economiei de piață (art. 2), iar dialogul politic (art. 6) urma să contribuie la fortificarea relațiilor dintre părți, inclusiv prin creșterea nivelului de convergență economică și la sporirea gradului de convergență a pozițiilor pe problemele internaționale de interes reciproc, cum ar fi stabilitatea și securitatea în Europa, fiind prevăzute anumite proceduri și mecanisme (art. 8).

Părțile contractante s-au angajat, potrivit art. 10, să-și acorde clauza națiunii celei mai favorizate în domeniile cu privire la impozite și taxe vamale pe importuri și exporturi, inclusiv metodele de perceperea lor, regulile de achitare a taxelor vamale, tranzitul, depozitarea mărfurilor și transportarea, taxe și alte impozite interne de orice natură aplicate direct sau indirect la mărfurile importate, regulile privind vânzarea, cumpărarea, transportarea, distribuirea și folosirea mărfurilor pe piața internă. Însă aceste prevederi nu se aplică la avantajele acordate în scopul creării uniunii vamale sau zonei de liber schimb, dar și celor care decurg din crearea unei astfel de uniuni sau zone. Vom nota, în același timp, că acest document, conform art. 4, conține posibilitatea instituirii zonei de liber schimb, prin perfectarea unui acord nou, însă în condițiile avansării Republicii Moldova în procesul reformei economice, primele consultări fiind preconizate pentru anul 1998, dar care, în realitate, au început în 2010.

Acordul de Parteneriat și Cooperare prevede instituirea Consiliului de Cooperare abilitat cu examinarea problemelor bilaterale sau internaționale de interes comun (art. 82), compus, pe de o parte, din membri ai Consiliului Uniunii Europene și ai Comisiei Comunităților Europene, iar pe de alta, din membri Guvernului Republicii Moldova, președinția fiind exercitată pe rând (art. 83). Consiliul, potrivit art. 84, este asistat de Comitetul de Cooperare, compus de reprezentanți ai părților la nivel de înalți funcționari, delegându-i unele din competențele sale, iar Comitetul Parlamentar de Cooperare este format pentru a deveni un for de întruniri și schimburi de opinii pentru membrii Parlamentului European și ai Parlamentului Republicii Moldova (art. 87, 88).

Prin urmare, semnificația Acordului de Parteneriat și Cooperare constă în stabilirea relațiilor de parteneriat pe orizontală, acest document le instituționalizează și trasează domeniile de cooperare, dar fără a conține o finalitate bine definită și a determina perspectivele de „integrare treptată în Uniunea Europeană”, deși în Concepția politicii externe a Republicii Moldova este numit „primul pas în această cale”. Este important de precizat că Direcția „Integrare Europeană” a fost creată în cadrul Ministerului Afacerilor Externe

numai în ianuarie 1998, iar primul program de guvernare cu adevărat proeuropean, chiar dacă s-a caracterizat prin lacune serioase, ar putea fi numit cel propus de Cabinetul I. Sturza în martie 1999. Considerăm, în ordinea reliefată de idei și acțiuni, că Republica Moldova a întârziat foarte mult la capitolul demararea procesului de apropiere de Uniunea Europeană, limitându-se, mai degrabă, la o retorică nu atât speculativă, cât neconcretizată și neașezată pe un suport real. În opinia noastră, este o întârziere de circa 20 de ani în materia apropierii și realizării integrării europene.

De fapt, Republica Moldova a încercat de câteva ori să se distanțeze conceptual și geopolitic de spațiul ex-sovietic, sperând la un alt tratament, mai preferențial, din partea Uniunii Europene, cele mai reușite tentative au fost acceptarea ei în Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est în anul 2001 și în Procesul de Cooperare în Europa de Sud-Est în anul 2006, nemaivorbind de alte structuri și instrumente subregionale, precum Inițiativa Central-Europeană (1996), Acordul de liber Schimb în Europa Centrală (2007). Structurile și inițiativele de nivel subregional reprezintă pentru Republica Moldova un domeniu important, complementar procesului de integrare europeană, asigurându-i avantajul de a participa la activitățile organismelor plasate în mai multe spații geopolitice: sud-est-european, central-european, din bazinul Mării Negre și CSI.

Referindu-ne succint la participarea în activitățile unor instituții și la procesele de cooperare la nivel subregional, subliniem că Republica Moldova a devenit membru deplin al Inițiativei Central-Europene în 1996, iar în 2008 a exercitat președinția acestei structuri. Obiectivele Inițiativei Central-Europene sunt: consolidarea acestei structuri în calitate de actor subregional prin reorganizarea ei; aprofundarea relațiilor cu Uniunea Europeană prin lansarea unui parteneriat la nivel politic (participarea Comisiei Europene la activitățile ICE) și la nivel practic (participarea Comisiei Europene la cofinanțarea proiectelor ICE); dezvoltarea bunelor relații de prietenie și cooperare între statele membre ale ICE prin promovarea proiectelor axate pe schimbul de experiență și pe transferul practicilor eficiente, fiind aprobate aproape 150 de proiecte cu caracter multilateral; consolidarea cooperării sectoriale prin organizarea reuniunilor de profil în domeniile prioritare ale Inițiativei Central-Europene (întrunirile miniștrilor transporturilor, turismului, agriculturii și economiei, Summitul Forului Economic, Summitul Forului Tineretului); colaborarea instituțională între statele membre ale organizației și dinamizarea activității experților naționali. Activitatea Inițiativei Central-Europene este asigurată prin trei dimensiuni principale: guvernamentală, parlamentară și antreprenorială, formate care se bazează pe reguli proprii de funcționalitate, iar deciziile sunt adoptate prin consens. Republica Moldova a depus eforturi susținute, potrivit documentului final

adoptat la Summitul șefilor de guverne ale statelor membre ale Inițiativei Central-Europene (Chișinău, 28 noiembrie 2008), finalizând și totalizând președinția pentru consolidarea acestei structuri interguvernamentale prin promovarea cooperării în spiritul bunei înțelegeri.

Republica Moldova a aderat la Procesul de Cooperare în Europa de Sud-Est la 4 mai 2006, iar prin semnarea la 10 octombrie 2006 a Cartei de bună vecinătate, stabilitate, securitate și cooperare în Europa de Sud-Est devine de jure membru cu drepturi depline ale acestui for politic. Carta conține un cadru favorabil de cooperare în domenii de interes comun, urmărindu-se consolidarea relațiilor de bună vecinătate între statele din zonă, pentru transformarea într-un spațiu al păcii, securității, stabilității și colaborării. Eforturile comune depuse în cadrul Procesului de Cooperare în Europa de Sud-Est se axează pe: consolidarea stabilității, securității și relațiilor de bună vecinătate, aprofundarea relațiilor economice și comerciale; modernizarea infrastructurii în transporturi, comunicații și energetică; promovarea investițiilor; cooperarea în domeniile umanitar, social și cultural; colaborarea în domeniile justiției, combaterii crimei organizate și a traficului ilicit de droguri și arme; contracararea terorismului internațional etc. Republica Moldova a exercitat președinția acestui for în perioada 2008-2009, stabilind următoarele priorități: dezvoltarea dialogului cu Uniunea Europeană și consolidarea perspectivei europene a statelor sud-est-europene; promovarea valorilor democratice și a standardelor europene de dezvoltare în spațiul sud-est-european; susținerea și consolidarea păcii și a dezvoltării economice în scopul asigurării stabilității, securității și prosperității în Europa de Sud-Est; consolidarea și promovarea PCESE pe arena internațională în calitate de „voce unită” a regiunii și partener viabil al comunității internaționale; consolidarea cooperării cu statele membre ale Uniunii Europene, ale Consiliului Regional de Cooperare, cu statele donatoare și organizațiile internaționale.

Urmărind avansarea dialogului cu Uniunea Europeană, asigurarea dezvoltării durabile a statelor participante la Procesul de Cooperare în Europa de Sud-Est și intensificarea implicării subiecților interesați în procesele și evenimentele curente din spațiul sud-est-european, Republica Moldova a organizat în anul 2008 mai multe reuniuni ministeriale, la nivel de miniștri ai Justiției, miniștri ai Afacerilor Externe sau miniștri ai Sănătății, a convocat ședințe ale unor grupuri de coordonare și a organizat conferințe științifice privind problemele cooperării regionale și implementării politicilor în domeniile științei și educației etc.

Referindu-ne la activitatea Republicii Moldova în cadrul Consiliului Regional de Cooperare, vom preciza că această structură este succesoare a Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est și suport operațional al Procesului de Cooperare în Europa de Sud-Est, la baza activității sale aflân-

du-se relațiile de parteneriat dintre statele participante la acest for politic, statele donatoare și Comisia Europeană.

Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est reprezintă prin caracterul său politico-juridic un acord cadru adoptat la 10 iunie 1999 pentru a încuraja și a consolida cooperarea între statele din această subregiune și a facilita, coordona și concentra eforturile de asigurare a stabilității și creșterii economice. În cadrul acestei structuri au funcționat trei departamente sau mese rotunde tematice, ancorate pe următorul spectru de probleme: democrație și drepturile omului; reconstrucția economică, cooperarea și dezvoltarea; securitatea. Rezultatele obținute vizează elaborarea unor acorduri bilaterale de liber schimb între statele semnatare, constituirea pieței regionale de energie, adoptarea Cartei pentru libertatea mass-mediei, instituționalizarea forului regional în materia identificării și remedierii delincvențelor privind mediul macroeconomic, inaugurarea Centrului de asistență regională pentru controlul și verificarea armelor. Vom preciza că inițial Pactul a avut ca obiectiv de a servi în calitate de platformă pentru canalizarea fondurilor destinate reconstrucției, ulterior a devenit un for de dialog dintre statele membre și actorii internaționali în vederea identificării problemelor comune și elaborării unor strategii comune. La 27 februarie 2008, Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est se transformă în Consiliul Regional de Cooperare, urmărindu-se realizarea unor proiecte extinse de dezvoltare a cooperării. Domeniile prioritare includ dezvoltare economică și socială; infrastructură și energie; justiție și afaceri interne; cooperare în domeniul securității; dezvoltarea capitalului uman și cooperare parlamentară. Consiliul este format din 46 de state, organizații și instituții financiare internaționale. Consiliul este o ramură operațională a Procesului de Cooperare în Europa de Sud-Est și funcționează ca punct local menit să contribuie la promovarea și consolidarea cooperării regionale, dar concentrându-se în Europa de Sud-Est. Rolul edificator al Consiliului constă în generarea și coordonarea proiectelor de dezvoltare și crearea unui climat politic care să asigure dezvoltarea generală economică și socială în Europa de Sud-Est. Consiliul Regional de Cooperare are ca misiune facilitarea integrării europene și euroatlantice a statelor din Europa de Sud-Est. În perioada mai 2008 – mai 2009, președinția Consiliului a fost asigurată de Republica Moldova.

Punând în lumină altă structură subregională, notăm că Republica Moldova, în calitate de membru fondator al Inițiativei de Cooperare în Europa de Sud-Est (creată în 1996), a adoptat Declarația de intenție privind cooperarea în cadrul acestei organizații și participă la: realizarea unor proiecte ce vizează facilitarea transporturilor și a comerțului, sursele de finanțare fiind identificate prin intermediul CRC; combaterea criminalității transfrontaliere prin instituirea unui oficiu regional pentru schimbul de informații ca

parte a centrului de nivel subregional special format; delegarea ofițerilor de legătură detașați de la Serviciul Vamal și Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova; crearea rețelei energetice în Europa de Sud-Est prin implementarea Proiectului de asistență tehnică și investițională pentru dezvoltarea pieței energiei electrice din sud-estul Europei în cadrul Consiliului Regional de Cooperare.

Republica Moldova este membru fondator al Inițiativei Cooperării Economice a Mării Negre (25 iunie 1992), din 1999 – Organizația Cooperării Economice a Mării Negre. Această instituție a fost creată în scopul asigurării păcii, stabilității și prosperității în zonă, promovării cooperării economice și relațiilor de bună vecinătate între statele participante, ameliorării mediului de afaceri și realizării proiectelor comune de investiții private și publice. Obiectivele Organizației vizează dezvoltarea și diversificarea cooperării bilaterale și multilaterale în conformitate cu principiile și normele legislației internaționale; îmbunătățirea mediului de afaceri și promovarea inițiativei individuale și colective a întreprinderilor și companiilor implicate direct în procesul de cooperare economică; consolidarea încrederii, dialogului și cooperării între statele semnatare. Organizația este structurată pe mai multe platforme de cooperare guvernamentală, parlamentară, de afaceri, financiar-bancară, academică și științifică, afaceri interne și justiție. Domeniile de cooperare sunt canalizate pe comerț, transporturi și comunicații, agricultură, mediu înconjurător, energie, turism și învățământ, asistență socială, știință și tehnologie, renovare instituțională și bună guvernare, combaterea terorismului și a crimei organizate. În 1993, statele membre ale Inițiativei Cooperării Economice a Mării Negre au instituționalizat Adunarea Parlamentară, pentru a realiza scopurile și principiile Declarației constituante de la Istanbul din 25 iunie 1992 și unele structuri cu caracter economico-financiar și tehnologic: Consiliul de Afaceri, care include Camerele de Comerț și Industrie; Banca Mării Negre pentru Comerț și Dezvoltare, abilitată cu finanțarea și realizarea proiectelor comune etc. La 5 iunie 1998 a fost semnată Carta Cooperării Economice a Mării Negre, intrată în vigoare la 1 mai 1999, prin intermediul căreia Organizația a obținut identitate juridică internațională, numărând actualmente 12 state membre. Prin Declarația de la Istanbul din 25 iunie 2002 domeniile de activitate au fost extinse prin preocupări de securitate și stabilitate regională, cooperare cu Uniunea Europeană, colaborare cu alte inițiative și structuri regionale. Urmărind să se transforme într-o structură mai pragmatică, operațională, orientată către acțiune și cu efecte directe asupra selectării și implementării unor proiecte majore interstatale, Organizația a identificat noi domenii de cooperare, precum: crearea unor rețele regionale de comunicații, pe bază de fibre optice; interconectarea sistemelor electrice ale statelor membre,

deschise spre conectare cu rețelele din regiune limitrofe; dezvoltarea în țările din bazinul Mării Negre a unei infrastructuri de transport, integrate sistemului european; constituirea unor conducte de transport al petrolului și gazelor naturale. Vom sublinia că aceste obiective, dar și cele precedente, mai puțin au fost realizate, valorificarea lor de către Republica Moldova reprezentând o oportunitate pentru a se apropia de Uniunea Europeană. În anul 2005, Republica Moldova a exercitat președinția organizației și a promovat proiecte în domeniile transporturilor și infrastructurii, energeticii, tehnologiilor informaționale și agriculturii.

Finalizând înșiruirea structurilor de cooperare subregională prin reflectarea activității Republicii Moldova în cadrul Acordului de liber schimb în Europa Centrală, vom nota că acest instrument a fost fondat în 1992, având ca obiectiv facilitarea schimburilor comerciale și a cooperării economice a statelor din zona central-europeană. Însă ulterior cadrul de aplicabilitate a Acordului a părăsit spațiul central-european din cauza aderării statelor fondatoare, dar și a altor state la Uniunea Europeană, actualmente cuprinzând țările balcanice necomunitare și Republica Moldova, care a aderat la CEFTA la 26 iunie 2007 și s-a raliat eforturilor de edificare a zonei de comerț liber în spațiul central și sud-est-european până la 31 decembrie 2010, în baza prevederilor Acordului de la București din 19 decembrie 2006. Acest Acord conține prevederi cu grad extins de liberalizare a comerțului cu mărfuri industriale, proceduri de colaborare și coordonare, mecanisme de aplicare a măsurilor de apărare comercială și de rezolvare a litigiilor comerciale. Acordul prevede anularea taxelor vamale de import și export, a restricțiilor cantitative și a altor taxe cu efect echivalent în comerțul cu mărfuri industriale și majoritatea produselor agroindustriale. Republica Moldova s-a angajat să consolideze democrația și să creeze o economie funcțională de piață în condițiile opțiunii de integrare europeană. Exercițarea de către Republica Moldova a mandatului de președinte al CEFTA, preluat la 1 ianuarie 2008, s-a canalizat pe organizarea reuniunilor subcomitetelor de profil și întrunirii ordinare a Comitetului mixt etc.

Însă prin lansarea de către Uniunea Europeană a Parteneriatului Estic la 7 mai 2009, Republica Moldova este „reasezată” conceptual și geopolitic în spațiul ex-sovietic, iar la 12 ianuarie 2010 sunt inițiate negocierile pentru semnarea unui acord de asociere, care este o parte integrantă a acestui program. Precizăm în context că primele solicitări cu privire la demararea negocierilor în vederea redactării unui acord de asociere au fost întreprinse de președintele P. Lucinschi încă în anii 1996–1997, aceste solicitări fiind de caracter formal, iar președintele V. Voronin declara în 2003, după ce a fost legiferată opțiunea de integrare europeană în noiembrie 2002, că

aderarea la Uniunea Europeană a devenit o politică de stat prioritară atât pe plan intern, cât și pe plan extern, orientarea externă fiind nu doar un proces de revenire la cultura și civilizația europeană, dar și de racordare la standardele și normele politico-economice europene.

Revenind la situația de la mijlocul anilor '90 ai secolului XX, notăm că interesul destul de redus față de Republica Moldova, în sensul că relațiile dintre părți n-au atins gradul suficient de „maturitate”, și-a găsit manifestare în perioada relativ îndelungată de ratificare a Acordului de Parteneriat și Cooperare de către fiecare stat membru al Uniunii Europene, Acordul intrând în vigoare la 1 iulie 1998 (pentru comparație: la 30 martie 1998 cinci țări din „primul val”, inclusiv Estonia, au declanșat negocierile pe marginea acquis-ului comunitar de integrare în Uniunea Europeană). În afară de oportunitățile sus-menționate, acest document a făcut posibile aprofundarea și extinderea programului TACIS (Asistență Tehnică Comunității Statelor Independente), care, fiind un mecanism important de implementare a Acordului, și-a lărgit el însuși cadrul de asistență tehnologică și financiară, pe de o parte, iar pe de alta, a venit cu suport la edificarea economiei de piață, angajarea dialogului și stimularea încrederii între cele două maluri ale Nistrului prin identificarea și realizarea proiectelor comune, consolidarea capacităților instituționale și promovarea cooperării transfrontaliere. Se cuvine de subliniat că handicapul Republicii Moldova la capitolul integrare europeană a devenit sesizabil chiar din start, prin includerea ei nu în programul PHARE (Asistență în Reformarea Economică a Poloniei și Ungariei), ci în TACIS, primul instrument financiar-tehnologic (PHARE) dispunând de capacități cu mult mai extinse, cum ar fi buget anual echivalent la circa un miliard și jumătate de euro sau acordarea asistenței la racordarea legislațiilor naționale ale țărilor candidate la standardele Uniunii Europene.

Pasul decisiv în procesul apropierei integrării europene, dar și cea mai mare decepție țin de Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, care a fost considerat, cu o doză de exagerare, un mecanism important de preparare a potențialilor candidați pentru aderare la Uniunea Europeană, supoziție fondată pe articolul 20 al Pactului – Uniunea Europeană apropie regiunea de perspectiva unei depline integrări a acestor țări în structurile sale, iar în cazul celor care n-au încheiat acorduri de asociere aceasta se va realiza printr-un nou tip de relație contractuală. Fără îndoială, pentru Republica Moldova, acceptată în Pact la 28 iunie 2001, era foarte important să beneficieze de fondurile de stabilizare, fiind identificate 21 de domenii de interes prioritar, însă cu mult mai esențială se dovedea a fi tentativa de a se include în alt spațiu, situat geopolitic și conceptual mai aproape de Uniunea Europeană. Paradoxal însă, acest eveniment a coincis în timp cu instaurarea guvernării Partidului Comuniștilor din Republica Moldova, cu un program vădit proeurasiatic.

Or, Republica Moldova n-a putut fructifica plenar oportunitățile apărute, dificultățile fiind de caracter intern (instabilitatea instituțiilor democratice, disfuncționalități de comunicare între ramurile puterii de stat, managementul ineficient al resurselor umane, lipsa unei economii funcționale de piață, mediu ostil pentru investitori străini, concurență neloială, nivelul redus al calității vieții, restanțe serioase la capitolele ajustarea cadrului normativ și libertatea mass-media, asigurarea drepturilor omului, absența unei orientări proeuropene bine conturate, plenar asumate și susținute prin acțiuni concrete, cel puțin până în anul 2005). Totodată, nu poate fi trecută cu vederea instituționalizarea unor structuri, altele decât cele trei prevăzute de Acordul de Parteneriat și Cooperare, cum ar fi Comisia Națională pentru Integrare Europeană, Comisia Parlamentului Republicii Moldova pentru Integrare Europeană. Notăm în același context că dificultățile sunt și de proveniență externă, fiind de ordin conceptual (Republica Moldova n-a intrat în calculele inițiale ale autorilor Pactului), geopolitic (apartenența la CSI, plasarea în sfera de influență și interese a Federației Ruse) și instituțional (subdiviziunea din cadrul Direcției Generale 1A a Comisiei Europene abilitată cu gestionarea relațiilor cu Republica Moldova, este responsabilă în același timp de raporturile cu Rusia, Ucraina și Belarus). Insuccesul major înregistrat este că prin participarea la acest proiect Republica Moldova n-a izbutit să semneze un acord de asociere și a întârziat în realizarea parcursului european.

Perspectivile de integrare europeană a Republicii Moldov au fost diminuate într-o anumită măsură prin lansarea în anul 2002 a Politicii Europene de Vecinătate, realizată prin planuri bilaterale de acțiuni, care stabilesc agenda reformelor pe termen scurt și mediu: țările vecine, fiind supuse „europenizării”, dispun de posibilitate de a se apropia de Uniunea Europeană, dar fără a avea acces la instituțiile ei fundamentale și a obține calitatea de stat membru într-un viitor apropiat. Semnat la 22 februarie 2005, Planul de Acțiuni Uniunea Europeană-Moldova este un document politic menit să suplimenteze Acordul de Parteneriat și Cooperare, care rămânea baza validă pentru cooperare, trasează 80 de obiective și 294 de acțiuni/măsuri de urmat în 7 domenii principale, majoritatea dintre ele fiind obiect al responsabilității autorităților Republicii Moldova.

Planul de Acțiuni a stabilit un set de priorități în domeniile incluse în Acordul de Parteneriat și Cooperare, acesta „rămânând baza valabilă pentru cooperare dintre Uniunea Europeană și Moldova”. Prioritățile trasate vizează depunerea eforturilor susținute pentru soluționarea viabilă a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova; consolidarea stabilității și eficienței instituțiilor ce garantează democrația și supremația legii; asigurarea respectării libertății presei și de exprimare; fortificarea capacităților administrative și judiciar; ameliorarea climatului investițional prin reforme structurale în

vederea asigurării condițiilor nediscriminatorii, transparente și previzibile pentru afaceri, inclusiv prin lupta cu corupția; reluarea cooperării cu instituțiile financiare internaționale, implementarea acțiunilor vizând reducerea sărăciei, consolidarea creșterii economice asigurate de sectorul privat și durabilitatea fiscală; progresul spre un sistem eficient de management al frontierei pe toate sectoarele hotarului Republicii Moldova, inclusiv pe cel transnistrean; intensificarea luptei împotriva crimei organizate, inclusiv traficul de ființe umane; asigurarea eficienței managementului fluxului migrațional, inclusiv inițierea procesului vizând încheierea unui acord de readmisie între Republica Moldova și Uniunea Europeană.

Planul de Acțiuni a fost împărțit în următoarele compartimente: Dialogul politic și reformele; Cooperarea pentru soluționarea conflictului transnistrean; Reforma și dezvoltarea social-economică; Comerțul, piața și reforma regulatorie; Cooperarea în domeniul justiției și afacerilor interne; Transport, energie, telecomunicații, mediu și cercetări, dezvoltare și inovații; Contactele interumane. Vom specifica lapidar că prin intermediul acestui document părțile au convenit să dezvolte dialogul și cooperarea în domeniul politicii externe și de securitate, Uniunea Europeană s-a angajat să-și sporească participarea în procesul de identificare a soluțiilor conflictului din raioanele de est, respectând suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova în cadrul hotarelor sale recunoscute internațional, iar cooperarea Republicii Moldova în activitățile Pactului de Stabilitate în Europa de Sud-Est a fost declarată complementară implementării Planului de Acțiuni. Vom remarca, de asemenea, acțiunile de pregătire a Republicii Moldova pentru integrare în Spațiul European de Cercetare și în cadrul Programelor Comunitare de Cercetare-Dezvoltare, dezvoltare a capacităților în domeniul cercetării și dezvoltării tehnologice pentru a susține economia și societatea, intensificare a contactelor și capacității regionale transfrontaliere prin preluarea oportunităților și provocărilor care rezultă din extinderea Uniunii Europene, precum și ajustarea sistemului educațional la standardele țărilor comunitare și la prevederile procesului de la Bologna.

Planul de Acțiuni a contribuit la angajarea mai vizibilă și participativă a Uniunii Europene în Republica Moldova: numirea Reprezentantului Special pentru Republica Moldova (martie 2005), inaugurarea Delegației Comisiei Europene în Moldova (octombrie 2005), instituirea Misiunii de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina (noiembrie 2005), deschiderea Centrului Comun de Vize pe lângă Ambasada Ungariei în Republica Moldova (aprilie 2007), aprobarea Regulamentului cu privire la introducerea Preferințelor Comerciale Autonome (octombrie 2007), nominalizarea Delegației Uniunii Europene (decembrie 2009).

Prin urmare, Planul de Acțiuni a actualizat dialogul dintre părți și a extins într-o anumită măsură oportunitățile de cooperare, plasează Republica Moldova într-o perspectivă geopolitică ancorată pe conceptele de vecinătate și proximitate europeană, sprijinind participarea în Procesul de Cooperare în Europa de Sud-Est. Totuși, constatând că eforturile de a fi inclusă în grupul țărilor din Balcanii de Vest, care se bucură de un alt tratament, mai preferențial, erau cu șanse destul de mici de realizare, din luna august 2007 Republica Moldova inițiază redefinirea pozițiilor sale în relațiile cu Uniunea Europeană, în sensul ancorării progresive în spațiul celor patru libertăți de circulație, pedălându-se, mai ales, pe facilitarea regimului de vize și, implicit, circulația liberă a persoanelor.

Lansarea Parteneriatului Estic în 2009 a urmărit identificarea noilor capacități de aprofundare a relațiilor dintre părți prin extinderea domeniilor cooperării atât pe dimensiune bilaterală, cât și la nivel multilateral, realizată în baza „principiilor implicării comune, diferențierii și condiționalității”. Domeniile principale de cooperare sunt structurate pe patru platforme tematice: democrația, buna guvernare și stabilitatea; integrarea economică și convergența cu politicile comunitare; securitatea energetică; contactele interumane. Se impune de remarcat că acest mecanism de finanțare și de asistență din partea Uniunii Europene conține două neajunsuri esențiale: circumscrisă din nou Republica Moldova în spațiul postsovietic și nu prevede o finalitate politică certă, chiar dacă sunt exprimate supoziții privind abordarea diferențiată în funcție de progresul realizat de fiecare stat. Evenimentele care s-au derulat după Summitul Parteneriatului Estic de la Vilnius din 28-29 noiembrie 2013 denotă asupra oportunității reformatării acestui mecanism de cooperare printr-o abordare diferențiată, date fiind obiectivele pe care participanții le urmăresc.

Obiectivele generale urmărite prin lansarea Parteneriatului Estic sunt ancorate pe apropierea politică și economică a statelor semnatare de Uniunea Europeană, promovarea securității, stabilității și bunei guvernări, facilitarea parteneriatului între structurile societății civile și guvernele statelor partener, încurajarea contactelor între oameni prin liberalizarea regimului de vize pe termen lung, îmbunătățirea securității energetice, realizarea reformelor structurale și protecția mediului ambiant. Parteneriatul este fundamentat pe un spectru de valori, precum democrația și statul de drept, respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, economia liberă de piață și dezvoltarea durabilă. Parteneriatul cuprinde două dimensiuni: bilaterală, care presupune edificarea relațiilor mai strânse între Uniunea Europeană și fiecare stat semnatar prin acorduri ce stabilesc caracterul și conținutul raporturilor contractuale dintre părți; multilaterală, care prevede elaborarea unui cadru nou de cooperare și schimbul de bune practici, fiind stabilite patru platforme sau domenii.

Implementarea prevederilor ce se conțin în platformele de cooperare menționate a solicitat lansarea unor inițiative directorii cu titlul de programe sectoriale, care au menire să sprijine realizarea obiectivelor generale pentru a obține rezultate fezabile. Astfel, lupta împotriva corupției și reformarea administrației publice țin de platforma nr. 1; facilitățile pentru întreprinderile mici și mijlocii, buna guvernare în domeniul mediului, comerțul și apropierea reguletoare în domeniul comerțului în cadrul zonei de liber schimb sunt incluse în platforma nr. 2; aspectele ce vizează piețele energetice regionale, asistența energetică și diversificarea livrărilor energetice sunt încadrate în platforma nr. 3; promovarea managementului eficient de mediu, prevenirea dezastrelor naturale sau a celor provocate de om, fondul pentru finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii, programul integrat de gestiune a frontierelor se regăsesc în platforma nr. 1.

Uniunea Europeană a pus accentul pe dimensiunea multilaterală a cooperării, abordând subregiunea ocupată să formeze un spațiu de stabilitate la frontierele sale estice prin propunerea unui format nou de colaborare, exprimat prin programe sustenabile de reformă democratică. În realitate însă această inițiativă n-a impulsionat cooperarea între statele postsovietice, fiecare preferând să negocieze direct și de unul singur cu Uniunea Europeană pe marginea problemelor sale din cauza că prioritățile strategice și obiectivele urmărite se dovedesc a fi total diferite, chiar dacă am putea identifica un substrat comun – modernizarea. Republica Moldova a încercat să obțină mai mult, considerând absolut fondat că Uniunea Europeană poate să-i acorde asistența necesară pentru realizarea proceselor complexe de modernizare a statului și economiei, având ca suport de referință criteriile de preaderare și prevederile acquis-ului comunitar. Ținem să subliniem că, deși conține mai multe carențe, Parteneriatul Estic trebuie tratat ca pe o etapă importantă în realizarea parcursului european al Republicii Moldova.

Prin urmare, relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, fiind reglementate de Acordul de Parteneriat și Cooperare, au evoluat lent și se caracterizează printr-un grad relativ redus de intensitate și constanță. O.Serebrian a remarcat că marea nefericire a Republicii Moldova este că a înțeles necesitatea și în special fezabilitatea integrării europene prea târziu, iar majoritatea măsurilor preconizate, potrivit lui A. Thatham și E. Osmochescu, s-au dovedit a fi declarative și deci, putem vorbi doar de o etapă inițială a cooperării, avansarea fiind destul de lentă din cauza lipsei unei orientări clare, în condițiile că progresul în implementarea prevederilor acordurilor încheiate a fost neuniform și pe diferite domenii ale procesului de reformă. Integrarea europeană a Republicii Moldova nu poate fi realizată prin Politica Europeană de Vecinătate care se dovedește a fi numai un instrument de

promovare a „integrării regionale în afara hotarelor Uniunii Europene”, dar nu și de preaderare, deoarece se referă la diferite cadre instituțional-juridice.

Integrarea Europeană a Republicii Moldova este un proces bidimensional care presupune eforturi și voință din partea ambilor parteneri. Acțiunile care trebuie realizate de Republica Moldova sunt cu mult mai variate și mai extinse, ea nu va fi „acceptată așa cum este”, ci numai atunci când va corespunde exigențelor comunitare, cu atât mai mult că Uniunea Europeană, după toate probabilitățile, nu va mai fi atât de generoasă, „a obosit” de pe urma extinderilor recente din anii 2004, 2007 și 2013, în condițiile dificultăților generate de criza economică și necesității redimensionării politicilor economico-monetare. În același timp, Uniunea Europeană nu poate să facă abstracție de aspirațiile proeuropene ale Turciei, care se află în plin proces de negocieri pe marginea capitolelor acquis-ului comunitar, chiar dacă din vara anului 2013 au fost provizoriu sistate, nemaivorbind de năzuințele statelor din Balcanii de Vest, la moment Albania, Fosta Republică Iugoslavă Macedonia, Serbia și Muntenegru deja dețin calitatea de stat candidat. Nu este exclus, de asemenea, că Uniunea Europeană preconizează să elaboreze parametrii unui tip elevat de parteneriat, numit privilegiat, fiind adresat în special Turciei, dar și altor state, însă fără a oferi acces instituțional la structurile europene. Setul de acțiuni ce urmează a fi întreprins de Republica Moldova include mai multe aspecte – instituțional, normativ, diplomatic și conceptual:

1) instituțional: pentru coordonarea politicilor de integrare europeană, care sunt cu precădere de ordin intern, nu este suficient Departamentul Integrare Europeană din cadrul Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene, ci se impune formarea Ministerului Integrării Europene, măsură care este menită să demonstreze consecvența cursului proeuropean și să faciliteze activitatea eventualului negociator-șef;

2) normativ: programele de guvernare trebuie să fie axate pe prevederile acquis-ului comunitar, prin racordarea legislației naționale la standardele europene și fortificarea capacităților instituționale. În același context se încadrează oportunitatea elaborării în redacție nouă a două documente de semnificație definitorie: strategia națională de integrare europeană și concepția politicii externe a Republicii Moldova. Strategia urmează să fie perfectată în baza criteriilor de la Copenhaga/Madrid și acquis-ului comunitar, să fundamenteze integrarea europeană în calitate de ideologie de consolidare a coeziunii sociale, fapt care presupune indispensabilitatea susținerii acestui document la nivel național de către autoritățile puterii de stat, principalele partide politice și elemente ale societății civile.

Concepția are ca misiune să actualizeze și să ajusteze la condițiile și la opțiunile noi prioritățile și direcțiile principale ale politicii externe a Republicii Moldova, impunând expres cursul strategic de integrare europeană și

renunțându-se la caracterul declarativ multivectoral, dar inefficient, materializat prin ideea „nodului de legătură”, din cauza că nu dispune de potențial suficient pentru a exercita un asemenea rol, cu atât mai mult că în condițiile globalizării relațiile bilaterale, în special de caracter comercial-economic, se stabilesc cu precădere direct, fără intermediari. Republica Moldova n-a devenit nici „punct de interferență culturală dintre Vest și Est”, intențiile n-au rămas decât la nivelul declarațiilor;

3) diplomatic: pentru a-și promova eficient imaginea pozitivă, spori gradul de audiență și interesa Uniunea Europeană prin argumentarea că ar merita alt tratament, se impune ca Republica Moldova să depună eforturi diplomatice susținute nu numai prin mărirea prezenței în capitalele europene, dar, de asemenea, prin inaugurarea și acreditarea reprezentanțelor diplomatice noi: actualmente, Republica Moldova a acreditat numai 18 reprezentanțe diplomatice în statele membre ale Uniunii Europene, iar acestea, la rândul lor, toate sunt prezente în Republica Moldova, însă jumătate dintre ele dețin statut extins și deci, reședințele lor de bază fiind localizate în capitalele altor țări.

4) conceptual: un obstacol serios în calea integrării europene a Republicii Moldova se găsește la nivelul mentalităților unor oameni politici, dar și ale unui segment important de cetățeni, stereotipuri care sunt amplificate de factorul geoeconomic, invocându-se nejustificat, în opinia noastră, că aderența la Uniunea Europeană înseamnă abandonarea în regim expres a piețelor tradiționale, din Comunitatea Statelor Independente, în condițiile nevalorificării celor de perspectivă.

Demararea la 12 ianuarie 2010 a negocierilor cu privire la perfectarea unui acord de asociere reprezintă un pas esențial în procesul de apropiere a integrării europene a Republicii Moldova. Este absolut indispensabil ca Republica Moldova nu numai să se angajeze expres în procesul de racordare a legislației naționale la exigențele Uniunii Europene, dar să-și consolideze capacitățile instituționale menite să asigure implementarea legilor și altor acte normative adoptate pentru a corespunde cât mai eficient cerințelor (față de candidați). Însă pentru o perspectivă scurtă este necesar de a implementa mai întâi de toate cele două Acorduri - cu privire la liberalizarea regimului de vize, intrat în vigoare la 28 aprilie 2014 și cu privire la comerțul liber aprofundat și atotcuprinzător. Finalizarea negocierilor pe marginea acestor documente demonstrează că Republica Moldova a devenit un partener credibil și stabil, angajat în procesul de reformare și modernizare, bunele relații cu Uniunea Europeană reprezentând pentru moment un mecanism determinant și edificator în realizarea procesului de modernizare.

Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană presupune beneficii și costuri de nivel și caracter atât național, cât și sectorial. Principalele categorii de costuri care trebuie asumate sunt:

1) costuri de adoptare a normelor politice europene, marea lor majoritate trebuie valorificate în perioada care precedă integrarea propriu-zisă;

2) costuri de ajustare și implementare a legislației naționale la standardele definite de normele și politicile europene, majoritatea lor se referă atât la nivelul instituțional, cât și la cel microeconomic, ele presupun cuantificarea eforturilor pentru respectarea prevederilor în domenii care fac obiect al aquis-ului comunitar;

3) costuri de modernizare a economiei Republicii Moldova, marea majoritate fiind poziționate în timp anterior aderării și vizează „intenții obligatorii” pentru dezvoltarea social-economică;

4) costuri provenite din asumarea calității de stat membru al UE, acestea fiind achitate în urma realizării integrării europene și presupun contribuții la bugetul comunitar și alte plăți de participare la exercitarea activităților în cadrul instituțiilor comunitare.

Prin urmare, volumul costurilor este determinat de diferențele dintre structurile instituționale și conținutul politicilor promovate de Republica Moldova și de elementele definitorii ale modelului Uniunii Europene. Integrarea europeană reclamă adoptarea, asumarea și implementarea modelului comunitar, solicitând costuri aferente de racordare a modelului național și asigurare a compatibilității și convergenței lui în raport cu standardele europene. În aspect sectorial, majoritatea costurilor provin din nivelul foarte scăzut de dezvoltare a unor sectoare, în conformitate cu exigențele Uniunii Europene, pe când implementarea prevederilor aquis-ului comunitar, incontestabil, cel puțin inițial, se va solda cu repercusiuni negative din cauza sporirii costurilor de aliniere și, implicit, scăderea capacității de competitivitate sau chiar dispariția multor unități economice.

Beneficiile provenite de pe urma realizării integrării europene ar fi:

1) modernizarea statului și societății, în special contează procesul decât obiectivul final, dat fiind că prevederile aquis-ului comunitar vizează peste treizeci de domenii care, la rândul lor, includ segmente sectoriale mai mici și mai concrete;

2) suplimentarea și diversificarea resurselor financiare pentru realizarea politicilor de stat și consolidarea societății civile prin accesul la fondurile structurale și de coeziune precum și prin participarea la instituțiile și programele Uniunii Europene;

3) circulația liberă, în regim liberalizat, a cetățenilor Republicii Moldova în spațiul comunitar, contribuindu-se la dezvoltarea businessului mic și mijlociu în Republica Moldova, suplimentarea bugetului de stat și sporirea nivelului de trai al oamenilor.

Cât despre nivelul agenților economici, cel puțin în prima perioadă post-aderare, există riscul că unii sau mai mulți dintre ei se vor sufoca și nu vor

putea mobiliza resursele necesare pentru a se înscrie în circumstanțele noi, cauzele fiind accesul limitat la resurse financiare, lipsa de personal cu experiență și de înaltă calificare, dependența de alte activități-suport, care n-au cunoscut dezvoltare, starea insuficientă și nesatisfăcătoare a infrastructurii. La nivelul acquis-ului comunitar poate apărea riscul implementării asimetrice, în sensul că nu toate domeniile de activitate sunt acoperite în mod similar, cum ar fi, spre exemplu: dacă standardele de calitate nu sunt însoțite de standarde ce vizează protecția muncii, poate să se ajungă la creșterea numărului accidentelor de muncă.

Prin urmare, costurile de integrare sunt constituite din costuri bugetare, economice și sociale, în sensul de cheltuieli necesare armonizării legislative, ajustărilor structurale, consolidării capacităților instituționale, formării personalului. Beneficiile se dovedesc a fi de caracter politic (participarea la procesele de adoptare a deciziilor la nivelul UE, sprijinul în consolidarea și stabilizarea sistemului și regimului politic, asigurarea securității cetățenilor), de factură economică (accesul la circulația liberă a mărfurilor, serviciilor și capitalurilor, la fondurile comunitare structurale și de coeziune, sporirea fluxurilor de investiții străine directe, facilitarea contractării creditelor străine) și de natură socială (racordarea sistemelor de protecție socială și ocrotire a sănătății la standardele europene, circulația liberă a persoanelor, asigurarea protecției juridice în baza dreptului Uniunii Europene, sporirea nivelului de trai și a calității vieții oamenilor). Una din prioritățile strategice de caracter economic constă în susținerea prin fonduri europene a reformei agrare, complementată de dezvoltarea rurală, care va asigura modernizarea social-economică prin edificarea unei agriculturi orientată spre piețele comunitare și relansarea localităților din mediul rural. În același timp, se va contribui la conservarea tradițiilor și dezvoltarea turismului, asigurând „deschiderea” pentru cetățenii statelor comunitare.

Perioada a treia a început la 27 iunie 2014 cu semnarea Acordului de Asociere, incluzând și Acordul de Liber Schimb, care a înlocuit Acordul de Parteneriat și Cooperare, a cărui valabilitate a expirat la 1 iulie 2008, prelungit anual în condițiile că părțile nu exprimau obiecțiuni. Acordul de Asociere imprimă relațiilor politico-juridice dintre cele două părți un cadru calitativ nou, fiind, după cum am subliniat mai sus, expresie a realizării vocației europene a poporului Republicii Moldova. Acordul de Asociere include 7 titluri: Principii generale; Dialogul politic și reforma, cooperarea în domeniul politicii externe și de securitate; Justiție, libertate și securitate; Cooperarea în sectorul economic și alte sectoare; Comerțul și aspecte legate de comerț; Asistența financiară și prevederi privind combaterea fraudelor și controlul; Dispoziții instituționale, generale și finale.

Acordul a instituit asocierea între Uniunea Europeană și statele membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte, a cărei obiective

constau, potrivit art. 1 în promovarea asocierii politice și integrării inclusiv prin creșterea participării Republicii Moldova la politicile, programele și agențiile Uniunii Europene; fortificarea cadrului politic de dialog consolidat în domenii de interes comun; consolidarea democrației și stabilității politice, economice și instituționale; promovarea, păstrarea și consolidarea păcii și stabilității pe dimensiunea regională și internațională; susținerea și sporirea gradului de cooperare în domeniul justiției, libertății și securității în vederea consolidării statului de drept, respectării drepturilor și libertăților fundamentale, a mobilității și contactelor interumane; susținerea eforturilor Republicii Moldova în dezvoltarea potențialului său economic prin cooperarea internațională și armonizarea legislației sale la standardele comunitare; crearea condițiilor pentru integrarea graduală a Republicii Moldova pe piața internă a Uniunii Europene prin formarea zonei de liber schimb în conformitate cu drepturile și obligațiunile ce decurg din calitatea sa de membru al Organizației Mondiale a Comerțului.

Dialogul politic dintre cele două părți în domeniile de interes comun, potrivit art.3, urmărește aprofundarea asocierii politice, respectarea și promovarea principiilor suveranității și independenței, integrității teritoriale și inviolabilității frontierelor, supremației legii și bunei guvernări, consolidarea cooperării în materia securității și apărării, gestiunii crizelor și abordării provocărilor globale și regionale pe baza multilateralismului efectiv. Părțile au convenit, în baza art. 7, asupra „participării posibile a Republicii Moldova în operațiunile civile și militare de gestionare a situațiilor de criză conduse de Uniunea Europeană”, însă aceste prevederi nu contravin statutului de neutralitate a Republicii Moldova din cauza că Uniunea Europeană nu este prin caracter o organizație politico-militară și desfășoară numai operațiuni post-conflict, de menținere a păcii, iar Acordul de Asociere nu înseamnă integrare politică și nici nu conține calitatea de stat candidat. Conform art. 8, părțile au reiterat angajamentul de a identifica o soluție durabilă a conflictului din raioanele de est, cu respectarea deplină a suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova și de a facilita în comun reabilitarea postconflict, această problemă rămânând, până la rezolvarea definitivă și fără a aduce atingere formatului de negocieri stabilit, pe agenda dialogului și cooperării, atât în relațiile mutuale, cât și într-un cadru mai extins, incluzând actorii internaționali interesați. În plus, art. 462 admite începutul aplicării Acordului de Asociere sau a Titlului V ca parte integrantă a Acordului în zonele din Republica Moldova asupra cărora Guvernul Republicii Moldova nu exercită un control efectiv după ce Republica Moldova va asigura implementarea și aplicarea completă în totalitate sau în parte. În această ordine de idei, Acordul de Asociere nu se dovedește a fi un impediment în calea restabilirii integrității teritoriale a Republicii Moldova, ci din contra, permite agenților economici

din stânga Nistrului să beneficieze de un regim favorabil în raport cu zona de liber schimb.

Altă problemă de semnificație determinantă și edificatoare pentru realizarea parcursului european ține de reforma internă, care, în conformitate cu art. 4, se rezumă la cooperarea pentru dezvoltarea, consolidarea și sporirea stabilității și eficacității instituțiilor democratice și statului de drept; asigurarea respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale; realizarea progreselor în reformarea sistemului judiciar și a cadrului legal în vederea asigurării independenței și consolidării capacității sale, garantarea imparțialității și a eficacității organelor de drept; continuarea reformei administrației publice, dezvoltarea serviciului public responsabil, eficient, transparent și profesionist; asigurarea eficacității în lupta împotriva corupției, inclusiv prin aplicarea instrumentelor legale internaționale relevante. Aceste, dar și alte prevederi, și-au găsit precizare și dezvoltare în textul Acordului de Asociere, fiind îndreptate spre armonizarea legislației naționale la actele comunitare și instrumentele internaționale la care se face referință, implementarea obligațiilor asumate și, implicit, realizarea obiectivelor trasate.

Cadrul instituțional al dialogului și cooperării prevede înființarea unor structuri: Consiliul de Asociere, format din membri ai Consiliului Uniunii Europene și ai Comisiei Europene, pe de o parte, iar pe de alta, din membri ai Guvernului Republicii Moldova este abilitat cu supravegherea și monitorizarea aplicării și implementarea Acordului, examinarea periodică a funcționalității (art. 434) și adoptarea deciziilor care cad sub incidența sa, fiind obligatorii pentru părți, poate face recomandări și are competența de a actualiza sau modifica anexele ce se conțin, dar fără să aducă atingere dispozițiilor specifice din Titlul V (art. 436); Comitetul de Asociere, format din funcționari de nivel superior ai părților, care oferă asistență Consiliului de Asociere în exercitarea sarcinilor sale (art. 437), care îi poate delega unele din competențele sale, inclusiv de a adopta decizii de caracter obligatoriu, iar într-o configurație specifică (a Comitetului) poate aborda probleme ce țin de Titlul V (art. 438); Comitetul Permanent de Asociere, format din deputați ai Parlamentului European și ai Parlamentului Republicii Moldova (art. 440), care poate solicita informații de la Consiliul de Asociere privind implementarea Acordului (art. 441).

Ținem să precizăm că aceste structuri instituționalizate de părți nu lezează suveranitatea Republicii Moldova din cauzele că nu sunt de caracter supranațional, nu li se deleghează prerogative suverane, se formează componența lor pe bază de paritate numerică, iar funcțiile atribuite se referă la evaluarea progreselor înregistrate în implementarea acțiunilor și aplicarea măsurilor prevăzute. Republica Moldova nu cedează drepturi suverane și nici nu deleghează prerogative suverane, dar se conformează unor reguli și

proceduri negociate, acceptate și asumate, de altfel ca și în cazul participării în alte instituții de cooperare multilaterală.

Referindu-ne succint la particularitățile și caracterul sensibil al Titlului V, care vizează zona de liber schimb, subliniem că în conformitate cu art. 452, dacă părțile convin că măsurile necesare prevăzute au fost implementate și sunt aplicate, Consiliul de Asociere poate să se pronunțe asupra deschiderii mai largi a pieței, iar potrivit art. 458, semnatarii pot încheia acorduri sectoriale, în orice domeniu care intră sub incidența cadrului de aplicare a Acordului de Asociere, complementându-l ca parte integrantă a relațiilor bilaterale generale.

Considerăm necesar de a specifica, de asemenea, că potrivit art. 157, Acordul nu împiedică menținerea sau instituirea uniunilor vamale, altor zone de liber schimb ori aranjamente cu privire la traficul de frontieră, însă în măsura în care nu contravin aranjamentelor comerciale prevăzute în conținutul său. În acest sens, vom sublinia că, Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană nu este îndreptat împotriva unor state sau grupuri de state organizate în instituții guvernamentale, ci vizează realizarea intereselor naționale și materializarea aspirațiilor înscrise în Declarația de Independență.

Notăm că fiind un document-tip, similar după conținut celui semnat de Ucraina, care asigură asocierea politică și integrarea economică. Acordul de Liber Schimb este o componentă a Acordului de Asociere, incluzând titlurile IV-VI, înlocuiește Preferințele Comerciale Autonome, dar conține unele derogări și amânări de punere în aplicare, oferind timpul necesar pentru racordarea titlurilor de mărfuri și produse din Republica Moldova la standardele comunitare. Republica Moldova devine o componentă a unui spațiu de liber schimb, care în condițiile actuale ar fi un avantaj, iar temerile, mai ales din partea Federației Ruse cu privire la posibilitatea reexportului, nu se dovedesc a fi fondate, deoarece se conțin prevederi ce solicită obligativitatea certificatului de proveniență. Însă abordată la general, alternativa la capitolul opțiuni față de structurile ce realizează procese integraționiste nu se dovedește a fi un beneficiu și a contribuit la dezintegrarea elitei politice și a societății. În accepția noastră, Republica Moldova trebuie să fie consecventă în valorificarea parcursului european, dat fiind că apropierea de Uniunea Europeană se dovedește a fi un mecanism important de consolidare a pozițiilor sale pe arena geopolitică din Europa, inclusiv în relațiile cu Rusia. Agenda europeană nu reprezintă altceva decât o strategie de modernizare a statului și reformă economică, un rol important revenind reformei agriculturii, care trebuie complementată cu politici în domeniul dezvoltării rurale.

Perspectiva europeană a Republicii Moldova a fost consolidată substanțial prin Rezoluția Parlamentului European din 17 aprilie 2014, în cadrul căruia este stipulat că prin semnarea Acordului de Asociere nu se finalizează relațiile cu Uniunea Europeană. În conformitate cu art. 49 al Tratatului pentru

Uniunea Europeană. Georgia, Republica Moldova și Ucraina, c și orice alt stat european, au perspective europene și pot cere să devină țări membre ale Uniunii, cu condiția să adere la principiile democrației, să respecte libertățile fundamentale, drepturile omului, inclusiv ale minorităților și să garanteze statul de drept. Trei luni mai târziu, la 26 iunie 2014, Consiliul Uniunii Europene a adoptat Agenda de asociere Uniunea Europeană – Republica Moldova, document care conține prioritățile cooperării între părți în perioada 2014–2016, urmărindu-se pregătirea implementării Acordului de Asociere, inclusiv a componentei privind zona de liber schimb aprofundat și cuprinzător. Agenda de Asociere înlocuiește Planul de Acțiuni, stabilește o platformă actualizată pentru realizarea asocierii politice și integrării economice, incluzând aspecte politice, economice și comerciale. Este de precizat că Agenda include un număr limitat de priorități, însă acest fapt nu afectează domeniul de acțiune sau mandatul dialogului existent și nu împiedică îndeplinirea angajamentelor asumate, intrate în vigoare sau aplicate provizoriu. Acțiunile incluse în Agendă urmează a fi implementate în spiritul obiectivului general de asociere politică și integrare economică, cu respectarea principiilor transparenței, răspunderii și incluziunii, angajamentului ambelor părți, pentru atingerea unor rezultate tangibile și definite prin aplicarea mijloacelor politice, tehnice și financiare corespunzătoare și suficiente, procesul de implementare fiind supus analizei progresului realizat, raportării, monitorizării și evaluării anuale. Trebuie de precizat că Agenda de Asociere nu este în sine un document de programare financiară și nu substituie exercițiul de programare financiară întreprins de părți, însă Uniunea Europeană se angajează să susțină Republica Moldova în realizarea obiectivelor și priorităților stabilite prin utilizarea surselor sale disponibile și încercarea de a coordona suportul din partea altor parteneri (ai Republicii Moldova).

Prioritățile Agendei de Asociere includ dialogul politic și reforma; politica externă și de securitate; cooperarea în domeniul justiției, libertății și securității; cooperarea economică; comerț și aspecte legate de comerț. Dialogul politic și cooperarea în scopul realizării reformelor are ca obiectiv consolidarea respectării principiilor democratice, supremației legii și buneii guvernări, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, precum și implementarea reformelor în următoarele domenii: consolidarea stabilității, independenței și eficacității instituțiilor care garantează democrația și statul de drept; continuarea reformării sectorului justiției; asigurarea respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Dialogul și cooperarea în domeniul Politicii Externe și de Securitate Comună sunt îndreptate spre asigurarea convergenței graduale, inclusiv Politica de Securitate și Apărare Comună și abordarea în particular a problemelor ce țin de securitate, prevenirea conflictelor și gestionarea situațiilor de criză, stabilitatea regională, dezarmarea, neproliferarea, controlul armelor și controlul exporturilor. Cât

despre cooperarea în domeniul justiției, libertății și securității, părțile au convenit pe marginea acțiunilor comune ce vizează protecția datelor cu caracter personal, migrația, azilul și gestionarea frontierei, reforma poliției, prevenirea și combaterea crimei organizate, combaterea drogurilor ilegale, colaborarea juridică în problemele civile, comerciale și penale. Prin cooperarea economică este urmărită acordarea susținerii Republicii Moldova în formarea economiei funcționale de piață și ajustarea graduală a politicilor sale la standardele comunitare în conformitate cu principiile directorii de stabilitate macroeconomică, finanțe publice solide, sistem financiar robust și balanță viabilă de plăți. Vom sublinia, de asemenea, că părțile și-au propus să exercite cooperarea pentru a facilita integrarea Republicii Moldova în Spațiul European de Cercetare, spori participarea Republicii Moldova în Programul Orizont 2020, avansarea și implementarea Strategiei Inovațiilor pentru perioada 2013-2020 „Inovațiile pentru Competitivitate”, fortificarea resurselor umane, materiale și instituționale pentru a îmbunătăți capacitățile de cercetare și inovare, extinde participarea Republicii Moldova în cadrul acțiunilor Marie Skłodowska-Curie.

Considerăm că pentru Republica Moldova și cetățenii săi mult mai convenabilă se dovedește a fi integrarea în UE, dar totodată menținând prezența și consolidând pozițiile pe „piețele tradiționale” din statele ex-sovietice prin acorduri bilaterale, mai ales în condițiile că „piețele de perspectivă” nu sunt valorificate. Integrarea europeană presupune costuri structurale multi-aspectuale, însă beneficiile, în ultimă instanță, incontestabil vor prevala: modernizarea țării prin aderarea la Uniunea Europeană reprezintă o prioritate strategică și ideea care poate fi în măsură să contribuie la asigurarea coeziunii sociale. Republica Moldova practic este impusă să beneficieze de „deschiderea” din partea Uniunii Europene, aceasta este prin excelență o oportunitate de valorificat, altfel va continua să naufragieze în zona „gri”, rămânând o țară cu nivel scăzut de trai, grad înalt de emigranți de muncă, fărâmițată teritorial, instabilă, coruptă și cu restanțe destul de mari la capitolele independența justiției, buna guvernare, libertatea mass-media și administrație publică eficientă.

Integrarea europeană a Republicii Moldova reprezintă prin conținut un proces edificator îndreptat spre asigurarea modernizării prin dezvoltare și este indispensabil ca acest proces să fie finalizat prin accesul la instituțiile comunitare, un jalon important, care nu se dovedește a fi decât un prim-pas, fiind asocierea politică și integrarea economică.

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
profesor cercetător

SECURITATEA NAȚIONALĂ

Securitatea națională, reprezentând problema stringentă a statului și a societății, alcătuită din indivizi, este determinată de două grupuri de factori aflați în interconexiune și interdependență, al căror echilibru dinamic formează esența și conținutul politicilor de securitate. În acest sens, securitatea este prin conținut un fenomen complex care trebuie abordat ca stare și ca proces, fiind îndreptat spre promovarea și asigurarea interesului național prin contracararea amenințărilor și riscurilor, minimizarea vulnerabilităților, dar și elaborarea cadrului detaliat, coerent și eficient al politicilor în domeniu, inclusiv la capitolul sistemul național de securitate și elaborarea mecanismelor de implementare a deciziilor adoptate. P. Hartland-Thunberg definește securitatea națională ca fiind capacitatea unei națiuni de a-și realiza interesele, M. Louw o asociază cu politica tradițională de apărare și cu acțiunile nemilitare ale statului de a-și asigura capacitatea de a supraviețui ca entitate politică, conform lui G. Luciani aceasta poate fi definită drept capacitate de a se opune agresiunii din exterior, iar în accepția cercetătorilor F. Trager și F. Simonie, securitatea națională este o parte a politicii guvernamentale care urmărește drept obiectiv crearea condițiilor politicii naționale și internaționale favorabile pentru protejarea sau extinderea valorilor naționale vitale împotriva adversarilor existenți sau potențiali. Vom aborda securitatea multiaspectual, în conformitate cu elaborările Școlii din Copenhaga, acest concept incluzând dimensiunile militară, politică, economică, socială și ecologică. Vom aborda securitatea națională în relație cu interesul național, ancorându-ne pe aspecte paradigmatic, prin identificarea și evidențierea amenințărilor și riscurilor, elaborarea politicilor în domeniu și implementarea deciziilor în vederea diminuării insecurității, a problemelor cu care se confruntă statul și societatea.

O retrospectivă istorică lapidară denotă că primele structuri instituționale menite să asigure securitatea internă și externă a statului în spațiul carpato-nistean s-au format odată cu constituirea și consolidarea Țării Moldovei, iar la sud de Carpați – a Țării Românești. Domnia centralizată din secolul al XIV-lea a creat și a dezvoltat un aparat permanent în timp de război: oastea mare domnească, formată din slugi domnești și țărani liberi, conduși de căpetenii militare domnești, și din cete de țărani dependenți, conduse de boieri. În timp de pace, securitatea statului era asigurată de oastea mică, constituită din slugi domnești, curteni și slujitori. În perioada medievală, paza hotarelor țării era concentrată în cetăți, fiind condusă de pârcălabi. Paza curții domnești era constituită din slujitori aflați la dispoziția domnului. Un adevărat sistem de fortificații în Moldova a fost realizat de domnii Mol-

dovei Petru Mușatinul, Alexandru cel Bun și îndeosebi Ștefan cel Mare (cetățile Neamț, Suceava, Roman, Soroca, Orhei, Cetatea Albă etc.). În secolele XVI–XVII, în organizarea militară au apărut unele modificări impuse de situația internă și instaurarea suzeranității otomane. În timp de pace, oastea îndeplinea funcții administrative și de pază a hotarelor, în războaie se alătura oștirii otomane. Ca structură, ea continua să fie compusă din trei corpuri: curtenii, slujitorii și mercenarii. În perioada regimului fanariot, paza hotarelor țării a fost încredințată detașamentelor de călărași, conduse de marele-hatman. Aceste trupe asigurau securitatea punctelor de trecere a hotarelor și a celor vamale. În timpul dominației Rusiei țariste, funcțiile de asigurare a securității interne a Basarabiei și a spațiului din stânga Nistrului erau exercitate de structurile organelor interne – poliția, corpul de jandarmi, serviciile secrete – și de trupele militare dislocate în teritoriu. În RASS Moldovenească securitatea internă era prerogativa organelor afacerilor interne ale Uniunii Sovietice, iar în Basarabia interbelică ținea de structurile respective ale României Regale. Procesul de constituire instituțională a organelor republicane de securitate ale RSSM a fost inițiat la 8 august 1940, prin formarea Direcției Principale a Securității Statului în cadrul Comisariatului Poporului pentru Afacerile Interne, care în 1941 s-a separat într-o structură independentă – Comisariatul Securității Statului. După 1944 organele securității statului au suferit mai multe schimbări instituțional-structurale. În 1946, în baza Comisariatului se organizează Ministerul Securității Statului. În 1953, acesta a fost inclus în componența Ministerului Afacerilor Interne al RSS Moldovenești, din cadrul căruia în 1954 se separă Comitetul Securității Statului. Funcțiile organelor secrete au fost definitivare prin Regulamentul cu privire la organele securității de stat ale URSS (1959). În perioada regimului stalinist acestea au organizat represii în masă ale populației Republicii sub pretexte arbitrare.

După proclamarea suveranității și a independenței Republicii Moldova, Comitetul Securității de Stat a devenit o instituție guvernamentală a securității naționale, fiind reorganizat în Ministerul Securității Naționale (9 septembrie 1991), la 23 decembrie 1999 a fost transformat în Serviciul de Informații și Securitate (SIS). Sistemul național de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova este fondat, instituționalizat și se dezvoltă în conformitate cu legislația națională, implementarea politicilor în domeniu fiind atribuită autorităților publice supreme, organelor securității și apărării, precum și altor autorități publice.

Documentul fundamental care actualmente reglementează direcțiile, valorile și principiile generale ale asigurării securității naționale a statului este Concepția securității naționale a Republicii Moldova (CSN), adoptată prin Legea nr. 112 din 22 mai 2008. În conformitate cu prevederile Concepției,

securitatea națională reprezintă condiția fundamentală a existenței națiunii și a statului moldovenesc și este un obiectiv al guvernării.

Concepția securității naționale a înlocuit Concepția securității aprobată prin Hotărârea Parlamentului nr. 445 din 15 mai 1995. Necesitatea elaborării unei noi Concepții a securității naționale a fost determinată de schimbările cardinale care au survenit în domeniul securității statului atât pe plan național, regional, cât și pe plan global, și au condus la epuizarea efectelor juridice ale Concepției din 1995. Aceasta s-a dovedit depășită atât de noile amenințări și provocări la adresa securității, inclusiv ale terorismului internațional, cât și de vectorul integrării europene a țării, adoptat cu fermitate în anul 2003. Astfel, Concepția din 2008 consfințește ireversibilitatea cursului de transformare a țării noastre într-un stat de drept, democratic, european. Concepția Securității Naționale în varianta anului 1995 nu conținea prevederi vizând soluționarea conflictului transnistrean. În noua redacție a documentului acest deziderat este trecut pe primul plan în lista amenințărilor la adresa securității naționale.

Concepția securității naționale cuprinde două mari dimensiuni: securitatea statului și securitatea publică. Asigurarea securității statului are drept scop cunoașterea, prevenirea și contracararea oricăror acțiuni care constituie sau ar putea constitui amenințări sau vulnerabilități la adresa suveranității, independenței, securității, ordinii constituționale și integrității teritoriale a Republicii Moldova, precum și culegerea de informații despre evoluțiile și evenimentele din afara țării întru contribuirea la formularea politicilor externe, de apărare, economică, energetică etc. Securitatea publică are în vizorul său viața, libertatea, drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor.

Un element esențial al Concepției este accentuarea neutralității statului. În conformitate cu art.11 al Constituției, Republica Moldova proclamă neutralitatea sa permanentă, statut care garantează că țara noastră nu este membru al blocurilor militare și nu admite dislocarea de trupe sau de armamente ale altor state și ale blocurilor militare pe teritoriul său. Astfel, toate acțiunile desfășurate de sistemul de securitate națională al Republicii Moldova se bazează pe principiul neutralității.

Obiectivele securității naționale sunt: asigurarea și apărarea independenței, suveranității, integrității teritoriale, ordinii constituționale, dezvoltării democratice, consolidarea statalității Republicii Moldova. Un loc aparte revine apărării și promovării valorilor și intereselor naționale. Securitatea națională cuprinde nu numai securitatea statului, ci și securitatea societății, a cetățenilor Republicii Moldova atât în interiorul țării, cât și dincolo de hotarele ei. Securitatea națională se realizează prin măsuri adecvate de natură politică, economică, diplomatică, socială, juridică, educativă, administrativă și militară, prin activitatea de informații, contrainformații,

precum și prin depășirea eficientă a crizelor, în conformitate cu legislația națională în vigoare și cu normele dreptului internațional.

Orientarea Republicii Moldova spre integrarea în Uniunea Europeană, menținerea bunelor relații pe plan bilateral și regional, participarea la cooperarea multilaterală sunt factorii care fac mai sigură apărarea intereselor țării și realizarea scopului securității naționale. Pornind de la interesele sale naționale, precum și de la angajamentele pe care le impune procesul integrării europene, Republica Moldova se ghidează după următoarele linii directoare ale politicii sale de securitate națională: asigurarea respectării statutului de neutralitate permanentă; restabilirea integrității teritoriale a statului, eliminarea prezenței militare străine, consolidarea independenței și suveranității statului; menținerea proceselor de integrare europeană într-o stare dinamică avansată; asigurarea dezvoltării democratice a societății și consolidarea securității interne; dezvoltarea economică și socială ascendentă a țării prin accelerarea reformelor de ordin politic, economic și instituțional a celor care permit îndeplinirea criteriilor de aderare la Uniunea Europeană; dezvoltarea și valorificarea potențialului uman – principala resursă a țării, apărarea cât mai eficientă a intereselor și drepturilor cetățenilor săi în țară și peste hotare; consolidarea dimensiunilor economică, socială, energetică și ecologică a securității.

Pentru a atinge obiectivele securității naționale, Republica Moldova asigură, de o manieră coordonată cu restul programelor și acțiunilor la nivel național, implementarea politicii sale externe, de securitate și de apărare, va consolida ordinea constituțională, securitatea publică și securitatea domeniilor de importanță vitală pentru stat. Procesul de evaluare și de analiză a amenințărilor și a riscurilor cu impact asupra securității naționale constituie elementul esențial al activității autorităților publice și instituțiilor competente, determinând politica statului în domeniul securității naționale. Totodată, acest proces creează condiții necesare planificării pe termen scurt, de către Executiv, a acțiunilor coordonate ce urmează a fi întreprinse în domeniile respective de către instituțiile guvernamentale.

În altă ordine de idei, Concepția securității naționale identifică mai mulți factori de risc care ar putea prejudicia interesele securității naționale. La elaborarea variantei precedente, adică a Concepției securității de stat, a fost omisă problema conflictului transnistrean. În actuala concepție se stipulează că prezența în raioanele de est ale țării a formațiunilor militarizate anticonstituționale, contrar prevederilor legislației Republicii Moldova, angajamentelor internaționale și voinței cetățenilor țării, favorizează consolidarea regimului separatist și constituie un factor de perpetuare a statu-quoului.

Altă amenințare ține de eventualitatea apariției unor tensiuni interetnice. Republica Moldova, fiind un stat polietic, multinațional, este amenințată

de posibila apariție a elementelor de șovinism, naționalism și separatism. Deși legislația țării la acest capitol este suficient de progresistă și, pentru moment, aceste elemente nu sunt pronunțate, se va ține totuși cont de interesele tuturor grupurilor etnice la promovarea politicii interne și externe.

Pe fundalul descreșterii amenințărilor de ordin militar la adresa securității internaționale, sporesc amenințările de natură neconvențională, în particular globalizarea fenomenului terorismului internațional și pericolul proliferării armelor chimice, biologice, radioactive și nucleare, inclusiv obținerea acestora de actori nonstatali. Contracurarea terorismului internațional și a proliferării armelor de distrugere în masă va fi posibilă doar prin realizarea la nivel internațional a unor acțiuni coordonate și rapide, care reclamă și participarea Republicii Moldova în virtutea angajamentelor internaționale asumate. Adicional la acțiunile întreprinse în contextul cooperării internaționale, Republica Moldova implementează, pe plan intern, măsuri antiteroriste.

În virtutea amplasării geopolitice a țării și a creșterii dependenței economiei Republicii Moldova de sistemul economic mondial, crizele economice la scară globală și regională, instabilitatea de pe piețele străine tradiționale sau de interes prioritar pot avea un impact negativ substanțial asupra economiei țării. Factorii majori de risc de ordin economic la adresa securității naționale a Republicii Moldova sunt generați de dependența excesivă și unilaterală a sistemelor autohtone electroenergetice și de distribuție a gazelor naturale de cele monopoliste străine, această dependență constituind și sfera de vulnerabilitate internă a statului. Narcomania, alcoolismul, răspândirea maladiei HIV/SIDA, bolile contagioase cu pericol sporit pentru societate, alături de migrația forței de muncă și de rata scăzută a natalității, constituie și ele o amenințare la adresa bunăstării, stabilității sociale și politice a țării. Instabilitatea și disfuncționalitatea sistemelor informaționale pot reprezenta amenințări accentuate la adresa securității naționale. Dezvoltarea progresivă a sistemelor electronice de informații din Republica Moldova, gradul lor înalt de interconexiune cu sistemele informaționale internaționale facilitează activitatea factorului criminogen în sfera informațională și fac să sporească vulnerabilitatea sistemelor respective, inclusiv în sferile de importanță primordială pentru securitatea națională.

Totodată, degradarea mediului, exploziile și incendiile, accidentele la întreprinderile energetice, la unitățile economice care utilizează agenți radioactivi și chimici, la întreprinderile de transport, efectele transfrontaliere ale unor astfel de accidente constituie amenințări care, derivând din activitatea umană, au impact negativ asupra securității naționale. Calamități naturale care pot determina situații de urgență în Republica Moldova sunt cutremurele de pământ, inundațiile și alunecările de teren.

Crima organizată și corupția constituie doi factori de risc major. Crima organizată, inclusiv cea transfrontalieră, se îmbină uneori cu activitatea organizațiilor teroriste și cu proliferarea armelor de distrugere în masă. Persistența factorului criminogen creează condiții pentru activizarea acestor două fenomene. În absența unui control asupra raioanelor de est ale Republicii și asupra segmentului transnistrean al frontierei moldo-ucrainene, fenomenul crimei organizate devine o amenințare crescândă la adresa securității naționale. Acest factor de risc poate produce efecte negative la nivel subregional și regional. Fenomenul corupției afectează grav securitatea economică a statului, lezează drepturile omului, subminează structurile statului și realizarea progresului social.

Politica de securitate națională ține cont atât amenințările directe la adresa păcii și securității, care sunt, în principal, de natură militară (terorismul internațional, proliferarea armelor de distrugere în masă), cât și cele indirecte, care transcend granița dintre politic, economic, social și ecologic (statele decăzute, creșterea populației în diverse regiuni, tensiunile de ordin etnic și religios, competiția pentru resurse etc.).

Implementarea prevederilor Concepției securității naționale a solicitat elaborarea unei strategii, care a fost adoptată la 15 iulie 2011, respectând și angajamentul asumat prin Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord. Actualizat prin Hotărârea de Guvern al Republicii Moldova din 18 august 2010. Strategia securității naționale a Republicii Moldova conține următoarele compartimente: Introducere, Interesele naționale și politica de securitate; Consolidarea securității naționale prin intermediul politicii externe și al politicii de apărare; Căile de asigurare a securității naționale; Sectorul de securitate națională și reforma lui; Asigurarea cu resurse a sectorului de securitate națională; Etapele de implementare, procedurile de raportate și de monitorizare.

Strategia securității naționale, potrivit acestui document, este un act politico-juridic pe termen mediu, cuprinzând direcții orientative de activitate în domeniu pe un termen de patru–șapte ani, care permite adaptarea la evoluțiile interne și externe ale politicii (în materia securității naționale), identificarea segmentelor specifice ale sistemului de securitate ce necesită reformare și elaborarea unui plan fezabil de implementare a reformelor. Strategia stabilește criteriile cărora trebuie să li se conformeze sistemul de securitate națională precum: respectarea principiilor statului de drept și a normelor de protecție a drepturilor omului; consolidarea instituțiilor și a principiilor democratice; creșterea economică; asigurarea controlului civil asupra forțelor armate și a structurilor de forță; implementarea principiului de demilitarizare a instituțiilor de stat care nu au atribuții de apărare; promovarea bunelor relații cu statele vecine; protejarea cuvenită a informațiilor clasificate.

Important este că pentru prima dată într-un document ce vizează politicile de stat sunt reliefate pe larg interesele naționale ale Republicii Moldova, care constau în asigurarea și apărarea independenței, suveranității, integrității teritoriale, a frontierelor inalienabile ale statului, asigurarea cetățenilor; respectarea și protejarea drepturilor și libertăților omului, consolidarea democrației pentru dezvoltarea statului de drept și a economiei de piață. În același timp, sunt identificate principalele amenințări la adresa securității naționale: sărăcia, subdezvoltarea economică și dependența energetică; conflictul transnistrean, tensiunile din zonă și prezența militară străină; coerciția externă; factorul criminogen; corupția; problema demografică și acutizarea fenomenului migrației; sănătatea populației; calamitățile naturale, poluarea mediului și accidentele tehnogene; insecuritatea informațională; instabilitatea sistemului financiar-bancar. Riscurile și vulnerabilitățile care pot degenera în amenințări în cazul ignorării sau gestionării lor neadecvate ar fi: insecuritatea societală; instabilitatea politică și capacitățile reduse de securizare a frontierei de stat; terorismul; insecuritatea alimentară; influența crizelor economice și a celor financiare, inclusiv din exterior. În această ordine de idei, capacitatea statului de a face față provocărilor depinde de ritmul eliminării discrepanțelor la capitolul dezvoltare democratică, economică și tehnologică dintre Republica Moldova și țările europene dezvoltate. Reperetele principale de politică externă ce țin de asigurarea stării de securitate națională și de promovare eficientă a intereselor naționale vizează integrarea în Uniunea Europeană, exercitarea unor relații reciproc avantajoase și edificarea unor parteneriate strategice cu Uniunea Europeană, inclusiv România, cu Ucraina, Statele Unite ale Americii și Federația Rusă, intensificarea cooperării internaționale în vederea preluării practicilor folosite în țările comunitare pentru edificarea unui sector funcțional (de securitate națională).

Strategia a definit liniile directorii de reformă a sectorului de securitate națională, realizate în conformitate cu standardele și practicile euroatlantice, care vor cuprinde două niveluri: politic – este prevăzută eficientizarea gestiunii acestui sector; tehnic – este orientat spre ridicarea gradului de competență operațională, consolidarea capacităților instituționale, de personal și a funcționalității structurilor sectorului vizat. În scopul realizării reformelor, au fost definite unele sarcini, printre care: consolidarea capacităților de planificare strategică; perfecționarea cadrului instituțional și normativ; reformarea forțelor armate; instituirea unui sistem viabil de informare a populației și de comunicare; reformarea trupelor de carabinieri. Ținem să subliniem că Strategia a fost elaborată prin abordarea multiaspectuală a securității naționale, având ca suport caracterul multidimensional și interdependent, determinat de situația politică, militară și în domeniul ordinii publice, economică, socială, energetică, ecologică și de altă natură.

În sens general, securitatea este sentimentul individual sau colectiv care definește inexistența unor amenințări și pericole externe (fizice, psihice sau psihosociale), ce pot împiedica realizarea sau prezervarea unor obiective considerate esențiale, precum sunt viața, libertatea și bunăstarea. O națiune își poate gestiona starea de securitate doar dacă deține capacități de atingere a unui grad de performanță menit să sesizeze o gamă cât mai largă de amenințări, directe sau discrete, energetice, informaționale, financiar-bancare, culturale, ecologice etc. La ora actuală, agresiunile care caracterizează mediul internațional sunt remodelate în sensul că agresarea indirectă, ascunsă, de tip informațional devine o componentă fundamentală, înlocuind atacul direct, de tip militar.

Securitatea națională are două componente fundamentale: securitatea internă și securitatea externă. Fiecare componentă trebuie gestionată din perspective integratoare, mai ales prin managementul eficient al proceselor și resurselor, asigurându-se complementaritatea acțiunilor și alocarea resurselor. Securitatea internă vizează, în special, asigurarea ordinii constituționale, prevenirea și combaterea activităților subversive, securitatea socială, ordinea publică și protecția populației, inclusiv în cazul calamităților naturale sau al accidentelor industriale. Securitatea internă asigură mediul cel mai propice dezvoltării social-economice și realizării bunăstării cetățenilor. Securitatea externă reprezintă protecția statului, societății și a persoanei împotriva pericolelor și amenințărilor de ordin extern. Aceasta vizează, mai ales, activitățile contrainformative ale statelor străine, ale entităților statale sau ale structurilor neconstituționale, ale organizațiilor străine sau ale reprezentanților lor, agresiunile militare sau alte activități violente care subminează temeliile statului, terorismul internațional, criminalitatea transfrontalieră și gestionarea conflictelor latente din proximitatea teritorială. Securitatea externă include, de asemenea, participarea la diferite misiuni internaționale de menținere a păcii. Domeniul securității naționale este gestionat aplicându-se modele conceptuale performante, având capacități de sesizare a noilor variabile insecurizante din lumea contemporană.

În conformitate cu dispozițiile Constituției, Legii securității statului, Legii privind organele securității statului și ale altor acte normative, la formarea și realizarea politicii de asigurare a securității naționale participă autoritățile publice supreme în domeniul asigurării securității statului (Parlamentul, Președintele Republicii Moldova, Guvernul și Consiliul Suprem de Securitate), organele securității statului (Serviciul de Informații și Securitate, Serviciul de Protecție și Pază de Stat, Serviciul Grăniceri și Serviciul Vamal), precum și alte autorități publice abilitate în domeniu (Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Apărării, Armata Națională).

Președintele Republicii Moldova, conform Constituției și legislației în vigoare, exercită conducerea generală a activității de asigurare a securității statului și este responsabil de starea securității naționale; ia măsurile necesare privind asigurarea securității statului; coordonează activitatea organelor securității de stat, forțelor armate, a autorităților publice abilitate în domeniu, numește sau propune spre numire conducătorii organelor securității de stat și asigură conlucrarea autorităților publice în domeniul asigurării securității naționale; instituie și administrează organe consultative pentru problemele securității de stat; emite decrete cu caracter normativ cu privire la asigurarea securității statului; poartă tratative și încheie tratate internaționale, în numele Republicii Moldova, privind asigurarea securității naționale. Președintele Republicii Moldova audiază rapoartele conducătorilor organelor securității statului privind rezultatele activității acestor organe, respectarea drepturilor și libertăților omului și alte probleme; de comun acord cu Guvernul, aprobă programele de activitate ale organelor securității de stat, stabilește tipurile de informații prezentate de aceste organe și modul de comunicare a acestor informații. De asemenea, președintele are și atribuții în domeniul apărării: este comandantul suprem al forțelor armate; poate declara, cu aprobarea prealabilă a Parlamentului, mobilizarea parțială sau generală; în caz de agresiune armată îndreptată împotriva țării, președintele întreprinde acțiuni pentru respingerea acesteia, declară starea de război și le aduce neîntârziat la cunoștința Parlamentului; poate lua și alte măsuri în scopul asigurării securității naționale și a ordinii publice, în limitele și în condițiile legii.

În sistemul securității naționale un rol deosebit de important revine *Consiliului Suprem de Securitate*. Acest organ reprezintă pilonul sistemului național de securitate și are misiunea să analizeze activitatea organelor securității statului, ministerelor și a altor autorități publice în domeniul asigurării securității naționale, să prezinte recomandări și să ofere consultanță președintelui în promovarea politicilor internă și externă în legătură cu securitatea națională.

Parlamentul Republicii Moldova exercită reglementarea legislativă în domeniul asigurării securității statului; aprobă concepția securității naționale și direcțiile principale ale politicii interne și externe a statului pe segmentul de securitate; creează baza juridică a constituirii și a activității organelor ce asigură securitatea statului, exercită controlul parlamentar asupra activității organelor securității de stat, precum și controlul democratic asupra întregului sector de securitate; stabilește și aprobă efectivul unor organe ale securității statului și numește conducătorul acestora; exercită controlul parlamentar asupra puterii executive, audiază Guvernul în probleme ce țin de activitatea acestuia pe segmentul de securitate și acordă votul de încre-

dere; stabilește frontiera de stat; aprobă volumul alocațiilor bugetare pentru asigurarea securității statului; ratifică și denunță tratatele internaționale privind asigurarea securității statului. De asemenea, în temeiul unor prevederi din Constituție, Parlamentul aprobă doctrina militară a statului, declară mobilizarea parțială sau generală (atribuție pe care, de altfel, o deține și președintele țării), declară starea de urgență, de asediu și de război.

Guvernul Republicii Moldova, fiind autoritatea executivă centrală, asigură executarea legilor și hotărârilor Parlamentului, precum și a decretelor președintelui Republicii Moldova privind asigurarea securității statului; exercită conducerea activității autorităților administrației publice privind asigurarea securității statului; emite hotărâri și dispoziții privind asigurarea securității statului, exercită controlul asupra realizării lor de către ministere și alte organe din subordinea sa; instituie, în conformitate cu legislația, organele securității statului, stabilește structura, funcțiile lor, volumul alocațiilor bugetare pentru întreținerea lor; de comun acord cu președintele Republicii Moldova, aprobă programele de activitate ale organelor securității statului, stabilește tipurile de informații prezentate de aceste organe și modul de prezentare a respectivelor informații; adoptă, în conformitate cu legislația, hotărâri cu privire la asigurarea cu pensii, protecția socială și juridică a colaboratorilor organelor securității statului și a persoanelor trecute în rezervă, a membrilor familiilor lor, precum și a membrilor familiilor cetățenilor care și-au pierdut viața apărând securitatea statului; promovează politica externă și internă în funcție de interesele asigurării securității statului. De asemenea, Executivul este responsabil de capacitatea de apărare a țării, de aprovizionarea forțelor armate cu armament, muniții, echipament militar și alte resurse materiale.

Ministerul Afacerilor Interne (MAI) este o structură specializată din cadrul Guvernului cu atribuții directe în domeniul menținerii ordinii de drept și securității publice. Toate subdiviziunile Ministerului Afacerilor Interne constituie un organism menit să asigure, cu respectarea strictă a Constituției și a altor legi, viața, sănătatea și libertățile cetățenilor, interesele societății și ale statului contra atentatelor criminale și a altor atacuri ilegale. Sarcinile de bază ale MAI sunt: prevenirea și curmarea crimelor și a altor infracțiuni; constatarea și descoperirea infracțiunilor, urmărirea persoanelor care le-au comis; menținerea ordinii publice și asigurarea securității publice. În Concepția Securității Naționale drept o amenințare directă la adresa securității naționale este calificată crima organizată, fapt ce atribuie Ministerului Afacerilor Interne responsabilități sporite în domeniul asigurării securității naționale.

Buna funcționare a sistemului securității naționale este condiționată de activitatea altor autorități publice, cu competențe proprii pe multiplele dimensiuni ale securității naționale: Ministerul Afacerilor Externe și

Integrării Europene, Ministerul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor, Ministerul Economiei, Ministerul Mediului etc.

Conform Legii securității statului nr. 618 din 31 octombrie 1995 și Legii privind organele securității statului nr. 619 din 31 octombrie 1995, în Republica Moldova există patru structuri specializate în menținerea securității statului: Serviciul de Informații și Securitate, Serviciul de Protecție și Pază de Stat, Serviciul Grăniceri, Serviciul Vamal.

Serviciul de Informații și Securitate (SIS) este principalul organ specializat în domeniul securității statului. Serviciului îi revin atribuțiile vizând elaborarea și realizarea sistemului de măsuri orientate spre descoperirea, prevenirea și contracararea acțiunilor care atentează la valorile consfințite de Constituția țării: acțiunile îndreptate spre schimbarea violentă a ordinii constituționale, subminarea sau lichidarea suveranității, independenței și integrității teritoriale; activitățile ce contribuie, direct sau indirect, la desfășurarea de acțiuni militare împotriva țării sau la declanșarea războiului civil; acțiunile militare sau alte acțiuni violente care subminează temeliile statului etc. De asemenea, Serviciul de Informații și Securitate desfășoară activități informative pentru asigurarea securității statului, activități de contrainformații pentru descoperirea, prevenirea și contracararea tentativeilor și acțiunilor informative și subversive întreprinse de serviciile speciale și de organizațiile altor state, asigurarea unui sistem de măsuri de apărare a secretelor de stat; asigură Parlamentul, președintele Republicii Moldova și Guvernul cu informațiile necesare soluționării problemelor ce țin de asigurarea securității statului; întreprinde măsuri de asigurare contrainformativă a Ministerului Apărării, Ministerului Afacerilor Interne, trupelor de grăniceri, a altor formațiuni militare create în condițiile legii, precum și a organelor de control și vamale; desfășoară activități de prevenire, depistare și curmare a activităților teroriste, inclusiv a celor internaționale, a crimei organizate și a corupției. Activitatea Serviciului este coordonată de președintele Republicii Moldova și este supusă controlului parlamentar (în cadrul Legislativului există o subcomisie pentru exercitarea controlului parlamentar asupra activității Serviciului de Informație și Securitate, art. 28 al Regulamentului Parlamentului). Deși o asemenea prevedere există și în constituțiile altor țări, supravegherea parlamentară a activității unui serviciu secret de informații, în cazul unei democrații tinere precum este cea a Republicii Moldova, constituie un fapt remarcabil, cu atât mai mult că pentru funcția de președinte al subcomisiei date, cu prerogative destul de largi, se alege un reprezentant al opoziției parlamentare.

Serviciul de Informație și Securitate este un organ unitar centralizat, constituit din subunitățile aparatului central și organe teritoriale. Efectivul Serviciului este stabilit și aprobat de Parlament. Organele teritoriale ale

Serviciului de Informație și Securitate sunt subordonate direct conducerii Serviciului, amplasarea lor putând fi diferită de împărțirea administrativ-teritorială a Republicii Moldova. Cadrul juridic al activității Serviciului îl constituie Constituția Republicii Moldova, Legea securității statului nr. 618 din 31 octombrie 1995, Legea privind organele securității statului nr. 619 din 31 octombrie 1995, Legea nr. 753 din 23 decembrie 1999 „Cu privire la Serviciul de Informații și Securitate”, precum și alte acte legislative, decrete ale președintelui Republicii Moldova și hotărâri ale Guvernului.

Serviciul de Protecție și Pază de Stat (SPPS) face parte din sistemul organelor securității statului, fiind specializat în asigurarea protecției demnitarilor Republicii Moldova, a demnitarilor străini pe timpul șederii lor în Republica Moldova, a membrilor familiilor acestora, precum și în asigurarea pazei sediilor de lucru și a reședințelor acestora. Din categoria demnitarilor care beneficiază de protecție de stat fac parte: președintele Republicii Moldova, președintele Parlamentului, prim-ministrul, ex-președinții țării, ex-președinții Legislativului, pe perioada stabilită de legislație.

Activitatea Serviciului de Protecție și Pază de Stat este subordonată președintelui Republicii Moldova, fiind reglementată de Constituția Republicii Moldova, Legea securității statului nr. 618 din 31 octombrie 1995, Legea privind organele securității statului nr. 619 din 31 octombrie 1995, Legea nr. 134 din 13 iunie 2008 cu privire la Serviciul de Protecție și Pază de Stat și alte acte normative, precum și de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

Serviciul Grăniceri (SG) este o autoritate administrativă centrală, care își exercită atribuțiile și promovează politica statului în următoarele domenii: supravegherea și controlul frontierei de stat în scopul combaterii faptelor specifice criminalității transfrontaliere, inclusiv migrației ilegale; asigurarea intereselor Republicii Moldova la frontiera de stat; paza frontierei de stat a Republicii Moldova. SG poartă răspundere pentru executarea acordurilor internaționale și a legislației Republicii Moldova privind frontiera de stat. Activitatea Serviciului Grăniceri este reglementată de Constituție, Legea securității statului nr. 618 din 31 octombrie 1995, Legea privind organele securității statului nr. 619 din 31.10.1995, Legea nr. 108 din 17 mai 1994 „Privind frontiera de stat”, Legea nr. 162 din 13.07.2007 „Cu privire la Serviciul Grăniceri” și alte acte normative. Serviciul Grăniceri asigură securitatea militară a statului prin executarea misiunilor de pază a frontierei de stat și pregătirea trupelor pentru participarea la acțiuni de luptă în conformitate cu planul de aplicare a Forțelor Armate. Din momentul declarării stării de asediu sau a stării de război, în caz de necesitate, subdiviziunile Serviciului Grăniceri trec în subordinea operativă a Statului-Major General al Forțelor Armate și sunt folosite ca unități (subunități) de trupe terestre.

Serviciul Vamal (SV) este un organ al securității statului și de administrare fiscală, cu funcții specifice care decurg din cadrul legislativ național. Activitatea Serviciului Vamal este reglementată de Constituție, Codul Vamal al Republicii Moldova din 20 iulie 2000, Legea nr. 1150 din 20 iulie 2000 Cu privire la serviciul în organele vamale și alte acte normative. Dată fiind poziția exclusivă la frontieră a Serviciului Vamal, acestuia îi revine un rol esențial în asigurarea securității transfrontaliere și facilitarea comerțului extern. Serviciul Vamal contribuie, în limitele competenței sale, la asigurarea securității economice a statului, la combaterea terorismului internațional, a contrabandei, a traficului ilicit de droguri, traficului de ființe umane, armament și muniții.

Ca organ al statului însărcinat cu controlul și gestionarea circulației mărfurilor la nivel internațional, Serviciul Vamal contribuie la dezvoltarea social-economică a statului, asigurând perceperea veniturilor la bugetul de stat și facilitarea comerțului.

Serviciul Protecției Civile și Situațiilor Excepționale (SPCSE) reprezintă un complex de instituții specializate ale statului, ce intră în componența Ministerului Afacerilor Interne, care execută, în condițiile legii, sarcini în domeniul protecției populației, teritoriului, mediului înconjurător și proprietății în caz de pericol sau declanșare a situațiilor excepționale. Cadrul juridic al SPCSE îl constituie Constituția Republicii Moldova, Legea cu privire la protecția civilă nr. 271 din 09 noiembrie 1994, Legea Serviciului Protecției Civile și Situațiilor Excepționale nr. 93 din 05 aprilie 2007, alte acte normative, precum și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

Sistemul judiciar al Republicii Moldova joacă și el un rol important în funcționarea sistemului național de securitate. Scopul său principal constă în apărarea drepturilor și libertăților cetățenilor, garantate de Constituție și de alte acte legislative, apărarea ordinii constituționale și pedepsirea celor care au atentat la aceste valori fundamentale.

Forțele Armate ca element de bază al securității naționale. Organul executiv al Comandamentului Suprem care efectuează planificarea strategică și conducerea Forțelor Armate este Statul-Major General al Forțelor Armate. Șeful Statului-Major General al Forțelor Armate este șeful Marei Stat-Major al Armatei Naționale. În componența Statului-Major General al Forțelor Armate intră, de asemenea, șefii marilor state-majore ale Serviciului Grăniceri și Trupelor de Carabinieri și alte persoane cu funcții de răspundere, numite de către Comandantul Suprem al Forțelor Armate. Construcția Forțelor Armate se efectuează pe baza următoarelor principii: controlul democratic asupra Forțelor Armate; conducerea unică și centralizată; asigurarea unui nivel înalt de profesionalism al efectivului Forțelor

Armate; completarea cu efectiv a Forțelor Armate după principiul mixt; asigurarea materială și financiară în conformitate cu necesitățile reale; respectarea drepturilor și libertăților, asigurarea protecției sociale și juridice a militarilor și a membrilor familiilor lor.

Misiunea strategică a Forțelor Armate rezidă în realizarea capacităților militare necesare garantării (prin folosirea, în ultimă instanță, a mijloacelor militare) suveranității, independenței, integrității teritoriale a țării, asigurării funcționării democrației constituționale, precum și continuării eforturilor de pregătire pentru participarea la operațiile de menținere a păcii în conformitate cu angajamentele internaționale ale Republicii Moldova. Pornind de la aceste orientări fundamentale și de la principiile strategiei militare, obiectivele militare naționale constau în prevenirea, descurajarea și contracararea unor eventuale agresiuni împotriva țării, în sporirea contribuției la menținerea stabilității în regiune. Misiunile strategice ale Forțelor Armate pot fi grupate în trei categorii: misiuni realizate pe timp de pace; misiuni realizate în situații de criză; misiuni realizate pe timp de război.

Pe timp de pace, Forțelor Armate le revin următoarele misiuni strategice: pregătirea pentru curmarea unor eventuale agresiuni – prin menținerea capacității de luptă a trupelor, dezvoltarea sistemului de comandă, pregătirea populației și a economiei naționale pentru mobilizare și amenajarea operativă a teritoriului pentru apărare; participarea la operațiile multinaționale de menținere a păcii, desfășurate sub egida ONU sau OSCE; pregătirea pentru prevenirea crizelor interne, în cooperare cu instituțiile corespunzătoare. În situații de criză, Forțele Armate pot participa, în conformitate cu prevederile legislației în vigoare și în cooperare cu alte instituții ale statului, la următoarele acțiuni: prevenirea acțiunilor destabilizatoare; neutralizarea elementelor terorist-diversioniste și a altor formațiuni armate ilegale; paza căilor de comunicație ce duc spre anumite obiective; prevenirea proliferării armelor convenționale și a celor de distrugere în masă; intervenții în scopul apărării cetățenilor și a infrastructurii de bază.

Forțele Armate pot fi utilizate în cazul unor calamități naturale, avarii și catastrofe, la solicitarea Guvernului, în condițiile legii. Pe timp de război, misiunile Forțelor Armate se stabilesc în conformitate cu obiectivul politic declarat și cu evaluarea situației strategice. Obiectivul politic trebuie să fie definit de autoritățile publice constituționale și să reflecte voința poporului. Forțele Armate se compun din Armata Națională, Serviciul Grăniceri și Trupele de Carabinieri și se mențin în componența și structura care le permite, pe timp de pace, să fie garant al statalității, neutralității și democrației constituționale, iar din momentul apariției premiselor unei agresiuni reale – să se desfășoare în măsura care ar garanta apărarea țării și constrângerea agresorului să renunțe la planurile sale.

Componenta principală a Forțelor Armate este Armata Națională, ale cărei sarcini sunt: respingerea loviturilor aeriene și terestre ale forțelor agresoare; cauzarea unor pierderi maxim posibile agresorului; zădărnicierea pătrunderii lui în adâncul teritoriului țării; crearea de premise pentru încetarea acțiunilor militare și încheierea păcii în condiții care să corespundă intereselor naționale ale Republicii Moldova.

Trupele de Carabinieri (trupele interne ale Ministerului Afacerilor Interne) asigură securitatea militară a statului prin executarea misiunilor de menținere a ordinii constituționale și de drept, de pază a obiectivelor importante și de pregătire a trupelor pentru participarea la acțiuni de luptă în conformitate cu planul de aplicare a Forțelor Armate. Pe timp de pace, Trupele de Carabinieri activează în componența Departamentului Trupelor de Carabinieri al Ministerului Afacerilor Interne. Din momentul declarării stării de asediu sau a stării de război, în caz de necesitate, subdiviziunile Trupelor de Carabinieri trec în subordinea operativă a Statului-Major General al Forțelor Armate și sunt folosite ca unități (subunități) de trupe terestre.

Organul central de conducere a pregătirii de luptă în cadrul Forțelor Armate este Statul-Major General al Forțelor Armate, căruia îi revin următoarele sarcini de bază în domeniu: elaborarea documentelor de directivă referitoare la pregătirea de luptă a Forțelor Armate; crearea unui sistem unic de planificare a pregătirii de luptă; coordonarea pregătirii de luptă a formațiunilor militare ale tuturor componentelor Forțelor Armate în scopul asigurării unor viziuni unice și al pregătirii practice a efectivului conform misiunilor de apărare; controlul asupra îndeplinirii acțiunilor planificate privind pregătirea de luptă a componentelor Forțelor Armate.

Ministerul Apărării (MA) este structura centrală de specialitate care organizează, coordonează și conduce activitățile în domeniul apărării naționale și este responsabil de organizarea și dezvoltarea Armatei Naționale, de pregătirea ei pentru executarea misiunilor de apărare a țării. Printre atribuțiile Ministerului Apărării cele mai importante sunt: analiza și propunerea pentru Parlament, președinte și Guvern a măsurilor privind organizarea și pregătirea sistemului național de apărare; asigurarea realizării măsurilor adoptate de Parlament, președinte și Guvern care vizează îndeplinirea misiunilor Armatei Naționale; asigurarea controlului civil asupra Armatei Naționale; conducerea nemijlocită a Armatei Naționale; planificarea, organizarea și exercitarea controlului asupra activităților de menținere a capacității permanente de luptă și de mobilizare a Armatei Naționale; planificarea și administrarea resurselor umane, financiare, materiale și de altă natură destinate apărării naționale; elaborarea proiectelor de acte legislative și normative privind apărarea națională; planificarea și conducerea activităților de cercetare în domeniul apărării naționale; furnizarea de informații strategice

autorităților publice; organizarea conducerii strategice a operațiilor la nivel național, care necesită coordonarea problemelor ce țin de apărarea națională (militară); elaborarea planurilor de construcție și dezvoltare a efectivelor Armatei Naționale, de mobilizare și intervenție operativă a acestora, de dotare a trupelor cu armament și tehnică militară și de perfecționare a efectivelor lor; gestionarea activității Armatei Naționale pentru efectuarea operațiilor în cazul stărilor de urgență, de asediu și de război sau în cazul trecerii de la o stare la alta și în alte cazuri, atunci când este necesar sprijinul autorităților publice; gestionarea activității Armatei Naționale pentru efectuarea operațiilor internaționale de reacționare în situații de criză; coordonarea – în cooperare cu comunitatea internațională și în conlucrare cu alte organe centrale de specialitate ale administrației publice – a politicilor și activităților de susținere a controlului și neproliferării armelor; studierea și evaluarea situației politico-militare, determinarea gradului de pericol militar și a necesarului de apărare, elaborarea, pentru organele supreme ale statului, a principiilor în vederea întreprinderii măsurilor privind organizarea și dotarea Armatei Naționale, pregătirea populației și a teritoriului pentru apărarea țării; participarea la elaborarea direcțiilor principale ale politicii militare, elaborarea proiectelor de strategii militare, a concepției construcției militare în stat; determinarea politicilor pentru activități de asistență în domeniul apărării și coordonarea acestora; acordarea asistenței la lichidarea consecințelor calamităților naturale, a asistenței umanitare.

Cooperarea internațională este o componentă a politicii de securitate, având drept scop influențarea mediului internațional de securitate de o manieră care să corespundă intereselor naționale ale țării. Activitățile de politică externă, realizate în contextul implementării politicii de securitate națională, sunt orientate spre stabilirea și consolidarea unei rețele de relații internaționale și formule cooperante care să diminueze riscul implicării în conflicte, iar în cazul conflictelor – să permită soluționarea lor cu eforturile comune ale partenerilor externi.

Republica Moldova a încercat, mai ales după criza transnistreană din 1992, să dezvolte un sistem de relații complexe cu diverși actori regionali și internaționali care ar permite asigurarea unui nivel înalt de securitate națională. În cadrul acestui sistem de relații, un rol deosebit pentru promovarea politicii externe a Republicii Moldova l-a avut dimensiunea economică. Diversificarea zonelor de acces pentru exporturile moldovenești, asigurarea securității energetice, atragerea investițiilor străine, promovarea standardelor Organizației Mondiale a Comerțului și a altor standarde occidentale în comerțul exterior, precum și extinderea zonelor comerțului liber reprezintă chestiuni de bază, permanent valabile pe agenda de securitate națională a Republicii Moldova.

Stabilitatea, predictibilitatea și continuitatea pozițiilor fundamentale ale politicii externe sunt avantajele importante pe care le oferă astăzi Republica Moldova partenerilor săi externi. Faptul că republica participă în cadrul multor inițiativ și organizații internaționale la abordarea și soluționarea unor stringente probleme de securitate globală și regională contribuie în mod esențial nu numai la consolidarea mediului de securitate națională, la ridicarea prestigiului internațional al țării, dar și demonstrează în fața comunității internaționale că Republica Moldova nu este doar un stat beneficiar de diferite mecanisme internaționale de securitate, dar și un stat contribuabil activ la securitatea internațională.

În linii mari, eforturile Republicii Moldova de consolidare a mediului extern de securitate se axează pe următoarele domenii: participarea la eforturile internaționale orientate spre gestionarea amenințărilor și provocărilor contemporane; procesul de integrare în Uniunea Europeană; cooperarea cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO); cooperarea în cadrul CSI; consolidarea relațiilor de securitate în bazinul Mării Negre; cooperarea la nivel bilateral în domeniul securității. Unul dintre principalele obiective pe plan extern vizând consolidarea securității naționale este participarea la eforturile internaționale de gestionare a amenințărilor și provocărilor contemporane. Cadrul de cooperare multilaterală, oferit de organizațiile internaționale, permite abordarea și soluționarea problemelor de securitate globală și regională, fapt care contribuie la consolidarea securității naționale. Republica Moldova este interesată în mod obiectiv să susțină activ inițiativele din cadrul ONU, Consiliului Europei, OSCE, CSI și al altor organizații internaționale, orientate spre prevenirea și reglementarea conflictelor regionale și interne, combaterea terorismului internațional, contracararea crimei transfrontaliere, prevenirea degradării mediului ambiant și a bolilor contagioase, neproliferarea armelor de distrugere în masă, eradicarea sărăciei și promovarea dezvoltării etc.

În cadrul cooperării internaționale, autoritățile țării acordă o atenție deosebită participării militarilor moldoveni la misiunile internaționale de menținere a păcii și la cele umanitare, fapt ce reprezintă o dovadă a aspirațiilor statului de a promova valorile păcii, stabilității și securității atât în interiorul țării, cât și peste hotarele ei, devenind astfel un stat care contribuie efectiv la fortificarea păcii. Poate fi menționată participarea militarilor moldoveni la misiunile OSCE în Cecenia (1997–1999), Kosovo (1998–1999) și 2014, Georgia (din 2000), Macedonia (2001–2002), la misiunile ONU în Côte d'Ivoire și Liberia, precum și la cele ale Forței de Stabilizare a NATO (SFOR) din Bosnia și Herțegovina.

În conformitate cu Legea nr. 1156 din 26 iulie 2000 „Cu privire la participarea Republicii Moldova la operațiile internaționale de menținere a păcii”,

Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 276 din 03.07.2003 și apelul Statelor Unite ale Americii și statelor aliate, din anul 2003, contingentele Armatei Naționale au participat, în diferite perioade, la operația umanitară și reconstrucția postconflict din Irak. Începând cu anul 2003, integrarea europeană a fost proclamată drept prioritate absolută a politicii externe a Republicii Moldova. Această orientare a politicii externe a statului se explică prin faptul că în prezent extinderea Uniunii Europene este un factor stabilizator al sistemului de securitate european ce cuprinde arealul geografic în care dezvoltarea democratică, politică și economică este garantată.

Procesul de integrare europeană și de obținere a calității de membru al UE va influența pozitiv și va consolida securitatea Republicii Moldova, va asigura instaurarea stabilității și prosperității în țară. În prezent, Uniunea Europeană este un partener strategic al realizării obiectivelor de securitate națională. În acest sens, problema transnistreană constituie unul dintre punctele principale de pe agenda relațiilor dintre țara noastră și Uniunea Europeană. Din septembrie 2005, Uniunea Europeană participă, în calitate de observator, în formatul de negocieri pentru soluționarea problemei transnistrene. De asemenea, Uniunea Europeană a mediat încheierea unui acord de frontieră moldo-ucrainean (2003) și a lansat, în noiembrie 2005, Misiunea Uniunii Europene de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina. Activitatea misiunii s-a dovedit a fi de succes, realizându-se scăderea considerabilă a fluxurilor de contrabandă la frontiera moldo-ucraineană, mai ales pe segmentul transnistrean. EUBAM a contribuit la sporirea capacității Republicii Moldova de analiză a riscurilor și a securității frontierei, la consolidarea relațiilor cu organele de resort ale Ucrainei, precum și cu organele europene competente. Republica Moldova susține eforturile țărilor europene orientate spre asigurarea unui sistem durabil de securitate pe continent. Cooperarea regională, realizată prin intermediul unor organizații subregionale, care urmărește scopul facilitării integrării în Uniunea Europeană, este un element suplimentar al procesului de consolidare a securității în acest spațiu. Republica Moldova participă activ la acțiunile specifice desfășurate în cadrul Procesului de Cooperare în Europa de Sud-Est, Inițiativei de Cooperare în Europa de Sud-Est, Inițiativei Central-Europene etc., care urmăresc sporirea stabilității regionale și consolidarea stării de securitate în Europa.

Un partener important al Republicii Moldova în consolidarea obiectivelor de securitate națională este Alianța Atlanticului de Nord. Relațiile cu această organizație pornesc de la principiul constituțional de neutralitate permanentă a Republicii Moldova și se înscriu în limitele Parteneriatului Euro-Atlantic și Parteneriatului pentru Pace. Notăm că implementarea Parteneriatului pentru Pace a presupus perfectarea Programului Individual de

Parteneriat, aderarea la Procesul de Revizuire a Parteneriatului și adoptarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului.

Programul Individual de Parteneriat a devenit un instrument de cooperare multidimensională care include componenta militară de apărare (controlul asupra armamentului, protecția civilă, prevenirea și gestiunea situațiilor de criză, pregătirea cadrelor) și domeniul nemilitar (cercetarea științifică, protecția mediului). Unul dintre conceptele importante ale Programului este „autodiferențierea”, fiecare participant, în funcție de interese, își asumă acțiunile pe care le consideră necesare de a le implementa. Procesul de Planificare și Revizuire a Parteneriatului pentru Pace a fost inițiat pentru a spori nivelul de interoperabilitate practică a statelor partenere și a asigura baza metodologică indispensabilă pentru identificarea și evaluarea forțelor și capacităților militare, având ca obiectiv transparența, informarea veridică și asistența mutuală în probleme ce vizează securitatea și apărarea.

Summitul de la Praga din 21–22 noiembrie 2002 a propus planuri individuale de acțiuni ale Parteneriatului, menirea cărora este de a oferi suport de cooperare prioritară și preferențială între Alianță și fiecare partener. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO, lansat la 12 mai 2006 și actualizat la 18 august 2010 a urmărit aprofundarea cooperării cu structurile și instituțiile europene și euroatlantice, promovarea reformelor democratice în diverse domenii, reformarea și modernizarea sectorului de securitate și apărare, consolidarea controlului democratic asupra Forțelor Armate. Principalele obiective strategice asumate de Republica Moldova constau în realizarea integrării europene, intensificarea dialogului și aprofundarea relațiilor cu structurile euroatlantice, o acțiune importantă fiind ca forțele sale armate să servească și să protejeze dezvoltarea democratică a statului. Planul Individual include patru capitole de bază: probleme politice și de securitate; probleme militare și de apărare; informarea publicului, știința și planificarea situațiilor de urgență; aspecte administrative, protejarea informației și resurse, incluse în cele două părți distincte – obiectivele politice și de reformare ale Republicii Moldova (I) și domeniile de reformare ce constituie obiect al consultărilor cu Alianța Tratatului Atlanticului de Nord (II).

Integrarea europeană implică reformarea și modernizarea instituțională. Scopul final al acestui amplu proces de reforme este ajustarea principalilor indicatori de ordin economic, politic și social la standardele Uniunii Europene. În acest scop, Republica Moldova tinde să întrețină relații strânse cu statele membre ale Uniunii Europene prin menținerea unui dialog activ, prin schimb de experiență, realizarea de proiecte comune etc. De asemenea, pentru Republica Moldova este foarte importantă implementarea standardelor și practicilor europene în domeniul securității.

Date fiind particularitățile relațiilor economice strânse, participarea în formatul de negocieri pentru soluționarea problemei transnistrene, pentru Republica Moldova o importanță mare are cultivarea relațiilor de prietenie și colaborare cu Federația Rusă. Aceste relații trebuie să se bazeze pe cooperare și respect reciproc. Republica Moldova depune eforturi în vederea realizării potențialului constructiv al relațiilor bilaterale în sferile politică, economică și socială cu Federația Rusă, în promovarea consultărilor care vizează probleme internaționale de securitate și schimbul de informații conform tratatului de bază dintre cele două state. De o importanță majoră pentru securitatea națională sunt relațiile Republicii Moldova cu Statele Unite ale Americii. Din 2005, alături de Uniunea Europeană, SUA participă în calitate de observator în formatul de negocieri pentru soluționarea problemei transnistrene. Aceste relații, atât în cadrul bilateral, cât și multi-dimensional, implică un dialog politic intens la toate nivelurile, consultări privind probleme internaționale de securitate, schimb de informații etc.

Relațiile cu Ucraina și România – state cu care țara noastră are frontiere comune – se bazează pe necesitatea dezvoltării unui parteneriat durabil și constructiv. Punctele-cheie ale acestui parteneriat țin de recunoașterea valorilor europene comune, de respectul reciproc pentru independența, suveranitatea și integritatea teritorială.

Republica Moldova își intensifică relațiile și cu statele din bazinul Mării Negre (Georgia, Turcia și Bulgaria) și cu cele din bazinul Mării Caspice (Azerbaidjan), urmărind constituirea unui cadru de securitate regională, inclusiv pe dimensiunile economică, energetică și ecologică. În acest scop, Republica Moldova menține relații cu toate țările partenere, consultări în probleme de securitate internațională, de schimb de informații etc.

Republica Moldova depune eforturi pentru asigurarea securității naționale prin contracararea sau minimizarea amenințărilor, riscurilor și vulnerabilităților, atât de sorginte internă, cât și de nuanță externă, care se manifestă cu intensitate variată în diferite perioade. Cert este că unele amenințări și riscuri se perpetuează, indispensabil fiind, în ordinea reliefată de idei, de a regândi politicile de asigurare a securității și a reconfigura sistemul național de securitate în contextul proliferării pericolelor reale și potențiale simetrice și asimetrice. Starea de insecuritate este evidentă, impunându-se reforma sistemului de securitate și identificarea unor soluții durabile, care ar fi în măsură să contribuie la fortificarea securității naționale a Republicii Moldova.

Constantin MANOLACHE,
doctor în științe politice,
conferențiar universitar

CONFLICTUL DIN RAIOANELE DE EST

Istoria conflictului secesionist din raioanele din stânga Nistrului ale Republicii Moldova și-a luat începutul încă în perioada sovietică, mai precis în faza destrămării URSS. Uniunea Sovietică a fost un imperiu moștenit de la Rusia țaristă, care a rezistat în timp din cauza caracterului violent și inuman al regimului instaurat de bolșevici, regim care a adus popoarelor încorporate în imperiu numeroase nenorociri și multe milioane de victime. Unele popoare au avut de suferit nu doar în urma represiunilor generate de regimul amintit, dar și în urma colapsului acestuia, fenomen care a generat numeroase seisme de ordin politic, social-economic, cultural s.a. În rândul acestora, un loc deosebit îl ocupă conflictele regionale, ce au însoțit procesul apariției unor state independente în spațiul postsovietic. Una din trăsăturile specifice și foarte importante ale acestui proces rezidă în faptul că schimbarea orânduirii sociale în cadrul statelor multietnice ale fostului lagăr socialist, în majoritatea cazurilor, a fost însoțită de prăbușirea acestor state și în apariția pe ruinele lor a altora noi, independente, create după modelul statelor naționale. Fără a intra într-o analiză detaliată a fenomenului, trebuie să accentuăm că „divorțul” popoarelor s-a realizat într-o formă relativ civilizată în Cehoslovacia. În Iugoslavia, acesta a luat forma unui război civil sângeros. Cazul Uniunii Sovietice a devenit, s-ar putea spune, un fel de variantă „de mijloc”, implicând în sine trăsături ale ambelor variante. În opinia experților, prăbușirea statului sovietic a generat, pe întreg teritoriul său, în jur de 170 de zone conflictuale, dintre care în 30 de cazuri conflictele s-au manifestat în formă activă, iar în 10 cazuri s-a ajuns la confruntări armate.

Conflictul din raioanele estice ale Republicii Moldova, numit cel mai des conflict transnistrean, face parte din categoria celor care, în decursul evoluției lor, au trecut prin faza confruntărilor armate. Cele mai importante evenimente legate de confruntările militare țin de prima jumătate a anului 1992. Această perioadă ocupă un loc aparte în cadrul studiilor ce abordează conflictul transnistrean. Totodată, aprecierile date evenimentelor sunt foarte contradictorii, în funcție de locul publicării studiilor. Situându-se pe pozițiile regimului separatist, autorii din enclava secesionistă și preponderent din Rusia, de regulă, caracterizează evenimentele din 1992 drept o „agresiune” a Republicii Moldova împotriva „Republicii Nistrene Moldovenești”. Acestor abordări se opun numeroase lucrări ale autorilor care apreciază evenimentele din 1992, din Republica Moldova, ca fiind un război dus de Rusia cu scopul de a-și păstra pozițiile geopolitice în această zonă a Europei. Studiile publicate în Occident acreditează o poziție mult mai policromă, împărțind vina

pentru conflictul transnistrean între elitele politice de la Chișinău și cele de la Tiraspol și Moscova.

Conflictul transnistrean s-a manifestat deschis în timpul zbuciumatelor evenimente din vara anului 1989, când în Moldova, pe atunci încă republică sovietică, a luat naștere o mișcare politică ce milita pentru acordarea de statut oficial limbii moldovenești (române) și trecerea ei la grafia latină. De fapt, era vorba de confruntarea a două tendințe de dezvoltare a politicii „restructurării gorbacioviste” în republică: una radicală și alta conservatoare. Cea radicală era reprezentată de un puternic curent național, cristalizată în Mișcarea Democratică în sprijinul Restructurării și Clubul „A. Mateevici” – organizații sociale apărute în primăvara și la începutul verii anului 1988. Partea societății ce susținea curentul național s-a radicalizat rapid și pleda pentru o democratizare profundă a tuturor fațetelor vieții și demontarea deplină a sistemului politic totalitar sovietic, acumulând trăsături de mișcare de eliberare națională. În esența ei, această orientare se baza pe etnicii români-moldoveni care, în anii regimului sovietic, au fost supuși unui proces de profundă de-naționalizare prin intermediul unei politici dure de rusificare.

Pe măsura intensificării procesului de eliberare națională, din grosul mișcării largi și pestrițe a susținătorilor politicii de perestroika în RSS Moldovenească s-a desprins partea non-moldovenească a societății, care nu găsea în cerințele de emancipare națională ale moldovenilor tangențe cu propriile lor interese. În consecință, aceasta a dus la creșterea tendințelor conservatoare asupra politicii de restructurare din Moldova, reprezentate, în principal, de o parte considerabilă a minorităților naționale din republică. Această tendință era exprimată, pe plan politic, de Mișcarea internaționalistă din Moldova denumită „Interfront” (din decembrie 1991 – Mișcarea pentru egalitate în drepturi „Unitate-Edinstvo”). Interfrontul din Moldova opta pentru păstrarea modelului sovietic de relații interetnice în parametrii lui de bază, în cadrul căruia se ignorau în mare măsură trăsăturile etno-culturale specifice națiunii autohtone, făcând ca în viața cultural-spirituală să domine limba rusă, istoria Rusiei ș.a.m.d. Păstrarea unui asemenea model de relații interetnice era posibilă doar prin perpetuarea statului unional sovietic, motiv pentru care Interfrontul opta necondiționat pentru menținerea Moldovei în componența Uniunii Sovietice. Principala bază politică a Interfrontului din RSS Moldovenească se afla în Transnistria, suprapopulată de întreprinderi industriale direct subordonate Moscovei. În acest sens este emblematică că trei dintre cei șase co-președinți ai Interfrontului moldovenesc erau directori ai uzinelor din Transnistria – A.I. Bolșakov, A.K. Belitcenko, G.F. Pologov.

Prima confruntare serioasă dintre tendința radicală și cea conservatoare a politicii de restructurare în Moldova s-a manifestat în așa-zisele greve lingvistice din anul 1989. Preludiul acestor greve a fost telefonograma

CC al PCUS, trimisă pe 6 august 1989 pe adresa CC al PC din Moldova, în care se spunea: „*Nu trebuie lăsate fără pedeapsă acțiunile extremiștilor și instigatorilor conflictelor apărute pe fundal interetnic... În fiecare republică există oameni de nădejde. Trebuie să ne bazăm pe ei, să-i facem ajutoare active ale comitetelor de partid*”. Dacă funcționarii de partid din CC al PCUS au folosit un limbaj alegoric în recomandările lor, comuniștii-veterani de la Chișinău au identificat foarte concret așa-numiții oameni „de nădejde”. Într-o adresare către membrii Biroului CC al PCM, comuniștii organizației teritoriale de partid SEL-31 scriau univoc: „...*poziția Interfrontului este întru totul identică scopurilor și principiilor esențiale ale Statului și programului Partidului Comunist*”.

Reacția oamenilor „de nădejde” nu s-a lăsat mult așteptată. Deja la 14 august, cea de-a XI-a Sesiune a Sovietului orașenesc Tiraspol adopta decizia prin care cerea anularea Sesiunii Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, stabilită pentru 29 august 1989, în cadrul căreia urma să se examineze și să se aprobe proiectele de legi „Cu privire la statutul limbii de stat pe teritoriul RSSM” și „Cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSSM”. Această decizie a fost precedată de fondarea la Tiraspol, a Consiliului Unit al colectivelor muncitorești (ОСТК – Объединённый Совет Трудовых Коллективов), în data de 11 august. Acesta urma să devină un fel de armă mobilizatoare în mâinile „directorilor roșii”, care au intuit că extinderea mișcării de eliberare națională din Moldova va pune în pericol poziția lor privilegiată. La chemarea OCTK, în 16 august a fost organizată o grevă preventivă de 2 ore, la care s-a cerut amânarea sesiunii SS al RSSM din 29 august 1989, iar la 21 august s-a declanșat valul de greve instigate de „directorii roșii” din Transnistria. E semnificativ că printre primii a intrat în grevă uzina „Tocilitmaș”, condusă de către unul din liderii Interfrontului, A.I. Bolșakov.

Tentativele Interfrontului de a reduce politica restructurării din Moldova la niște modificări cosmetice ale regimului politic și a stării de lucruri existente în relațiile interetnice a întâmpinat indignarea majorității populației din republică. Drept replică la grevele orientate împotriva emancipării naționale a fost mitingul de proporții și de neegalat prin deciziile adoptate, desfășurat la 27 august 1989 la Chișinău, denumit Marea Adunare Națională. Chișinăul de-a lungul istoriei sale multisekulare nu cunoscuse încă un eveniment de o asemenea anvergură. Aproximativ 300 mii de oameni din toate colțurile republicii s-au adunat în piața principală a capitalei Moldovei pentru a-și exprima adeziunea la politica de democratizare a societății și la principiile renașterii naționale, pentru a susține proiectele de lege privind acordarea de statut oficial limbii moldovenești (române) și trecerea ei la grafia latină.

Pe fundalul acestei masive exprimări a voinței poporului, grevele provocate de liderii Interfrontului își pierdeau din importanță. Totodată, acți-

nile Interfrontului din Moldova nu se deosebeau principial de cele din alte republici ale URSS. Ziarul german „Frankfurter Allgemeine Zeitung” scria despre evenimentele din acele zile: *„În Moldova s-a creat o situație analogă celei din Estonia. La mai mult de 100 întreprinderi au declarat grevă în principal rușii, revoltându-se împotriva proiectului de lege ce presupune acordarea statutului de limbă de stat limbii moldovenești, varianta a limbii române, prezentat Consiliului Suprem al republicii. Rușii s-au unit într-o grupare numită „Inter-mișcarea”, identică cu „interfronturile” ce activează în Republicile Baltice și în alte republici sovietice în care locuiesc minoritățile naționale...”*

Aceste aprecieri nepărtinitoare ale unui expert străin care nici nu era implicat în lupta politică internă a republicii, denotă falsitatea declarațiilor lansate de apologeții separatismului transnistrean privitor la unicitatea așa-numitului „fenomen transnistrean”. În același timp, la fel ca și în alte republici sovietice, aripa conservatoare a mișcării de restructurare nu a putut face față concurenței, propuse de orientarea radicală. Sovietul Suprem al RSS Moldovenești, dator să țină cont de opinia majorității, a votat legea privind conferirea de statut de limbă de stat limbii moldovenești (române) și despre revenirea ei la grafia latină.

În acest context vom sublinia că, deși separatiștii au folosit ca pretext pentru acțiunile lor secesioniste legislația lingvistică adoptată de Chișinău, aceasta, în Republica Moldova, în comparație cu alte republici ex-sovietice, a fost cu mult mai liberală. La fel și legislația cu privire la cetățenie. O misiune a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, compusă din experți în conformitate cu așa-numitul „Mecanism OSCE de la Moscova,, vizitând Moldova în ianuarie-februarie 1993, constata următoarele cu privire la legislația lingvistică: *„Luând în considerație compoziția lingvistică a populației, aceste prevederi [referitoare la legislația lingvistică – aut.] satisfac cerințele cu privire la respectul limbilor minoritare. În Parlamentul moldovenesc ambele limbi, româna și rusa, sunt utilizate. Româna se traduce în rusă, în timp ce rusa nu se traduce în română, deoarece toți membrii Parlamentului înțeleg și vorbesc rusa. Unica clauză controversată este articolul 7, care prevede că anumite persoane, care datorită funcției ocupate intră în contact cu alți cetățeni, trebuie să cunoască limba cetățenilor la un nivel suficient pentru sarcinile lor profesionale. Prin urmare, mulți vorbitori de limbă rusă vor trebui să învețe româna....”,* Comentând legea cu privire la cetățenie, aceiași experții constatau că *„Legea este foarte liberală în acordarea cetățeniei moldovenești, extinzându-se practic asupra fiecărei persoane care a avut reședință permanentă la data proclamării suveranității [23 august 1990]”*.

Evaluarea misiunii amintite mai sus este pertinentă deoarece, pentru a satisface doleanțele populației rusofone din republică, Sovietul Suprem al RSSM a acordat limbii ruse statutul de limbă de comunicare interetnică. Dar liderii Interfrontului, instigatorii grevelor „lingvistice”, nu s-au mulțumit cu acest compromis rezonabil și au insistat asupra continuării grevelor. Prin aceasta, ei au demonstrat că scopul adevărat al grevelor nu era cel de a apăra interesele rusofonilor din republică (aceste interese erau satisfăcute prin conferirea statutului de limbă de comunicare interetnică limbii ruse), ci de a păstra pozițiile privilegiate ale „gulerășelor albe”, care nu doreau să se ostenească studiind limba de stat nici măcar la nivel elementar. Interesele „gulerășelor albe” coincideau cu interesele Moscovei de a-și păstra trupele în regiune, de a împiedica o eventuală unire a Republicii Moldova cu România și de a menține Republica Moldova în sfera de influență rusă. Ghenadii Seleznev, președintele Dumei de Stat a Rusiei, în timpul unei vizite oficiale la Chișinău în anul 1992 a declarat: *„Noi, rușii, a trebuit să susținem Transnistria în conflict. Dacă nu i-am fi susținut pe transnistreni în conflict, Moldova ar fi fost acum integrată în România.”*

Revenind însă la situația din Moldova de la începutul anilor '90, vom mai sublinia că situația era agravată și din cauza specificului psihologiei populației rusofone din republică, care în mare parte s-a stabilit relativ recent în RSSM. Aceasta, din cauza politicii naționale sovietice, la fel ca și în alte republici unionale, n-a simțit niciodată nevoia de a se integra în societatea și mediul lingvistic și cultural local. *„De la lucrătorii de naționalitate rusă, plecați să activeze permanent în republicile și regiunile unionale – afirmă în memoriile sale I. I. Bodiul, fostul lider comunist al Moldovei – nu se cerea să cunoască limba, cultura, istoria națională a respectivei regiuni. Autohtonii trebuiau să se conformeze cadrelor rusești... La aceasta își aducea contribuția și politica oficială cu privire la problema națională, orientată spre formarea comunității unice a popoarelor URSS. Voit sau nevoit se producea degradarea națiunii”.*

Politica națională de tip sovietic a format un anume tip de etnici ruși, stabiliți în afara Rusiei, care prin comportamentul lor desconsiderau populația băștinașă din republicile naționale, o tratau cu superioritate și aroganță. Acest lucru era remarcat și de expertul imparțial de la publicația germană amintită de noi mai sus. *„Chiar dacă ar fi existat spațiu pentru practicarea largă a altor limbi, oricum s-ar fi dat prioritate limbii ruse... Explicația constă nu în kitch-ul moscovit al limbii ruse, ci în șovinismul lingvistic înnăscut al rușilor. Prioritatea limbii lor este pentru ei ceva de la sine înțeles”.*

Evident că nu se acceptă ideea predispoziției genetice a rușilor pentru șovinism la modul general. Șovinismul lingvistic al unei părți a rușilor, în special al aceleia care grație politicilor coloniale de secole s-a pomenit în

afara hotarelor Rusiei, este o categorie istorică și s-a format ca o consecință a politicii imperiale a țarismului și a regimului sovietic. La fel ca în toate imperiile în care domină o singură limbă, în Imperiul Rus limbii ruse i s-a rezervat rolul de liant al unității statale interne, compus din aproape 100 de naționalități. Pe același principiu s-a întemeiat și statul totalitarist numit URSS, creat după modelul imperial al lui Stalin. Orice imperiu reprezintă teoretic un stat unitar; e suficient să ne amintim, în acest context, de cunoscutul principiu al național-socialiștilor germani: ein Reich, ein Volk, eine Sprache, ein Fuhrer (un imperiu, un popor, o limbă, un conducător). După cum remarcă și profesorul R. Piotrovski, apreciat lingvist din Sankt-Petersburg: „*Statul totalitar nu are nevoie de variabilitatea culturală, națională și lingvistică. El are nevoie de o cultură unitară, totodată – de o națiune de bază cu o singură limbă... Rolul poporului de bază în imperiul său Stalin l-a remis rușilor. A avut noroc și limba rusă, care a devenit limba oficială a acestui stat totalitar. În ce privește alte popoare cu cultură și limba lor, ele au pierdut pentru Stalin și pentru urmașii săi orice interes imperial*”.

În Moldova de la sfârșitul anilor '80, confruntările politice înverșunate au avut doar la suprafață caracterul unui „război lingvistic”. În realitate era vorba de două căi de dezvoltare a procesului democratic din republică. Mișcării de eliberare națională din Moldova, care tindea în mod tot mai conștient spre independența politică a republicii, i se împotriva în special, populația rusolingvă de orientare pro-sovietică, care opta pentru păstrarea Moldovei în componența URSS. Și această confruntare s-a manifestat ca una incluzând o componentă interetnică evidentă. Dacă pe teritoriul Rusiei, lupta pentru democratizarea societății s-a dat în mare între democrați și retrograzi, în republicile naționale, inclusiv în Moldova, acestei divizări politice a societății i s-a adăugat și segregarea conform principiului etnic. Evenimentele ulterioare au demonstrat că principala contradicție a URSS-ului, care a dinamitat imperiul chiar din interior, ținea de relațiile interetnice. Doar un stat totalitar cu un aparat represiv uriaș putea fi în stare să țină în frâu zeci de popoare și naționalități foarte diferite din punct de vedere lingvistic, religios și cultural. A fost suficient ca acest aparat represiv să slăbească puțin, pentru ca URSS-ul să se destrame într-un ritm surprinzător. Rusolingvii din republicile naționale, care vedeau în destrămarea URSS pierderea pozițiilor lor privilegiate, s-au plasat în opoziție mișcărilor naționale și de democratizare.

Politica națională de tip sovietic în RSS Moldovenească, urmând tradițiile politicii țariste de consolidare a dominației coloniale în Moldova, a propagat pe parcursul a două secole ideea falsă despre caracterul distinctiv al limbii moldovenești în raport cu limba română, al etnicilor moldoveni în raport cu românii. De aceea nu e de mirare că politica moldovenismului a

devenit acoperirea ideologică a adeptilor păstrării Moldovei în componența URSS, în special a „Interfrontului”.

Grevele „lingvistice” din Moldova au eșuat deja în a doua jumătate a lunii septembrie 1989. Forțele conservatoare nu erau capabile să oprească amploarea valului de emancipare națională din republică. Ca urmare, ele au fost nevoite să se retragă, încercând să-și regrepeze forțele. „Directorii roșii” din Transnistria, speriați de nereușita grevelor dirijate de ei și de perspectiva pierderii propriilor lor privilegii, au purces la mobilizarea imenselor resurse de care dispuneau pentru a provoca tensiuni interetnice în Moldova – unica acțiune capabilă să tempereze elanul mișcării naționale. În acest context s-a recurs la diferite procedee, vehiculându-se mai ales ideea sperietorii naționalismului moldovenesc, ca în scurt timp ea să fie suplimentată de calul lor favorit de bătaie – românofobia. Tendința firească a băștinașilor către emancipare națională era calificată drept naționalism xenofob, iar populația autohtonă denumită naționaliști ce și-au pierdut capul.

Lozincile xenofobe și antisemite, atribuite mișcării de eliberare națională, sunt și acestea ori minciuni sfruntate, ori – ceea ce e mai aproape de adevăr – au fost fabricate în laboratoarele ideologice ale propagandei interfrontiste și strecurate provocator printre masele de demonstrații. Analiza minuțioasă a materialilor de arhivă nu atestă lozinci antisemite în cadrul mitingurilor organizate atât de mișcarea democratică, cât și de „Interfront”, desfășurate în acea vreme în orașul Chișinău. Așa, de exemplu, în demersul său către CC al PCM privitor la unul din cele mai tensionate mitinguri ale Frontului Popular, organizat la 7 noiembrie 1989, fostul pe atunci ministru al Afacerilor Interne, general-maiorul de miliție V. Voronin, considera necesar a atrage atenția asupra următoarelor lozinci ale demonstrațiilor: „Restructurarea – sfârșitul ultimului imperiu numit Uniunea Sovietică”, „Armata – peste Nistru! – Moldova nu este amenințată de nimeni”, „Partidul comunist – rușinea și nebunia epocii noastre”. În acest demers, la fel ca și în toate altele, nu se vorbește despre manifestări antisemite. Reieșind din atitudinea mai mult decât critică a funcționarilor de la CC al PCM față de Frontul Popular din Moldova, este evident că orice acțiune antisemită, dacă ar fi avut loc, ar fi fost imediat semnalată în demersurile oficiale. Dar asemenea probe nu există printre documentele de arhivă. Așadar, ideologii Interfrontului s-au pomenit în necesitatea de a inventa lozinci antisemite pentru a prezenta mișcarea democratică din Moldova sfârșitului anilor '80 în culori xenofobe. Ducând lipsă de material probant, ideologii separatismului transnistrean l-au inventat și l-au pus gratuit pe seama oponentilor săi.

Eșecul grevelor „lingvistice” a zdruncinat încrederea multor cetățeni, vorbitori de limbă rusă, în apelurile liderilor Interfrontului. Cei mai vizionari reprezentanți ai minorităților naționale din Moldova au început să-și

manifeste dorința de a se integra în viața național-culturală a republicii. La sfârșitul anului 1989 sporește numărul ne-moldovenilor doritori de a învăța limba română. Conform informației parvenite la CC al PCM, la sfârșitul anului 1989 în republică funcționau aproape 2000 grupuri pentru adulți (aproximativ 30000 persoane) de studiere a limbii române. Această tendință era proprie atât pentru locuitorii din dreapta, cât și pentru cei din stânga Nistrului. Însă în Transnistria această stare de lucruri nu a durat mult timp. Deja la 13 septembrie a aceluiași an, sesiunea a XIII extraordinară a consiliul orășenesc Tiraspol a adoptat o decizie fără precedent despre stoparea pe teritoriul orașului Tiraspol a funcționalității mai multor articole ale legii RSSM „Cu privire la studierea limbii de stat a RSSM” și „Cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSSM”. Simultan a fost adoptată și hotărârea de „a se adresa în numele sesiunii consiliului municipal către toți muncitorii din orașele și raioanele Tiraspol, Bender, Râbnița, Slobozia, Camenca, Bălți, Grigoriopol, Dubăsari cu propunerea de a crea pe teritoriul RSSM autonomii locale. Decizii similare au adoptat și consiliile orășenești din Bender și Râbnița.

Stoparea funcționării legilor adoptate de Sovietul Suprem al RSSM de consiliile ierarhic inferioare, precum consiliile orășenești din Tiraspol, Bender și Râbnița, reprezentau atentate deschise asupra principiilor constituționale ale sistemului sovietic. Și chiar dacă liderii separatiști din Moldova au depus eforturi propagandistice susținute pentru acreditarea propriului statut de apărători consecvenți ai păstrării Uniunii Sovietice, faptele mărturisesc că anume ei, prin acțiunile lor anticonstituționale, primii au fisurat limitele spațiului juridic sovietic și, în acest mod, au contribuit involuntar la stimularea procesului de dezmembrare a Uniunii Sovietice.

Acțiunile anticonstituționale ale liderilor transnistreni, orientate împotriva procesului de renaștere națională din Moldova, rămâneau, de regulă, nepedepsite. Și aceasta în timp ce participanții la acțiunile adepților mișcării democratice din Chișinău și din alte localități ale Moldovei erau persecutați de către organele sovietice de ordine. Spre deosebire de aceste cazuri frecvente, autoritățile manifestau îngăduință față de participanții la mitingurile organizate de Interfront în orașele Transnistriei. Mașina sovietică de persecuție acționa doar într-o singură direcție - împotriva tendințelor radicale de restructurare. Această stare de lucruri a provocat indignarea a zeci de mii de oameni și a condus la o și mai mare radicalizare a mișcării democratice și de renaștere națională. Pe acest fondal s-au produs evenimentele din 7 și 10 noiembrie la Chișinău, când populația a blocat organizarea paradei militare și a asediat clădirea Ministerului Afacerilor Interne, solicitând eliberarea participanților la mitingurile democratice anterioare, arestați nelegitim. Aceste acțiuni s-au soldat cu introducerea trupelor militare la Chișinău.

Moscova nu reușea să facă față situației din Moldova, la fel cum nu era capabilă să facă față situației și în alte republici sovietice unde mișcarea de eliberare națională luase amploare. Conducerea sovietică nu se așteptase că democratizarea vieții politice a URSS va conduce la tensionarea relațiilor interetnice. Mai ales că în republicile unionale elementul dominant al luptei pentru democrație și libertatea cuvântului va deveni mișcarea de renaștere națională. Naționalismul în cadrul republicilor sovietice a devenit un fel de călcâi al lui Ahile al colosului sovietic. Etnicii ruși și „autohtonii” rusificați, în calitate de reprezentanți ai principalei națiuni imperiale a Uniunii Sovietice, experimentau pe propria piele toate efectele neplăcute ale creșterii conștiinței naționale a populației autohtone, care într-o serie de cazuri a luat forma naționalismului militant. Așa cum se întâmplă întotdeauna în perioada zguduirilor epocale, la etapa inițială orice revoluție trăiește perioada exaltării, exagerării cerințelor înaintate, abia mai târziu întorcându-se la media stării normale. La fel cum orice revoluție își are o Vandée a sa.

La început, conducerea comunistă a încercat să oprească valul mișcărilor naționale din republici prin intermediul brutalității forțelor militare. O rezonanță social-politică foarte largă au provocat evenimentele din aprilie 1989 de la Tbilisi, când, în rezultatul stopării de către forțele militare a demonstrației neautorizate, au murit 18 oameni. În ianuarie 1990, la introducerea forțelor armate în Baku au fost uciși mai mult de 100 de oameni. În ianuarie 1991 au avut loc conflicte cu armata în Vilnius și Riga, conflicte soldate cu victime omenești. Aceste evenimente au acutizat contradicțiile dintre centru și republici, au intensificat tendința ultimelor de suveranizare. În Moldova, evenimentele din noiembrie 1989 și octombrie 1990 s-au derulat conform scenariului implicării forțelor armate în viața politică internă a republicii. Însă mișcarea democratică din Moldova nu s-a lăsat atrasă în capcană și, acționând lucid, a prevenit ciocnirea directă cu autoritatea centrală. Din păcate, nu a putut fi evitat conflictul armat cu contra-revoluția internă de mai târziu, în anul 1992.

Anul 1990 a devenit hotărâtor în transformarea Transnistriei într-o Vendée contra-revoluționară a Moldovei. În lunile februarie-martie 1990 în Moldova au avut loc primele alegeri parlamentare democratice. Principalii adversari în cadrul acestui scrutin au fost reprezentanții mișcării democratice, care se constituiseră între timp în Frontul Popular și oponentul lor tradițional, reprezentanții Intermișcării „Unitate-Edinstvo”. Partidul Comunist republican își pierduse într-atât de mult autoritatea, încât a participat la aceste alegeri nu ca forță politică activă, ci, mai curând, pentru statistică. Este suficient să spunem că dacă în 1989 PCM a fost părăsit de 2000 de oameni, în 1990 organizația republicană de partid a fost părăsită de peste 25 de mii de membri.

În ciuda părerilor răspândite activ de propaganda separatistă, alegerile parlamentare din 1990 nu au fost deloc câștigate de Frontul Popular. Deputații FPM le-au revenit doar 94 din cele 380 de locuri ale Sovietului Suprem al RSSM. Dar tocmai acest Soviet Suprem, care a devenit mai târziu primul parlament al Moldovei independente, a adoptat hotărârile revoluționare ale anului 1990, hotărâri care au pregătit terenul pentru proclamarea independenței politice a țării. În favoarea acestor hotărâri au votat nu doar deputații Frontului Popular al Moldovei, ci și majoritatea celorlalți deputați din Parlament, cu excepția reprezentanților Interfrontului, nucleul cărora îl constituiau reprezentanții Transnistriei.

Prima sesiune a nou-alesului Soviet Suprem al RSSM, începută în aprilie, nu le-a lăsat partizanilor Interfrontului nici o speranță de stăpânire a situației prin metode parlamentare. Din acest motiv, liderii separatismului, urmărindu-și scopurile mercantile, au pășit pe deja trasata cărare a acțiunilor ne-constituționale. Încă în decembrie 1989 - ianuarie 1990 în mai multe orașe ale Transnistriei s-au organizat referendumuri ilegale privind problema oferirii de autonomie teritorială acestor localități. Toate actele în cauză au fost proclamate în afara legii prin deciziile corespunzătoare ale Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM.

Reacția puterii însă la încălcarea Constituției RSSM s-a limitat doar la acțiuni sterile. Simțindu-se în siguranță, consiliile municipale ale orașelor transnistrene (întâietatea îi aparține și aici Tiraspolului) au declarat în aprilie-mai 1990 nulă pe acest teritoriu Legea RSSM privind Drapelul național al republicii. Și pentru a conferi un aspect legal acțiunilor lor, liderii separatismului transnistrean au convocat pe 2 iunie 1990 în satul Parcani un congres anticonstituțional al deputaților de toate nivelele din Transnistria și din Bender, la care au adoptat o hotărâre privind neacceptarea pe teritoriul lor a actelor legislative ale Sovietului Suprem al RSSM. Liderii tiraspoleni și-au justificat acțiunile separatiste prin referințe demagogice la diferite legi ale URSS.

Acțiunile anticonstituționale ale liderilor tiraspoleni nu și-au primit riposta cuvenită din partea conducerii Moldovei. Atunci, dar și mai târziu, Sovietul Suprem își limita acțiunile la declarații sterile despre nerecunoașterea deciziilor adoptate de separatiști. Hotărârile Sovietului Suprem, iar apoi și ale Parlamentului nu erau însoțite de acțiuni concrete menite să restabilească ordinea constituțională în Transnistria. De dragul adevărului, trebuie să subliniem că posibilitățile structurilor republicane în acest sens erau limitate, acestea aflându-se în subordonare directă ministerelor de la Moscova care încurajau separatismul ce lua amploare pe teritoriul Moldovei sau, în cel mai bun caz, rămâneau observator pasiv al celor întâmplate. Această stare de lucruri, precum și sfidarea legilor RSSM de către liderii transnistreni, au

grăbit adoptarea de către Parlamentul Moldovei, la 23 iunie 1990, a Declarației de Suveranitate, în care se enunța prioritatea Constituției și a legilor RSSM ce funcționau pe acest teritoriu. Astfel, putem afirma cu certitudine că separatiștii transnistreni, prin acțiunile lor, au contribuit substanțial, chiar și dacă involuntar, la grăbirea procesului de ieșire a Moldovei din jurisdicția Uniunii Sovietice.

Însă un succes al Interfrontului a fost manipularea minorităților naționale din republică, în special a celei găgăuze, și atragerea lor de partea forțelor conservatoare. În condițiile regimului sovietic găgăuzii fuseseră supuși unei profunde deznaționalizări. De aceea ei erau foarte interesați în demontarea modelului sovietic privind relațiile interetnice. Însă Mișcarea de eliberare națională din Moldova nu era pregătită să elaboreze un program inteligent de colaborare reciprocă cu minoritățile naționale pentru a le putea atrage de partea sa. În consecință, minoritățile naționale au devenit victime ale propagandei demagogice a Interfrontului și ale separatismului transnistrean. La începutul anului 1990, găgăuzii, a căror aspirație către renaștere națională era pe deplin justificată, au devenit de mai multe ori unelte docile în mâinile liderilor separatiști provocatori.

Proclamarea de către găgăuzi, la 19 august 1990, a republicii găgăuze independente, în componența URSS, se înscria pe deplin în logica acțiunilor separatiștilor tiraspoleni privind fragmentarea teritorială a Moldovei. După ce i-au încurajat pe găgăuzi la acțiuni anticonstituționale, la 2 septembrie 1990, separatiștii tiraspoleni și-au proclamat și ei republica. Prin aceste două acte anticonstituționale separatiștii au trecut la un nou nivel procesul divizării teritoriale a republicii. Din august 1990, tensiunile politice dintre autoritățile de la Chișinău și cele de la Tiraspol intră într-o nouă fază, care s-au soldat cu conflictul armat de la Nistru.

După proclamarea republicii separatiste, liderii tiraspoleni au început să-i consolideze structurile anticonstituționale și să pregătească separarea ei deplină de Moldova. Încă în iulie 1989, la Tiraspol a fost luată decizia de a forma, pe baza mijloacelor întreprinderilor industriale conduse de „directorii roșii”, detașamente militare de ajutor ale miliției. Aceste detașamente au devenit mai târziu primele formațiuni paramilitare în baza cărora s-au dezvoltat viitoarele forțe armate ilegale ale separatiștilor. În toamna lui 1990 separatiștii au început dotarea cu arme de foc a formațiunilor paramilitare. Pentru conducerea Republicii Moldova devenise clar că liderii de la Tiraspol doreau să transforme confruntarea cu Chișinăul într-un conflict armat, iar pentru a consolida divizarea teritorială aveau nevoie de confruntări sângeroase și victime. Evenimentele ulterioare au confirmat pe deplin justetea acestei aprecieri.

Toamna lui 1990 a devenit o perioadă de consolidare a enclavelor separatiste din Moldova. Conducerea Moldovei nu reușea să facă față amenințării privind pierderea integrității teritoriale a republicii. Faptul a devenit evident mai ales după ședința în deplasare a Guvernului Druc, de pe 17 septembrie, care a avut loc în Dubăsari, pe malul stâng al Nistrului. Ședința Guvernului a fost practic întreruptă de o gloată de câteva sute de oameni care, sub influența propagandei separatiste, au luat cu asalt clădirea unde se desfășura ședința și au obligat miniștrii să părăsească orașul. Faptul a avut o semnificație aparte în cadrul conflictului transnistrean în plină dezvoltare. Guvernul republicii, autoritatea supremă a puterii executive, s-a dovedit incapabil să-și îndeplinească funcțiile sale directe pe o parte din teritoriul aflat sub jurisdicția sa. Se manifesta o evidentă criză de putere.

Situația din republică s-a agravat și mai mult în luna octombrie, când în urma unui apel al Frontului Popular mii de voluntari s-au îndreptat în raioanele de sud, pentru a nu permite alegerile ilegale din autoproclamata republică găgăuză. A fost o explozie spontană a sentimentului patriotic a mii de oameni care încercau astfel să oprească extinderea separatismului în Moldova. Însă această sinceră manifestare de patriotism nu a fost susținută de acțiuni organizate și sigure din partea autorităților, ea amenințând să se transforme într-un proces haotic cu posibile vărsări de sânge. În ultimă instanță, acest scenariu funebru a fost evitat cu prețul introducerii în Găgăuzia a forțelor armate ale MAI al URSS, sub acoperirea cărora separatiștii și-au desfășurat totuși alegerile nelegitime.

În timpul acestor evenimente s-a manifestat pentru prima oară în mod deschis strânsa coordonare dintre liderii separatiști din Găgăuzia și din Transnistria. Un detașament numeros de așa-numiți voluntari transnistreni a venit în Comrat unde, cu armele în mâini, era gata să intre în luptă cu forțele de ordine republicane. În aceste zile fierbinți la Cimișlia a fost reținut de către poliție Rîleakov, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui I. Smirnov, trimis cu o misiune specială din Tiraspol în Comrat, pentru a coordona acțiunile comune ale separatiștilor contra puterii constituționale a Moldovei. Totodată, liderii găgăuzi acționau în strânsă legătură și cu autoritățile militare sovietice de la Bolgrad. Întrunirea din 30 octombrie a consilierilor și deputaților găgăuzi de toate nivelele a adresat mulțumiri „*muncitorilor din RSSNM, soldaților din garnizoana Bolgrad și trupelor MAI unional pentru sprijinul pe care l-au acordat populației găgăuze împotriva detașamentelor de voluntari de la Chișinău*”.

Succesul separatiștilor găgăuzi, alături de neputința autorităților centrale de la Chișinău de a controla situația, a inspirat liderii autoproclamatei republici din Transnistria la noi acțiuni ilegale. Întoarcerea triumfală din Găgăuzia a detașamentului de voluntari a condus la blocarea de către ei, pe data

de 2 noiembrie, a podului de peste Nistru în raionul Dubăsari. În același timp, chiar în orașul Dubăsari, separatiștii au asaltat și au preluat controlul asupra clădirilor comitetului executiv raional, a procuraturii și judecătoriei, au blocat clădirea poliției. În esență, separatiștii au înfăptuit o lovitură de stat la nivel local. Ei nu aveau cum să nu știe că forțele legale ale Moldovei erau obligate să realizeze tot ce le era în puteri, inclusiv prin acțiuni de forță, pentru restabilirea ordinii constituționale în zonă. Și faptul că liderii separatiști au mers în mod conștient la destituirea forțată a organelor puterii constituționale din zona Transnistriei evidențiază fără nici o urmă de îndoială intențiile lor de provocare a conflictului armat.

Polițiștii trimiși în ajutorul puterii constituționale din Dubăsari au fost atacați de separatiști cu sticle pline cu substanțe incendiare, pietre, răngi de metal ș.a.m.d. După ce mulți dintre polițiști au fost grav răniți, pentru prima oară în mai mult de un an de atacuri fâțișe ale separatiștilor împotriva instituțiilor statale din Transnistria, a fost luată hotărârea de a folosi în scopuri de autoapărare armele de foc contra atacurilor tot mai sfidătoare ale separatiștilor. În consecință trei persoane din rândurile atacanților au fost răpuși de gloanțe. Astfel, au început a prinde contur cert planurile liderilor tiraspoleni de a duce lucrurile la vărsări de sânge pentru a aprofunda conflictul și pentru a face imposibilă reglementarea lui pașnică. Liderii separatiști și instigatorii lor de la Moscova aveau nevoie de victime omenești pentru a discredita tendințele de suveranizare a Moldovei.

Chișinăul suspecta Moscova că încurajează tendințele separatiste încă din faza incipientă a conflictului. Aceste bănuieli au fost probate documentar după puciul moscovit din 19 august 1991. Arestarea liderilor puciului a permis anchetarea lor, inclusiv privitor la evenimentele din Moldova. La Moscova a fost delegat în acest scop anchetatorul responsabil pentru cazurile excepționale ale Procuraturii Generale a Republicii Moldova, P. Lutenko, care s-a familiarizat cu dosarul de anchetă al președintelui Sovietului Suprem al URSS, A. Lukianov. Materialele anchetei penale conțin mai multe probe despre implicarea directă a lui Lukianov, a unui șir de înalți demnitari din cadrul KGB a URSS, ai Ministerelor Apărării și de Interne a URSS, a unor deputați ai Sovietului Suprem al URSS din fracțiunea „Союз” în instigarea la separatism în Moldova. Acest fapt indirect îl recunoaște în cartea sa și însuși liderul separatiștilor tiraspoleni I. Smirnov care, pomenind despre dese sale vizite din acea perioadă la Moscova, mărturisește: „*A trebuit să mă întâlnesc atunci cu Lukianov, Nișanov, cu conducătorii ministerelor de forță Krucikov, Iazov, Șatalin, Gromov*”.

La sfârșitul lui decembrie 1990 liderii separatiști organizează în Transnistria așa-numitele alegeri în pretinsul Soviet Suprem al RSSMN. În cadrul campaniei preelectorale, propaganda separatistă s-a axat pe exagerarea peri-

colului unirii Moldovei cu România și în consecință pe o românofobie crasă. În aceste condiții, Parlamentul Moldovei a fost obligat să adopte o Declarație în care dezmințea afirmațiile provocatoare despre unirea Moldovei cu România și sublinia că asemenea zvonuri sunt „născocite și răspândite în mod intenționat de anumite forțe ostile proceselor de democratizare”.

Mașina propagandistică a separatiștilor funcționa însă foarte eficient, atrăgând în mrejele sale și pe mulți moldoveni din Transnistria. Propaganda separatistă a avut succes pentru că dezinformarea era plantată într-un sol fertil – românofobia era cultivată de mai multe decenii în ținut. În același timp, regimul separatist tiraspolean instituisese o cenzură dură, care, alături de regimul politic autoritar, trebuia să asigure rezultatul electoral necesar conducerii separatiste. Unul din corespondenții revistei pariziene „Le Monde” observa în unul din reportajele sale despre Transnistria: „Alegerile organizate pe 25 noiembrie 1990 (...) au demonstrat că puterea locală care se pretinde apărătoare a „minorităților și drepturilor omului” are o părere îndeajuns de neclară despre democrație: propunerea unui singur candidat (cel mai des membru PCUS) sau aparenta propunere a mai multor candidați, absența uneori chiar a cabinei de vot (adeseori peste 30%) trezește îndoieli privind corectitudinea alegerilor... O parte importantă a minorității moldovenești (ce reprezintă 40% din populația Transnistriei) nu s-a prezentat la vot, cu toate că potrivit datelor din Tiraspol, procentul participanților la alegeri a fost triumfal”.

Un an mai târziu, același corespondent constata din nou, imparțial, situația la alegerea deja a așa-zisului președinte al Transnistriei din 1 decembrie 1991. „Un moldovean, locuitor al Transnistriei, consideră că „la alegeri au participat doar scursurile bolșevice”. Altă explicație, ce s-a auzit la Chișinău : „moldovenii care au participat la alegeri au trebuit s-o facă sub țeva armelor automate”. Continuând să le împărtășească cititorilor săi părerea privind alegerile din Transnistria, autorul scria: „Într-un sat situat în apropierea Tiraspolului, săteanca Maria Maracuța nu iese din casă pentru „a nu se întâlni cu agitatoarii veniți din Tiraspol, care te forțează să votezi”. Președintele unei primării a refuzat să organizeze alegerile, dar urnele de vot au fost aduse din Tiraspol în autobuze, „sub paza” miliției înarmate. În schimb o moldoveancă în etate spunea, ca să-și justifice participarea la alegeri: „cu ruși m-am născut, cu ei voi rămâne”.

Este evident că o parte considerabilă din locuitorii Transnistriei au nimerit sub influența propagandei separatiste. În toată perioada existenței așa-zisei republici transnistrene, locuitorii acesteia, participanți la numeroase alegeri și referendumuri organizate de puterea separatistă, nu au avut niciodată posibilitatea să se exprime liber și corect cu privire la soarta regiunii. De aceea

toate referințele liderilor tiraspoleni la voința alegătorilor de a se separa de Moldova sunt neîntemeiate și nu pot avea consecințe legale recunoscute în plan internațional.

Pe parcursul anului 1991 forțele separatiste au continuat expulzarea organelor puterii constituționale din Transnistria. În ianuarie-martie, pretinsul Soviet Suprem al așa-zisei RSSMN a adoptat o serie de hotărâri orientate spre demontarea sistemului monetar-bancar unic și al celui fiscal al Republicii Moldova. În aceeași perioadă, la Tiraspol, Dubăsari și Râbnița s-au creat detașamente paramilitare, fiecare având câteva sute de oameni. Acestea, dotate cu arme din depozitele Armatei a 14-a, se supuneau OCTK și aveau drept scop declarat pretinsa apărare a populației.

Un caracter deosebit de provocator au avut hotărârile pretinsului Soviet Suprem al RSSMN din 6 mai 1991 cu privire la trecerea organelor de drept sub jurisdicția republicii separatiste. Procesul subordonării forțate a organelor de drept autorităților separatiste a avut loc cel mai des prin intermediul asediului și cuceririi clădirilor judecătoreștilor, procuraturilor, secțiilor de poliție și organelor de securitate de către gloate de cetățeni îndotrinați, printre care multe femei, în spatele cărora se ascundeau întotdeauna separatiști înarmați. Calculul lor era simplu. Trebuia să se provoace acțiuni ale poliției împotriva femeilor, pentru ca apoi forțele de ordine legale să fie acuzate de reprimare brutală a civililor.

Pretinsa mișcare susținută de locuitorii Transnistriei și îndreptată contra structurilor puterii legale în mare măsură a fost imitată de „grupuri mobile de femei” care îndeplineau comanda liderilor separatiști. În fața acestor acțiuni provocatoare puterea constituțională nu a fost în stare să găsească metode eficiente de oprire a lor. În același timp, oficialitățile de la Chișinău nu puteau urmări imparțiali cum separatiștii înarmați se ascundeau în spatele femeilor-provocatoare și se răfuiau cu lucrătorii organelor de drept de pe malul stâng al Nistrului. În consecință, s-au înmulțit incidentele dintre poliție și separatiști. Acestea riscau în orice moment să se dezvolte într-o confruntare armată de proporții. Astfel, în mod fatal, Chișinăul era atras de către rebelii separatiști în capcana unui conflict militar.

Puciul comunist din 19 august 1991 de la Moscova a condus la intensificarea conflictului transnistrean. Forțele democratice din Moldova au condamnat puciul. În Moldova zeci de mii de oameni s-au ridicat în apărarea democrației. La apelul conducerii republicii, pe 20 august, la Chișinău a avut loc un miting, la care au participat sute de mii de oameni, în cadrul căruia s-a protestat contra acțiunilor puciștilor. O reacție diferită au avut liderii Transnistriei. Încă din a doua jumătate a zilei de 19 august, la adunarea liderilor întreprinderilor transnistrene, a fost stabilit, în conformitate cu indicațiile puciștilor, un comitet extraordinar din 10 persoane, în frunte cu vicepreșe-

dintele consiliului municipal, Rîleakov. Președintele OSTK al Transnistriei, Emelianov, a expediat pe adresa liderilor puciului o telegramă în care exprima susținerea și azeziunea organizației pe care o reprezenta la acțiunile puciștilor. În aceeași zi, președintele așa-numitului Soviet Suprem al RSSMN, G. Maracuța, a semnat, în numele organului legislativ separatist, o declarație privind susținerea puciului. Exemplul separatiștilor transnistreni l-au urmat și liderii republicii separatiste din Găgăuzia. Însă puciul comunist din august a eșuat, fapt care a grăbit dezintegrarea URSS. Republicile unionale sovietice au început să-și declare pe rând independența politică.

În aceste circumstanțe, liderii separatiști din Transnistria, care susținuseră deschis rebeliunea comunistă și își trimisese la Moscova membrii formațiunilor paramilitare în ajutorul puciului, au ajuns într-o situație dificilă. Pentru ei devenise imperios să-și schimbe comportamentul și strategia. Imperiul, pentru menținerea căruia militau, se năruia în văzul tuturor. Separatiștii aveau nevoie de o nouă justificare ideologică pentru acțiunile lor și de noi aliați. Liderii tiraspoleni au reușit să se reorienteze foarte rapid, motivându-și acțiunile prin apel la ideologia imperială rusă și la necesitatea existenței pretinsei RMN pentru a apăra interesele geostrategice ale Rusiei în sud-estul Europei.

Dat fiind faptul că liderii transnistreni se discreditaseră în ochii noii conduceri a Rusiei, din cauza susținerii acordate puciului comunist, ei au căutat aliați în mediul cel mai șovin al societății ruse, mediu care trăia un sentiment de umilire profundă în legătură cu prăbușirea imperiului. În același timp, liderii tiraspoleni au încercat să se asigure și de sprijinul Kievului.

Politica separatiștilor de a provoca tensiuni interetnice în Moldova și de a miza pe naționalismul panslavist, mascat abil cu ideologia moldovenismului și cu ideea falsă a așa-zisului popor transnistrean, a dat roadele așteptate. Moscova lui Elțin, aidoma Moscovei lui Gorbaciov, a continuat să sprijine regimurile separatiste din spațiul postsovietic și, în speță, din Moldova. Acesta din urmă, la rândul său, pentru a mobiliza populația în jurul său a invocat iarăși pericolul unirii Moldovei cu România și ideologia românofobiei.

Dar ca liderii transnistreni să-și realizeze planurile trebuiau să mai treacă un obstacol – toleranța etnică a moldovenilor. Pentru a depăși acest obstacol ei aveau nevoie să provoace un război fratricid cât mai repede, război care să aprofundeze dezbinarea interetnică stimulată de ei deja de mai multe luni. Acest scenariu era unicul salvator pentru ei și el a fost pus în practică fără ezitări.

Punerea liderilor separatiști sub urmărire penală pentru susținerea puciului din august i-a determinat definitiv să pășească pe calea războiului. În cartea sa, în care vorbește despre propriile peregrinări în timp ce se ascundea

de oamenii legii, I. Smirnov mărturisește: „*A trebuit să mă ascund, timp de câteva nopți, pe teritoriul statului major al Armatei 14, unde ne invitase comandantul G.I. Iakovlev... Experiența a fost, o spun deschis, foarte neplăcută. În acest moment grav am înțeles că e timpul să revedem atât de mult târăgănată de noi acțiune privind transferarea sub autoritatea noastră a miliției și a altor organe de drept, am conștientizat și faptul că este timpul să imprimăm propriilor noastre structuri militare și detașamentelor teritoriale de salvare (DTS) o nouă calitate, cea de gardă republicană*”. Prin aceste mărturisiri sincere I. Smirnov confirmă o dată în plus faptul că republica separatistă din Transnistria a fost un produs al „directorilor roșii” și a fostei nomenclaturi administrative și de partid sovietice din Transnistria, care nu a fost în stare să se acomodeze noilor condiții politice, transformărilor revoluționare prin care trecea Moldova.

Separatiștii transnistreni insistă asupra caracterului lor internaționalist, care s-a manifestat, conform propagandei lor, plenar în acțiunile orientate spre păstrarea URSS. În realitate însă ei erau interesați să păstreze URSS doar pentru ca odată cu aceasta să-și păstreze privilegiile de castă. De îndată ce URSS a început să nu mai corespundă intereselor lor, ei au trădat-o fără muștrări de conștiință – la 25 august 1991, pe teritoriul uzinei „Kirov” a avut loc ședința așa-zisului Soviet Suprem al RSSMN, în cadrul căreia a fost proclamată independența politică a republicii separatiste din Transnistria. Acest act echivala cu ieșirea Transnistriei din componența URSS, dat fiind faptul că la acea dată Republica Moldova continua să se afle, de jure, în componența statului unional sovietic, în timp ce Transnistria separatistă se grăbea să pună umărul la prăbușirea juridică a URSS. Oră liderii transnistreni și propaganda lor evită să facă publicitate acestui eveniment.

Declararea la 27 august 1991 a independenței Republicii Moldova a marcat începutul etapei de trecere definitivă a conflictului transnistrean la faza de confruntare armată. În 6 septembrie 1991, pretinsul Soviet Suprem al așa-numitei RMN a luat hotărârea privind trecerea tuturor organelor puterii constituționale din Transnistria sub jurisdicția pretinsei RSSMN. Tot atunci s-a adoptat hotărârea privind crearea „gărzii republicane”. Prin aceste decizii, liderii separatiști au pășit deschis pe calea confruntărilor armate între forțele constituționale și detașamentele paramilitare separatiste, ultimele organizate în garda republicană din Transnistria. După adoptarea hotărârilor menționate, gardiștii transnistreni au atacat pe tot frontul organele de stat din regiune rămase fidele Constituției Moldovei. Acestea, având datoria să apere instituțiile statale din Transnistria, au fost nevoite să riposteze provocărilor militare ale separatiștilor, fiind astfel antrenate în confruntări armate contrar voinței lor.

Este deja un loc comun pentru redarea istoriei conflictului transnistrean, ca data de 2 martie 1992 să fie considerată ziua începerii conflictului armat de la Nistru. În realitate, această dată marchează doar începutul acțiunilor militare de amploare în cadrul conflictului militar. Pe când primele confruntări armate sporadice între părțile forțele constituționale și separatiști au început încă din toamna lui 1991, când avea loc acapararea prin forță de către separatiști a organelor puterii constituționale din Transnistria, în primul rând a celor de drept. Mărturie elocventă în acest sens este Protocolul de acord, semnat la 1 octombrie 1991 de către reprezentanții conducerii Republicii Moldova, reprezentanții Sovietului Suprem al Federației Ruse și reprezentanții separatiștilor din Transnistria. În acesta se vorbește pentru prima dată despre necesitatea rezolvării „*pe cale pașnică a conflictului*”. Or, aceasta este o recunoaștere expresă că părțile implicate în conflict abandonaseră deja „*calea pașnică*”.

Chemările la reținere stipulate în protocolul amintit au fost însă ignorate chiar a doua zi. Protocolul a fost încălcat brutal la Tiraspol, unde separatiștii și-au supus pe calea armelor secția municipală de poliție. Apoi până la sfârșitul anului 1991 au urmat numeroase confruntări între poliția moldovenească și garda republicană separatistă. Primele victime ale conflictului armat s-au înregistrat la 13 decembrie 1991, când gardiștii au deschis foc asupra forțelor de ordine trimise în ajutorul secției raionale de poliție din Dubăsari. Sediul acesteia s-a aflat mai multe zile sub asediul separatiștilor. Atunci 4 polițiști au fost uciși, iar alții 9 răniți. Gardiștii tiraspoleni au pierdut 3 oameni, iar 8 au fost răniți. Confruntarea de la Dubăsari a marcat începutul conflictului armat de pe Nistru, conflict care a luat amploare în decurs de câteva luni cu operațiuni militare majore, desfășurate pe 3 direcții principale: Cocieri, Coșnița și Bender.

Astfel, începând din toamna anului 1991, Republica Moldova a fost implicată într-un conflict armat, a cărui cauză principală era conflictul etno-politic între mișcarea de eliberare națională din Republica Moldova, revoluționară în fond, și forțele contrarevoluționare, care exprimau interesele celei mai conservatoare părți a fostei pături nomenclaturiste sovietice de partid și economice, al cărei detașament de avangardă era poziționat în regiunea transnistreană a republicii. Conflictul armat a fost declanșat de forțele separatiste, încurajate și susținute politic de forțele conservatoare de la Moscova, iar militar – de trupele ruse dislocate în regiune. În perioada inițială, acestea își motivau ideologic acțiunile apelând la ideea necesității păstrării integrității teritoriale a URSS, idee condimentată copios cu ticuri românofobe caracteristice ideologiei comuniste sovietice, care în noile condiții a fost pusă în serviciul separatismului transnistrean. Conflictul armat transnistrean a fost astfel punctul culminant în desfășurarea revoluției democratice

din Moldova, care avea și caracter de eliberare națională. Această revoluție s-a încununat cu proclamarea independenței și suveranității Republicii Moldova, precum și cu consolidarea principalelor ei instituții de stat, afirmării transformărilor politice și economice cu caracter democratic.

În pofida eforturilor pacifitoare ale Chișinăului, liderii pretinsei RSSMN, într-un interval de timp relativ scurt, au reușit să-și creeze o forță-armată puternică, cu diverse genuri de trupe, comparabilă ca efectiv cu armata moldovenească în proces de constituire. Această performanță a separatiștilor transnistreni a fost posibilă doar datorită ajutorului enorm venit de la Moscova atât în perioada sovietică, precum și după dezmembrarea URSS. În ciocnirile armate care au urmat, numeroși titulari ai unităților militare ale Armatei a 14-a amplasate în Transnistria au luptat de partea separatiștilor tiraspoleni. Există multe fapte documentate care probează participarea militarilor ruși la înarmarea separatiștilor transnistreni și la acțiunile de luptă împotriva armatei moldovenești. Toate aceste fapte l-au determinat pe senatorul american Larry Pressler, la 24 iunie 1992, să introducă în Recordul Congresului Statelor Unite textul rezoluției „Rolul Armatei ruse în Moldova independentă”, în care implicarea forțelor militare ruse în conflictul armat de pe Nistru era condamnată în termeni duri.

Rolul Rusiei ca factor determinant în crearea și susținerea autoproclamației RMN a fost atestat și în hotărârea Curții Europene a drepturilor omului, pronunțată la 8 iulie 2004, în cazul Ilașcu și alții versus Moldova și Rusia. În hotărârea Curții, printre altele, se arată că „*în timpul conflictului moldovenească din 1991–1992, forțe ale fostei Armate a 14-a (care a aparținut succesiv URSS-ului, CSI-ului și apoi Rusiei) staționate în Transnistria, au luptat împreună cu și pentru forțele separatiste transnistrene. Importante cantități de arme din arsenalul Armatei a 14-a au fost transferate în mod voit separatiștilor care au putut, în plus, să obțină și alte arme fără ca militarii ruși să se opună. Pe lângă acestea, de-a lungul confruntărilor dintre autoritățile moldovene și separatiștii transnistreni, conducătorii ruși au susținut, prin declarațiile lor, autoritățile separatiste. Astfel, autoritățile ruse au contribuit atât militar, cât și politic la crearea unui regim separatist în regiunea Transnistriei, care face parte din teritoriul Moldovei. Chiar și după armistițiul din 21 iulie 1992 Rusia a continuat să susțină din punct de vedere militar, politic și economic regimul separatist, permițându-i astfel să supraviețuiască, întărindu-se și obținând o anumită autonomie față de Moldova*”.

O constatare la fel de pertinentă despre cauzele conflictului transnistrean și rolul Rusiei în geneza lui o găsim și în Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului, pronunțată la 19 octombrie 2012, în cauza Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Federației Ruse. Marea Cameră a Curții Europene a Drepturilor Omului, reiterând contextul istoric descris în hotărârea

Ilașcu și alții împotriva Republicii Moldova și Federației Ruse, a constatat, cu majoritate (șaisprezece voturi pentru și unul împotriva), încălcarea de către Federația Rusă a art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, care garantează dreptul la educație. În realitate, cel două decizii ale CEDO nu spun altceva decât că raioanele din stânga Nistrului ale Republicii Moldova rămân a fi ocupate de către Federația Rusă și după 20 de ani de la dezmembrarea URSS.

Războiul de pe Nistru a culminat cu evenimentele de la Bender începute la 19 iunie 1992. În urma unei provocări planificate a separatiștilor și pentru a înlătura pericolul lichidării fizice a secției de poliție moldovenești din Bender de către separatiști, conducerea Moldovei a fost nevoită să trimită în oraș un detașament al poliției speciale cu TAB-uri. Ca răspuns la aceste acțiuni legitime, componente numeroase din cadrul unităților militare ale Armatei a 14-a ruse au ieșit din cazarmă și au deschis focul împreună cu gardiștii asupra forțelor moldovenești, inclusiv cu artilerie de calibru mare și tancuri. În luptele care s-au declanșat ambele părți au suportat pierderi umane semnificative, a avut de suferit populația civilă, au fost distruse multe blocuri, case și obiective economice.

În zilele următoare ostilitățile militare au izbucnit cu o nouă vigoare pe capurile de pod Cocieri, Coșnița și Chițcani. Din cauza acțiunilor militare o mulțime de locuitori pașnici au fost nevoiți să-și părăsească locuințele și să se evacueze în afara zonei de conflict militar. Forțele separatiste, sub acoperirea unităților militare rusești, au supus un șir de sate aflate în afara zonei de conflict, printre care Holercani, Criuleni, Cruglic, Mașcăuți, Calfa ș. a. unui tir masiv de artilerie. În orașul Bender s-au remarcat prin acțiuni sângeroase, inclusiv împotriva populației civile, rebelii separatiști din batalionul gărzii republicane conduși de comandantul de tristă faimă Kostenko, numit și „comandantul sângeros”. Mai târziu, propaganda regimului separatist a pus pe seama soldaților armatei moldovenești numeroasele crime comise împotriva populației civile de rebelii lui Kostenko. În realitate conducerea separatistă a Transnistriei împreună cu serviciul de contraspionaj al armatei ruse a fost nevoită să-l elimine fizic pe Kostenko, devenit deja figură odioasă, pentru ca să-i ascundă crimele și să acuze în continuare forțele constituționale ale Moldovei de acestea.

În consecință, din cauza susținerii militare a separatiștilor transnistreni de către unitățile Armatei a 14-a ruse, restabilirea ordinii constituționale în raioanele estice ale Moldovei a devenit imposibilă. Războiul de pe Nistru a generat o mare îngrijorare opiniei publice mondiale. În martie 1992 a fost creat mecanismul cvadripartit de consultări politice Rusia–Ucraina–România–Moldova, care exercita funcțiile de observator și mediator între Chișinău și Tiraspol.

Dar odată cu semnarea Acordului cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova din 21 iulie 1992, semnat de către președinții M. Snegur și B. Elțin, care a pus capăt conflictului armat de pe Nistru, acest mecanism internațional a fost demontat. În conformitate cu prevederile acestui acord Rusia a rămas pentru scurt timp unicul subiect internațional implicat în procesul de reglementare transnistreană. E de menționat, că actul demontării mecanismului cvadripartit de consultări politice privind conflictul transnistrean a fost o gravă eroare a conducerii de atunci a Republicii Moldova. În urma semnării Acordului Snegur–Elțin din 21 octombrie, asistată de demontarea mecanismului internațional cvadripartit, Moldova a rămas singură în fața Rusiei și a regimului ei marionetă de la Tiraspol.

În urma războiului de pe Nistru Republica Moldova a suferit pierderi însemnate. Cele mai grele au fost pierderile de vieți omenești. În perioada luptelor în cadrul fazei armate a conflictului transnistrean și-au pierdut viața circa 1 000 persoane, peste 2 000 au fost rănite, iar numărul refugiaților a fost de aproximativ 110 mii de oameni. Conform unor calcule, pierderile materiale ale republicii au constituit circa 12 mld ruble în prețurile timpului.

Faptul că Acordul cu privire la încheierea acțiunilor militare pe Nistru a fost semnat de președinții Rusiei și Moldovei și nu între reprezentanții Chișinăului și Tiraspolului, cum era să fie firesc în cazul unui conflict intern, denotă fără echivoc implicarea Rusiei în conflictul transnistrean în faza armată a acestuia ca parte în conflict. Cu toate acestea, imediat după încheierea confruntărilor militare pe Nistru, Rusia a ocupat un loc de frunte în medierea internațională a procesului de reglementare politică a conflictului transnistrean. Instituționalizarea acestui rol a fost realizată prin mecanismul Comisiei Unificate de Control (CUC), care înfăptuia măsuri de respectare a regimului zonei de securitate în regiunea conflictului, precum și prin reprezentantul plenipotențiar al Președintelui Federației Ruse în procesul de negocieri privind reglementarea politică. Poziția oficială a Rusiei în cadrul negocierilor se rezumă la ideea că regiunea transnistreană trebuie să aibă un statut special în componența Republicii Moldova. De atunci și până în prezent negocierile amintite s-au redus la discuțiile cu privire la principiile fundamentale ale statutului special. După încheierea confruntării militare de pe Nistru, conflictul transnistrean a intrat, treptat, în faza înghețării. Această fază se caracterizează prin stabilirea dialogului politic dintre Chișinău și Tiraspol cu scopul de a realiza reglementarea politică cu medierea internațională a Rusiei, iar cu începere din 1993 și a OSCE.

În anul 1995, mecanismul internațional de mediere a conflictului a fost completat prin participarea Ucrainei. Dar și după aderarea OSCE și a Ucrainei la procesul de reglementare Republica Moldova a considerat Rusia drept

actorul internațional principal capabil să influențeze decisiv reglementarea politică din Transnistria. Republica Moldova fiind, la fel ca și Rusia, țară membră a Comunității Statelor Independente (CSI), a sperat, cum a demonstrat timpul într-un mod nejustificat, că documentele adoptate în cadrul Comunității ce stipulau angajamentul respectării de către toate țările membre a principiilor suveranității și integrității teritoriale vor fi respectate de Rusia. Factorii de decizie politică din Federația Rusă au adoptat însă în repetate rânduri decizii care au subminat încrederea Chișinăului în Rusia ca actor imparțial în procesul de reglementare transnistreană. La 17 noiembrie 1995, Duma de Stat a Federației Ruse a adoptat Hotărârea „Cu privire la apelul Sovietului Suprem al Transnistriei”, în care, printre altele, a propus Președintelui Elțin „să recunoască Transnistria drept zonă a intereselor strategice speciale ale Federației Ruse” și „să examineze problema cu privire la o întâlnire trilaterală a reprezentanților organelor puterii legislative și executive ale Rusiei, Moldovei și Transnistriei pentru a discuta problema referitoare la recunoașterea Republicii Moldovenești Nistrene ca stat independent și suveran”.

În contradicție cu recomandările Dumei de Stat, puterea executivă a Federației Ruse a încercat să abordeze mai pragmatic reglementarea transnistreană. Din vara anului 1992, Moscova a fost nevoită să înceapă negocierile cu Chișinăul privind retragerea trupelor ruse de pe teritoriul Moldovei. Negocierile s-au încheiat în octombrie 1994 cu semnarea unui acord interguvernamental, prin care Rusia se angaja să-și retragă trupele din Moldova în termen de trei ani. Duma de Stat a Rusiei însă nu a ratificat acordul și acesta nu a mai intrat în vigoare. Astfel, de atunci și până în prezent trupele ruse din Transnistria continuă să se afle ilegal pe teritoriul Republicii Moldova, ocupând o parte din teritoriul țării. Prezența ilegală a trupelor ruse în Transnistria nu contribuie la reglementarea conflictului, dat fiind faptul că autoritățile separatiste le consideră scutul lor protector.

Unul dintre cele mai semnificative momente ale procesului de mediere internațională a conflictului transnistrean a fost semnarea la Moscova, la 8 mai 1997, a „Memorandumului cu privire la principiile de normalizare a relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria”. Acest document a fost un produs al diplomației ruse, în care și-au găsit reflectare principalele elemente și principii ale viziunii rusești asupra modelului de reglementare a conflictului. Este suficient să menționăm aici principiul „egalității părților în conflict”, care presupunea și egalitatea subiecților care trebuiau să formeze „un stat comun” (Republica Moldova și Transnistria). Acceptarea de către Chișinău a acestui principiu însemna în realitate renunțarea Moldovei la suveranitatea sa și recunoașterea tacită a pretensei Republicii Moldovenești

Nistrene. Mai mult, crearea „statului comun” conducea la dependența rigidă a politicii Chișinăului față de Tiraspol, și în ultimă instanță – față de Moscova.

Diplomația moldovenească a încercat să depășească erorile din textul Memorandumului amintit, insistând ca la 8 mai 1997 la Moscova, odată cu semnarea Memorandumului să fie semnată și o Declarație comună a Președinților Federației Ruse și Ucrainei, precum și a Președintelui în exercițiu al OSCE, care să excludă interpretări arbitrare ale textului Memorandumului. Documentele au fost semnate în pachet și considerate interdependente.

Ideea de bază a Declarației comune se reducea la afirmația „*că principiile Memorandumului nu pot intra în contradicție cu normele de drept internațional general acceptate și nu pot fi aplicate în contradicție cu tratatele internaționale deja existente, cu hotărârile OSCE, cu Declarația comună din 19 ianuarie 1996 a Președinților Federației Ruse, Ucrainei și Moldovei, care recunosc suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova*”. Declarația comună făcea ca Memorandumul să devină nefuncțional din punct de vedere legal, în cazul în care s-ar fi aplicat cu încălcarea principiilor suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova

Speranțele la un progres rapid în procesul de negocieri cu privire la reglementarea conflictului legate de Memorandum nu s-au adevărit cu timpul. Chiar din primele zile de după semnarea la Moscova a documentelor referitoare la reglementarea transnistreană autoritățile nerecunoscutei RMN au refuzat să accepte rolul reglementator al Declarației comune sub inventatul pretext că Tiraspolul nu a semnat acest document. Nerecunoașterea de către liderii tiraspoleni a Declarației comune de la Moscova din 8 mai 1997 a depășit cu mult limitele simplei compromiteri a Memorandumului. Semnificația acestui gest era cu mult mai vastă, aceasta vizând, la modul direct, problema funcționalității mecanismului internațional de mediere și a garanțiilor de reglementare politică a conflictului transnistrean care existau atunci.

În aceste împrejurări, ridica semne de întrebare însăși posibilitatea de a realiza reglementarea transnistreană în condițiile în care rolul determinant de mediator în acest proces îi revenea Rusiei. Cu atât mai mult cu cât o parte a societății ruse, inclusiv factorii de decizie politică și militară, mulți diplomați ruși considerau că conflictul transnistrean trebuie conservat până la consolidarea poziției Rusiei pe arena internațională. Autorii unui manual destinat cursanților Academiei de Diplomație a MAE al Federației Ruse, de exemplu, subliniau literalmente următoarele: „*Existența Transnistriei independente de facto îi permite Rusiei, fără a se împovăra cu cheltuieli și eforturi cât de cât serioase, să-și păstreze anumite poziții geopolitice într-o regiune destul de importantă a Europei de Sud-Est, care e pentru ea și una dintre importanțele*

«ferestre» spre Europa. Rusia nu este deocamdată în stare să-și apere în măsura cuvenită interesele în această regiune de mare importanță strategică. De aceea, se pare că nesoluționarea problemei transnistrene va rămâne un fapt pozitiv pentru Rusia până în momentul în care ea va dobândi forțe noi și va putea să-și apere plenar aici interesele”.

Dat fiind faptul că, după semnarea Memorandumului de la Moscova, Rusia a adoptat o poziție de blocare a reglementării politice a conflictului transnistrean, acesta a intrat în mod definitiv în impas. Iar Transnistria, rămasă un pământ al nimănui, în afara dreptului internațional, s-a transformat cu timpul într-o „gaură neagră” a Europei, prin care tranzitează un flux impunător al comerțului cu marfă de contrabandă în valoare de multe sute de milioane de dolari pe an. Regimul politic separatist transnistrean servește deja de mult interesele contrabandiștilor internaționali.

Situația este agravată de prezența în Transnistria a unor stocuri importante de armament, muniții și alte materiale militare aflate în jurisdicția Grupului Operativ de Trupe Ruse din Transnistria. Stocurile amintite au fost declarate de autoritățile separatiste drept proprietate ale preținsei RMN. În același timp, liderii secesioniști creează diverse obstacole în calea evacuării lor. Rusia, la rândul ei, invocă imposibilitatea retragerii trupelor fără acordul autorităților separatiste, iar ca rezultat în regiune continuă să persiste un focar de conflict care comportă un potențial destabilizator din regiune.

În același timp, în conformitate cu acordurile la care s-a ajuns la Summit-ul OSCE de la Istanbul în anul 1999, Rusia s-a angajat să-și retragă trupele și tehnica militară de pe teritoriul Moldovei. Pentru a asigura transparența acestui proces, mandatul misiunii OSCE în Moldova a fost extins, fiindu-i încredințată efectuarea coordonării procesului de retragere a trupelor. După o perioadă scurtă de timp, pe parcursul căruia au fost evacuate și casate cantități apreciabile de armament și muniții, din martie 2004 procesul de retragere a armamentului din Transnistria a fost suspendat. La moment, peste 20 de mii de tone de armament și muniții rămân în continuare în zona de conflict.

Odată cu venirea la putere în 2001 a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova s-a încheiat încă o etapă în procesul de reglementare a conflictului transnistrean. Președintele V. Voronin intenționa să soluționeze conflictul transnistrean în decursul unui an. Timpul însă a invalidat această abordare excesiv de optimistă. V. Voronin, la fel ca și predecesorii săi, continua să considere Rusia drept factor determinant în procesul de reglementare transnistreană. La începutul anului 2003, fără a-i anunța pe ceilalți mediatori, i-a solicitat Rusiei să elaboreze un nou plan de reglementare a conflictului transnistrean. Moscova a profitat cu plăcere de gafa Președintelui moldovean și deja în noiembrie 2003, D. Kozak, consilier al Președintelui Putin,

a prezentat spre examinare Chișinăului și Tiraspolului „Memorandumul cu privire la principiile de bază ale structurii statului unificat”, document rămas în memoria opiniei publice drept „Memorandumul Kozak”.

Documentul rusesc prevedea crearea unui stat comun pe baze federative și în limitele teritoriale al RSS Moldovenești de la 1 ianuarie 1990 („o monstruozitate federală”, după cum a numit-o un cercetător olandez). În cadrul statului comun Transnistria devenea subiect al federației cu mai multe drepturi de formațiune statală, dar și cu drept de „veto” în organul legislativ suprem al statului federal. În fond, aceasta ar fi însemnat în practică subordonarea politicii Chișinăului față de dictatul Tiraspolului, iar în ultimă instanță – față de Moscova. În plus, Memorandumul prevedea legalizarea prezenței militare rusești în Transnistria pentru o perioadă de 20 de ani.

Președintele Voronin și președintele pretinsei RMN I. Smirnov au parafat documentul, iar semnarea lui urma să se producă la 25 noiembrie 2003 în cadrul unei vizite la Chișinău a Președintelui rus V. Putin. Vizita însă a fost anulată în ultimul moment la inițiativa Președintelui Voronin, după ce adepții unor partide de opoziție au ieșit în stradă protestând împotriva semnării Memorandumului. Concomitent, unii lideri occidentali l-au atenționat pe Președintele moldovean în legătură cu consecințele nefaste ale semnării documentului pentru stabilitatea din țară și securitatea regională. În aceste condiții, Președintele Voronin a fost nevoit să dezavueze semnătura sa de parafare a documentului și să contramandeze vizita lui Putin la Chișinău. În urma respingerii de către Chișinău a Memorandumului Kozak, relațiile moldo-ruse au intrat în faza unei înrăutățiri de lungă durată. Procesul de negocieri cu privire la reglementarea conflictului a fost înghețat.

Respingerea de către Chișinău a „Memorandumului Kozak” a nemulțumit foarte mult Moscova, căci negocierea lui a scos la suprafață, mai evident ca oricând, faptul că pretinsa RMN nu este decât o unealtă a Rusiei în regiune. Pretinșii lideri transnistreni, care până atunci declarau că nu vor decât independență pentru republica separatistă, au uitat imediat de aceasta când li s-a ordonat de la Moscova să semneze Memorandumul Kozak. Rusia, la rândul ei, considera că documentul menționat îi satisfăcea îndeajuns interesele imperiale în zonă, dat fiind că legaliza prezența militară rusă pe teritoriul Republicii Moldova pentru două decenii înainte.

Începând cu luna iulie 2005, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat o serie de acte legislative care aveau drept scop determinarea cadrului juridic al reglementării conflictului. În același an s-a produs intensificarea în continuare a internaționalizării procesului de negocieri vizând reglementarea conflictului, la acesta conectându-se oficial în calitate de observatori Uniunea Europeană și SUA. Astfel, s-a constituit mecanismul internațional

de reglementare cunoscut ca formatul 5 + 2. În afară de acesta, în cadrul politicii europene de vecinătate, UE și Moldova au semnat Acordul cu privire la planul de acțiuni RM–UE, în conformitate cu care în Ucraina și în Moldova și-a început activitatea Misiunea Uniunii Europene de acordare a asistenței la monitorizarea frontierei moldo-ucrainene. Ca urmare, la Chișinău a fost deschisă reprezentanța Comisiei Europene, a fost semnat Acordul cu privire la simplificarea procedurilor de acordare a vizelor și a crescut substanțial volumul asistenței financiare pentru Moldova în anii 2007–2009. La conferința donatorilor de la Bruxelles din decembrie 2006, la care Moldovei i-au fost acordate 1,2 miliarde de dolari, Uniunea Europeană a jucat rolul de sponsor principal. În aceeași perioadă, SUA i-au oferit Moldovei suport financiar în cadrul programului „Provocările mileniului”.

În perioada cu începere din anul 2007, procesul de reglementare a conflictului transnistrean s-a aflat în cea mai mare parte a timpului în impas. Deși aderarea României la Uniunea Europeană a adus conflictul transnistrean la frontiera cu Europa extinsă, iar UE și-a sporit atenția și interesul față de conflict, noua situație geostrategică a Republicii Moldova nu a contribuit la procesul de reglementare a conflictului. Mediul nou de securitate al Republicii Moldova, a scos în evidență faptul că nu doar Chișinăul nu dispune de resurse suficiente pentru a reglementa conflictul, dar și pârgghiile de care dispune UE în acest sens sunt limitate.

Pentru înțelegerea situației social-politice din Republica Moldova și regiunea transnistreană, precum și a procesului de reglementare a conflictului transnistrean în anii 2007–2008, o valoare aparte o are publicarea unui număr mare de telegrame ”Wikileaks”, a căror importanță și valoare istorică este incomensurabilă. Chiar dacă veridicitatea telegramelor publicate n-a fost niciodată recunoscută de oficialitățile țărilor vizate, importanța lor este unanim recunoscută în mediul academic și în acest context informațiile ce se conțin în aceste telegrame, cu referință la Moldova, scot în evidență rolul de observator mai puțin activ al SUA în procesul de reglementare, precum și faptul că diplomația americană în Moldova în acești ani și-a asumat poziția de figurant într-o piesă în care rolul principal era jucat de Rusia.

Dominarea de către Rusia în plan internațional a dosarului transnistrean încuraja autoritățile separatiste de la Tiraspol să înăsprească și mai departe condițiile de funcționare a școlilor cu predare în limba română cu grafie latină din Transnistria. În anii de referință, autoritățile secesioniste de la Tiraspol și-au continuat politica de epurare lingvistică în regiune intimidând copiii, profesorii și părinții copiilor din școlile amintite. Condiția care confirmă nu doar politica de epurare lingvistică dusă de autoritățile transnistrene în regiune, dar și faptul că Transnistria continuă să rămână un teritoriu ocupat

de Rusia este decizia CEDO în dosarul „Cătană și alții versus Moldova și Rusia” din 19 octombrie 2012.

Pe de altă parte, Raportul Misiunii OSCE în Moldova și al Înalțului Comisar OSCE pentru Minorități naționale cu privire la școlile moldovenești cu predare în limba română cu grafie latină din Transnistria din noiembrie 2012 reflectă politica „împăciunitoristă” aplicată de OSCE în Moldova. Resimțind influența Moscovei aceasta nu pornește de la faptul că părinții trebuie să aibă dreptul să aleagă limba și alfabetul de instruire pentru copiii lor, că autoritățile secesioniste încalcă flagrant niște drepturi fundamentale ale omului, dar de la „grija” cum să „împace” interesele „părților”. Unele din rapoartele Misiunii OSCE în Moldova și în special rapoartele șefilor Misiunii OSCE în Moldova în fața Consiliului Permanent de la Viena (poate cu excepția rapoartelor Ambasadorului Louis O’Neill) pe alocuri creează impresia că Misiunea OSCE în Moldova este preocupată mai mult de justificarea propriei prezențe în țară, și mai puțin de îndeplinirea punctuală a sarcinilor prevăzute de mandat.

La rândul ei Moscova, frustrată de eșecul semnării „Memorandumului Kozak”, a încercat la fel ca și în anii precedenți să monopolizeze procesul de reglementare a conflictului încercând să elimine din proces ceilalți actori din formatul 5+2. O dovadă elocventă a încercării Rusiei de a submina formatul de negocieri amintit a fost întâlnirea trilaterală a liderilor Rusiei, Moldovei și Transnistriei, care a avut loc la Moscova la 18 martie 2009. OSCE nu a fost anunțată din timp despre această întâlnire și nu a participat la ea.

Participanții la întâlnirea amintită au semnat o declarație comună în care, printre altele, se menționa că „*părțile vor continua contactele directe cu scopul de a activa procesul de negocieri cu privire la reglementarea politică a conflictului transnistrean. La fel, părțile vor activa lucrul grupurilor de experți vizavi de măsurile de încredere și dezvoltarea interacțiunii la Nistru în domeniul social-economic și cel umanitar*”. Participanții la întâlnire au confirmat importanța Conferinței permanente în probleme politice în cadrul procesului de negocieri pentru reglementarea transnistreană (formatul „5+2”) și au convenit să creeze condiții pentru reluarea cât mai grabnică a lucrului în acest format. În aceeași declarație a fost enunțată prevederea, foarte importantă pentru Rusia și Transnistria, cu privire la rolul stabilizator al operațiunii „de menținere a păcii” din regiune și la relevanța transformării ei într-o operațiune de garantare a păcii sub egida OSCE doar după încheierea reglementării conflictului.

Punându-și semnătura sub declarația trilaterală menționată, Președintele Republicii Moldova, V. Voronin, a reconfirmat disponibilitatea autorităților de la Chișinău de a sincroniza procesul de reglementare politică a conflictului transnistrean cu retragerea contingentului militar rusesc de pe teritoriul Moldovei. Acest principiu nociv introdus în discursul politic cu privire la re-

glementsarea transnistreană de diplomația rusă încă din luna mai 1993 a fost respins de diplomația moldovenească ani de-a rândul până a fost abandonat. Pentru a-și reface relațiile cu Moscova, Voronin a acționat împotriva intereselor naționale și a acceptat revitalizarea principiului amintit.

Dorința Rusiei de a-și legifera operațiunea „de pacificare” de pe Nistru prin declarația de la 18 martie 2009 explică și cauza pentru care Moscova a încercat să submineze formatul de negocieri 5+2 și înlocuirea acestuia cu unul în format 2+1.

Moscova a încercat să-și legifereze operațiunea sa „de pacificare” și prezența militară pe teritoriul Moldovei și în cadrul OSCE. Astfel, pe 19 ianuarie 2010, la Viena, Delegația permanentă a Rusiei pe lângă OSCE și cea cu privire la Controlul Armamentelor au propus spre examinare statelor participante ale OSCE proiectul de „Hotărâre cu privire la prevenirea conflictelor și managementul crizelor în spațiul OSCE”. După ce în preambulul proiectului de hotărâre se făcea referință la un șir de principii pe care Moscova le încalcă zilnic, Rusia propunea ca statele participante la OSCE să ajungă la un acord de a respecta, printre altele, „*formatele existente de negocieri și de pacificare convenite de către părțile în conflict*”. Prin adoptarea unei asemenea hotărâri de către Consiliul Permanent al OSCE și Forumul pentru Securitate și Cooperare al OSCE, Moscova dorea să obțină o legalizare a prezenței militare rusești în Republica Moldova, precum și argumente în plus împotriva modificării formatului existent al operațiunii „de pacificare” în Transnistria. Pe data de 6 mai 2009 Delegația Federației Ruse pentru controlul armamentelor de la Viena a propus un Non-paper privind problematica Tratatului CFE („Restabilirea viabilității Tratatului CFE: Calea înainte” (Восстановление жизнеспособности ДОВСЕ: путь вперед. (Памятная записка)), în care, printre alte măsuri întreprinse de părți în paralel pentru a revitaliza Tratatul CFE, Rusia propunea următoarele: „*Este necesar ca de acum la această etapă să cădem de acord asupra unui «pachet» și să anexăm la acesta un proiect de hotărâre prin care s-ar aproba și susține continuarea operațiunii actuale de pacificare potrivit Acordului ruso-moldovenesc din 1992. După convenirea asupra „pachetului”, proiectul acestei hotărâri va fi propus pentru aprobare statelor parte la CFE în Consiliul Permanent al OSCE*”.

Însă strategia Moscovei de a monopoliza procesul reglementării transnistrene repede s-a împotmolit. După cum au arătat evenimentele ulterioare, negocierile în formatul convenit la Moscova în martie 2009 nu au mai avut loc. În iulie 2009, în Moldova la putere au venit forțele democratice de orientare pro-europeană, care, preluând dosarul transnistrean, s-au văzut obligați să „repare” gafele diplomatice ale lui Voronin. Reprezentanții noului guvern au declarat în mod repetat drept nulă și fără consecințe juridice

Declarația comună de la Moscova a liderilor Moldovei, Transnistriei și Rusiei din 18 martie 2009. Evident că acest fapt nu a contribuit la ameliorarea relațiilor moldo-ruse.

Declarația din 18 martie 2009 a fost lovită de nulitate și prin apelurile repetate în forurile internaționale ale conducerii democratice a Moldovei ca Rusia să-și retragă în mod neîntârziat, necondiționat și în bună ordine trupele din Transnistria, în conformitate cu angajamentele luate la Summit-ul OSCE de la Istanbul. Oficialii moldoveni subliniau că prezența trupelor rusești pe teritoriul Republicii Moldova încalcă statutul de neutralitate al țării stipulat în Constituție. La fel s-a subliniat în mod repetat și necesitatea transformării misiunii „de pacificare” din regiune în una civilă.

Printre elementele ce caracterizează procesul reglementării politice a conflictului transnistrean după anul 2009 un loc aparte revin inițiativelor venite din partea UE și a unor state membre ale UE, în particular Germania. Merită toată atenția în acest sens Memorandumul adoptat la 5 iunie 2010 de către Cancelarul federal al Germaniei Angela Merkel și Președintele Rusiei Dmitrii Medvedev. Prin Memorandumul amintit s-a propus crearea la nivel de miniștri a unui Comitet politic și de securitate UE–Rusia, care *„ar fi trebuit să devină un forum de schimb de opinii asupra subiectelor curente ale politicii internaționale și de pe agenda de securitate; să definească reguli solide pentru organizarea unor operațiuni comune civile și militare de management al crizelor; să faciliteze schimbul de opinii și proiecte de recomandări referitoare la probleme specifice de cooperare, incluzând diverse conflicte și situații de criză pe care UE și Rusia trebuie să le soluționeze în comun în cadrul formatelor multilaterale de cooperare. De asemenea, problematica transnistreană urma să devină un subiect prioritar pe agenda de lucru a Comitetului UE–Rusia”*.

Demersul diplomatic german a făcut pentru prima dată o conexiune între interesele strategice ale Rusiei pe continentul european și progresul obținut în reglementarea conflictului transnistrean. Însă această inițiativă a Cancelarului german Merkel, nefiind coordonată în prealabil în cadrul UE și neținând cont de divergențele de opinie din cadrul Uniunii cu privire la gradul de disponibilitate a statelor membre de a angaja Rusia în afacerile de politică externă ale UE, a suferit eșec. Memorandumul Merkel–Medvedev nu a făcut decât să demonstreze limitele existente ale politicii externe a Uniunii Europene în spațiul ex-sovietic, insuficiența pârgghiilor de influență în zonele de conflict controlate de Rusia și marionetele ei. Pe de altă parte, Memorandumul a demonstrat și faptul că Rusia, chiar dacă interesele ei strategice pe continentul european au fost condiționate de reglementarea transnistreană, a considerat „cedarea” Transnistriei drept o plată prea mare pentru ce urma să obțină în schimb. În consecință, a încercat să profite de divergențele din

cadrul UE și să obțină federalizarea Moldovei cu girul acesteia – propunerile Kremlinului cu privire la problematica transnistreană transmise Bruxellesului la începutul lunii august 2010 erau preluate în mare parte din Memorandumul Kozak, al cărui scop, după cum se știe, era „transnistriizarea” întregii Republici Moldova.

În această perioadă de timp s-a produs și o schimbare a conducerii regiunii transnistrene. În urma alegerilor desfășurate în luna decembrie 2011 în Transnistria, președinte al preținsei RMN a devenit E. Șevciuk, în vârstă de 43 de ani, etnic ucrainean. Venirea în fruntea preținsei RMN a unei generații noi de politicieni a dat speranță exagerată unor actori din formatul 5+2 (dar și unor observatori politici) că politica regiunii va fi una mai independentă față de Moscova iar procesul de negocieri va fi marcat de dinamism. Evenimentele ulterioare au confirmat însă opinia observatorilor care susțin că este irelevant cine se află la putere în Transnistria, pentru că politicienii transnistreni sunt simple marionete ale Moscovei, care, de vreme ce depind economic și politic de Rusia, nu au putere de decizie în problemele de importanță vitală pentru pretinsa RMN.

Împreună cu apariția la Tiraspol în vârful piramidei puterii a unui nou figurant, Chișinăul oficial a purces la implementarea strategiei „pașilor mici” în procesul reglementării conflictului. În cadrul acestei strategii au avut loc un șir de întâlniri între primul ministru V. Filat și liderul de la Tiraspol E. Șevciuk. Au fost semnate un șir de documente care veneau să reglementeze relațiile economice între cele două maluri ale Nistrului, libera circulație a oamenilor și mărfurilor. Încă un rezultat al politicii „pașilor mici” a fost reluarea procesului de consultări politice în formatul 5+2. Însă în cadrul acestui format Tiraspolul, îndrumat tacit iar uneori și deschis de Moscova, a refuzat constant să abordeze problematica reglementării politice a conflictului transnistrean prin purcederea la elaborarea și negocierea statului special al Transnistriei în componența Republicii Moldova. Această abordare a procesului de consultări politice în formatul 5+2 de către Tiraspol vine să demonstreze cu elocvență absența interesului Moscovei, la etapa actuală, pentru orice progres în soluționarea politică a conflictului de pe Nistru.

Euromaidanul de la Kiev și evenimentele care l-au succedat și mai mult au îndepărtat interesul Moscovei de la agenda reglementării politice în Transnistria. Experiența separatiștilor din Transnistria a devenit obiect de inspirație pentru teroriștii și separatiștii pro-ruși din Estul Ucrainei. Iar teritoriul preținsei RMN a devenit un cap de pod pentru desfășurarea operațiunilor subversive împotriva statului suveran Ucraina cu scopul destabilizării situației în sud-vestul acestei țări. Faptul că Transnistria separatistă a devenit o sursă de inspirație pentru separatiștii din Ucraina este confirmat și

de implicarea directă a fostului șef al KGB tiraspolean Antiufeev pe post de vice prim-ministru în guvernul pretinsei republici de la Donețk. Tot așa cum șeful militar al așa-zisei republici din Donețk, Ghirkin, colonel al FSB rus (serviciul de informații), public a recunoscut participarea sa directă în războiul din Transnistria. În așa fel devine tot mai evidentă incompatibilitatea calității de mediator internațional al Rusiei în soluționarea conflictului transnistrean. Cu atât mai mult este compromisă pretinsa de către Rusia calitatea de garant al viitorului statut al Transnistriei, care va rezulta din mult așteptata reglementare politică a conflictului, pe fundalul încălcării brutale de către Moscova a angajamentelor sale de garant al integrității teritoriale a Ucrainei, asumate în Acordul internațional de la Budapesta în 1994.

Conflictul ruso-ucrainean ridică o altă problemă gravă, legată de funcționalitatea formatului 5 + 2 de reglementare politică a conflictului transnistrean. Doi din mediatorii de bază internaționali ai acestui format de reglementare, Rusia și Ucraina, se găsesc de facto în stare de război nedecarat. Iar Rusia folosește teritoriul Republicii Moldova în Transnistria, asupra căruia provizoriu nu se extinde de facto jurisdicția constituțională a Chișinăului, dar unde sunt amplasate ilegal forțe militare ruse pentru destabilizarea Ucrainei. În aceste condiții Republica Moldova are motive mai mult decât întemeiate pentru a insista asupra revizuirii actualului format internațional de mediere în sensul creșterii gradului de eficiență al lui.

În concluzie, vom mai sublinia că analiza evoluției conflictului transnistrean de la începuturile lui și până în prezent relevă faptul că acesta, la fel ca altele apărute în procesul dezmembrării URSS, continuă să rămână o sursă de pericol și de instabilitate regională. Conflictul secesionist din raioanele din stânga Nistrului a avut și continuă să aibă o influență negativă asupra dezvoltării statului moldovenesc în ansamblu, precum și asupra perspectivelor sale de integrare politică și economică în structurile europene. Soluționarea deplină a acestui conflict poate fi făcută doar prin eforturile conjugate ale Conducerii Republicii Moldova, SUA, UE, precum și a altor actori internaționali capabili să convingă Rusia că Moldova are dreptul să-și aleagă singură modul de dezvoltare și valorile pe care să le împărtășească.

Anatol ȚĂRANU,
doctor în istorie,
conferențiar cercetător

RELAȚIILE INTERETNICE

În lume, conform datelor statistice, practic nu există niciun stat, ai cărui locuitori ar face parte dintr-o singură etnie și ar fi vorbitori ai unei singure limbi. De regulă, pe teritoriul oricărei țări de pe mapamond, împreună cu membrii etniei care au constituit, au dezvoltat și au apărut, de-a lungul istoriei, statul național respectiv, conviețuiesc și membri ai altor comunități de oameni care se deosebesc de majoritatea populației țării respective prin originea etnică și prin limba vorbită. În diverse lucrări științifice, în actele legislative ale unor state, într-o serie de documente, tratate și convenții internaționale și regionale, comunitățile sunt considerate ba **minorități naționale (minorități etnice)**, ba **grupuri naționale (grupuri etnice)**. Uneori se întâlnesc și formulări de tipul: **minorități lingvistice** sau **grupuri lingvistice**.

Constituția RSS Moldovenești din 15 aprilie 1978, Declarația de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991, Constituția Republicii Moldova din 23 iulie 1994, Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor din 19 iulie 2001, Concepția politicii naționale a Republicii Moldova din 19 decembrie 2003 și alte acte normative ale republicii noastre în dispozițiile lor utilizează noțiunile de *popor*, *populație*, *națiune*, *naționalitate*, *grupuri naționale*, *grupuri etnice*, *grupuri lingvistice*, *minorități naționale*, *comunități etnice*, *comunități lingvistice*.

Atât în perioada existenței URSS, cât și după destrămarea ei, mulți demnitari de stat, lideri politici, activiști ai unor asociații etnoculturale, savanți, jurnaliști, unele categorii de locuitori afirmău și unii mai insistă și în prezent că republica noastră este un stat multinațional (polietnic). La p. 58 din vol. 8 al *Enciclopediei Sovietice Moldovenești*, editat în 1981, este menționat: *RSS Moldovenească este o republică multinațională*. Aceeași opinie a fost expusă și la p. 57 a tratatului enciclopedic *Молдавская Советская Социалистическая Республика*, editat în 1979: *Молдавская ССР – многонациональная республика*. Studiind istoria constituirii și dezvoltării politico-juridice a țărilor lumii, am stabilit că state multinaționale (polietnice) sunt fie acelea care au fost constituite de către două sau de mai multe națiuni (etnii), adică de popoare autohtone, fie sunt acelea care au fost formate de către o singură națiune (etnie), adică de un singur popor autohton, iar ulterior, în cadrul lor, au fost incluse pe cale benevolă sau prin forța armelor alte națiuni (etnii), adică alte popoare autohtone, împreună cu teritoriile lor istorice. Actualmente ca state multinaționale (polietnice), în teritoriile

căroră s-au constituit și se dezvoltă în spații istorico-etnice proprii mai multe națiuni (etnii) sunt, în opinia noastră, Federația Rusă, China, India, Indonezia, Myanmar (Birma), Nigeria ș.a.

În RSS Moldovenească au existat și cercetători care au demonstrat caracterul inadecvat, greșit din punct de vedere științific, al opiniilor despre componența multinațională a populației republicii. Ei opinau că țara noastră era populată majoritar de către moldoveni (realmente români), adică de membrii națiunii (etniei) constitutive a statalității, îngemănată și dezvoltată istoricește în arealul Carpato-Danubiano-Nistrean timp de peste două milenii.

După anul 1359 etnia românească în spațiul constituirii sale istorice din arealul Carpato-Danubiano-Nistrean a continuat să fie divizată în aspect politico-juridic, însă nu în peste douăzeci de segmente (după numărul formațiunilor politico-statale), ca în secolele IX–XIII, ci în trei, în conformitate cu noile hotare politice stabilite în anii 1330–1392 între statele suverane și independente: Valahia, Moldova, Ungaria. Populația românească din spațiul Carpato-Dunărean în aspect politico-juridic, începând cu anul 1330, a trăit și a activat până în 1859 în calitate de segment etnic de bază atât la constituirea Principatului Valahia, cât și la dezvoltarea lui socială, economică, politică, juridică, culturală, în protejarea lui împotriva acțiunilor agresive ale statelor expansioniste. La fel și populația românească din spațiul Carpato-Nistrean, începând cu anul 1359, a activat până în 1859 în calitate de segment etnic de bază atât la constituirea Principatului Moldova, cât și în dezvoltarea ulterioară social-economică, politico-juridică, național-culturală, în apărarea suveranității și a integrității teritoriale a țării în confruntările militare cu statele expansioniste. Evoluția poporului român ca națiune (etnie) dezmembrată a creat probleme serioase în ceea ce privește dezvoltarea social-economică, politico-juridică, național-culturală a membrilor segmentelor lui din Valahia, Moldova și, îndeosebi, a celor din Transilvania. Hotarele politico-statale existente, paralel cu alți factori interni și externi, au fost impedimente substanțiale ce au limitat colaborarea membrilor celor trei segmente ale etniei române în diverse domenii ale vieții, dar, lucru firesc, nu a putut să le stopeze completamente. Deoarece segmente de populație ale etniei române au constituit atât statul Valahia (Muntenia, Țara Românească), cât și statul Țara Moldovei, era și firesc ca ambele principate cu aceeași componență etnică de bază, să aibă și au avut realmente multiple similitudini și în sistemele de instituții politico-juridice de guvernare. Dezmembrarea statului românesc Țara Moldovei prin tratatul de pace ruso-turc din 16 (28) mai 1812 de la București, a condus și la dezmembrarea segmentului etnic românesc, care locuia timp de secole în spațiul geografic de la est

de Carpați, în două subsegmente. Subsegmentul populației românești dintre Carpați și râul Prut a continuat să fie etnia constitutivă a Principatului Moldova, rămas în continuare sub suzeranitatea (protecția) Imperiului Otoman.

Altă soartă i-a fost hărăzită subsegmentului etniei românești din Moldova de Est după anexarea interfluviului Pruto-Nistrea și transformarea lui de către autocrația țaristă într-o provincie a Imperiului Rus. Drept rezultat, subsegmentul etnic românesc de la est de Prut a fost lipsit după 1812 de instituțiile naționale de stat, de care a beneficiat în cadrul Principatului Moldova, limitându-se sfera de utilizare a limbii materne și a izvoarelor dreptului național în activitatea instituțiilor de stat, administrative și judecătorești introduse de țarismul rus în Basarabia, iar mai târziu a fost lipsit aproape completamente de aceste drepturi. Ca urmare, subsegmentul etniei românești de la est de Prut, la fel ca și cele circa 200 de popoare neruse, a fost impus să trăiască până în 1917 în cadrul unui imperiu cu regim de guvernare a monarhiei autocrate, în care etniile neruse erau lipsite completamente de drepturile și libertățile necesare dezvoltării firești a popoarelor lumii, supuse unui proces intens de deznaționalizare și de rusificare. Nu întâmplător academicianul sovietic M. Pokrovski și alți autori au caracterizat Imperiul Rus ca *închisoare a popoarelor*.

Subliniem, în această ordine de idei, că membrilor segmentului etnic românesc, participanți activi în mișcarea de eliberare națională de sub dominația regimului totalitar sovietic în anii 1940–1991, le-a revenit rolul determinant în salvarea de la degradare nu doar a limbii române, dar și a limbilor materne ale membrilor grupurilor de urmași ai migrațiilor prin adoptarea actelor legislative lingvistice din 1989 și la trecerea RSS Moldovenești de la suveranitatea declarativ-formală la cea reală prin adoptarea Declarației cu privire la suveranitatea RSS Moldova din 23 iunie 1990, cât și la obținerea independenței politico-juridice printre statele lumii prin adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991.

Constatăm astfel că statalitatea și independența politico-juridică a Republicii Moldova se datorează în cea mai mare măsură existenței și dezvoltării segmentului etnic românesc. Dacă acest component etnic ar slăbi în urma unor întâmplări imprevizibile în aspect intelectual, economic, politic, organizatoric și cultural, membrii grupurilor de migrații și de urmași ai acestora din republică ar constitui un oarecare alt stat, dar în niciun caz n-ar activa pentru dezvoltarea suverană și independentă a Republicii Moldova. Prin urmare, existența și prosperarea economică, politico-juridică, național-culturală a Republicii Moldova depinde în mare măsură de vitalitatea și dezvoltarea suverană și independentă a Republicii Moldova. Prin urmare, existența și prosperarea economică, politico-juridică, național-culturală a Republicii

Moldova depinde în mare măsură de vitalitatea și dezvoltarea segmentului etnic românesc.

Importanța etniei (națiunii) constitutive în viața oricărui stat din lume este, așadar, decisivă. Deosebit de reușit și plastic, în opinia noastră, rolul etniei constitutive în soarta Federației Ruse a fost formulat de către remarcabilul cugetător și istoric rus A. Soljenițan prin aforismul: *fără ruși nu va exista nici Rusia*.

Națiunea (etnia), în opinia savanților sovietici, reprezenta *comunitatea istorică de oameni, care, în procesul statornicirii sale s-a constituit pe un teritoriu propriu și dispunea de relații economice, limbă literară, de particularități ale culturii și caracterului ca semne distinctive ale ei*.

Reieșind din criteriile acestei definiții, în URSS în aspect științific nu orișice comunitate de vorbitori ai unei limbi, fie că era compusă din sute de mii sau din milioane de membri, ar fi avut dreptul să fie considerată ca *națiune*. Atât criteriile științifice în baza cărora o comunitate de oameni poate fi considerată națiune (etnie), cât și investigațiile savanților istorici, lingviști, etnologi, juriști, politologi, filosofi și ai celor din alte domenii arată că în arealul Carpato-Danubiano-Nistrean istoricește s-a constituit o singură națiune (etnie) – cea română.

În etapa contemporană națiunea (etnia) română în teritoriul său de constituire istorică și de dezvoltare din arealul Carpato-Danubiano-Nistrean este divizată din 1812 în două segmente etnice: de vest și de est. Segmentul etniei române de la est de Prut a fost la baza constituirii și a dezvoltării statului România. Segmentul etniei române de la est de Prut este baza de constituire și de dezvoltare a statului Republica Moldova.

RSS Moldovenească, potrivit datelor recensământului efectuat în 1989 de către instituțiile abilitate ale URSS, era populată de către 4 335 360 de locuitori, dintre care 2 794 749 erau moldoveni (realmente în aspect științific români moldoveni), 600 366 – ucraineni, 562 069 – ruși, 153 458 – găgăuzi, 88 419 – bulgari, 65 672 – evrei, 19 608 – bielușii, 11 571 – țigani, 7 335 – nemți, 4 739 – polonezi. Membrii acestor comunități în calitate de cetățeni ai republicii își aduceau contribuția proprie la dezvoltarea social-economică, politico-juridică, național-culturală a statului în care își aveau reședința și locul de muncă. Știința sovietică în baza datelor noului recensământ, la fel ca și după cele efectuate în 1959, 1970, 1979, îi prezenta în calitate de națiune (etnie) nu doar pe românii moldoveni, constituiți în teritoriul străbun pe parcursul a peste două mii de ani, dar și pe membrii comunităților care s-au format în baza migranților și a urmașilor migranților. Din punct de vedere al examinării științifice aceste comunități nu întruneau criteriile necesare pentru a fi considerate națiuni distincte, deoarece ele realmente erau părți

componente ale unor națiuni (etnii) care își aveau arealele proprii de constituire și de dezvoltare în alte zone geografice ale URSS sau peste hotarele țării sovietice.

Dacă am admite că este corect ca cei 562 069 de ruși, care locuiau în 1989 în RSS Moldovenească, să fie considerați ca națiune distinctă, atunci și cei 11 355 582 de ruși din RSS Ucraineană ar fi a doua națiune rusă; cei 6 227 549 de ruși din RSS Kazahă ar fi a treia națiune rusă; cei 1 653 478 din RSS Uzbekă ar fi a patra națiune rusă; cei 1 342 099 din RSS Bielorusă ar fi a 5-a națiune rusă; cei 916 558 din RSS Kirghiză – a 6-a națiune rusă; cei 905 515 din RSS Letonă – a 7-a națiune rusă; cei 474 834 din RSS Estonă – a 8-a națiune rusă; cei 392 304 din RSS Azerbaidjan – a 9-a națiune rusă; cei 388 481 din RSS Tadgică – a 10 națiune rusă; cei 344 455 din RSS Lituaniană – a 11-a națiune rusă; cei 341 172 din RSS Gruzină – a 12-a națiune rusă; cei 333 892 din RSS Turkmenă – a 13-a națiune rusă; cei 51 555 din RSS Armeană – a 14-a națiune rusă; cei 119 865 946 din RSFSR – a 15-a națiune rusă. Însă, potrivit datelor recensământului efectuat în URSS în 1989, conform tabelului de la p. 142 din volumul „Национальный состав населения СССР”, (Componenta națională a populației URSS), editat în 1991, constatăm că în URSS exista o singură națiune rusă și nu 15, după cum ar reieși din logica autorilor care considerau că RSS Moldovenească era un stat multinațional (polietnic).

Unele categorii ale populației ruse au început să migreze în statul Țara Moldovei la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea. Cota lor printre băștinașii Principatului era cu totul insignifiantă. În anul 1812 pe teritoriul Moldovei de Est (numită ulterior de către autocrația țaristă Basarabia) locuitorii autohtoni – românii moldoveni constituiau – majoritatea covârșitoare a populației – 86%. Ponderea populației ruse în Moldova de Est a început să sporească vertiginos prin strămutarea organizată a migranților de către administrația colonială țaristă după anexarea interfluviului Pruto-Nistrean de către Imperiul Rus. Ca urmare, în 1817, adică peste 5 ani, în Basarabia locuiau de acum 10 000 de ruși, ceea ce constituia două la sută din populația totală a regiunii. Intensificarea procesului de migrațiune a condus la sporirea numărului de ruși în anul 1897 până la 123 de mii (majorat de 12 ori în comparație cu anul 1817), ceea ce constituia de acum 6,4% din populația Basarabiei. Potrivit rezultatelor recensământului din 1989, în RSS Moldovenească, după cum am menționat deja, locuiau 562 069 de ruși, constituind 12,96% din totalul populației republicii. După cum se poate observa, în urma proceselor de migrație impetuoasă, numărul membrilor populației ruse s-a mărit de peste 56 de ori comparativ cu anul 1817. Un argument elocvent al constituirii comunității ruse din Moldova în

baza migranților îl reprezintă faptul că din cei 562 069 de ruși înregistrați la recensământul din 1989 din RSS Moldovenească, 269 793 de persoane sau 48%, erau născuți în afara hotarelor republicii noastre. Prin urmare ei, în aspect științific, erau migranți direcți. Ceilalți erau urmași ai migranților. Nici cei 600 366 de ucraineni, 88 419 de bulgari, 65 672 de evrei, 19 608 de bieloruși nu constituiau pe teritoriul republicii noastre națiuni distincte (de sine stătătoare), ci doar grupuri naționale (etnice), deoarece ele s-au format în baza migranților care au abandonat teritoriile lor istoric și s-au așezat cu traiul în Moldova, menținând legături lingvistice și culturale cu consăngenii lor din Ucraina, Bulgaria, Israel, Bielorusia.

Unii autori afirmă că găgăuzii din Republica Moldova ar fi o națiune distinctă. În cadrul ședințelor așa-numitelor congrese extraordinare ale reprezentanților populației găgăuze din 1989 S. Kuroglo, P. Taușanji, G. Gaidarji, M. Marunevici și A. Dimoglo în materialele lor scriau că găgăuzii s-au constituit în baza urmașilor triburilor tiurcice (ai berindeilor, pecenegilor, oguzilor, poloveților) de migratori, care, după ce au peregrinat din Asia prin stepile de la nord de Marea Neagră, s-au așezat cu traiul în teritoriul Bulgariei de Nord-Est, unde au constituit în secolele XIII–XV statul *Uzieialet*. La fel, ei căutau să convingă opinia publică că în secolele XVII–XVIII găgăuzii ar fi dispus pe teritoriul Bulgariei, care era parte integrantă a Imperiului Otoman, de un stat național numit *Republica Vister*. Din cele menționate se poate observa cum cei câțiva autori găgăuzi afirmau sus și tare că arealul istoric – patria constituirii lor în calitate de popor distinct – a fost teritoriul Bulgariei de Nord-Est. Documentele istorice din Arhiva Națională a Republicii Moldova atestă strămutarea de către guvernanții Imperiului Rus a unor grupuri de migranți bulgari și găgăuzi în teritoriile Principatelor Valahia și Moldova, iar începând cu primăvara anului 1812, din ordinul feldmareșalului M. Kutuzov, comandantul armatei ruse de la Dunăre – în Basarabia de Sud. Constatăm astfel că găgăuzii contemporani din Republica Moldova sunt urmași direcți ai migranților sosiți din Bulgaria de Nord-Est după anexarea Moldovei de Est în 1812 de către Imperiul Rus. Potrivit concepției academicianului rus I. Bromlei și a doctorului habilitat în istorie P. Pucikov, formulată în anii '80 ai secolului XX-lea, comunitățile de locuitori constituite în baza migranților sau ale urmașilor foștilor migranți, așezați cu traiul în trecut pe teritoriul istoric al altui popor reprezintă doar grupuri etnice (naționale).

Datele statistice din tabelul alăturat demonstrează că o cotă importantă a membrilor unor grupuri naționale (etnice), potrivit rezultatelor recensământului din 1989 erau născuți în afara teritoriului RSS Moldovenești. Prin urmare, ei erau migranți.

Repartiția populației din RSS Moldovenească după locul de naștere și apartenența etnică în baza datelor recensământului din 1989

Nr. d/o	Apartenența etnică	Numărul total în 1989	Născuți în RSS Moldovenească		Născuți peste hotarele RSS Moldovenească	
			Numărul de persoane	În %	Numărul de persoane	În %
1.	Moldoveni	2 794 749	2 741 061	98	55 688	2
2.	Ruși	562 069	292 123	52	269 946	48
3.	Ucraineni	600 366	402 535	67	197 831	33
4.	Evrei	65 836	50 020	76	15 816	24
5.	Găgăuzi	153 458	147 396	96	6 062	4
6.	Bulgari	88 419	74 447	84	13 972	16
7.	Membri ai altor grupuri etnice	70 463	31 508	45	38 955	55

Legitățile constituirii grupurilor naționale (etnice)

Caracteristic pentru toate comunitățile de migranți, în baza cărora se formează grupurile naționale etnice, este faptul că membrii lor își abandonau patria istorică din cauza problemelor economice sau a represiunilor politice. Plecând din patria lor istorică, migranții conștientizau că vor trăi în țările de adopție în cadrul unui stat străin, dar nu al lor național, cu un alt regim de guvernare, cu o altă limbă, cultură, legislație, tradiții etc. Țara de adopție nu-i cotopea împreună cu teritoriul lor istorico-etnic pentru a-i subjugă și exploata. Ea îi invita, dar nu-i impunea cu forța pe migranți să se așeze cu traiul în teritoriul ei. Le promitea unele facilități economice, uneori – culturale, dar în niciun caz nu le promitea migranților constituirea unor formațiuni politico-statale proprii. Prin urmare, migranții când plecau din patria lor istorică, erau conștienți de faptul, sau ar fi trebuit, cel puțin, să fie conștienți că în țara de adopție nu vor dispune de statalitate națională și vor trebui să se conformeze obligatoriu orânduirii statale și regimului politic al autohtonilor și să fie cetățeni loiali.

Paralel cu *grupurile naționale tradiționale ale migranților*, au existat și *grupuri naționale cu statut juridic preferențial* față de cel al băștinașilor. Ele erau constituite de guvernele statelor expansioniste prin strămutarea

organizată a coloniștilor migranți în teritoriile istorico-etnice ale popoarelor subjugate. Prin distribuirea unor terenuri mai mari de pământ, comparativ cu cele deținute de autohtoni, și acordarea diverselor înlesniri și privilegii social-politice, economice și culturale, guvernării metropolei îi transformau pe coloniștii migranți și pe urmașii lor într-o categorie dominantă de locuitori în teritoriul anexat, cu ajutorul căreia ulterior cotropitorii reușeau mai ușor să-și mențină stăpânirea asupra etniei anexate. Asemenea *grupuri naționale (etnice)* cu *statut juridic-preferențial (privilegiat)* au constituit guvernării Imperiului Rus în Moldova de Est (Basarabia) după anexarea ei în 1812.

Legea Uniunii Sovietice din 26 aprilie 1990 despre dezvoltarea liberă a cetățenilor URSS, care locuiau în afara hotarelor formațiunilor național-statale proprii sau care nu le aveau pe teritoriul URSS prin textul preambulului și a dispozițiilor din articolele 2–8, 10, 14, 17 caracteriza membrii acestor comunități etnice doar ca grupuri naționale. Nici într-un articol al legii membrii comunităților etnice, care locuiau în afara teritoriilor formațiunilor național-statale proprii, nu erau prezentați nici ca etnii distincte, nici ca popoare puțin numeroase, nici ca minorități naționale, ci numai ca grupuri naționale. Având la bază normele Legii URSS din 26 aprilie 1990, rușii, ucrainenii, bielorușii, bulgarii, polonezii, nemții, găgăuzii și membrii altor comunități etnice care locuiau în RSS Moldovenească nu erau nici etnii distincte, cum tindeau ei să se prezinte din considerente subiective, nici popoare puțin numeroase, nici minorități naționale, ci grupuri naționale, deoarece făceau parte din etniile constituite în spații istorico-geografice din afara teritoriului RSS Moldovenești. Constatăm că în aspect obiectiv comunitățile etnice ale rușilor, ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor, evreilor, bielorușilor, polonezilor, germanilor din Republica Moldova potrivit Legii URSS din 26 aprilie 1990 reprezentau grupuri naționale, în corespundere cu Programul menționat al Federației Ruse – diasporă, iar potrivit opiniilor mai multor savanți etnologi, juriști, istorici, filosofi – grupuri etnice. Ele nu sunt nici etnii (națiuni) și nici minorități naționale, deoarece au fost constituite în baza migranților și a urmașilor lor, sosiți în teritoriul Republicii Moldova din Rusia, Ucraina, Bulgaria, Polonia, Germania etc.

Grupul național (etnic), în opinia noastră, *reprezintă o comunitate de membri ai unei națiuni (etnii), desprins din masivul de bază al constituirii istorice al acesteia din considerente politice, economice, juridice, culturale sau confesionale, care emigrează din arealul geografic natal și se stabilește cu traiul în interiorul istorico-etnic al altui popor.* Membriilor grupurilor naționale (etnice) în statele civilizate ale lumii, inclusiv în Republica Moldova, li se acordă dreptul la dezvoltarea liberă, ceea ce le permite păstrarea

și dezvoltarea limbilor materne, utilizarea acestora în instruirea copiilor, la editarea literaturii artistice, manualelor, ziarelor, revistelor, la realizarea și difuzarea emisiunilor televizate și radiofonice, în păstrarea și dezvoltarea culturilor proprii, în oficierea cultului religios preferat.

Atât în trecut, cât și în prezent unele state tind spre adoptarea unei asemenea definiții a noțiunii *minoritate națională*, care le-ar facilita la maximum exercitarea politicii lor interne și externe în domeniul relațiilor interetnice. Potrivit lui F. Capotori, „*un grup numeric inferior restului populației unui stat, în poziție nedominantă, ai cărui membri – cetățeni ai statului – posedă, din punct de vedere etnic, religios sau lingvistic, caracteristici diferite de cele ale restului populației și care manifestă chiar și în mod implicit un sentiment de solidaritate, cu scopul de a prezerva cultura, tradițiile, religia sau limba lor*”.

În procesul elaborării definiției pentru noțiunea *minoritate națională* trebuie, în opinia noastră, de evitat tendința de a include în dispoziția ei toate grupurile de alolingvi existente în cadrul unui stat. Filosoful canadian W. Kymlicka, abordând în plan comparativ *grupurile etnice* și *minoritățile naționale*, a scos în evidență că cele două categorii de populație se deosebesc esențial una de alta prin următoarele criterii distinctive: *Grupurile etnice sunt alcătuite din migranți*, iar *minoritățile naționale sunt comunități istorice stabile*, constituite prin *redesenări ale granițelor internaționale*, în timpul cărora națiuni (etni) sau părți ale acestora, împreună cu teritoriul lor propriu au fost trecute prin forța *de la suveranitatea unei țări la suveranitatea alteia*. Filosoful opinează că specificul *minorităților naționale* constă în faptul că ele *s-au stabilit în regiune anterior majorității și au devenit o minoritate prin cucerire și <...> colonizare*.

Minoritatea națională reprezintă comunitatea de oameni, constituită istoricește în cadrul unui areal geografic determinat în calitate de etnie distinctă, care, în pofida rezistenței opuse, este anexată și subjugată de un stat expansionist, fiind lipsită ulterior de posibilitatea dezvoltării statalității, legislației, limbii materne și culturii naționale prin instaurarea unui regim de guvernare străin, a unei legislații, limbi și culturi străine, a unor colonizări masive cu migranți alolingvi, acțiuni care conduc la deznaționalizarea multora dintre membrii ei și reducerea ponderii acestei comunități sub nivelul de cincizeci de procente în cadrul populației arealului menționat.

În pofida faptului că prin adoptarea Legii nr. 342 din 19 iulie 2001 Cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, oficial s-a stipulat că în Republica Moldova ar exista minorități naționale, în realitate, după cum am constatat deja, în republica noastră, paralel cu subsegmentul națiunii (etni) române, constituit istoricește în arealul Carpato-Danubiano-Nistrean, există comunități etnice ale alolingvilor, care în aspect științific reprezintă doar grupuri naționale (etnice), diaspora.

Doar nici Țara Moldovei, nici RSS Moldovenească, nici Republica Moldova nu au cotoplit teritoriul din cadrul Rusiei, Bulgariei, Ucrainei, Poloniei, Bielorusiei, Germaniei, adică din arealele istorico-geografice în care s-au constituit și s-au dezvoltat pe parcursul secolelor națiunile (etniile) rusă, bulgară, găgăuză, ucraineană, bielorusă, poloneză, germană împreună cu părți componente ale popoarelor menționate. După cum atestă documentele istorice, o parte a membrilor acestor comunități etnice au migrat în teritoriul Moldovei din considerente economice, profesionale și politico-juridice, iar cea de-a doua parte a fost strămutată de către autoritățile țarismului rus și de cele ale regimului totalitar sovietic pentru a-și crea în baza comunităților de alolingvi un suport sigur de luptă împotriva mișcării de eliberare națională a membrilor națiunii (etniei) autohtone din Republica Moldova.

Având în vedere situația că Republica Moldova a fost constituită de către subsegmentul națiunii (etniei) române, (rupt) nelegitim prin forță de către Imperiul Rus în 1812 de la statul național românesc Țara Moldovei împreună cu partea de la est de Prut a Principatului, adică cu o parte a arealului Carpato-Danubiano-Nistrean, în cadrul căruia pe parcurs de secole, începând cu anul 106, s-a constituit și s-a dezvoltat poporul român, că în spațiul istorico-geografic menționat nu s-au format mai multe alte etnii distincte, nici unele minorități naționale, avem posibilitatea să menționăm că Republica Moldova, în aspect științific este un stat național și nicidecum un stat multinațional (polietnic). Această concluzie nu are scopul de a neglija existența în republica noastră a diverselor comunități etnice ale alolingvilor. Ele au existat și s-au dezvoltat la noi din cele mai vechi timpuri. Însă comunitățile etnice ale alolingvilor, fiind formate în baza migranților și a urmașilor acestora, nu sunt nici etnii distincte, nici minorități naționale, ci doar grupuri naționale (etnice), diaspora.

Investigațiile efectuate ne permit să constatăm că în țările lumii conviețuirea migranților și a urmașilor lor cu populația autohtonă, atât în trecut, cât și în prezent, se desfășoară, de regulă, pe două căi: pașnică și conflictuală. *Aceste două modalități sunt determinate, după părerea noastră, de statutul juridic real al autohtonilor și de cel acordat migranților, pe de o parte, și de gradul de integrare a migranților și a urmașilor lor în societățile țărilor-gazdă, pe de altă parte.*

Conviețuirea pașnică se realiza în situațiile când migranții și, îndeosebi, urmașii lor se adaptau benevol la modul de viață al poporului-gazdă, îi însușeau limba, respectau cu strictețe legile și tradițiile autohtonilor, nu aduceau prejudicii materiale și morale acestora. Ca rezultat, între alogeni și băștinași se stabileau relații armonioase. Treptat acești alogeni se integrau complet în comunitățile locale, devenind cetățeni, adică membri cu drepturi depline ai formațiunilor politico-statale respective.

Conviețuirea conflictuală dintre grupurile etnice, constituite din migranți și urmași ai lor, și populația autohtonă se caracterizează prin multiple neînțelegeri, contradicții și chiar conflicte armate. Cauza principală a conviețuirii conflictuale, după părerea noastră, constă în faptul că scopurile principale, cel puțin ale uneia dintre părți, sunt îndreptate spre umilirea, exploatarea și subjugarea (dominarea) celei de-a doua părți. Investigând evoluția conviețuirii românilor moldoveni cu membrii comunităților de alolingvi, constituite în spațiul geografic de la est de Prut al Moldovei, acaparata de către autocrația țaristă, evidențiem mai multe tipuri de contradicții și conflicte interetnice, dintre care, în opinia noastră, mai dramatice (tensionate) au fost următoarele:

I. Contradicții și conflicte determinate de utilizarea actelor legislative străine, normele cărora prejudiciau interesele populației autohtone

Tabelul 2

Rolul constituționalizării limbilor etniilor constitutive din RSS Armeană, RSS Azerbaidjană, RSS Gruzină în limitarea deznaționalizării și a rusificării membrilor acestora în aspect comparativ cu situația lingvistică din RSS Moldovenească (potrivit datelor recensământului din 1989)

Divizarea membrilor etniei constitutive în baza glotonimului preferat	Etonimul națiunii constitutive	Azeri	Armeni	Gruzini	Moldoveni (Români)
Numărul total al membrilor etniei constitutive Cota în %		5 804 980 100	3 083 616 100	3 787 393 100	2 794 749 100
Numărul membrilor etniei constitutive, care au considerat ca limbă maternă glotonimul propriei etnii Cota în %		5 754 212 99,125	3 072 714 99,65	3 777 014 99,73	2 666 643 95,42
Numărul membrilor etniei constitutive, care drept limbă maternă au considerat limba rusă Cota în %		24 218 0,42	9 596 0,31	8 877 0,23	120 368 4,31

Observăm că numărul membrilor etniei constitutive din RSS Moldovenească, deznaționalizați și rusificați în teritoriul istoric național propriu, comparativ cu cel al autohtonilor din republicile unionale în care limbile materne au fost decretate ca limbi de stat în constituțiile din 1937 a fost de câteva ori mai mare: de 4,97 ori față de cel din RSS Azerbaidjană, de 12,54 ori față de cel din RSS Armeană și de 13,55 ori față de cel din RSS Gruzină.

II. Contradicții și conflicte determinate de utilizarea nelimitată a limbii ruse în activitatea instituțiilor de stat, administrative și judecătorești, în detrimentul limbii materne a populației autohtone

Tabelul 3

Gradul de respectare a dreptului cetățenilor la instruire în limba maternă în RSS Moldovenească în anul de studii 1989/90

Tipurile de școli care exercitau instruirea copiilor	Numărul de școli	Cota în %	Numărul de elevi (mii)	Cota în %
Școli în total	1609	100	713,2	100
Școli cu instruirea în limba română	993	61,7	382,0	53,56
Școli cu instruirea în limba rusă	424	26,35	234,9	32,94
Școli mixte (româno-ruse) în cadrul cărora instruirea se realiza:	131	13,2	96,9	13,5
în limba română	–	–	41,7	5,85
în limba rusă	–	–	54,6	7,66
În total și-au făcut studiile:				
în limba română			$382,0 + 41,7 = 423,7$	59,4
în limba rusă			$234,9 + 54,6 = 289,5$	40,6

Tabelul este elaborat în baza datelor din *Anuarul statistic. Economia națională a Republicii Moldova în 1990*. Chișinău: Universitas, 1991.

Din datele tabelului observăm că, deși românii moldoveni, potrivit recensământului din 1989, constituiau 64,5% din populația republicii, au fost instituți în limba maternă în anii de studii 1989/90 doar 59,4% de elevi ai autohtonilor. Situația era și mai precară, cu excepția instituțiilor pedagogice, privind instruirea în limba maternă în instituțiile de învățământ mediu special și superior, în care majoritatea obiectelor de studii erau predate în limba rusă.

III. Contradicții și conflicte determinate de promovarea în instituțiile de stat, administrative și judecătorești a demnitarilor și funcționarilor ruși sau ale altor alogeni în detrimentul membrilor etniei autohtone

Tabelul 4

Demnitarii care au exercitat funcția de guvernator în Basarabia în anii 1812–1917

Numele, prenumele, patronimicul	Data și anul numirii în funcție	Anul concedierii	Numele, prenumele, patronimicul	Data și anul numirii în funcție	Anul concedierii
Sturza S. D.	23.07.1812	17.06.1813	Antonovici P. A.	01.08.1863	30.11.1867
Harting I. M.	17.06.1813	ianuarie 1816	Gangardt I. E.	05.12.1867	03.06.1871
Kalagheorghe	22.02.1816	30.12.1817	Șebeko N. I.	03.06.1871	28.02.1879
Catacazi C. A.	30.12.1817	26.08.1825	Ianovski E. O.	15.05.1879	12.08.1881
Timkovski V. T.	26.08.1825	17.01.1828	Koniar M.M.	16.08.1881	30.06.1883
Turghenev	17.01.1828	30.07.1828	Konstantinovici A. P.	30.07.1883	04.07.1889
Prajevski	02.11.1828	24.03.1829	Raaben V. S.	10.07.1889	30.05.1903
Sorokunski A. S.	24.03.1829	17.04.1833	Urusov S. D.	30.05.1903	04.11.1904
Averin P. I.	16.07.1833	28.08.1834	Haruzin A. N.	31.10.1904	11.10.1908
Feodorov P. I.	28.08.1834	15.07.1854	Kankrin I. V.	11.10.1908	02.02.1912
Ilinski M. S.	15.07.1854	10.11.1857	Iugan A. N.	02.02.1912	09.06.1912
Fanton de Verrayon M.	10.11.1857	19.12.1862	Ghilhen M. E.	09.06.1913	August 1914
Velio I. O.	02.12.1862	01.08.1863	Voronovici M. M.	octombrie 1915	1917

După anexarea Basarabiei de către URSS de la România la 28 iunie 1940, locuitorilor regiunii, potrivit articolului 123 al Constituției unionale din 1936, li s-a acordat *de jure* drepturi egale, fără deosebire de naționalitatea lor, în toate domeniile vieții economice, de stat, culturale și social-politice. Prin urmare, ei ar fi trebuit, potrivit legii, să dispună de dreptul la exercitarea funcțiilor de stat, administrative, judecătorești.

Însă *de facto* membrii celor 9 comitete executive ale sovietelor județene de deputați ai oamenilor muncii au fost selectați de către CC al PC(b) din Ucraina la 4 iulie 1940 și promovați din funcții de către Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Ucrainene. Iar printre cei 75 de demnitari, instalați în funcțiile de conducere cele mai importante în administrare a județelor nu a fost niciun basarabean. Astfel observăm că guvernanții sovietici în 1940, la fel ca și cei ai țarismului rus, au instalat în posturi de conducere funcționari aduși din afara Basarabiei.

Practica de instalare a alogenilor în funcții de conducere în instituțiile de stat, administrative, judecătorești, la întreprinderile industriale, de transport, în colhozuri și sovhozuri a continuat în toată perioada de aflare a RSS Moldovenești în componența URSS. Din tabelul alăturat observăm că etnicii ruși în 1989 exercitau 36,78% din funcțiile de răspundere în ministerele și departamentele din RSS Moldovenească, inclusiv: 24,1% din numărul conducătorilor de ministere și departamente, 22,8% din numărul loțiitorilor miniștrilor și conducătorilor de departamente, 43,1% din numărul șefilor de direcții ale ministerelor și departamentelor, 40,2% printre șefii de secții în ministere și departamente. Pondere etnicilor ruși în cadrul populației republicii, potrivit recensământului din 1989, nu depășea 13%. Prin urmare, numărul etnicilor ruși în funcții de răspundere ajungea la o cotă dublă, iar uneori chiar și triplă față de cea deținută de locuitorii autohtoni ai republicii. În același timp, în opinia noastră, regimul totalitar sovietic, la fel ca și cel al autocrației țariste, i-a discriminat pe membrii etniei constitutive, adică pe băștinași. Potrivit datelor din tabelul de mai sus, românii moldoveni, deși constituiau 64,5% din populația republicii, dețineau în 1989 doar 30,44% din funcțiile de răspundere din ministere și departamente, inclusiv: 37,9% din numărul conducătorilor de ministere și departamente, 37,0% din numărul loțiitorilor de miniștri și a conducătorilor de departamente, 27,6% din numărul șefilor de direcții ale ministerelor, 28,4% – printre șefii de secții ale ministerelor și departamentelor.

**Componența națională a lucrătorilor de răspundere ai ministerelor
și departamentelor RSS Moldovenești în anul 1989**

Naționalitate	în ansamblu și precedent	Moldoveni	Ruși	Ucraineni	Găgăuzi	Bulgari	De altă naționalitate
Funcțiile exercitate							
Populația	4 333 360	2 794 749	562 069	600 366	153 458	88 419	136 299
cota în %	100%	64,5%	13,0%	13,8%	3,54%	2,04%	3,1%
Numărul lucrărilor de răspundere	473	144	174	112	7	11	25
cota în %	100%	30,44%	36,78%	23,67%	1,48%	2,33%	5,28%
Conducători de ministere și departa- mente	29	11	7	9	–	–	2
cota în %	100%	37,9%	24,1%	31,0%	–	–	7,0%
Locțiitori ai miniștrilor și conducători de departa- mente	92	34	21	27	2	4	4
cota în %	100%	37,0%	22,8%	29,4%	2,2%	4,3%	4,3%
Șef de direcții ale ministere- lor și departa- mentelor	148	41	64	29	2	3	9
cota în %	100%	27,6%	43,1%	20,0%	1,3%	2,0%	6,0%
Șefii de secții	204	58	82	47	3	4	10
cota în %	100%	28,4%	40,2%	23,1%	1,4%	2,0%	4,9%

Elocvent datele din tabel ne arată că 69,56% din funcțiile de conducere din ministerele și departamentele RSS Moldovenești erau ocupate de către membri ai grupurilor etnice, adică de către alolingvi, în timp ce cota lor

în cadrul populației republicii atingea doar 35,5%. Prin urmare, regimul sovietic le-a acordat un număr dublu de funcții comparativ cu cel care li se cuvenea, după ponderea lor printre locuitori. O asemenea înscăunare discriminatorie în funcțiile de conducere era generatoare de contradicții, crea și premisele unor conflicte interetnice. Niciun popor din lume nu se poate împăca cu acea modalitate când majoritatea funcțiilor în organele de stat, administrative, judecătorești în teritoriul său istorico-etnic să fie exercitate de către migranți sau de urmașii migranților.

Investigarea situației din alte republici unionale privitor la ponderea membrilor etniilor constitutive printre demnitarii care exercitau la 1 ianuarie 1989 atribuții de conducători de întreprinderi și organizații în industrie, agricultură, transport, comunicații și construcții ne-a permis să stabilim că doar în RSS Moldovenească băștinașii ajungeau la 49,8% printre funcționarii menționați, adică cu 14,7% mai puțini față de cota lor în populația republicii. În toate celelalte republici, incluse în tabel, cota funcțiilor deținute de către autohtoni era mai mare față de ponderea membrilor etniilor constitutive în cadrul locuitorilor.

Tabelul 6

**Componența națională a conducătorilor
de întreprinderi și organizații în industrie, agricultură, transport,
comunicații, construcții în RSS Moldovenească în plan comparativ
cu alte republici unionale la 1 ianuarie 1989 (procente)**

Denumirea republicilor unionale ale RSS	Populația în total	cota %	Numărul membrilor etniei constitutive a republicii	cota %	Cota membrilor etniei constitutive în cadrul conducătorilor în întreprinderi
RSS Moldovenească	4 335 360	100	2 794 749	64,5	49,8%
RSS Azerbaidjană	7 021 178	100	5 804 980	82,6	93,8%
RSS Armeană	3 404 776	100	3 083 616	93,3	99,4%
RSS Gruzină	5 400 841	100	3 787 393	70,1	89,3%
RSS Estonă	1 565 662	100	963 281	61,5	82,2%
RSS Letonă	2 666 567	100	1 387 757	52,04	63,1%
RSS Lituaniană	3 674 802	100	2 924 251	79,5	91,5%
RSS Ucraineană	51 452 034	100	37 419 053	72,7	79,0%

În baza investigațiilor efectuate avem posibilitatea să menționăm că românii moldoveni în teritoriul istorico-etnic de la est de Prut în perioada de dominație a autocrației țariste au fost marginalizați și discriminați *atât de jure*, cât și *de facto*. Deci în anii de guvernare a regimului totalitar sovietic situația oficial s-a ameliorat vizibil și băștinașii *de jure* dispuneau de aceleași drepturi și libertăți ca și etnicii ruși, *de facto* ei nu au avut posibilități egale în dezvoltarea și întrebuințarea limbii materne în toate domeniile vieții social-economice, politico-juridice și culturale; în elaborarea și adoptarea unor acte legislative care ar fi reflectat specificul și necesitățile vitale naționale; în mod evident au fost marginalizați în exercitarea funcțiilor de conducere din instituțiile de *stat*, administrative, judecătorești, din întreprinderile industriale, de transport, comerciale etc. din teritoriul RSS Moldovenești. Situația existentă în spațiul de la est la Prut al Moldovei după 1812 a și determinat, în opinia noastră, apariția contradicțiilor care au degenerat ulterior în conflicte, între românii moldoveni și etnicii ruși, susținuți, de regulă, de către membrii celorlalte grupuri etnice, constituie din migranți și urmași ai migranților. Avem tot temeiul să afirmăm că divergențele și conflictele interetnice au avut un caracter permanent atât în Imperiul Rus, cât și în Uniunea Sovietică. Lucrul acesta își află oglindire în documentele istorice și în materialele de arhivă. Țarismul și regimul totalitar bolșevic reușeau doar temporar să înăbușe lupta firească a popoarelor neruse pentru supraviețuire. După ce își reveneau și își restabileau forțele, popoarele subjugate reîncepeau activitatea de apărare a existenței lor în teritoriile strămoșești. Ca exemplu amintim răscoalele bașkirilor, polonezilor, lituanienilor, georgienilor, cecenilor, ingușilor, kazahilor, turkmenilor și ale altor popoare neruse împotriva regimului din închisoarea popoarelor, instaurarea (impusă) etniilor subjugate de către autocrația țaristă.

Existența contradicțiilor și conflictelor interetnice între reprezentanții popoarelor ce constituiau ex-Uniunea Sovietică a fost sesizată în primul rând de intelectuali și de specialiști din diverse domenii, de demnitari de stat și de simpli cetățeni. Istoria Rusiei e plină de conflicte interetnice, constata doctorul habilitat în filozofie P. Samsonov într-un articol intitulat foarte sugestiv „Begstvo iz imperii” („evadarea din imperiu”). Cauza conflictelor autorul o vedea în faptul că memoria socială a popoarelor păstrează nu numai toasturile prietenești și declarațiile gratuite de stimă reciprocă, dar și insultele și demnitatea încălcată umilirea sentimentelor naționale. În Cecenia, de exemplu, în perioada interbelică, populația s-a ridicat la luptă cu arma în mână pentru a-și apăra libertatea de mai multe ori: în anii 1920–1921, 1925, 1932, 1941, 1942.

Anii 1986–1990 au scos în evidență multe hibe ale Uniunii Sovietice, printre care și așa-numita egalitate a popoarelor care există doar formal pe hârtie, de ochii lumii, pentru a crea o imagine democratică a regimului. Popoarele băștinașe, realmente, nu erau stăpâne la ele acasă. Viața lor social-economică, politică și culturală depindea întru totul de deciziile Kremlinului. Tot mai mult și mai mult erau strâmtorate limbile materne ale popoarelor neruse. Evenimentele tragice din Alma-Ata, Iakutsk, Fergana, Noul Uzen, Karabah, Sumgait, Tbilisi, Tuva, Baku, Dușanbe, Vilnius, Riga, Crimeea și din alte orașe și regiuni au dus la jertfe omenești, arestări și represii ale participanților la manifestări care-și cereau drepturile legitime. Ele au demonstrat caracterul agravat extrem al relațiilor interetnice din diverse zone ale URSS, au dat un semnal de alarmă.

Analiza nepărtinitoare a conflictelor interetnice din ex-URSS, inclusiv a celor din RSS Moldovenească, au stabilit că ciocnirile derulau, de regulă, între două tabere beligerante, cu interese diametral opuse, care dispuneau gradul de evoluție al suveranității republicilor unionale, a culturii și a limbii materne a popoarelor autohtone din formațiunile statale sovietice. Din prima tabără făceau parte membrii mișcărilor de eliberare națională a etniilor subjugate de regimul de la Kremlin, etichetați frecvent de adepții regimului totalitar comunist cu stigmatul „naționaliști”. Nemotivat și pe nedrept, bineînțeles, ideologia comunistă îi califica cu acest termen pe toți acei care nu erau de acord cu procesul de deznaționalizare și de rusificare forțată a popoarelor subjugate, prezentându-i opiniei publice drept adversari ai internaționalismului proletar și de adepți ai asupririi unor națiuni de către altele. În realitate, membrii mișcărilor de eliberare națională militau pentru o suveranitate reală a republicilor unionale, pentru ca popoarele autohtone ce au constituit statele respective să poată decide liber și nestingherit soarta lor în propriile case, să-și poată dezvolta fără nicio restricție economia, sistemul politic, cultural și limba maternă, fiecare după dorința proprie: ucraineni în Ucraina, estonieni – în Estonia, georgieni – în Georgia, lituanieni – în Lituania, ruși – în Rusia.

Categoric, asemenea idealuri nu conveneau intereselor vitale ale membrilor celei de a doua tabere, compusă atât din alogenii transferați pe teritoriile popoarelor autohtone de către guvernele Imperiului Rus și de regimul totalitar comunist, cât și din persoane băștinașe mankurtizate. Reprezentanții activi ai acestei tabere nu doreau să împartă cu nimeni controlul absolut pe care l-au deținut și în perioada țarismului, și în acea a socialismului de cazarmă. De aceea alogenii și populația mankurtizată pactizau, opunându-se din răspuțeri proceselor de democratizare și de suveranitate a vieții social-politice, economice și culturale din republicile unionale. Deprinși de secole

și de decenii să ignore culturile și limbile popoarelor neruse, alogenii și mankurții au făcut tot posibilul pentru ca să blocheze proclamarea limbilor materne ale etniilor autohtone în calitate de limbi de stat.

Pericolul plana încontinuu asupra tuturor popoarelor din fosta „măreață Uniune”. În pericol era limba și însăși existența etniei românești în teritoriul de la răsărit de Prut. Dacă în 1812 în întreaga Basarabie, de la orașelul Noua Suliță și până la Marea Neagră românii moldoveni constituiau 90 de % din populație apoi în 1989, chiar în raioanele rămase după ciuntire în componența RSS Moldovenești băștinașii erau în proporție de numai 64,5%. Cât privește teritoriile anexate în 1940 la Ucraina, cota românilor e și mai mică, iar în unele zone practic în prezent nu mai există suflare românească. Prin urmare, deznaționalizarea și rusificarea completă reprezentau un pericol pentru românii moldoveni. Să ne amintim că în anii mult slăvitei „libertăți”, instaurate de regimul sovietic în fosta URSS, au fost deznaționalizate peste 60 de etnii. Dacă recensământul din 1926 înregistrase 194 de popoare (potrivit altor surse – peste 200), apoi în 1989 rămăseseră doar 128.

O mare parte a populației din ex-URSS, din RSS Moldovenească și din alte republici, inclusiv mulți intelectuali de marcă, decenii la rând n-au observat la timp discrepanța enormă dintre cuvânt și faptă în declarațiile și în politica PCUS. Ei credeau sincer că relațiile dintre popoare erau bazate pe principiile dreptății, libertății și egalității. Nu toți oameni observau evoluția rapidă a procesului de deznaționalizare și de rusificare a etniilor autohtone din republicile unionale, din republicile autohtone, din regiunile și din districtele autonome.

În acei ani grei de restriște, limba maternă a românilor moldoveni din republică a reușit să existe grație activităților colectivelor de pedagogi din școlile naționale, de la facultățile de filologie ale instituțiilor de învățământ superior, de la școlile pedagogice, de la Institutul de Filologie al AȘM, activității Uniunii Scriitorilor, Uniunii Jurnaliștilor, altor uniuni de creație, colectivelor de actori de la teatrele din Chișinău, Bălți. Dar animatorii idealurilor naționale și apărătorii graiului mioritic n-au fost agreați nici de către autocrația țaristă, nici de regimul totalitar sovietic. Dar cu mari eforturi scriitorii din Moldova, împreună cu intelectualii onești din diverse domenii ale științei, culturii, învățământului public, au reușit să înlăture unele obstacole ce frâneau însușirea corectă a limbii materne. Personalitățile care au manifestat un activism mai pronunțat în promovarea și protejarea culturii naționale și a limbii materne au fost etichetați drept naționaliști și supuși represaliilor. Consemnăm doar numele a câtorva din cohorta acelor luptători curajoși: N. Testemițeanu, A. Corobceanu, V. Coroban, Gh. Ghimpu, A. Usatiuc-Bulgăre, A. Șoltoianu, V. Graur, Gh. David, M. Moroșanu ș.a.

Conștientizând primejdia ce plana ca sabia lui Damocles deasupra limbii materne, intelectualitatea, urmată de alte pături ale populației, s-a încadrat activ în lupta pentru salvarea ei de la dezastru. În anii 1988–1989, atât la Chișinău, cât și în alte localități ale republicii, au fost petrecute diverse ședințe, mitinguri, întruniri, în timpul cărora au fost examinate căile de salvare a limbii noastre materne. Deosebit de importante și eficiente în această privință au fost ședințele *Cenacului Alexei Mateevici* și mitingurile organizate de *Mișcarea Democratică*, iar mai târziu de *Frontul Popular*. În timpul manifestărilor amintite și în materialele din ziare și reviste, mii, iar uneori zeci de mii, au pledat cu insistență că limba moldovenească (sub această denumire autocrația țaristă și regimul totalitar sovietic reușise să inoculeze în conștiința populației de la est de Prut timp de circa două secole glotonimul limbii române) să fie declarată prin lege de stat în Moldova. Doar această măsură putea stopa declinul și dezastrul limbii române în teritoriile istorico-etnice de la est de Prut. După cum se știe, niciun popor nu dorește să-și piardă sfânta-sfintelor – limba maternă, tradițiile și cultura națională. Toate etniile lumii tind, cu pasiune și ardoare, să se dezvolte liber și să progreseze în toate domeniile vieții. Subsegmentul etniei române, care de circa 2 mii de ani se dezvoltă la est de Prut, adică din Basarabia și din raioanele din stânga Nistrului, împreună cu restul etniei din arealul Carpato-Danubiano-Pontic în numele dăinuirii viitoare și-a apărât limba, tradițiile, cultura străbună și mai continuă și în prezent să exercite această misiune general-umană prin toate mijloacele democratice legitime.

Dezvoltarea social-economică, politică și culturală a popoarelor băștinașe a înlăturat vâlul de ceață ce se lăsase lin peste conștiința lor națională. Slăbirea regimului totalitar comunist le-a permis mișcărilor de eliberare națională din 1986–1989 să elaboreze și să înainteze un șir de revendicări în direcția înlăturării obstacolelor ce frâneau evoluția firească a culturii etnice și a limbilor materne a popoarelor autohtone. Guvernul Uniunii Sovietice și conducerea de vârf a Partidului Comunist n-au dorit și nici n-au încercat să soluționeze operativ cerințele legitime ale populației băștinașe din formațiunile naționale-statale.

În scopul menținerii controlului total în teritoriile istorice ale popoarelor neruse, Kremlinul, prin intermediul organelor de stat, a securității, miliției, armatei, organizațiilor comuniste, comsomoliste și sindicale a instigat alolingvii împotriva autohtonilor. Organizați în consilii ale colectivelor de muncă din cadrul întreprinderilor industriale, îndeosebi ale celor de subordonare unională, alolingvii au devenit forța de șoc a Moscovei în lupta împotriva revendicărilor naționale și lingvistice ale băștinașilor. Ulterior, alolingvii din unele republici unionale au înființat organizații republicane de masă, numite „Interfront” (frontul internaționaliștilor).

Alolingvii din republica noastră, împreună cu o parte din populația mankurtizată de la noi, au constituit în ianuarie 1989 „Mișcarea internaționalistă din Moldova „Unitate-Edinstvo”. Țelul strategic al acestei mișcări era de a păstra pe viitor puterea sovietică, orânduirea socialistă și, în special, rolul dominant al alolingvilor, secundanți de mankurți, în viața social-politică, economică și culturală a republicilor unionale respective, iar în ansamblu – hegemonia, Rusiei ca soră mai mare în teritoriile etnice ale popoarelor subjugate. Sosise timpul detonării minei cu efect întârziat, pregătită cu multă migală și cu mari cheltuieli materiale și financiare pe parcursul a câtorva secole de către țarismul rus și de către regimul totalitar bolșevic.

Evenimentele anilor 1986-1989, când popoarele din 14 republici unionale ale Uniunii Sovietice au insistat să li se respecte demnitatea națională, iar apoi au abordat problema conferirii statutului de limbi de stat limbilor materne proprii, au fost caracterizate de majoritatea alolingvilor și de mankurții din statele suverane sovietice, inclusiv de cei din RSSM, drept acțiuni antisovietice antirussești și mofturi ale naționaliștilor din republicile respective. Țelul principal pentru care s-au inclus în luptă în 1988–1989 diferite categorii din populația locală a fost ca prin conferirea statutului de limbă de stat limbii materne a autohtonilor să-și recapete funcția legitimă pe care trebuia s-o dețină în sferile vieții social-politice, economice, culturale ale statului suveran RSS Moldovenească (potrivit art. 68 din Constituția RSS Moldovenești din 1978) și astfel să fie salvată de la degradare și de la dispariție totală.

Forțele național-patriotice n-au pledat pentru discriminarea sau interzicerea limbii ruse, precum vehiculau răuvoitorii neamului și ai limbii noastre. De exemplu, cei 66 de autori ai „Scrisorii deschise” din „Învățământul public” (17 septembrie 1988), care au lansat apelul colectiv de a conferi în Constituția Moldovei statutul de limbă de stat limbii moldovenești, menționau nemijlocit că prin realizarea acestei acțiuni, ei urmăreau doar scopul de a „ridica de facto la nivelul limbii ruse în republică” statutul real al limbii moldovenești, pentru ca limba băștinașilor să se întrebuinteze „în administrație (documentația Sovietelor, miliției, poștelor), în producție (lucrările de secretariat tehnic de la uzine, colhozuri, instituții), în viața socială (comerț, deservire socială, gospodăria comunală, ocrotirea sănătății)”.

Examinarea obiectivă și imparțială a conținutului proiectului de lege intitulată „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești”, publicat în presă începând cu 31 martie 1989, programând legiferarea limbii moldovenești în calitate de limbă de stat, în alin. doi al art. 70' prevedea garantarea funcționării limbii ruse pe teritoriul Moldovei. În document nu se conțineau niciun fel de dispoziții discriminatorii la adresa limbii ruse.

Nici proiectele de legi elaborate de Uniunea Scriitorilor și de Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei nu planificau introducerea unor interdicții privitor la întrebuințarea limbii ruse în republica noastră.

Autohtonii, în revendicările lor legitime, nu s-au limitat în exclusivitate doar la propriile interese naționale, ci au manifestat generozitate vizavi de problemele lingvistice ale grupurilor naționale, așezate cu traiul în secolele XIX–XX pe pământurile strămoșești ale românilor moldoveni. Atât în numeroasele scrisori, cât și în proiectele de legi sus-menționate, s-a insistat asupra îmbunătățirii statutului juridic al limbilor materne, vorbite de ucraineni, ruși, bulgari, găgăuzi, evrei, nemți, pentru ca aceste limbi să poată fi utilizate pe viitor în instruirea copiilor, în presă, în emisiunile radiofonice și televizate, în alte domenii ale vieții culturale. Alineatul doi al art. 70' din proiectul legii „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești” programa „crearea condițiilor pentru dezvoltarea și funcționarea pe picior de egalitate a limbii găgăuze<...>, la fel ca și a limbilor ucraineană, bulgară, idiș și a limbilor altor *naționalități* care locuiesc compact pe teritoriul RSS Moldovenești”.

În proiectele examinate nu au existat niciun articol care să fi prevăzut ca organele de stat, administrative și juridice vor activa numai în limba de stat, după cum pe vremuri a fost stabilit în legislația Imperiului Rus și după cum s-a practicat în realitate și în Uniunea Sovietică. Dacă Constituțiile RSS Moldovenești din 1941 și din 1978 stipulau doar o egalitate pur formală a limbilor moldovenești, permițând astfel monopolul absolut al limbii ruse în toate domeniile, proiectele de lege pentru prima oară stabileau cadrul juridic concret atât al limbii de stat, cât și al limbilor rusă, ucraineană, bulgară, idiș, găgăuză. Este necesar de subliniat un moment esențial: Constituțiile anterioare ale republicii noastre nici nu pomeneau de limbile ucraineană, idiș, bulgară, găgăuză, de parcă nici nu existau vorbitori ai acestor limbi. În ansamblu, proiectele, prin conținutul lor generos, aveau un caracter favorabil pentru dezvoltarea limbilor alolingvilor. Era de așteptat ca membrii grupurilor naționale să fie cei mai activi susținători ai variantei de proiect, publicată de Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Moldovenești la 31 martie 1989.

Realitatea a fost însă de altă natură. Comuniștilor conservatori și activiștilor Interfrontului nu le convenea în niciun caz ridicarea statutului juridic al limbii moldovenești la același nivel cu limba rusă. Ei înțelegeau perfect că acordarea statutului de limbă de stat limbii moldovenești va facilita aplicarea ei în diverse domenii – de la politică, la economie și de aici – la cultură, lichidând astfel monopolul limbii ruse în Moldova și abrogând privilegiile nemeritate de care s-au folosit, fără drept de apel, de decenii rusofonii în republica noastră.

Simțind că le fuge terenul de sub picioare, că pe viitor doar prin limba rusă nu vor mai putea ocupa funcțiile de comandă în toate sferile de activitate ale țării noastre, nomenclaturiștii rusofoni și activiștii Interfrontului au depus eforturi supraomenești pentru a torpila discutarea calmă a proiectelor de legi lingvistice și adoptarea lor ulterioară. Prin diverse insinuări și falsificări, aciuatate în paginile presei și vorbite, dar mai ales la întruniri și la mitinguri, ei au denaturat conținutul proiectelor examinate, inoculând populației alolingve frică și ură vizavi de aceste documente de importanță vitală. Nefiind inițiați în esența deformărilor, survenite în practica aplicării limbilor, din cauza instaurării monopolului absolut al limbii ruse și de pericolul ce îl reprezenta acest monopol pentru soarta popoarelor, majoritatea alolingvilor și unii dintre băștinași au susținut masiv forțele imperial-șovine, care pe parcurs de secole au luptat cu tenacitate pentru deznaționalizarea și rusificarea popoarelor ce se aflau în sfera de influență a acestei limbi, inclusiv al românilor din teritoriul de la răsărit de râul Prut. Ei au dat crezare declarațiilor demagogice ale liderilor de la Interfront și de la OSTK referitor la așa-numita egalitate în perioada sovietică a limbilor rusă și moldovenească (română) în procesul utilizării lor în toate domeniile vieții.

De dragul menținerii „egalității” formale a limbilor, o mare parte a alolingvilor și a populației autohtone mankurtizate au susținut grevele politice, declanșate și dirijate de cercurile ostile suveranității Moldovei din august–septembrie 1989 împotriva noii legislații lingvistice, care prevedea realmente instaurarea unei egalități echitabile în practica aplicării limbilor în viața republicii. Colectivele a circa 200 de întreprinderi industriale și de transport, instituții de proiectări și de învățământ din Chișinău, Tiraspol, Bender, Bălți, Râbnița, Dubăsari, Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcănești și din alte localități, antrenând aproape 200 000 de angajați, și-au întrerupt activitatea pe o perioadă îndelungată. Urmărind menținerea în continuare a monopolului limbii ruse în viața republicii noastre, diriguitorii grevelor au tins ca prin organizarea dezastrului economic și politic, să blocheze conferirea statutului juridic de limbă de stat a Moldovei limbii române.

Sovietul Suprem al RSS Moldovenești, întrunit în ședință la 29 august 1989, a examinat în cadrul unor discuții controversate proiectele de legi privitor la reglementarea juridică a relațiilor lingvistice. Prin argumente judicioase au fost respinse propunerile unor deputați de a conferi și limbii ruse statutul de limbă de stat. La 31 august 1989, prin voturile a 335 de deputați, Sovietul Suprem al RSS Moldovenești i-a conferit limbii moldovenești statutul de limbă de stat pe întregul teritoriu al republicii noastre. Un deputat a votat împotrivă, iar zece s-au abținut de la votare. Se cere de amintit că proclamarea limbii materne a românilor moldoveni în calitate

de limbă de stat nu reprezintă un act întâmplător, ci este o realizare a principiului general-uman, conform căruia în arealul istoric al unui popor rolul principal, de regulă, îl joacă limba maternă a etniei ce s-a constituit în acel spațiu geografic. Majoritatea absolută a popoarelor de pe mapamond, în formațiile statale create, își decretează în calitate de limbă de stat sau de limbi oficiale limbile materne proprii. Așa s-a întâmplat în Polonia, Finlanda, Cehia, Slovacia, Ungaria, Egipt, Siria, Algeria, Maroc, Tunisia, Libia, Iordania, Irak, Yemen, Ucraina, Uzbekistan, Turkmenistan, Estonia, Letonia, Lituania după scuturarea jugului străin.

O calomnie sfruntată a reprezentanților cercurilor imperial-șovine a fost teza instigatoare, potrivit căreia limba moldovenească a fost decretată în calitate de limbă de stat pentru a stopa aplicarea pe teritoriul Moldovei a limbilor grupurilor naționale. Alineatele doi și trei ale art. 70' din fosta Constituție a republicii dezminț cu ușurință aceste invective. Limba găgăuzilor, de exemplu, a fost luată sub ocrotirea constituțională pentru prima oară în istorie doar în Moldova, în timp ce în Federația Rusă în 1989 locuiau 10 051 de găgăuzi, iar în Ucraina – 31 967. Dar nici Constituția Rusiei, nici cea a Ucrainei nu se angajase să protejeze și să dezvolte limba găgăuză. Potrivit investigațiilor cercetătorilor găgăuzi, etnia lor s-a constituit istoricește în zona de est a Bulgariei. Istoricii ruși au opinat că în Basarabia au emigrat doar o parte a găgăuzilor, restul rămăsese să trăiască în Bulgaria. Către anul 1964 fusese atestate mase compacte de găgăuzi în localitățile: Voievoda, Provadia, Varna, Vinița, Kicevo, Balcik, Kavarna, Bolgarevo, Sabla, Iambol, Kirilovo, Breih, Velikii Monastari. Însă nici în Constituțiile acestor țări, de la 1878 și până în prezent, nici în alte acte legislative nu se găsește nicio normă de drept despre necesitatea protejării limbii găgăuze.

Teza enunțată mai sus este combătută și de alineatul trei al art. 70' al Constituției RSS Moldovenești, adoptată în 1989. Contrar insinuărilor adeptilor Interfrontului și ai celor de la OSTK, prezenta normă de drept asigură pe teritoriul republicii noastre condițiile necesare pentru dezvoltarea și folosirea limbii ruse în calitate de limbă de comunicare interetnică, precum și a limbilor celorlalte grupuri naționale.

Drepturile și libertățile membrilor grupurilor naționale (etnice), stipulate în art.70' al Constituției RSS Moldovenești, au fost aprofundate și concretizate în articolele Legii RSS Moldovenești *Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești*, adoptată de către Sovietul Suprem al republicii la 1 septembrie 1989. Astfel dispoziția art.4 stabilește că *RSS Moldovenească garantează folosirea limbilor ucraineană, rusă, bulgară, ivrit, idiș, Țigănească, a limbilor altor grupuri etnice, care locuiesc pe teritoriul republicii, pentru satisfacerea necesităților lor național-culturale.*

Norma juridică menționată a reprezentat o clauză absolut nouă nu doar în istoria legislației RSS Moldovenești, dar și a legislației URSS. Dacă anterior în constituții și în actele normative numai se proclama egalitatea limbilor în general, în Legea RSS Moldovenești din 1 septembrie 1989 se specifica și glotonimele limbilor vorbite de membrii grupurilor etnice și se garanta întrebuințarea lor pentru necesitățile politico-juridice și național-culturale.

Realitatea vieții demonstrează că anume după adoptarea actelor legislative din 1989, care reglementează utilizarea limbilor vorbite de locuitorii republicii, a fost salvată nu doar limba maternă a membrilor etnicii constitutive a stabilității noastre de la degradarea și dispariția imanentă de mai târziu, dar au fost create și condiții pentru revigorarea limbilor materne ale membrilor grupurilor etnice. Grație suportului juridic stabilit prin actele legislative menționate a devenit posibil elaborarea de emisiuni nu doar în limba rusă și moldovenească (română) ca în perioada sovietică, dar și în limbile membrilor naționale (etnice).

Deja în 1992, primul an de dezvoltare independentă a Republicii Moldova, 9 ore și 25 de minute sau 62% pe zi televiziunea națională difuza emisiunile în limba română, 5 ore în limba rusă, adică 34% din timpul de antenă. Observăm că volumul de emisie în limba română s-a majorat vizibil comparativ cu cel din perioada sovietică, dar nu era încă în coraport cu cota autohtonilor de 64,5% în cadrul populației republicii. Deși volumul de emisie în limba rusă se redusese evident față de perioada de până la 1989, totuși în mod obiectiv etnicii ruși n-au fost dezavantajați, deoarece ei au continuat să beneficieze de circa 34% din volumul de emisie zilnică a televiziunii naționale, ceea ce era de 2,6 ori mai mult față de cota lor de 13% printre locuitorii republicii. Suplimentar, etnicii ruși aveau posibilitatea să vizioneze în limba maternă și 19 ore de emisiuni ale stației de televiziune *Ostankino* din Moscova. În perioada ulterioară etnicii ruși au avut posibilitatea ca pe teritoriul Republicii Moldova să recepționeze emisiunile unor televiziuni din Federația Rusă.

Considerăm necesar să remarcăm faptul că Guvernul Republicii Moldova, prin reducerea parțială a volumului prea mare de emisie în limba rusă, a reușit nu numai să majoreze numărul orelor de emisie în limba română, dar a creat posibilitățile adecvate pentru acordarea timpului special de emisie de 3 ore pe lună în limba ucraineană, de 3 ore pe lună în limba găgăuză, de 3 ore pe lună în limba bulgară, de 1,5 ore pe lună în limbile ivrit și idiș. Au fost realizate programele *Русский мир*, *Свитанок*. Mai târziu, pe parcursul anilor, la Bălți, Cahul, Soroca, Ungheni, Nisporeni și alte

localități urbane ale republicii au fost edificate stații de televiziune locale, care realizează emisiuni în limbile română și rusă. Stația de televiziune din Comrat realizează emisiuni în limbile găgăuză și rusă, iar cea din Taraclia – în bulgară și rusă.

Adoptarea actelor legislative lingvistice din 1989, a *Declarației cu privire la suveranitatea Republicii Sovietice Socialiste Moldova* din 23 iunie 1990, *Declarația de Independență a Republicii Moldova* din 27 august 1991 a contribuit la crearea cadrului juridic necesar pentru utilizarea limbilor materne în sfera edificării ziarelor. Materialele investigate ne permit să menționăm la nivel central se editau 8 ziare în limba română, 6 ziare în limba rusă, *Просвіта* în limba ucraineană, *Ана-сöзу* (Cuvânt matern) în limba găgăuză, *Родно слово* în limba bulgară și 13 ziare editate paralel în limbile română și rusă, *Наше слово* în limbile rusă și ivrit. Se poate de afirmat cert că din primii ani de existență independentă a Republicii Moldova organele ei de stat abilitate au susținut atât tendințele românilor moldoveni, cât și pe cele ale rușilor, ucrainenilor, găgăuzilor, bulgarilor și evreilor la editarea ziarelor în limbile lor materne respective.

Statul Republica Moldova, potrivit art.18 din *Legea Cu privire la funcționarea limbilor vorbite din 1 septembrie 1989, garantează dreptul și educație preșcolară, la studii medii de cultură generală, medii de specialitate, tehnico-profesionale și superioare în limba moldovenească și rusă și creează condiții necesare pentru realizarea dreptului cetățenilor de alte naționalități, care locuiesc în republică, la educație și instruire în limba maternă (găgăuză, ucraineană, bulgară, ivrit, idiș ș.a.).*

Trecerea instituțiilor preșcolare de la instruirea în limba rusă la cea în limba maternă, după cum prevedeau și permiteau dispozițiile Legii din 1 septembrie 1989, a întâmpinat diverse obstacole din partea unor forțe politice, a unor factori decizionali din localitățile republicii, a cadrelor pedagogice din instituțiile respective și a conservatorismului membrilor grupurilor naționale (etnice). Dacă după 1989 unele familii de ucraineni sau de evrei au preferat ca instruirea copiilor lor să fie efectuată în limbile lor materne, mai târziu numărul doritorilor s-a redus vizibil.

Din tabelul alăturat observăm că în anul de studii 1994/95 în școlile cu instruirea în limba maternă au fost 1.300 de ucraineni și 500 de evrei, în anul de studii 1997/98 – 300 de ucraineni și 600 de evrei. Ulterior instruirea copiilor în limbile materne ale copiilor din rândurile grupurilor etnice s-a redus practic la zero.

**Repartizarea copiilor în instituțiile preșcolare, școli, gimnazii,
licee, colegii din Republica Moldova (raioanele din dreapta Nistrului)
după limba de educație în anii 1994-2011 (mii)**

Anii	1994/95	1997/98	2003/04	2007/08	2010/11
Denumirea limbii					
<i>Copii în instituțiile preșcolare:</i>					
limba română	182,4	138,8	106,5	120,1	130,0
limba rusă	138,5	104,4	82,1	94,0	103,3
limba bulgară	42,7	33,9	24,1	25,9	26,5
limba ucraineană	0,8	0,4	–	–	–
alte limbi	0,3	0,1	–	–	–
	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
<i>Elevi în școli, gimnazii, licee (învățământ de zi):</i>					
limba română	623,9	647,1	978,7	461,0	395,1
limba rusă	458,5	492,0	458,6	367,0	313,7
limba ucraineană	163,6	153,9	119,3	93,1	80,8
limba evreiască	1,3	0,3	–	–	–
alte limbi	0,5	0,6	–	–	–
	–	0,3	0,8	0,9	0,6
<i>Elevi în colegii:</i>					
limba română	32,3	32,8	18,7	31,3	32,2
limba rusă	25,6	24,2	14,8	26,5	27,2
limba ucraineană	5,9	7,9	3,4	4,4	4,6
limbile română și rusă	0,1	0,2	–	–	–
limbile găgăuză și rusă	0,2	–	–	–	–
limbile bulgară și rusă	0,3	0,3	–	–	–
alte limbi	0,2	0,2	–	–	–
	–	–	0,5	0,4	0,4

Sursa: Tabelul a fost elaborat în baza datelor publicate în Anuarele statistice ale Republicii Moldova pe anii (1996, 1997, 2007, 2009, 2011).

Din datele incluse în tabel se observă că majoritatea absolută a copiilor din familiile ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor sunt instruiți în limba rusă, ignorând astfel posibilitatea acordată de legislația Republicii Moldova de a-și realiza dreptul la instruire în limba maternă.

Republica Moldova acordă tuturor cetățenilor, indiferent de proveniența etnică, dreptul de a-și face studiile atât în instituțiile de învățământ mediu

special, cât și în cele de învățământ superior. Datele statistice din tabelul de mai jos demonstrează că în calitate de elevi în colegii și de studenți în instituțiile de învățământ superior își fac studiile în mod democratic nu doar copiii din familiile românilor moldoveni, dar și membrii grupurilor naționale (etnice).

Tabelul 8

Componența națională a elevilor din colegii și a studenților din instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova (raioanele din dreapta Nistrului) în anii 2000–2011 (în %)

Apartenența etnică			Elevii			Studenții		
Etnonimul	Numărul total potrivit recensământului din 2004	În %	2000/01	2004/05	2010/11	2000/01	2004/05	2010/11
În total locuitori:	3 383 332	100	19 897 100%	23 618 100%	32 200 100%	79 082 100%	114 552 100%	– 100%
români moldoveni	2 638 125	78	76,4	82,0	87,2	70,8	71,4	87,2
ucraineni	282 406	8,35	7,2	6,1	4,2	8,1	8,2	4,2
ruși	201 218	5,95	9,2	5,6	3,9	13,9	13,3	3,9
găgăuzi	147 500	4,36	3,9	3,9	2,7	3,9	3,8	2,7
bulgari	65 662	1,94	2,7	2,1	1,6	2,3	2,4	1,6
de altă apartenență etnică	48 421	1,43	0,6	0,3	0,6	1,0	0,9	0,4

Sursa: Tabelul a fost elaborat în baza datelor publicate în Anuarele statistice ale Republicii Moldova pe anii 2007–2011.

Dacă examinăm informația din tabel, conchidem că în Republica Moldova nu există obstacole care ar limita dreptul membrilor grupurilor naționale (etnice) la instruirea în colegii și în instituțiile de învățământ superior. Un caracter calomnios au avut în 1989 și mai continuă să aibă și în

prezent declarațiile unor persoane iresponsabile, care afirmă nefondat că declararea limbii moldovenești (în aspect științific a limbii române) a condus la discriminarea alolingvilor, fiind limitați în posibilitatea de utilizare a limbilor materne ale lor în activitatea instituțiilor de stat, administrative judecătorești etc. Asemenea declarații nefondate agravează relațiile interetnice și destabilizează situația social-economică, politico-juridică și culturală din republică. Dacă alolingvii ar examina mai atent legislația în vigoare a statului nostru comun, ei ar afla că situația *de jure* și *de facto* este alta. Dar art. 6 al Legii din 1 septembrie 1989 a stabilit: *În relațiile cu organele puterii de stat, ale administrației de stat ale organizațiilor obștești, precum și cu întreprinderile, instituțiile și organizațiile situate pe teritoriul RSS Moldovenești, limba de comunicare orală sau scrisă – moldovenească sau rusă – o alege cetățeanul.* Alineatele 2–3 ale clauzei examinate stabilește că localitățile populate majoritar de către găgăuzi, bulgari, ucraineni și de alți alolingvi, ei au dreptul în relațiile cu administrația locală să utilizeze limba maternă.

Așadar, relațiile membrilor etniei constitutive a statalității Moldovei cu alolingvii au devenit în anumite perioade atât pe cale pașnică, cât și pe cea conflictuală. Cadru juridic existent în Republica Moldova permite depășirea contradicțiilor existente și trecerea la o conviețuire pașnică, armonioasă. Pentru aceasta nu sunt suficiente doar eforturile populației autohtone. Este necesar ca și alolingvii să depună eforturile necesare pentru a se integra în societatea Republicii Moldova, să susțină plener dezideratul sacru al statului nostru spre dezvoltarea social-economică avansată în scopul comun de obținere a unui nivel de viață cât mai înalt.

Dumitru GRAMA,
doctor în drept, conferențiar cercetător

CULTURA POLITICĂ

Procesele reformării social-politice ce și-au luat startul în Republica Moldova la sfârșitul secolului trecut presupun, ca și într-un șir de alte țări din spațiul postcomunist, tranziția societății de la sistemul totalitar al organizării puterii politice spre sistemul conducerii democratice. Pe de o parte, o astfel de tranziție țintește transformări instituționale cardinale, cea mai mare parte a cărora deja sunt efectuate în țara noastră. Pe de altă parte, procesul în cauză este însoțit de schimbări profunde în ceea ce privește orientările valorice ale cetățenilor vizavi de obiectivele politice, cu transformarea caracteristicilor politico-culturale anterioare, corespunzătoare orânduirii totalitare, în favoarea celor menite să contribuie la consolidarea democrației.

Starea de tranziție a societății moldovenești contemporane determină particularitățile principale ale culturii sale politice ca fiind una de tip tranzitoriu. În această privință, cultura politică a Moldovei contemporane se deosebește printr-un șir de particularități, specifice oricăror societăți tranzitare, inclusiv societăților în tranziție democratică. Trecerea de la o epocă la alta întotdeauna este însoțită de manifestări de criză în cultură. Societatea, în astfel de perioade de tranziție se află între două epoci și, respectiv, între două culturi. Astfel de stări se suportă de către societate extrem de anevoios: se intensifică incandescența emoțională, cresc speranțele sociale exagerate în legătură cu schimbările ce se produc, se spulberă reperatele și obiectivele vechi, provocând sporirea senzațiilor de dezamăgire, haos, dezorientare, etico-spirituală.

Republica Moldova s-a pomenit la răscrucea a două epoci istorice și, respectiv, între două culturi politice caracteristice pentru sisteme politice diferite: totalitar și democratic. De aceea cultura politică a societății moldovenești contemporane, mai întâi de toate se caracterizează prin lipsa unui sistem clar structurat al orientărilor. Tipul culturii de tranziție, în esența sa, ce se formează în condițiile actuale reprezintă un produs complex al interacțiunii diverselor valori politice, directive și standarde ale activității politice, formând două straturi culturale: al culturii sociale în descompunere a trecutului și al culturii ce ia ființă a viitorului așteptat. Noile orientări valorice sunt abia la etapa formării, iar multe directive și idealuri tradiționale sunt încă destul de puternice. Reprezentările și orientările etapei premergătoare a dezvoltării, ca elemente ale culturii colectivist-autoritare ce a dominat anterior, deseori impregnante de nostalgie pentru „bunele vremuri vechi”, în conștiința unei părți considerabile a populației se împacă practic fără complicații cu valorile democrației, ce propagă ideile libertății personale și ale drepturilor omului, ale liberalizării economiei, ce recunosc concurența sănătoasă în

toate domeniile vieții sociale, pluralismul de opinii, spiritul de inițiativă etc. Condiționându-se reciproc și opunându-se una cu alta, atât la nivelul unei personalități aparte, cât și al societății în întregime, valorile politice și standardele comportamentale menționate atribuie culturii politice contemporane a Moldovei un caracter neomogen, eterogen, dezordonat, dualist, despicat, contradictoriu, conflictual, situativ.

Orientările valorice neomogene, ce determină conținutul culturii politice actuale moldovenești, sunt într-o stare de competitivitate permanentă. În perioada de incandescență politică, o astfel de competitivitate, obținând un caracter extrem de dinamic, este în stare să transforme procesul politic din unul lent în unul spontan-revoluționar. Un exemplu elocvent al evoluției evenimentelor în acest fel îl constituie criza politică din aprilie 2009, care s-a declanșat îndată după alegerile parlamentare, când lupta pentru putere a forțelor politice s-a transformat în dezordine în masă în capitală, în cadrul cărora din partea protestatarilor au fost întreprinse inclusiv acțiuni cu caracter de violență.

În perioada atașamentului general declarativ al societății moldovenești contemporane valorilor democratice, schimbările în cultura politică, pe măsura desfășurării proceselor de modernizare politică, variază nu doar în sensul intensificării componente democratice, dar și în direcția reanimării parțiale a directivelor orânduirii precedente, precum și a altor reacții socio-culturale ce nu corespund culturii democrației. Pentru cultura de tranziție sunt întotdeauna caracteristice fluxurile și refluxurile, avânturile și decăderile, sunt posibile zigzagurile și renunțările bruște. De aceea, chiar după mai mulți ani ai reformării democratice, societatea, în ceea ce privește domeniul politico-cultural, se poate pomeni mult mai departe de scopul inițial al mișcării sale decât a fost la începutul transformărilor. Experiența dezvoltării proceselor politice în țările spațiului postsovietic, inclusiv Republica Moldova, prezintă un exemplu elocvent al unei asemenea dinamici.

Germanii „noilor” orientări, corespunzătoare etapei reformării democratice, îmbinându-se dinamic cu un întreg strat al reprezentărilor, convingerilor, sentimentelor și reacțiilor „vechi”, tradiționale, se formează, pe măsura dezvoltării proceselor politice, în diverse combinații, creând astfel un oarecare fond politico-cultural specific al societății. Pe acest fond se conturează foarte distinct anumite elemente dominante, ale căror substituie permite de a evidenția, în devenirea politico-culturală a societății moldovenești din perioada modernizării democratice, diverse etape, neechivalente după capacitatea lor conținutală. Totodată, evidențierea diverselor etape ale evoluției politico-culturale a societății contemporane moldovenești, ce se înlocuiesc una pe alta consecutiv, are, cel puțin, un caracter convențional. Procesele

transformării istorice a valorilor culturale realizate întotdeauna sunt prezentate drept un lanț neîntrerupt al schimbărilor, în care, alături de păstrarea „codului genetic” specific al poporului, precum și a multor tradiții ce s-au format în contextul evoluției istorice a societății, are loc o stratificare a noilor orientări politice, ce reflectă într-o formă „culturală” specifică situația social-politică actuală.

În prima etapă, nemijlocit premergătoare instituirii, în anul 1991, a statului suveran independent Republica Moldova prevalau stările de spirit nihiliste și radicalismul politic, starea de euforie și credința fanatică în democrație ca mijloc atotmăduitor, politizarea și activismul uneori asemănător cu manifestarea fățișă a agresiunii. Etapa a doua, ce corespunde anilor '90 ai secolului trecut, a intrat în istoria tranziției democratice moldovenești ca o perioadă ce a dus la sciziunea culturală definitivă a societății, cu intensificarea confruntării însoțitoare – la începutul deceniului, și creșterea deziluziei maselor largi ale cetățenilor în politica ce nu a îndreptățit speranțele sociale legate de ea spre sfârșitul deceniului. Oboseala oamenilor de la politică, dezorientarea politică au devenit trăsături caracteristice ale acestora. Etapa a treia, ce și-a luat startul după învingerea Partidului Comuniștilor la alegerile parlamentare din anul 2001, a marcat formarea noului discurs politico-cultural. În această etapă, societatea moldovenească, în orientările sale politice, a efectuat un salt de la apatia politică și indiferentism, nedorința schimbărilor radicale, aspirația spre consolidarea stabilității politice și ordinii în țară până la creșterea nemulțumirii maselor în legătură cu dezvoltarea vertiginoasă a tendințelor autoritare în viața politică a Republicii Moldova. Începutul etapei contemporane a statornicirii și dezvoltării culturii politice moldovenești este legat convențional de evenimentele din aprilie 2009, care ulterior au dus la schimbarea conducerii politice în țară. Într-un mod foarte clar, schimbarea stărilor de spirit sociale s-a manifestat în tendința spre înnoirea climatului politic, ce s-a format în țară în perioada conducerii Partidului Comuniștilor, în creșterea scepticismului politic față de întreaga lume moldovenească a politicii, indiferent de coloratura politică, precum și în dorința maselor sociale largi de a înainta pe calea schimbărilor social-politice.

1.1. Stările de spirit social-politice revoluționare, ce au cuprins societatea moldovenească la hotarul anilor 1990, au devenit un fel de prevestitor al reorganizării cardinale a societății pe principiile libertății și democrației. La prima vedere, aceste stări de spirit, ce au impregnat profund toată societatea în întregime cu spiritul criticismului și nihilismului față de sistemul sovietic al orânduirii politice și de ideologia dominantă în aceasta, păreau a fi spontane și imprevizibile. Izbucnirea lor nicicum nu se înscria în punctul de vedere trainic consolidat în Occident, conform căruia Uniunea Sovietică era „un

caz dramatic reușit al culturii politice planificate”. Evenimentele ce au dus la căderea sistemului comunist au demonstrat că sovietologia occidentală tradițională pornea de la o ipoteză greșită. Ea nu ținea seama că aspirația spre restabilirea societății civile, spre respectarea strictă a buchiei legii, dezvoltarea instituțiilor proprietății private, a antreprenoriatului liber și pluralismului politic existau în Uniunea Sovietică încă înainte de atunci când s-a prăbușit regimul sovietic și a început restructurarea.

Mișcările de orientare culturală, exprimate în activizarea activității obștești a elitei creatoare a societății, erau caracteristice în perioada restructurării pentru toate țările antrenate în acest proces politic, a căror trăsătură comună a dezvoltării a devenit următorul fapt: intelectualitatea a jucat un rol extrem de important, având o contribuție esențială în căderea regimurilor comuniste.

În Republica Moldova, procesele restructurării au căpătat un colorit național deosebit, ce consta în schimbarea reperelor culturale, și anume, în recunoașterea standardelor culturale românești în calitate de etaloane principale ale dezvoltării culturale a societății moldovenești. În această privință „mișcarea intelectualilor” a atins aici o deosebită intensitate și acuitate. Dacă la nivelul întregii societăți, pe atunci încă sovietică, în general intelectualii vorbeau despre necesitatea renașterii în viața socială a valorilor umaniste, atunci în condițiile Moldovei această chestiune se interpreta, în principal, ca o restabilire a valorilor culturale naționale, tratate ca o alternativă valorilor regimului sovietic. După cum menționează Charles King în lucrarea „Moldovenii, România, Rusia și politica culturală” (2001), scriitori, artiști și istorici sperau cu toții să genereze renașterea culturii naționale moldovenești (adică românești), scop pe care l-au urmărit mulți în mod deschis începând cu anii 1960. Astfel, nu întâmplător în mediul intelectual autohton este atât de larg răspândită părerea că zdruncinarea temeliiilor ideologico-conceptuale ale regimului totalitar ce a avut loc în Moldova la hotarul ultimelor decenii ale secolului XX, precum și trezirea conștiinței naționale a maselor, constituie în întregime meritul scriitorilor moldoveni și al altor oameni de cultură.

Totodată, la trezirea stărilor de spirit „restructuriste” ale maselor în mare măsură au contribuit tendințele revizioniste ale elitei politice conducătoare, în acea etapă, reprezentată de nomenclatura unui singur partid – cel comunist. În încercările de a scoate țara sovietică din starea de stagnare ce amenința cu o criză profundă în toate sferile vieții sociale, elita politică chema „societatea spre renovare pe principiile „noii gândiri”, ce presupunea o oarecare schimbare a stilului totalitar al conducerii politice și administrării. Promovarea acestui proces avea drept scop scoaterea societății sovietice și a structurilor sale (politice, militare, economice și sociale) din stagnarea

profundă în care se afla datorită planificării birocratice a economiei, mediocrității nivelului de trai al populației, declinului ideologiei comuniste, „îmbătrânirii” aparatului politico-administrativ de comandă etc.

Se presupunea că politica „înnoirii” va contribui la înviorarea relațiilor sociale, la trezirea activismului social, a entuziasmului maselor, a sentimentelor patriotice ale acestora, ceea ce va duce la o ascensiune esențială în economia națională fără vreo reorganizare cardinală a sistemului social. Cu alte cuvinte, politica „înnoirii” era orientată nu atât spre sistemul politic ca atare, cât asupra omului ca subiect al relațiilor politice și presupunea, întâi de toate, transformarea „deprinderii gândirilor și sentimentelor” lui pe baza valorilor umanistice. Potrivit intenției autorilor acestei politici, principalul mecanism al restructurării vieții sociale trebuia să devină „reorganizarea gândirii și conștiinței noastre”, care creează „premise reale pentru renovarea umanistă, renașterea veritabilă a omului”. De aceea drept bilanț al discuțiilor înviorate, îndreptate spre „clarificarea chipului socialismului”, au devenit lozincile adresate savanților: „Să apelăm mai mult la chestiunile de adâncime ale existenței umane, să dezvoltăm mai activ noua gândire și noul umanism”.

Întrucât politica „reînnoirii” aducea atingere în primul rând sferei conștiinței, atunci, neavând intenția de a se dezice de ideea comunistă în principiu, ci doar de a încerca de a o interpreta din nou în condiții noi, elita politică sovietică a început să insiste asupra necesității „de restabilire a purității rândurilor partidului” și asupra revenirii la izvoarele ideologiei marxist-leniniste. În acest scop a fost întreprinsă tentativa de reviziune și dezaprobare a unor momente politice actuale ale istoriei sovietice și, întâi de toate, ale perioadei stalinismului, care s-a dovedit a fi pentru țară cel mai cumplit act al genocidului. De la înaltele tribune de partid au început să se audă chemări la pocăință, fapt în care mulți vedeau calea cea mai eficace a diminuării crizei, provocate de reviziunea stilului gândirii, orientărilor și al directivelor.

După cum ne-a demonstrat-o istoria, planurilor „restructurării” cosmetice, în esența sa, a societății sovietice, elaborate de nomenclatura de partid, nu le-a fost dat să fie realizate.

Pentru societatea moldovenească, începutul schimbărilor democratice și-a căpătat și sensul specific, ce se reduce la posibilitățile deschise privind reabilitarea culturii naționale. „Perestroika” și mișcarea de renaștere națională au trezit în societate un activism social-politic sporit al populației, tentative de a realiza dreptatea socială și istorică, mai întâi de toate, în sfera spiritual-culturală a societății: păstrarea și dezvoltarea limbii, culturii și tradițiilor naționale, consolidarea identității etnice și culturale etc. Căpătând forma mișcării pentru renașterea culturii naționale, restructurarea pentru Republica Moldova, ca și pentru multe alte republici unionale, care erau într-o

dependență aspră de politica „centrului”, în cele din urmă s-a transformat în luptă de eliberare națională, ale cărei obiective s-au extins mult mai departe de sarcinile renașterii culturale.

Pluralismul ideologic, ca una din cuceririle cele mai democratice, s-a dovedit a fi în aceea că societatea, care în general susține ideea democratizării, s-a fărâmițat într-o mulțime de subculturi politice minuscule, care pretind cu înverșunare și insistă asupra dreptății lor exclusive, dar care sunt lipsite de o închipuire cât de cât integrală despre căile și metodele dezvoltării în continuare a societății. În condițiile create ale haosului general, ale anarhiei, ale confuziei, în conștiința maselor destul de operativ s-a format un nou reper ideologic – ortodoxismul.

Interesul societății față de viziunea religioasă tradițională a lumii, care a crescut vertiginos în situația social-politică ce se crease, era condiționat de capacitatea sa de a propune o altă percepere a lumii, deja pregătită, în locul celei respinse. Religia era unica ideologie alternativă ce s-a păstrat în condițiile totalitarismului, deși era gonită la „periferia societății”, desconsiderată și ofensată de către puterea dominantă. Dacă cândva religia era prigonită ca fiind o concepție „reacționară”, „înapoiată”, „dăunătoare”, „antiștiințifică”, atunci odată cu tranziția pe calea democratizării viziunea religioasă a lumii, în virtutea opoziției sale ideologice doctrinei comuniste, a început să se asocieze în conștiința socială cu sistemul cel mai progresist al concepțiilor. Acest fapt a permis ortodoxiei, într-un scurt timp, să atragă interesul public, ridicând înalt prestigiul social al Bisericii Ortodoxe. Politizarea extremă a „problemei religioase” a promovat Biserica Ortodoxă la rolul de lider spiritual al societății. De aceea, deja de la începutul transformărilor, Biserica Ortodoxă și-a adjudecat poziția de lider în clasamentul încrederii acordate structurilor sociale.

Loialitatea și devotamentul confesiunii tradiționale, în perioada supusă examinării, îl demonstau activ atât masele largi ale oamenilor simpli, cât și liderii celor mai diverse curente politice, inclusiv reprezentanții organelor puterii. Ortodoxia, în această perioadă s-a transformat într-un simbol al unirii tuturor forțelor progresiv intenționate ale societății.

Pentru poporul Republicii Moldova, ortodoxia întotdeauna, chiar și în condițiile totalitarismului, prezenta un sistem destul de semnificativ al valorilor, iar ritualul religios se asocia în mod tradițional cu cultura națională. În contextul mișcării pentru renașterea național-culturală ce s-a desfășurat în țară, această circumstanță a făcut confesiunea tradițională foarte atractivă pentru politicienii moldoveni. Cerința de a reveni la „credința strămoșilor”, adânc înrădăcinată în cultura poporului moldovenesc, a ocupat în această mișcare poziții de avangardă. Ortodoxia a fost „luată în calitate de armament”

practic de către toate formațiunile politice ale țării, devenind în Republica Moldova un fel de drapel al mișcării de eliberare națională.

Cultura politică a societății moldovenești a suferit schimbări radicale la hotarul anilor '80–'90 ai secolului trecut. Anume în această etapă s-au determinat principalele ei particularități ca fiind o cultură a perioadei tranziției democratice, particularități care cel mai pe deplin le reflectă noțiunea de „cultură a dezbinării”. Totodată, o importanță deosebită pentru istoria formării și dezvoltării societății moldovenești constă în faptul că în această perioadă a fost pusă baza principalelor premise pentru confirmarea în societate a valorilor democratice: a fost desființat monopolul total asupra puterii unui singur partid, a fost respinsă ideea ideologiei de stat. Totodată, o înaltă apreciere pozitivă din partea societății au obținut-o valorile democratice precum libertatea și dreptatea, apărarea drepturilor fundamentale ale omului, dezvoltarea liberă a personalității omului, toleranța și pluralismul politic, publicitatea și transparența, atașamentul declarativ față de care, în calitate de vector principal al dezvoltării social-politice a societății moldovenești, ulterior și-a găsit reflectare în Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994.

1.2. Evidențierea unei noi etape în evoluția culturii politice a perioadei tranziției democratice este legată convențional de evenimentul de o însemnătate istorică enormă – declarația de independență a Republicii Moldova din 27 august 1991. Etapa în cauză cuprinde, practic, un întreg deceniu – până la începutul noului secol. O particularitate a culturii politice din această etapă a dezvoltării o constituie accentuarea diferențierii politice a societății, aprofundarea sciziunii ei politice și acutizarea disensiunilor politice. Însă, dacă la începutul schimbărilor linia de demarcație a sciziunii politico-culturale diviza societatea în forțe dispuse opozițional era atitudinea față de ideologia comunistă și față de mișcarea renașterii național-culturale a poporului moldovenesc, atunci după evenimentele din august 1991 și interdicția ce a urmat a activității Partidului Comunist, situația s-a schimbat esențial, transformându-i în oponenți politici înverșunați și dușmani chiar și pe acei care cândva erau sub aceleași drapele, pronunțându-se pentru renașterea național-culturală a poporului moldovenesc.

Noua linie a dezbinării a poziționat pe părți opuse nu doar comunitatea politică în întregime, dar și acele forțe politice care în acea perioadă erau în avangarda politicii moldovenești. Este vorba, întâi de toate, despre Frontul Popular, care inițial reprezenta mișcarea națională largă și care întruchipa starea de spirit a maselor populare pentru schimbările democratice și renașterea național-culturală.

Politica pluralismului, care a contribuit la intensificarea diferențierii politice a societății și la sporirea numărului de partide politice, în această etapă, totuși puțin a contribuit la răspândirea în țară a vreunor noi sisteme ale

ideologiei. În primii ani de independență, partidele politice ale Moldovei nu s-au grăbit să-și dezvolte ideologii politice clare, sau să-și asigure un electorat bine definit; singura lor preocupare a fost retorica panromânismului și moldovenismului. De aceea o trăsătură caracteristică a culturii politice a perioadei în cauză este lipsa unor ideologii de partid bine conturate, ce a făcut ca problema identității să determine în mare măsură afilierea politică.

Cu toate că apogeul politicii de identitate rămânea un eveniment al trecutului, lipsa unei ideologii de partid bine chibzuite și reliefate clar ducea la aceea că problema identității, care era în stare să provoace reacția cea mai furtunoasă a electoratului, continua să determine parametrii principali ai eșichierului forțelor politice ale societății, divizându-l în diverse tabere politice, care tratau în mod diferit identitatea sa și în mod diferit vedeau perspectivele dezvoltării statale. Apelarea la demnitatea națională, chemarea la apărarea bazelor culturii naționale, învinuirile privind trădarea ideii naționale, lansate la adresa inamicilor politici, mai permiteau încă să alimenteze interesul considerabil al electoratului față de viața politică. Totodată, încercările de a da prioritate problemelor economice în activitatea legislativului și executivului erau extrem de „timide”, membrii lui fiind implicați în interminabile discuții politice.

Anii 1990 au intrat în istoria formării democrației moldovenești ca fiind timpul luptelor politice disperate între părtașii și oponenții ideii unionismului și a problemei ce rezultă de aici a identității naționale. Lupte, în urma cărora ideile politice ale panromânismului și independenței naționale ale țării din „drapelul de luptă” al maselor din perioada restructurării, ce reunea forțele radical intenționate ale societății, se transformau treptat în arma principală a luptei partidelor politice și a liderilor acestora pentru electorat și, prin aceasta, pentru putere. Istoria politică a țării noastre de la începutul anilor '90 ai secolului XX, după cum menționează P. Varzari, arată că nicio elită guvernantă care a avut acces la putere nu a elaborat și nu a implementat un concept propriu, național, de tranziție democratică. De cele mai dese ori, elitele politice și-au consumat energia doar în dispute (adesea sterile) pentru putere. Astfel, lupta elitelor politice pentru putere a ajuns să determine conținutul principal al vieții politice a societății moldovenești la hotarul ultimelor secole, de fapt, transformându-se în scop în sine al activității lor politice.

Într-o astfel de situație s-a conturat o ruptură profundă între elita politică și electorat, la opinia căruia liderii politici de acum înainte au început să apeleze, fiind ghidați, în principal, de scopul asigurării susținerii masive a partidelor conduse la alegeri. În atare de condiții se produce o distanțare și mai mare a elitei politice, preocupată de lupta pentru putere, față de electorat, care simte pe propria piele toate vicisitudinile perioadei de tranziție, însoțite de

sărăcirea în masă a întregii populații a țării, indiferent de apartenența etnică. Ignorarea elitei politice ce guverna în țară în jumătatea a doua a anilor 1990, a nevoilor și necesităților maselor largi ale populației a actualizat esențial interesul societății față de forțele politice ale configurației de stânga. Schimbările ce au survenit în stările de spirit ale maselor au fost demonstrate vădit de către alegerile parlamentare din anul 1998, în urma cărora Partidul renăscut al Comuniștilor Republicii Moldova a obținut cea mai mare cantitate de locuri în parlament. Însă această biruință a comuniștilor a simbolizat nu doar victoria ideilor de stânga, orientate spre protecția socială a maselor populare, dar și începutul dezicerii politicianilor de la ideea identității naționale, tratată drept problema-cheie a etapei actuale a dezvoltării politice. În același timp, un alt grup politic de sorginte de stânga, reprezentat de Blocul Unității Socialiste, fiind un adept al pozițiilor antireformiste și proruse, dimpotrivă, a început să dispară de pe arena politică. Comuniștii reușiseră să depășească barierele etnice pentru a obține sprijin chiar din partea moldovenilor care erau dezamăgiți de situația economică dezastruoasă.

Ademenirea politicianilor moldoveni ai perioadei începutului „valului democratic” al luptei pentru putere și lipsa celorlalte elemente ale asigurării ideologice a proceselor reformatoare, apelarea în lupta pentru electorat la ideile naționaliste, ce aveau un caracter mai provocator și tulburător, intensificarea disproporționării economice și sociale a elitelor politice cu electoratul, pe de o parte, precum și acumularea și nesoluționarea cronică a problemelor economico-sociale celor mai acute, ignorarea intereselor imperioase ale maselor populare vertiginos degradându-se, ajunse la limita existenței, pe de altă parte, cu timpul au generat în societate sindromul indiferenței de politică, al dezamăgirii și neîncrederii în succesul schimbărilor democratice în Moldova, scepticismul față de formațiunile politice și liderii acestora, indiferent de „coloratura” lor politică.

Greutățile economice și neprotejarea socială s-au dovedit a fi cea mai grea încercare. O parte esențială a populației aptă de muncă a țării, ciocnindu-se de problema supraviețuirii, a fost nevoită să plece după câștig în alte țări, mai reușite sub aspect economic, astfel ca să-și asigure propria existență și a celor apropiați. Ca rezultat, în Moldova s-a creat o situație unică pentru regiunea europeană, când, în urma migrației, o întreagă pătură socială s-a pomenit exclusă din viața politică a țării. Decepția privind capacitatea elitelor politice moldovenești de a schimba spre bine viața în țară, sărăcirea populației și migrația forțată a brațelor de muncă au redus esențial interesul maselor față de politică.

1.3. Spre începutul anilor 2000, în țară s-a resimțit încetinirea mersului schimbărilor politice, însoțită de o scădere considerabilă a activismului

politic al cetățenilor. Valul politizării ce s-a năpustit peste societatea moldovenească la începutul marilor schimbări nu doar că s-a potolit, dar a și bătut într-o retragere. Euforia primilor ani ai schimbărilor democratice s-a potolit, s-au redus esențial agresiunea și starea de spirit nihilistă a maselor, sentimentele de nervozitate extremă, intoleranță și dușmănie, provocate de lupta politică pentru independență și suveranitatea țării, pentru renașterea națională a culturii. În condițiile unei ambianțe politico-culturale noi, mulți experți internaționali au început să observe că viața politică în Republica Moldova, care a pășit în noul mileniu, a început să se dezvolte manifestând o oarecare regresie. Din această etapă, cea mai remarcabilă tendință a dezvoltării politico-culturale a societății moldovenești devine aspirația mentalității sale politice spre autoritarism și reanimarea multor alte modele culturale, ce s-au format de-a lungul istoriei, ce a permis experților internaționali să înscrie ”Republica Moldova în categoria țărilor democrației „formale”, „esu-ate”, „aflete în cădere”, „ce se usucă dinăuntru”.

Sărăcirea în masă a poporului moldovenesc în urma politicii promovate în țară în anii 1990 a adus masele largi ale populației la limita supraviețuirii. La sărăcia ce se aprofunda și întărirea multiplelor probleme, ce au apărut în locul înfloririi atotcuprinzătoare promise de politicieni ca rezultat al dărâmării sistemului totalitar comunist, precum și la „războiul tuturor împotriva tuturor”, ce a devenit o esență a lumii politice moldovenești, poporul Moldovei a răspuns cu o reacție psihologico-emoțională respectivă: scăderea încrederii față de politicieni, dezaprobarea politicii, apatie, depresie, indiferență față de politică, indiferență generală și absenteism. Totodată, în starea de spirit a unei părți considerabile a societății moldovenești s-a conturat evident tendința spre stabilizarea situației social-politice și creșterea nostalgiilor pentru „vechile și bunele vremuri” când salamul era ieftin în magazine, deservirea medicală și învățământul – gratuite, iar bătrânețea – asigurată. În astfel de condiții ideile „de stânga”, lansate de comuniști către masele poporului simplu, ignorând barierele etnice despărțitoare cu componenta lor socială expresivă, au căpătat o nouă interpretare actuală, fapt ce a adus „pendulul” preferințelor politice în mișcare de întoarcere. Drept urmare, Partidul Comuniștilor al Republicii Moldova, cu care masele largi ale populației sărăcite au început să-și lege speranțele de a supraviețui în condițiile sociale agresive, și-a realizat reabilitarea socială. Însă reanimarea sistemului de opinii de configurație de stânga a căpătat în conștiința maselor un caracter în exclusivitate selectiv, atingând, întâi de toate, acel strat de idei care este legat de ideile despre protecția socială. Totodată, aspectul revoluționar al ideologiei comuniste, chemată să inspire la luptă cu sistemul capitalist, a rămas nereclamat. În pofida vicisitudinilor în legătură cu tranziția democratică, însoțite

de aprofundarea stării de criză în toate domeniile vieții sociale, societatea moldovenească continua să-și demonstreze în mod consecvent devotamentul cursului ales de Republica Moldova spre reformarea democratică, nemanifestând vreo tendință cât de cât serioasă de a restabili nu doar fosta orânduire politică, dar și fosta țară.

Câștigul Partidului Comuniștilor la alegerile parlamentare din 2001 a fost posibil inclusiv datorită reviziunii considerabile de către comuniștii moldoveni a mai multor directive de program și atitudinii critice față de „erorile și excesurile” trecutului sovietic. Pe de o parte, Partidul Comuniștilor continua să-și declare devotamentul față de ideologia marxism-leninismului. Pe de alta, comuniștii au pledat deschis în favoarea aprofundării proceselor modernizării democratice și consolidării acelor temelii ale vieții asociale care au fost puse după dărâmarea regimului totalitar, astfel chemând societatea să avanseze, dar nu să o ia înapoi. Împăciundu-se cu realitatea capitalistă ce se fora, Partidul Comuniștilor a amânat sarcinile și obiectivele construirii socialismului într-un plan al perspectivei istorice. Totodată, comuniștii și-au anunțat intențiile de a construi un stat social democratic, care să transpună în viață principiile echității sociale și egalitatea condițiilor de dezvoltare pentru toate categoriile de populație. Întru confirmarea fermității de a avansa în continuare pe calea reformării societății moldovenești în conformitate cu valorile și standardele democrației occidentale, Partidul Comuniștilor și-a ales ideea integrării europene. În cadrul cercurilor politice moldovenești această idee era deja acceptată. Odată cu venirea la putere a Partidului Comuniștilor, vectorul european al puterii a început să fie considerat în calitate de curs strategic de bază al dezvoltării țării. În aspirația de a-și demonstra înnoirea ideologică, la care s-a apelat pentru a confirma rolul comuniștilor moldoveni în procesele renașterii național-culturale a țării, Partidul Comuniștilor a început să ofere susținere prin toate mijloacele posibile activității Mitropoliei Moldovei. Vârfurile comuniste guvernante, procedând la cea mai activă participare în diverse acțiuni cu caracter religios, pentru care fapt în popor a obținut denumirea de „sfetnici”, se străduiau în fel și chip să demonstreze nu doar loialitatea sa față de religie, dar și existența unor profunde sentimente religioase.

Metamorfozele ideologice care s-au produs în Partidul Comuniștilor au reflectat specificul situației sociale ce s-a creat în țară. În încercarea de a crea un fel de „ideologie integrală”, care să corespundă „ordinii zilei” și să îmbine cele mai diverse directive ideologice și scopuri, Partidul Comuniștilor, conform evaluărilor mai multor experți, și-a pierdut propria viziune a viitorului, fiind nevoit să se alăture sub lozincile liberalismului occidental și social-democrației. Însă, în pofida necorespunderii vădite dintre denumirea partidului

și totalitatea directivelor ideologice pe care le promovează, precum și a responsabilității pe care societatea o pune pe seama acestuia pentru cele săvârșite de trecutul totalitar, Partidul Comuniștilor al Republicii Moldova preferă să păstreze această denumire ca pe un brand politic popular. Ca și odinioară, asociindu-se în conștiința maselor cu devotamentul intereselor poporului de rând, acest brand îi asigură o susținere largă în companiile electorale.

Situația politică ce s-a creat în Republica Moldova după ce Partidul Comuniștilor a ieșit învingător după alegerile parlamentare (anii 2001 și 2005) a contribuit la concentrarea puterii în mâinile unei singure puteri politice. Acest fapt a stabilizat în mod esențial viața politică în țară, reducând cu mult incandescenta emoțională în societate în legătură cu desfășurarea noilor evenimente politice. În același timp, realizarea de către structurile aflate la putere a unui șir de programe urmărind scopuri sociale a permis de a atenua acea acuitate extremă a problemei sărăciei pe care societatea moldovenească o resimțea spre sfârșitul anilor 1900 – începutul anilor 2000.

Spre deosebire de criticism, nihilism și radicalism, ce predominau în perioada „momentului democratic”, în conștiința maselor o nouă putere au obținut stările de spirit ale conformismului, etatismului și paternalismului. Societatea moldovenească, în linii mari, s-a împăcat cu practica ce s-a stabilizat în țară a dezvoltării proceselor social-politice care se desfășurau după schema „din sus în jos”, procese în care elitei politice îi era rezervat rolul generatorului principal al valorilor, scopurilor și sarcinilor politice. În marea lor majoritate, cetățenii țării demonstau predispunere de a se supune voinței autorităților și tendință de a pune pe seama structurilor aflate la putere toată răspunderea pentru mersul reformelor democratice.

O astfel de presupunere mintală a societății moldovenești s-a resimțit vizibil asupra activismului politic al maselor, care, în perioada supusă analizei, a scăzut considerabil în comparație cu etapa inițială a schimbărilor democratice. Dacă pentru hotarul anilor 1990 era caracteristic gradul extrem al politizării ce a reunit într-un elan unit al protestelor cele mai largi forțe sociale, în condițiile actuale, dimpotrivă, distanțându-se cât mai departe posibil de lumea politică, cea mai mare parte (circa 80%) a societății moldovenești își exprima nedorința sa și nedeterminarea de a participa la orice acțiuni politice cu caracter protestator: greve, pichetări, demonstrații etc. Mecanismelor democratice ale rezolvării problemelor ce apăreau li se oferea prioritate, ca și până acum, metodelor obișnuite ale înrâuririi asupra situației – contactelor personale cu oamenii influenți. Totodată, în viața politică a Republicii Moldova a început să se stabilească tradiția participării în masă în procesul electoral, care era, pentru majoritatea covârșitoare, de fapt, unica formă a participării politice. Din această perioadă, circa 80% din alegătorii Moldovei,

care prețuiău înalt dreptul lor la influență asupra mersului general al dezvoltării politicii, încep să participe activ la alegerile în structurile autorităților politice. În plus, se observă o anumită tendință statornică ce domină în orientările politice ale cetățenilor: la un nivel scăzut al încrederii acordate partidelor politice ca atare, optarea politică capătă un caracter preponderent personificat. Personalitatea liderului formațiunii politice devine factorul decisiv ce determină opțiunea politică a maselor. De aceea, în țară, în toată puterea încep să acționeze PR – tehnologiile, al căror scop devine de a manipula conștiința maselor largi ale oamenilor prin crearea imaginii favorabile sau, dimpotrivă, nefavorabile a conducătorului politic.

Deși, odată cu venirea la putere a Partidului Comuniștilor, a crescut încrederea față de puterea de stat, la masele principale a populației țării, care, la fel ca și altădată, era nevoită să se bizuie în rezolvarea problemelor sale de toate zilele doar pe propriile puteri, continua să se întărească convingerea că conducerea țării se efectuează fără a se ține seama de interesele poporului. Cu toată disponibilitatea sa conformistă, aproximativ o jumătate din populație, ducând pe umerii săi povara vieții de toate zilele, manifesta o profundă nemulțumire de starea de lucruri în țară, considerând că Republica Moldova avansează nu pe acea cale. Alegerea făcută de majoritate, care a adus la putere Partidul Comuniștilor, a stabilizat într-o măsură considerabilă situația social-politică, ce și-a găsit expresia în stabilitatea regimului aflat la putere. Însă realitatea sistemului capitalist în formare, cu contradicțiile sale social-economice profunde, nu au lăsat să dispară îngrijorările maselor largi privind problemele supraviețuirii. De aceea discordanța ce s-a conturat încă în anii 1990 între păturile largi ale electoratului și elita politică nu doar că nu a fost depășită, dar a căpătat și întărirea sa în continuare în condițiile schimbării combinației politice a forțelor.

Conștientizarea de către conștiința maselor a problemelor supraviețuirii, cu toate stările de spirit procomuniste ale majorității electoratului moldovelesc, în perioada supusă analizei, totuși, rămânea în continuare în exclusivitate în limitele planului economic. De aceea cerințele principale înaintate de popor structurilor puterii de stat se refereau, în principal, la componenta economică (majorarea salariilor, pensiilor, combaterea sărăciei, lichidarea șomajului, lupta cu corupția etc.), lăsând în umbră interesele politice propriuzise ale maselor largi. În țară a devenit evident deficitul acut al ideologiei politice. Construcția ideologică elaborată de Partidul Comuniștilor reînnoit, în ciuda faptului că demonstra un devotament declarativ principiilor comuniste, s-a dovedit a fi lipsită de conținutul de clasă, tradițional pentru ideologia comunistă. De aceea alegerea de către majoritate în favoarea Partidului Comuniștilor nu poate fi considerată drept o alegere făcută de societatea

moldovenească contemporană în favoarea ideologiei comuniste, orientate spre interesele poporului muncitor. Electoratul Republicii Moldova, urmărind în alegerea sa politică scopuri preferențial cu caracter social-economic, în același timp își demonstrează indiferența față de orice ideologii politice, asociind atașamentul mintal față de un anumit sistem al viziunilor politice nu doar cu trecutul totalitar, ci și cu lipsa libertății ca atare, cu violența morală, cu lipsa alegerii spirituale etc.

În Republica Moldova, o manifestare clară a căpătat tendința spre deideologizarea conștiinței maselor, care a reflectat legitățile nu doar ale dezvoltării social-politic interne, dar și ale celei mondiale în secolul XXI. A devenit evident că în lumea contemporană moldovenească a politicii nu există loc pentru ideologiile universale. Astăzi, pentru aceasta este mai mult specific particularismul practicilor politice, ce reflectă rânduiala politică fragmentată, care își găsește reflecția nu doar în sistemul ordonat al viziunilor orientate pe clase, cât într-un sortiment al ideilor politice cu însușiri populiste, într-un fel sau altul reprezentate în documentele de program ale celor mai diverse partide politice și care le face, de fapt, de același tip. Astfel de idei au devenit, printre altele, ideea renașterii cultural-naționale, ideea combaterii sărăciei, luptei cu corupția, ideea viitorului european ca garant al prosperității țării etc. În această ordine de idei, nu întâmplător electoratul moldav, pe de o parte, apreciind înalt realizările democratice, inclusiv pluralismul de opinii, a început să se exprime consecvent pentru reducerea considerabilă a numărului de partide politice până la maximum două unități.

Populismul, după cum ne-o demonstrează practica social-politică actuală, este însoțitorul indispensabil al democrațiilor imitative în spațiul post-sovietic. Așa cum caracterul imitațional al procesului politic necesită prezența unui element de joc și a unei puternice antrenări emoționale, care ar compensa lipsa unei democrații autentice, populismul constituie un mijloc excelent de a realiza aceste sarcini propuse. Viața politică, ce se aranja în Republica Moldova, a demonstrat că, pe fundalul dominării „populismului social” ideologic general, interesul cel mai mare al cetățenilor în condițiile actuale îl pot atrage doar ideile naționaliste și de stânga exprimate convingător, așa cum, de obicei aceasta are loc în multe alte țări ale tinerei democrații. Încărcătura emoțională a ideilor menționate cultural-patriotice și social-economice a marcat o profundă dihotomie a viziunilor politice ale electoratului din Republica Moldova.

Conducerea politică, efectuată în țară în perioada din 2001 până în 2008, conform strategiei elaborate de Partidul Comuniștilor, a avut menirea să contribuie la consolidarea securității, la diminuarea stării de conflict, la stabilizarea consolidării și dezvoltarea stabilă a societății. Înfăptuirea strategiei

politice menționate era în strânsă legătură cu politica economică. Jaloanele cele mai vizibile ale acestei strategii au devenit liberalizarea în continuare a economiei, precum și punerea în acțiune a unui șir de programe de orientare socială: a programului de combatere a sărăciei, ce prevedea un șir de acțiuni (majorarea pensiilor, salariilor, compensații cu destinație specială) pentru păturile cele mai vulnerabile ale societății și angajații din sfera bugetară; a programului de acordare de asistență tineretului; a programului de renaștere a satului moldovenesc. O importanță enormă în contextul strategiei examinate au căpătat, de asemenea, problemele privind îmbunătățirea situației juridice în țară, consolidarea și menținerea ordinii.

Toate acestea, fiind orientate la stabilizarea regimului aflat la conducere, la început contribuiau la o diminuare esențială a încordării în relațiile sociale și la o stabilizare considerabilă a situației social-politice. Însă, cu timpul, în activitatea structurilor guvernante tot mai vizibil au început să se manifeste metode ale conducerii ce puțin corespundeau normelor democratice și libertăților: concentrarea puterii în mâinile unei singure forțe politice, marginalizarea și desconsiderarea opoziției, năzuința de a conserva situația politică ce s-a creat, atenuarea la publicitate, transparentă, libertatea exprimării, prosperarea voluntarismului și a politicii de „strângere a piulițelor” etc. În atare condiții, deși se păstra caracterul confrunțațional în relațiile dintre principalii oponenți politici, părțile aflate în dispută tot mai rar recurgeau la folosirea maselor largi pentru înfăptuirea presiunii politice asupra conducerii țării. Comportamentul protestatar al maselor acum nu doar că era încuviințat de către conducerea politică supremă, dar și trezea nervozitate extremă, care adeseori era însoțită de „accese” de intoleranță, care uneori se transformau în adevărate războaie polițienești față de cei care își exprimau dezacordul deschis cu politica oficială.

Străduința autorităților de „a face ordine” în țară, cu tot devotamentul lor declarativ idealurilor democrației și libertății, în realitate a adus la aceea că în schimbul perioadelor „restructurării” și „democratizării” a venit reculul spre modelul paternalist-autoritar al puterii, în condițiile căruia au început din nou să prospere metodele voluntariste și administrative de comandă ale conducerii, însușite de mulți reprezentanți ai elitei aflate la conducere încă pe timpurile totalitarismului. Și totuși, un astfel de „recul” politic nu a constituit o revenire la totalitarism, ci doar a marcat mai distinct tendințele spre consolidarea autoritarismului ce se conturau în evoluția politică a Republicii Moldova.

Autoritarismul are un șir de trăsături tipice care îl deosebesc de totalitarism prin caracterul relațiilor statului și personalității. Relațiile autoritare la fel se constituie mai mult pe constrângere decât pe convingere. Dar, totodată,

regimul autoritar liberalizează viața socială, nu tinde să impună societății o ideologie oficială clar prelucrată, admite un pluralism limitat și controlabil în gândirea politică, opinii și acțiuni, nu contestă dreptul la autoexprimarea autonomă a diverselor grupări ale societății, acceptă existența opoziției. Structurile puterii nu cer demonstrarea devotamentului din partea cetățenilor, așa cum era în condițiile regimului totalitar, fiind suficientă doar lipsa opoziției politice deschise. Însă regimul autoritar este necruțător față de manifestările unei concurențe politice reale pentru putere, față de participarea efectivă a cetățenilor la luarea deciziilor vizând cele mai importante chestiuni ale vieții societății. În autoritarism, de fapt, se reduc și se constrâng drepturile și libertățile principale ale cetățenilor, în opinia publică se formează imaginea inamicului, echivalentă oricărui oponent politic care nu acceptă strategia conducerii de stat. În primul deceniu al secolului XXI astfel de trăsături au căpătat, în viața politică a Republicii Moldova, un caracter expresiv.

Trecerea Republicii Moldova la regim autoritar de guvernare nu trebuia considerată drept ceva unic ce denotă incapacitatea țării de a avansa spre o democrație de reală valoare. Autoritarismul reprezintă o etapă legitimă în calea dinspre totalitarism spre democrație. În comparație cu totalitarismul, acesta este, fără îndoială, „un pas înainte”, și nu doar firesc, dar și necesar. În condițiile haosului posttotalitar, când pentru suspendarea prăbușirii totale și scoaterea țării din colaps este necesară o maximă mobilizare a forțelor și resurselor, autoritarismul se dovedește a fi foarte eficace în rezolvarea sarcinilor strategice. În „deraparea” țărilor tinerei democrații spre modelul paternalist-autoritar mulți experți găsesc o consecință a ceea ce deținătorii puterii văd în pluralism și opoziționalism un pericol pentru starea de lucruri existentă și de aceea resping însăși ideea diversității politice și socioculturale a societății. Totodată, mediul social pentru desfășurarea autoritarismului îl programează înseși stările de spirit ale maselor și stereotipurile culturale. În acest sens, autoritarismul ce se înrădăcinează este rezultatul direct al participării populației la determinarea formelor administrării de stat. Anume existența puternicei componente autoritare în conștiința politică a maselor și determină de a pune pe același cântar statul puternic cu dominarea directă a vârfurilor conducătoare, de a prefera ideologiei statismului (steitismului) diferite versiuni ale etatismului, de a avea înclinație spre constituirea structurilor de stat ce monopolizează spațiul politic.

Dezvoltarea tendințelor autoritariste atribuie politicii un caracter personalizat care se manifestă în identificarea conștiinței maselor cu imaginea liderului. De aceea opțiunea politică a alegătorului este în mare măsură determinată de simpatiile/antipatiile personale față de unul sau alt pretendent la rolul de „conducător”. Însă liderii politici moldoveni, așa cum ne-a demonstrat-o

realitatea politică ce se formează în țară, niciodată nu sunt atât de charisma-tici pentru mase ca să le conducă spre orice realizări fără a privi în urmă. Una din cele mai puternice trăsături a culturii politice de masă a societății moldovenești este nivelul constant înalt al scepticismului față de politică și autorități în genere în persoana reprezentanților concreți ai acestora.

Începuturile acestei calități, după cât se pare, sunt în adâncurile istoriei poporului moldav, în destinul său istoric complicat, care a fixat în memoria genetică chipul cârmuitorului ca „intrus” cu un întreg complex al percepției psihologice negative și, totodată, lipsa de încredere în capacitățile politice ale liderilor „dintre ai săi”. Tot de aici pornește și apatia în masă față de lumea politicii, lipsa de pretenții sporite față de autorități, deprinderea de a se bizui doar pe propriile puteri. La formarea și întărirea proprietăților menționate ale culturii politice moldovenești contribuie, de asemenea, acele împrejurări că Moldova rămâne și în continuare o țară agrară, a cărei majoritate a populației întotdeauna a locuit și locuiește în localități rurale. Chiar și despărțindu-se de meleagurile natale și atunci când nu se mai considerau orășeni, mulți continuă ca și altădată să păstreze legătura strânsă cu „casa”. De aceea caracterul conștientizării proceselor existenței sociale, în mare parte, este dictat de mentalitatea parohială. Această mentalitate a stăpânului, pe de o parte, îl orientează pe om spre valori reale. Pe de altă parte, spre conservarea relațiilor sociale existente, a cărei necesitate este determinată nu numai de regimul patriarhal al vieții comunității rurale, dar și de tipul de proprietate a țăranilor, care îi poziționează pe aceștia departe de politică, îi obligă să fie în căutarea stabilității și care contribuie la înrădăcinarea individualismului.

Prin aceasta, în mare măsură se explică cumpătarea masei principale a populației moldovenești în raport cu schimbările social-politice radicale, revoluțiile și războaiele. Nu întâmplător noțiunii de „pace” în conștiința noastră națională i se atribuie valoarea cea mai mare, alături de sănătate, fapt ce își găsește fixarea în simbolica ritualurilor naționale. O atare stare de spirit mentală a societății cel mai pregnant s-a manifestat în perioada conflictului militar ce s-a declanșat la începutul anilor 1990 ca răspuns al conducerii politice a Moldovei la acțiunile separatiste ale Transnistriei. Acțiunile militare ce s-au început nu au avut o încuviințare largă și de masă din partea populației, și în scurt timp conflictul a fost înghețat în vederea identificării unei soluții pașnice pentru rezolvarea celei mai acute probleme teritoriale pentru țara noastră.

Prosperarea autoritarismului în mare măsură este condiționată și de faptul că în Republica Moldova, un rol mare în viața socială, inclusiv în sfera politicii, ca și înainte, îl au relațiile de rudenie. Acest fel de relații a căpătat o fixare națională deosebită în lexiconul politic moldovenesc. Folosirea pe

larg în retorica politică a noțiunilor specifice precum „cumetrismul” și „nepotismul” indică asupra protecționismului și relațiilor de clan ca trăsături specifice ale lumii politice contemporane moldovenești. Reducând în mod esențial concurența în sfera politică, fenomenele menționate, o transformă în obiect al împărțelii după principiul de rudenie.

Să nu uităm și de faptul că Moldova este una dintre cele mai sărace țări europene. Sărăcia este factorul cel mai puternic dintre țări care determină configurația preferințelor politice ale cetățenilor moldoveni. Anume sărăcia a constrâns, la hotarul anilor 1990, păturile marginale largi ale societății să voteze pentru Partidul Comuniștilor ca pentru un partid „al speranței sociale”, ce proclama dominația valorilor umaniste, ce confirma principiile dreptății sociale și egalității condițiilor de dezvoltare, ce promitea renașterea socială pentru toate categoriile de populație, ce propunea „ultima șansă” de a crede în viitorul țării, în posibilitatea creării unui stat social democratic cu o economie stabilă. Actualizarea în conștiința politică a societății a necesității de protecție socială a statului, în condițiile în care masele largi ale oamenilor sărăciți s-au pomenit la limita supraviețuirii fizice, a sporit esențial popularitatea „celor de stânga”, ceea ce i-a asigurat câștigul la alegerile parlamentare din anii 2001 și 2005 Partidului Comuniștilor, transformându-l în partidul puterii. Însă, cu timpul, creșterea nemulțumirii maselor largi de modul de realizare a puterii de către elita politică aflată la conducere, ce ducea la consolidarea autoritarismului, și dorința înflăcărată a schimbărilor condiționată de acesta au contribuit la o nouă intensificare a interesului societății față de opoziția politică cu un îndemn anticomunist puternic exprimat și, prin tradiție, impregnat de spiritul naționalismului.

1.4. Lupta forțelor politice ce s-a desfășurat în contextul campaniei electorale din anul 2009, a cărei culme au constituit-o evenimentele din 7 aprilie, a intensificat esențial stările de spirit politice în țară. În societate, care până acum manifesta o apatie politică profundă și indiferentism, a început să se înviioreze interesul față de politică, care a pus începutul unei noi etape în procesul de evoluție a politizării conștiinței maselor. Numărul celor care se interesau activ de politică a crescut brusc, măbind esențial segmentul populației pregătite de acțiuni efective cu caracter protestator. Totuși, pentru masele principale ale populației, independent de simpatiile politice, rolul de observator a rămas să fie cel mai de preferat. Spre deosebire de „momentul democratic” de la hotarul anilor 1990, reținut în memorie de frământările politice de masă în societate, interesul din nou trezit al maselor largi față de politică a căpătat o formă de schimb de informație cu însușiri politice, activ și excepțional de emoțional.

Spre sfârșitul primului deceniu al noului secol, o parte considerabilă a societății moldovenești a început să conștientizeze că politica conservativă

a Partidului Comuniștilor, ce a adus în țară o conducere autoritară, nu corespunde intereselor politice ale acestei părți. În aceste condiții, o atenție deosebită din partea cetățenilor au atras-o formațiunile politice de orientare opoziționistă-neoliberală, care se pronunțau pentru luarea de măsuri radicale în reorganizarea vieții social-politice, precum: efectuarea rapidă a reformelor liberale; transformarea cât mai curând posibilă a Republicii Moldova în membru asociat al UE; revizuirea radicală a bazei legislative a țării, inclusiv eventuala modificare a statutului ei de neutralitate; extinderea esențială și aprofundarea calitativă a relațiilor cu România, care să nu excludă în perspectivă posibilitățile reunirii acestor două țări ș.a. Conexiunea acestor idei cu problema identității național-culturale, ce a căpătat un nou impuls, în contextul lumii politicii moldovenești, în mod tradițional legate de o puternică pornire anticomunistă, le-a permis forțelor neoliberale nu doar să treacă pragul electoral, dar și să formeze în Parlament „Alianța pentru Integrare Europeană”, care a preluat puterea în țară în mâinile sale.

Venirea la putere a forțelor configurațiunii neoliberale în urma alegerilor parlamentare din anul 2009 a arătat că în orientările politice ale societății moldovenești s-a produs o nouă cotitură, ce a readus la viață stările de spirit ale radicalismului, naționalismului și anticomunismului. Totodată, a devenit evident și faptul că opțiunea politică a maselor, ca și altădată, este determinată nu atât de ideile doctrinal-raționale, cât de obiectivele și relațiile psihologico-emoționale ale conștiinței maselor. Mulți ani, demonstrând în mase indiferența sa față de orișice ideologii politice, societatea moldovenească și în prezent puțin se interesează de componența doctrinală a formațiunilor politice. Păstrându-și, în general, atașamentul față de ideea democrației și libertății, cetățenii Republicii Moldova, în majoritatea lor, continuă să pledeze consecvent nu pentru doctrina politică (liberală sau comunistă), ci pentru ideea concretă, de cele mai multe ori nuanțată emoțional, a cărei adepți sunt organizațiile politice pe deplin simțitoare și liderii lor. Realitatea politică ce se formează în țară arată că, în contextul actual, cele mai solicitate idei sunt cele de tipul: europenizării și moldovenismului, unionismului și regionalismului, anticomunismului și rusofobiei, protecției sociale, luptei cu mafia, combaterii corupției, contracarării sărăciei ș.a.

Scăderea treptată a încrederii maselor față de Partidul Comuniștilor în perioada dominării acestuia, precum și dorința crescândă a schimbărilor și avansării au oferit o largă libertate pentru stările de spirit nihiliste în conștiința maselor și formarea noilor mituri politice, legate de așteptările sociale ridicate și speranțele la un deznodământ mai reușit „pentru toți”. De aceea lozinca „Jos comuniștii”, care devenise simbolul principal al luptei forțelor neoliberale pentru putere, precum și miza pentru politica europenizării,

ce promitea ca „cei tineri să prospere, iar cei bătrâni să trăiască frumos”, a reușit să-și atragă un număr considerabil de simpatizanți, trezind cu o nouă forță în conștiința maselor un anticomunism înveterat și preamărind problemele identității naționale. La aceasta în mare măsură au contribuit directivele și reprezentările diseminate pe larg ale neoliberalilor, potrivit cărora atașamentul față de ideile comunismului constituie o „arhitate rușinoasă” ce împiedică avansarea rapidă a țării spre viitorul european râvnit. Totodată, Alianța proeuropeană a pus în sarcina Partidului Comuniștilor întreaga responsabilitate pentru infraționile regimului totalitar, răsturnat încă pe la sfârșitul secolului trecut, și, în primul rând, pentru deportările politice efectuate în istoria poporului moldovenesc. Tinzând să-și mențină influența asupra conștiinței maselor și să evite critica neoliberalilor, Partidul Comuniștilor a apelat la sentimentele naționale ale poporului care formează statul. Ieșind pe arena luptei politice cu lozinca „Moldova”, comuniștii, iar după ei și alți reprezentanți ai forțelor de stânga, promovau insistent ideea consolidării suveranității țării, păstrării identității moldovenești și denumirii limbii oficiale drept „limba moldovenească”. Un astfel de mesaj politic, fiind în strânsă legătură cu problema autoidentificării național-culturale a națiunii titulare, întotdeauna însoțită de stabilirea locului său în raport cu alte popoare, a adus la intensificarea în conștiința maselor atât a stărilor de spirit rusofone, cât și românofobe.

Orientările emoțional-negativiste ale conștiinței maselor, bazate pe sentimentele de frică, dușmănie, ostilitate etno-culturală, stau la baza activismului politic ce s-a intensificat în țară, atribuindu-i o direcționare preponderent negativistă. Activismul negativist, manifestat de electoratul contemporan, are, în mare măsură, un caracter ciclic, situativ. Cetățenii Republicii Moldova, nutrind un scepticism profund față de întregul beaumonde politic al țării, indiferent de coloratura sa politică, manifestă cel mai mare consimțământ de a se include în lumea politicii doar atunci când este vorba despre necesitatea de a se împotrivi oponenților politici, pledând nu atât „pentru”, cât „împotriva”. Starea de spirit negativistă a conștiinței politice oferă largi posibilități pentru aplicarea de către elitele politice a diverselor tehnologii de manipulare ce contribuie eficace la „clătinarea” atmosferei politice. Lumea moldovenească a politicii astăzi abundă de un număr enorm de astfel de idei cu prefixul specific „anti”: anticomuniste, antiruse, antimoldovenești, antiromânești, antieuropene, antisovietice etc. Ca rezultat, majoritatea evenimentelor politice care se desfășoară cu participarea unui număr mare de oameni sunt, de fapt, o urmare a utilizării mai mult sau mai puțin reușite a diverselor tehnologii politice. Astfel de tehnologii, provocând învierea necesară emoțională, creează doar o aparență a activismului politic, pe care

politicienii îl interpretează drept un avânt politico-revoluționar conștient al societății, care face să iasă masele la luptă pentru interesele lor politice.

Actualizarea problemelor identității în etapa contemporană, care a atribuit o nouă forță disputelor cu privire la limbă și la autoidentificarea națională a națiunii titulare, care între timp se potolise, a înviorat esențial stările de spirit politice negativiste. Însă, spre deosebire de etapa inițială a democratizării, când respectivele stări de spirit și-au atins apogeul, negativismul național-cultural ce a izbucnit din nou s-a dovedit a fi îndreptat nu atât spre relațiile interetnice în interiorul țării, cât spre exterior. O atare deplasare a accentelor este condiționată atât de conștientizarea de către masele populației sărăcite a țării a egalității sale naționale în fața sărăciei, cât și de acuitatea problemelor geopoliticii, avansare în prim-planul atenției publice în legătură cu noua etapă în procesul de evoluție a stării privind confruntările în lumea contemporană.

Actualizarea problemelor geopoliticii, legată de lupta centrelor de forță pentru primul loc în clasament pe arena mondială, a plasat comunitatea politică a Republicii Moldova în fața dicotomiei alegerii geopolitice ce impune țara să se clarifice de partea cui este. Antrenarea Moldovei în această dispută a puterilor mondiale, însoțită de un război informațional fără precedent după intensitate și anvergură, ce aduce discordie între popoare, în mod indispensabil capătă o formă, o poziție național-culturală. Această opoziție divizează astăzi societatea în două părți relativ egale, ce au înclinație spre spații culturale opuse și, respectiv, vectori opuși ai dezvoltării politice.

Spre vectorul estic, care pledează pentru intrarea Republicii Moldova în Uniunea Vamală, mai mult sunt simpatizanții forțelor de stânga și ai ideilor moldovenismului. Pentru o europenizare accelerată pledează preponderent adepții coaliției neoliberale. În sensul conștientizării de către societate a preferințelor sale geopolitice, în conștiința maselor un puternic imbold al dezvoltării îl capătă stările de spirit de întreținere (parazitare). Ne mai crezând nici în propriile puteri, nici în capacitățile politicienilor autohtoni de a o duce la bun sfârșit cu fenomenele de criză ale vieții sociale, populația Moldovei înclină astăzi să-și îndrepte principalele așteptări și speranțe sociale spre forțele externe.

Reorientarea atenției maselor spre componenta externă a vieții politice a țării într-o măsură considerabilă este legată de scăderea catastrofală a încrederii oamenilor în structurile puterii și în clasa politică ca atare, indiferent de apartenența de partid. La aceasta contribuie un întreg șir de factori, atât obiectivi, cât și subiectivi, care, în linii mari, determină conținutul vieții politice actuale în țară: aprofundarea crizei politice în condițiile împărțelii puterii între partidele ce au ajuns în Parlament după alegerile din anul 2009;

dezvoltarea tendințelor spre oligarhizarea puterii, ce resubordonează întregul sistem al puterii intereselor capitalului; reducerea radicală a programelor sociale, ce duce la acutizarea problemelor sărăciei; creșterea infraționalității și a corupției, ce destabilizează relațiile sociale și răspândesc frica, senzația ilegalității și dependenței sociale; marketizarea politicii, ce transformă sfera politică în obiect al vânzării – cumpărării; nivelul profesional scăzut al politicianilor, care comit erori și abateri în sferile de activitate pe care le conduc; primatul relațiilor de rudenie, ce transformă asociațiile și structurile politice în clanuri familiale; „turismul” politic, ce mărturisește despre lipsa de principialitate a subiecților politici; crearea de alianțe politice „de o singură zi” pentru rezolvarea problemelor curente vizând dirijarea politică; însușirea și utilizarea activă de către elitele politice a diverselor tehnologii în scopul imitării unui activism politic al maselor; folosirea pe larg a metodelor nedemocratice de luptă pentru putere – mituire, șantaj, dezinformare, PR-ul negru, presing, amenințări etc.

Cu toată dinamizarea vieții politice în Republica Moldova, cultura politică rămâne acea latură a vieții sociale în care schimbările se produc cel mai lent, croindu-și calea prin sistemul complicat al interacțiunilor dintre părțile ei tradiționale și dinamică. În această etapă, elementele culturii tradiționale prevalează, pe când formarea culturii democrației este doar la stadiul inițial. În general, cultura politică actuală în Republica Moldova continuă să evolueze în mod ferm în direcția patriarhală de supușenie, pentru care sunt specifice stările și orientările în care lipsesc anumite roluri politice specializate, domină loialitatea față de sistemul politic și interesul minim în participarea personală. Această cultură se caracterizează, de asemenea, prin lipsa dezvoltării generale culturale a pozițiilor civice, analfabetismul juridic și nihilismul juridic, lipsa unor suporturi conceptuale, formate în mod individual, la majoritatea cetățenilor și, în virtutea acestui fapt, predispunerea față de conformism, mentalitatea etatistă, ce recunoaște rolul predominant al instituțiilor de stat în organizarea vieții politice și determinarea condițiilor de participare în aceasta a indivizilor, precum și spiritul paternalismului, ce generează în conduita colectivă consimțământul de a se supune politicii autorităților.

În prezent este destul de complicat de a prevedea rezultatul de mai departe al împotrivirii principalelor forțe politice în Republica Moldova. Însă, se poate presupune că aprofundarea stării de criză a vieții sociale va duce la o și mai mare sărăcire a maselor largi ale poporului și la acutizarea contradicțiilor sociale. În atare condiții, „valorile supraviețuirii” întotdeauna gravitează spre dominarea în conștiința publică asupra „valorilor autoexprimării”. Distrugerea siguranței duce la alunecarea treptată spre prioritățile materiale. De

aceea posibilitatea unui nou recul decisiv al preferințelor politice ale societății în favoarea ideilor „de stângă”, ce accentuează atenția asupra valorilor protecției sociale a populației, pare să fie pe deplin reală.

Existența unei legături strânse între situația economică și caracterul orientărilor politice ale societății moldovenești în condițiile modernizării democratice a sistemului politic nu poate fi pus la îndoială. Aceasta înseamnă că poporul moldovenesc nu are nicio predispunere genetică față de ideea comunistă și o tot atât de înrădăcinată în natura sa a inadmisibilității liberalismului. Schimbarea cardinală a situației economice, formarea clasei mijlocii extinse ar fi putut duce la modificări tot atât de palpabile în conștiința politică a cetățenilor, când ideea liberală ar fi putut fi percepută de mase ca reflectând la gradul cel mai înalt interesele lor independente de legătura acesteia cu alte idei actuale pentru conștiința lor. Însă, până când insecuritatea va continua să fie componenta cea mai esențială a stării omului în țara noastră, valorile supraviețuirii, ce actualizează necesitatea în capacitatea de asigurare socială, vor continua să fie repere politice prioritare.

Considerăm că în Moldova niciunul din partidele politice sau nocio alianță ce pretind la conducerea țării nu va putea să conteze pe o reușită de durată, independent de valorile pe care le proclamă, dacă regimul politic pe care îl stabilesc va avea un caracter aspru, ce reprimă demnitatea umană și libertatea. Mentalitatea parohială, ce constituie „codul genetic” al poporului moldav, care îl determină să fie pașnic, răbdător, tolerant, dar totodată, iubitor de libertate și patriotic, nu va permite să se înrădăcească în țară nici una dintre ideologiile mizantropice care sfidează valoarea vieții umane, care se ghidează de sentimentul ostilității și dușmăniei, orientată spre oprimare și exterminare fizică.

Lilia BRAGA,
doctor în filosofie,
conferențiar cercetător

MASS-MEDIA ȘI PROCESUL POLITIC

Reprezentarea generală a mass-mediei presupune, în mod unanim acceptat, atribuirea acesteia a unor funcții multiple, circumscrise, în primul rând, activității de difuzare în proporții vaste a informației adresate unui auditoriu de masă. Pe parcursul anilor, evoluția tehnologică a mijloacelor de comunicare în masă în totalitatea lor (atât a presei scrise, dar mai ales a mediei electronice), digitalizarea media și afirmarea pe plan global a „noilor media” (televiziunea prin cablu și prin satelit, dezvoltarea vertiginosă a așa-zisei *computer mediated communication*), sporirea disponibilităților comunicaționale oferite auditoriului (exemplu elocvent îl poate constitui popularitatea crescândă a emisiunilor radio și tv gen *talk show*) a conturat o nouă configurație a universului mediatic, marcată de o expansiune peremptorie și consecventă, de un efort continuu în vederea diversificării modalităților de transmitere a mesajului, de o afirmare vizibilă a noilor factori de incidență asupra fluxului informațional, ca supraabundența, rapiditatea difuzării și mercantilizarea informației.

Un alt element care a marcat profund și elocvent dezvoltarea sferei mediatice, modificându-i substanțial reperele activității și imprimându-i caracteristici specifice, a fost relația de tip nou, stabilită între media și politică. De fapt, relația destul de strânsă între politică și media s-a manifestat cu o intensitate diferită pe parcursul timpului, în funcție de caracterul regimului politic, de condițiile istorice concrete. În perioada sovietică, mijloacele de comunicare în masă au fost marcate de spiritul unei pronunțate angajări ideologice și propagandistice. În noile circumstanțe, demararea procesului de democratizare a vieții social-politice, economice, spirituale a comportat modificări esențiale ale relației dintre media și politică, intensificând politizarea conținuturilor mediatice, amplificând proporțiile fluxurilor comunicaționale și numărul actorilor antrenați în ele.

Astfel, se poate de constatat că principalele ingrediente ale contextului care s-a conturat la începutul anilor nouăzeci în spațiul ex-comunist, determinând hotărât direcția mișcării sociale, au rezidat în: a) falimentul sistemului monopartidist, b) eșecul economiei de comandă, c) zdruncinarea, iar apoi și prăbușirea piramidei socialiste, d) schimbarea viziunilor politice ale electoratului, e) modificarea configurării sferei politice, f) noua prestanță a mass-mediei. Tocmai pentru această, nouă societate s-a confirmat drept valabilă observația lui Jurghen Habermas: „Viața instituțiilor politice nu derivă din forță, ci din recunoaștere... Puterea legitimă apare doar printre acei ce-și fac convingeri comune prin intermediul unei comunicări libere și spontane”.

Afirmarea noilor realități social-economice, precum și a noilor atitudini politice a demonstrat foarte clar că democratizarea societății trece în mod inerent prin democratizarea și pluralismul comunicării. În plus, noile forțe politice care și-au anunțat intrarea pe arenă aveau nevoie de mediatizarea propriilor eforturi, de asistența mass-mediei în elaborarea strategiilor de poziționare pentru activarea rețelelor de relații cu lumea nouă, sătulă de vechi și curioasă de nou. Iată de ce mass-media au devenit pentru aceste forțe o miză strategică, capabilă să integreze și să influențeze ansamblul vieții sociale.

Importanța dimensiunii comunicaționale a politicii a sporit în mod vizibil, evidențiind prezența esențială a comunicării în orice aspect al activității politice. Posesorii puterii s-au pomenit în situația firească de a-și explica acțiunile în fața celor care le-au încredințat gestiunea afacerilor publice. Imperativele participării politice, la fel, solicitau revigorarea mecanismelor prin care interesele, aspirațiile și cerințele cetățenilor de rând sunt comunicate clasei politice. Pe lângă aceasta, era nevoie ca valorile și normele regimului să fie exprimate în mod simbolic, iar acțiunile guvernării – justificate în termeni populari. Dacă se mai ia în considerare faptul că exercițiul democratic presupune alegeri, desfășurate cu periodicitate, atunci asigurarea condițiilor pentru circulația neîngrădită a informației, care ar explica opțiunile diferite ale programelor politice, devenea o sarcină esențială a autorităților, iar comunicarea, în consecință, apărea, inserată în acțiunea politică.

Demersul inovativ al mijloacelor de comunicare din Republica Moldova s-a circumscris evoluției generale a conștiinței sociale în perioada de tranziție, demonstrând un efort real de potențare a ei. Logica dezvoltării evenimentelor a imprimat însă mass-mediei, mai ales în faza inițială a procesului democratizării, anumite trăsături specifice, în fond, explicabile și proprii, de altfel, și altor țări ale arealului.

Care au fost, așadar, factorii ce au determinat rolul deosebit al mass-mediei în noile circumstanțe sociale, de astă dată dominate de o puternică aspirație spre alte orizonturi decât cele impuse de vechiul regim? În primul rând, ar putea fi accentuat aici principiul libertății de expresie, o condiție *sine qua non* a oricărei societăți democratice, implementarea căreia a fost favorizată de transformările social-politice de anvergură.

Contează în acest context și faptul că noua comunicare a apărut, lucru cert, nu pe loc gol. Pe de o parte, premisele ei s-au constituit în urma proclamării în anul 1985 a politicii transparenței, care a devenit o componentă esențială a democratizării societății. Expresia latină „*Dixi!*” poate fi concepută drept o lozincă a momentului, căci anume în această perioadă presei, cu toată antipatia ce o manifesta regimul față de tot ce apărea drept pericol pentru vechea ordine constituită, i s-a permis manifestarea atitudinii critice față de neajun-

surile și aspectele vulnerabile ale societății sovietice, în fond, față de acele aspecte pe care puterea nu le mai putea tăinui. Birocrația, abuzul de putere și corupția, mita la scara de masă, dimensiunile alarmante ale alcoolismului, proliferarea crimei, aceste și alte probleme, ignorate de către oficialități, reflectarea lor fiind strict interzisă pentru mijloacele de comunicare, au început să-și facă loc în primele pagini ale presei. Însă limitele impuse mass-mediei în abordarea stringentelor probleme ale societății continuau să fie în perioada anilor 1985–1990 mai mult decât evidente. Au fost deschise pentru informarea opiniei publice mai multe teme interzise, dar cenzura prealabilă și controlul puterii încă mai existau. Exprimarea directă în presă a atitudinii critice față de ideologia și temeliile regimului era încă imposibilă. Apariția în această perioadă a unei serii de ediții cu un statut mai mult sau mai puțin autonom avea loc în condițiile monopolului statului asupra hârtiei și serviciilor poligrafice. Ascensiunea spre o adevărată, deplină libertate a cuvântului și a presei, cu toată practica pozitivă acumulată în acești ani, era abia la începuturi. În cadrul sistemului sovietic, mass-media, suportând permanenta constrângere și control din partea puterii, continua să rămână îngemănată cu ea sau dependentă. Nu întâmplător, limitele transparenței în calitatea ei de politică statală au fost resimțite în societate. Oricum, experiența acestor ani a constituit un început de degajare, de cucerire a noilor teritorii și de asimilare a unor noi reguli de joc pentru mass-media în context politic.

Ar fi incorect a neglija rolul și ponderea pe care-l cucerise mass-media în societate pe parcursul mai multor decenii (cu toate metehnele pe care le comporta aservirea regimului, în special ideologizarea intensă a conținutului). Tirajele mari ale edițiilor periodice au secundat modelarea unui auditoriu receptiv la cuvântul scris sau difuzat prin radio și televiziune. Este elocvent în acest sens cazul săptămânalului *Аргументы и факты*, care s-a bucurat în fosta URSS de un succes extraordinar tocmai datorită accentului pus pe prezentarea informației „crude”, neprelucrate de ideologii părtinitori. Apariția acestei publicații, care a reușit să se deosebească în avalanșa de periodice, unilateral politizate, era un semn de bun augur. Respectiv, exemplul adus atesta și prezența în sânul populației a categoriei de cititori orientați spre independența gândirii, dispuși spre formularea propriilor concluzii. Numai în Republica Moldova numărul abonamentelor la această publicație pentru anul 1992 se ridica la cifra de 350 mii de exemplare. Un astfel de indice al popularității publicației apărea destul de semnificativ.

De menționat, că terenul propice pentru inițierea utilizării mass-mediei în calitate de instrument al unei adevărate lupte politice, de mobilizare socială și politică prin comunicare într-un context pluralist a fost pregătit și de alți factori interni. De remarcat, printre acești factori, publicistica scriitoricească,

avântul căreia în anii premergători lansării restructurării a reprezentat un fenomen marcant al vieții spirituale, condensând contribuția substanțială a intelectualității la „trezirea” conștiinței sociale, efortul acesteia orientat spre eliberarea energiei civice a maselor. Tot mai insistent și tot mai incisiv, deși fără a-i fi permis atacul deschis asupra intangibilelor pe atunci baze ale regimului, publicistica scriitoricească a imprimat un conținut nou ideii de atitudine civică, a sensibilizat opinia publică în legătură cu anumite probleme stringente ale actualității, pregătind cu adevărat terenul transformărilor radicale care n-au întârziat să se impună. Scrierile publicistice au fost și ele expresie a unei lupte, desfășurate, în acel timp, mai mult pe terenul promovării unor valori. Adoptând de multe ori modalitatea unui discurs direct, pătrunzător și emoționant, lucrările publicistice ale scriitorilor moldoveni s-au înscris firesc în acest context palpitant. De remarcat, în acest sens, aportul meritoriu al scriitorilor moldoveni Ion Druță (promovarea unor atitudini și valori relevante), Liviu Damian (stabilirea unor repere etice elevate), Gheorghe Malarciuc (abordarea unor probleme și situații social-economice de rezonanță), Dumitru Matcovschi (dezvăluirea unor situații grave) ș.a.

Primele manifestări ale atitudinii critice manifeste față de putere, față de politica regimului se datorează intelectualității, care a stat la originea apariției unor nuclee (Cenaclul „Alexe Mateevici”, de exemplu) ale viitoarei mișcări civice de masă. Comentând fenomenul, tipic pentru țările postcomuniste, unii cercetători occidentali constatau: „Este cert, tocmai masele au ieșit în stradă în toate țările Europei de Est, determinând căderea vechilor guvernanți. Dar politica revoluției nu a fost acțiunea nici a muncitorilor, și nici a țăranilor. Ea a fost opera intelectualilor: Vaclav Havel, Bronislaw Geremek, Tadeusz Mazowiecki...”.

Publicarea în revista *Nistru* (1988, nr. 3) a articolului lui Virgil Mândăcanu „Veșmântul ființei noastre” a marcat implicarea intelectualității din Republica Moldova în procesul de revendicare a principiilor politico-sociale noi, constituind, într-un fel, un semnal pentru descătușare. Publicarea unor scrisori, semnate de grupuri de intelectuali, în sprijinul ideilor noi, mitingurile de solidaritate, culminate cu Marea Adunare Națională, a consemnat un reviriment spre o dezbatere democratică de idei și o participare activă a cetățenilor în viața publică. „A venit timpul să spunem lucrurilor pe nume”, – scria în memorabilul său eseu *Pământul, apa și virgulele* scriitorul Ion Druță, un recunoscut lider de opinie al primilor ani ai tranziției. Prin aceasta și alte lucrări publicate în acești ani autorul a tins să spună cuvinte amare, dar necesare despre pământul bântuit de catastrofa ecologică, dar mai ales despre Istoria și spiritualitatea poporului, să completeze reprezentările cu privire la trecut, să transmită

mesaj amar generat de realitățile triste. Evidențierea rădăcinilor fenomenelor reprobabile ce trebuie extirpate, stimularea gândului cu privire la imperativul schimbării, al luptei cu psihologia favoriților impostori ai timpului constituie conținutul acestei lucrări memorabile. Rezonanța cuvintelor „Pământul, istoria și limba sunt, în esență, cei trei stâlpi pe care se ține neamul” a fost de proporții uluitoare. Explozia sentimentelor provocate de reticențele și denaturările ce afectează istoria a caracterizat lucrările publicate în această perioadă de un alt lider de opinie, scriitorul Dumitru Matcovschi. *Adevărul ca aer al renașterii* (titlul unei culegeri de publicistică militantă) a condensat, în fond, direcția și spiritul transformator al epocii noi care demara.

Controlul sferei publice începe să le scape autorităților, care încearcă să-și mobilizeze presa pentru a contracara acțiunile contestatate, tratate ca „extremiste”. Însă atmosfera social-psihologică generală determină schimbarea, mai întâi timidă, apoi tot mai pronunțată, a tonalității publicațiilor, care încep să manifeste o deschidere spre dialog, spre prezentarea diferitelor opinii și puncte de vedere. De acum înainte, metamorfoza mass-mediei – de la invective aduse mișcării de renaștere națională, de la acuzații grave adresate participanților în cadrul mitingurilor la colaborare – este tot mai evidentă, apariția primelor publicații alternative (*Glasul*, lansat în martie 1989 de un grup de inițiativă de intelectuali moldoveni – editarea primelor numere ale acestei publicații a fost posibilă doar peste hotarele republicii, precum și apariția în iunie 1989 a buletinului informațional al Frontului Popular din Moldova *Deșteptarea*) consfințind definitiv demonopolizarea și efectuarea primilor pași spre diversificarea sistemului mediatic.

Setea de cunoaștere, de comunicare manifestată de auditoriu a fost, astfel, un mobil important care a determinat traiectoria evoluției ulterioare a mass-mediei. La începutul anilor nouăzeci în republică s-a înregistrat o adevărată „febră a consumului mediatic”. Apar o serie întregă de publicații ale partidelor și mișcărilor politice, grăbite să transmită maselor propriul mesaj, organe ale fundațiilor culturale, ale organizațiilor religioase, ale asociațiilor de minorități naționale, ziare și reviste destinate cercurilor de afaceri. Schimbările în sfera informațională sunt radicale și vertiginoase. Se produce ieșirea definitivă a presei de sub tutela Partidului Comunist, de pe frontispiciul ziarelor dispare cunoscuta și anacronica lozincă, obligatorie pentru presa sovietică, „Proletari din toate țările, uniți-vă!”. Are loc reprofilarea multor publicații, reînregistrarea lor, conform legislației noi, cu schimbarea fondatorilor, denumirilor, formatului, periodicității. Spectrul informațional republican devine mult mai variat și marcat de spirit concurențial. Tirajul unor ziare crește de zece ori și mai mult, ajungând la 250 000 exemplare oficiosul *Moldova Socialistă*, 170 000 exemplare – publicația Uniunii Scriitorilor *Literatura și Arta*.

Desigur, această efervescentă se datora înainte de toate atmosferei social-politice febrile a unei societăți în care mass-media s-a plasat în epicentrul evenimentelor. Fenomenul este atestat și în alte țări care parcurgeau traiectorie similară: în România, de exemplu, anii 1990–1992 au reprezentat, cum s-a spus, „epoca în care nu ziariștii au scris ziarele, ci realitatea”.

Toate acestea au reușit nu numai să recupereze întrucâtva malnutriția informativă a societății, să dezvăluie punctele vulnerabile ale regimului de forță care își acaparase doar pentru sine statutul de deținător al adevărului, dar și au constituit începuturile unei comunicări politice pe orizontală, spre deosebire de cea oficială, care recunoștea doar un singur mod de comunicare cu opinia publică – pe verticală, rezervându-i, în plus, cu precădere, o singură direcție – din vârful piramidei spre elementele aflate la poalele ei.

Mass-media contribuie de acum înainte la organizarea socială a dezbaterilor și amplifică dialogul social democratic, convertindu-se într-o condiție esențială a evoluției democratice și fiind una din sursele opiniei publice. Or, conform unei păreri unanim acceptate, opinia este publică pentru că este împărtășită, în al doilea rând, pentru că este publicată. Încă Alexis de Tocqueville accentua funcția pe care anumite publicații o exercită în diferite sfere ale vieții democratice în calitate de elemente structurale ale diverselor opțiuni politice, armonizând interesul particular și cel general, conjugând imperati-vele „identității mesajului și a simultaneității receptării”, și construiește astfel un nou liant social.

În același timp, este real, după cum demonstrează analizele întreprinse ale impactului mass-mediei asupra conștiinței sociale, decalajul potențial dintre modalitățile mediatice și problema consonanței și a capacităților de percepție ale audienței sau faptul că sistemelor democratice moderne le este proprie o anumită vulnerabilitate a politicilor adoptate în raport cu invitația de a se angaja în politică, făcută întregului ansamblu al populației, cea mai mare parte a căreia a fost inactivă din punct de vedere politic. Pe de altă parte, însăși instituționalizarea opiniei publice se află abia în stare incipientă. Mai evoluată este situația cu mass-media în calitatea ei de mediator și actor al spațiului public. Elementele noi înregistrate în acest sens în sistemul mediativ al republicii ilustrează, neîndoielnic, tendința mass-mediei spre o prezență cât mai pronunțată pe arena politică. Dacă raportăm aceste transformări la caracteristicile unei „democrații centrate în mass-media”, așa cum apar ele în conformitate cu exigențele determinate de experți: a) modernizarea mijloacelor de comunicare care transformă în mod radical formele comunicării sociale și politice; b) modernizarea formelor de concepere a politicii și a exercitării guvernării; c) dinamica nouă a relațiilor stabilite între politicieni, pe de o parte, și profesioniștii mass-media, pe de altă parte, axate pe concurență și competiție

pentru controlul conținutului politic al canalelor mediatic, cu toate semnele ce indică o oarecare apropiere a acestor trăsături și de către sistemul mediatic din Moldova, devine totuși evident că nu putem vorbi în această perioadă despre Republica Moldova – societate „mediatică” ca despre un fapt împlinit.

Oricum, transformările în sfera mediatică din Republica Moldova, manifestate pe parcursul anilor nouăzeci ai secolului trecut, au fost esențiale și au avut un rol însemnat pentru afirmarea lăstarilor reali ai democrației, precum și semnificația primilor pași pentru constituirea unui spațiu public real. Relativ rapid s-au produs schimbările necesare pentru statornicirea unui sistem media modern, asimilând treptat principii și paradigme occidentale verificate în timp.

Din moment ce în Republica Moldova, ca și în alte țări ale fostului bloc socialist, în care s-a produs denunțarea „modelului propagandist (centrat pe atotputernicia emițătorului, pe instrumentalizarea fățișă a mass-mediei și pe victimizarea receptorului)... în favoarea unui model cognitiv bazat pe capacitatea de utilizare a mesajelor și satisfacțiilor unui receptor devenit utilizator de produse politico-mediatic, selecționate într-un mod activ”, după cum au indicat experții, mass-media și-au putut realiza cu adevărat misiunea de mediere în cadrul sferei publice, devenind un suport al schimbării, o supapă a eliberării energiei latente a maselor. De menționat faptul că, în Republica Moldova, acest proces s-a desfășurat treptat, fiind sincronizat cu desfășurarea primelor reforme „restructuriste”, secundând apariția și consolidarea mișcării pentru democratizarea societății și renașterea națională.

Procesul de conștientizare și de afirmare a noilor viziuni asupra rolului presei în societate abroga principiile comunicării mediatic de tip comunist, în care sistemul de reprezentare a faptelor și personajelor în imaginarul colectiv apărea mistificat și deformat, într-un mod bine orchestrat, mizând pe simbioză dintre adevăr și denaturare a faptelor, realitate și iluzie, mobilizare și alienare. Noile realități politice au avut drept consecință dezintegrarea instituțiilor și structurilor comuniste, anihilarea mitologiei comuniste și, respectiv, a factorilor săi comunicaționali (discursuri, mitinguri, slogane, literatura, arta, media). Drept urmare, tocmai în această perioadă s-a produs demararea primilor pași pe drumul eliberării, descătușării mediei, de acum înainte antrenată în reflectarea și aducerea propriei contribuții la prăbușirea sistemului.

Pentru populația Republicii Moldova, ca și pentru alte republici ex-sovietice, manifestarea plenară a nevoii de comunicare era firească – în cadrul unei societăți care din oprimată devenea liberă, posibilitatea dialogului cu și prin mass-media obținea un statut de comunicare participativă. Indiscutabil, existența unor probleme serioase era evidentă mai ales după anul 1991, când Moldova s-a detașat hotărât de fostul imperiu sovietic, declarându-și

independența și suveranitatea. A unor probleme de ordin endogen, mai întâi, care-și aveau obârșia în propriul trecut, în istoria destul de complicată a țării. Era vădită consistență slabă a primelor instituții politice de factură democratică, a noului stat în general, împovărat, în urma conflictelor interetnice și a confruntării militare din anul 1992 cu elementele separatiste din raioanele de Est ale republicii, cu necesitatea rezolvării problemelor integrității teritoriale. Extraordinar de dificile s-au dovedit a fi aici, ca și pretutindeni, raporturile dintre avansarea proceselor democratice și implementarea principiilor economiei de piață, căci o premisă cardinală, care reprezintă și o condiție inerentă a evoluției democratice, este constituirea unui sistem economic normal. Nu sunt de neglijat nici astfel de factori cum ar fi lipsa generală de experiență a participării politice propriu-zise, insuficiența cultură politică a populației. Or, una din condițiile esențiale ale eficienței democrației este un schimb viguros de idei și opinii.

Poate fi acceptată părerea cercetătorului american Peter Gross, care a observat: „În lumea Europei Centrale și de Est de după 1989, sfera publică este la fel de neorganizată ca și celelalte sfere cu care ar trebui să fie corelată”. Cu toate acestea, ar fi incorectă neglijarea contribuției aduse de mass-media din Republica Moldova la structurarea spațiului public emergent, subaprecierea rolului care i-a revenit și-i va reveni și în continuare în ansamblul complex de relații sociale.

Schimbarea peisajului mediatic, favorizată de adoptarea Legii Presei (1994), prin care se stipula posibilitatea editării publicațiilor fără o autorizare specială, s-a produs prin afirmarea presei de opinie, atât de corespunzătoare noilor realități (fapt consemnat ca fiind caracteristic și altor țări, în care spațiul public se structurează în jurul modelului de comunicare reprezentat prin presa de opinie), urmând ca ulterior, pe parcursul anilor, să se manifeste o presă, înțeleasă și ca întreprindere comercială, în corespundere cu modelele occidentale contemporane, să se impună tehnicile marketingului în comunicarea socială, implicând primatul normelor spectacolului și ale imaginii, în detrimentul argumentării și al expresiei. În cazul unor astfel de evoluții ce favorizează creșterea audienței, dar și proliferarea unor conținuturi noi, marcate de senzaționalism, s-ar părea, la prima vedere, că se produce o extindere a spațiului public, sporește posibilitatea cetățenilor de a face schimb de opinii, de a dialoga, atât între ei, cât și cu instituțiile prin intermediul diferitelor mijloace de comunicare, acest lucru presupunând o amplificare a democrației și a spațiului public, însă, așa cum arată practica, împlinirea dezideratului de o reală comunicare democratică, în definitiv, întârzie, și potențialul mass-mediei ca element constitutiv și reconfortant al spațiului public rămâne a fi insuficient valorificat. Evoluția sistemului mediatic – cu toate aspectele pozitive

ce le comportă, inclusiv afirmarea mediilor de vocație critică (*Săptămâna, Jurnal de Chișinău, Ziarul Național, Timpul* ș.a.) – produce aceleași efecte diminuante, deși în cazul unei societăți în tranziție găsirea unei justificări poate fi mai ușoară: (de exemplu, deficiențele democrației în devenire).

Au fost atestate situații complicate și paradoxale în evoluția mass-mediei din Republica Moldova. Astfel, instituțiile mediatice au manifestat anumite tendințe de a se complăce în ipostaza ce și-au asumat-o benevol: de observator al incitantelor evenimente. După ani grei de profesare a unei comunicări mai mult formalizate și dirijate cu strictetețe în mod centralizat, obținerea dreptului nelimitat la cuvânt a condus la iluzia omnipotenței mass-mediei. În realitate, lucrurile luau o altă întorsătură. Transformarea mass-mediei într-un adevărat instrument de dialog social apărea destul de anevoioasă în situația când în locul intoleranței totalitare a apărut, așa cum a fost remarcat, o multitudine de intoleranțe, în care avalanșa asurzitoarelor monologuri nu le permitea vorbitorilor să se audă unul pe altul. Totodată, centrarea mesajului mediatice doar pe blamarea elementelor sistemului perimat nu mai era suficientă. Pentru a-și demonstra postura unei forțe capabile să producă influență, mass-media aveau nevoie de o reorientare spre promovarea unui program constructiv, de completare a viziunilor propuse prin noi perspective de abordare a realității. Desigur, în contextul unor semne evidente de polarizare a societății, de confruntare deschisă a ideologiilor, de creștere a numărului persoanelor antrenate în viața publică, precum și în contextul varietății și diversității intereselor implicate, presa, în totalitatea ei, nu putea pretinde la rolul absolut de element unificator al societății. În același timp, perseverarea în realizarea comunicării doar de tip contestatar (care poate avea și impactul benefic atunci când întreprinde analiza programelor și performanțelor politice ale partidelor, evaluarea discursului liderilor politici) reducea simțitor potențialul mass-mediei.

Statutul ascendent pe care și-l asuma, în această perioadă, mass-media generează și anumite pericole și probleme. Pe de o parte, mass-media creează un nou și adevărat spațiu public. Pe de altă parte, ele pot crea, în același timp, un spațiu public fals care, chiar și în cazul utilizării bine intenționate, se poate depărta de realitate. În definitiv, deficiențele care afectează funcționalitatea mass-mediei provin din deficiențele mediului politic, exprimate, așa cum s-a observat, prin complicitate în camuflarea informației, intervenția în viața privată și discreditarea transparenței, opacitatea publică a instituțiilor, spiritul corporativist, simplismul în tratarea realității, servilismul în fața elitelor politice și insensibilitatea la problemele cetățeanului.

O anumită trăsătură semnificativă a situației consta și în faptul că proliferarea câmpului informațional avea loc concomitent cu atomizarea corpului social. Și dacă fragmentarea socială (un fenomen, în general, firesc într-o fază

incipientă de autoidentificare a categoriilor sociale, până nu demult operante într-un spațiu social omogenizat) nu poate stimula constituirea instantanee a unor structuri politice complexe, nici mass-media, la rândul ei, nu reușește să ajungă la conturarea unui tablou integral al realității, interpretând-o mai degrabă ca pe o imagine mozaicală, ale cărei conexiuni sunt detectate și percepute cu greu de ansamblul auditoriului. Se profilează, în consecință, o incertitudine a punctelor de reper, atitudinea critică, urmată de cerința transformărilor, se prezintă, astfel, fără a dispune de o aparentă legătură. Coordonatele politico-mediatică oscilează între fapte și probleme mereu noi, dar interpretarea lor sintetizată se produce foarte anevoios.

Acestea au fost principalele premise în cadrul cărora a erupt noua comunicare, afirmându-se, odată cu primele posibilități de liberalizare apărute în spațiul politic de formulă veche, în circuitul politic dintre cetățeni și sfera politică, dominat anterior univoc de partidul totalitar.

Obiectivul propus – susținerea reformării societății și consolidarea cuceririlor democratice – nu era deloc simplu. Noul sistem mediatic încă nu era constituit, ansamblul mijloacelor de comunicare prezentând, în perioada afirmării noilor principii mediatică, un tablou destul de eterogen. Mass-media, bazându-se inițial mai mult pe intuiție, au încercat să achite creditul de încredere pe care-l obținuse deja de la audiență. Acordarea presei (scrise și electronice) a rolului de arenă pentru punerea în scenă a noii politici a generat un proces de redefinire a direcțiilor, spațiilor și modalităților comunicaționale, mizând, în majoritatea cazurilor, pe abstragerea aproape completă de la experiența precedentă. Orientarea era, fără îndoială, justă, căci comunicarea constituită în cadrul vechiului sistem nu mai putea satisface exigențele noi.

Consolidarea democrației (una din cele trei componente cardinale ale procesului de democratizare, în accepția lui Samuel Huntington, de rând cu sfârșitul unui regim autoritar și stabilirea unui regim democratic) se dovedește a fi obiectivul cel mai complicat al noului regim și, implicit, al noii comunicări. Indiscutabil, foarte multe depindeau aici de clasa politică a noii democrații. Ea are misiunea să convingă populația despre valoarea pe care o au libertățile recent cucerite, despre rolul prioritar al protecției cetățeanului în fața puterii arbitrară și despre legiferarea exercițiului democratic al guvernării. Este de datoria ei, în același timp, după cum a subliniat politologul Juan Linz, să-i explice poporului imposibilitatea de a depăși în scurt timp moștenirea tristă a anumitor guvernări non-democratice și suma erorilor care au provocat criza actuală sau au contribuit la declanșarea ei. Guvernării au o sarcină dificilă și ingrată de a-i spune populației că democrația nu oferă încă o ameliorare economică imediată; că fără o dezvoltare a economiei nu se va putea ajunge la o mai mare echitate socială, cu toată îmbunătățirea situației pe care o comportă;

că, în fine, succesul unei societăți nu este un rezultat al acțiunilor statului și nici al celui mai bun dintre guverne, dar a efortului unit al întregii societăți.

Actualul proces politico-mediatic din Republica Moldova este caracterizat de evoluția mass-mediei de la politizarea mesajului, caracteristică pentru perioada inițială a marilor transformări, la mediatizarea politicii, înțelesă nu numai ca o simplă reflectare a realității politice, dar și ca un ansamblu de acțiuni specifice promovate de mass-media și realizate întru construcția spațiului simbolic al politicii, mai mult, influențarea lui intensă, directă și, uneori, nedisimulată.

Consemnând apariția noilor caracteristici, proprii comunicării contemporane (lucru ilustrat și de comunicarea practică de mediile moldovenești), sociologul francez Alain Touraine remarcă necesitatea revizuirii schemelor politice tradiționale la examinarea întreprinsă, și arată, în consens cu Dominique Wolton, că politicienii trebuie să se obișnuiască să împartă spațiul public cu mijloacele de comunicare și cu opinia publică, cu care se află într-o relație dinamică și dialectică. Tocmai acești trei actori – politicienii, mass-media (jurnaliștii) și opinia publică (exprimată prin intermediul sondajelor de opinie) determină specificul universului comunicațional actual. Este cunoscută consubstanțialitatea interacțiunii dintre actorii nominalizați, care este determinată de circulația simultană a discursurilor acestora, generând procesul de comunicare politică și fiind asigurată de ea.

Cu alte cuvinte, raportat la alte experiențe, procesul politic din Republica Moldova a cunoscut tendințe similare, manifestate expres prin prezența în viața politică a unei integrări specifice a acțiunii politice și a celei comunicaționale, care se manifestă spectaculos și influențează dinamica dezvoltării social-politice. Democratizarea vieții social-politice a impus în practica politico-mediatică fenomenul mediatizării, a acelei abordări mediatică care dictează focalizarea atenției asupra construcției unor „personaje virtuale”, asupra prezentării politicii ca spectacol. Personalizarea politicii, prin care calitățile personale ale liderului devin conținutul supraponderal al ofertei politice propuse de partid, de formațiune politică, se afirmă în mod plener în calitate de element central al mediatizării, constituind una din provocările democrației mediatică.

Calea spre râvnitele virtuți democratice și economice s-a dovedit a fi, de fapt, mult mai dificilă decât părea în anumite momente festive ale tânărului stat. Principalele dileme ale noilor elite (politice și mediatică) s-au configurat într-o serie întreagă de întrebări, dominate de sacramentalele: „Ce-i de făcut?”, dar mai ales „Cum?”. Tranziția înseamnă, de fapt, o perioadă de căutare și de găsire a răspunsurilor la multiplele interpelări înaintate de procesele cotidiene ale vieții sociale: cum să fie implementate principiile economiei de

piață în condițiile menținerii încă în societate a mentalității statului paterna-
list? Cum să fie efectuat în mod echitabil și corect procesul de privatizare?
Cum să se producă liberalizarea economiei fără să fie afectate categoriile so-
cial vulnerabile ale populației? Cum să se procedeze pentru a converti energia
socială eterogenă într-un consens în favoarea reformelor lansate? Cum să fie
asigurată aprofundarea și ireversibilitatea transformărilor democratice în ca-
drul circumstanțelor noi, lipsind acum mecanismele și metodele autoritare de
influență și control?

În aceste condiții s-a redus brusc numărul publicațiilor și tirajul lor, s-a
produs o diminuare a încetățenitei deja atenții manifestate de societate pentru
mass-media. Declinul presei a fost provocat de mai mulți factori, principalul
din ele fiind noua ambianță economică, marcată de lipsa unor rezultate palpa-
bile ale desfășurării reformelor economice, fapt care a și determinat trecerea
mass-mediei pe planul secund al interesului public. Scăderea drastică a nive-
lului de trai (costul social al reformelor a echivalat cu pauperizarea vădită a
unei mari părți a populației), pe de o parte, precum și extrem de anevoioasa
manevrare a publicațiilor în spațiul informațional dominat acum de legile pie-
ței (cu respectiva sporire vertiginosă a prețurilor pentru hârtie, energie, trans-
port, telecomunicații, servicii poligrafice, servicii de difuzare) nu putea să nu
afecteze mecanismele dezvoltării mass-mediei naționale. Prețul de vânzare
al periodicelor a intrat într-o disproporție crasă cu standardele financiare ale
populației. A deprinde arta *businessului* informației s-a dovedit a fi mult mai
complicat decât a ține lecții de democrație. Drept reacție s-a produs o restruc-
turizare a pieței informaționale: periodicele de informare și opinie au început
să fie strâmtorate tot mai intens de presa de evaziune și de divertisment, cu
predilecția acestora spre superficialitate, spre senzaționalismul facil.

Noua situație a mass-mediei provenea astfel dintr-o încrucișare a factori-
lor, dintre care primatul revenea conjuncturii economice nefaste. Existau însă
și factori intrinseci care au contribuit la moment la receptarea mass-mediei
de o bună parte a audienței drept o oglindă echivocă. Iureșul evenimente-
lor social-politice a determinat o hipertrofiere a elementului „opinie” în de-
trimentul acoperirii mediatice propriu-zis informaționale, fapt evident atât
în plan cantitativ (prin spațiul ce-i revenea în paginile presei), dar mai ales
calitativ (când practic din orice intervenție jurnalistică transpărea atitudinea
nedisimulată a autorului). Prin promovarea unei informații incomplete, prin
inconsistența analitică a intervențiilor, prin atenția exagerată acordată pseu-
doevenimentului, dimensiunii spectaculare a faptelor, prestigiul mass-mediei
și credibilitatea lor, care constituie bazele unei comunicări eficiente, au fost
afectate. Construcția noului câmp informațional se desfășura, deci, în condiții
complicate, confruntându-se cu o mulțime de obstacole.

A devenit evidentă insuficiența cadrului juridic în care activau mass-media. În linii generale, noile mecanisme de reglementare ale existenței mass-mediei au fost consfințite de noua legislație, care a lichidat vechiul monopol deținut de stat asupra activității editoriale, a abrogat cenzura, a reglementat relațiile între fondator-editor-cititor. Pe parcurs însă s-a constatat un deza-cord vădit dintre principiile democratice proclamate în mod constituțional și transpunerea lor în viața reală. Procesul afirmării mass-mediei în conjunctura social-politică și economică nouă s-a confruntat, așadar, cu o serie întregă de obstacole. Insuficiența experiență managerială, imperativul implementării tehnologiilor noi, existența monopolului asupra rețelei de difuzare a presei, politica fiscală drastică, inconsistența pieței publicitare - simpla nominalizare a câtorva din aceste bariere - demonstrează, în fond, că depășirea acestora va necesita un efort constant și totodată sincronizat la dezvoltarea economiei naționale. Presa dependentă financiar nu poate fi cu adevărat liberă. Sunt concludente în acest sens două exemple. Primul vizează ziarul *Sfatul Țării*, publicație fondată de primul Parlament al Republicii Moldova în anul 1990, cu scopurile clare - explicarea și promovarea politicii organului legislativ. Încadrarea în redacție a unor jurnaliști de înaltă ținută profesională a determinat un nivel susținut al intervențiilor cotidianului, a asigurat publicației un grad considerabil de popularitate în mijlocul cititorilor. S-a dovedit însă că tendința ziarului spre realizarea unei informări coerente și imparțiale, spre reprezentarea, în propriul mod, a intereselor publicului larg, s-a ciocnit de interesele grupurilor și fracțiunilor parlamentare, care, fiecare în parte, dar și în ansamblu, nu admiteau autonomia aparatului profesional, opțiunile și atitudinile "necontrolate" exprimate de jurnaliști. Aspirația *Sfatului Țării* de a se deetatiza n-a avut sorți de izbândă. Conflictul a culminat cu o grevă spectaculoasă a colaboratorilor redacției în piața centrală a capitalei, revendicându-și dreptul la independență profesională, dar, în cele din urmă, nonconformistul *Sfatul Țării* și-a încetat apariția.

Cât este de dificil a pendula între independență și subordonare financiară mărturiseste și exemplul unui alt cotidian național *Moldova Suverană*, fostul oficios al Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, practic cea mai veche publicație din republică. După anul 1990 ziarul apărea având drept fondatori Guvernul Moldovei și colectivul redacției. La 22 ianuarie 1994, invocând motivul că de un an puterea executivă nu contribuie la editarea ziarului, colectivul redacției a proclamat independența publicației. Era, în fond, eludând chiar aspectele pur economice, o reacție elocventă la atmosfera de limitare a independenței mass-mediei, la tendința structurilor statale de a-și prolunga exercitarea influenței asupra mijloacelor de comunicare. Însă în calitate de ziar independent *Moldova Suverană* a existat doar 48 de ore, după

care publicația a fost nevoită să revină la statutul vechi, iar după alegerile parlamentare din iulie ale aceluiași an noul guvern și-a asumat rolul de unicul fondator al publicației.

În definitiv, situațiile relatate constituie niște paradigme relevante ale timpului, demonstrând că renunțarea la controlul asupra mass-mediei nu se produce atât de ușor. Dar și experiența altor țări atestă, de fapt, că nicăieri nu se renunță cu ușurință la controlul asupra mass media, mai ales asupra celor audiovizuale. Oricum, procesul de etatizare a presei în Republica Moldova s-a desfășurat destul de rapid, cota publicațiilor controlată de instituțiile statale scăzând de la 90% în anul 1990 la circa 50% în anul 1994 (fapt care, oricum, a fost interpretat de cercetători ca „un număr impunător al periodicelor oficiale), continuând de-a lungul anilor să se reducă în continuu. Totuși, controlul statului asupra, practic, celor mai importante mijloace de comunicare în republică – compania de Stat *Teleradio Moldova* și două publicații guvernamentale de circulație națională – *Moldova Suverană* și *Независимая Молдова* – s-a păstrat un timp.

Evident, intransparența în activitatea mass-mediei se va menține atâta timp cât mijloacele de comunicare nu vor prezenta o reală valoare comercială. La moment însă un număr tot mai mare de ediții periodice, stații radio și tv, care s-au constituit ca ediții independente și au gustat din aerul binefăcător al libertății în faza inițială a democratizării, confruntându-se cu greutatea de ordin financiar, își pierd independența și trec sub aripa unor puternice grupuri economico-financiare. Considerațiile științei actuale converg, în principiu, asupra faptului că în bătălia pentru democratizarea spațiului mediatic se confruntă trei logici: logica pieței, logica statului, logica mișcărilor sociale, și că numai cea de la urmă îi permite cetățeanului să-și câștige un loc plener și activ în cadrul sferei publice. Traectoria dezvoltării mișcărilor sociale în Republica Moldova a urmat un făgaș similar celor încetățenite deja în practica democrațiilor occidentale: transformarea mișcărilor sociale în partide politice.

Mass-media constituie pentru partide o extraordinară resursă de legitimare și influență politică. De notat că, în Republica Moldova, partidele tindeau de la început să dispună de ziare proprii, acestea, la rândul lor, practic fără excepție, manifestând ambiții de a se prezenta drept ziare naționale. Nu lipsea însă nici fenomenul invers: transformarea presei naționale în „ziare de partid”, partizanatul politic promovat de mass-media ce se declarau, pentru mărirea credibilității, drept independente ori au statutul de instituție publică. Dacă angajarea politică a unei publicații de partid poate fi justificată, tendința de afiliere politică ușor deductibilă a unei publicații cu pretenții de a avea un statut de imparțialitate nu are nimic comun cu noțiunea de *fair play*. „Logica partidelor” strămtorează însă așa-numita „logică a mass-mediei”. Competiția

partidelor stimulează acapararea mass-mediei: efectul lor amplificator nu este nicidecum de neglijat. Configurația istorică face din majoritatea periodicelor actori politici, aducând mass-media în ansamblu, așa cum recunosc observatorii, în capcana ultrapolitizării. S-a impus astfel modelul unui jurnalism politic-interpretativ, de multe ori agresiv și impulsiv, iar viziunile pluraliste realizate în cheia juxtapunerii sunt substituite prin pluralism de confruntare. Ca rezultat, a crescut pericolul alunecării spre reducerea complexității conflictelor politice, spre declarativismul subiectiv, impunerea propriei poziții drept adevăr în ultimă instanță, în definitiv, spre superficialitate. Iar jurnalismul superficial, conjugat cu angajamentul politic, devine și mai superficial și, practic, manipulativ. Oricât de paradoxal ar părea, dar în consecință, în loc de exercitare a acțiunii de generare a consensului, jurnaliștii contribuiau la consolidarea tendinței clasei politice spre autonomie.

În fond, cele expuse confirmă faptul că mass-media și politica sunt două vase comunicante, și orice mișcare în una din aceste sfere este imediat resimțită în cealaltă. Dinamica dezvoltării mass-mediei în Republica Moldova demonstrează că și aici, ca și în alte părți, este valabilă concluzia: mijloacele de comunicare nu numai exercită rolul de mijloc prin intermediul căruia este prezentată politica; ele însele constituie un factor politic transcendent. Iar carențele semnalate vizând procesele comunicaționale în general sunt cu atât mai evidente într-o perioadă de instabilitate, având un impact pronunțat asupra societății în tranziție.

Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar

POLITICA ȘI MORALA

Morala și politica constituie noțiunile cele mai importante ale teoriei sociale și politice. Esența lor rezidă în aceea că aceste noțiuni reflectă existența interconexiunii celor două forme (cele mai importante) ale conștiinței sociale, două sisteme anumite ale organizării sociumului, două tipuri de reglementare a relațiilor diverselor comunități sociale – eposuri, clase, grupuri sociale, partide politice, asociații obștești etc.

Conștientizarea interacțiunii politicii și moralei atrag atenția oamenilor de știință spre cercetarea proceselor general civilizationale, contextului societății contemporane și elucidării particularităților interacțiunii politicii și moralei în fiecare societate națională. În ceea ce privește Republica Moldova, este evident că morala ei și politica evaluau, ținându-se seama de procesele sociale ale contemporaneității, în dezvoltarea lor independentă și în influența politicii asupra moralei. Dialectica moralei și politicii include, de asemenea, particularitățile contextului istoric al unui anumit stat, în cazul dat – al Republicii Moldova.

1. Bazele morale ale societății moldovenești contemporane

Morala în spațiul politic al Republicii Moldova s-a format pe făgașul dezvoltării civilizației mondiale: parcurgând istoric treapta civilizației „tradiționale” (agrare), unde predominau normele și regulile morale ale solidarismului comunitar, întâi de toate, celui țărănesc, iar în „vârfurile” unor astfel de sociumuri se practicau coduri de castă ale mărinimiei și generozității, această morală se caracteriza drept „firească” (C. A. Helvetius, P. Holbach). Ulterior, odată cu dezvoltarea civilizației industrial-urbanistice, morala socială a căpătat reguli universale ale comportamentului de piață și politic – trăsături ale moralei numite de către cercetători „rațională”, ai cărei adepți au fost F. Bacon, T. Hobbes, I. Locke. Morala rațională determină comportamentul. Un atare mod de comportament este actul alegerii libere a omului, motivația personală rațional-egoistică în comportament, iar noțiunea de raționalitate presupune priceperea de a-și planifica activitatea vitală, aptitudinea pentru autocontrolul lăuntric, încrederea în sine, în priceperea de a verbaliza și cenzura faptele proprii și ale altora. Etapa dată a evoluției moralei societatea moldovenească a parcurs-o în condiții de experimente sociale ale utopismului comunist – în teorie, și ale totalitarismului – în practică, ceea ce inevitabil s-a răsfrânt asupra trăsăturilor conștiinței sociale contemporane morale în Republica Moldova.

Față de morala socială contemporană a Republicii Moldova este aplicabilă și ipoteza cu privire la morala „postindustrială” (postmodernă, postpostmodernă) în lumea în curs de globalizare.

Această perioadă, ce s-a prelungit pentru un secol, F. Nietzsche a caracterizat-o ca fiind o perioadă a „reconsiderării valorilor”. Acest interval istoric a fost determinat de transformările economice în comunitatea mondială – revoluția tehnico-științifică și informațională și de calitățile globalizării. Globalizarea introduce în viața statelor moderne practici geopolitice și geoeconomice noi, la care sunt nevoite să reacționeze morala și etica. Acest proces presupune nu doar interacțiunea și o apropiere a economiilor statelor – prin divizarea funcțiilor economice, dar și pe segmentul activității politice – prin unificarea statelor prin intermediul unui corp de legi formalizat. Altfel spus, globalizarea este nu doar creșterea eficacității producției, raționalizarea tehnologiilor, integrarea la scară mondială, dar astăzi globalizarea este preocupată și de prioritatea ce s-a impus a neadmiterii catastrofelor și păstrării vieții pe pământ. În ultimul deceniu, la aceste sarcini s-au mai adăugat preocuparea comunității mondiale de acordarea de ajutor tinerelor democrații și mișcărilor împotriva regimurilor totalitare. Aceste priorități devin un brand al societății postmoderniste. Ele legalizează necesitatea contopirii și interpenetrării categoriilor politice și morale la scară mondială. Este tot mai evident că multe sarcini sociale pot fi realizate doar printr-o mobilizare morală generală a cetățenilor. La nivel internațional, statele postmoderniste nu mai au libertatea de acțiune. În fața unor perspective ale instabilității, catastrofe mondiale și pericole ce amenință omenirea, politicienii lumii sunt nevoiți să se preocupe de o orânduire a lumii corectă și, deci, o orânduire morală. Nici un stat nu este în stare să realizeze multe cu forțe proprii.

Morala perioadei globalizării supune unei reevaluări morale raționale creată de Epoca Renașterii, când omul era pe poziția de „rege al naturii”. În cadrul acestei morale, omenirea, satisfăcându-și necesitățile materiale, tinzând spre un confort maxim și profesând o filosofie a consumului și hedonismului, nu a acordat atenție mediului înconjurător, nu a calculat consecințele influențelor sale majore asupra mediului. Acum în fața omenirii s-a impus necesitatea de a revizui valorile morale. Și nu în sensul căutării în continuare a unor justificări ale absoluturilor antropocentrice – orientării consumeristice, satisfacerii dorințelor umane, exploatării resurselor naturale, ci în sensul elaborării unui nou sistem de valori, care să devină comun pentru toate popoarele lumii.

Omenirea se îndepărtează de antropocentrism și în sfera raporturilor sociale. În condițiile globalizării, altfel se pune problema privind inechitatea socială și atitudinea față de aceasta a moralei ce s-a schimbat. Postmodernul,

consideră mai mulți cercetători occidentali, clatină și zdruncină trăinicia parametrilor sociali inerenți societății industriale: structura pe clase, formele stabile ale familiei, rolurile gender, atitudinea față de muncă, relațiile reciproce dintre majoritate și minoritate etc., organizând într-un fel nou valorile morale. Morala epocii globalizării începe să se autodetermine într-un fel nou și față de problematica under-clasei, „celor lipsiți de putere ai acestei lumi” (atât față de anumite persoane sau grupuri, cât și față de anumite țări, care s-au împotmolit în sărăcie și izolare economică).

De menționat că procesele globalizării sunt încă departe de a fi încheiate. Aceasta înseamnă, pentru majoritatea țărilor atinse de globalizare, o continuare a identității lor sociale pe aceeași bază – pe baza principiilor și valorilor moralei raționale. În plus, sistemele normativ-valorice posedă un grad înalt al stabilității, inerție istorică, generând problema coexistenței îndelungate a sistemelor eterogene.

Toate cele expuse se referă și la contextul istoric al Republicii Moldova, transformările ce au loc în morala comună s-au resimțit și în morala societății moldovenești – cu coliziunile istorice inerente ei. Republica Moldova, la fel ca și un șir de alte state democratice noi care s-au format în spațiul postsovietic, traversează o perioadă a transformărilor profunde în economie, politică, viața socială și spirituală – perioada de tranziție de la regimul totalitarismului la democrație, de la dependența imperială la libertate și autodeterminare, de la economia dirijată la condițiile de piață și proprietate privată, de la o situație social-politică de impas la alegerea căii de dezvoltare ascendentă pe baza ideii naționale și a experienței istorice a țărilor dezvoltate ale lumii. Această perioadă a căpătat o prelungire pe un termen îndelungat, agravând starea de incertitudine în toate sferele vieții sociale, iar problema centrală a proceselor transformării o constituie anume „categoria «incertitudinii» drept caracteristică structurală a transformării”, conform definiției politologului american Valerie Bunce. Societatea care traversează o perioadă a unor condiții de viață deosebite este, de asemenea, un purtător al unei morale specifice, care, la fel, se caracterizează prin nesiguranță, căci doar într-o astfel de societate „au putere circulatorie” valorile trecutului, din care societatea iese, ale prezentului, în care societatea trăiește, și ale viitorului, spre care ea tinde.

Dacă să structurăm valorile spirituale, care constituie conștiința socială în Moldova contemporană, în compendii concepționale, atunci în „coexistența specifică a sistemelor eterogene” pot fi evidențiate următoarele „blocuri” „ideologico-conceptuale”, la a căror sferă se raportă și morala socială:

- complexul sovietico-socialist;
- totalitatea de principii ce corespund ideii liberale; ;
- sistemul de valori și directive caracteristice tradiției religioase ortodoxe;

• orientările și principiile sociale privind ideea consolidării și dezvoltării specificului etnocultural.

„Companiile” conceptuale menționate, fiind generate de condițiile obiective ale vieții în societatea moldovenească contemporană, la rândul lor, generează și principiile moralei pe care o profesează societatea. Cunoscutul „clivaj” al conștiinței sociale, inclusiv al celei morale, necesită o cercetare profundă necondiționată din partea științei politologice, căci morala ca însușire practico-spirituală a lumii capătă o însemnătate deosebită în momentele istorice când societatea aspiră spre un scop mare și semnificativ. Un astfel de scop de mare semnificație pentru Moldova este realizarea rezultatelor unor transformări democratice grandioase ce derulează în stat în etapa istorică actuală și alăturarea la procesul globalizării, un prim pas de succes spre care îl constituie aderarea la Uniunea Europeană.

Cea mai răspândită și insistent declarată doctrină morală în societatea moldovenească este cea religioasă (în cazul Moldovei – creștin ortodoxă). Se poate afirma cu certitudine că, în anii de independență a Moldovei, principiile religioase (creștine) au o prezență simțitoare, deși nu au devenit dominante în societatea noastră. Până în prezent se resimte o ignoranță religioasă generală a maselor, inclusiv în ceea ce privește pătrunderea în conținutul poveștelor morale creștinești. Mai mult, anume doctrina religioasă contemporană conține garanții privind venirea „vremurilor celor de pe urmă”, vremurilor decăderii extreme a moravurilor, fapt pentru care se impune ideea că societatea nu numai a fost pătrunsă de regulile de conduită (poruncile) morale creștinești, dar și a admis un recul în partea opusă (negativă).

Prezența etico-morală creștinească în societatea noastră poate fi apreciată deja din punctul de vedere al producerii producției ideale – cunoștințelor morale, idealurilor, sentimentelor, deprinderilor, normelor etc. – în calitate de cod modal universal respectat. Căci dacă nu are în față un codice al recomandărilor etice și idealurilor morale, un cod privind motivația morală și sancțiunile, un regulator instituțional al normelor etice ale conduitei, cum poate omul să judece despre corespunderea sa idealului moral? Cu alte cuvinte: cum ar fi știut oamenii care este vina, dacă nu ar fi la curent cu Legea moralei? – O astfel de cunoștință privind idealul moral oferă oamenilor poava creștinească, iar posibilitatea de a încerca sentimentul de „răsplată a dreptății” o acordă biserica. Grație Creștinismului și Bisericii Ortodoxe, în viața noastră au revenit virtuțile precum răspunderea personală, jertfirea de sine – în calitate de ideal moral, caritatea, filantropia – în calitate de norme ale conduitei.

Cu o anumită doză a condiționalității, pot fi evidențiate direcțiile principale ale participării tradiției creștine în formarea structurii morale a

personalității și a principiilor morale ale societății contemporane. Aceste direcții sunt următoarele:

- familiarizarea cu normele eticii;
- convingerea în valoarea (înseamnăta) lor;
- aprobarea practică a normelor etice drept linie reală de conduită, direc-tivă reală în comportamentul personal.

Adepti ai programului etic creștin-religios în societatea moldovenească în prezent sunt cu mult mai mulți decât pe vremurile presingului ateist. Acești adepti sunt atâția câți au fost în stare să conștientizeze că:

- dobândirea moștenirii morale creștinești se dovedește a fi un lucru nu tocmai atât de simplu și necesită o pătrundere profundă în conținutul evan-ghelic;

- ascensiunea omului spre patrimoniul creștin spiritual-moral înalt este o muncă de cea mai mare importanță, iar să urmezi această cale înseamnă să dai dovadă de curaj, ce nu este după puterile tuturor;

- alăturarea la principiile morale creștine trebuie să fie în condiții de liberă alegere.

Ridicarea prestigiului învățaturii morale religioase în societatea moldo-venească în ultimele decenii confirmă ideea că politica determină morala. Schimbările politice ce s-au produs în Moldova în anii '90 ai secolului XX au avut un efect pozitiv asupra rolului religiei și bisericii. În avântul mișcării revoluționar-democratice de la începutul anilor '90, în opoziție cu politica „nemiloasă și fără credință în Dumnezeu” de pe vremurile sovietice, s-au făcut auzite apeluri de a reveni la începuturile morale ale Creștinismului și a le readuce în politica reală. A venit timpul nu numai al manifestării în masă a libertății culturii, dar, totodată, și al exprimării simpatiilor ideologice și mo-rale ale cetățenilor. Societatea, în majoritatea sa politic activă, a ales valorile și virtuțile religioase (creștine) morale pentru viitorul său – atât politic, cât și apolitic. Însă trebuie să se țină seama ca influența religioasă în Moldova să nu vină în vreo contradicție cu procesul democratizării. Să ne amintim acțiunile de protest inițiate de Biserica creștină în legătură cu Legea cu privire la egalitatea de șanse, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova. În afară de acestea, întrepătrunderea ideologică a aparatului administrativ-bisericesc și a structurilor de stat poate fi o încălcare a libertății confesionale. Realități în țara noastră adeseori devin voluntarismul, implicarea instituțiilor bisericești în viața politică, mai bine zis, în lupta politică. Uneori, anume în companiile electorale doctrina religioasă morală se exploatează de către politicieni în mod nejustificat. Cu înaintarea cu succes a Moldovei pe calea dezvoltării democrației vine în contradicție faptul că ideologia religioasă (ortodoxă pen-tru Moldova), de fapt, se transformă în una de stat, care predomină, creând

pericole de o posibilă alunecare a țării spre tradițiile cele mai rele ale trecutului. Aceasta, la rândul său, poate duce la exercitarea unei rezistențe morale a societății împotriva „ideologiei obligatorii”.

Dacă e să ne asumăm munca de „a deduce” din totalitatea de principii ce corespund ideii liberale un program moral pe care această idee îl poate propune societății contemporane (prin producerea eventuală, spontană a părerilor și stărilor de spirit), atunci acest program, deja prin definiție, produce norme morale ale individualismului, inițiativei, libertății personale, succesului individual, corespunzătoare normelor moralei raționale. Particularitățile contextului istoric al Republicii Moldova sunt de o așa natură, încât valorile moralei naționale societatea moldovenească le însușește în timpurile post-socialiste. Aceste valori în mare parte au venit în schimbul principiilor morale ale socialismului, înlocuind colectivismul, prioritatea bunurilor comune față de cele personale, neglijarea bunăstării materiale, conformismul, declarate de socialism. Valorile liberalismului se înrădăcinează în societatea moldovenească în condiții de cenzurare a acestora din partea unor alte programe ideologico-concepționale. Din perspectiva oamenilor care împărtășesc, printre altele, cele creștin-ortodoxe sau sovietico-socialiste, multe din totalitatea de principii ce corespund cu ideea liberală nu este moral. Primii apreciază concepțiile și normele comportamentale liberale ca fiind vulgar-utilitariste, programatico-hedonistice. Ceilalți apreciază astfel de concepții drept egoiste, care ignoră interesele societății. De pe pozițiile moralei specifice compendiului conceptual sovietico-socialist, normele morale liberale „nu corespund esenței colectiviste a moralei socialiste”. Adeseori poziția vitală liberală este declarată în genere imorală deoarece este departe de povața creștinească a supușeniei, răbdării, credinței, carității și de declarațiile comuniste privind abnegația și colectivismul.

În favoarea idealurilor morale ale „compendiului” conceptual-liberal este faptul că acestea împreună cu cele religioase constituiau idealuri spre care tindea societatea, care a efectuat revoluțiile democratice și a ales calea libertății și inițiativei. Un indice al tendințelor morale ale opiniei publice din perioada restructurării a devenit „westernizarea” acestor tendințe. Și această latură a moralei liberale se intensifică în societatea moldovenească contemporană prin cursul politic trasat spre globalizare, spre aderare la Uniunea Europeană. Principiile liberale se caracterizează de către cercetătorii contemporani ca fiind mai firești naturii omului, și, deci, mai progresiste. O trăsătură forte a moralei liberale este gradul înalt al autodeterminării personalității, pe care l-a obținut cu această morală, sentimentul crescând al propriei demnități, inclusiv exigențele morale înalte ale personalității față de sine.

În condițiile unei noi repartiții a proprietății și a rezultatelor muncii sociale, morale capătă o nouă semnificație. În cadrul transformărilor liberal-democratice ale sistemelor politice și economice în spațiul postsovietic o unică ideologie a echilibrului social o pot constitui valorile morale drept o întruchipare a ideilor privind: egalitatea oamenilor vizând demnitatea; libertatea firească; echitatea ca exprimare a ajutorului reciproc.

Principiile morale ale liberalismului atestă o nouă atitudine față de muncă – nu doar ca față de un criteriu al nivelului de trai (în sensul concepției americane „bunăstare prin muncă”), dar și ca față de o cheazășie a independenței și respectului de sine.

Liberalizarea vieții sociale aduce pe făgașul realității raporturile reciproce ale moralei și politicii în ceea ce privește armonizarea acestora în condițiile societății democratice și reunirii lor pe o temelie pozitivă.

Toate acestea sunt elemente forte ale moralei, „care corespund ideii liberale”. Însă nu trebuie să uităm că liberalizarea comportă astfel de noi calități ale vieții societății precum:

- prezența pieței pretutindeni, inclusiv în cultură;
- crearea unui câmp informațional mondial unic;
- includerea în procesul tehnogen global.

Spre aceste fenomene ale vieții societății liberale sunt îndreptate cele mai multe pretenții ca fenomene ce produc valori morale ambigue.

Puterea influentă a pieței și „mărfii” generează „cultura maselor”, iar în masa critică a acesteia – „kitsch-ul” – întruchiparea prostului gust și a imoralității. „Degradarea culturii este o măsură a demoralizării societății, a pierderilor spirituale și morale ale omului”, scria A. Schweitzer pe timpurile când piața de-abia încerca să pătrundă în sfera culturii. De aceea filosoful îndemna oamenii să fie „vigilenți” la consumul de produse ale culturii de calitate inferoară și de valori morale suspecte ce se conțin în acestea.

Acuzații privind conținutul moral dubios se aduc mass-mediei actuale și internetului, care diseminează neîmpiedicat în toată lumea – alături de informațiile pozitive și, indiscutabil, utile – banalități, violență, pornografie, favorizând instinctele josnice și depravarea morală. Astăzi este greu să supraapreciez important.

Mass-media dispun de largi posibilități pentru a pregăti societatea în vederea perceperii principiilor vizând respectarea demnității morale. Dat fiind că societatea contemporană nu va renunța la folosirea serviciilor oferite de mass-media și internet nici în viitorul apropiat, nici în viitorul îndepărtat, „a alege neghina din grâul” moral în producția mass-mediei și internetului va fi mult timp înainte o chestiune a alegerii personalității.

Acest fapt că progresul tehnic, mijloacele tehnice care îl însoțesc pe om au un impact negativ asupra codului moral al omului contemporan astăzi nu

mai este doar o presupunere și o neliniște a reprezentanților religiei și bisericii. Asupra acestui fenomen își îndreaptă privirile și filosofi și sociologii, și psihologii, și pedagogii. Fiind dependent de progresul tehnic, omul încetează să fie conștient moral, responsabil moral, conchid cercetătorii. „Imoralitatea interioară a tehnologiei duce la aceea că omul contemporan, în cele din urmă, acceptă criteriile tehnologice în calitate de criterii ale activității sale. Ca rezultat, el treptat reduce conținutul domeniului distincțiilor morale, necesar pentru acțiunile sale”, consideră Evandro Agazzi. Trecând printr-un proces tehnic vertiginos, societatea, ca să reușească feed-backul acestui proces și al moralei, trebuie să-și canalizeze influența sa asupra omului care acționează colectivist în sensul implementării noțiunii ample ale responsabilității „tutelare” și preventivoare, căci, precum demult a prevăzut academicianul Dmitri Lihaciov, a rezolva o dilemă etico-morală în secolul tehnogen este o datorie doar a omului: „omului îi va reveni sarcina cea mai complexă și dificilă de a fi om... care răspunde moral pentru totul ce are loc în secolul mașinilor și roboților”.

În spațiul spiritual al Moldovei, în zilele noastre mai operează codul etico-moral „sovietico-socialist”. Adepți ai acestui cod sunt, înainte de toate, oamenii cu vârsta înaintată, care s-au născut și au fost educați în statul sovietic pe baza valorilor socialiste.

În anii puterii sovietice, în cadrul maselor de cetățeni s-au format principii distincte ale moralei socialiste și oamenii respectau necondiționat „instinctul binelui comun”, invențiile ideologice, motivarea morală extraeconomică a conduitei. Grație acestui fapt, societatea sovietică se caracteriza printr-o stabilitate morală, în societate perseverența în urmărirea scopurilor individuale se subordona celor comune, împiedicându-se astfel dezvoltarea individualismului și fixând limitele stricte pentru ceea ce putea să realizeze în mod legal individual în situația socială concretă. Fiecare își găsea sensul vieții în participare la „marea” cauză comună, resemnându-se cu limitarea ambițiilor individuale și „egalitarismul” în repartizarea bunurilor.

Spre sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului XX, masele au reacționat în mod corespunzător la standardele duble, la chiar și triple ale moralei societății totalitare pornite spre trecut. Însușind noua algebră a relațiilor de piață, mulți au început să uite despre motivele morale extraeconomice ale conduitei, alegând imperative morale mai firești pentru personalitate – religioase, liberale, etnice. Însă, cu toate acestea, a rămas o anumită pătură a populației fidelă normelor morale ale socialismului. În Moldova aceștia s-au dovedit a fi într-un număr mai mic decât în alte foste republici unionale. Cauza este aceea că perioada existenței pe teritoriul Moldovei a puterii sovietice a fost mai scurtă. Însă principiile morale de tipul celor

sovietico-socialiste astăzi se străduie să le răspândească în societatea moldovenească adepții Partidului Comuniștilor din Moldova. Aceste străduințe, ca și anterior, se deosebesc prin duble standarde.

Prăbușirea sistemului sovietic a determinat „individualizarea” și erodarea hotarelor morale obișnuite. Omul postsovietic s-a pomenit aruncat în raporturi sociale noi, condiții în care câștigul bănesc și material a devenit un scop general recunoscut, fără a fi pentru vreun principiu spiritual. În afară de aceasta, ciocnindu-se de repartizarea inechitabilă a proprietății, de pierderea statutului social, de șomaj, de coruptibilitatea noilor puteri, încă o parte a populației s-au pomenit a fi nesatisfăcuți de prezent, nesiguri în fața viitorului apropiat, nostalgici după condițiile controlului moral colectiv. La momentul actual, nu sunt puțini cei care au o atitudine negativă față de „noile” norme etico-morale ori care s-au dezamăgit în acestea. Așadar, valorile complexului moral sovietico-socialist, într-o oarecare măsură, își continuă „mersul” în Moldova zilelor noastre.

Mai puțin cercetătorii contemporani acordă atenție valorilor morale specifice etnice. Dar, printre altele, acestea pătrund adânc în conștiința socială și reglementează în mod firesc comportamentul oamenilor, continuând să servească drept valori ale moralei firești. Experiența etică, fiind o moștenire de neprețuit ce se transmite de la o generație la alta, este acumulată secole la rând de către strămoșii noștri pe parcursul vieții în sânul naturii și în societate, verificată și fixată în tradiții populare, cutume, cultura națională, limba poporului. Asimilată în familie, în anturajul rudelor apropiate, în cadrul comunității etnice, al țării, cultura morală etnică îi însoțește pe oameni întreaga viață, netrădându-i și călăuzindu-i „pe calea cea dreaptă”. Înțelepciunea morală străveche a fiecărei etnii devine caracter național, care o distinge în mediul alto etnii.

Încă pe la începutul secolului XX, S. Cujba menționa trăsăturile național-deosebite ale poporului român, care constituie morala lui populară ce reglementează atitudinea lui față de evenimentele istorice și popoarele învecinate. În anii '90 ai aceluiași veac, T. Hagan a apelat din nou la bazele populare ale eticii, și pe bună dreptate. Sfârșitul secolului XX este marcat de procesul renașterii naționale, al autoidentificării etnice, al creșterii semnificației valorilor naționale, inclusiv celor etico-morale. Sub drapelele „revenirii la originalitate”, în multe privințe au avut loc revoluțiile democratice ale anilor '90, inclusiv în Moldova.

E greu a obiecta împotriva faptului că orice cultură populară, după conținutul său, este profund morală. Nici o tradiție nu conține povește și norme de conviețuire care să fie în contradicție cu morala, nici un obicei nu fixează vreun comportament care să-i aducă cuiva prejudicii, nici un proverb nu

declară violența, infracțiunea, proastele obiceiuri. Multe virtuți și principii morale stau la temelia culturii popoarelor încă de până la creștinism. Acestea sunt atitudinea față de natură, muncă, oameni, patrie – adică regulile simple și necesare ale moralei familiale și sociale.

În perioada celor mai profunde transformări în viața socială, când concurează diverse programe etice, se manifestă nihilismul juridic, alegerea normelor de conduită, ca și iarăși alegerea strategiei etice, nu este simplă, de aceea apelarea la cultura tradițională la nivel de personalitate astăzi înseamnă, întâi de toate, înmulțirea experienței și cunoștințelor. După cum menționa pedagogul american Herbert Schlesberg, experiența mondială ne demonstrează: putem împrumuta de la alte popoare tehnologia, însă nu putem împrumuta de la alte popoare spiritul, puterile spirituale; acestea provin din temelia existenței poporului și sunt profund naționale. Tradițiile se determină ca un element durabil al vieții oricărui popor. Astăzi acest element asigură în mare măsură cetățenilor țării noastre multinaționale izbăvirea de distrugerea morală.

Însă, nu uităm că tradiția etic (ca și orice altă tradiție), orice etapă a istoriei, este supusă influenței și schimbărilor. Are rost de a urmări și a corecta tendințele care denaturează influența benefică a tradițiilor populare. Considerăm că ar fi interesant și important de a studia procesele sociale care s-au activizat în ultima vreme și care exercită o influență palpabilă asupra formării moralei sociale. Va fi vorba despre procesele care, convențional, pot fi numite urbanizarea satului și ruralizarea (termen convențional – G. R.) orașului. Ca rezultat au loc schimbări profunde în codurile morale ale unor astfel de sisteme specifice precum orașul și satul. Aceste coduri, deși sunt „nescrise”, reglementează simțitor viața oamenilor. Viața la țară se caracterizează prin năzuință spre cerințele patriarhale, devenite statornice, ale moralei, prin sesizarea poveștelor tradițiilor, ale confesiunii. Încălcarea vreunei cerințe față de conduită etică de careva dintre locuitorii satului se divulgă, se discută pe larg și se dezaprobă. Dimpotrivă, „purtarea bună” și „faptele bune” sunt încurajate prin toate mijloacele. Comportamentul etic în sat este evident. Tratarea cu stimă a oamenilor, salutarea fiecărui întâlnit în cale, ocuparea cu munca în permanență, deosebirea averii „sale” de cea „străină”, respectarea modestiei și purității morale ca virtuți – toate acestea atrag atenția în mediul rural, toate acestea se cultivă la țară prin tradiție.

În orașe este o altă interpretare a conduitei morale ca ideal al moralității. Masele numeroase ale populației ce locuiesc în orașe își înaintază sie și propun altora sancțiuni mai puțin severe pentru încălcarea normelor morale. Locuirea în oraș formează la oameni o anumită psihologie a conduitei și un anumit mod de viață, când munca și alte aspecte ale activității vitale sunt în

interacțiune. Alături de tendința înstrăinării reciproce este activă și tendința integrării oamenilor, este prezent conformismul gândirii.

Am caracterizat diverse programe etice existente în Moldova zilelor noastre. Aceste programe coexistă în condiții concurențiale, adeseori negându-se reciproc, demonstrând eclecticism, neidentitate, „disociere” a conștiinței sociale. Pornind cercetarea interacțiunilor „morală și politică”, urmează, deci, a se ține seama atât de situația social-economică actuală în societate, cât și de compendiile conceptuale care alimentează imperativul actual etico-moral. Întâi de toate, urmează de a canaliza eforturile societății spre realizarea unui cod moral unic și cu autoritate, de a armoniza toate componentele conștiinței morale sociale.

2. Interacțiunea politicii și moralei în societatea contemporană

Procesele politice ce au loc în lume și în țara noastră se resimt în toate sferile vieții și activității oamenilor, determină cursul elitelor politice, modifică sistemul convingerilor, principiilor etice, idealurilor, intereselor, influențează asupra sistemului de valori ale societății contemporane. În societățile cu democrația în curs de dezvoltare această influență este deosebit de simțitoare. Statornicirea democrației în statele totalitare și schimbările în legătură cu aceasta în toate sferile vieții sociale, inclusiv spirituală, sunt firești. Istoria statornicirii și dezvoltării normelor și practicilor democratice în statele ce au adoptat cursul democrației mărturisește că atingerea unei democrații reale constituie un proces îndelungat, „un proces al dezvoltării, extinderii și renovării ideilor și principiilor, instrumentelor și procedurilor” (Karl Polanyi), la care se alătură statul orientat spre democrație. În calea formării democrației, statul parcurge câteva etape foarte importante. Potrivit lui P. Schmitter și G. O’nnell, în tranziția spre democrație se disting convențional trei faze ale tranziției: liberalizarea, democratizarea și consolidarea (statornicirea definitivă a democrației). Faza liberalizării se încheie cu criza regimurilor autoritare sau totalitare.

Faza democratizării se distinge prin schimbările instituționale în sistemul politic. În această etapă apar instituțiile precum partidele politice, sistemul electoral, care oferă posibilitatea de a forma organe ale puterii pe cale democratică. Realizarea democrației consolidate are loc atunci când în stat sunt atinse compromisele între partenerii politici (ramurile puterii – G.R.), s-a instalat încrederea între structurile puterii și cetățenii de rând, iar societatea în întregime – în calitate de fundament al statului – a adoptat valorile democratice. Stadiul consolidării este procesul transformării acordurilor întâmplătoare și a deciziilor convenționale care apar la elitele politice în perioada

tranziției democratice în norme etico-juridice trainice ale relațiilor reciproce ale concurenței și conlucrării între personajele principale ale procesului politic. După cum se vede, în procesul atingerii democrației reale cu necesitatea se antrenează aspecte atât ale politicii, cât și ale moralei.

Condițiile politice ale primilor ani ai democrației în Republica Moldova ne demonstrează că procesul înaintării către idealul democratic era însoțit de dificultăți și contradicții în formarea noii politici. Prima dificultate în prima etapă a avansării spre democrație a fost lipsa unor garanții privind realizarea idealului declarat. Dar și idealul, adeseori, era pronunțat (argumentat) în mod abstract, la general, iar de aceea nu îndată și nu în deplină măsură era conștientizat de majoritatea cetățenilor drept o valoare. Timp îndelungat societatea moldovenească conștientiza clar la care idealuri ea renunța: la regimul totalitarismului, dependența imperială și situația social-politică dirijată ce duce spre nicăieri, fapt ce a și avut loc în perioada liberalizării. Renunțarea lumii socialiste, inclusiv a Moldovei independente, la calea de dezvoltare în impas și revenirea la calea magistrală a economiei – calea dezvoltării capitaliste – au legat relațiile reciproce politicii și moralei într-un nod destul de complicat. La începuturile transformărilor democratice, masele respingeau hotărât morala „dublă”, ba chiar și „triplă” a totalitarismului, care în economia socialismului era legată de constrângerea extraeconomică prin muncă (munci voluntare organizate în colectiv sâmbăta, duminica, peste timpul stabilit) și stimulare „morală” (în schimbul celei materiale) prin „egalitarism” în posibilități; distribuire inechitabilă în ceea ce privește necesitățile; prin distribuirea inechitabilă a bunurilor materiale care nu erau îndeajuns pentru toți. Momentul nedreptății prejudicia starea morală în statul totalitar cu economie socialistă. Anume acest moment apărea în fața poporului ca fiind amoral. De aceea populația țărilor spațiului politic socialist tindea spre o atare orânduire a lumii, în care „fiecăruia după muncă”, în care există posibilitatea pentru activitatea de antreprenariat, sunt prezente libertatea și plenitudinea pieței.

Odată cu schimbarea bazei economice, oamenii își îndreptau năzuințele spre versiunea firească (și nu inventată), reală (și nu fățarnică) a valorilor morale. Această versiune a valorilor morale, pe care o profesează lumea capitalistă, au și primit-o popoarele spațiului postsovietic. Însă, la fel ca și în perceperea șirului de valori socialiste, precum și în speranța în valorile capitalismului pe timpurile restructurării (perestroikăi) a fost încheiată o oarecare inexactitate, inspirată de romantica transformărilor. Și valorile socialiste ar fi urmat să fie evaluate sub aspectul lor conținutul profund, iar nu în înflăcărea speranțelor revoluționare, deoarece un număr semnificativ al simplilor cetățeni sovietici în anii de până la restructurare percepeau multe realități ale vieții cotidiene socialiste (învățământul și ocrotirea sănătății –

gratuite, posibilități largi de a se angaja în câmpul muncii, cercul lărgit al prietenilor și cunoscuților, neimportanța relativă a părții materiale a vieții, grija statului pentru viitor și cetățeni, egalitatea, dezinteresul) drept valori veritabile. Aceste laturi pozitive, creatoare ale vieții, au fost o tot astfel de parte a realității socialiste, ca și simțul înstrăinării și absurdității, care adeseori le însoțeau.

Puterea politică a „primului val” al democrației (1990–1998), ce practica morala rațională a epocii capitalismului ce lua ființă, în sfera politicii exercita acțiuni revoluționare de liberalizare, iar în sfera economiei se îmbogățea grabnică, lăsând masele principale ale populației fără lucru, salariu, protecție socială. Declarațiile formale ale elitei cu privire la alăturarea la experiența istorică și valorile morale ale țărilor dezvoltate ale lumii se pronunțau și se percepeau de mase nu mai mult decât ca o retorică revoluționară.

Dacă transformările și schimbările calitative sistemice în această perioadă istorică se desfășurau destul de rapid, grație apelării la experiența democrațiilor verificate: în această perioadă, după cum s-a menționat deja, se transformă instituțiile existente ale noii puteri politice (parlamentul, puterea executivă), se formează altele noi (pluripartitismul, opoziția), se introduc proceduri (alegerile, consultațiile, negocierile), ale căror scop este de a asigura funcționarea noului sistem politic, atunci practica de mai departe a puterii politice în multe cazuri se caracteriza prin contradicții, dezbinări, conflicte, fapt ce târăgăna procesul construcției democratice. După cum se știe, contradicțiile și dezbinările formează o elită specifică – neconsolidată, ce tinde spre corporalizare și oligarhizarea vieții politice. Elita politică neconsolidată nu este aptă să consolideze societatea, ci dimpotrivă, ea folosește situațiile controversate sociale, regionale, etnice etc. în vederea consolidării poziției sale la putere. O sursă considerabilă a incertitudinii și instabilității în societatea acestei perioade o constituie lipsa unui sistem al valorilor, inclusiv morale, care să corespundă idealurilor democratice declarate. Tipul culturii politice, orientările politice deseori prezintă o îmbinare haotică a directiveilor, normelor, reprezentărilor vechi și noi. Conștiința politică și cultura politică constituie cel mai conservativ element al sistemului politic, târăgănează timpul reformării. Lipsa unui sistem unic al valorilor, nesiguranța și fărâmițarea acestuia în atare condiții nu contribuie la eficacitatea puterii politice, la consolidarea elitei și a societății în întregime, ci acționează ca factor al lipsei normelor, regulilor și valorilor care să fie împărtășite și care să fie folosite de către toți participanții procesului. Practica reformatoare istorică ne convinge că forțele motrice exercită acel model și acel vector al dezvoltării care contribuie la realizarea propriilor lor interese. În majoritatea lor, acestea sunt interese de grup, de clan, și nu interese general naționale. Astfel, politica

promovată deja în esența sa este profund imorală, deși poate fi însoțită de cea mai morală retorică și pledoarii pentru educația etică a cetățenilor prin „alăturarea la valorile general umane” sau prin creștinare.

Toate cele enumerate sunt caracteristice și pentru puterea politică a Republicii Moldova în perioada anilor '90. Realitatea Republicii Moldova a acelor timpuri era aceea că simplii cetățeni ai țării au fost nevoiți să aibă grijă nu atât de acel sau alt sistem politic, nu atât de păstrarea codului moral al puterii și al cetățenilor, cât de elementara supraviețuire fizică, de asigurarea celor mai elementare necesități. Cu toate că condițiile de pornire (cel puțin după nivelul de trai) în Moldova erau asemănătoare cu cele din țările vecine, țara noastră pe parcursul unui întreg șir de ani rămânea în urmă, în ceea ce privește succesele construcției democratice, față de cei mai apropiați vecini, întâi de toate față de cei dinspre Apus.

Statele spațiului postsocialist, care și-au determinat poziția mai hotărât în ceea ce privește alegerea sa democratică în strategia și tactica propriului curs politic, mai puțin anevoios și mai spornic au parcurs cea mai mare parte a tranziției la democrație. Toți au în față exemplele de succes ale Poloniei, care din sărăcia anilor '80 a efectuat o avansare uluitoare spre stabilitatea economică, sau ale Țărilor Baltice, ale căror posibilități inițiale erau similare cu cele ale Moldovei, dar care au devansat Moldova. Cauza succesului acestor țări pot fi considerate, în primul rând, în aceea că după prăbușirea sistemului socialist ele nu au stat în cumpănă să încredințeze conducerea statului puterilor patriotice, național-statale („Solidaritate”, „Sajudis”); în al doilea rând, aici se consolidau sistemul politic, sferile politico-culturală și instructiv-educativă, care cimentau națiunea prin voința unită, năzuință unică, idee națională unică – aspirație la familia europeană unică și, deci, și valori unice, inclusiv valori morale.

În Moldova, forțele patriotice, care au început procesul tranziției la democrație, în cele din urmă au încredințat puterea foștilor conducători de partid. Incertitudinea ideologiei politicii interne (prin urmare, și imperativul etico-moral) în țările ce și-au păstrat atavismul comunist în strategie, în mare parte, constituie cauza procesului chinuitor al transformății pe care acestea îl traversează și care a căpătat o durată îndelungată. Un indicator al trăinicieii democrației însă este credința stabilă a societății și elitei în valorile acestui sistem.

Dinamica antagonismelor sociale în Moldova, moștenite din trecut și apărute din nou pe timpurile cuceririi independenței, se determină, de asemenea, de influența unui mare număr de circumstanțe atât de natură externă, cât și internă. Aceste circumstanțe reflectă specificul dezvoltării politice și social-economice a țării, particularitățile orientărilor valorice ale societății

și comportamentului politic al elitelor, influențele globalizării și ale politicii externe. O particularitate specifică a devenit influența dominantă a componentei politice asupra problemelor privind păstrarea integrității teritoriale a țării. O intensitate deosebită au atins contradicțiile dintre diverse grupuri ale elitei în ceea ce privește alegerea vectorului strategic al dezvoltării statului. Dacă ideologia politică a elitei în Moldova era orientată spre Occident, atunci practica politică deseori era îndreptată spre Răsărit. La fel în disensiune vectorială și în regim de excludere reciprocă acționau în societate strategiile diferitor forțe politice în Moldova.

În calea tranziției, societatea din Republica Moldova și-a pierdut (a renunțat la) valorile morale ale trecutului, din care provenea, dar încă nu și-a elaborat (fiind dezamăgită) noile valori spre care aspira. Din această cauză avea loc căderea morală atât la nivelul conștiinței masei, cât și la nivelul elitei politice. Potrivit lui G. F. Hegel, o astfel de societate „reprezintă o priveriște atât a abundenței cât și a sărăciei și a decăderii morale și fizice comune ambelor”. Din cauza contradicției ce s-a creat între idealul social-politic declarat și realitatea dezastruoasă în care s-au pomenit masele în Republica Moldova, în anul 1998 Partidul Comuniștilor a obținut majoritatea în Parlament, iar în anul 2001 a ajuns la putere.

Puterea politică a anilor 2001–2009 a profitat atât de greșelile puterii predecesoare, cât și de realizările acestora. Căci la acea vreme s-a încheiat perioada liberalizării: s-a format definitiv suveranitatea statului, au fost realizate libertățile principale (ale cuvântului, conștiinței, activismului social), au fost efectuate transformările sistemice calitative în instituțiile puterii și în procedurile alegerilor etc., au fost create condițiile pentru activitatea instituțiilor societății civile. Însă în continuare avansarea statului pe calea democratizării s-a împotmolit din cauza eclecticismului și nepotrivirii conținutului politicii – atât interne, cât și externe. Puterea în această perioadă a fost neconsecventă în promovarea cursului spre integrarea europeană, deși acesta a fost declarat; în mod inconsecvent erau construite și relațiile reciproce cu țările CSI, deși erau declarate aceste legături. În politica internă, autoritățile deseori apelau la acțiuni populiste: majorarea permanentă a pensiilor cetățenilor în vârstă; trâmbițările privind schimbarea statutului limbii ruse – pentru câștigarea simpatiiilor populației rusofone; nostalgiile după vremurile totalitarismului – pentru atragerea electoratului nemulțumit de schimbările democratice și înșelat de autoritățile democratice.

În politica Moldovei erau prezenți concomitent doi vectori (două puteri) – ai liberalizării, modernizării, globalizării, pe de o parte, și ai autoritarismului, oligarhiei de clan, mentalității conservative, pe de alta. Cultura politică a elitelor perioadei de dezvoltare democratică, nu se cultivă în exclusivitate pe

propriul teren al culturii, ci în multe privințe constă din împrumuturi, ce constituie un amestec surprinzător de experiență sovietică, mostre occidentale și tradiții politice proprii specifice poporului, cu reprezentări și valori înrădăcinate profund în conștiința oamenilor. Este bine știut că din reprezentările conservative generează nu doar valori morale pozitive, pe care elita politică ar putea să le ia în dotare, dar și noțiunile de asociații de membru originari din aceleași ținuturi relații reciproce între clienți-cumetri, în stare să producă corupție și obținerea de posturi nu după profesionalism, dar prin protecție sau după apartenența de partid. Influența tendințelor ce se exclud reciproc în politica Moldovei, așadar, împiedică și încetinește procesul democratizării. Cauzele ineficienței politicii promovate și târăgânarea procesului democratizării urmează să le căutăm, cel mai probabil, în interesele forțelor motrice ale societății, care sunt monopolistii proprietății și puterii. O delăsare evidentă în conducerea țării din partea autorităților o demonstrează faptul că apare tradiția când fiecare autoritate politică, ajungând la putere, de fiecare dată aruncă greșelile politice asupra autorităților predecesoare. Declarând valorile trecutului comunist – pentru masele largi – reprezentanții puterii anilor 2001–2009 concomitent – în interesele proprii – înaintau cu succes spre viitor pe calea dezvoltării relațiilor de piață și acumulării capitalului. Astfel, politica promovată, chiar la baza sa, era profund imorală, deși era însoțită de cea mai morală retorică, sprijinindu-se pe idealurile „complexului sovietico-socialist”, care în mod vădit nu se încadrau în noile condiții.

Elita politică a Moldovei a anilor 2001–2009 nu a reușit să reunească societatea în jurul ideii naționale unice, plină de înalte valori morale, în primul rând – de echitate ca criteriu suprem al politicii morale, cu toate că a adoptat documentul important precum este Concepția politicii naționale a Republicii Moldova și a sonorizat (a publicat) Contractul social (2003), care nu au avut o dezvoltare socială în continuare. Elita politică a Republicii Moldova nu a reușit să chibzuiască un program complex al transformării sistemului social și să traseze conturile unei noi politici sociale. Programul trebuia să fie nu doar unul pe termen lung, dar și să includă toate sferele vieții: economică, tehnologică, socială, ecologică, național-culturală, demografică, politică, administrativă, a securității, juridico-morală. Însă acțiunile liderilor puterii acelei perioade se distingeau prin voluntarism, inconsecvență și contrazicere. Se înrădăcina tradiția de a pune toate greșelile autorităților existente pe seama predecesorilor sau pe seama opoziției, care „împiedică” avansarea pe o cale favorabilă. Într-un astfel de context, rezultatele conducerii politice nu puteau să fie morale, căci, conform lui Niccolo Machiavelli, politica nu este moral-impecabilă nu doar dacă scopurile politice se ating cu orice metode, inclusiv imorale, dar și când politica nu-și atinge obiectivele politice, adică

nu oferă rezultate politice. Examinând această afirmație a trecutului pe calea de dezvoltare a democrației, se poate conchide că politica este nu doar și nu atât puterea personală, ci realizarea scopurilor politice puse de către lider, de exemplu, triumful democrației, prevenirea conflictelor naționale, asigurarea creșterii economice, a bunăstării și prosperării cetățenilor țării, realizarea măreției adevărate a statului. Politicianul democratic se luptă pentru putere nu pentru aceea ca să o obțină în calitate de scop în sine, dar pentru aceea că cu ajutorul ei să rezolve sarcini importante pentru societate. De aceea succesul veritabil și avantajul moral al politicianului sunt, întâi de toate, succesul programului său de activitate, aprecierea înaltă din partea societății și istoriei. Însă în perioada anilor 2001–2009 anume nu s-au realizat rezultate politice palpabile nici în politica internă a statului, nici în cea externă. Mai mult, apărea problema acută a moralității politice relative în dubla ei relativitate, raportată la criteriile exterioare general umane, cel puțin, generale pentru epocă, cultură și civilizație, care, în plus, erau în proces de transformare sub influența contemporaneității.

O schimbare bruscă în strategia elitei politice a Republicii Moldova s-a manifestat în anul 2009 odată cu crearea Alianței „Pentru integrare europeană” și determinarea definitivă a alegerii țării, când diversitatea de vectori ai aspirațiilor forțelor politice a fost echilibrată de alegerea hotărâtă a elitei. Din acest moment puterea politică a pornit țara cu fermitate pe calea integrării europene, fapt ce s-a reflectat și asupra orientării țării spre valorile europene. Cu sprijinul activ acordat de partenerii internaționali și, mai ales, de Consiliul European, autoritățile moldovenești, cu scopul continuării procesului democratizării, au întreprins un șir de măsuri în vederea perfecționării sistemului electoral în sensul apropierei acestuia la standardele internaționale, au început reorganizarea organelor locale ale puterii (conform Strategiei naționale a descentralizării, aprobată la 5 aprilie 2012), au continuat reforma sistemului judiciar, au declarat lupta cu corupția. Acțiunile privind democratizarea întreprinse de autoritățile Republicii Moldova, năzuința acestora de a respecta în măsură deplină recomandările Consiliului European sunt susținute și aprobate de comunitatea internațională, mai ales după Summitul parteneriatului estic de la Vilnius, când Moldova a parafat acordul de asociere. Satisfacția în legătură cu acțiunile întreprinse de elita RM s-au făcut resimțite în relațiile reciproce ale statului cu Uniunea Europeană: pe 28 aprilie 2014 a fost aprobat regimul de anulare a vizelor pentru cetățenii Republicii Moldova care călătoresc în UE; după aceasta a urmat hotărârea Parlamentului European privind admiterea Moldovei ca membru asociat al UE. Nivelul transformărilor politice (în ceea ce privește democratizarea societății) în Republica Moldova din ultimii ani se constată: conform clasificării revistei

britanice „The Economist”, țara în anul 2011, comparativ cu anul 2010, s-a deplasat de pe locul 64 pe locul 63, iar conform datelor companiei australiene *Democracy Ranking*, în 2012 țara a urcat 8 poziții, ocupând locul 53 printre cele 104 țări supuse evaluării.

Însă transformările politice pozitive în Moldova din ultimii ani nu au fost consolidate de transformări în sfera economică. Mai mult decât atât, datele sondajului efectuat de Asociația Națională de Marketing din Moldova în 2012 au arătat că 58% din cei chestionați consideră că vectorul dezvoltării economice a țării este greșit, 28% nu au putut da o apreciere și doar 14% din respondenți consideră că vectorul este just. Este semnificativ și faptul că însăși orientarea statului spre Uniunea Europeană deocamdată nu își găsește o susținere largă în societate. Conform datelor Barometrului opiniei publice pentru anul 2013, prezentate de Pantelimon Varzari, 50% din chestionați s-au pronunțat pentru orientarea spre Uniunea Europeană, iar 52% – pentru Uniunea Vamală. Datele sunt elocvente, că doar în 2009 cei care se pronunțau pentru integrarea europeană erau 67%. Atitudinea societății față de măsurile întreprinse de elită este neunivocă, și acest fapt este explicabil. Nu sunt rezolvate cele mai principale probleme în sfera politicii: nu este aplănat conflictul regional în Transnistria, nu este ratificată Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare, lupta declarată pentru lichidarea corupției se amână până la vremea când vor interveni partenerii europeni. Nu sunt rezolvate și problemele economice. Starea materială a maselor prevalente ale populației rămâne dificilă, lipsa locurilor de muncă în țară generează exportul mare al resurselor de muncă peste hotare, decalajul dintre cei foarte bogați și cei foarte săraci rămâne a fi considerabil și, după cum menționează sociologii autohtoni, în societate se resimte lipsa clasei mijlocii (V. Blajco), prezența căreia, de obicei, indică asupra realizării în stat a democrației reale.

3. Morala în eficientizarea politicii: perspectivele Republicii Moldova

Pentru depășirea discordanței politicii și moralei în Moldova au însemnătate măsurile menite să îmbunătățească climatul moral în societate, care, la rândul lor pot să favorizeze eficientizarea politicii. Prima orientare a ridicării autorității morale a puterii politice și a moralității politicii promovate trebuie să fie sfera economică, care, după cum au observat cercetătorii moldoveni, se deosebește prin trăsăturile șomajului, sărăciei și bogăției, ale emigrației de muncă, ale structurii tenebre și corupționale – trăsături la a căror bază este inegalitatea. Paradoxul situației economice actuale în Moldova rezidă în aceea că, pe de o parte, în țară se propagă „valorile general umane”, iar pe de alta – valorile reale, materiale, care în mod particular le acaparează

„potențaii acestei lumi”. Inegalitatea ce stă la baza distribuirii proprietății generează, de asemenea, nedreptatea și corupția pe piața muncii, înrăutățește relațiile reciproce între politică și morală. A obține un loc de muncă, a-l păstra, a avansa în serviciu – toate aceste drepturi firești ale omului deseori se înfăptuiesc în însoțire cu protecționismul, corupția, concesiile morale. În ce privește protecționismul, calitățile morale, aceste valori deseori nu au priză. Comentariile cu privire la soluționarea acestei probleme pot fi următoarele: dacă economia în stat este cea de piață, aceasta nu înseamnă că morala aici trebuie să fie exclusiv negustorească, și puterea politică nu trebuie să propovăduiască și să profeseze anume o atare morală. Mai bine zis: ea nu trebuie ridicată la rangul de politică de stat. Căci lupta cu criminalitatea (întâi de toate, cu corupția) va rămâne zădarnică atâta timp până când *succesul* este propovăduit ca cerință principală, ca *un imperativ categoric* „al moralei generale umane”.

Observatorii sunt nevoiți să constate că sistemul mondial capitalist s-a întors spre țările care anterior erau după „cortină” doar cu o latură: trăsăturile nepoliticos interpretate ale dominației totale a pieței, dar nu valorile democrației. În urma schimbărilor revoluționare în statele spațiului postsovietic, inclusiv în Moldova, nu s-a creat senzația dreptății, fiindcă la baza noului echilibru mondial economic nu era *dreptatea adevărată*. Spre deosebire de Occident, unde acumularea primară a capitalului avea loc datorită modestiei, spiritului de economie și hărniciei, în țările tinerei democrații business-elita a obținut „totul și imediat”.

Majoritatea populației Republicii Moldova dorește să depășească disconfortul generat de inegalitate și nedreptate. Puterea politică dispune de anumite posibilități și pârghii ca să potolească VIP-pretențiile și să pună obstacol demonstrării fățișe a bogăției pe fundalul comun al situației neprielnice a comunității, pe deasupra bogăție obținută nu prin muncă, ci prin privatizare (însușire) a proprietății societății. Astfel de măsuri vor înrâuri pozitiv asupra creșterii încrederii populației față de autoritățile care se pronunță pentru antrenarea moralei în viața publică și, în cele din urmă, aceasta va servi scopurilor nobile – consolidării societății și solidarității sociale.

Și mai mult puterea politică își va spori încrederea față de sine și valorile societății democratice stabilind ordinea pe piața economică, declarând război mărfurilor contrafăcute și de calitate proastă, ce aduc daune sănătății fizice a oamenilor, publicității vicioase, ce dăunează sănătății morale. Astfel de măsuri cu caracter etico-juridic vor fi înțelese, încuviințate și apreciate de societate. Realizate cu pricepere, ținându-se seama de realitățile actuale, aceste măsuri nu vor fi în detrimentul libertății pieței și vor apropia societatea moldovenească de idealurile statului moral de drept.

O sarcină a puterii politice a Republicii Moldova în armonizarea relațiilor ei reciproce cu morala ar putea deveni și măsurile educative, menite să reducă statutul înalt culturii, punând măsurile etico-juridice în serviciul culturii și înaltei ei vocații – umanizării omului și implementării bazei umanitare în activitatea vitală a acestuia.

Tendențele pierderilor morale aduc atingere și unui astfel de aspect al vieții publice precum este limba, vorbirea. „Vorbele, spunea Hegel, subtrage faptele oamenilor”. Cuvântul este faptă, veriga necesară a interacțiunii morale, o condiție importantă a acțiunii practice reciproc coordonate. Determinând parametrii moralei sociale actuale, cercetătorii folosesc în calitate de unul dintre indicatori limba vorbită. Specialiștii afirmă că limba urmează imediat după conștiința de sine, percepând sensibil toate nuanțele varierii și reflectându-le îndată în viața de toate zilele.

Pentru redresarea situației în societatea contemporană din Moldova urmează de a constitui a reconstitui prioritatea omului moral, a conduitei morale. Faptele morale, calitățile morale ale oamenilor, care merită tot felul de popularizare în societate și tot felul de încuviințare din partea societății, în ultima vreme nu constituie o valoare prioritară. Despre morală, mai cu seamă într-o lumină negativă, se menționează doar în elanul rezistenței (împotrivirii) politice. Estimările morale sunt solicitate doar în contextul luptei politice (în majoritatea cazurilor, în lupta pentru electorat) și sunt folosite pentru demascarea oponentilor politici. Manipularea cu conștiința socială, mai cu seamă cu cea a electoratului, este cu puțință doar acolo unde este jos nivelul „satisfacției de democrație”, unde domină climatul dezamăgirii, amarul nedreptății, unde companiile electorale se efectuează în condițiile neîncrederii și susținerii minime de către cetățeni a activității instituțiilor democratice. Însă, în acest caz, descifrarea pentru imagine, informațională (verbală sau scrisă), a virtuților morale ale liderilor politici nu are preț. Înainte de a trage concluziile sale, societatea trebuie să se convingă în aspirațiile morale și comportamentul unui sau altui lider politic, ale reprezentanților partidelor, autorităților. Abordarea cu scop determinat a moralei impune o orientare mai drastică spre rezultatul final al comportamentului. Fără o unitate a conștiinței și conduitei, a cuvântului și faptei, a intenției și rezultatului nu se poate aprecia real activitatea social-reformatoare a puterii politice și realiza tranziția societății la niveluri mai înalte ale dezvoltării sale.

Puterea politică a Moldovei trebuie să ia în seamă că asupra climatului moral în societate, în caz de necesitate, vor influența și acele transformări care au loc în lumea contemporană în proces de globalizare. Asta de aceea că, fiind parte a lumii contemporane, Republica Moldova se implică în procesele care predomină în această lume. Globalizarea, întâi de toate, aduce

în viața statelor contemporane noi practici geopolitice și geoeconomice, la care trebuie să reacționeze morala și etica acestor state. Trebuie să medităm asupra domeniului precum este gradul de includere a Moldovei în sistemul mondial capitalist. Gradul de includere a Moldovei în sistemul capitalist se va resimți neunivoc în climatul ei etico-politic. Sistemul mondial capitalist este, mai întâi, „lumea – economie”, ce se creează paralel și asupra lumilor – societăți – comunități economice locale, politice, naționale, culturale. Aceasta înseamnă că, sub aspect etico-moral, în limitele relațiilor economice, sistemul mondial capitalist poate să se conducă de niște *norme omogenizate* ale moralei naționale, comune pentru toți, privind, întâi de toate, schimbul, comerțul, împărțirea prin forță a sferelor de influență etc. Împărțind valorile morale minimalizate (corecte politic – G. R.) ale Occidentului, comunitățile locale (țările) *vor pierde* din moștenirea etico-morală proprie. „Ca rezultat al colapsului moral al Occidentului, sistemul mondial capitalist SMC a obținut varianta minimalistă a moralei, care în multe privințe cedează în fața moralei comunităților locale și care înaintează omului mai puține cerințe, limitate doar de sfera economică și parțial politică (legată de comerț). Volumul revendicărilor unei astfel de morală poate să fie mai mare, însă profunzimea cerințelor etice – nu. De aceea morala de piață „rece”, „neomonoasă” și „fățarnică” a capitalismului în stare pură cedează vădit în fața moralei creștinești, tradiționale, moderniste etc. Însă, ca orisice alt „sistem”, SMC apare din acțiunile oamenilor și, în cele din urmă, nu se supune dorințelor acestora, ci funcționează conform propriilor legi (inclusiv morale), forțându-l pe om să se supună tot lor. Însă o atare situație niciodată nu a fost pe placul oamenilor, care, în majoritatea lor, doreau să-și organizeze viața după principii mai umane decât acelea pe care le oferă morala de piață în starea sa pură.

Printre alte măsuri privind îmbunătățirea climatului moral în relațiile economice pot fi propuse încercările de a cultiva principii morale înalte membrilor societății prin măsuri educative, a trece de la capitalismul sălbatic la o oarecare etică antreprenorială civilizată laolaltă cu dezvoltarea trăsăturilor *statului social*, adică a tempera perfecționismul oligarhilor prin revendicarea cel puțin a modestiei politice corecte (exterioare), a substitui libertatea excesivă a moravurilor elitei economice. Ideea realizării dreptății (echității) în societate, conform spuselor lui David Hume, apare „din educație și relațiile sociale”. Cu alte cuvinte, pentru ca în societate să triumfe dreptatea, este necesară o activitate politică concentrată, cu scop determinat, și cooperarea oamenilor liberi. Activitatea politică, nu trebuie să aibă nimic în comun nici cu constrângerea, nici cu entuziasmul banal, nici cu presiunea ideologiei. Sarcina cultivării eticii politice corecte la elita economică poate să o îndeplinească puterea politică a Moldovei, folosind atât elaborările corectitudinii politice

europene, ale moralei postmoderniste a compasiunii, cât și „rezervele interioare” ale moralei (tradiționale, religioase, politico-filosofice) prezente în analele istoriei și existenței societății din Moldova.

Armonizarea relațiilor reciproce ale moralei și politicii – în orice stat – se află în planul raționalismului, pragmatismului și individualismului omului contemporan. Răspunderea morală personală a omului, posibil, urmează a fi formată aproape de răspândirea etico-juridică. Morala, de mai multe secole, a jucat un rol de regulator și organizator al vieții publice. Astăzi, acest rol, se pare, morala îl cedează regulatorului juridic, care este mai pe înțelesul omului contemporan rațional și bine informat. Utilă în această privință poate fi experiența contractelor sociale, prezentă în trecutul istoric al unor țări, acumulată în condițiile căutării valorilor comune pe terenul pe care activau diverse compendii conceptuale (ale convingerilor, ale moralei). Morala comună „universală” pentru politicieni și pentru întreaga societate poate fi găsită pe căile îmbinării eticii și dreptului. Tradiția reunirii dreptului și eticii este încercată în istoria societății democratice. Această tradiție își are originea din ideea covenantelor, adică a contractelor privind condițiile și principiile vieții în comun. Astfel de contracte se întocmeau de către coloniștii americani, în interiorul fiecăreia dintre comunități. Comunitățile puteau fi alcătuite din oameni, diferiți după indiciile etnic și confesional, cărora, pentru armonizarea vieții publice, le lipsea codul tradițional și confesional al prescripțiilor morale. Atunci se și aproba (accepta) *covenant-ul*, cu corpul său de prescripții etice și cu angajamentele de a le îndeplini. În politologia contemporană, în ultimul timp, iarăși se revine la această idee a trecutului. Parțial, are legătură cu aceasta tendința ce se intensifică a confirmării codurilor etice ca documente normative ce au putere juridică și, respectiv, care sunt însoțite de sancțiunile juridice pentru încălcarea lor. În scopul realizării bunăstării comune, oamenii convin asupra limitării libertății individuale în favoarea binelui comun, pentru aceasta ei investesc statul cu unele împuterniciri și se obligă să se subordoneze puterii statului. La rândul său, statul se obligă să mențină ordinea, să aibă grijă de oameni, să respecte și să apere drepturile și libertățile cetățenilor. Acest consimțământ reciproc, inițiat pe de o parte prin autolimitare, și pe de alta, de angajamente, și constituie esența acordurilor sociale.

Părinții-fondatori ai ideii contractelor sociale au fost Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau. Contractul social stabilește normele vieții publice comune și individuale, însă prin sine însuși el nu este suficient pentru cimentarea societății, pentru eficiența legilor și normelor vieții publice, pentru generarea și asigurarea standardelor morale și juridico-legale. Normele ce rezultă de la sine trebuie să fie consecvente și coordonate, ele

trebuie să fie consolidate prin așa-numitele imperative ale raționalității și moralității. Contractul social întră în vigoare atunci când omul acceptă postulatele moral și rațional, ce îl rețin de la tentativele de satisfacere deplină și imediată a drepturilor și libertăților sale firești întru evitarea principiului egalității firești. În cele din urmă, contractul social este bazat pe principiile moralității și raționalității, pe principiile bunului simț. A concentra atenția puterii politice a Republicii Moldova asupra ideii contractului social îndeamnă acea situație că la ea, ca la realizarea sarcinii privind consolidarea societății, se apelează și astăzi în statele în care este nevoie de a împăca diferite părți, este necesară concordanța acțiunilor acestora, elaborarea ideologiei unice. Un astfel de contract social, inițiat de Președinte, a fost încheiat la timpul său în Estonia. Părți contractante ale acestuia au fost toate ramurile puterii și societatea civilă. Contractul social a influențat pozitiv asupra consolidării întregului popor al Estoniei – indiferent de confesiuni, apartenența etnică și convingerile politice – în realizarea democratizării reușite și integrării europene a țării. Este posibil că și pentru Republica Moldova va veni timpul contractelor sociale, care ar putea să înlăture multe contradicții, probleme și tensiuni ce există în societatea noastră, să instaureze o atmosferă a păcii și înțelegerii, conlucrării și împărțirii răspunderii pentru soarta țării, viitorul ei democratic. Pornind de la cele expuse, societatea noastră are o necesitate extremă de a încheia un contract social, bazat pe dorința tuturor forțelor politice și civile de a realiza un consens, de a crea coaliții și a construi o societate consolidată, căci tuturor și fiecăruia le sunt indispensabile convingerile morale, care sunt mai presus decât orice griji și zăzani ale vieții de toate zilele.

Suntem de părerea că apelarea la ideea contractelor sociale se explică nu doar prin raționalismul și pragmatismul omului contemporan. Această idee poate deveni acceptabilă în societatea actuală multiculturală ce se globalizează, în care coexistă oameni ce aparțin diferitor etosuri, confesiuni, concepții. Tendința menționată se intensifică de noua valoare a toleranței nu doar adusă din exterior de către comunitatea mondială în proces de globalizare, dar și formată în societatea moldovenească în procesul dezvoltării democratice interne. Această valoare morală este mai profundă decât simpla toleranță, și este mai aproape de valorile egalității și dreptății, care constituie criteriul suprem al moralei în societatea democratică. Toleranța ca fenomen al democrației s-a manifestat deja de către prima putere democratică a Republicii Moldova față de minoritățile naționale care locuiesc în stat, fapt demonstrat cu succes prin adoptarea unor legi ce statornicesc statutul minorităților naționale și favorizează dezvoltarea originalității lor, a limbii materne și culturii. Este pătrunsă de toleranță și legislația adoptată în Republica Moldova în sfera libertății conștiinței, referitoare la persoanele ce aparțin la diferite

culte religioase, diferite confesiuni. De menționat că noțiunea „toleranță”, ca componentă morală, se dezvoltă, obține un conținut tot mai profund în legătură cu perfecționarea legislației Republicii Moldova. Aceasta se referă la legislația privind libertatea conștiinței, gândirii și cultelor, care de câteva ori a fost supusă modificărilor și completărilor, fapt ce extindea permanent atât drepturile omului în alegerea cultului și a convingerilor, cât și drepturile organizațiilor religioase; legislația privind drepturile persoanelor care fac parte din minoritățile naționale și statutul juridic al organizațiilor acestora; legislația privind drepturile instituțiilor societății civile etc. Aceste măsuri erau întreprinse în scopul apropiării maxime a legislației Republicii Moldova de egalitate în drepturi și de dreptate și echitate prin toleranță. Avansarea de mai departe pe calea implementării toleranței în calitate de valoare juridică și morală în societatea moldovenească a avut loc odată cu adoptarea Legii cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați (2006), Legii cu privire la asigurarea egalității (2012). Cu referire la actele legislative menționate, trebuie de spus că în accepția toleranței elita politică a Republicii Moldova a avansat cu mult mai departe decât restul societății. Despre aceasta ne mărturisesc reacția neunivocă a societății la actele legislative inspirate de Uniunea Europeană și atitudinea față de acestea.

Un factor al consolidării morale a societății pe calea dezvoltării democrației poate deveni formarea elitei noi profesionale, progresiste și inteligente în Republica Moldova. Elita progresistă poate deveni chezașia formării noului sistem politic în Moldova și a asigurării condițiilor pentru aceea ca țara noastră să ajungă la prima etapă în procesul de dezvoltare a societății postindustriale. Noua elită poate fi și purtător al noii ideologii și al noii morale. Despre aceea că societatea mondială contemporană este postindustrială elita politică actuală a Moldovei uită în permanență, însă, ca la ștafetă, declară perspectiva intrării țării în structurile mondiale. Însă, pentru realizarea acestui obiectiv, toate forțele de partid și asociațiile politice ale Moldovei, în pofida divergențelor de program, vor trebui să-și concentreze eforturile asupra rezolvării problemelor interne: păstrarea integrității teritoriale, transformările economice, elaborarea priorităților și orientărilor valorice reieșind din interesele naționale. Aceasta și va permite Moldovei să depășească provocările globalizaționale și cele ale politicii externe. Pe această cale noua elită progresistă, în caz de necesitate și în mod practic, va apela la valoarea morală a toleranței drept un mijloc al consolidării cu orice opoziție în interesele societății și al statului.

În privința necesității creării unei noi elite politice în Moldova, profesionale și de înaltă cultură, deseori ne vorbesc politologii (V. Moșneaga, V. Teosa, P. Varzari) și analiștii politici (O. Nantoi, V. Andrievski, B. Țârdea).

Observatorii remarcă puterea influentă a protecționismului în serviciile de stat ale Moldovei. Neprofesionistul, care a obținut numirea nu conform drepturilor și nu după calitățile profesionale, se simte ca un favorit nesigur în propriile puteri și vede sensul aflării sale în serviciul de stat nu în slujire societății, ci în folosirea funcției deținute pentru o cât mai rapidă îmbogățire a sa. Explicațiile privind starea etico-morală actuală deplorabilă a aparatului de stat observatorii o pun nu doar pe seama lărgirii posibilităților corupționiste, dar și pe seama „ademenirii” obiective a nivelului calificat din aparatul de stat. În accepția noastră, obiectivitatea respectivă s-a creat:

1) prin condițiile schimbărilor radicale în republicile fostei URSS, când a apărut și grabnic a fost satisfăcută necesitatea de a avea un nou aparat (*new public management*), fapt ce a dus la pierderea continuității profesionalismului și codului etico-moral al trecutului;

2) prin căderea nivelului instructiv-educativ, determinat de șovăieli în căutarea strategiilor și metodicilor pentru sfera învățământului, prin pătrunderea în această sferă a elementului comercial și deci a corupției;

3) prin condițiile ideologiei postmodernismului preluate în mod grabnic, care tratează profesionalismul într-un mod destul de îngust. Conform definiției filosofilor contemporani, postmodernismul este o tendință nouă în conștiința culturală a țărilor dezvoltate, „scoaterea din uz «a marilor sarcini ale umanității», la care sunt atribuite și cunoștințele universale” (B. Kapustin).

Sfera învățământului în Republica Moldova își pierde însemnătatea în ceea ce privește formarea elitei politice competente și a intelectualității profesionale din cauza instabilității bazelor metodice în condițiile elaborării principiilor de bază și a tezelor conceptuale. În stat se practică pe larg pregătirea cadrelor peste hotare, iar aceasta înseamnă că procesul învățământului are loc cu perceperea intereselor, ideologiei, valorilor acestor state, dar nu ale Republicii Moldova. În timp ce în țara în care societatea efectuează traversarea la o nouă dimensiune socială la bază trebuie să fie personalitatea pregătită profesional în ceea ce privește unitatea valorilor ei naționale și general umane, a orientărilor și priorităților dezvoltării.

Iar în ceea ce privește concepția postmodernistă preluată de Moldova, în procesul globalizării și formării comunității mondiale, justă va fi și interpretarea specificului postmodernismului. Omenirii în toate timpurile i-au fost necesare cunoștințele profunde, reprezentarea sinceră despre sensul și filosofia existenței, despre rolul și locul valorilor umanistice, inclusiv al celor morale. Credem că aceste valori își vor găsi locul în bagajul spiritual al personalității contemporane, formate deja în condiții noi, unde în centrul atenției este omul în deplinătatea existenței sale firești și social-individuale, iar o astfel de personalitate va reprezenta cu demnitate interesele societății

în organele puterii politice, în business-elită, în elita științifică și culturală a țării.

Pentru ca să atribui politicii principii morale, nu este de ajuns să avansezi lozinci noi, intenționat „neînsuflețite” (gen „luptăm împotriva corupției”, „optăm pentru o morală a elitei politice”). În cazul de față, în opinie, nu putem proceda fără anumite recomandări ale unor „coduri ale onoarei”, adoptate și unanim aprobate după exemplul eticii profesionale. După cum s-a menționat mai sus, pentru omul contemporan sunt mai pe înțeles anumite corpuri și coduri, ce reunesc reglementări ale eticii și justiției. „Codul onoarei” (corpurile de norme ce determină normele conduitei politicianilor pot fi denumite în mod diferit) poate fi și un document care să propună un sistem al reperelor morale, să dea recomandări de conduită și să creeze mecanismul controlului juridic privind respectarea normelor etice. Mecanismul juridic trebuie să fie destul de fin, să țină seama de specificul anume al reglementării morale a comportamentului. Conform unui astfel de document, fiecare politician va fi nevoit, prin metoda încercărilor și erorilor, să-și elaboreze versiunea individuală a codului etic. Știind că încălcarea de către el a prevederilor codului va fi adusă la cunoștința publică și față de el, vor fi aplicate sancțiunile respective nu doar morale, dar și juridice, în principal disciplinare.

Astfel de coduri, corpuri de reguli morale pot fi atrase și la rezolvarea problemelor corupției în cercurile de stat ale Moldovei. Grație adoptării codurilor eticii, serviciul de stat, elita politică poate deveni obiectul controlului și reglementării sociale simțitoare și benefice. Asta pentru că viabilitatea și legitimitatea sistemului politic al țării depind mult de aceea în ce măsură instituțiile statului și persoanele oficiale supreme corespund valorilor și idealurilor ce predomină în societate, iar comportamentul lor corespunde normelor moralei sociale. Adoptarea unor atare „coduri” este practică în multe țări ale lumii. Despre atenția ce se acordă acestei probleme ne mărturisește adoptarea de către Organizația Națiunilor Unite, în anul 1996, a Codului internațional de conduită a funcționarului. În SUA, Codul eticii serviciului de stat pentru prima dată a fost adoptat în anul 1958, în Canada, două variante – pentru funcționarii de diferite niveluri – au fost adoptate, în ultima redacție, în decembrie 2003. Actualmente, anume Canada este în avangarda tendinței mondiale a reglementării etice a serviciului de stat. Experiența Canadei poate fi interesantă pentru fiecare țară, ca o experiență a restructurării culturii relațiilor reciproce atât în interiorul aparatului de stat, cât și în relațiile reciproce ale acestuia cu societatea și clasa politică, iar în general – a restructurării a însăși atmosferei morale în societate. În această restructurare, etica, morala ocupă locul de frunte. Unele principii ale experienței canadiene ar putea fi aplicate și în Moldova.

În perspectiva dezvoltării democratice, Republica Moldova poate să-și perfecționeze politica statului prin mijloacele potențialului moral al societății civile prin dialogul structurilor de stat și consolidarea acțiunilor statului și societății civile. Societatea civilă, prin întreaga istorie a formării sale, se poziționează ca o totalitate a relațiilor morale. Deja prin definiția sa societatea civilă, renunțând la relațiile „dominație-subordonare” și introducând circulația „citizen”, „sitoyen”, „burger”, „cetățean”, astfel confirmând egalitatea, este întruchiparea relațiilor morale, deoarece egalitatea este o categorie a moralei. Aceasta o subliniau încă reprezentanții filosofiei antice: morala, considerau ei, este specifică doar omului „care se comportă egal cu toți oamenii”. De pe timpurile Antichității, istoria formării societății civile constituie calea spre confirmarea relațiilor morale, calea însoțită cu democrația. Lozincile societății civile „libertate, egalitate, fraternitate”, care au fost rostite pentru prima oară în perioada Marii Revoluții Franceze, rămân solicitate până în zilele noastre, fiind atractive și valoroase „ca progresul infinit al înfăptuirii binelui”, după definiția lui Hegel. Valorile morale ale libertății, egalității, fraternității (în sensul toleranței, conlucrării, responsabilității comune) își trag originea din conceptul dreptății – criteriul suprem al relațiilor sociale morale. „Iubirea față de egalitate și iubirea față de dreptate de la început erau una și aceeași... Pentru instaurarea în societate a unei anumite libertăți politice, se prea poate, este suficient ca membrii acestei societăți, fie aparte, fie ca participanți ai diverselor organizații, să-și apere drepturile. În condițiile republicii, cetățenilor li se cuvine, fie să aprobe insistent principiile egalității, fie să modereze pretențiile altor cetățeni, impunându-le anumite restricții”, considera Ferguson, care stă la originea conceptului „societate civilă”.

Fiind un element important al sistemului politic, societatea civilă, ca o totalitate a relațiilor morale, contribuie la aspirațiile progresiste ale statului. Cu cât mai bine este dezvoltată societatea civilă, cu atât mai multe procese democratice se desfășoară în stat. Ultima afirmație se referă, în mare măsură și la societatea civilă a Republicii Moldova. Pe de o parte, în Moldova, ca într-o societate a democrației în curs de dezvoltare, încă se mai resimte prezența trăsăturilor orânduirii totalitare economice, politice și ideologice: repartizarea inegală și nedreaptă a proprietății, constrângerea extraeconomică etc., lipsa interacțiunii armonioase a societății civile și structurile de stat. Mai persistă încă rudimente ale totalitarismului în conștiința socială. În perspectivă, pe calea depășirii acestor fenomene, societatea civilă a Moldovei, prin structurile sale, va reuși să rezolve cele două sarcini înglobate: controlul, limitarea (moderația – conform lui Aristotel) manifestărilor expansiunii excesive a statului în viața socială și formarea conștiinței sociale de tip nou a conștiinței democratice, a *conștiinței cetățeanului*. Temelia acestei activi-

tăți trebuie să fie *consolidarea morală*, care pune fundamentul spiritual al societății civile.

Consolidarea societății civile presupune formarea și întărirea mecanismelor de coordonare și înaintare a poziției generale a societății civile în ceea ce privește cele mai esențiale chestiuni și organizarea acțiunilor solidare. În viziunea noastră, dacă cel de-al treilea sector nu este consolidat, el nu va fi în stare nici să îndeplinească sarcinile instituționale interne, nici să se opună presiunii defavorabile (ostile) a guvernului, nici să-și realizeze potențialul moral. Fără o societate civilă puternică, democrația stabilă și controlul organizațiilor neguvernamentale (ONG) asupra activității guvernului sunt irealizabile.

Cu dezvoltarea societății civile, în Republica Moldova se așteaptă o scădere a nivelului finanțării ONG-lor de către investitorii străini (actualmente, granturile de peste hotare constituie 61%), vor crește granturile Guvernului (în prezent – 7%), vărsămintele donatorilor locali (în prezent – 25%) și, ce este cel mai așteptat, la instituțiile societății civile vor apărea mijloace de pe urma propriei activități economice (în prezent – 0,22%). Instituțiile societății civile a Moldovei, în majoritatea lor, nu sunt observate în activități nedrepte (nedemne) – spre exemplu, în protejarea infractorilor vădiți, fapt ce ar fi cauzat suspiecții privind coruperea sau cedarea în fața moralei, nu sunt observate (bănuite) în extremism, instituțiile societății civile, asociațiile neguvernamentale apără, în principal, cauze nobile. „Armata sub privirea mamelor”, „salvarea mediului înconjurător”, „îngrădire xenofobiei și fascizării”, „apărarea intereselor femeilor, copiilor și tineretului”, „filantropie”, „scopuri politice democratice”, „reintegrarea Republicii Moldova”, „mișcarea spre Uniunea Europeană” – iată acele scopuri pozitive pe care și le pun în față instituțiile societății civile a Moldovei astăzi. Societatea civilă, astfel – prin instituțiile sale – creează relații sociale și valori ale buneii voințe, conlucrării și scopurilor pozitive „bune”. Pe această cale vor fi depășite și toate imperfecțiunile, nedreptățile și ilegalitățile societății, se va constitui și morala nouă făuritoare a noului stat democratic, și valorile ei vor impregna toate sferele vieții sociale, inclusiv cea politică.

Galina ROGOVAIA,
doctor în filosofie

ORDINEA DE DREPT

1. Considerații introductive privind ordinea de drept în Republica Moldova

Potrivit art. 1 alin. (3) al Constituției Republicii Moldova, „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate”.

Instaurarea statului de drept presupune, pe de o parte, supremația legii și a ordinii de drept ca o cerință esențială a existenței lui și, pe de altă parte, plasarea în rândul celor mai importante valori: persoana umană, avutul privat și public, ordinea și liniștea publică, activitatea organelor statului, autoritatea acestuia, capacitatea de apărare etc. De fapt, stabilitatea socială, siguranța, liniștea și respectul reciproc dintre membrii unei colectivități a constituit în trecut și constituie în prezent un imperativ deosebit de important al vieții sociale. Un vechi dicton latin reclamă „ordo est anima rerum” adică, „ordinea este sufletul lucrurilor”, ceea ce este și astăzi mai actual ca oricând. Fără nici o îndoială, orice colectivitate umană implică în mod necesar o viață de relații reciproce, de legături diverse. Sensul gramatical al cuvântului „ordine”, derivă din latină, de la „ordo, inis”, evocând ideea de dispoziție sau de succesiune regulată cu caracter spațial, temporar, logic, moral, estetic; organizare, însușire, rând, rânduire, orânduială ori organiza-re, orânduire socială, politică, economică; regim; stabilitate socială, respectul instituțiilor sociale stabile.

Ordinea de drept este strâns legată de ordinea socială, fiind constituită nu doar din ansamblul regulilor de conduită cuprinse în legislația unui stat, ci și din relațiile sociale caracterizate prin desfășurarea raporturilor juridice, în strictă conformitate cu normele juridice, conturând astfel o ordine de drept normativă și o ordine de drept efectivă. Ordinea de drept mai este denumită și ordine de stat, și presupune respectarea legilor și celorlalte acte normative de către toate categoriile sociale, respect impus și asigurat de însăși autoritatea de stat investită cu această prerogativă. Ordinea de stat sau ordinea de drept, potrivit definițiilor elaborate de S. Ivan și T. Ioniță, presupune cooperarea tuturor factorilor, a tuturor indivizilor și categoriilor sociale, a structurilor și instituțiilor din stat, pentru atingerea scopului comun - binele general. Prin urmare, ordinea de drept (de stat) este privită, în sens larg, ca fiind totalitatea relațiilor sociale reglementate de normele de drept și raporturile juridice desfășurate în temeiul acestor norme.

Unul din atributele esențiale ale suveranității statului în general, îl constituie, consacrarea dreptului de constrângere pe care statul îl are în raport cu cetățenii săi, cu ceilalți indivizi (cetățeni străini, apatrizi) și față de diversele grupuri sociale, inclusiv față de persoanele juridice. Acest drept al statului a fost consacrat și este cunoscut în literatura juridică sub denumirea de drept de poliție, conform lui Iurie Pascu; dreptul de poliție este o parte a dreptului ce îl are statul de a interveni pentru respectarea de către cetățeni a îndatoririlor ce le revin, iar pe de altă parte, este un drept al fiecărui individ de a cere sprijinul organelor polițienești pentru apărarea drepturilor ce le sunt conferite de stat și înlăturarea piedicilor ce li s-ar pune în exercitarea acestor drepturi recunoscute de lege. Organele de drept îndeplinesc sarcinile de conducere și organizare, pe baza și în condițiile stabilite de lege în domeniul de activitate al fiecărui organ de drept, în raport cu specificul său, susține A. Negoită. Metodele de realizare a acestor sarcini sunt diferențiate după natura activității specifice domeniului în care activează organul de drept. În unele domenii de activitate conducerea și organizarea se face printr-o amplă competență de control și îndrumare a unor unități subordonate. Evident, activitatea organelor de drept este îndreptată spre apărarea vieții, sănătății și libertății cetățenilor, interesele societății și ale statului, apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice, aplicarea corectă și uniformă a legislației.

2. Dimensiunea normativă a ordinii de drept și organele de ocrotire a dreptului

Ordinea de drept reprezintă așezarea instituțiilor și rânduirea regulilor neapărat necesare funcționării statului, potrivit definiției lui St. Șerb, C. Dragnici ș.a., context în care un rol important în realizarea politicilor statului în acest domeniu revine *Ministerului Justiției* (în temeiul Legii Republicii Moldova cu privire la Guvern este adoptată Hotărârea Guvernului Nr. 129 din 15.02.2000 cu privire la Ministerul Justiției al Republicii Moldova) – autoritatea de stat în domeniul justiției – care exercită următoarele competențe: pregătește proiecte de legi și proiecte de hotărâri ale Guvernului în domeniul justiției, precum și proiectele celor mai importante legi în alte domenii social-economice, avizează proiectele de legi și alte acte normative prezentate Guvernului, efectuează expertiza juridică și înregistrarea de stat a actelor normative departamentale ce vizează drepturile și interesele legitime ale cetățenilor sau cele cu caracter interdepartamental; elaborează, ținând cont de propunerile ministerelor și departamentelor, proiectele planurilor de perfecționare a legislației; înfăptuiește munca de sistematizare

și codificare a legislației, pregătește propuneri cu privire la modificarea ei; coordonează activitatea organelor centrale de specialitate ale administrației publice în vederea elaborării proiectelor de legi și alte acte normative, acordându-le ajutor metodic la elaborarea proiectelor de legi și hotărâri ale Guvernului; întocmește și pregătește pentru editare culegeri de legi, coduri, prezintă propuneri privind editarea literaturii juridice; numește cadrele didactice, adoptă programa de studii a Centrului republican pentru pregătirea și perfecționarea cadrelor din sistemul Ministerului Justiției; asigură și coordonează activitatea în domeniul realizării reformei judiciare și de drept; înregistrează partidele și alte organizații social-politice și efectuează controlul asupra respectării legislației în vigoare, suspendează activitatea acestora în cazul încălcării prevederilor statutare și a legislației, ține registrul partidelor politice și înregistrează simbolică acestora; exercită controlul asupra procesului de inițiere de către autoritățile administrației publice centrale a elaborării proiectelor privind introducerea în legislație a modificărilor și completărilor ce rezultă din hotărârile Curții Constituționale.

Republica Moldova este în proces activ de asociere la Uniunea Europeană, perioadă marcată de mai multe reforme, în speță Reforma în Justiție reflectată în Strategia de Reformă a Sectorului Justiției 2011–2016, aprobată prin Legea Nr. 231 din 25 noiembrie 2011. Strategia este elaborată în scopul creării unui cadru comun pentru toate eforturile de reformă a sectorului justiției în Republica Moldova în vederea dezvoltării sectorului în ansamblu prin acțiuni realiste și concrete. Obiectivul general al Strategiei de reformă este edificarea unui sector al justiției accesibil, eficient, independent, transparent, profesionist și responsabil față de societate, care să corespundă standardelor europene, să asigure supremația legii și respectarea drepturilor omului și să contribuie la asigurarea încrederii societății în actul de justiție. Obiectivele specifice ale Strategiei sunt: consolidarea independenței, responsabilității, imparțialității, eficienței și transparenței sistemului judecătoresc; eficientizarea procesului de investigație prejudicială în vederea garantării respectării drepturilor omului, asigurării securității fiecărei persoane și diminuării nivelului de criminalitate; ameliorarea cadrului instituțional și a proceselor care asigură accesul efectiv la justiție: asistența juridică efectivă, examinarea cauzelor și executarea hotărârilor judecătorești în termene rezonabile, modernizarea statutului unor profesii juridice conexe sistemului justiției; promovarea și implementarea principiului toleranței zero pentru manifestările de corupție în sectorul justiției; implementarea unor măsuri prin intermediul cărora sectorul justiției ar contribui la crearea unui climat favorabil dezvoltării durabile a economiei; asigurarea respectării efective a drepturilor omului în practicile și politicile juridice; coordonarea, stabilirea și delimitarea atribuți-

ilor și responsabilităților actorilor din sectorul justiției, asigurarea dialogului intersectorial. Strategia este concepută pentru a atinge următoarele rezultate generale: un sector al justiției echitabil, calitativ, responsabil, cu zero toleranță față de corupție, care ar asigura dezvoltarea durabilă a țării și ar răspunde nevoilor justițiabililor; un cadru instituțional de coordonare a acțiunilor de reformă și a asistenței partenerilor de dezvoltare în sectorul justiției.

2.1. Sistemul judecătoresc

Temelia unui stat democratic de drept este sistemul judiciar independent, care asigură o justiție efectivă pentru toate persoanele fizice și juridice care pretind că ar fi vătămate în drepturile și libertățile garantate prin lege, iar funcționarea unui sistem judecătoresc independent este un element obligatoriu al societății democratice, mai mult decât atât, este o obligațiune a statului nostru asumată pe plan internațional. Sistemul judecătoresc în Republica Moldova își are începuturile de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova și Legii privind suspendarea acțiunii unor articole din Constituția Republicii Moldova, care a dus la necesitatea obiectivă de a reorganiza sistemul organelor puterii de stat și a organelor de justiție pe principii noi. Astfel, după depolitizarea instanțelor judecătorești a fost lichidat elementul neprofesionist din cadrul justiției prin adoptarea de către Parlament la 18 octombrie 1991 a Legii privind modificarea și completarea unor acte legislative în legătură cu desființarea instituției de asesori populari. Tribunalele militare care activau pe teritoriul Republicii Moldova ca instanțe judecătorești ale U.R.S.S. au fost trecute sub jurisdicția autorităților republicane și la 4 august 1992 a fost adoptat Regulamentul cu privire la tribunalele militare, care stabilea că „Tribunalele militare înfăptuiesc justiția în cadrul Forțelor Armate și fac parte din sistemul juridic al Republicii Moldova” (Hotărârea Parlamentului nr. 1150-XII din 04.08.1992 despre aprobarea Regulamentului cu privire la tribunalele militare (abrogat)). Încă în anul 1992 există tentativa Ministerul Justiției de a elabora și propune spre discuție concepția reformei judiciare în Republica Moldova, iar în 1994 Parlamentul Republicii Moldova dă putere juridică concepției reformei judiciare și de drept, aprobată prin Hotărârea din 21 iunie 1994, având drept scop modificarea esențială a statutului, rolului și funcțiilor instanțelor judecătorești, ca element de bază al sistemului judiciar și a statutului judecătorului, astfel încât să fie posibilă asigurarea independenței și imparțialității întregului corp judecătoresc (Hotărârea Parlamentului nr. 152/21.06.1994 privind aprobarea Concepției reformei judiciare și de drept în Republica Moldova (abrogat)).

Constituția Republicii Moldova a deschis calea unei profunde reforme judiciare prin consfințirea principiilor generale ale statului de drept, cum ar fi obligativitatea respectării Constituției, a supremației sale și a legilor, inclusiv a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, separarea puterilor în stat și accesul liber la justiție, precum și prin stabilirea normelor de bază ale organizării și funcționării justiției. Prin Constituția Republicii Moldova, la art. 114, s-a prevăzut că: „Justiția se înfăptuiește în numele legii numai de instanțele judecătorești și că înființarea de instanțe extraordinare este interzisă”. Prin adoptarea Constituției Republicii Moldova s-a aprofundat reforma judiciară și de drept, care s-a desfășurat în perioada anilor 1994–1996. Pentru realizarea reformei judecătorești au fost adoptate: Legea privind organizarea judecătorească din 06.07.1995, Legea cu privire la sistemul instanțelor judecătorești militare din 17.05.1996, Legea cu privire la instanțele judecătorești economice din 24.07.1996 și alte legi, care stabilesc sistemul instanțelor judecătorești generale – judecătorii, tribunale, Curtea de Apel, Curtea Supremă de Justiție, și pe cel al instanțelor specializate – judecătorii economice de circumscripție, Judecătoria economică a Republicii Moldova, judecătoria militară. În conformitate cu art. 1 din Legea cu privire la reorganizarea sistemului instanțelor judecătorești s-au desfășurat următoarele reorganizări: Judecătoria Supremă s-a reorganizat în Curtea Supremă de Justiție cu sediul în municipiul Chișinău; arbitrajul s-a reorganizat conform legislației privind instanțele judecătorești economice; tribunalul militar s-a reorganizat în judecătorie militară cu sediul în municipiul Chișinău; s-a instituit Curtea de Apel cu sediul în municipiul Chișinău și tribunalele cu sediul în municipiile Chișinău, Bălți, Bender și în orașele Cahul și Comrat; judecătoriile populare raionale (orășenești) s-au reorganizat în judecătorii raionale, judecătorii de sector în municipiul Bălți și Bender.

Pe lângă Consiliul Superior al Magistraturii au început să funcționeze Colegiul de calificare și de atestare a judecătorilor, Colegiul disciplinar, activitatea lor fiind reglementată prin legi separate. Privitor la funcțiile pe care le gestionează Consiliul Superior al Magistraturii face propuneri președintelui Republicii Moldova sau, după caz, Parlamentului, de numire, promovare, transferare sau eliberare din funcție a judecătorilor, aplică măsuri de încurajare și sancționare a judecătorilor, asigură inviolabilitatea judecătorului în condițiile legii, prezintă Parlamentului, spre aprobare, propuneri privind sediul, circumscripția de plasare a instanțelor judecătorești și numărul lor, precum și numărul judecătorilor din instanțele ce constituie sistemul judecătoresc. La acea etapă redacția legii, stabilind atribuțiile Consiliului Superior al Magistraturii ca organ al autoadministrării ju-

decătorești, nu corespunde întru totul Concepției reformei judiciare și de drept. Astfel, conform concepției, Consiliul Superior al Magistraturii este un organ special, care are ca scop asigurarea independenței puterii judiciare, stabilirea garanțiilor și formelor de autoadministrare a instanțelor judecătorești, constituirea sistemului judiciar și efectuarea controlului asupra activității judecătorilor. Dacă realizarea primelor trei scopuri prin Legea ”Cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii” este asigurată, cel de-al patrulea, ce vizează efectuarea controlului asupra activității propriu-zise a judecătorului, conform V. Șterbeț, a rămas în afara sferei de reglementare.

Alt aspect important este legat de independența judecătorului care implică și o salarizare corespunzătoare, dat fiind faptul că prin lege acestuia i se interzice să ocupe orice altă funcție publică sau privată, cu excepția activității didactice și științifice. Un act important în acest sens a fost adoptat în 1998, „Carta Europeană asupra Statutului Judecătorilor și Memorandumul Explicativ”, care, printre altele, prevede că „judecătorii sunt îndreptățiți la o remunerație al cărei nivel va fi stabilit în așa fel, încât să-i protejeze pe aceștia de orice presiune ce ar avea drept scop influențarea conduitei profesionale a deciziei acestora și în general oricărui fapt de natură să afecteze imparțialitatea și independența lor”. Prin Legea nr. 793 din februarie 2000 în cadrul instanțelor de drept comun au fost instituite instanțe de contencios administrativ în formă de colegii la Curtea Supremă de Justiție, Curtea de Apel și tribunale.

În anul 2003, în urma reformei judiciare operate în cadrul sistemului de drept, au fost adoptate principalele acte normative racordate la noile relații sociale și la actele normative internaționale: Codul civil, Codul de procedură civilă, Codul penal și Codul de procedură penală, precum și modificate alte acte normative; Legea privind Organizarea judecătorească, Legea cu privire la instanțele judecătorești economice, Legea cu privire la instanțele judecătorești militare. Modificările operate au reconfigurat structura sistemului instanțelor judecătorești prin excluderea tribunalelor, care reprezentau a doua verigă din cadrul instanțelor judecătorești. În perioada 2007–2009 este promovată elaborarea unui cadru normativ privind evaluarea activității judecătorilor și personalului auxiliar și a unui concept de implementare a programului computerizat de administrare a cauzelor, monitorizare a performanțelor personalului instanțelor judecătorești, distribuire aleatorie a cauzelor și de executare a unui spectru larg de funcții ce țin de statistica judiciară (Hotărârea Parlamentului nr. 174/19.07.2007 pentru aprobarea Strategiei de consolidare a sistemului judecătoresc și a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei de consolidare a sistemului judecătoresc).

Un aspect-cheie în activitatea instanțelor de judecată a fost acordarea statutului de funcționar public grefierului, stabilindu-se atribuțiile sale în mod consecvent prin Legea Republicii Moldova 59/15.03.2007 privind statutul și organizarea activității grefierilor din instanțele judecătorești. În aceeași perioadă sunt adoptate acte normative importante precum Legea cu privire la mediere (Legea nr. 134/14.06.2007 cu privire la mediere), Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat (Legea nr. 198/26.07.2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat), Legea cu privire la arbitraj (Legea nr. 23/22.02.2008 cu privire la arbitraj), care au adus un plus de valoare justiției, având menirea de a consolida asistența juridică acordată părților în diferite cauze, precum și a diminua, prin obținerea posibilităților de mediere, a numărului de cauze aflate pe rolul instanțelor de judecată. Un remarcabil act în dezvoltarea justiției în Republica Moldova îl formează Strategia de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011–2016 (Legea nr. 231/25.11.2011 privind aprobarea Strategiei de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011–2016), care punctează că reforma sectorului justiției a fost permanent în vizorul autorităților Republicii Moldova și chiar dacă au fost realizate schimbări instituționale esențiale și a fost modificat cadrul legislativ, totuși aceste schimbări nu au conferit activității actorilor din acest sector un nivel calitativ nou și nu au dus la consolidarea unui sistem de justiție echitabil, corect și orientat spre necesitățile justițiabililor și prestarea unor servicii calitative și accesibile justițiabililor. Analiza implementării documentelor strategice din domeniu relevă principalele probleme cu care se confruntă sectorul justiției, și anume: instanțele de judecată nu sunt administrate eficient; promovarea judecătorilor și a procurorilor este insuficient de transparentă și nu este bazată pe merit; nu toate componentele Consiliului Superior al Magistraturii funcționează eficient; calitatea serviciilor prestate de profesiile conexe sistemului justiției este neadecvată; lipsesc mecanisme eficiente de responsabilizare a actorilor din sectorul justiției; faza pre-judiciară este nejustificat de complexă; lipsesc mecanisme eficiente de asigurare a unei justiții prietenoase copiilor; percepția răspândirii corupției în întregul sector al justiției este alarmant de înaltă. Astfel, în Declarația cu privire la starea justiției în Republica Moldova și la acțiunile necesare îmbunătățirii situației în domeniul justiției (Hotărârea Parlamentului nr. 53-XVIII din 30 octombrie 2009) Parlamentul a constatat cu îngrijorare că justiția în Republica Moldova este grav afectată de corupție. În Declarație s-a menționat că asemenea involuție a justiției a fost posibilă din cauza neglijării sau aplicării selective de către Consiliul Superior al Magistraturii a legislației ce reglementează răspunderea judecătorilor, indulgenței acestuia; lipsei de reacție din partea Consiliului Superior al Magistraturii și a organelor procuraturii la acțiunile, pe alocuri criminale,

ale judecătorilor; lipsei de reacție și de rezistență a corpului judecătoresc la acțiunile de intimidare și de presiune politică venite din partea exponenților guvernării; lipsei de transparență a actului de justiție și a activității Consiliului Superior al Magistraturii, în special în ceea ce privește selectarea, numirea, promovarea și sancționarea judecătorilor; insuficienței pregătirii inițiale și pregătirii continue a judecătorilor; asigurării materiale inadecvate a judecătorilor; „sindicalizării” puterii judecătorești.

Prin Strategie se reiterează aceste constatări ale Parlamentului și se punctează că reforma sectorului justiției nu poate fi abordată într-o manieră fragmentară, deoarece înfăptuirea actului de justiție presupune activitatea conjugată și eficientă a mai multor instituții: organele de urmărire penală, procuratura, avocatura, sistemul judecătoresc, Curtea Constituțională, notariatul, sistemul de executare a hotărârilor judecătorești, sistemul penitenciar etc.

2.2. Procuratura

Ca și alte instituții ale statului în etapa de după proclamarea Independenței Republicii Moldova, Procuratura a cunoscut numeroase ajustări în încercările incipiente ale statului de a se alina standardelor timpului. Din punctul de vedere al evoluției reglementărilor ce vizează procuratura o primă tentativă a fost adoptarea la 29 ianuarie 1992 de către Parlamentul țării a primei Legi cu privire la Procuratură, nr. 902-XII, care, deși a fost apreciată ca mult mai progresistă și conformă exigențelor unui stat de drept decât reglementările legale sovietice, de fapt conținea multiple neajunsuri, preluând prea multe din normativitatea unională. Drept continuitate a reglementărilor sovietice, procurorul avea ca atribuții de bază supravegherea respectării legilor în țară ca poziție de principiu. Astfel, principalele direcții ale activității Procuraturii erau: exercitarea supravegherii; executării exacte și uniforme a legilor de către organele administrației publice centrale și locale, agenții economici, indiferent de forma de proprietate, alte persoane juridice și fizice și asociațiile lor; respectării legilor de către organele de anchetă prealabilă și de cercetare penală; respectării legilor în locurile de reținere și de detenție preventivă, la executarea pedepselor și a altor măsuri de constrângere, stabilite de instanța judecătorească, inclusiv în instituțiile de psihiatrie judiciară; respectării legalității în Forțele Armate și în organele securității naționale.

Prin adoptarea Constituției Republicii Moldova s-a statuat locul Procuraturii în cadrul sistemului de drept, ocupând un loc fundamental în cadrul autorității judecătorești. În 1995 Republica Moldova aderă la Consiliul Europei și își asumă obligația de a reforma procuratura astfel încât să corespundă unui nivel înalt de funcționare. Ulterior însă, monitorizând realizarea

angajamentelor de către Republica Moldova, experții Consiliului Europei (CoE) au semnalat de nenumărate ori blocarea reformelor în domeniul justiției. Numai în anul 2002 Adunarea Parlamentară a CoE a adoptat un șir de rezoluții și recomandări privind consolidarea reformelor în justiție și, în special, reformarea procuraturii (Rezoluția 1280, Recomandarea 1554). Potrivit textului inițial (din anul 1994) al art. 124 din Constituție „Procurorul General și procurorii subordonați acestuia exercită supravegherea executării exacte și uniforme a legilor de către organele administrației publice, de către persoanele juridice și fizice și asociațiile lor; apără ordinea legală, drepturile și libertățile cetățenilor, contribuie la exercitarea justiției”. Abia prin Legea 1115-XIV din 05.07.2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției, funcția de supraveghere generală a respectării legilor a fost exclusă din atribuțiile de bază ale Procuraturii, aceasta rămânând să reprezinte interesele generale ale societății și să apere ordinea de drept, precum și drepturile și libertățile cetățenilor, să conducă și exercite urmărirea penală, să reprezinte învinuirea în instanțele judecătorești în condițiile legii. În anul 2003 s-a trecut la o nouă treaptă a evoluției Procuraturii și reglementărilor. Prin adoptarea Legii cu privire la Procuratură (Legea 118/14.03.2003) s-au modificat competențele procuraturii, care: reprezintă interesele generale ale societății și apără ordinea de drept, drepturile și libertățile cetățenilor; conduce și exercită urmărirea penală; reprezintă învinuirea în instanțele judecătorești; intenționează în judecată acțiuni civile privind recuperarea prejudiciului cauzat statului, constatată în urma reviziilor și controalelor efectuate de organele de control financiar; participă, în condițiile legii, la judecarea cauzelor civile și a contravențiilor administrative, în privința cărora acțiunile au fost intentate de ea; exercită controlul asupra legalității aflării persoanelor în instituțiile de reținere și detențiune preventivă, în alte instituții de executare a pedepselor; exercită controlul asupra executării legilor în Forțele Armate; asigură, în limitele competenței sale, asistența juridică și colaborarea internațională în domeniul dreptului; examinează și soluționează cererile și reclamațiile cetățenilor; exercită alte atribuții prevăzute de lege. Noua lege a venit să suplinaască efortul legislativ major de punere în aplicare a noilor Coduri de procedură penală și civilă, fiind revizuită și calitatea și modul de înaintare a actelor de reacționare ale procurorului. Astfel, sesizarea înaintată de către procuror în baza art. 6 din Lege reprezintă doar o propunere de a înlătura o încălcare de lege. Deși reduse substanțial, cererile în ordinea civilă urmează să fie înaintate de către procuror doar în interesele persoanelor care din anumite motive de sănătate, vârstă înaintată, incapacitate, nu pot să se adreseze în judecată personal sau în apărarea intereselor statului ce țin de formarea bugetului, protecția mediului înconjurător, protecția patrimoniului

statului etc. Recursul, potrivit efectelor asupra actului ilegal contestat, nu manifestă un caracter imperativ. În caz de respingere a recursului, procurorul dispune de dreptul de a reclama actul juridic în instanța de judecată, unde pe principiile egalității părților în proces urmează să argumenteze poziția vizavi de actul contestat.

Un principiu nou de organizare a activității procuraturii este principiul operativității. Drept premise ale acestuia sunt dispozițiile art. 5 al. 3 din CEDO, care se referă la termenul rezonabil al procesului penal per ansamblu, operativitatea presupunând rapiditate în acțiune, totodată fără a prejudicia calitatea activităților desfășurate. Deși la acel moment se considera că Legea menționată, fiind expertizată de experții europeni, corespundea standardelor internaționale, s-a constatat, potrivit lui R. Popov, că și acest act legislativ are unele carențe care urmau să fie înlăturate, acestea vizau drepturi și atribuții ale procurorului și necesitatea instituirii și organizării activității organelor de autoadministrare a procurorilor, definirea statutului și sporirea independenței acestora. Deși legea din 2003 avea un caracter progresist în raport cu reglementările sale predecesoare, noile necesități au adus la adoptarea Legii nr. 294-XVI cu privire la Procuratură, (în vigoare din 17 martie 2009).

Legea în vigoare aduce în calitate de novăție instituțiile de autoadministrare a procurorilor – Consiliul Superior al Procurorilor, Colegiul de calificare și Colegiul disciplinar. Consiliul Superior al Procurorilor este dorit a deveni garantul autonomiei, obiectivității și imparțialității procurorilor, fiind înputernicit a activa în privința: carierei procurorilor; instruirii inițiale și continue a procurorilor; respectării disciplinei și eticii de procuror. Colegiul de calificare a fost instituit pe lângă Consiliul Superior al Procurorilor și are drept scop promovarea politicii de stat în domeniul selectării cadrelor în organele Procuraturii, evaluarea nivelului de pregătire și a capacităților profesionale ale procurorilor, corespunderii funcțiilor ocupate, respectării interdicțiilor și a exigențelor față de procuror. Răspunderea disciplinară a procurorilor a fost pusă în seama Colegiului disciplinar, instituit pe lângă Consiliul Superior al Procurorilor. Actualmente tendințele de modernizare a Procuraturii reies din Strategia de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011–2016, care punctează tendințele de realizare a independenței funcționale a procurorilor față de superiorii ierarhici la examinarea cauzelor, fapt condiționat de așa-numitul principiu statutar de „subordonare necondiționată” și de un stil vertical de administrare a sistemului. Procurorii subordonați se bucură de un drept mai curând iluzoriu de a solicita instrucțiuni scrise în scopul contestării eventuale a acestora. O altă deficiență este capacitatea insuficientă a procurorilor de a-și exercita atribuțiile de serviciu din motivul lipsei de independență, abilități, competențe și de instruire corespunzătoare.

Este de netăgăduit necesitatea efectuării unor intervenții speciale orientate spre: modificarea legislației în sensul conferirii independenței interne reale procurorilor prin excluderea posibilității unor instrucțiuni ilegale, inclusiv verbale, date de către procurorii ierarhic superiori; reexaminarea procedurii de autorizare a acțiunilor procurorilor ierarhic inferiori de către procurorii ierarhic superiori; asigurarea specializării procurorilor pe cauze specifice și examinarea oportunității funcționării procuraturilor specializate; stabilirea unor criterii și a unei proceduri clare și transparente de selecție, numire și promovare a procurorilor; revizuirea procedurii de numire a Procurorului General; reexaminarea regulilor privind răspunderea procurorilor și excluderea imunității generale a acestora; fortificarea capacităților Consiliului Superior al Procurorilor și modificarea legislației în acest sens. În calitatea de rezultat este necesar a avea o corelare între funcționalitatea sistemului judecătoresc și cel al Procuraturii, cu echilibrarea situației celor două instituții atribuindu-se și procurorilor statutul de magistrat.

2.3. Poliția

Schimbările sociale, politice, economice și culturale, care s-au produs la sfârșitul anilor 80 în Republica Moldova, au influențat profund asupra activității organelor abilitate cu apărarea ordinii publice și a ordinii de drept. După declararea la 23 iunie 1990 a suveranității Republicii Moldova, a fost stabilit un nou statut juridic, structură și atribuții ale organelor abilitate cu aplicarea legii și a demarat procesul de constituire a unui sistem propriu, național, de organe pentru afacerile interne.

La 13 septembrie 1990, Guvernul Republicii Moldova adoptă Hotărârea nr. 321j „Cu privire la reforma organelor Ministerului Afacerilor Interne al R.S.S. Moldova”, care prevedea crearea Departamentului Poliției și a secțiilor de poliție raionale. Prin Hotărârea Guvernului nr. 321j este aprobat Regulamentul Ministerului Afacerilor Interne al RSS Moldova. Conform prevederilor Regulamentului Ministerului Afacerilor Interne al RSS Moldova din 13 septembrie 1990, pct. 24, MAI al RM colaborează cu MAI al URSS în bază de contract. Astfel, locul miliției este ocupat de noile organe ale afacerilor interne – Poliția. La 18 decembrie 1990, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea Republicii Moldova cu privire la poliție, nr. 416-XII din 18 decembrie 1990, care a produs schimbări fundamentale în organizarea și funcționarea poliției naționale. Poliția ca instituție de apărare a ordinii în stat are menirea de a fi în slujba permanentă poporului și a legii, fapt care a și determinat ca una dintre primele măsuri după Declarația independenței Republicii Moldova din august 1991 să fie adaptarea acesteia la instrumentele internaționale la care țara este parte, măsură menită

să impulsioneze procesul de integrare a poliției în noile structuri democratice ale statului. Organizarea unui aparat de poliție de mare eficiență, bine pregătit și dotat după ultimele realizări în domeniul luptei împotriva criminalității, care trebuie să se afirme ca un veritabil factor de stabilitate și echilibru, de protecție socială, un garant al drepturilor și libertăților cetățenilor, constituie neîndoiește un imperativ al instaurării statului de drept. În conformitate cu Legea cu privire la poliție nr. 416 din 18.12.90 „Poliția Republicii Moldova este un organ armat de drept al autorităților publice, aflat în componența M.A.I., chemat să apere, în baza respectării stricte a legilor, viața, sănătatea și libertățile cetățenilor, interesele societății și ale statului de atentate criminale și de alte atacuri nelegitime”.

Codul de etică și deontologie al polițistului, adoptat de Guvern (Hotărârea Guvernului nr. 481 din 10.05.2006), conține în pct. 2 o definiție generalizată a poliției: „Poliția este un organ armat al administrației publice centrale sau locale, instituit prin lege, a cărei activitate este reglementată de dreptul intern și actele normative internaționale la care Republica Moldova este parte”, completată în p. 5 cu enumerarea sarcinilor ei principale, după cum urmează: asigurarea respectării legii, menținerii liniștii și ordinii publice în societate; protecția și respectarea libertăților și drepturilor fundamentale ale omului; combaterea criminalității; acordarea asistenței și serviciilor populației în conformitate cu legislația în vigoare.

Potrivit Declarației cu privire la poliție, adoptată în 1979 de către Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, Rezoluția 690 (1979) „Forțele polițienești constituie un serviciu public instaurat prin lege și împuternicit cu menținerea ordinii și aplicarea legii”. Este de precizat că potrivit uzanțelor internaționale, termenul de polițist, include pe toți oamenii legii numiți sau aleși, care exercită puteri polițienești îndeosebi puterea de a aresta și reține. Aceasta este accepțiunea pe care o întâlnim în art. 1 din Codul de conduită pentru polițiști adoptat în decembrie 1979 de Adunarea Generală a ONU. Totodată se stipulează că în țările în care puterile polițienești sunt exercitate de autorități militare, în uniformă sau nu, ori de către forțe ale securității statului, definiția „polițist” va fi considerată ca incluzând membrii acestor servicii. Astfel, expresia „poliție” include nu doar organele de poliție propriu-zise din subordine a M.A.I., ci pe toți funcționarii publici care au atribuții polițienești în domeniul apărării statului, a organismelor politice, economice și sociale, a cetățenilor și care pot folosi la nevoie, forța de constrângere potrivit legii.

Un rol important a revenit Poliției Naționale în perioada războiului de la Nistru, din 1992. În acea perioadă, de grea cumpănă pentru țară, Poliția Republicii Moldova, era în realitate principalul organ armat (Forțele Armate ale Republicii Moldova erau în proces de formare și consolidare) chemat

să apere viața, sănătatea și libertățile cetățenilor, interesele societății și ale statului. Conform datelor oficiale în acțiunile de luptă au participat mai mult de 7000 de colaboratori ai Ministerului Afacerilor Interne, dintre care 90 au căzut în lupte cu moarte de erou, 579 au fost răniți.

Procesul de reformare a organelor afacerilor interne a continuat și pe parcursul ultimilor ani. Potrivit Concepției de reformare a Ministerului Afacerilor Interne și a structurilor subordonate și desconcentrate ale acestuia aprobată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 1109 din 06.12.2010 se urmărește: perfecționarea cadrului legal al activității poliției și carabinierilor prin elaborarea Legii cu privire la activitatea poliției și statutul polițistului, Legii cu privire la carabinieri, altor acte legislative relevante în domeniu; crearea structurilor de dirijare (de politici) și de executare, asigurând delimitarea strictă a funcțiilor subdiviziunilor MAI, potrivit specializării lor, cu identificarea și stabilirea clară a competențelor acestora: Departamentul poliție, Departamentul trupelor de carabinieri, Departamentul de urmărire penală, Serviciul Protecției Civile și Situațiilor Excepționale; implementarea principiilor activității polițienești comunitare prin consacrarea legislativă și delimitarea competențelor poliției de stat și ale poliției locale și implementarea principiilor de colaborare instituțională; realizarea procesului de „demilitarizare” a poliției și delimitarea statutului de polițist de cel al altor categorii de funcționari care asigură activitatea poliției; reformarea trupelor de carabinieri prin preluarea integrală de la poliție a funcțiilor de menținere și restabilire a ordinii publice, precum și prin trecerea la serviciul militar exclusiv prin contract; reformarea sistemului de pregătire și promovare a personalului MAI prin crearea unui ciclu continuu de instruire profesională; revigorarea sistemului de evaluare a activității poliției și altor subdiviziuni ale MAI pornind de la criteriile ce se vor referi la receptivitatea și percepția poliției față de necesitățile concrete ale comunității, participarea societății civile la identificarea și soluționarea problemelor ce țin de securitatea comunității, nivelul de încredere și respect față de poliție etc.; sporirea rolului MAI și al Serviciului Grăniceri în procesul de consolidare a cooperării organelor de drept în domeniul managementului integrat al frontierei de stat, inclusiv prin optimizarea activității Serviciului Grăniceri, prin atribuirea împuternicirilor depline de combatere a criminalității transfrontaliere; cesiunea funcțiilor poliției judecătorești către Ministerul Justiției; consolidarea capacității MAI în procesul de instruire a conducătorilor auto, inclusiv prin procedurile de monitorizare a instituțiilor care realizează această pregătire în vederea asigurării, în mod eficient și continuu, a funcției de securitate a traficului rutier.

În prezent Poliția (Legea Nr. 320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului) este o instituție publică specializată a statului, în subordinea Ministerului Afacerilor Interne, care are misiunea de a

apăra drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei prin activități de menținere, asigurare și restabilire a ordinii și securității publice, de prevenire, investigare și de descoperire a infracțiunilor și contravențiilor. Activitatea Poliției se desfășoară exclusiv în baza și pentru executarea legii, în interesul persoanei, al comunității și în sprijinul instituțiilor statului, pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale și demnității umane, prevăzute în Declarația universală a drepturilor omului, în Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, în Codul european de etică al poliției și în alte acte internaționale, în conformitate cu principiile legalității, respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, imparțialității și nediscriminării, controlului ierarhic permanent, răspunderii personale și profesionalismului, transparenței, respectării secretului de stat și al altor informații oficiale cu accesibilitate limitată. Poliția nu aplică, nu încurajează și nu tolerează tortura, tratamentul inuman sau degradant. Aplicarea forței fizice, mijloacelor speciale și a armelor de foc se admite doar în strictă conformitate cu legea și în cazul în care metodele nonviolente nu asigură îndeplinirea atribuțiilor Poliției.

Serviciului poliției judecătorești

În conformitate cu prevederile art. 22 din Legea 320/27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului în domeniul de asigurare a îndeplinirii justiției, Poliția are următoarele atribuții: execută mandatele și deciziile instanțelor de judecată pentru punerea persoanelor în stare de arest preventiv, hotărârile instanțelor de judecată, ale procurorilor și ofițerilor de urmărire penală pentru aducerea silită a persoanelor care, fiind citate, se sustrag de la prezentarea în organele respective; asigură securitatea judecătorilor și a participanților la proces în instanțele judecătorești, iar în caz de necesitate, și în afara lor, în condițiile legii; îndeplinește indicațiile președintelui ședinței de judecată privind aplicarea față de inculpat și față de alte persoane a măsurilor procesuale de constrângere prevăzute de lege; asigură paza sediilor instanțelor judecătorești; asigură aducerea la locul procesului judiciar a materialelor cauzei penale, a corpurilor delictive, precum și integritatea lor; asigură ordinea publică în sediul instanțelor judecătorești; acordă asistență executorilor judecătorești în procesul de îndeplinire a acțiunilor executorii.

Trupele de carabinieri (trupele interne) ale Ministerului Afacerilor Interne

Trupele de carabinieri (trupele de interne) ale Ministerului Afacerilor Interne au fost constituite prin Legea Nr. 806-XII din 12 decembrie 1991. În ianuarie 1992, sunt create primele unități de carabinieri – Regimentul

mobil-operativ de carabinieri (cu statut de unitate militară nr. 1001) și Regimentul de escortă (unitatea militară nr. 1002). În anul 1992 unitățile de carabinieri participă la luptele de apărare a integrității teritoriale a țării, îndeplinind misiuni de luptă și demonstrând eroism și sacrificiu. Trupele de carabinieri ale Ministerului Afacerilor Interne sunt destinate să asigure, împreună cu poliția sau independent, ordinea publică, apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, avutului proprietarului, prevenirea faptelor de încălcare a legii. Trupele de carabinieri sunt componentă a Forțelor Armate și participă la acțiunile de apărare a țării. Sarcinile trupelor de carabinieri (art. 2 din Legea trupelor de carabinieri (trupelor de interne)): veghează permanent, potrivit legii, împreună cu poliția, la asigurarea măsurilor pentru menținerea ordinii de drept, apărarea drepturilor, libertăților fundamentale și intereselor legitime ale cetățenilor; sprijină organele de poliție sau activează independent în menținerea ordinii publice și în combaterea criminalității; asigură paza și apărarea unor obiective și transporturi de importanță deosebită; participă la asigurarea regimului juridic stabilit pentru durata stării de urgență, de asediu și de război; participă la lichidarea consecințelor avariilor sau ale situațiilor excepționale cu caracter natural, tehnogen ori ecologic. Folosirea trupelor de carabinieri la soluționarea problemelor ce nu țin de asigurarea ordinii publice, apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, a avutului proprietarului, prevenirea faptelor de încălcare a legii se efectuează în exclusivitate în temeiul hotărârii Parlamentului, iar în situații extreme – prin decretul președintelui țării.

În conformitate cu Concepția de reformare a Ministerului Afacerilor Interne aprobată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 1109 din 06.12.2010 se planifică și reformarea trupelor de carabinieri scopul constând în: operaționalizarea structurii; optimizarea instituțională; modificarea principiilor și criteriilor de angajare în serviciu; trecerea trupelor de carabinieri la serviciul pe bază de contract; revigorarea competențelor trupelor de carabinieri în ceea ce privește locul și rolul acestora în menținerea ordinii publice și combaterea criminalității.

Serviciul Protecției Civile și Situațiilor Excepționale a Ministerului Afacerilor Interne

Proclamarea independenței Republicii Moldova a determinat necesitatea constituirii structurilor statale, inclusiv în domeniul apărării civile și situațiilor excepționale. Prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 244 din 24 decembrie 1991 „Cu privire la Apărarea Civilă a Republicii Moldova” s-a dispus trecerea sub jurisdicția Republicii Moldova a

tuturor instituțiilor și unităților din domeniul apărării civile și situațiilor excepționale dislocate pe teritoriul republicii. Astfel a început formarea entității naționale de apărare civilă și situații excepționale, initial intitulată Statul Major al Apărării Civile a Republicii Moldova, ulterior Departamentul Protecție Civilă și Situații Excepționale în cadrul Ministerului Apărării. Prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 541 din 02 octombrie 1996 Departamentul Protecție Civilă și Situații Excepționale a fost scos din subordinea Ministerului Apărării și reorganizat în entitate autonomă. Din 2005, în legătură cu măsurile de reorganizare a unor ministere și autorități administrative centrale ale Republicii Moldova (Hotărârea Guvernului nr. 357 din 23.04.2005 privind măsurile de reorganizare a unor ministere și autorități administrative centrale ale Republicii Moldova) Departamentul Situații Excepționale se reorganizează în componența Ministerului Afacerilor Interne. Astăzi Serviciul Protecție Civilă și Situații Excepționale a Republicii Moldova (Legea Nr. 93 din 05.04.2007 privind Serviciul Protecției Civile și Situațiilor Excepționale; Legea Nr. 271 din 09.11.1994 cu privire la protecția civilă; Legea Nr. 267 din 09.11.1994 privind apărarea împotriva incendiilor) reprezintă un sistem de măsuri și acțiuni, întreprinse pe scara întregului stat pe timp de pace și de război, în vederea asigurării protecției populației, proprietății în condițiile calamităților naturale și ecologice, avariilor și catastrofelor, epizootiilor, incendiilor.

Biroul Migrație și Azil a Ministerului Afacerilor Interne

În 2001 prin Hotărârea Guvernului nr. 872 din 21.08.2001 a fost creat Serviciul de Stat Migrațiune. Entitatea creată avea funcții privind realizarea politicii de stat în domeniul migrației, gestionarea imigrării și emigrării, repatrierea, asigurarea respectării legislației în acest domeniu, ocuparea forței de muncă temporară a lucrătorilor migranți, precum și asigurarea socială a acestora. În anul 2002, în cadrul Ministerului Afacerilor Interne a fost creată Direcția de combatere a șederii ilegale a străinilor, în atribuțiile căreia erau prevenirea și combaterea migrației și șederii ilegale a străinilor, identificarea cetățenilor străini ce au violat regimul de ședere, sancționarea acestora, expulzarea, readmisia, precum și descoperirea altor infracțiuni comise de către cetățenii străini. În 2006, prin Hotărârea Guvernului nr. 529 din 17.05.2006 privind acțiunile de reorganizare a unor organe centrale de specialitate ale administrației publice, Biroul Național Migrațiune (ulterior Serviciul de Stat pentru Migrație) a fost lichidat, iar Ministerului Afacerilor Interne i-au fost atribuite funcțiile respective în domeniul imigrării străinilor și azilului, inclusiv de elaborare a politicilor în acest domeniu. Astfel, prin Ordinul MAI nr. 258 din 20 iulie 2006 „Cu privire la st atele de

organizare ale organelor și subdiviziunilor Ministerului Afacerilor Interne” a fost constituit în cadrul Ministerului Afacerilor Interne Biroul Migrație și Azil care funcționează și în prezent.

Centrul cooperare polițienească internațională

Actualmete, în cadrul Inspectoratului General al Poliției al Ministerului Afacerilor Interne, este constituit Centrul cooperare polițienească internațională, având ca misiune să asigure cooperarea polițienească internațională, schimbul de date și informații operaționale și operative la nivel internațional, prin canalele avute la dispoziție. Centrul cooperare polițienească internațională asigură legăturile operaționale și operative dintre subdiviziunile Ministerului Afacerilor Interne și autoritățile de aplicare a legii din Republica Moldova și cele din străinătate, prin intermediul atașărilor de afaceri interne și al ofițerilor de legătură ai MAI acreditați în alte state sau la organizații și organisme internaționale, al atașărilor de afaceri interne și al ofițerilor de legătură străini acreditați în Republica Moldova, precum și prin intermediul canalelor de legătură avute la dispoziție, respectiv INTERPOL, EUROPOL, SELEC, CCPESE și GUAM. Biroul Național Central Interpol. La 28 septembrie 1994 în conformitate cu decizia Adunării Generale a Organizației Internaționale a Poliției Criminale O.I.P.C. Interpol) Republica Moldova devine membru al O.I.P.C. Ulterior, prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 294 din 10.05.1995 este constituit Biroul Central Național (B.C.N.) Interpol cu statut de serviciu al aparatului central în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, menit să asigure cooperarea organelor de drept ale Republicii Moldova cu organele de aceeași competență din alte țări în problemele combaterii criminalității cu caracter internațional, activitate reglementată prin Instrucțiunile interdepartamentale cu privire la modul de cooperare a organelor de drept ale Republicii Moldova cu Biroul Național Central Interpol în Republica Moldova (Ordinul comun al M.A.I., CCCEC, SIS, Procuraturii Generale, Ministerului Justiției nr. 508 din 30.12.2004).

O.I.P.C. Interpol și B.C.N. Interpol al Republicii Moldova sunt abilitate cu următoarele competențe: anunțarea și declanșarea căutării internaționale a persoanelor puse sub învinuire, a inculpaților, condamnaților, când cerea de extrădare a acestora urmează a fi înaintată; anunțarea în căutare internațională a persoanelor dispărute fără veste; întreprinderea măsurilor de identificare a cadavrelor cu identitatea necunoscută; solicitarea informației despre persoanele care figurează în cauze penale în calitate de subiecți ai infracțiunii sau martori, precum și a persoanelor care au săvârșit infracți-

uni cu caracter internațional sau sunt bănuite de comiterea lor; solicitarea localizării persoanelor puse sub învinuire, a inculpaților sau condamnaților, în cazurile când înaintarea cererii de extrădare a acestora nu este posibilă; declanșarea căutării internaționale și difuzarea informației detaliate despre bunurile (obiectele) sustrase; solicitarea informației cu privire la conturile bancare ale persoanelor fizice și juridice, circuitul mijloacelor bănești în aceste conturi, datelor despre înregistrarea firmelor și activitatea lor, precum și referitor la procurarea de bunuri imobile; difuzarea informației referitor la modurile distincte de operare ale infractorilor, inclusiv de tănuirea lor.

În contextul acestor competențe B.N.C. Interpol la solicitarea organelor de drept asigură îndeplinirea următoarelor sarcini: întocmirea și expedierea informațiilor pe cauzele penale, actele operative de serviciu și alte materiale aflate în procedură; schimbul de informații operative cu privire la infracțiunile ce se pregătesc, se săvârșesc sau au fost deja săvârșite și persoanelor implicate în comiterea lor; schimbul de experiență, de acte normative și literatură de specialitate vizând activitatea polițienească; acumularea, generalizarea și difuzarea practicii judiciare avansate privind descoperirea infracțiunilor, inclusiv a celor cu caracter internațional.

Punctul Național Central Europol (PNC Europol) asigură schimbul de date și informații strategice și tehnice privind starea și dezvoltarea criminalității, noilor forme de contracarare a criminalității, metodelor de investigație polițienească și criminologică în vederea atingerii obiectivelor menționate în Acordul Strategic de Cooperare între Republica Moldova și Oficiul European de Poliție (Europol), precum și cele stabilite de către Inspectoratul General de Poliție / Ministerul Afacerilor Interne. Notăm că Punctul Național Central Europol exercită următoarele atribuții specifice: primește, înregistrează, stabilește gradul de importanță, prelucrează și urmărește soluționarea cererilor, interpelărilor adresate autorităților competente referitor la traficul ilegal de droguri, infracțiuni legate de substanțe radioactive și nucleare, trafic cu ființe umane, contrabanda cu imigranți, falsificarea de bani și mijloace de plată, activități ilegale de spălare a banilor; solicită și primește materiale și documente de la organele de drept și alte autorități publice ale Republicii Moldova pentru prezentarea lor Oficiului European de Poliție, ținând cont de prevederile Acordului strategic de cooperare între Republica Moldova și Oficiul European de Poliție Europol; realizează, la cerere, demersurile necesare pentru reverificarea, corectarea datelor primite/transmise, rectificarea nivelului de prioritate și, după caz, urgentarea soluționării interpelărilor aflate în lucru; informează subdiviziunile competente ale IGP/MAI cu privire la modurile de operare ale infractorilor internaționali, mijloacele și metodele eficiente de prevenire și reprimare a

infrafracțiunilor, folosite în activitatea altor organe de drept; prezintă în organele de drept și alte autorități publice ale Republicii Moldova propuneri privind componența delegațiilor în vederea participării la evenimente (seminare, conferințe, cursuri de instruire) organizate sub egida EUROPOL; acordă ajutor metodic și consultativ necesar organelor de drept și altor autorități publice ale Republicii Moldova în domeniul cooperării cu statele membre ale UE, în limitele competenței PNC EUROPOL; participă la reuniunile internaționale și cursurile de pregătire organizate de către Oficiul European de Poliție EUROPOL, facilitează vizitele experților, autorităților de drept și administratorilor în domeniile de criminalitate; studiază experiența altor state în domeniul combaterii criminalității, elaborează propuneri pentru aplicarea ei în activitatea organelor de drept ale Republicii Moldova.

Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne

Fondarea Academiei Naționale de Poliție a constituit un punct de referință pentru Republica Moldova și, în special, pentru Ministerul Afacerilor Interne, fiind prima componentă a ministerului care a fost definită cu titlul de „poliție”. În condițiile de renaștere națională și reformare a sistemului de drept, la 17 august 1990, Guvernul RSS Moldova a adoptat Hotărârea nr. 276 „Cu privire la înființarea Academiei Naționale de Poliție și restructurarea actualelor instituții de învățământ din sistemul Ministerului Afacerilor Interne al RSS Moldova”. Conform acestei Hotărâri era prevăzut a deschide, cu începere de la 1 septembrie 1990, Academia Națională de Poliție „Ștefan cel Mare” a MAI cu statut de universitate. Începând cu 1991, Academia Națională de Poliție „Ștefan cel Mare” inițiază procesul de pregătire a cadrelor de specialiști, realizând înmatricularea primei promoții de studenți. În anii de existență, Academia Națională de Poliție „Ștefan cel Mare” a fost supusă mai multor reforme urmărindu-se eficientizarea procesului de studii, perfecționarea managementului și sporirea calității pregătirii specialiștilor. Prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 325 din 22.05.1995 „Privind concepția pregătirii cadrelor de juriști în instituțiile de învățământ ale MAI” are loc fuzionarea Academiei Naționale de Poliție „Ștefan cel Mare” cu Școala Medie Specială de Poliție din or. Chișinău. Un act de semnificație majoră a constituit adoptarea (HG Republicii Moldova nr. 746 din 12.06.2002) Concepției de pregătire a cadrelor de juriști pentru sistemul organelor afacerilor interne. Drept urmare, a fost constituită a nouă structură a Academiei „Ștefan cel Mare” care includea: Liceul de Cadeți „Sfântul Gheorghe”, Colegiul de Poliție „Dimitrie Cantemir”, facultăți, institute ca unități funcționale, catedre, laboratoare și alte subdiviziuni. Modernizarea procesului de pregătire a

cadrelor în Academia „Ștefan cel Mare” a devenit un imperativ al timpului. Aderarea Republicii Moldova în 2005 la Procesul de la Bologna a determinat implementarea standardelor educaționale europene și practicilor moderne de instruire în procesul de pregătire a cadrelor de înaltă calificare.

2.4. Organele securității statului

Sistemul organelor securității statului a Republicii Moldova se constituie din Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova, Serviciul de Protecție și Pază de Stat, Poliția de Frontieră din subordinea Ministerului Afacerilor Interne, Serviciul Vamal, care își desfășoară activitatea în conformitate cu legile respective, precum și din instituțiile de învățământ și alte instituții și organizații nemilitarizate ale organelor securității statului.

Serviciul de Informații și Securitate

Proclamarea independenței Republicii Moldova a determinat necesitatea constituirii organelor securității statului. Astfel, la 9 septembrie 1991 președintele Republicii Moldova emite Decretul nr. 196 „Cu privire la lichidarea Comitetului Securității de Stat al Republicii Moldova și crearea Ministerului Securității Naționale al Republicii Moldova”. La 16 septembrie 1991, Guvernul Republicii Moldova aprobă structura noului minister și atribuțiile de bază, iar la 6 aprilie 1992 prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 242 este aprobat Regulamentul Ministerului Securității Naționale al Republicii Moldova și unele măsuri privind activitatea de serviciu și protecția socială a militarilor din cadrul Ministerului. În anul 1993 prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 125 Direcția contraspionaj din Ministerul Apărării al Republicii Moldova se transferă în cadrul Ministerului Securității Naționale, fiind subordonată nemijlocit Comandantului Suprem al Forțelor Armate. Dezvoltarea continuă a cadrului juridic privind activitatea organelor de securitate a fost marcată prin adoptarea în anul 1995 a Legii nr. 618 din 31.10.1995 securității statului, Legii nr. 619 din 31.10.1995 privind organele securității statului, precum și a Concepției securității naționale din 29.06.1995. La finele anului 1998, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat decizia de a reforma Ministerul Securității Naționale al Republicii Moldova. Ulterior, la 16 noiembrie 1999 Parlamentul Republicii Moldova a legiferat modificarea Legii cu privire la Guvern, nr. 676-XIV, prin care Ministerul Securității Naționale a fost reorganizat în Serviciul de Informații și Securitate, iar la 23.12.1999 a adoptat Legea nr. 753-XIV cu privire la Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova.

În contextul reformării organelor de securitate se înscrie: retragerea, la 18 ianuarie 2000, din componența Serviciului de Informații și Securitate a Departamentului Trupelor de Grăniceri și reorganizarea acestuia într-o entitate autonomă; constituirea în subordinea Serviciului de Informații și Securitate (Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 735 din 11 iunie 2002) a Centrului telecomunicații speciale întru protejarea informațiilor importante pentru stat (retras din subordinea SIS prin Hotărârea Guvernului nr. 84 din 13.02.2010); constituirea în cadrul Serviciului de Informații și Securitate (Hotărârea Guvernului nr. 1192 din 10 septembrie 2002), în baza Centrului de Instruire, a Institutului Național de Informații și Securitate, cu statut de instituție de învățământ superior, în vederea pregătirii și perfecționării cadrelor în domeniul asigurării securității statului, activității informative, contrainformative, operative de investigații atât pentru necesitățile Serviciului, cât și pentru necesitățile altor organe ale sectorului național de securitate, autorități publice și instituții de stat cu atribuții în domeniul securității naționale, precum și pentru servicii speciale străine; retragerea statutului de organ de urmărire penală (Legea nr. 177-XVI din 22 iulie 2005); crearea Centrului Antiterorist al Serviciului de Informații și Securitate (Hotărârea Guvernului RM nr. 1295 din 13 noiembrie 2006) structură abilitată cu dirijarea, coordonarea și realizarea măsurilor de combatere a terorismului; adoptarea Legii nr. 170 din 19 iulie 2007 privind statutul ofițerului de informații și securitate;

În conformitate cu prevederile Legii 619 din 31.10.1995 privind organele securității statului (art. 14, alin. 1) și Legii nr. 753 din 23.12.1999 privind Serviciul de Informații și Securitate (art. 1, alin. 1) Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova este organul de stat specializat în domeniul asigurării securității de stat. Activitatea Serviciului de Informații și Securitate este coordonată de către președintele Republicii Moldova, în limitele competenței sale, și este supusă controlului parlamentar. Serviciul reprezintă un organ unitar centralizat, constituit din subunitățile aparatului central al Serviciului și organele lui teritoriale.

Atribuțiile Serviciului de Informații și Securitate (art. 7 din Legea nr. 753 din 23.12.1999) sunt: elaborarea și realizarea, în limita competenței sale, a unui sistem de măsuri orientate spre descoperirea, prevenirea și contracararea acțiunilor care, conform legislației, periclitează securitatea de stat, publică și a persoanei etc.; protecția secretului de stat, exercitarea controlului privind asigurarea păstrării și prevenirii scurgerii informațiilor ce constituie secret de stat și altor informații importante pentru stat; crearea, asigurarea funcționării și securității sistemelor guvernamentale de telecomunicații, elaborarea strategiei și realizarea politicii naționale în domeniul creării, administrării și

asigurării funcționării și securității sistemelor speciale de telecomunicații; desfășurarea activității de combatere a terorismului, finanțării și asigurării materiale a actelor teroriste; asigurarea tehnică a interceptării comunicărilor efectuate prin intermediul rețelelor de comunicații electronice, cu utilizarea unor mijloace tehnice speciale, conectate, în caz de necesitate, la echipamentul furnizorilor de rețele și/sau servicii de comunicații electronice.

Pentru îndeplinirea atribuțiilor ce țin de asigurarea securității de stat, Serviciul de Informații și Securitate desfășoară (art. 8 din Legea nr. 753 din 23.12.1999): activități informative; activități contrainformative; combaterea infracțiunilor ale căror urmărire penală sunt atribuite, conform legislației, Serviciului de Informații și Securitate. Alte atribuții în domeniul combaterii criminalității pot fi acordate Serviciului de Informații și Securitate prin legi și alte acte normative. Actualmente în contextul evoluției principalelor riscuri și amenințări privind securitatea națională și angajamentelor Republicii Moldova în vederea consolidării mediului general de stabilitate a fost adoptată Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 230 din 10.10.2013 privind aprobarea Strategiei de reformare a Serviciului de Informații și Securitate și a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei de reformare a Serviciului de Informații și Securitate. Procesul de reformare a Serviciului de Informații și Securitate urmează a fi realizat prin sporirea calității politicilor instituționale și a managementului funcțional, prin antrenarea mai eficientă a potențialului uman, informativ, contrainformativ și operativ-tehnic în soluționarea sarcinilor de competență, prin crearea și implementarea de noi sisteme de culegere și prelucrare a informațiilor relevante pentru asigurarea securității naționale, prin flexibilizarea cadrului de acțiune și anihilarea factorilor ce creează disfuncții în mecanismul operațional și administrativ. Scopul reformării Serviciului constă în consolidarea capacităților de asigurare eficientă a securității naționale a Republicii Moldova (Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 230 din 10.10.2013, Capitolul II, pct. 12). Strategia de reformare a Serviciului este axată pe amplificarea dimensiunii calitative a activității acestuia, pe optimizarea funcțională și pe ameliorarea proceselor de management, cu delimitarea clară a competențelor și responsabilităților instituționale, atât în plan național, cât și departamental, exercitarea eficientă și transparentă a atribuțiilor. Strategia propune realizarea următoarelor obiective generale (Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 230 din 10.10.2013, Capitolul II, pct. 13): asigurarea independenței în activitate; eficientizarea capacităților instituționale în domeniile de activitate; responsabilizarea în raport cu societatea și consolidarea controlului democratic asupra Serviciului.

Serviciul Protecție și Pază de Stat

Serviciul Protecție și Pază de Stat, inițial numit Serviciul de Pază al Președintelui, a fost creat la 27 ianuarie 1992, prin Decretul nr. 7 al Președintelui Republicii Moldova, cu statut de entitate în domeniul securității statului, specializat în asigurarea protecției demnitarilor Republicii Moldova. La acel moment, Serviciul era o subdiviziune specială independentă în cadrul Ministerului Securității Naționale cu subordonare directă președintelui Republicii Moldova. La 6 mai 1994, prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 133, a fost creat Serviciul de Securitate al președintelui Republicii Moldova – Serviciu special, independent, la fel, în subordinea președintelui Republicii Moldova. La 28 ianuarie 1998 a fost adoptată Legea nr. 1457 cu privire la Serviciul de Protecție și Pază de Stat, fiind adoptată ulterior și Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 216 din 26 februarie 1998 „Cu privire la instituirea Serviciului de Protecție și Pază de Stat”, Serviciul fiind transferat în subordinea Guvernului. Mai târziu, la 13 iunie 2008, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea cu privire la Serviciul de Protecție și Pază de Stat, instituția fiind din nou în subordinea președintelui Republicii Moldova. Actualmente, Serviciul de Protecție și Pază de Stat, în temeiul Legii Nr. 134 din 13.06.2008, este o autoritate administrativă centrală din sistemul organelor de drept cu atribuții în domeniul securității statului, specializat în asigurarea protecției demnitarilor Republicii Moldova, a demnitarilor străini pe timpul șederii lor în Republica Moldova, a membrilor lor de familie, în limitele competențelor legale, precum și în asigurarea pazei sediilor de lucru și a reședințelor acestora.

Poliția de Frontieră din subordinea Ministerului Afacerilor Interne

Imediat după proclamarea suveranității și independenței Republicii Moldova s-au inițiat măsuri urgente de organizare a pazei frontierei de stat a Republicii Moldova. În conformitate cu prevederile Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 190 din 3.09.1991 s-a statuat că sectorul de vest al frontierei trece sub jurisdicția totală a Republicii Moldova, iar toate edificiile, armamentul, munițiile și alte bunuri ale detașamentului de grăniceri nr. 22 „Nijnednestrovschii” au fost declarate drept proprietate a Republicii Moldova și au trecut sub jurisdicția statului. Conform Hotărârii Guvernului Republicii Moldova, paza frontierei de stat a Republicii Moldova a fost încredințată Ministerului Securității Naționale cu subordonarea întregului efectiv al subunităților Trupelor de Grăniceri ale URSS, disloca-

te pe teritoriul Republicii Moldova. Acesta a constituit primul pas pe calea creării Trupelor de Grăniceri ale Republicii Moldova.

În conformitate cu Legea Republicii Moldova din 23 decembrie 1999, Trupele de Grăniceri sunt reorganizate în Departamentul Trupelor de Grăniceri. Ulterior, la 18 ianuarie 2000, Departamentul Trupelor de Grăniceri al Republicii Moldova este retras din subordinea Ministerului Securității Naționale și constituit într-o structură independentă. În 2005, prin Hotărârea Guvernului nr. 357 din 23.04.2005 Departamentul Trupelor de Grăniceri este reorganizat în Serviciul Grăniceri al Republicii Moldova. În același an, 2005, a fost lansată Misiunea Uniunii Europene de Asistență la Frontieră în Republica Moldova și Ucraina. Ceva mai târziu, în 2006, în cadrul Serviciului Grăniceri a fost deschis Biroul Teritorial al Misiunii de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina (EUBAM). Subliniem că un eveniment istoric privind frontiera de stat a Republicii Moldova se referă la scoaterea (februarie-martie 2010) sârmei ghimpate de la frontiera cu România, act care a reprezentat un simbol al vocației europene a poporului Republicii Moldova.

Adoptarea și implementarea Strategiei naționale de management integrat al frontierei de stat (Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 1210 din 27.12.2010) a constituit o premisă importantă pentru semnarea Acordului de Asociere cu UE și liberalizarea regimului de vize cu statele UE. Strategia a avut ca efect și reorganizarea Serviciului Grăniceri în Poliția de Frontieră (Legea Republicii Moldova nr. 283 din 28.12.2011, în vigoare din 01.07.2012) cu subordonarea acesteia Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova. Actualmente, Poliția de Frontieră, conform prevederilor Legii Republicii Moldova Nr. 283 din 28.12.2011, este organul administrației publice, în subordinea Ministerului Afacerilor Interne, care exercită atribuțiile și implementează politica statului în domeniul managementului integrat al frontierei de stat, al combaterii migrației ilegale și a criminalității transfrontaliere.

Serviciul Vamal

Serviciul Vamal al Republicii Moldova este o instituție din sistemul organelor de drept și de securitate a statului având misiunea de a asigura securitatea economică a țării prin colectarea eficientă a taxelor și impozitelor, combaterea fraudelor vamale, facilitarea comerțului internațional și protejarea societății, aplicând uniform și imparțial legislația vamală. Sistemul vamal național este constituit imediat după proclamarea independenței și suveranității Republicii Moldova prin Decretul Președintelui nr. 189

din 03.09.1991 „Cu privire la subordonarea instituțiilor vamale situate pe teritoriul Republicii Moldova”. Prin acest decret se dispunea trecerea entităților vamale dislocate pe teritoriul țării sub jurisdicția Guvernului Republicii Moldova. În prima etapă, în anul 1992, birourile vamale Ungheni și Leușeni au fost reorganizate și create patru birouri vamale noi la frontiera cu România: Sculeni, Costești, Cahul și Giurgiulești. În același an au fost întemeiate 22 puncte de control vamal la frontiera Republicii Moldova cu Ucraina.

Primul Cod vamal – actul legislativ de bază care reglementează organizarea și funcționarea sistemului vamal a fost adoptat la 09.03.1993, în redacție nouă la 20 iulie 2000. În anul 1994 Republica Moldova a devenit membru cu drepturi depline a Organizației Mondiale a Vămilelor. În urma războiului de la Nistru, în teritoriul Republicii Moldova din stânga Nistrului, prin secesiune a fost instaurat un regim separatist, neconstituțional, care controlează de facto acest teritoriu, inclusiv linia de frontieră cu Ucraina. În aceste condiții, zona în cauză a devenit un adevărat focar de infracțiuni transfrontaliere, inclusiv trafic de ființe umane, trafic de droguri, contrabandă, spălare de bani, alte ilegalități se săvârșeau de-a lungul celor 1 222 km ai frontierei moldo-ucrainene, sector ne-controlat de Guvernul Republicii Moldova. Astfel, în anul 2005, la solicitarea comună a președinților Republicii Moldova și Ucrainei, adresată Comisiei Europene, a fost lansată Misiunea Uniunii Europene de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina (EUBAM). Misiunea EUBAM este finanțată în întregime de Uniunea Europeană în contextul Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat, iar Organizația Internațională pentru Migrație (OIM) este partenerul său de implementare. EUBAM reprezintă un organ consultativ, tehnic, mandatat să consolideze capacitățile de gestionare a frontierei a partenerilor săi – serviciile vamale și grăniceri, organele de ocrotire a legii și agențiile de stat din Republica Moldova și Ucraina. Valorile de bază ale Misiunii EUBAM sunt: neutralitate, parteneriat, încredere, rezultate, serviciu și transparență.

Oferind susținere cuprinzătoare partenerilor săi în domeniul celor mai bune practici europene, prin intermediul Oficiului Central din Odessa și a celor șase oficii teritoriale situate la frontiera moldo-ucraineană, Misiunea EUBAM prevede ca procedurile vamale și de frontieră aplicate vor urma standardele predominante în Uniunea Europeană. Mandatul Misiunii a fost extins deja de trei ori (în 2007, 2009 și 2011) și expiră la 30 noiembrie 2015. Pe parcursul ultimilor ani de activitate organele vamale au înregistrat o dezvoltare continuă și stabilă, perfecționându-și formele de activitate, însușind tehnologii moderne și practici internaționale avansate.

Un instrument important de colaborare internațional operațională constituie Centrul Regional al Inițiativei de Cooperare în sud-estul Europei (SECI) pentru combaterea infracționalității transfrontaliere, București, România. Centrul SECI este o structură de colaborare operațională, care reunește vama și poliția statelor-membre într-o interacțiune directă, conducându-se în activitatea sa de recomandările Organizației Mondiale a Vămirilor (OMV) și INTERPOL. Misiunea Centrului SECI este susținerea eforturilor comune ale statelor-membre în ceea ce privește combaterea infracționalității transfrontaliere, în scopul de a îmbunătăți climatul de afaceri și investițional în Europa de Sud-Est și, respectiv, de a obține stabilitatea politică și economică în regiune. În cadrul Centrului SECI, din partea Republicii Moldova activează un ofițer de legătură al Serviciului Vamal și unul al Ministerului Afacerilor Interne, prin intermediul cărora se realizează nemijlocit cooperarea cu autoritățile de resort ale altor state în vederea combaterii infracționalității transfrontaliere, în special pe calea schimbului operativ de informații relevante.

2.5. Alte organe de ocrotire a dreptului

Centrul Național Anticorupție

Crearea Centrului a fost determinată, în primul rând, de necesitatea edificării unei structuri de stat eficiente, scopul principal al căreia este combaterea infracțiunilor economice și corupției în Republica Moldova. Prevenirea lor este o sarcină prioritară pentru organele de ocrotire a normelor de drept. O altă cerință, nu mai puțin importantă, a fost necesitatea optimizării structurii și activității organelor de control. Din experiența anilor trecuți, nu se reușea soluționarea problemelor privind infracționalitatea economică, sporirea rezultatelor în combaterea ei din mai multe cauze, dintre care pot fi menționate cele mai importante: dublarea funcțiilor de către diferite instituții de stat, pe de o parte, și ineficiența interacțiunii între ele, pe de alta. În consecință, se înregistra un număr considerabil de controale și revizii tendențioase și inoportune, care nu aveau niciun efect asupra nivelului criminalității în economie și sustrăgeau de la activitate agenții economici. Fiecare organ de control avea competențele proprii, subordonarea sa ierarhică. Odată cu adoptarea Legii 1104/06.06.2002 cu privire la Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției/Centrul Național Anticorupție, în Republica Moldova a fost creată o instituție având un sistem complex de descoperire a infracțiunilor economice, începând cu obținerea și documentarea informațiilor operative, efectuarea actului de revizie și control, intențarea dosarului penal, urmărirea penală și transmiterea dosarului în instanța

de judecată. Centrul a fost creat ca urmare a fuzionării Departamentului Control Financiar și Revizie al Ministerului Finanțelor; Direcției anticorupție a Departamentului pentru Combaterea Crimei Organizate și Corupției, precum și a Direcției poliției economico-financiare a Inspectoratului General de Poliție al Ministerului Afacerilor Interne și a Gărzii Financiare, care era subordonată Inspectoratului Fiscal Principal de Stat.

Începând cu 6 iunie 2002, în Republica Moldova a fost înființat un organ de ocrotire a normelor de drept, specializat în contracararea infracțiunilor economico-financiare și fiscale, precum și a corupției – Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției. Crearea unui organ specializat în combaterea corupției și infracțiunilor economice a fost determinată și de standardele europene integraționiste, care impun necesitatea existenței organelor anticorupție specializate. În așa mod, Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției a constituit un imperativ al timpului, activitatea instituției, inițial, vizând preîntâmpinarea, descoperirea, cercetarea, eliminarea contravențiilor și infracțiunilor economico-financiare și fiscale; contracararea corupției și protecționismului; contracararea legalizării bunurilor și spălării banilor obținuți în mod ilicit, efectuarea expertizei anticorupție a proiectelor de acte legislative și a proiectelor de acte normative ale Guvernului, în vederea corespunderii lor cu politica statului de prevenire și combatere a corupției. La 13 decembrie 2002 a avut loc reorganizarea Centrului și s-a aprobat o nouă schemă de încadrare, conform căreia subdiviziunile instituției erau amplasate teritorial în orașele Chișinău, Bălți, Edineți, Soroca, Ungheni, Orhei, Hâncești, Căușeni, Cahul și Comrat. Această structură a fost funcțională până la 13 mai 2004, când a avut loc reorganizarea Centrului, cu reducerea unor subdiviziuni, ca rezultat fiind lichidate 8 direcții generale teritoriale. Astfel, din cele 9 subdiviziuni teritoriale au rămas în componența Centrului numai două: Direcția generală teritorială Bălți și Direcția generală teritorială Cahul. La 25 mai 2012, Parlamentul a adoptat Legea nr.120 privind modificarea și completarea unor acte legislative, prin care a fost reformat C.C.C.E.C., devenit Centrul Național Anticorupție (C.N.A.) de la 1 octombrie 2012, structură independentă în activitatea sa, care se supune doar legii. C.N.A. prezintă rapoarte Parlamentului și Guvernului, directorul se numește și se destituie din funcție de către Parlament, în baza unor criterii stabilite explicit. Competența C.N.A. ține de prevenirea corupției și de combaterea infracțiunilor de corupție, infracțiunilor conexe acestora, infracțiunilor de spălare a banilor și de finanțare a terorismului.

Departamentul Instituțiilor Penitenciare

Sistemul penitenciar, în perioada de până la 1996, se regăsea în cadrul Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova. Ca structură specializată, Direcția Instituțiilor penitenciare, asigură aplicarea sancțiunilor privative de libertate, a măsurii arestului preventiv, sancțiunii arestului contravențional, precum și a măsurilor de siguranță aplicate deținuților, sistemul penitenciar, urmărind asigurarea ordinii de drept și siguranței în instituțiile de detenție. Reforma sistemului penitenciar a început cu anul 1996, imediat după trecerea Direcției Instituțiilor Penitenciarelor în subordinea Ministerului Justiției, și reorganizarea în Departamentul Instituțiilor Penitenciare al Republicii Moldova. Procesul de reformare continuă a sistemului penitenciar a marcat constituirea unui cadru normativ-legislativ modern, orientat spre standardele euroconforme a unui stat democratic și de drept, fiind adoptate și ulterior completate și/sau expuse într-o redacție nouă: Legea cu privire la sistemul penitenciar; Codul de executare; Statutul executării sancțiunilor penale de către condamnați; Concepția reformării sistemului penitenciar, precum și un șir de acte normative menite să pună în aplicare prevederile normative elaborate și să asigure progresul reformelor. Astăzi, sistemul penitenciar al Republicii Moldova, în tendința continuă de deschidere și democratizare, întreprinde eforturi considerabile cu privire la sporirea gradului de transparență a activității sistemului, în mod special cu mass-media, urmărindu-se crearea unei imagini veridice și corecte în societate.

Avocatura

După proclamarea independenței Republicii Moldova, reorganizarea instituției avocaturii devine o necesitate obiectivă în cadrul reformei judiciare și de drept, iar Regulamentul avocaturii RSS Moldovenești din 21 noiembrie 1980 era depășit de timp prin faptul organizării unei avocaturi de alternativă. în cadrul discuțiilor privind concepția reformei judiciare în Republica Moldova. În 1992, conform lui A. Barbăneagră și L. Lozovanu, „...au devenit o realitate Colegiul avocaților de alternativă și cooperativele juridice, al căror statut juridic, mod de formare și componență de cadre nu le permit în majoritatea cazurilor de a acorda ajutor juridic la timp și calificat, lipsește controlul asupra calității lucrului lor”, fiind stabilită necesitatea de a forma o asociație de autoconducere, care va asigura eliberarea licențelor cu drept de a se ocupa cu activitatea de avocat, respectarea de către avocați a eticii profesionale, va avea drept de a intenta proceduri disciplinare și de a aplica sancțiuni disciplinare, inclusiv pierderea licențelor, va acorda ajutor metodic și la organizare profesională.

Prin „Concepția reformei judiciare și de drept” adoptată la 21 iunie 1994, s-a statuat că asistența va fi asigurată de avocatură – organizații (asociații) autonome de asistență juridică create pe principiile de independență profesională și autogestionare, de servicii de consultanță juridică-privată. Statul trebuie să garanteze finanțarea asistenței juridice acordate unor categorii de cetățeni în condițiile legii (minori, invalizi, bătrâni etc.). Asistența juridică pentru agenții economici va fi acordată de către serviciile de consultanță juridică, avocați, unități particulare de profil. Chestiunile privind asistența juridică a cetățenilor și agenților economici ar putea fi reglementată printr-o lege specială – Legea privind asistența juridică. Deși au existat numeroase inițiative, acestea au rămas doar la nivel de polemică, abia la 13 mai 1999 fiind adoptată Legea nr. 395/13.05.1999 cu privire la avocatură, care definește avocatura ca o asociație profesională benevolă de juriști care exercită profesia de avocat, menționându-se în continuare că profesia de avocat se exercită numai de membrii Uniunii Avocaților din Republica Moldova și numai de persoana care a obținut licența respectivă în conformitate cu legislația, iar licența pentru exercitarea profesiei de avocat se acordă de către Ministerul Justiției, la propunerea Consiliului Uniunii Avocaților, sintagma „la propunerea Consiliului Uniunii Avocaților” fiind declarată neconstituțională de către Curtea Constituțională (Hotărârea Curții Constituționale privind controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 395-XIV din 13 mai 1999 „Cu privire la avocatură”, nr. 8 din 15.02.2000).

Prin prisma declarării neconstituționalității a unei părți importante din Legea cu privire la avocatură nr. 395-XIV din 13 mai 1999, legiuitorul a acceptat calea elaborării unei noi legi, activitate concretizată prin adoptarea la 19 iulie 2002 a noii Legi nr. 1260/19.07.2002 cu privire la avocatură. Noua lege cu privire la avocatură, definește avocatura în Republica Moldova ca fiind o instituție de drept independentă a societății civile, menită să asigure, pe bază profesională, acordarea de asistență juridică calificată persoanelor fizice și juridice, în scopul apărării drepturilor, libertăților și intereselor lor legitime, precum și al asigurării accesului la înfăptuirea justiției. Exercițarea profesiei de avocat (acordarea asistenței juridice) este liberă și independentă, cu organizare și funcționare autonomă, iar profesia de avocat se exercită, la discreția fiecărui avocat, în cadrul unor birouri individuale de avocați sau birouri asociate de avocați, avocatul fiind în drept să-și aleagă și să schimbe de sine stătător forma de exercitare a profesiei. Avocatura suportă ajustări esențiale prin modificările operate în anii 2008–2010, când este introdusă în lege modalitatea admiterii la stagiul profesional, schimbarea denumirii birourilor individuale de avocați în „cabinetul avocatului”, reorganizarea avocaților pe barouri, a căror circumscripții corespund nivelurilor curților de apel, dar și punându-se accent pe ținuta vestimentară.

Notariatul

Anterior obținerii independenței statului Republica Moldova, notariatul era reglementat prin Legea RSSM cu privire la notariatul de stat, aprobată prin Hotărârea Sovietului Suprem al RSSM nr. 1015-VIII din 05.07.1974. Această situație s-a perpetuat până la adoptarea Legii cu privire la notariat nr. 1153-XIII la 11.04.1997, în vigoare din 16.09.1997. Prin această lege notariatele de stat au fost organizate ca organe administrative cu atribuții specifice procedurii necontencioase. Activitatea notarială era coordonată de Ministerul Justiției, iar notarii de stat - considerați ca funcționari publici. Decentralizarea economică și tranziția spre o economie de piață au impus o nouă organizare notarială și implicit o nouă Lege nr. 1453/08.11.2002 cu privire la notariat. Conform Legii cu privire la notariat, acesta devine o instituție publică de drept abilitată să asigure, în condițiile legii, ocrotirea drepturilor și intereselor legale ale persoanelor și statului prin îndeplinirea de acte notariale în numele Republicii Moldova.

Activitatea notarială are un caracter complex depășind constatarea unor raporturi juridice civile sau comerciale nelitigioase, având largi implicații și asupra certificării unor împrejurări de fapt, precum și a altor operațiuni specifice (efectuarea și legalizarea traducerilor, primirea documentelor la păstrare etc.). Sfera largă a competenței notarilor relevă, neîndoielnic, și importanța activităților pe care aceștia le desfășoară. Înlăturarea interdicțiilor sau restrângerilor de drepturi privitoare la dobândirea unor bunuri și valori a dus la creșterea considerabilă a volumului de operațiuni notariale, fapt ce a și determinat organizarea pe baze noi a activității notariale. În 2003 este adoptată Legea cu privire la metodologia calculării plății pentru servicii notariale (Legea nr. 271/27.06.2003), care va crea niște criterii mai clare privind plățile percepute pentru serviciile acordate de notari. O amplă reformă a notariatului a avut loc în perioadele ulterioare adoptării legii, în special referindu-ne la anul 2009, când a fost făcută obligatorie asigurarea de răspundere materială a notarilor, dar și când a fost lichidată instituția notarilor de stat. Un alt aspect important care a fost introdus ține de teritoriul de activitate al notarilor, astfel notarul fiind obligat să activeze în teritoriul de activitate pentru care a promovat concursul pentru suplinirea locurilor vacante de notar. Schimbarea teritoriului de activitate a notarului se face exclusiv prin concurs pentru locul declarat vacant (Legea nr. 63/01.04.2011 pentru modificarea și completarea Legii nr. 1453-XV din 8.11.2002 cu privire la notariat).

3. Respectarea drepturilor omului

Indubitabil, atunci când ne referim la mecanisme de asigurare a drepturilor omului, în primul rând, aceasta se asociază cu instituția ombudsmanului. În acest sens, Republica Moldova nu constituie excepție, astfel Legea cu privire la avocați parlamentari nr. 1349-XIII din 17.10.1997 a activat pe teritoriul Republicii Moldova în perioada 17.10.1997–03.04.2014, ulterior fiind succedată de Legea cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul). În calitate de temei al adoptării de către Republica Moldova a Legii nr. 1349-XIII cu privire la avocați parlamentari a servit adeziunea sa la Declarația Universală a Drepturilor Omului și la alte acte juridice internaționale cu privire la drepturile omului, luând în considerare că, în conformitate cu Statutul O.N.U., statul este obligat să stimuleze respectarea drepturilor și libertăților omului, ținând cont de necesitatea de a garanta tuturor cetățenilor Republicii Moldova dreptul la apărarea drepturilor și libertăților lor constituționale. Prin urmare, adoptarea acestui act normativ consfințește începutul efortului Republicii Moldova în contextul asigurării drepturilor și libertăților omului exigențelor impuse de actele normative și organismele internaționale în domeniu. Inițial Legea cu privire la avocați parlamentari nr. 1349-XIII prevedea că Parlamentul numește 3 avocați parlamentari, egali în drepturi. Încă la 12 decembrie 1990, legislativul RSSM a ratificat prevederile Convenției ONU cu privire la drepturile copilului, adoptată la 20 noiembrie 1989, intrând în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În acest context, la 20 martie 2008, prin modificările operate, a fost introdus mandatul Avocatului parlamentar pentru protecția drepturilor copilului.

Centrul pentru Drepturile Omului din Moldova (CpDOM) – instituție similară institutelor europene și internaționale ale ombudsmanilor, în calitate de mecanism nejudiciar important de apărare a drepturilor omului în Republica Moldova. CpDOM a fost format din 4 avocați parlamentari și din funcționari, care asigură avocaților parlamentari asistență organizatorică, informațională, științifico-analitică, economico-financiară, precum și patru Reprezentanțe amplasate în: Bălți, Cahul și Comrat (Unitatea Teritorială Autonomă „Gagauz-Yeri”) și Varnița, activând ca subdiviziuni teritoriale ale instituției. La 3 aprilie 2014 a intrat în vigoare Legea nr. 52 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul), conform căreia, Parlamentul numește doi Avocați ai Poporului autonomi unul față de celălalt, dintre care unul este specializat în problemele de protecție a drepturilor și libertăților copilului. De asemenea, Oficiul Avocatului Poporului a devenit succesorul de drept al Centrului pentru Drepturile Omului. Avocatul Poporului reprezintă instituția de drept și mecanism juridic eficace având menirea de a contribui la apărarea drepturilor și libertăților omului prin prevenirea încălcării acestora, prin

monitorizarea și raportarea modului de respectare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la nivel național, prin perfecționarea legislației ce ține de domeniul drepturilor și libertăților omului, prin colaborarea internațională în acest domeniu, prin promovarea drepturilor și libertăților omului și a mecanismelor de apărare a acestora, prin aplicarea procedeele reglementate de prezenta lege. Rapoartele CpDOM (în perioada 2010–2013) indică asupra faptului că cele mai frecvente motive de adresare la CpDOM sunt legate, de pretinsele încălcări ale dreptului la acces liber la justiție, dreptul la asistență și protecție socială, la proprietate privată și muncă, precum și nerespectarea dreptului la securitate și demnitate personală.

Pe lângă Centrul pentru Drepturile Omului din Moldova a fost instituit un consiliu consultativ, care are menirea de a acorda consultanță și asistență în exercitarea atribuțiilor avocaților parlamentari în calitate de Mecanism Național de Prevenire a Torturii, precum și atribuțiile directe în monitorizarea fenomenului torturii și altor pedepse ori tratamente crude sau inumane. În etapa actuală de dezvoltare, potrivit datelor statistice ale organelor specializate în monitorizarea respectării drepturilor și libertăților omului, tortura și relele tratamente aplicate de colaboratorii de poliție continuă să reprezinte un fenomen periculos în Republica Moldova. Este important de a conștientiza că tortura comportă consecințe negative atât pentru victime, cât și pentru persoanele ce utilizează aceste practici în activitatea lor profesională. În acest context, Mecanismului Național de Prevenire a Torturii îi revine nu numai misiunea de a efectua vizite inopinate în structurile subordonate poliției, dar și promovarea toleranței zero față de tortură, tratamente inhumane și degradante.

Pentru a sesiza starea însăși a societății civile față de situația respectării drepturilor omului considerăm necesar de a urmări evoluția numărului de plângeri adresate contra Republicii Moldova. Astfel, potrivit raportului Centrului de Resurse Juridice din 1998 până în 2013, CtEDO a înregistrat 9,700 de cereri îndreptate împotriva Moldovei. La 31 decembrie 2013, 1,442 dintre acestea (14,9%) încă așteptau să fie examinate. Acestea reprezentau 1.4% din totalul cererilor pendinte (99,900). Spre deosebire de anii precedenți, în ceea ce privește numărul cererilor pendinte, Moldova nu se mai află printre primele 10 țări (în anul 2012, Moldova se afla pe locul 9, cu 3,256 de cereri pendinte). Cele relatate, ne permit de a concluziona că situația respectării drepturilor omului este una precară în Republica Moldova, autoritățile urmează să îndrepte eforturile spre ameliorarea situației în domeniu.

Valeriu CUȘNIR,
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

POLITICI ÎN DOMENIUL ȘTIINȚEI

1. Perindarea paradigmelor de administrare și a politicilor din domeniul științei în Republica Moldova

Implementarea politicilor publice se asigură prin actele legislative, actele normative ale Guvernului și ale autorităților administrației publice centrale, care reprezintă instrumentele necesare pentru punerea în aplicare a soluțiilor de dezvoltare economică și socială a țării.

Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, prima în ierarhia instrumentelor de implementare a politicilor publice, inclusiv a celor din domeniul științei, consacră expres: garantarea de către stat a libertății creației științifice; contribuirea statului la păstrarea, la dezvoltarea, la propagarea realizărilor științei naționale și mondiale; asigurarea de către stat a stimulării cercetărilor științifice.

Legea nr. 64 din 31.05.90 cu privire la Guvern (cu modificările și completările ulterioare) prevede:

1) printre direcțiile principale ale activității Guvernului: „elaborarea strategiei dezvoltării tehnico-științifice, promovarea politicii naționale în domeniul științei, tehnicii, tehnologiei; rezolvarea problemelor reglementării de stat a progresului tehnico-științific”;

2) principalele împuterniciri ale Guvernului în domeniul științei și tehnicii: „promovarea politicii unitare în domeniul științei și tehnicii, asigurând crearea bazei tehnico-materiale necesare dezvoltării lor; asigurarea elaborării și realizării programelor de dezvoltare a științei și tehnicii, creând în acest scop fonduri republicane”.

Potrivit legii menționate politicile în domeniul științei erau elaborate de Ministerul Științei și Învățământului – (13.09.1990–30.05.1994), de Ministerul Economiei (din 24.03.97 Ministerul Economiei și Reformelor) – (09.04.01.95–10.09.1998), de Ministerul Educației și Științei al Republicii Moldova – (13.08.1998–02.03.2000), de Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și Academia de Științe a Moldovei (în continuarea Academia de Științe) – (22.06.2000–30.07.2004). Celelalte ministere erau în drept să elaboreze programe de dezvoltare tehnico-științifică și social-economică.

În același timp, conform Statutului, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 459 din 12.12.90, Academiei de Științe se incumba: stabilirea și realizarea în cadrul republicii a politicii științei în domeniul cercetărilor fundamentale; organizarea activității științifice a tuturor instituțiilor din subordine pe

baza autoconducerii savanților; rezolvarea în mod independent a chestiunilor privind relațiile de colaborare cu orice organe și organizații ce activează în sfera științei, inclusiv cu centrele științifice de peste hotare; posibilitatea de a se pronunța în mod independent și deschis asupra proceselor de dezvoltare socială, economică și științifico-tehnică, stării ecologice a țării și prezenta legislativului și Guvernului propunerile și recomandările corespunzătoare; executarea lucrărilor de cercetări științifice comandate de Guvern și prezentarea anuală Guvernului a dării de seamă despre activitatea sa.

În această ordine de idei, ne raliem opiniei prof. R. Dahrendorf, care consideră că: „în măsura în care se au în vedere cercetările fundamentale, comunitatea științifică are dreptul și este obligată să promoveze politica proprie”; „savanții trebuie să conștientizeze responsabilitatea lor, de care depinde autonomia lor, iar politicienii trebuie să înțeleagă că această autonomie este o condiție indispensabilă a responsabilității științei”.

În scopul satisfacerii depline a cerințelor populației și economiei naționale în produse, lucrări și servicii, creării condițiilor necesare pentru îndeplinirea obligațiilor statului, prevăzute în contractele și acordurile încheiate în perioada de tranziție la economia de piață, Hotărârea Guvernului nr. 9 din 14.01.1991 cu privire la aprobarea comenzii de stat pentru anul 1991 obliga: Guvernul, ministerele, departamentele de stat, autoritățile administrației publice locale, autorizate cu realizarea comenzii de stat – să asigure planificarea și administrarea științei și tehnicii în cadrul comenzii de stat; Academia de Științe - să asigure încheierea contractelor corespunzătoare cu organizațiile respective.

Vădit mai înguste au devenit competențele Academiei de Științe în perioada imediat următoare. Potrivit Statutului Academiei de Științe, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 713 din 30.10.1992, Academia de Științe era cel mai înalt for științific din țară care avea calitatea de persoană juridică, statut autonom și funcționa pe principii de autoadministrare. Academia de Științe era responsabilă pentru formarea concepțiilor și impulsionează activităților conceptuale vizând dezvoltarea sferei științifice și tehnologice, participa la realizarea lor, contribuind la soluționarea problemelor social-economice.

Recunoscând importanța deosebită a rezultatelor cercetărilor științifice pentru dezvoltarea economică, socială și culturală a Republicii Moldova în condițiile trecerii la economia de piață, Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 89 din 15.04.1992 cu privire la stimularea cercetărilor științifice fundamentale și prioritare în condițiile trecerii la economia de piață prevedea: scutirea de plata impozitului pe valoarea adăugată volumele cercetărilor științifice și lucrărilor experimentale de construcție și tehnologice, incluse în comanda de stat pentru anul 1992, finanțate de la bugetul republicii

și efectuate de către instituții și organizații științifice, indiferent de subordnarea departamentală și forma de gospodărire; stabilirea cu începere de la 1 iulie 1992 a cotei taxei de asigurare socială de stat în volumul comenzii de stat pentru anul 1992 privind cercetările științifice fundamentale și prioritare în proporție de 30 la sută din fondul de retribuire a muncii.

Prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 119 din 24.05.1992, pentru integrare a științei cu producția în scopul stabilizării și sporirii eficienței producției sociale, a fost creat Consiliul Științifico-Industrial pe lângă președintele Republicii Moldova, care avea ca sarcini prioritare: participarea consultativă la formarea politicii economice de stat; stabilizarea și dezvoltarea pe toate căile a economiei republicii; informarea operativă a președintelui Republicii Moldova despre starea de lucruri în această sferă; aprofundarea integrării științei cu producția în scopul sporirii eficienței producției sociale; elaborarea de recomandări privind extinderea activității economice externe și atragerea investițiilor străine; participarea la elaborarea proiectelor de acte legislative și altor acte normative cu caracter economic; organizarea expertizei lor independente; reprezentarea intereselor colectivelor de producție, savanților, industriașilor.

În scopul sporirii eficienței folosirii potențialului tehnico-științific în interesul dezvoltării științifice și social-economice a republicii, la propunerea Comisiei Superioare de Atestare a Republicii Moldova, prin Hotărârea Guvernului nr. 85 din 19.02.1993, au fost instituite noi titluri științifice și didactice: doctor (cu indicația domeniului științific); doctor habilitat (cu indicația domeniului științific); cercetător științific superior; conferențiar universitar; profesor universitar.

Pentru optimizarea administrării științei și învățământului superior, prin Decretul Președintelui Republicii Moldova cu privire la unele măsuri de protecție a potențialului științific al Republicii Moldova nr. 201 din 26.11.1993:

1) pe lângă președintele Republicii Moldova a fost creat Consiliul Consultativ pentru Problemele Științei, Învățământului Universitar și Tehnologiilor Avansate;

2) pentru savanții și pentru cadrele didactice din instituțiile de cercetări științifice și instituțiile de învățământ superior au fost stabilite suplimente lunare pentru persoanele care au grade științifice, îndemnizații lunare pentru membrii titulari și membrii corespondenți ai Academiei de Științe și pensii pentru merite deosebite.

Potrivit decretului în cauză Guvernul era obligat:

1) să prevadă în mod centralizat mijloace pentru abonarea la literatura științifică periodică străină;

2) să prezinte în termen de două luni spre examinare Parlamentului Republicii Moldova propuneri privind: stabilirea unor facilități fiscale pentru

instituțiile de cercetări științifice și instituțiile de învățământ superior, precum și pentru întreprinderile și organizațiile bugetare ce efectuează lucrări și prestează servicii pentru instituțiile științifice și de învățământ superior; acordarea creditelor pe termen lung pentru construcția spațiului locativ pentru lucrătorii din domeniul științei și din învățământul superior; extinderea condițiilor de angajare pe bază de contract asupra savanților din instituțiile de învățământ superior și instituțiile de cercetări științifice;

3) să prevadă începând cu anul 1995 repartizarea alocațiilor anuale pentru știință în mărime de cel puțin 0,5 procente din Produsul Intern Brut.

Obiectivele enumerate evidențiază starea critică a științei în Republica Moldova, condiționată de finanțarea austeră. Mai mult ca atât, ele n-au fost realizate, deși unele nu necesitau cheltuieli bugetare. Pentru asigurarea utilizării raționale a potențialului intelectual și tehnico-științific, trasării și realizării direcțiilor prioritare ale politicii social-economice a statului, precum și în scopul reglementării activității organelor consultative constituite pe lângă președintele Republicii Moldova a fost emis Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 10 din 26.01.1996, prin care a fost creat Consiliul pentru problemele științei și dezvoltării umane durabile pe lângă președintele Republicii Moldova și s-a pus în sarcina președintelui acestui Consiliu prezentarea pentru aprobare în termen de o lună a proiectului Regulamentului Consiliului.

Potrivit acestui act normativ, Consiliul era un organ consultativ al președintelui Republicii Moldova, care avea drept scop sporirea utilizării raționale a potențialului intelectual și tehnico-științific, elaborarea propunerilor pentru trasarea și realizarea direcțiilor prioritare ale politicii social-economice.

Atribuțiile foarte largi îi dădeau Consiliului semnificația unui organ de administrare, deși acesta își desfășura activitatea pe baze obștești. Astfel, Consiliul: examina și soluționa în mod colegial problemele, ținând cont de opinia publică, principiile democrației, legalității și utilității sociale; aplica experiența mondială în exercitarea principiilor științifice de administrare; elabora și prezenta Președintelui Republicii Moldova mecanismul transunerii în viață a propunerilor, coordonate cu organele de stat sau cu alte organe abilitate, acțiunilor de perspectivă pentru asigurarea dezvoltării și implementării tehnologiilor avansate în domeniul științei, învățământului, economiei, sociologiei, protecției mediului ambiant, medicinei, culturii etc.

Prin intermediul comisiilor interramurale de experți, Consiliul: examina propunerile privind evaluarea temelor de investigare, propuse pentru a fi incluse în comanda de stat, privind cercetările finanțate de la bugetul statului; elabora programe de redresare a situației și contura perspectivele de dezvoltare a științei naționale, bazat pe o viziune nouă asupra dezvoltării științei, care să răspundă specificului perioadei de tranziție; organiza consultarea și

expertiza proiectelor de legi, elaborarea și realizarea politicii tehnico-științifice de stat, direcțiilor prioritare de cercetări științifice și programelor respective, programelor de stat de dezvoltare social-economică, de dezvoltare a învățământului, culturii, de elaborare și asimilare a tehnologiilor avansate; determina modul de coordonare și integrare, inclusiv internațională, în procesul de cercetare științifică, de valorificare și propagare a valorilor cultural-artistice naționale și general-umane, de elaborare a unor viziuni științifice moderne în sfera sociumană, implementare a tehnologiilor avansate și pregătire a cadrelor cu studii universitare și postuniversitare; selecta și recomanda, în scopul asigurării dezvoltării umane durabile, pentru includerea în circuitul de valori cele mai noi idei, concepții, tehnologii din diverse domenii de cercetare științifică și materializarea lor cât mai rapidă; elabora principiile și modalitățile de finanțare a investigațiilor științifice, artei, învățământului universitar și lucrărilor ce țin de elaborarea și implementarea tehnologiilor avansate; asigura elaborarea unor propuneri de colaborare internațională privind activitatea Consiliului, precum și studierea experienței de organizare a cercetărilor și învățământului superior în țările dezvoltate; asigura difuzarea informației, cunoștințelor, rezultatelor obținute în domeniul investigațiilor științifice globale; reprezenta interesele Republicii Moldova în domeniul științei, culturii, învățământului în relațiile cu alte țări și organizații internaționale; prezenta spre examinare președintelui Republicii Moldova propuneri, proiecte de documente cu privire la organizarea, finanțarea și dirijarea investigațiilor științifice, învățământului, reformelor social-economice, programelor dezvoltării culturii, elaborării și implementării tehnologiilor avansate.

Cu toate acestea, dispozițiile Legii nr. 64 din 31.05.1990 cu privire la Guvern, invocate supra, nu au împiedicat Guvernul să creeze structuri cu atribuții de elaborare a politicii în domeniul științei în cadrul Ministerului Economiei (și succesorilor), care:

1) potrivit Hotărârii Guvernului nr. 576 din 02.09.1992: organiza și coordona activitățile ministerelor, departamentelor de stat, organelor autoadministrării locale vizând promovarea elaborărilor științifice în domeniul reformei, efectuarea controlului asupra desfășurării acesteia; elabora în comun cu ministerele, departamentele de stat, alte structuri ale puterii executive a pronosticurilor și a programelor de stat tehnico-științifice; acorda ajutorul metodologic, metodic și practic ministerelor, departamentelor de stat, organelor autoadministrării locale și agenților economici în coordonarea dezvoltării științei economice din republică, formarea comenzii de stat în domeniul cercetărilor fundamentale și prioritare;

2) potrivit Hotărârii Guvernului nr. 8 din 12.01.1993, în comun cu Academia de Științe, ministerele și departamentele de stat interesate și organi-

zațiile de cercetări științifice, participa la: determinarea direcțiilor principale ale politicii tehnico-științifice, priorităților investigațiilor, organizarea elaborării programelor tehnico-științifice cu destinație specială; reglementarea și stimularea de către stat a procesului inventiv, formarea comenzii de stat în domeniul cercetărilor fundamentale și prioritare;

3) în conformitate cu Hotărârea Guvernului nr. 596 din 17.09.1993 avea în cadrul său Direcția dezvoltare a științei și politică inovațională;

Mai mult ca atât, chiar și după intrarea în vigoare a Codului cu privire la știință și inovare, fără temei legal, Ministerul Economiei, conform Hotărârii Guvernului nr. 908 din 25.08.2005 și Hotărârii Guvernului nr. 690 din 13.11.2009, determină direcțiile prioritare ale studiilor, cercetărilor științifice, lucrărilor informațional-analitice și altor lucrări, în conformitate cu sarcinile de dezvoltare social-economică a țării.

În pofida faptului că spre sfârșitul sec. al XX în Republica Moldova funcționau 25 de institute ale Academiei de Științe, 55 de instituții de cercetare de ramură și 9 instituții de învățământ superior de stat, care desfășurau activități de cercetare-dezvoltare, unde activau peste 9 mii de cercetători, potrivit Hotărârii Parlamentului nr. 115 din 29.07.1998 cu privire la aprobarea Concepției asupra reformei sferei cercetare-dezvoltare, pentru finanțarea sferei cercetare-dezvoltare, în bugetul de stat erau alocate anual mijloace financiare cu un volum între 0,4% și 0,1% din Produsul Intern Brut.

Constatând că mijloacele bugetare erau neadecvate, iar distribuirea lor unui număr excesiv de mare de organizații științifice a condiționat scăderea totală a eficienței investițiilor în domeniul științe, nu putem să nu menționăm că actualmente problema mai persistă. În conformitate cu Concepția asupra reformei sferei cercetare-dezvoltare (document de politici remarcabil), conștientizând că pentru dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova ca stat suveran este iminentă crearea unui fundament științific inovațional avansat și promovarea sferei cercetare-dezvoltare la rangul de prioritate națională, legiuitorul a adoptat Legea privind politica de stat în sfera cercetare-dezvoltare nr. 557 din 29.07.1999.

În temeiul legii în cauză, Guvernul, prin Hotărârea Guvernului nr. 569 din 15.06.2000, a instituit „Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică, autoritate administrativă publică centrală în sfera cercetare-dezvoltare, care, potrivit Regulamentului, exercita un spectru larg de atribuții principale: elabora în comun cu Academia de Științe și promova strategia dezvoltării sferei cercetare-dezvoltare; elabora politica tehnologiilor inovaționale; elabora și punea în aplicare mecanismele de monitorizare și stimulare a implementării rezultatelor programelor de stat de cercetare-dezvoltare și de formare a piețelor de produse ale cercetării-dezvoltării.

În procesul de administrare a științei, Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică examina problemele fundamentale ale politicii de stat în sfera cercetare-dezvoltare în colaborare cu Academia de Științe, cu ministerele și cu alte autorități ale administrației publice, în cadrul cărora se desfășurau activități de cercetare-dezvoltare. În conformitate cu politica statului în sfera cercetare-dezvoltare, volumul finanțării ce se propunea a fi alocat de la bugetul de stat pentru activitățile de cercetare-dezvoltare se planifica și se prezenta de către Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică la Ministerul Finanțelor pentru a fi inclus în legea anuală a bugetului.

În pofida faptului că Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică a inițiat elaborarea programelor științifice și tehnico-științifice de stat și internaționale, concursuri pentru selectarea executorilor de lucrări în sfera cercetare-dezvoltare, incluse în programe și comenzi de stat, majoritatea mijloacelor financiare erau alocate tradițional, după metoda de finanțare instituțională, fără a stimula calitatea cercetărilor, competitivitatea rezultatelor științifice. De facto, Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică rămânea un organ administrativ intermediar, plasat între Guvern și organele de administrare ale organizațiilor științifice academice, universitare și ramurale, iar cadrul normativ al administrării științei continua să mizeze pe raporturile imperative, etatizate și centralizate excesiv, lipsind comunitatea științifică de posibilitatea de manifestare a inițiativei și de participare la procesul decizional.

Astfel, potrivit Regulamentului privind modul de finanțare a sferei cercetare-dezvoltare, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 633 din 18.05.2002, comanda de stat: era elaborată și aprobată anual de către Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică în conformitate cu hotărârea de Guvern cu privire la repartizarea alocațiilor bugetare pentru finanțarea sferei cercetare-dezvoltare; era constituită din proiectele de cercetare științifică fundamentală, aplicativă și de prospecțiune, prevăzute pentru realizare în anul corespunzător și finanțate instituțional prin intermediul ministerelor (departamentelor) de resort, precum și din programele/proiectele de cercetare-dezvoltare selectate pe bază de concurs, în conformitate cu direcțiile prioritare ale cercetării-dezvoltării pentru anul în curs.

După adoptarea legii bugetului pe anul respectiv, Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică, în termenul și în modul stabilit, prezenta Guvernului spre aprobare proiectul de hotărâre cu privire la repartizarea alocațiilor bugetare pentru finanțarea sferei cercetare-dezvoltare pe domenii de activitate și pe instituții. Lista domeniilor și direcțiilor prioritare de cercetare-dezvoltare era determinată și aprobată de Parlament pe termene scurte (pentru un an în 1999 și doi ani în 2000-2002). Doar în anul 2003, în scopul accelerării procesului de ameliorare a situației din domeniul științei și

valorificării întregului potențial științific și în conformitate cu Legea privind politica de stat în sfera cercetare-dezvoltare nr. 557 din 29.07.1999, Legea nr. 1181 din 27.07.2000 cu privire la Academia de Științe prin Hotărârea Parlamentului nr. 242 din 13.06.2003 și Hotărârea Parlamentului nr. 566 din 25.12.2003 au fost adoptate prioritățile strategice de dezvoltare a științei în Republica Moldova și prioritățile strategice ale cercetării-dezvoltării pentru anii 2004-2010.

Cu toate acestea, scopul strategic al reformei sferei cercetare-dezvoltare care rezida în formarea între cercetători și stat a unor noi relații inerente condițiilor economiei de piață și asigurării unui potențial științific și inovațional, necesar impulsivității stabilității și competitivității economice a țării, n-a fost atins, iar organele abilitate n-au reușit să asigure implementarea Concepției, orientarea spre depășirea crizei și optimizarea administrării sferei cercetare-dezvoltare în vederea adaptării ei la economia de piață.

Evoluția paradigmelor de administrare a științei și politicilor în domeniu demonstrează că în Republica Moldova, din lipsa cadrului normativ adecvat; administrarea științei era exercitată de diferite autorități administrative care nu aveau capacitatea de a concentra eforturile și mijloacele pentru atingerea unor rezultate comune pe direcții strategice de dezvoltare a științei; etatizarea excesivă și imperativitatea raporturilor dintre guvernare și comunitatea științifică limitau sau chiar excludeau elementele de autoadministrare a comunității; finanțarea științei rămânea inadecvată și ineficientă din cauza dispersării alocațiilor bugetare și limitării sau chiar excluderii diversificării surselor de finanțare în condițiile tranziției la economia de piață; finanțarea austeră a științei a condiționat starea deplorabilă a potențialului științific din Republica Moldova, inclusiv dotarea tehnică insuficientă, rezultatele științifice necompetitive, pierderea atractivității activității științifice și exodul masiv al cercetătorilor științifici.

2. Paradigma administrării consensuale și elaborării politicilor din domeniul științei în Republica Moldova

Examinând modele de administrare a științei, s-a ajuns la concluzii interesante: de la aceea că știința nu poate fi condusă din exteriorul sistemului, la aceea că știința nu poate să se conducă de la sine, deoarece este imposibilă autoadministrarea integrală a științei, fiind că o astfel de structură ar trebui să caute întotdeauna un sprijin juridic și financiar în afara sistemului. Cercetătorul C. Sabin menționează că administrarea științei era de prisos pe vremea când această activitate era desfășurată de savantul izolat sau de către grupuri restrânse de oameni de știință. Astăzi însă, cercetarea, efectuată cu cheltuieli deosebit de ridicate de către colective puternice și desfășurată

sub forma unei activități coordonate a numeroase compartimente ale unei firme, necesită o conducere deosebit de atentă. Datoria unui conducător de cercetare este de a conduce, de a răspunde de bunul mers al cercetării, de a împărți efortul necesar pe probleme pentru interesul general al obiectivelor, uneori, de a opri proiectul înainte de a fi terminat. Pentru a realiza aceasta și pentru a gestiona eficient bugetul și personalul, el trebuie să conducă cercetarea. În același timp, potrivit doctrinei, executând funcții sociale importante cu caracter de reglementare, știința nu este doar un obiect pasiv al administrării de stat, ci și participant activ în realizarea politicilor publice în domeniu.

În abordarea acestei probleme se admit teoretic două viziuni: administrarea procesului de creație științifică și crearea condițiilor pentru activitatea de cercetare sau doar ultima, deoarece singura modalitate de administrare a științei poate fi asigurarea condițiilor pentru cel mai productiv proces creativ, înțelegând prin aceasta selectarea prin competiție a personalului științific, a programelor și proiectelor de cercetări științifice, iar administrarea gândirii științifice, creației științifice este evident imposibilă. Se aduc și alte argumente pro administrarea științei: se consideră că societatea este obligată și va întreține știința în sensul bun al cuvântului, statul nu se poate eschiva de la aceasta, oricât ar încerca să o facă, și cu cât mai devreme guvernării vor ajunge să înțeleagă aceasta, cu atât mai puțin vor avea de lucru urmașii noștri, cu atât mai puțin vor plăti ei pentru greșelile noastre; se afirmă că comunitatea științifică se caracterizează printr-o atitudine negativă față de orice intervenție în domeniul cercetării științifice. În același timp, ca și orice alt sistem social, știința se protejează de factorii destructivi externi, iar printre acești factori perturbatori externi sunt încercările de a impune un model inadecvat al administrării științei. Evident că știința tinde din răspuțeri să se păstreze pe sine.

Nu ne raliem la opiniile potrivit cărora oamenii de știință nu trebuie să practice activitatea economică și de administrare, dar susținem opinia prof. M. Alfimov, care constată că „tendința principală la nivel mondial rezidă în aceea că societatea devine tot mai activ implicată în procesul decizional cu privire la volumul cheltuielilor în domeniul științei și prioritățile sale. Ca urmare, statul din ce în ce mai des transmite dreptul de decizie de la structurile rigide de administrare și finanțare, de tipul ministerelor, la unele mai flexibile, bazate pe opinia colectivă și expertiză (fonduri, consilii)”.

Nu se poate insista asupra compilării experienței altcuiva, însă în procesul de constituire a economiei bazate pe cunoaștere, alături de stimularea științei fundamentale, trebuie să se dezvolte: incubatoare științifico-tehnologice, în care se „cresc” companiile cu capital de risc și start-up-urile; finanțarea științei de fundații cu adevărat independente, deoarece este inadmisibilă doar

utilizarea fondurilor guvernamentale, mai ales pentru cercetările științifice aplicative; atragerea investitorilor cu capital privat; distribuirea fondurilor de la buget pentru cercetare științifică doar pe bază de concurs; implicarea mediului de afaceri în crearea pieței produselor științifice.

Reforma sferei științei și inovării din Republica Moldova, care a demarat odată cu adoptarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259-XV din 15.07.2004 (în continuare Codul cu privire la știință și inovare), a schimbat cardinal sistemul de administrare și de autoadministrare a științei în baza: implementării tendințelor mondiale de democratizare a administrării sferei științei și inovării; integrării științei din Academia de Științe cu cea universitară; lărgirii autonomiei entităților din cadrul Academiei de Științe; îmbinării activității științifice și celei de inovare; diversificării finanțării sferei științei și inovării și alocării mijloacelor pe bază de concurs; coordonării metodico-științifice de către Academia de Științe a cercetărilor științifice efectuate de diferite organizații din sfera științei și inovării.

În conformitate cu Codul cu privire la știință și inovare:

1) politica de stat în sfera științei și inovării este parte componentă a politicii social-economice a Republicii Moldova, stabilește obiectivele, principiile și mecanismul activității statului în această sferă; se realizează de comunitatea științifică în persoana Academiei de Științe, în conformitate cu politica economică, financiară și tehnico-științifică; prevede concentrarea resurselor și organizarea activității pe direcțiile strategice ale sferei științei și inovării, care se identifică în funcție de tendințele de pe plan internațional, de potențialul național, de necesitățile dezvoltării social-economice a țării.

2) statul, împreună cu comunitatea științifică, elaborează și promovează politica în sfera științei și inovării, asigurând baza ei normativă, instituțional-organizatorică și social-economică, contribuind prin măsuri și mijloace la desfășurarea activității în sfera științei și inovării; determină scopul, principiile și mecanismele activității în sfera științei și inovării, modul de atragere a investitorilor, asigurând baza ei instituțional-organizatorică și social-economică; stimulează activitatea în sfera științei și inovării, asigură susținerea ei tehnico-materială și financiară, creează condiții favorabile pentru absorbția inovațiilor.

3) o componentă strategică a politicii de stat în sfera științei și inovării reprezintă politica de personal, care prevede: creșterea potențialului științific și intelectual al societății; dezvoltarea spiritului creator; propagarea culturii științifice; creșterea prestigiului muncii în sfera științei și inovării, prin stimularea acesteia în funcție de rezultatele obținute, de complexitatea și de calitatea lucrărilor executate.

Academia de Științe este grevată cu competența de a determina politica în sfera pregătirii cadrelor științifice și științifico-didactice prin organizarea

unui sistem eficient de studii prin masterat, doctorat și postdoctorat, în baza hotărârii Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică (în continuare – Consiliul Suprem).

În scopul asigurării separației activității de evaluare, atestare și acreditare de cele de administrare și executare a cercetării și inovării, Codul cu privire la știință și inovare a constituit Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare – „instituția administrației publice centrale în domeniul evaluării și acreditării organizațiilor din sfera științei și inovării, precum și al atestării cadrelor științifice și științifico-didactice de înaltă calificare”.

Potrivit Codului cu privire la știință și inovare, Academia de Științe este unica instituție publică de interes național în sfera științei și inovării, coordonator plenipotențiar al activității științifice și inovaționale, cel mai înalt for științific al țării, precum și consultantul autorităților publice ale Republicii Moldova, persoană juridică cu statut autonom, care funcționează pe principiile autoadministrării.

Codul cu privire la știință și inovare prevede împuternicirea Academiei de Științe, în temeiul Acordului de parteneriat cu Guvernul, de a elabora și realiza politica de stat în sfera științei și inovării pentru o perioadă determinată (4 ani). Prin o astfel de delegare Academia de Științe se transformă într-o instituție publică grevată cu competențe ale autorității publice centrale în sfera științei și inovării, care „elaborează și promovează strategia dezvoltării sferei științei și inovării, realizează politica de stat și desfășoară activități conceptuale în sfera științei și inovării; identifică direcțiile strategice ale sferei științei și inovării; distribuie alocațiile bugetare conform direcțiilor strategice ale sferei științei și inovării”.

În scopul asigurării reglementării consensuale a raporturilor în sfera științei și inovării Codul cu privire la știință și inovare reglementează destul de minuțios structura și conținutul Acordului de parteneriat între Guvern și Academia de Științe:

1) definește Acordul de parteneriat ca fiind un acord al Guvernului cu Academia de Științe, pentru o perioadă determinată, al cărui obiect de reglementare constă în împuternicirea Academiei de Științe de a realiza politica de stat în sfera științei și inovării;

2) obligă părțile contractante să încheie Acordul de parteneriat, prin care Guvernul delegă către Academia de Științe competențele de a realiza politica de stat în sfera științei și inovării, în care se stabilește: strategia dezvoltării sferei științei și inovării; direcțiile strategice ale activității din sfera științei și inovării; cuantumul finanțării sferei științei și inovării, în conformitate cu legea bugetului de stat; lista programelor de stat în sfera științei și inovării; elaborarea proiectului Acordului de parteneriat în termenele stabilite pentru elaborarea proiectului bugetului de stat și examinarea lui concomitent cu

proiectul legii bugetului de stat; finanțarea sferei științei și inovării de la bugetul de stat prin intermediul Academiei de Științe; sporirea alocațiilor financiare pentru sfera științei și inovării de la bugetul de stat în cifre absolute.

Preambulul Acordului de parteneriat între Guvern și Academia de Științe prevede:

1) recunoașterea de către părțile contractante a rolului științei ca prioritate strategică națională; ca forță motrice a dezvoltării durabile a țării; ca condiție determinatoare în rezolvarea problemelor stringente ale țării; susținerea financiară a sferei cercetării-dezvoltării; stimularea procesului inovațional și de transfer tehnologic;

2) scopul și sarcinile politicii de stat în sfera științei și inovării care vizează: crearea condițiilor favorabile pentru activitățile de cercetare, inovare și transfer tehnologic și a unui nivel înalt al elaborărilor științifice; stimularea și valorificarea maximă a potențialului științific și tehnologic; menținerea rangului înalt al științei în ierarhia valorilor sociale și de stat; ridicarea prestigiului muncii științifice în societate; concentrarea resurselor financiare și umane asupra direcțiilor strategice ale sferei științei și inovării, asupra soluționării celor mai urgente și importante probleme; introducerea formelor noi de colaborare și parteneriat între Academia de Științe și autoritățile administrației publice centrale și locale, instituțiile de învățământ superior, alte organizații din sfera științei și inovării; democratizarea administrării sferei științei și inovării.

Acordul de parteneriat stipulează că Academia de Științe va identifica, în mod transparent, prin consultarea opiniilor comunității științifice, organelor centrale de specialitate ale administrației publice direcțiile strategice ale activității din sfera științei și inovării; va canaliza activitatea organizațiilor din sfera științei și inovării spre realizarea obiectivelor principale din cadrul direcțiilor strategice ale activității din sfera științei și inovării.

În condițiile economiei de piață, care are drept pilon societatea civilă, una dintre barierele principale în realizarea politicii de stat în sfera științei și inovării o constituie identificarea modalității de corelare a elementelor de autoadministrare cu cele de administrare. Este cert că Adunarea Generală a Academiei de Științe, care includea doar academicieni și membri corespondenți, nu asigura reprezentanța întregii comunități științifice, nu corespundea exigențelor contemporane de transparență și nu asigura participarea întregii comunități științifice la procesul decizional privind politica de stat în sfera științei și inovării. Iată de ce Codul cu privire la știință și inovare prevede că organul suprem de conducere al Academiei de Științe este Asamblaea Academiei de Științe (în continuare Asamblee), care încadrează nu numai academicieni și membri corespondenți, ci și doctori habilitați, aleși pe un termen de 4 ani (dar nu mai mult de 2 mandate consecutive) de către secțiile

de științe ale Academiei de Științe, membrii cărora, la rândul lor, sunt aleși de adunările doctorilor și doctorilor habilitați în domeniul corespunzător al științei.

Numărul total de membri aleși ai Asambleei, care beneficiază de aceleași drepturi ca și academicienii și membrii corespondenți (cu excepția dreptului de a-i alege pe academicieni și pe membrii corespondenți), constituie 50% din numărul total de membri ai Asambleei. În acest fel, se asigură reprezentativitatea comunității științifice, dar și independența acesteia, întrucât Academia de Științe nu este subordonată nici puterii executive, nici celei legislative.

Astfel, actualmente, prin reprezentanții săi în Adunare, comunitatea științifică își determină autonom direcțiile de activitate științifică, modul de desfășurare a acestei activități, asigură finanțarea din bugetul de stat a cercetărilor științifice conform direcțiilor strategice ale sferei științei și inovării, asumându-și, totodată, întreaga responsabilitate pentru rezultatele ei. Mai mult decât atât, prin includerea cercetătorilor cu grad științific de doctor și de doctor habilitat în aceste importante entități de administrare, a fost revigorată știința și s-au creat premise reale de creștere profesională a tinerilor savanți.

Cercetătorul R. Dahrendorf consideră că „satisfacerea nevoilor de dezvoltare a societății nu poate fi scopul unic în dezvoltării științei indiferent de schimbările în administrarea științei și în concepțiile privind rolul ei în lumea contemporană, deoarece trebuie de luat în considerație viitorul științei, necesitățile dezvoltării acesteia, care pot fi asigurate doar prin finanțarea de stat a cercetărilor științifice fundamentale”.

În acest sens, cu toate că știința, în special cea fundamentală, a fost și rămâne dependentă de societate, argumentul principal în apărarea dreptului la autoadministrare invocat de către oamenii de știință este acela că de sine stătător comunitatea științifică poate realiza cu mult mai mult decât sub orice administrare externă. Considerăm că este necesară stabilirea unui echilibru și a unei delimitări clare între competențele în administrarea științei de către structurile statale și autoadministrarea științei de către comunitatea științifică.

Prezentând argumente în favoarea reformei, președintele Academiei de Științe Gh. Duca sublinia: „Experiența mondială demonstrează că cercetările fundamentale, cercetările aplicative, precum și elaborarea tehnologiilor și produselor noi necesită inițial investiții, cheltuieli care pot aduce beneficii societății, iar știința poate să devină forță motrice a dezvoltării economice numai în cazul când finanțarea ei depășește nivelul de 1-2% din PIB. În cazul în care pentru știință se alocă mai puțin de 0,4% din PIB, se asigură doar funcția socioculturală, în timp ce nivelul minim necesar de finanțare care oferă posibilitate de realizare a procesului de inovare este totuși 1% din PIB. Este îmbucurător faptul că aceste lucruri au fost înțelese la timp. În scopul

depășirii crizei profunde în care se află știința țării, au fost elaborate o serie de măsuri extraordinare și, în unele privințe, de pionierat (lucru confirmat la întrunirile de la Kyoto și Bișkek) pentru reformarea sistemului de organizare și administrare a sferei științei și inovării”.

Evident că doar comunității științifice integrate îi revine sarcina demonstrării, „explicării” politicienilor și antreprenorilor, societății, că dezvoltarea stabilă și durabilă este imposibilă fără dezvoltarea științei.

La fel de evident este și faptul că eforturile comunității științifice au fost insuficiente, deoarece în Republica Moldova guvernarea a înțeles că soluția problemelor insuficienței de mijloace bugetare poate fi reducerea alocațiilor în sfera științei și inovării. Guvernarea și-a atins scopul modificând art. 125 alin. (4) al Codului cu privire la știință și inovare prin substituirea sintagmei „Statul asigură majorarea stabilă, ascendentă a finanțării de la bugetul său a activității sferei științei și inovării până la un quantum minim de unu la sută din produsul intern brut în termen de 5 ani de la intrarea în vigoare a prezentului Cod” cu sintagma „Statul asigură finanțarea sferei științei și inovării în quantum de până la 1 la sută din Produsul Intern Brut”.

Considerăm că este inoportun și ilegal să promovezi astfel de soluții, care contravin Legii Supreme, Codului cu privire la știință și inovare și altor acte normative.

În pofida tuturor provocărilor, odată cu adoptarea Codului cu privire la știință și inovare și a Acordului de parteneriat între Guvern și Academia de Științe, s-a schimbat radical paradigma administrării științei. Codul cu privire la știință și inovare a creat:

1) baza legală pentru îmbinarea în cadrul Academiei de Științe (instituție publică autonomă) a elementelor administrării de stat a sferei științei și inovării (aparatură Consiliului Suprem) cu cele de autoadministrare a acestor sfere prin organele reprezentative ale comunității științifice (adunările cercetătorilor științifici pe domenii ale științei, adunările secțiilor de științe și Asambleea);

2) un sistem echilibrat de entități, care permite: de a efectua cercetări științifice; de a monitoriza nivelul activității desfășurate de organizațiile din sfera științei și inovării și nivelul de pregătire a cadrelor științifice; de a implementa rezultatele cercetărilor științifice, inclusiv produselor proprietății intelectuale.

Întru completarea, executarea și implementarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004 au fost adoptate 28 de legi, 2 hotărâri ale Parlamentului, 14 decrete ale președintelui Republicii Moldova, 123 de hotărâri ale Guvernului, prin care sunt reglementate diferite activități din sfera științei și inovării. Concomitent cu aceasta, în concordanță cu prevederile Codului cu privire la știință și inovare și

cu dispozițiile actelor normative ale organelor legislative și executive, Consiliul Suprem a adoptat circa 1940, iar Asambléa – peste 60 de hotărâri.

Realizarea prevederilor Codului cu privire la știință și inovare și reformele în sfera cercetării și inovării au contribuit la sporirea vizibilității Academiei de Științe pe plan internațional. Astfel, în cadrul Conferinței Academiiilor de Științe din Europa de Est și Sud-Est cu genericul „Global Science and National Policies: the Role of Academies”, organizată la Chișinău cu susținerea UNESCO și International Council for Science la 4-5 mai 2007, a fost recunoscut unicatul și eficiența regimului juridic consensual de administrare a științei și a fost recomandată utilizarea acestuia în situații similare. În rezoluția Conferinței, printre altele, se menționa: „Dezvoltarea economică și socială pe o bază științifică este văzută ca modalitate de înregistrare a celor mai rapide progrese în țările în curs de dezvoltare ...”.

În alocuțiunea rostită la conferința în cauză, referindu-se la Albert Koers, care a clasat academiile în trei tipuri: societate științifică (The Learned Association); consultant al societății (The Adviser of Society); manager al științei (The manager of Science), președintele Academiei de Științe Gh. Duca a spus: „Noi considerăm că poate fi și al patrulea tip – partener strategic al Guvernului, care permite academiilor să participe mai activ la dezvoltarea societății”. Pe lângă aceasta, cercetătorul A. Dicusar menționează că unicitatea fiecărei academii este o consecință a faptului că unele dintre caracteristicile fiecărui tip pot fi prezente în oricare dintre academii.

Primul tip - „societate științifică” – reprezintă un club al oamenilor de știință, care există din contul cotizațiilor de membru (uneori susținută de sponsori, printre care, parțial, și de stat). Una dintre calitățile sale principale este independența și posibilitatea de a prezenta o opinie consolidată, care poate fi considerată (dar poate și nu) de persoanele responsabile de luarea deciziilor în societate. Anume pe această cale au derulat reformele academiilor, după prăbușirea URSS, de exemplu, în Georgia și Kazahstan, transformând academiile de științe într-un club al oamenilor de știință, păstrând în același timp instituțiile de cercetare din cadrul acestora, care sunt finanțate din fondurile corespunzătoare (ca în Georgia) sau prin Ministerul Științei (în Kazahstan).

Al doilea tip este „academia – consultant al societății” (exemplu clasic este Academia de Științe a SUA).

Al treilea tip – „administrator al științei”, adică, academia care administrează o serie de instituții de cercetare, de obicei, în numele Guvernului. Reprezentantul cel mai relevant al acestui tip în prezent este Academia de Științe a Chinei.

Al patrulea tip de academie poate fi un model pentru reformarea și stimularea domeniului științei și inovării, care a fost implementat cu succes în

Republica Moldova și este nu numai nou, ci și, după mai mulți parametri, optimal pentru țară. Acest tip de organizare a academiei creează un cadru juridic atât pentru dezvoltarea strategică a climatului inovațional, cât și pentru a crea pârghii pentru stimularea cercetării științifice și transferului tehnologic în termen scurt. Această opțiune sporește responsabilitatea comunității științifice din țară față de Guvern și societatea civilă și definește obligația guvernării de a investi continuu în sfera științei și inovării.

Anume regimul juridic consensual de administrare a științei în Republica Moldova a favorizat semnarea de către Maire Geoghegan-Quinn, Comisarul European pentru Cercetare, Inovare și Știință, și acad. Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe, la Bruxelles, pe 11 octombrie 2011, a Memorandumului de înțelegere între Republica Moldova și Uniunea Europeană privind asocierea Republicii Moldova la cel de-al Șaptelea Program-cadru al Comunității Europene pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și activități demonstrative (2007-2013), ratificarea lui prin Legea nr. 279 din 27.12.2011 și asocierea comunității științifice din Republica Moldova la Spațiul European de Cercetare începând cu 1 ianuarie 2012. Acest lucru a fost menționat de Dirk Schubel, pe 09.07.2013, la lansarea oficială a apelurilor de proiecte de cercetare și dezvoltare din cel de-al Șaptelea Program-cadru al Comunității Europene pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și activități demonstrative pentru anul 2013.

În conformitate cu prevederile Memorandumului de înțelegere între Republica Moldova și Uniunea Europeană privind asocierea Republicii Moldova la cel de-al Șaptelea Program-cadru al Comunității Europene pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și activități demonstrative (2007-2013), prin Hotărârea Guvernului nr. 790 din 22.10.2012 a fost instituit Oficiul Republicii Moldova pentru Știință și Tehnologie pe lângă Uniunea Europeană (MOST), care își propune realizarea următoarelor obiective majore:

- 1) promovarea participării cercetătorilor, organizațiilor din sfera științei și inovării, întreprinderilor mici și mijlocii și organizațiilor din sectorul asociativ la programele de cercetare-inovare ale Uniunii Europene;

- 2) creșterea vizibilității potențialului științific și tehnologic din Republica Moldova în spațiul european de cercetare, inclusiv în relațiile cu instituțiile europene;

- 3) informarea permanentă, prin intermediul rețelei Punctelor Naționale de Contact, a actorilor naționali relevanți, dar și a factorilor decidenți din Republica Moldova, privind oportunitățile de participare în cadrul programelor de cercetare - inovare ale Uniunii Europene, precum și ultimele evoluții înregistrate în politica UE privind spațiul european de cercetare.

3. Ajustarea la aquis-ul european a paradigmei de administrare și de elaborare a politicilor din domeniul științei în Republica Moldova

Știința poate deveni forță motrice a dezvoltării social-economice doar dacă ea se implică plenar în identificarea politicilor de dezvoltare a țării în întregime. Anume aceasta presupun exigențele societății bazate pe cunoaștere și acesta este trendul documentelor de politici din Uniunea Europeană și statele membre ale acesteia. Astfel, prima dintre prioritățile pe care se axează Strategia Europa 2020 este creșterea inteligentă – dezvoltarea unei economii bazate pe cunoaștere și inovare, iar atingerea unui nivel al investițiilor publice și private în cercetare și dezvoltare de 3% din PIB-ul UE pentru cercetare și dezvoltare este cel de al doilea printre cele cinci obiective majore stabilite pentru a măsura progresele realizate în îndeplinirea Strategiei 2020 la nivelul UE.

Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2012-2020” nu urmează trendul menționat deși stipulează ca priorități promovarea societății bazate pe cunoștințe, inclusiv prin fortificarea activităților de cercetare și de dezvoltare, inovare și transfer tehnologic orientate spre eficiență și competitivitate; reformarea sistemului de cercetare și inovare prin demonopolizarea finanțării acestuia, prin aplicarea unor reguli coerente și relevante de susținere a excelenței în educație și în știință.

Pentru asigurarea premiselor necesare asocierii Republicii Moldova la Programul Orizont 2020, politicile Republicii Moldova în sfera științei și inovării trebuiau ajustate cu cele ale Uniunii Europene, iar direcțiile strategice în sfera științei și inovării a Republicii Moldova pentru anii 2013-2020 - cu temele-cheie ale Programului menționat. În acest scop, Academia de Științe a elaborat proiectul Strategiei cercetării-dezvoltării Republicii Moldova, aprobat de Guvern în decembrie 2013, și direcțiile strategice ale activității din sfera științei și inovării pentru anii 2013-2020, aprobate prin Hotărârea Parlamentului nr. 150 din 14.06.2013.

Realizările regimului juridic consensual de administrare a științei în implementarea politicilor în domeniul științei, participarea activă și eficientă a comunității științifice din Republica Moldova în concursul proiectelor de cercetare și dezvoltare ale celui de-al Șaptelea Program-cadru al Comunității Europene pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și activități demonstrative (2007-2013) au asigurat succesul negocierilor pentru participarea comunității științifice naționale în Programul Orizont 2020.

Pentru asigurarea pregătirii pentru asocierea și participarea la Programul Orizont 2020, în temeiul deciziei Comisiei Guvernamentale pentru Integrare Europeană din 16.01.2013, prin Dispoziția Guvernului nr. 30-d din 04.04.2013 a fost instituit Comitetul național Orizont 2020 – organ consultativ pe lângă Guvern, format din reprezentanții Consiliului Suprem, autorită-

ților publice centrale și locale, comunității științifice și asociațiilor obștești.

Comitetul național Orizont 2020 are următoarele atribuții:

1) monitorizează procesul de pregătire și negociere a asocierii Republicii Moldova la Programul Orizont 2020;

2) coordonează racordarea legislației naționale în domeniul cercetării-dezvoltării la standardele europene;

3) avizează, aprobă și monitorizează planurile de acțiuni naționale privind susținerea participării comunității științifice, mediului de afaceri, asociațiilor obștești la Programul Orizont 2020;

4) contribuie la organizarea procesului de informare, diseminare și mediatizare a informației referitoare la Programul Orizont 2020;

5) monitorizează participarea instituțiilor din țară în Programul Orizont 2020 și propune măsuri de intensificare a acesteia;

6) examinează și soluționează, după caz, problemele ce țin de asocierea la Programul Orizont 2020.

Eforturile comune ale comunității științifice și autorităților publice centrale s-au încununat cu semnarea la Bruxelles la 1 iulie 2014 a Acordului dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană privind participarea Republicii Moldova la Programul Orizont 2020 și ratificarea lui de către Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr. 142 din 17.07.2014.

Potrivit Acordului în cauză, începând cu 1 ianuarie 2014:

1) Republica Moldova participă: în calitate de țară asociată la activitățile din cadrul Programului Orizont 2020 în conformitate cu clauzele și condițiile specificate în Regulamentul Parlamentului European și al Consiliului nr. 1291/2013 de instituire a Programului Orizont 2020, Regulamentul Parlamentului European și al Consiliului nr. 1290/2013 de stabilire a normelor de participare și diseminare pentru Orizont 2020, Decizia Consiliului nr.743/2013/UE din 3 decembrie 2013 de instituire a programului specific; la programe de cercetare și dezvoltare derulate de mai multe state membre, inclusiv la structurile create pentru realizarea acestor programe; la constituirea de întreprinderi comune sau orice altă structură necesară bunei desfășurări a programelor de cercetare, de dezvoltare tehnologică și demonstrative ale Uniunii.

2) reprezentanții Moldovei pot să participe: în calitate de observatori, în comitetul de program responsabil pentru monitorizarea implementării Programului, pentru punctele de interes pentru Moldova; în Consiliul guvernatorilor al Centrului Comun de Cercetare, potrivit Regulilor de procedură ale Consiliului guvernatorilor al Centrului Comun de Cercetare.

3) entitățile juridice din Moldova participă: la acțiuni indirecte în cadrul Programului în aceleași condiții ca cele aplicabile entităților juridice din statele membre ale Uniunii Europene, în conformitate cu clauzele și condițiile stabilite sau menționate în Acord, în activitățile comunităților de cunoaștere

și inovație, la activitățile Centrului Comun de Cercetare în cadrul Programului conform aceluși condiții aplicabile entităților juridice din statele membre ale Uniunii Europene.

Planul Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană pentru anii 2014-2016 (în continuare Acord de Asociere), aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 808 din 07.10.2014, prevede:

1) elaborarea proiectului de lege pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare;

2) elaborarea proiectului de lege cu privire la parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele de inovare (în redacție nouă);

3) extinderea infrastructurii inovaționale prin crearea și susținerea parcurilor științifice și a incubatoarelor inovaționale;

4) informarea periodică a instituțiilor europene, precum și a statelor-membre ale UE despre ultimele evoluții în sfera cercetare-dezvoltare din Republica Moldova, în vederea identificării noilor posibilități de consolidare/aprofundare a cooperării în domeniul cercetării, dezvoltării tehnologice și activităților demonstrative;

5) instituirea Comitetului comun de cercetare și inovare Republica Moldova-UE “Orizont 2020” pentru asigurarea revizuirii și evaluării implementării Acordului de Asociere cu privire la participarea Republicii Moldova în cadrul Programului „Orizont 2020”;

6) asigurarea funcționalității platformei instituționale pentru valorificarea statutului de țara asociată la Programul “Orizont 2020” prin intermediul instrumentelor existente, și anume:

a) susținerea rețelei punctelor naționale, regionale și locale de contact;

b) asigurarea participării reprezentanților oficiali ai comunității științifice și a experților naționali la comitetele de Program Orizont 2020;

c) susținerea activității MOST;

d) implementarea și popularizarea Programului EURAXESS și extinderea serviciilor sale în regiunile țării;

e) implementarea principiilor Cartei europene a cercetătorilor și Codului de conduită pentru recrutarea cercetătorilor în instituțiile din domeniul cercetare-dezvoltare;

7) instruirea entităților naționale privind oportunitățile oferite de programele Orizont 2020, TAIEX, COST etc.;

8) menținerea platformei naționale EURAXESS și promovarea sistemului de cercetare-inovare din Republica Moldova în calitate de mediu de activitate pentru cercetătorii străini;

9) promovarea oportunităților oferite: de Programul „Marie Skłodowska Curie”, de Consiliul European de Cercetare (ERC); de Programul Transna-

țional al UE „Dunărea 2014-2020”; de programele bilaterale și multilaterale de cooperare cu instituțiile similare din România, Ucraina, Rusia, Germania, Italia, Franța, Belarus, Estonia etc.; de granturile Centrului Științifico-Tehnologic din Ucraina (STCU);

10) implicarea diasporei științifice a Republicii Moldova în proiectele de cercetare-dezvoltare din țara de origine prin susținerea mobilității circulare;

11) participarea Republicii Moldova la programul COSME etc.

În baza Acordului a fost constituit Comitetul de Cercetare și Inovare Moldova-Uniunea Europeană cu funcțiile de examinare și evaluare a implementării Acordului, de examinare a oricăror măsuri pentru îmbunătățirea și dezvoltarea cooperării.

Cu toate acestea, experiența implementării Codului cu privire la știință și inovare a scos la iveală un șir de lacune în unele dispoziții ale actului normativ în cauză, ale Codului Civil și ale altor acte normative, care: nu delimitează clar activitatea de elaborare și realizare a politicilor de atribuția de distribuire a alocațiilor bugetare; limitează posibilitățile autorităților publice centrale în administrare, inclusiv finanțarea instituțională a organizațiilor din sfera științei și inovării din subordine; nu asigură accesul liber al tuturor entităților la alocațiile bugetare; lipsește de dreptul de a practica activitatea de antreprenariat și de motivația organizațiilor de drept public în sfera științei și inovării să obțină venituri proprii și să le gestioneze autonom.

În acest context, Academia de Științe a elaborat proiectul Legii pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare, care prevede:

1) descentralizarea sistemului actual de administrare a sferei științei și inovării;

2) ajustarea regimului juridic de administrare a sferei științei și inovării din Republicii Moldova la rigorile Spațiului European de Cercetare prin:

a) delegarea atribuțiilor Guvernului în sfera științei și inovării Agenției Naționale pentru Cercetare-Dezvoltare;

b) separarea clară a activităților de elaborare a politicilor de stat de cele de implementare a politicilor;

c) separarea structurilor de administrare a sferei științei și inovării de structurile de administrare ale Academiei de Științe;

d) reconstituirea și dezvoltarea structurilor autorităților de administrare și autoadministrare ale Academiei de Științe și organizațiilor din sfera științei și inovării subordonate ei;

e) reprezentarea deplină a tuturor subiecților sferei științei și inovării și participarea lor la formarea componentelor nominale ale autorităților administrative din sfera științei și inovării: de administrare a activității de cercetare-dezvoltare și inovare; de autoadministrare; de acreditare a instituțiilor de învățământ superior, organizațiilor din sfera științei și inovării, atestare

a cadrelor științifice și științifico-didactice; de consultare a Guvernului; de expertizare; de administrare a programelor/proiectelor naționale de cercetări științifice fundamentale și aplicative din mijloace financiare alocate de la bugetul de stat; de administrare și promovare a proiectelor europene și internaționale din sfera științei și inovării; de administrare a activității de inovare și transfer tehnologic.

Proiectul Legii pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare introduce noțiunile:

1) finanțare instituțională – finanțare acordată de către fondator în volum necesar pentru cheltuielile de bază aferente activității de cercetare-dezvoltare a organizației de drept public din sfera științei și inovării (regie, salarizarea personalului auxiliar, a personalului de conducere al organizației și subdiviziunilor ei, a unui număr de cercetători, stabilit prin metodologia aprobată de Guvern;

2) evaluarea performanței – proces de evaluare a activității organizațiilor din sfera științei și inovării, organizat din inițiativa proprie sau de către Consiliul Național pentru Evaluare și Atestare și efectuat de evaluatori naționali sau internaționali, potrivit criteriilor de performanță și metodologia de evaluare aprobate de Guvern;

3) certificarea performanței – proces prin care Consiliul Național pentru Atestare și Evaluare certifică competența organizației din sfera științei și inovării, a personalului ei, de a desfășura activități specifice profilului lor, în conformitate cu metodologia aprobată de Guvern.

Conform proiectului Legii pentru modificarea și completarea Codului cu privire la știință și inovare:

1) instrumentul administrativ principal prin care se va implementa politica de stat în domeniul cercetării-dezvoltării va fi Programul Național de Cercetare-Dezvoltare, elaborat de Agenția Națională pentru Cercetare-Dezvoltare în parteneriat cu Academia de Științe și Consiliul Rectorilor;

2) Programul Național de Cercetare-Dezvoltare se aprobă în consens cu Guvernul pe un termen de cel puțin 4 ani, în baza direcțiilor strategice ale sferei științei și inovării, aprobate de Parlament, și strategiei de cercetare-dezvoltare, aprobată de Guvern;

3) se asigură și descentralizarea coordonării cercetării fundamentale și cercetării aplicative: fondatorii organizațiilor din sfera științei și inovării vor coordona cercetarea aplicativă, iar Academia de Științe – cercetarea fundamentală la scară națională.

4) va fi constituit Consiliul Național pentru Cercetare-Dezvoltare – organ consultativ al Prim-ministrului, fără personalitate juridică, care:

a) va examina în consens proiectele de politici în domeniul cercetării-dezvoltării propuse de Agenția Națională pentru Cercetare-Dezvoltare, Academia de Științe și Consiliul Rectorilor;

b) va recomanda Guvernului proiectele de politici în domeniul cercetării-dezvoltării și volumul mijloacelor financiare bugetare necesare pentru realizarea lor;

c) va asigura comunicarea și cooperarea dintre principalii factori implicați în elaborarea și implementarea politicilor în domeniul cercetării-dezvoltării la nivel guvernamental, al antreprenoriatului și al comunității științifice;

d) va organiza anual selectarea candidaților, evaluarea și pregătirea propunerilor în vederea decernării Premiului național.

5) autonomie financiară vor avea: instituțiile de cercetare-dezvoltare (persoane juridice de drept public) subordonate Academiei de Științe; Universitatea Academiei de Științe, Centrul Proiecte Internaționale, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut) a Academiei de Științe, alte instituții de asigurare a activității de cercetare-dezvoltare a Academiei de Științe.

a) stimularea performanței în cercetare și promovarea tinerilor cercetători se va efectua prin: atestarea cercetătorilor științifici atât anual, cât și la inițiativa consiliului științific al organizației din sfera științei și inovării în caz de promovare sau retrogradare din funcție în conformitate cu criteriile de performanță aprobate de Guvern; excluderea vechimii în muncă ca condiție pentru ocuparea funcției de cercetător științific și micșorarea duratei acesteia pentru ocuparea funcțiilor de cercetător științific superior și de cercetător științific coordonator.

Consiliul Național pentru Cercetare-Dezvoltare va include în componența sa în calitate de: președinte al Consiliului Național pentru Cercetare-Dezvoltare – prim-ministrul Guvernului; vicepreședinți ai Consiliului Național pentru Cercetare-Dezvoltare din oficiu: viceprim-ministrul, președintele Academiei de Științe și președintele Consiliului Rectorilor; membri ai Consiliului Național pentru Cercetare-Dezvoltare: reprezentanții Guvernului: ministrul economiei; ministrul finanțelor, ministrul educației, ministrul agriculturii și industriei alimentare, ministrul sănătății, ministrul culturii; reprezentanții: mediului academic – coordonatorii secțiilor de științe ale Academiei de Științe; antreprenoriatului – președintele Camerei de Comerț și Industrie; oamenilor de cultură – președintele Asociației Uniunilor de Creație; UTA Găgăuzia – directorul Centrului de cercetare-dezvoltare.

Agenția Națională pentru Cercetare-Dezvoltare, ca autoritate administrativă centrală, autonomă va avea următoarele atribuții:

1) elaborarea și implementarea politicilor în domeniul cercetării-dezvoltării și inovării;

2) elaborarea, pe un termen de cel puțin 4 ani, a Programului Național de Cercetare-Dezvoltare în parteneriat cu Academia de Științe și Consiliul Rectorilor și prezentarea lui Guvernului spre aprobare;

3) distribuirea alocațiilor bugetare pentru proiectele de cercetare-dezvoltare, exclusiv pe bază de concurs, conform Programului Național de Cercetare-Dezvoltare;

4) elaborarea mecanismelor de monitorizare și stimulare a implementării rezultatelor proiectelor în sfera științei și inovării și de formare a piețelor de produse scientointensive și inovaționale etc.

Agenția Națională pentru Cercetare-Dezvoltare va fi în drept:

1) să dețină cote-părți în capitalul social al societăților comerciale, inclusiv în cel al societăților pe acțiuni;

2) să constituie din mijloace bugetare și mijloace financiare proprii persoane juridice de drept public și persoane juridice de drept privat, inclusiv Fondul de Cercetare-Dezvoltare;

3) să delege atribuții privind finanțarea cercetării-dezvoltării Fondului de Cercetare-Dezvoltare;

4) să aloce din sursele proprii mijloace financiare și patrimoniu care nu pot fi retrase de către stat.

Din structura Agenției Naționale pentru Cercetare-Dezvoltare vor face parte Centrul de finanțare a proiectelor de cercetare-dezvoltare, Consiliul de evaluare și expertiză a proiectelor, precum și alte subdiviziuni.

Academia de Științe va fi o instituție publică autonomă în sfera științei și inovării, de interes național, persoană juridică de drept public, care va funcționa pe principiile autoadministrării, va coordona cercetările științifice fundamentale și va fi consultant științific al autorităților publice. Organul reprezentativ al Academiei de Științe va fi Adunarea Generală a Academiei de Științe, iar organul executiv – Prezidiul Academiei de Științe.

Academia de Științe va avea următoarele drepturi principale:

1) să-și determine structura organizațională, călăuzindu-se de direcțiile strategice ale sferei cercetare-dezvoltare și de prioritățile social-economice ale țării;

2) să inițieze din surse bugetare și proprii elaborarea de proiecte și programe de stat în sfera cercetare-dezvoltare;

3) să-și aleagă membrii titulari, membrii corespondenți, membrii de onoare și doctorii honoris causa în conformitate cu Statutul Academiei de Științe și alte acte normative interne;

4) să avizeze proiectele științifice prezentate la concurs de Agenția Națională pentru Cercetare-Dezvoltare, fondurile naționale și sectoriale;

5) să creeze Fondul de Cercetare-Dezvoltare în baza alocațiilor bugetare, donațiilor și sponsorizărilor;

6) să organizeze manifestări științifice și să delege cercetători științifici la forurile științifice europene și internaționale;

7) să stimuleze creația științifică și culturală prin organizarea de concursuri și prin aplicarea unui sistem eficient de premiere;

8) să susțină și să disemineze rezultatele inovaționale ale cercetării-dezvoltării;

9) să creeze și să lichideze, în conformitate cu legislația și cu prevederile statutare, organizații cu diverse profiluri de activitate și forme juridice de organizare;

10) să determine partenerii și formele optime de cooperare, stabilind relații de colaborare cu instituții și organizații din țară și de peste hotare din sfera cercetare-dezvoltare și din învățământul universitar;

11) să fie finanțată de la bugetul de stat cu cel puțin 40% din alocațiile anuale pentru sfera științei și inovării, prevăzut într-un compartiment distinct în legea bugetului de stat pe anul respectiv; să presteze servicii prevăzute de legislație.

Consiliul Național pentru Evaluare și Atestare, succesor al Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare, va deveni autoritatea administrativă autonomă în domeniul evaluării performanței și certificării organizațiilor din sfera științei și inovării, precum și al atestării cadrelor științifice și științifico-didactice de calificare superioară.

În urma evaluării performanței organizației de drept public din sfera științei și inovării, a capacității personalului ei de a desfășura activități specifice profilului solicitat Consiliul Național pentru Evaluare și Atestare va elibera un certificat de categoria A, B și C, care acordă dreptul la finanțarea instituțională în condițiile legii.

În scopul armonizării cu prevederile Codului Educației: din competența Academiei de Științe va fi exclus dreptul de a organiza masteratul și doctoratul în organizațiile din sfera științei și inovării, iar dintre atribuțiile Consiliului Național pentru Evaluare și Atestare în acest domeniu vor rămâne doar:

1) elaborare, în comun cu Academia de Științe, a regulamentelor cu privire la pregătirea cadrelor științifice prin postdoctorat;

2) consultarea organului central de specialitate în domeniul educației cu privire la actele normative referitoare la studiile superioare de doctorat;

3) evaluarea și acordarea gradelor de doctor habilitat în baza deciziilor emise de consiliile științifice de profil;

4) confirmarea gradelor științifice de doctor acordate de universități.

Teodor FURDUI,
doctor habilitat în biologie,
profesor universitar, academician

Victor BALMUȘ,
doctor habilitat în drept,
conferențiar cercetător